

Kodolányi János

Szép Zsuzska

Kisregények

TARTALOM

SZÉP ZSUZSKA

BÖRTÖN

KÁNTOR JÓZSEF MEGDICSŐÜLÉSE

KÉKHEGY

SZÉP ZSUZSKA

Apró csoportokban várták a harmadik harangszót, és csendesen, vasárnapi elnyugvással beszélgettek. A férfiak lehúzódtak az iskolaépület sarka felé, külön a fekete ruhás, rövid bundás legények, s külön a csizmás, hófehér kis köténnyel s kerek ünneplős kalappal vasárnapivá tisztult vénemberek. Ezek politizáltak, az időjárást, vásárok állapotát vitatták, azok a piperésen le- s fölsétáló, összeakaszkodott, selymes-barnacipős lányokat nevelték, vagy hallgatták a csoport közepén mosolyogva beszélő vállas, nyugodt legény szibériai történeteit.

A templom kökerítése mellett az öregasszonyok csoportosultak. Vakító fehér bikláik, fehér lenvászon vetettkapcáik ünnepi makulátlansága jólesően vált ki a felhős, naptalan, kopár, locspocsos télvíz-szürkeségből, mely rengeteg sarával és unalmával már hónapok óta elborította a falut. De a fehér ruhákból úgy tűntek elő a ráncos, szikár arcok és kezek, mint a szomorú, útmenti kopasz fák, csendesen, monoton zörgéssel az élet egy-egy elkésett, hűvös és halálszagú szélrohamára.

Végig a kissé megszikkadt gyalogjárón, fel a Magosdi utca felé, lassú lépésekkel jöttek az újabb csoportok, kerülgették a piactér fekete sártengerét, s gyarapították a harangszóra várók beszélgető csapatát. Földre süttött fejjel jött egy-egy öregasszony, szorosan a kerítések tövébe húzódva, ahonnan jobban lefolyt a víz, egyik kezükben a zsoldárt és a fehér lenvászon kendőt szorongatták, másikkal a biklájukat óvták a kerítés nyálkás deszkáitól; s dehogy néztek fel, csak a szemük sarkából vetettek gyűlölködő, botránkozott pillantást a viháncoló, suhogó lányok után.

Szép Zsuzska is a templomba iparkodott. Magas, csontos alakja előrehajolt egy kissé, fekete kendővel bekötött fejét ő is áhítatosan lehajtotta, s nagy, lobogó, fekete szeme alig-alig pillantott fel néha a szikkadt gyalogjáróról. Finom, szabályos, barna, életvert arcán, keskeny száján a magába merült töprengés mély vonalai és éles szögletei sötétlettek, cifrán kivarrott bárányszerű subája zsirosan és sárgán takarta délceg, ringó, most minden lépésnél ide-oda biccenő felsőtestét, nem valami tiszta biklája lassú ütemmel verte izmos lábszárait. És a lábai csodálatosan kicsinyek voltak, formásan feszült rájuk a fehér vetettkapca, keskeny, kedves kis lábak voltak, idegesen finomak és puhák. A keze is, immár ráncosodó, barna keze, mellyel a zsoldárt, összehajtott lenkendőt s a kis csokor hóvirágot szorongatta, nagyon kicsi, formás és puha asszonykéz volt, valamikor meleg és sima is, most hűvös és száradó bőré.

Különös vasárnap reggel volt ez a mai. Szép Zsuzska mélyen szívta magába az esőverte föld szagát, s mintha nagyon távoli ibolyamezők illata kószált volna ezen a szürke, sáros februári napon. Ma frissebbnek, ruganyosabbnak érezte magát, kéjesen nehéz volt a bárányszerű bunda, derekában mintha az asszonybaj húzó, finom fájdalmát érezte volna; arcához emelte a hóvirág-csokrot, beleszagolt, s hirtelen eszébe jutott az a kép, mikor mint fiatal lány ment a templomba, talpig fehér lenvászonban, ibolya- és hóvirágcsokorral a kezében. Nagyot sóhajtott - hej, hej - motyogta félig hangosan, nyelvével érezte elől kihullott két foga részét, a tar faágak közt végigsuhanó hűvös szélre megborzongott, s összébb húzta magán a régi bárányszerű subát.

Az iskola előtt neki is feltűnt a Szibériát mesélő, vidám, magas legény, s egy percre elpihentette rajta a szemét. Csinos volt a piros, frissen borotvált, hegyes, fekete bajuszkával ékes férfiarc, erősek a széles vállak, s ahogy a csoport köszöntve utat nyitott neki, s a legény örömmel rámosolygott, és jó napot kívánt, Szép Zsuzska áhítatosan hajtotta le a fejét, s barátságosan vontatott hangon köszönt: „Jaó napot, édes fiam.” Emlékezetében kutatott utána. Vaj ki lehet? Nem ismeri. Tán vidékfaluról jött be? Azok szögletesebbek. Nem tudta. A hangja, ahogy a háta

mögött folytatódó beszélgetésből hallotta, nagyon ismerős volt, valamikor, valamikor, sok évvel ezelőtt beszélt hozzá, már ez a hang... de hol? Most egy érthetetlen mondat csendült utána:

- A Koltsák ígért persze mindönt, fűt-fát a népnek, de bezög, amikor bement valahová, akasztott, égetött...

Ez olyan különös, zavaros, érthetetlen dolog volt, hogy bizonyos tiszteletet ébresztett Szép Zsuzskában a beszélő iránt. Most már érzett annyit, hogy a legény Oroszországból jött, de ki? Végtelenül kínoztta a kíváncsiság. Sorra vett mindenkit, aki háborúba ment. De nem találta ki. Így futólag meg se igen nézhette, visszatekinteni meg szégyellt. Hát csak ment a templom felé, s ismét arcához emelte a hóvirágot. Nem volt szaga, de a tavasz friss lehelete áramlott belőle, s hűvösen érintette az arcát.

Az asszonyok húzódtak előle, de mégis mosolyogtak rá, mint a fütykösre gyáván vigyorgó kutya. Különböző hangon, panaszosan elnyújtva, szinte nyögve szakadt ki belőlük a köszöntés, ő pedig gyűlölettel, éppoly nyögve fogadta. Úgy megsóhajtoztak, nyögdecselek, mintha mindenük leégett volna; csöndes pusmogással hajoltak egymáshoz, s közben az utcát vizslatták. Szép Zsuzska közéjük állott. De érezte, mint máskor is annyiszor, hogy nem tartozik közéjük, nem hozzá beszélnek, rettegnek tőle, utálják és tisztelik, a torkába marnának, s titkolják ezt, elhúzódnak tőle, s kedvesen mosolyognak. Érezte földöntúli erejét, mindenhatóan tudta magát, aki a természet vak erőin uralkodik, szellemeket nyugtáz le, szemmel ver, ráolvasással ront, a titkok kulcsát tartja kezében, s ezek itt mind gyötrellemmel kerülnek a szemét, viselős tehenükre gondolnak, s istentisztelet után seprőt fektetnek az istálló küszöbére.

- Én nem tom, mi talát - nyögte és sóhajtott a vén Bíró Juli, s nagy, fekete pamutkendőjéből csak szürke hajának egy kócos fürtje és vízben úszó, réveteg szeme látszott ki -, de mint aki minyös-minnyá epémet a számba érzöm... a bélöm meg mint aki úgy ki akar szakanni... E valami olyanos keserű betegség... Jaj neköm...

Az orrát szítta, pislogott vizes szemeivel, s a többi is mind elkezdte mesélni a baját:

- Hát engöm is vaj mi érhetött, Uramisten - panaszkodta vékony, szenvedő hangon Punak Zsuzska -, lá, tennap még a kotyosomat se tudtam megütni, annyika erőm se vót... Csak úgy elröbbsent előttem a ház, ahogy lehajútam... azt tuttam, azomba ott ér az elmúlás...

- Biza, biza. Nem vagyunk má mink se olyanok, mint még amikor csikászni mentünk a rétekbe, osztán boncig jártunk a hideg vízbe!...

- Neköm meg még verrasztani is kell az éccaka, mer viselős a tehén, osztán mindég várgyunk má, hogy ellik... Gyerünk ejen derékkal e... - siránkoztak összevissza.

- Bezög jó ezőknek - sistergett az irigy gyűlölet a kacagó, selymes, divatlap után öltözött lányok felé Punak Zsuzska szájáról -, ezők azt se tuggyák, mi az élet... Őtőznek, vihancónak, a templom is vásár nekik... El kell má veszni a velágnak... mink öregök kénlőggyunk, úk bajikat se érzik...

- Hej, biza, biza...

Ahogy így kicsordult belőlük a baj, a vénség, ahogy ott dideregtek, fájlalták minden tagjukat, s egymást iparkodtak túlnyögni, túlsóhajtozni, Szép Zsuzska is érezte minden ízében, hogy beteg. A lábikráin levő sebek egyszerre sajogni, lüktetni, égni kezdtek, térdébe nyilallt a hasgatás, szemét lehunyta, kezében megszorította a hóvirágot, s beszélni, beszélni szeretett volna a bajáról... de vékony száját összeszorította s hallgatott. Titkos volt a baj, és mindenki tudta... Miért mondja el? Ezek éppolyanok voltak annak idején, ki a Kiserdön, ki a kert alatt

csatangolt éjjel; ki a bokor tövéén, ki az asztal mellett szeretkezett az erősebbel vagy hazugabbal, csak hát ezek férjhez mentek aztán, őt meg elhagyta hol az egyik, hol a másik, vagy ő hagyta el őket... Most ítéletet mond róla a háta mögött az is, aki valamikor titkon elmesélte, hogy hogyan gyűrték le a szalmára nyári éjjel...

Föltekintett. Nagy, fekete szemét gyűlölettel vetette a most jövő Csecsi Márira, erre a köhögős, piszkos bikládú, zökkenve lépő, vékony vénasszonyra, ki szenvedő arcát, örökké könnyes diószemét mindig csak úgy féloldalvást emeli az emberekre, mintha elmetszették volna a jobb oldali nyakizmát. Csecsi Mária a szomszédja volt, valamikor régen, karcsú, gyenge lány, vékony kezű és arcú, első táncos, akinek rezgőstánc közben úgy remegtek kemény, gömbölyű csecsei a fehér lenvászon ing alatt, hogy máig is Csecsi Márinak hívják érte. Az ő - Szép Zsuzska - szeretőjét hajlította el a táncával, attól is lett gyereke, a Lajos; azóta gyűlöli halálosan, mert azóta romlott meg az élete... Lobogó szeme tövis módján szegeződött a ráncos, gyámoltalan arcra, míg édeskés hangon ismét megkérdezte a kínos kérdést, esztendőök óta minden találkozáskor a legjobban gyötrőt és kínzót:

- No, Mária, hát mi van a Lajoskával? Gyün-e? Él-e?

Kíváncsian leste a másik arcát. De az asszonyok közt zsvaj támadt, s Csecsi Mária is kividámult, kiragyogott, féloldalvást hajította fejét, s elmosolyodott.

- Hát lá etthon van! - kiáltotta valaki avval az örömmel, hogy újságot mondhat. - Ni meggyűtt!

- Meg ááám! Etthon van!

- A Lajoskám? - nyújtotta el a szót Csecsi Mária, s megnyalta a szája szélét, mintha cukrot szopogatott volna. - Te nem is hallottad? Meggyűtt az este, szegén, meg ám... Egész Nagy-Oroszországot beutazta, úgy ért ede... Jaj, peeg má azt tuttuk, el is temették szegént!

Mindenki kapott az eseményen. Csecsi Mária köré csoportosultak, száraz kezüket keresztbe-fonták nagy, puffadt hasukon, fogatlan szájuk nyitva felejtődött, s szemöldöküket feltolták alacsony, görbe homlokukon a hajukig. Szép Zsuzskát előntötte a harag. Hát mégis megjött. Kilenc év után mégis itt van. S ez a hektikás senki most neveti őt, és neveti a többi is mind. Egyszerre világossá lett számára az iskola előtt mesélő legény mivolta. S milyen derék, piros, vállas legény lett... Ennek a gyalázatos hektikásnak a fia, akit tánc közben akárki fogdoshatott, csecsezhett... De nyájas kifejezést öltött az arcára, orrához emelte a hóvirágot, égő szemére hunyta a szemhéját, hogy ne lássanak semmit, s lassan mondta:

- Meg-e? Ténnap? No, lá csak, mindég is mondtam, egyszer csak beállt... No, lá...

Ezer kérdéssel rohanták meg az anyát. Az egyszerre megnőtt, kivirult, felpezsdült, s szemét büszke szeretettel, könnyesen nyugtatta a másik csoportban vidáman mesélő, nagy fián. Szép Zsuzska avval a kíváncsisággal hallgatta, ami minden újság iránt megvolt benne, de a sebei iszonyúan égtek és viszkettek, Csecsi Márit szerette volna megtiporni a sárban, letépni kis kócféjéről a kendőt, mert ez a csúfság esett rajta... Fia van, milyen fia; neki nincs. És most a fiával díszíti fel magát, holott ez az ő fia is lehetett volna... A gyűlölt, hazudozó, leselkedő szomszédasszony.

- Osztán hutyan gyűtt? - kérdezte ő is.

- Hon mindenütt is járhatott szegén! - csodálkozott Bíró Juli.

- El se fáradt belé!

- Nem az ugyan.

- Én Istenöm, Istenöm! - sóhajtott hangosan Punak Zsuzska, s a végén nyögött - mejen méjség nagy messzi vót is a Lajoskád!

- Mejen rémisztő péz kellött ejen útra!

- Biza, biza - mesélte a felmagasztalt Csecsi Mári -, kellött is. Ahutyan mondi, mejen méjség nagy pusztákon gyüttek átal, hogy a gőzös csak mén, mén ottan, osztán napokig meg se áll... Hogy még azok a hidak is a vizekön csupa nagy faderék, osztán abbul van összeróva a híd, a vonat meg csak ott mén legfönt, magosan... - száraz kezét megemelte egy kicsit, arcán áhítat terült szét. - Azok a rengeteg erdők, högyek, améken átalgyütt... hogy csak három napig is fát meg bozótot lehet látni, meg őzet, szarvast...

- Hát akkor nincs is ott mindig haó - jegyezte meg valaki.

- Má hutyan vóna! Azok a legszöb, legzamatosabb ómák, körték, dinnyék nyőnek ottan... A havat csak úgy mondik, akik ott se vótak... Szép ország az, gazdag föld, jó velág... Ott ki annyi földet szánthat, amennyit megbír... Nem hajti le róla sönki... Ott más velág van, mint ett - súgta csendesén, s mint aki nagy-nagy titkokat tud, de a fejével játszik, bütykös ujjait a szájára tette, s félénken pillantott át a túlsó soron békésen ballagó két szerb katonára. Az asszonyok elámultak, belemerültek a nagy messziségek csodálatába, mérhetetlen tisztelet támadt bennük a nagy földet járt ember s annak anyja iránt, szelíden ingatták a fejüket és sóhajtoztak.

- Osztán a péziket meg, azt a drága sok aranypézt, akit rúblinak mondtak a muszkák, lá akik ett vótak... az aranypézt a csizmájik talpába dugták, hogy ki ne fosszák belülle...

- Aranypézt!... - ámultak.

- A csizmájikba!...

Míntha sárga, csillogó aranyak közt turkálnának, hökkenve bámultak maguk elé... Mindnyájuknak volt őrzött és féltett aranypénze, ezüstje meg sok, de aranyon járni... Lőrincz Lajos aranyon járt...

- Vaj alhatott-e túlle?

Szép Zsuzska egy lépést kijebb lépett a csoportból, összevonta magán a bundát, elnézett végig az utcán, s fekete, nyugtalan szeme megpihent a másik csoporton. Ott is Lőrincz Lajos a hős, ott is azt hallgatják bambán, annak a kedvéért lófrálnak alá s föl a cicomás lányok... Elnézte. Magas, domború mellű, új kalap a fején, új rövidbunda rajta; néha elmosolyodik egy-egy tudatlan kérdésen, s megpödrí a bajszát... Szép, derék ember. Az ő fia is lehetne... Milyen nagyot nőtt, szépült, hogy kiteljesedett. Még kamaszkorában volt szinte, egy estén reszkette, pirosan és csikorgó foggal akarta leteperni a nagy, híres Szép Zsuzskát, nem félt a rontástól... Szép Zsuzska most egészen átfűlt ettől az emléktől, hirtelen minden részlete elébe tűnt az évtizedes esetnek... Akkor hazakergette a fiút: ergye anyádhon...

Összerezent.

- No, Zsuzska, meg ne veszeszd a gyerököt!... - szólt rá fogatlan nevetéssel Csecsi Mári, de a nevetése mögött ott remegett a félelem minden rontástól.

- Mint te az apját! - nevetett vissza Szép Zsuzska, s valami hallatlan izgalom futkosott a gerincén. Magában mondogatta: ergye anyádhon, ergye anyádhon... - s mintha annyi esztendő múltán is megmaradt volna benne valami szűzi, valami, amit nem téptek el, s ami most felingerelte. Az asszonyok nevetését már ismét nemigen hallotta, szorongatta a fehér csokrot, arcához emelte, lehunyta nagy, égő szemét, s Bíró Julihoz fordult:

- Látod-e, mejen szép hóverág... - mutatta neki a csokrot -, mejen szép fehér bumbékok...

- Hej, hej, régön vót má ez a mi kezünkbe való - sóhajtott Bíró Juli, didergett, jobban beleburkolózott a nagykendőjébe s tappogott -, mink má asse tuggyuk, éjünk-e hónapig...

- Jó, akinek van valakije - sóhajtott Szép Zsuzska is.

Ekkor megkondult a harang, az avétt, s komoly szava bűgva lendült át a hűvös, szürke februári levegőn. Igyekeztek az iskolásgyerekek be az iskolakapun, mentek az összeakaszkodott cifra, boás, sárga cipős lányok is befelé, takarodtak a férfiak is... Bement Lőrincz Lajos a túlsó ajtón, társai előreengedték, mint valami királyt, s ő nyugodtan, habozás nélkül elfogadta. Ők még nem siettek befelé. Csecsi Mári folyvást mélyebbre és mélyebbre merült az oroszországi csodákba, már szinte ott élt, látta és tapintotta, amit elmondott, a többiek beléfelejtkeztek az erdőkbe, pusztákba, ámultak a faluról falura nyargaló bolsevik lovasokon. Koltsák fehér díszruháján és villogó aranypaszományain, Moszkva zenélő tornyán... Nem értettek semmiből semmit, Csecsi Mária maga se, csak azt érezték, hogy szép... És az aranyrubeles csizmát nem felejtette senki.

A csevetelő asszonyokhoz újak jöttek, új kérdések új meséket szültek, s a falu minden asszonyát izgatta az újság, s ezek a vénasszonyok itt még az ősi idők tiszta kíváncsiságával itták a színeket, az élet más- és másképp megnyilatkozó árnyalatait. Szép Zsuzskában azonban feltámadt az utálat, ő különben is kevés szavú, elvonuló asszony volt, gyűlölettel látta a szomszédasszony dicsőségét, gyötörte a sok értetlen beszéd, a tátva kimeredő képek, a csodálkozó sóhajok és nyögések, ezek az apró, ravasz, gyáva és rettegő, piszkos kis bikla- és kendőcsomók, akik fölött messze kimagaslik ő még most is... Gőgösen rántotta össze magán a zsíros bundát, arcát a virágcsokorra nyomta, s fekete szemét Csecsi Mária, az örökön gyűlöltre villantva, befordult a kapun.

Áradt kifelé az éles, szárnyaló énekszó. Ércesen zengtek a torkok. Mögötte a felkavart szapulásokat érezte. Magas, csontos termetét kiegyenesítve, lobogó, karikás szemét lesütve, haraggal, komor-nyugodtan lépett a hangzónbe, beállt hátul a helyére, fejét lehajtotta, s felháborodott lelke a nagy, zúgó énekszón megcsillapodott.

Csoszogás, kongó lépések, dobaj a kóruson, ki-ki igyekszik a helyére, izmosodik, lendül, harsog az ének, a nagy, fehérre meszelt négyszögletű templomban szürkén és didergetőn borong a február délelőtt, csupán a szószék vörös bársonya s az úrasztal terítője izzik melegpirosan és tompa-aransárgán. De az ének melegít, az Úristenhez való nagy és zengő kiáltás átfűtötte a szíveket, mindnyájan egyek voltak, s elült a gyűlölet, harag, a jóság ösztönös vágya töltött be mindenkit, s Szép Zsuzska most megint egynek érezte magát az Úristennel, megtölt annak mindenható erejétől, tudta, ha elmondaná az ígéket, minden beteljesedne.

Csodaszép, gazdag férfihang bűgött fel, s minden sor végén és elején hosszan szólt egymagában, mint az estéli fuvolaszó. Sőt az együttesből is diadalmasan kihangzott, s forrón, tisztítón süvöltött át a lelkeken, mint a szemetet kisöprő, jótékony esőt hozó nyári vihar. Szép Zsuzskának csontjáig állott a borzasztó gyönyör. Mintha lánykora tombolt volna át rajta. Forró esték jutottak eszébe, amikor magasan a távoli erdő fölött úszott a sápadt hold, búza- és szénaillat áradt szét a ködös mezőn, halkan zummogtak a jegenyék, s ezüst leveleik remegtek a finom szélben. Fájdalmas, reszkető ölelkezések támadtak fel, amelyek után messze-messze harsogott, bűgött és zengett az énekszó kint az éjszakában... Szomorú temetésekre gondolt, havas utcán, ereszkedő alkonyatban látta a menetet, s hallotta hosszan és fájdalmasan sírni a zengő férfihangot, rég elfelejtett, ősrégi halottasénekek jutottak eszébe és régi-régi, eltemetett szerelmes dalok... Lőrincz János hangja. Egészen az volt. Soha még ilyen megdöbbenően, fájdalmasan nem támadt fel a lánysága... Ahogy most Lőrincz Lajos odafent énekelt, egészen

megelevenítette az apját. Keserűen markolt az emlék Szép Zsuzska egész lényébe, fájt és édes volt, eleven és mégis örökre elmúlt, boldogság volt, és sírni lehetett rajta.

Arcához emelte a virágot, egész testében megremegett, kéjes fájdalom és forróság futott át rajta, ajkát összeszorította, s elnyomta a könnyét. Lassan ült le a helyére, s kinyitotta zsoltáros könyvét. De amíg keresgélt benne, önkéntelen visszamerengett a múltba. Ismét megelevenült előtte a régi falu, a hangos fonó, ahova szeretkezni jártak, meghalt emberek, asszonyok, akkor még fiatalok és vígak, most kint a temetőn porladók. A dalegylet, ahol szép, régi énekeket tanított az öreg mester; Lőrincz János, Lőrincz János, az ő néhai kedvese, kit elcsábított tőle Csecsi Mári... Azóta sem volt senkije, csak jöttek-mentek, nem szeretett senkit, csak mindenkit...

Ahogy fölzendült a dicséret, ő is éneklésbe fogott. Különös: most vizsgálta a saját énekét. Vajon a reszkető, bizonytalan hang az-e, ami régen volt? Úgy vette észre: az. Bátrabban énekelt, áhítatosan, szomorúan, s úgy látta, nagyon szép most a hangja, simul a Lajoséhoz, lágy, tiszta és hajlékony.

- Most is különb vagyok, mint akárki - gondolta büszkén, s öntudatos nyugalma visszatért.

Végigénekelte az istentiszteletet, s úgy érezte, mintha újjászületett volna. Lelkében összekavarodott a sok régi-régi emlék az orosz erdők és puszták, végtelen kék vizek képével, s nem tudta miért, ez olyan jólesően vasárnapivá tette ezt a vasárnapot!

*

Azután lassan elfelejtette az egészet.

Ahogy ott ült a kis gerendás szobában, a kötényébe öntött aransárga kukoricacsöveket morzsolgatta, úgy elringatózott, elfelejtkezett a csöndben, hogy nem is tudott magáról. Gépies, megszokott mozdulatokkal törölgette le a csörgő kukoricaszemeket a csutkáról, félredobta a kályha mellé, s másikat fogott.

Kint lassan ereszkedett az este. Finom, egyhangú eső esett, halkan kopogott a kicsiny ablaktáblákon, s cseppekbe gyűlve gyöngyözött végig rajtuk. Csak mint valami fátylon át lehetett látni a kopasz faágakat s a barna, mélységes híg sarat. A földes szobácskára boruló csendben csupán a kerek falióra ketyegett, és halkan duruzsolt a vastűzhely. Lassan-lassan homályba veszttek a bútorok, csak az ajtófélfán lógó törülközőkendő fehérlett furcsán és halványan.

Szép Zsuzska ölébe ejtette a kezét s elmerengett. A baromfiak már bizonyosan elültek odakint, majd bezárja az ólajtót, más gondja nincs, a földjei felébe kiadva, lova, marhája sohase volt... a kis kertet még nem kell megásatni... Sivár dolog is az, most harap egy-két falatot, aztán lefekszik. Egyedül, és ez még jó is. De tán másképp is történhetett volna.

Sóhajtott. A tűz duruzsolása és a félhomály felriasztotta a képzeletét, s most a férfiakra gondolt, kik úgy belegázoltak, s annyira magára hagyták. Eszébe jutottak sorra, ahogy az első: Lőrincz János után következtek, ki meghalt, ki nem, a kocsis, a segédjegyző, a káplán, a nagy tohonya plébános, a géplakatos, ki vele csalta a feleségét, a bérlő, kinek menyasszonya volt Pécssett, a sok új, más- és másképp ugyanaz az ember, kik mind újabb izgalmat hoztak, és nagyobb ürességet hagytak maguk után, a részegek, durvák és mosdatlanok, kiknek ezerféle módon tudta odadobni magát, kik ezerféleképp fogadták el, s messze földön híressé tették őt.

De ma, ezen a csöndes, esős alkonyaton mintha üres és hiábavaló lett volna minden. Valami enyhe szomorúság ereszkedett rá. Az évek egymás után elillantak, ruganyos fiatalsága, nagy élete elmúlt, a háza üres, gyermeke nincs, minden, ami megmaradt: egy csomó szőrös, állati, barna vagy téglavörös pofa kavargó emléke csupán.

Lassan fölállt, meggyújtotta a mécsest, és befüggönyözte az ablakot. Most sápadt fény terült a szobára, nagy, barna árnyékok libegtek a mennyezetgerendákon, s az ágy fölött egy cifra Petőfi-kép mintha a felnyújtott karját mozgatta volna. A macska leugrott a szalmaszékről, nyújtózkodott, ásított, s mosakodni kezdett. Szép Zsuzska lassan lépkedett a libegő, sárga világosságban, az egyik magasra vetett ágy végéből kis zacskókat vett elő, s a tűzhelyen zümmögő fazék vízbe vetett a száraz növényekből. Halkan suttogott hozzá; nagy, sötét szemeit lehunyta, leeresztette a kezét, s míg szája titokzatos, babonás szokat mormolt, s éles vonású, barna arcára sötét árnyéket vetett a kendője csücske, nem hallatszott más, csak a halványan derengő apró ablaktáblákon permetező eső kopogása, a tűzön zümmögő fazék s a halk, ritmikus pusmogás moraja.

Aztán kibontakozott abból a révületből, melyben ismét egynek érezte magát a mindenséggel. Fölvetette égő fekete szemét, nagy sóhajtás szakadt ki a melléből, s egy piszkos fakanállal megkevergette a fazék tartalmát.

- Én Istenöm, Istenöm - mondta hangosan, s nagyon nyomott volt a lelke -, segíts meg!...

Leült, szemben a méccsel, ölébe tette a kezét... Üres, rettentő sivár és idegen volt körülötte minden.

Enni kellene, de nem kívánta. Csak hamar-hamar le akart feküdni a hűvös ágyba, s nem hallgatni így az égő mécs mellett a nyomasztó, halántékaira ülő egyedülvalóságban. Sehol soha egy kéz, mely felé tolt volna az ennivalót, mely egyetlenegyszer testvériesen megszorította volna az övét... kegyetlen, sivár egyedüllét, mintha végtelen pusztá kellős közepén állana, s nem kiálthatna maga mellé senkit... Egyszer régen az erdőn jött keresztül, Pápráról tartott hazafelé. A nyári égbolton vastag, nyomasztó felhők sötétlettek, az éjszaka komoran ereszkedett le a világra, sehol egy tücsökszó, sehol egy folt világosság, csak itt-ott rebbent a fák közt valami fölriadt madár, halkan zúgott a nem is érezhető szél, s kábító virág- és esőszagot vert a faoszlopok útvesztőjébe... s ahogy szaporán lépkedett a szívszorító sötét erdőben, távol a fák közt halvány ezüsthénnel látta derengeni a korhadt fatörzsek lidércét, s látta a kígyókirályt is, amint két másikkal együtt gyémántkövet fújtak a koronája számára. Akkor megrogytak a térdai, s minden ízében zsibbadás futott szét, végtelenül árvának, esetnek és elhagyottnak érezte magát ott az ezüstösen derengő, mélységes erdőben, s emlékezett, hogy forrón kívánta már a vihar kitörését, csak hogy a csendtől és zúgó magánytól szabaduljon. Most élénken és megdöbbenően jutott eszébe a régi eset, s mintha most is az erdő duruzsolását, a gallyak titkos koppanásait hallotta volna, nem mert az ezüstösen derengő ablakra tekinteni, szíve összeszorult, s az elviselhetetlen magányban már másodszor sóhajtott föl hangosan:

- Én Istenöm, Istenöm, segíj meg!...

Kínos töprengés után elkezdte lehúzni sáros vetettkapcáját és vastag harisnyáit. Fehér, még formás és gömbölyű lábikráin előtűntek a szomorú sebek; nagy, duzzadt, vörös szélű kelésekkel volt borítva alul a bokája környéke. A vászon, mely rá volt csavarva, piszkosan hullt a földre; a macska odament, megszagolta, aztán megrázta az első lábát s elszaladt. Szép Zsuzska nyomkodni kezdte a sebeket, nyögött, arca elsötétült, és százesztendősnak látszott. Aztán a tűzhelyről levette a kis fazekat, s addig kevergette, míg egy kissé ki nem hűlt. Vászondarabbal lassan mosogatni kezdte a folyó kelevényeket; elégtelenített lábát keresztbe vetve a térdén, hogy ruganyos, fehér lábikrája földuzzadt, kínos lassúsággal mosta, mosogatta az undorító szégyenfaltokat, melyek mintha a lelkén keresztül ütköztek volna elő látható formában. Majd a másikat kezdte ilyen módon kúrálgatni. Ez még csúfabb és riasztóbb volt; néhány sárgán és vörösén színezett kelevény körül apróbbak burjánzottak, foltosan lepték el a

sima, lágy, fehér bőrt, mint a mérges gyomok, melyeket kiirtani nem lehet, mert a talajba mélyen beleszakadt gyökerük százat hajt újból. És Szép Zsuzska ilyenkor érezte mindig, hogy egész testét méreg itatja át, ez folyik minden ízében, gyülemlik meg benne itt-ott, s megrohasztja a húst, ahol kitör. A fájdalom mély vonásai vésődtek ajka szögleteibe, orra szomorúan és árván nyúlt előre a fejkendő alól, s homloka közepén mély árkot szántott az undor. Most ezen az estén undorodott magától. Mi lesz belőle, ha ízenként rohad le minden tagja? Hogy fekszik majd megutálva a házörző ebtől, a macskától is, hogy válik szét az agya és csontja veleje... s hogy tekintene rá Lőrincz János, az ő néhai kedvese?...

A függönnyel takart vakablakhoz ment, piszkos, törött bögrében zsírszerű kenőcsöt vett elő, az asztalra tette, s most ujjával vigyázón kenegette a sebeket. Majd lenvászonnal becsavarta a lábát, bekötötte, s az orvosságos edényeket ismét visszatette a vakablakba.

Még esett az eső, kopogása sokkal hallhatóbb lett a már teljesen sötét ablaküvegeken. Szép Zsuzskát annyira hatalmába kerítette a búskomor rettegés, hogy sokáig habozott, vajon kimenjen-e bezárni a tyúkokat s a konyhaajtót. Mintha szellemek bújnának meg az árnyékok között, vicsorognának be az esővizes ablakon. Végül mégis arra gondolt, hogy ellophatnának valamit ebben a zavaros világban, s elszánta magát. Fekete pamutkendőjét a vállára terítette, s óvatosan kiment a pitvarba.

„Az Úr pajzsa véd meg engöm! Be ne gyertök gonoszok...” - mormogta, miközben mereven kibámult a sötét, hűvös udvarra. Az ágakon átsuhanó szélről sűrűn hullottak a vízcseppek, az eső csendesen, finoman suhogott, s az ereszről ütemes csettegéssel csurgott a víz. Minden fekete volt, a zsúptetős ólak behúzódtak a sötétbe, mint nagy, fekete állatok, s a gonoszok riadtan menekültek az udvar zugaiba. Szép Zsuzska látta és érezte őket, a mindenünnen rávillogó szemeket érezte magán, de most már bátrabban, nyugodtabban lépett le a lépcsőn, s indult meg a csendes esőben az ól felé. Átlépkedett a halványan csillogó tócsákon, közben még betámasztotta a rozszant pajtakaput is, mert bár nem volt ugyan benne semmi, mégis azt hitte, ellophatnának valamit... vagy fölgyújthatnák a haragosai... ámbár ezt megtehetnék, hiszen csak a szalma alá kellene dugni a csóvát... És hátha tán ezt érzi ő ma este, hátha ma éjjel fogják fölgyújtani? De miért gyújtánák? Mert boszorkány!...

Már fölzaklatott képzelete látta is a fekete éjszakában lobogó tüzet, látta önmagát fuldokolni a keserű füstben, s a vérpiros ablakon látta bevigyorogni a gonoszokat... Annyira erős volt ez a látomás, annyira fölkorbácsolta egész sajgó, fájó valóját, hogy remegés fogta el, félelem duzzasztotta meg halántékain az ereket, s úgy érezte, futnia kell, kell, hogy gyökeret vert a lába...

Nem bánta volna a tyúkólat, csak a varázslat eresztette volna... Imádkozott, szédülő kétségbeeséssel... Rémülten kapaszkodott a pajta deszkafalába, s mély lélegzetet vett a nedves, friss levegőből. Ekkor valahonnan csikorgás hallatszott, távol valahol ugatott egy kutya, s a túlsó udvaron, a rozoga kerítés mögött lámpa villant, egy magas, fekete alak himbálón vitte át az udvaron, a sárga fény arcába csapott, s megvilágította a fiatal férfiarcot. Szép Zsuzska egy pillanatig dermedt meglepődéssel bámult rá, úgy érezte, valaki föltámadt ezen a különös estén, valaki, akihez hozzábújhatott az idegen földön... Aztán megvilágosodott előtte minden, egyszerre nyugalom szállta meg, az esős homály kitisztult előtte, s odaát olyan melegen, barátságosan fénylett a tovahaladó lámpa, melyet finom selyemszálakként font körül az eső, olyan biztosan lépkedett a magas férfi, még vidáman, hegyesen valami lágy, idegen nótát is kezdett füttyülni, s a dal kivirult a sötétben, mint valami kedves, kék virág az erdő mélyén...

- Te vagy az, Lajoskám - mondta félig magának csendesen, s már nem volt egyedül, megtalálta magát, elindult a tyúkól felé, bezárta a lármás, rikácsoló baromfiakat, s nyugodtan indult vissza a ház felé. A szelíd, vidám orosz nóta áthallatszott a szomszédból, s nyomon követte kedvesen.

Mikor már ismét a szobában volt, vette csak észre, hogy nem zárta be a konyhaajtót. Úgy érezte, megerősítette Isten, s már nyitott ajtónál is tudna aludni... De azért a tolvajok, rablók miatt mégis visszaindult a konyhába, hogy bezárja az ajtót. Még kettőt sem lépett, mikor nagy robajjal, vizesen, csatakosan rontott be a páprádi bérlő, s megállt az ajtóban.

Görnyedt, púpos ember volt, borotvált arca gyűrött, szája gúnyos és lefittyedt, orra vékony és kampós, mint a karvalyé. Vizes puhakalapja alól vastag, kerek szemüvegek villogtak, s a szemei úgy bújtak meg aprón, sárgán és gyáva leselkedéssel, mint két horog. Botjára dőlt, szájából bor- és pálinkabűz áradt, kigombolt kabátja lötytyedten lógott le róla, s a mécs halvány világánál vastagon villogott arany óralánca. Lábán térdig sáros csizma.

- Na, Zsuzsa, hát adol-e? - kérdezte rekedten, bal lábával berúgta maga mögött az ajtót, s alacsony, rézsútos homlokán hátralökte a kalapját.

Szép Zsuzska csak nézte, nézte ezt a részeg embert. Legbelül egy kicsit még ott remegett benne az iménti szörnyű ijedelem, a maga megutálása is, de azért nyugodtan állt szembe vele. Annak sárga horogszemei lázasan akaszkodtak a ruhájába, meztelenre vetkőztették, éhesen szántottak végig a testén, s most, most először érezte Szép Zsuzska, hogy milyen kegyetlenül szagatják ezek a kampók... Arca lángba borult, féktelen utálattal nézte a nyomorultat; az röhögött, félkört kanyarított a karjával, furcsán lépett egyet, s dalolni kezdte:

- Megy a kocsi... megy a kocsi... sej, agyagér... agyagér... Zsuzska, du bist, wie eine Blume, én meg, he-he-he... na, szeretlek én, fiam, józanon is ám, mi? - Éles, sárga szemeivel rámeredt, vizslatta az arcát, tétován az asztalig jött, s vastag, nehéz gyűrűvel felékített sovány kezét az asztalra tette. A gyűrűk sárgán kopogtak, a gyémántok szikráztak vörös és kék tűhegyes sugarakkal... és az erek vastagon futották be a szőrös, csontos, hegyes körmökben végződő barna kezét... Az arca hülye, ravasz, éles és petyhüdt volt egyszerre, s a szemüvegei ijesztők... Szép Zsuzska *most látta* őt, látta mindenestül, s a rekedt, borszagú röhögés mint vád csapott le rá...

- Az a marha tanácsos... hát nem egy marha?... - kezdte ismét a bérlő s köpött. - Olyan egy kehes, hímepókos dögöt sóztam a nyakába, hogy magam is megbántam... Ő mondja, én vagyok egy bűdös szerbbarát, jó, én azért mégis sajnáltam őtet, visszacsináltam az üzletet; jó, legyen én egy szerbbarát, de a lóhoz ő nem ért, és mégis én sajnáltam meg őtet, én egy ilyen vagyok... he-he-he!... Na, gyere, te szajha, aki vagy, fekügyünk, hónap megyek át Moslavinára, hozok neked halat... he-he-he, most is halat, hónap is egy halat, hát nem? Még mondják, hogy én vagyok egy zsugori? Ilyen szív, mint nekem van... - Bal mellére tette eddig az asztalon nyugtatott gyűrűs kezét, a földre bámult, s minthogy Szép Zsuzska még most sem tudta, szóljon-e, s mit mondjon, leült egy székre, sóhajtott, maga elé meredt, miközben alsó ajka lefittyedt, s szája szögletein úszott a nyál. Szép Zsuzska önkéntelenül a görényre gondolt, amint nézte ezt a görbe lábú, horgas szemű embert. Megborzadt, mikor arra gondolt, hogy *ez* feküdt vele egy ágyban, *ennek* adta oda magát számtalanszor... eddig még soha, soha nem vette észre, milyen ronda, görbe és undorító. A nyálás röhögés hülyén szakadt rá ördögi arcából, vastag, kerek szemüvegei éles aranyvillogással fénylettek a mécs hajladozó lángocskája mögött. S ekkor Szép Zsuzska lelke mélyén hallotta az orosz dal lágy, idegen csengését finoman, légiesen, eszébe jutott az iménti jelenet odakint, a különös rettegés, a vigyorgó, horgas szemű gonosz pofák meg-megvillanó sárga szemükkel, a tűz képe s a kerítésen túl

nyugodtan himbálódzó szelíd lámpafény... S a füttyszó most tisztán, vidáman és kedvesen csendült meg a fülében.

Főlegyenessedett, szemben a görnyedő férfival. Az asztal, a mécs és az egész világ volt köztük. Az asszony úgy merült az undorodásba, olyan kétségbeesetten, mint az áradatba ugró. Hangja reszketett.

- Perlesz úr - mondta erőszakolt tisztelettel -, maga rossz helyre gyött máma. Én nem vagyok az, akinek maga gondol...

Perlesz álmélkodott, aztán röhögött. Jóízűen, tele szájjal, s a térdét csapkodta.

- Nini, te vén dög!... Te vén tarisznya!

És úgy nevetett, hogy szemüvege alól kicsurrant a könny, röhögése fuldokló harákolásba veszett, s csontkezeivel a levegőbe kapkodott.

- Nahát, nahát, hallottátok? A kicsi... A drága, aki vagy... Ez jobb, mint a tanácsossal az üzlet. Havvén tarisznya, aki vagy!...

Szép Zsuzskát elöntötte a harag és undor bíbora. Rikácsolt.

- Menjön ennen! Menjön, amíg nem báni meg... - Parancsolt, könyörgött, menekült, s úgy érezte, most valami olyat akar lerázni magáról, ami örökre ráragadt.

De a férfi vigyorral nézte a magas asszonyt, kinek melle kidagadt, szeme feketén és nagyon égett, arca lángolt a szégyentől és dühtől. Meztelenre vetköztette pálinkás és boros fantáziájával, nagyszerű, veszett ölelések jutottak eszébe azzal a híres öleléssel, ingerelte a meglepő ellenállás, és kitűnően mulatott.

- Nem báni meg? Te drága! Te zűsz!... - Vére az agyába tódult, rekedt torokhangok törtek elő a száján, bizonytalanul föllált, s kezeit kinyújtotta az asszony után. - No, no, te drága, te szép, te dög... Rosseb engem, ha nem neked van a legszebb láb, a legszebb comb... Gyere, na gyere, ne játssz, he-he, én kívánlak, azér gyöttem ebbe a rohadt sárba, vízbe...

Lépett felé, gyűrűs kezét az asztalra támasztva, másikkal felé nyúlt; de az asszony kimeredt szemmel, iszonyodva nézte, mint a halottat, aki nem akar veszteg maradni a földben. Az ment utána szomjasan, tántorgott, kalapja hátracsúszott a fején, s a gyér világosságban fénylett pergamenszerűen ráncos, szögletes homloka.

- Ne!... Ne!... - sikított az asszony. - Perlesz úr! Menjön!... Nem állok jót!

- Én jót állok... Na Zsuzsa! Vessz meg, te dög, vagy egy apáca? Má nem lehet!...

- Megverlek! Megátkozom a feleségödet is! Elpusztítlak, te átkozott, te varangy! - rikoltzott az asszony, s folyton hátrált. A férfi fölgerjedt indulattal lihegve, hadonászva követte, a fokozódó ellenállás fokozta támadó kedvét, s a haragvó, lángoló asszony csak korbácsolta a vérét.

- Zsuzska! Zsuzska! - hajtogatta magánkívül százszor is, kalapja legurult, kapkodó kezén a gyűrűk élesen villogtak, megmarkolta az asszony karjait, feszülő erővel magához rántotta, s szájával kereste a száját.

Szép Zsuzska érezte magára dőlni a bor- és dohányszagú testet, kezeit a bérló mellének feszítette, s nagyot lökött rajta. Az asztal csikorgó robajjal zuhant odább, egy szék végigcsattant a földön, s a mécses darabokra hullott a lezuhanó sötétben. Most az asszony teljes erejéből a karját markoló csontos kezébe harapott, lélegzete elállt, erei kidagadtak, s a harapás dühében végigcsiklandozott a hátgerince. De a részeg férfi nem eresztette, rekedten hörgött a

fájdalom kéjében, ereje megsokszorozódott, s ahogy egymásba hemperedtek a földön, elnyelte őket a mocsok örvénye. A nagy-nagy csendben és sötétben csak az eső permetező kopogása, az asszony fogcsikorgató dühe s a férfi lihegő hörgése hullámozott...

Aztán, mint a megerőszakolt szűz, kétségbeesve ugrott föl az asszony, s szédült a sötétben. Torkát csuklás fojtogatta, zúgó agyában összevegyült a düh és undor néma sikoltása az orosz dal csengő melódiájával, s szemei elől nem tűnt el Lőrincz Lajos vidám, fiatal, barna arca... A földön álomba terülő embert fölrugdalta, s hangtalanul lódította az ajtó felé, föltépte az ajtót, lökte ki a konyhára, a konyháról a pitvarra... Az a nagy erőfeszítés után rongyként támoltygott, nyála ráfolyt Zsuzska kezére, s bután dadogott a sötétben.

- Vesd meg az ágyamat!... Asszony!... - motyogta rekedten, és a hűvös, esőtől illatos pitvaron visszatérő józansága ellenállásra sarkallta, de Szép Zsuzska letaszította a lépcsőn, s a nagy test nyögve terült a fekete sárba.

Bezárta az ajtót. Megállt a szobában. Egész teste forró volt, feje lángolt, szemei röpdöstek. A dörömbölés, dulakodás után most végtelen, ritmikus csend terült a szobára. Kezeit lüktető homlokára nyomta, s ahogy lassan-lassan csitult a vére, annál tisztább vonalakban rajzolódott elé a részeg bérló s a legény arca a sötétben. Lehajolt, hogy az eldőlt szék után tapogasson, s ugyanakkor látta is magát a földön Perlesszel - torkát fojtogatta a könny, vigasztalanul piszkosnak érezte magát, leborult a sima agyagra, tenyereibe temette arcát, s hangos zokogásra fakadt.

- Én Istenöm, Istenöm - kiáltott fel önmaga előtt is különös hangon ebben a visszhangzó csendben, s könnyei omlottak -, mér is tudtam megérni ezt a mai napot?!...

*

Ahogy másnap végigment a locspocsos utcán, s valami öntudatlan szégyentől s a hűvös, borús időtől didergőn burkolózott a zsíros, kivarrott báránybőr subába, látta, hogy itt-ott csoportokba verődnek az asszonyok. Bár csendes pusmogásukat nem lehetett hallani, abból, ahogy összebújtak, homlokukra húzott kendőjük alól felé vetettek egy-egy gyáva, kíváncsi és zavart pillantást, Szép Zsuzska tudta már, miről van szó. Végtelen undor hullámozott föl benne egykori lánytársai: a piszkos biklájú, más dolgán rágódó vénasszonyok iránt, akik most ott ácsorogtak hármásával-négyesével valami kapu előtt itt is, ott is, élvezték a talán kissé enyhülő, de csakugyan szikkadtabb időt, s mint ilyenkor a szájas kacsák, ők is vidáman bukdácsoltak a pletyka sarában. Szép Zsuzska látta, hogy virul bennük új pezsgésre az élet; száraz karjaik hogy lendülnek néha egymás felé; merev derekuk hogy hajlik erre-arra a tátott fülekhez; milyen szépen kigyógyultak egy félórára minden bajukból. Szemét lesütötte, arcát elöntötte a vér, meggyorsította lépteit, s dühös szégyenében, mint a vesszőt futó, vágott neki az utcának.

Visítva és rőfögve hajtották vele szemben a disznókat; a híg sár csattogott a körmök alatt, s mint a puskalövés, durrogott a kanász ostora. A kutyák ugattak. Szép Zsuzska a sarok felé került, szorosan egy ház tövében, nehogy mocskos legyen a disznóktól. De gondolataiból feliasztotta a padon ülő Banka József:

- No, Zsuzska, hát hogy mulattál az éjjel?!

Az asszony megtorpant, fölvetette a fejét, s fekete szemével veséjéig sütötte az embert. Ez bamba vigyorgással meresztette rá borotvátlan képét, két kezével a pad szélére támaszkodott, s gépiesen szíta a pipáját. Szép Zsuzska úgy érezte, most már egészen a disznók közé keveredett, visítva taszigálják, marják, s besározzák teljesen. És ebből nem lehet szabadulni többé. Keserősége könnyekbe facsarodott. Összeszorította a száját, s nyelt egyet, aztán mélységes megvetéssel ment odább.

Az ember röhögött, kivette a pipát, köpött egyet, s utánvetette:

- De kényös vagy, no!... Lá, az éccaka nem vótá ejen kényös!...

... Azontúl - pedig hiszen voltak már az ő házában részeg férfiak - mindig úgy ment az utcára, mintha még a kavicsok is őt bámuló szemek volnának. Noha minden esemény csak három napig új, mégis valami óriási, ronda szájnak érezte a falut, mely szüntelen csak őt rágja, forgatja, nyálazza reggeltől estig. Ez az érzése nem szűnt meg akkor sem, ha otthon ült, s a csend és egyedülvalóság ráborult a sápadt mécsvilágnál. Sőt a maga piszkosságának és bűnösségének tudata is folyton erősödött - de, csodálatos, mégsem tudta alázattal fogadni a büntetést... Ezekről - nem!

Bűnös... Valakit, valakit várnia kellett volna, aki egészen és tisztán elvegye, talán a legelsőt, hisz' egyszer a halála óráján úgyis eljön, felhők között és fényesen... Nem lett volna szabad disznónak lenni a disznók közt.

Ez a büntület annyira elhatalmasodott benne, annyira tisztán állt előtte a saját mocskossága, hogy lassan-lassan valami rettenetes büntetés várása, de az abban való teljes megnyugvás is lett úrrá rajta.

Egyszer megint a sarkon ment el, s ismét ott látta ülni Banka Jóskát. Ennek télen-nyáron ott volt a helye, mert a felesége végzett el minden munkát. Olyan nehéz ember volt, amint kilépett a kapun, csak húzta le valami a padra; ott lopta a napot, elmélkedett, politizált. Amint most megint ott látta Szép Zsuzska, elevenen támadt fel benne az utálat és szégyen, egy pillanatra eszébe jutott a részeg bérlővel történt undorító jelenet, s csodálatos élesen látta minden részletét. Eddig nem is tudta, hogy akkor, amikor a bor- és pálinkaszagú férfi nekiment, s ő érezte magára dőlni a nehéz, reszkető testet, minden erejéből mellének feszítette a kezét, de hirtelen bénaság lepte meg, tagjai izenként mondták föl a szolgálatot, s végigzuhan a földön... Mért nem tudott akkor erősebb lenni? Mért nem tudott megállni az árok szélén?

- Jó napot, Zsuzska! - köszönt rá Banka. - No, még most is ojan kényös vagy, he?

Elöntötte arcát a vér, a szeme villogott, magas termetét kihúzta, s összerántotta mellén a báránybőrt. Valami éktelen, dühösen keserű szitok akart kitörni belőle, valami végső leszámolásféle, hogy most már aztán elég, vége legyen, istenét a sok lustának... Ha van is bűne, megbűnhődik majd érte eléggé... Ekkor mintha minden íze szétkapcsolódott volna, különös bénulás lepte meg, félrecsúszott, s anélkül hogy védekezni akart volna, egész súlyával a sáros árokba zuhant. Egy pillanat múlva már érezte, amint meleg, sós vér folyik a szájába, nagy nyugalom szállta meg, haragja lecsillapult, s úgy látta, most valami nagy szerencsétlenséget előzött meg; valami áldozatot hozott... Szinte öntudatlanul nyalta be az arcán lecsurgó vércseppeket, s csak később érezte a fájdalmát is.

A férfi ámuló, vizenyős szemmel bámult rá, nem mozdult, hogy fölsegítse. Aztán rekedten elnevette magát:

- No lá! Még most is hanyatt eső, akár a szűzlán!...

Erre maga alá húzta a lábait, és gyorsan fölkel. Sáros bőrszubáját fölrángatta, és jobb keze fejével letörölte arcáról a vért. Akkor már lassan ballagott felé néhány férfi, távolabb, az iskola előtt, két kisgyerek bámeszkodott, s egy téglát szállító kocsiról csodálkozva nézett rá Lőrincz Lajos. Szép Zsuzska csak félfüllel hallotta a kiáltásokat, nyugodt volt, valami ismeretlen hatalom kezében érezte magát, elmerengett a templom előtt levő kopasz hársfákon, a szakadozott felhőkkel borított szürke égen... Olyan jó volt ez a fájdalmas szédület. Aztán szó nélkül elsántikált haza.

Néhány napig föl sem kelt. Úgy érezte, nagyon súlyos volt az esés, nagyon megbűnhődött minden bűnéért. Az arcát komolyan és szépen bekötötte, betakarozott a csikos, duzzadó dunnahegyek közé, csak két barna, meztelen karja gömbölyödött fáradtan és lustán az ágyon. Óraszám a füstös gerendákat nézte, fehér fejkötője alatt sötéten, szomorúan ragyogtak a szemei. Nem tudta, mennyi idő van, nem evett, és nem gondolkozott; néha elszunnyadt egy-egy félórára, s látta, amikor fölserkent, hogy a halvány, szelíd, kora tavaszi napfény már odábbhúzódtott a falon, lesiklott az ajtófélfára akasztott csikos törülközőről, s egyik szélével ráfeküdt egy cifra tányér rózsabimbóira. Később már csak a rég meszelt sarokban sárgállott egy vékonyka sáv, majd eltűnt az is, besötétedett, tompa árnyékok borultak a szobára, s kint hallatszott a hazafelé rohanó állatok dübörgése és visítása. Mély és bő sóhajtások szakadtak föl a száján. Oly egyedül volt és oly Isten kegyelmére szoruló! Annyira minden szeretetet nélkülöző.

Elővette a régi, piszkos, foszladozó Bibliát, lassan lapozgatott benne. A sárga, foltos lapok furcsán zizegtek a csendben. Egy apró, fehér bogár sebesen futott a megzavart papíron, és Szép Zsuzska elnyomta a körmével. Majd csendes pizmogással, szótagolva olvasott:

„Uram, melly igen megsokasodtak az én ellenségim! melly sokan vagynak az én ellenem támadók!”

„Sokan mondják az én lelkem felől: Nintsen néki semmi szabadulása az Istentől, Sélah.”

„Te pedig, óh Uram, nekem paizsom vagy, én ditsőségem vagy és felmagasztalod az én fejemet.”

„Én felszóval az Úrhoz kiáltottam, és meghallgatott engemet az ő szentségének hegyéről.”

Most elgondolkozott, mert eszébe jutott az ő különös elesése, amit szinte már várt, és ami nem lepte meg akkor, amikor megtörtént. Úgy érezte, most ismét kibékült vele az Isten. Ujját a fakó sorokra bökve, lassan tovább olvasott:

„Én lefekszem és elaluszom és felkelek; mert az Úr oltalmaz engemet.” - „Nem félek sok ezer néptől, melly mindenfelől megkörményezett engemet.”

Szinte átfűlt a szavaktól, Dávid nagy és bő szavaitól, melyek mintha dübörögtek és harcoltak volna a mély csendben. Most, most úgy érezte, meg tudna cselekedni mindent, talán kővé válnék egyetlen szavára az egész falu, és vérré a Feketevíz. Úgy olvasott, mintha nagy kiáltással ő ostromolná az Istent, s arra az erőszakos hívásra felelnie *kellene*: „Kelj fel, Uram, tarts meg engemet, én Istenem, és verd artzul minden ellenségimet, az istenteleneknek fogaikat rontsad össze.”

„Az Úré a' szabadítás; a' te népeden legyen...”... itt meghökkent, megállt egy pillanatra, mert szeme felfogta ugyan a következő szót: „a te áldásod!” - de a nép alatt a falut értette... s arra tüzes kénesőt inkább, a Szodomára, mint áldást! De aztán látta „a te népeden” - s ekkor megint tovább olvasott, mert képzeletében fölmerült néhai Lőrincz János, Lőrincz Lajos és az ő alakja.

„... legyen a' te áldásod: Sélah.”

*

Másnap délelőtt beóvakodott hozzá Punak Zsuzska.

Nagy, rojtos kendő volt a vállán és fején, fekete, szikkadt kezével valami piros mázas edényt szorongatott. Álmatag, duzzadt, vörös arcából fürkészőn és hegyesen nézett a szeme. Ahogy kínosan és vontatva belépett, egy pillanat alatt átvizslatta a szobát, nyögött, sóhajtott, mintha imádkoznák.

- No, hát te meg fekszel, he? Aaa, aaa, na még éjent ki látott... Hej, hej, tán megbetegödté, he?

Megállt, sóhajtva csóváltgatta a fejét, rettentő sajnálkozás ült ki minden mozdulatára, csak a szeme sürgött-forgott kíváncsian és élesen. Szép Zsuzska elnézte őt az ágyból, fekete szeme csöndes gyűlölettel pihent a piszkos vénasszonyon. Az beljebb került, lassan letette a piros fazekat az asztalra, s egy székre letelepedett.

- Lá', szegén, hát csak elért a baj tégöd is. Ki hitte vóna. Biza, mejen csodálatos is, egyszer csak fönbukhatik az embör, osztán azt se tudhati, mibe pusztút el. Úgy-e lá', Zsuzska... de hát mi vót az, a minap, he?

Egészen előredőlt a széken, úgy leste a különös újságot.

- Aszondik, lá, hogy csak eccőre fönbuktá, akár a göcs... Mi talát, he?

Szép Zsuzska elnézte a gerendákat, s arra gondolt, hogy biz' ezt soha meg nem érti senki... Lassan mondta:

- Hát... Isten kezébe vagyok én is, akár a többi... Tán valami nagyobb rossztú mentött meg a kicsivel...

A másik eltátotta a száját, hiányos, fekete fogait csodálkozóan meresztette a boszorkány titokzatos szavaira, és lehunyta a szemét.

- Mer nagy bünösök vagyunk, de engöm, lá, meghallgatott az ő szentségének hegyéről... - folytatta csendesén, s a másik borzongott. Csend volt; a délelőtti napfény beragyogott az apró, maszatos ablaktáblákon, és ők sokáig hallgattak. Punak Zsuzska nem mert többet kérdezni a dologról, és a másik sem szólt róla.

Végre a vénasszony kinyitotta szemét, nagyot sóhajtott, s az asztalon álló edényhez nyúlt.

- Lá, hoztam egy kis gyöngö tiklevest - motyogta, s éles szemével leste a hatást. - Mondok, tán jólesne, lá, nincs sönki, aki süssön-főzzön, neköm meg van is, meg hát nem nagy fáradtság na, hát, mondok, tán megennéd... Igaz, mút őszön méjség sok tikom megdöglött... De hát azér... no!...

„Hogy dög ne essön a tikjaiba - gondolta Szép Zsuzska. - Azér hozi...”

- Csak hadd, maj eszök - mondta neki aztán, s a másik csöndesen, nyögve visszaült, szíttá az orrát, s azon töprengett, hogyan hozhatná elő a Perlesz esetét. Végre nagy kerülőt tett, s a szomszédban kezdte:

- Lá, a Lőrinc Lajos e, aki most gyütt meg Oroszországbú, edeát aki lakik, a Csecsi Mári fia... - összekulcsolt kezét az ölébe ejtette, félrefordította puffadt arcát, s a szemét ismét lehunyta -, lá, aki röggel összeszedte a Perlecöt ett ni... no, hát épétenek, az ám!... Hordik a méjség sok téglát... Nem is tudom, hány ezöret vevött a Lajos, tán húszat-e vagy huszonötöt. Mast hordik...

Dörmögő, férfias hangján kezdett átizzani a lelkesedés, hogy valamit mesélhet. Megigazgatta a kendőjét és sóhajtott.

- Hej, látod-e, peeg azok is mejen nyomorúságba vótak, betevő falatjik alig vót...

Szép Zsuzska éhes kíváncsisággal hallgatta. Fölült az ágyban, tenyerével végigsimította az arcát, fehér fejkendőjét megkötötte hátul, s lesimította duzzadó mellén a lenvászon inget. De azért iparkodott közönyösnek látszani.

- Hát épét? - kérdezte vontatott hangon, és megakadt, mert nem tudta, mit is kérdezzen voltaképpen, annyira érdekelte minden apróság. - Osztán mit épét? Házat?

- Pajtát, istállót, az ám!... Aszondi a Lajos, mast megmutaszi ű, mindönt újra csinyál, lakóházat is, istállót, pajtát... Hogy má, aszondi, ű biza nem lakik talpas épületbe, zsupposba, nem azért kínlódott annyit... hogy má a fogságba... Nem is hiszöm ám, hogy nem hozott az valami aranpénzt, hallod-e, nem ám!... - Suttogóra vált a hangja, egészen az ágyhoz hajolt, nagy mamuszokba bújtatott lábát maga alá húzta a szék keresztfájára, s fűrgén, most már sóhajtások és nyögések nélkül mesélt. - Lá, aszondik, hogy a csizmába hozta az arant, a méjség sok rúblit, azt az orosz pénzt... De hát mit tok én belé! Annyi pénzt mondtak, én biza nem is tunnám kimondani... Kétszázeezöret-e vagy milliomot... Tán kétszázeezer milliomot vagy mennyit. No, jó jár, akit ez elvesz!...

Szép Zsuzskát valami úgy megütötte belülről, nem tudta, mi, de szinte elsápadt belé. Gyorsan kérdezte:

- Hát mégis igaz, hogy a csizma talpába lánt hozott!... Aaa, mit is beszélök - kapta vissza a szót megszégyenülten, s mind a ketten hangosan nevettek. Punak Zsuzska mély röhögése fölverte a szobát, könnyei potyogtak, s a térdét csapkodta. Ő vele nevetett, de nagyon zavartan. - Arant akartam mondani, arant no! Má ejent! Megtévedtem!...

- Hát botlik az embör néha, úgy van! Lánt a csizmába, no te is, Zsuzska!... De lá aszondik - beszélt tovább megcsillapodva, s keze fejével törölve könnyeit és az orrát -, lá, azt beszélök, hogy menyecskét hoznak má Vejtibű, ha igaz lenne... Én nem tom. De nem is magának épét ám az, má nem, tán csak nem épét az embör magának... Hát ett is az edeje, lá, mennyi is... Burgonya vetőzetbe születött kilencfenőtbe... Az, akkor... Mast úgy huszonhat lehet... Az, annyi hát... Annyi.

Ismét csend terült rájuk. Szép Zsuzska nem szólt; visszadült az ágyba, s valami kellemetlen szorongás facsargatta a szívét; csak a gerendákat nézte szomorúan. Mit is várt ő, hogy olyan csalódottnak érezte most magát? Mit is törhetett bele ez a vénasszony, hogy olyan különösen sajog tőle az élete?

A másik is észrevette, hogy nem oda lyukadt ki, ahova szeretett volna: a Perlesz úr esetéhez, s most azon évődött, hogyan kerülhetne oda vissza. Mert ennek a vén, rossz hírű Szép Zsuzskának még most is van szeretője, gazdag is, úrféle is, vajon mit adhat neki? Milyen gyökeret, magot vagy füvet? S hogy történhetett, hogy a gazdag bérlőt félholtan szedték föl a sárból?

De a csend, melynek okát adni nem tudták, sokáig ült még rajtuk. Aztán Punak Zsuzska mélységeset sóhajtott, puffadt arcára ismét a szánalomkeltő vonásokat öltötte, s kínosan bökte ki a szókat:

- Én nem tom, hallod-e, mi talát, de a hátam, mejjem mint aki bé akar dűlni... a boncom meg ett ni, végös-végig csak le akar szakanni tisztára... ett, ett a csontot ni, annyira essze, hogy majd megessze... Jaj, neköm, má se éjjelöm, se nappalom tüle... Hát vaj tunná-e valami könnyétöt rá, he? Jaj, jaj, ett végig essze, rági, mast tisztára megesszék a kutyák a lábamat...

Lábát az ágy szélére tette, s csípőtől bokáig végignyomkodta bütykös, fekete kezével. Sziszegett, nyögött és fűjt hozzá. S miközben Szép Zsuzska még folyton arra gondolt, hogy Lőrincz Lajos aranyat hozott, épít, Vejtiből házasodik, bezzeg nagyra lesz most a Csecsi Mári... mindez úgy nyomta, mint a malomkő... különösen az, hogy menyecskét hoznak, menyecskét! Hát ez pedig az ő fia is lehetne; s ha az övé lenne... mennyire szeretné!

- Kit hoznak Vejtibű, he? - kérdezte.

Az, még most is az ágyon tartva a lábát, gyorsan, körülményesen és dörmögő hangon mondta:

- Hát hogy má a Gergics Márit akarnák, ahon vót ki, műte otthon van, többször is, a rácformáhon... peeg nem is szép ugyan, olyan kehös vékonka biz az, se mejje, se bonca, csak mint a löcs... Rácok. Pézik meg biza... Hej, hej, peeg csak tunnék ám én hozzávalót ett a közelbe, ha szónának... De hát ni, nagyra van, nem szól az ugyan sömmit... nem ám...

*

Még délután sietett ki a kert felé. Hajtotta valami. Egyszerre gyógyultnak és frissnek érezte magát; különös izgalom remegett benne.

Üde levegő áramlott be a kertek alól, a szikkadt föld vékonyan és halványzölden kezdte hajtani magából a szelíd fűvet, s a tyúkok már bogarászgattak is. Mindenfelé rügy duzzadozott a fákön, s az ég tiszta volt és ragyogott.

Szép Zsuzska most nem érezte a még csípős, kora tavaszi hűvösséget. Egyébként annyira fázékony teste ruganyos volt és feszes, mint a felvont íj, idegei, mint az íj idege. Kendőjét magára burkolva, nagy lépésekkel sietett a kert felé.

A föld gözölgött, és valahol kedvesen mondta egy madár: „Kicsitér, kicsitér, kicsitér!” De azért még nagy számban szállkostak a varjak.

Odasurrant a kerítéshez, ahol a múltkor látta a magányos lámpást himbálózni; egy nagy eperfa állt ott, annak a törzséhez osonkodott, s körül-körülnézett, vajon nem látja-e valaki az utca vagy a túlsó udvar felől. És a korhadt, pusztuló, ősrégi tölgydeszkák között éhesen tapasztotta tág, fekete szemét a másik udvarra.

Éppen két recsegő kocsí érkezett, téglával rakva, Bodnár Gyuri, a fuvaros inaszakadt, kizsarolt lovai jöttek elől, utána Lőrincz Lajos egy másik kocsin. Magas, toronyformán rakott téglatömeg állott a gémeskútnál, ott lézengett a bolond Dakos Jancsi is, mezítláb, papírsáköval a fején, szelíd suhancképe szélesen vigyorgott a kocsik felé, ahogy összezsápta a sarkát és szalutált.

Aztán elkezdték lerakni a téglát. Lőrincz Lajos felment a halmaz tetejére, kiegyenesedett, s szétvetett lábakkal állott a magasban. Mintha valami nagy vörös talapzaton álló szobor lenne, magas, egészséges és bátor, kék köténye az egyik térdére csapódott, puha kalapját a szemére húzta, s a halvány februári nap szelíden ragyogott rajta.

- No, gyerünk hát! - kiáltott le a tégláról, és a cigarettavéget hosszú ívben hajította el. Zsuzska önkéntelen követte a repülő kis csóvát: átsuhant a kerítés fölött, és vékony, kék füstöt eresztve hullott az asszony elé.

Odaát a fuvaros meg a bolond suhanc adogatta föl a téglát, a legény könnyedén lehajolt, s koccanva rakta őket egymásra. Minden darabot egy kicsit megemelintett, s ez a mozdulat kéjesen gyönyörködtette az asszonyt. Közben azok vidáman tereferéltek oroszul - mert a fuvaros is volt fogoly -, hangosan nevetgéltek, s a bolond utánuk mondogatta a gyakrabban ismétlődő szókat. Szép Zsuzska oly magáról megfélelkezve, előregörnyedten és mozdulatlanul bámulta a gyorsan hajladozó, forgó és téglát rakó legényt, annyira gyönyörködött benne, annyira itta hangos, kissé rekedten zendülő hangját az idegen, lágy mondatok hullámszája közt, hogy csak akkor eszmélt magára, amikor odaát elfogyott a téglá, s a legény lement a létrán.

- Nna, igyom, továris - mondta ekkor Lajos, és összedörzsölte a tenyereit. Fölrakták az ülésdeszkákat, s kihajtottak az udvarból. Csak a bolond maradt ott, egy botot puskamód vitt a vállán, s vezényszavakat kiabált önmagának. A nap bágyadtan hajolt a rügyező fák mögé; esteledett.

Szép Zsuzska melléből mélységes sóhaj szakadt fel. Összefogta a kendőt, s gémberegett tagjait kiegyenesítette. Még egy pillantást vetett a másik udvarra: gépies, kemény mozdulatokkal masírozott le s föl a szegény bolond, a nagy tömeg téglá pedig ridegen súlyosodott, mint a szobor talpa, melyen nem áll a hős.

Szinte úgy kellett magát elszakítania onnan. Bement a házba, kivette az egyik ágyból a nagy, kerek kenyeret, vágott belőle, odaült az ablakhoz, és lassan eszegetett. Azon kapta magát, hogy szerelmeseknek való babonázó verseket mondogat. Bosszúsan verte ki a fejéből, de ekkor meg azon tűnődött, hogyan varrhatna be Lőrincz Lajos kabátja szárnyába három szál haját? Végre félhangosan mondta:

- 'Szen fiam lehetne!... Olyan is, mintha fiam vóna... Az ű apja vót...

És megint csak fölugrott a székről, Punak Zsuzska edényéből kiöntötte a levest egy cseréptálba, s hitta rá a macskát. Az murrogva szaladt, lefetyelt a levesből, majd kiszedett egy combot a lábával és csemcségett. Eközben Szép Zsuzska elgondolta: ha szerelemfüvet tehetne a levesbe... s Lőrincz Lajos megenné...

Végre is kiment bezárni a tyúkokat. De azok még nem ültek el mind, s hogy megvárja, ismét odahúzódott a kerítéshez. Dakos Jancsi lépegetett le s föl katonásan odaát még most is, pattogó vezényszókat kurjantott, s a papírcsákó mellé még egy szál hosszú lúdtollat is tűzött. Különben csend volt. A nap már szinte teljesen leáldozott a fák mögött, vörösen pirult az ég alja, s a száz vékony gallyacskával át- meg átszótt égboltozat olyan volt, mint a csipke. Hűvös szél suhant nyugat felől. Aztán nagyon messziről hallani lehetett a kanász ostorának egy-egy elhaló csattanását s a kutyaugatást. Szép Zsuzska csak bámult és várt. Mohó szemei az idegen udvarra tapadtak, fáradó lábait váltogatta, s mikor azok odaát már jól a szürkületben megjöttek, és most szó nélkül, gyorsan rakták le a téglákat, kimeredt szemmel figyelte, fálta őket az asszony, s fantáziával színezte ki, amit a téglarakáson álló nagy, sötét alakból már nem láthatott.

Azontúl naponta órákon állt lesben a vén szederfa mellett.

Minden emléke, minden szégyellni való cselekedete csodálatosan lezuhant a múltba. Úgy elveszett az emlékezőtehetsége, hogy úgy érezte, csak tegnap született. És nem tudott uralkodni magán; eleinte ürügyeket talált a leskelődésre, később egyenesen azért ment, hogy gyönyörködjék. A fiában. Most már szinte egészen a fiának érezte.

Később nemcsak téglát hordtak, hanem hosszú faderekakat is keréken. Terméskövet Harsányból négy vagonnal, ezt az állomásról fuvarozták be. A sok kocsinom és sürgés-forgás teljesen föltúrta az udvart, a téglá, kő- és épületfahalmazok idegenné, furcsává tették. Szép Zsuzska egyszer megpróbálta kiszámítani, mennyibe kerülhet ez a sok drága holmi és a napszám - de kudarcot vallott. Be kellett látnia, hogy Lőrincz Lajos aranyat hozott a talpán, másképp nem győzné... Bezzeg fölülkerekedett most Csecsi Mária!...

Egy darabig csak beírte avval, hogy a kerítés mögül vizsgálódják, de aztán egyre kínosabban bukkant föl benne a kérdés: hát örökké ez a palánk lesz már közöttük? Soha nem lehet a legény közelében, nem látja evését-ivását, minden lépését annak, aki majdnem a fia lett? S ha nem történik valami alávalóság, most a fia is lenne?

Így érkezett el húshagyó kedd.

A reggel borongósan, hűvösen köszöntött be az apró ablakokon, és Szép Zsuzska sietve öltötte magára azt a hófehér, érintetlen biklát és bő ujjú inget, amit még növendéklány korában néhai anyja, sőt nagyanyja kegyetlenül szigorú felügyelete alatt maga tiltott, font, szőtt és varrt meg, a visszahajtásoknál olyan apró, vakulásos aszúrral, mint a gombostűfej. Gondosan

elrendezgette magán a remekbe készült ruhát, s az almáriom legalsó fiókjából sötétlila selyemkötényt bontott ki. Halkan suhogott a gyönyörű, nagy, fekete rózsákkal hímzett selyem, ahogy maga elé kötötte. A fehér ing apró ráncokkal domborodott a mellén, könyökén felül kötött ujjá habosan visszaomlott, s ragyogott, mint a hó. Fehér volt tetőtől talpig. Csak a szeme ragyogott feketén és hatalmasan, s a lila selyemkötényen játszott a fény.

Hallatlan izgalom futkosott benne. A keze reszketett, mikor a sötétlila selyemkendőt a fejére kötötte. S reszketett akkor is, amikor a függönyös vakablakból, orvosságos bögrék és rongyok mellől előhúzta a vigyázva odatámasztott botot, amellyel farsangolni járt.

Ezt a rövid mogyorópalcát este díszítette föl piros, kék és fehér szalagokkal, a végén régi csináltvirágból bokréta fityegett. Két ujjal fogta meg, könnyedén és kecsesen maga előtt tartotta, a szalagok pajkosan libegtek, s a színes bokréta csillogott. Szépnek találta. S mikor utoljára vetett féloldalról egy pillantást a kis tükörbe, mely részsütösen függött a két ablak közt, délceg, magas, hófehér és mélylila alakjára, a kezében tartott cifra botra, a legszebb ormánsági asszonynak látta magát. Ez megnyugtatta; ám, ahogy kifelé ment a szobából, olyan csúnyán elbotlott a küszöbön, hogy sápadt ijedelem szállta meg. Tanácstalanul állt egy darabig az ajtóban. Most nem lett volna szabad elindulnia. De, ahogy szeme ismét a szemben levő tükör ezüstös lapjára tévedt, s látta benne magát sápadtan, mély, fekete szeme égett, s délceg testén mint az álom ragyogott a patyolat ruha, oly szépnek, erősnek és tisztának találta magát, hogy mégiscsak elindult.

Kint a mindennapi kép az utcán. Iskolás gyerekek hancúroztak a szünet örömére, horvát asszonyok a hónaljuk alatt megkötött ingszerű, fehér ruhában tipegve cipelték a fejükre helyezett kosarat, Banka Jóska padja előtt lármás emberek politizáltak, s arrább három kislány gajdolván sétált egy nagy, csíkos esernyővel; nyilván pápista körmenetet játszottak. Szép Zsuzska után mindenki megfordult, a férfiak vastag tréfákat mondtak, a gyerekek tátott szájjal bámulták cifra botját; egy-egy fiatalasszony alázatosan és gyűlölettel köszöntötte. Ment kényesen, szaporán, s a csípőjét riszálta, ütemesen lengett rajta a bikla.

Előbb végig akarta járni a falut, s csak visszafelé akart betérni Lőrinczékhez; talán gyávaságból. De már mosolyogva állt meg, s pár percig elnézte azt a kétesztendő gyermekét, ki részegen, piros arccal és lázas szemmel tántorgott a sárban, s dalolva utánozta az apját. Bizonyosan a nagyapjánál volt, ott itatták le. S már hallotta a sarkon lármázó férfiak röhögését; a részeg gyermeket nevelték azok is.

Aztán betért Szép Zsuzska egy zsúpos, alacsony házba, a pitvarban letisztogatta cipőjét, s a cifra botot magasra tartotta. A belülvalók nagy lármával invitálgatták, s mikor belépett az alacsony, gerendás, sötét szobába, a vékony, sovány Hosszú bácsi kezét-lábát hányva ment borért, a felesége, menyecske lánya, vője székkal kínálgatta, hogyléte felől kérdezte:

- No, szülike, ne vegye hát el az álmunkat!

Hosszú bácsi visszajött a borral, felesége poharat kerített, s kitörölte a hüvelykujjával. Ittak. Szép Zsuzska mohón nyelte a szagos noát. Majd fölkel, a szoba közepére állt, s két ujjával tartva a botot, bal kezét a csípőjére tette, könnyedén hátravetette a fejét, s apró, csöndes lépésekkel táncolni kezdett. Monoton, fátyolos hangon dalolta hozzá a ritmikus verset:

*Hip-hop farsang!
Mastölika zártánt,
Nemadika máját,
Semaszalo náját!...*

Toppantott, szemét lehunyta, fordult finoman, illedelmesen, ide-oda hajtogatta a botot, formás, ügyes lábai aprón lépegettek. A házban levők mosolyogva bámulták a ritka szép táncot.

Végül ismét ittak, s az asszony elköszönt.

Így ment házról házra.

Gyerekek szegődtek hozzá, visítotak, körülugrálták, s minden kapunál csoportosan várták, míg kijön. S amikor megjelent ringó, fehér biklája és suhogó selyemköténye az utcán, új elragadtatással ordítottak, s lesték a röpdöső szalagokkal ékesített botot.

- Szülíke, aggya nekőőöm!... Neköm adi, szülíke? Ugye nekőőöm?... Aggya hát, halli-e!...

Belegaloppoztak az árokba, könyörögtek, és taszigálták egymást.

Szép Zsuzska nem törődött velük; a sok bor lassan-lassan kezdett a fejébe szállni, néha egy kissé görbének látszott előtte a gyalogjáró, köveket lépett át, ahol nem voltak, s beléjük botlott, ahol át kellett volna lépni őket. Nem látott egészen tisztán, s ahogy bizonytalan vonalakat kanyarított a cifra bottal, bután és könyörtelenül zsongott a feje, s egy dalt dudorászott önkéntelen:

- Még azt mondik, esse szeép, asse szeép... olyan va-gyok, mint a csilla-goseég...

A gyerekhad vihorászott. Egy fiú tántorogva gúnyolta a háta mögött.

- Olyan va-gyok, mintazen-gödelöma keét orcámon nyílika szerelőma süteétbe!...

A túlsó soron ment visszafelé. Rengeteg bort megivott; néhol szilvapálinkával is kínálták, így szokott ez már övele történni húshagyó kedden. Ritkán ivott mostanában; de ha megkívánta, végtelen, égető szomját nem tudta a bő, hűvös kortyokkal eloltani; ivott, ivott, mint a férfiak, folyton szomjasabban, mélységes bánat öntötte el a lelkét, s olyan hallatlan vágy ragadta meg minden ízében a férfiak után, hogy a piac fekete sarában szeretett volna hemperegni s ölelkezni mindenkivel mindenki előtt. Most agyába tódult a vér, szeme káprázott, szédült, de nem *minden* férfival akart szeretkezni, csak eggyel, egyet áhított, kívánt minden porcikája, mint soha még lánykora óta... Lőrincz Lajos száját szívni, harapni, enni, belemarni az izmos barna nyakába, mellére szorítani a keblét, s lábaival átkarolva szeretni végtelenül, mint soha még, napokig, éjjel-nappal, étlen-szomjan... Bizonytalanul kapott a szeméhez, megállt, s öntudatlanul dúdolta:

- Keétorcámon nyílika szerelőma süteétbe!...

Észre sem vette, hogy Lőrinczék elé ért.

Most, ebben a részeg hangulatban, egyszerre olyan érzés lepte meg, mintha a *régi* ház előtt állt volna... Ugyanaz a két kicsiny ablak, a zsúptető, az oszlopokkal feltámasztott pitvar... mintha tegnap lett volna itt utoljára Lőrincz Jánossal titokban, dobogó szívvel. Eszébe jutottak az elmúlt éjszakák. Mintha a mindennap százszor látott ház most egészen más lett volna... s egészen másképp lépne be a kapun!

Csecsi Mária krumplit hámozott a konyhában. Alacsony széken ült, ölében tartotta a kis fategnőt, mocskos biklája leborult a földig, fején piszkos fekete kendő volt. Amint féloldalvást föltekintett a belépőre, pillantása tele volt gyűlölettel és félelemmel. Örökké könnyben úszó szemei riadtan villantak elő vörös szélű szemhéjai közül, fonnyadt arcán azonban s keskeny szájszögleteiben a színlelt öröm mosolygott. Nyögve és sápadva tápáskodott föl, az asztalra tette a krumplit és a kést, féloldalvást tartott fejével ide-oda sürgött, s kezét a biklájába törölte.

- Jaj, no, lá húshagyó van, eszömbe se jutott... peeg ejenkor szoktá faluzni, he!...

Faluzni! Szép Zsuzska kihúzta magas, szép szál termetét, s a cifra botot a föld felé fordította. Erőt vett szédülő fején, lobogó szeme végigjárt a nyavalyás asszonyon, aztán nyelt egyet, s két ujjával megtörölte a száját.

- Osztán lá... - hebegett Csecsi Mária zavartan - tán még pálinka sincsen... etthon, hogy má... Mer a Lajosnak nem kee. Gyűj be hát a házba - invitálta túlzott buzgalommal, s maga elől lépett a szobába, hogy addig is ne kelljen látnia Szép Zsuzskát. De a háta bizsergett, amint az égő fekete szem gyűlölettel követte.

Szép Zsuzska szíve a torkában vert, amikor belépett, de most, hogy a legényt nem látta, megnyugodott, tüze lelohadt, s hirtelen valami kedvtelenséget érzett magában. A szoba idegen, dohos illata hűvösen csapta meg, s a félhomályban szinte alig látott. Megállt a szoba közepén. Csecsi Mária folyton beszélt, miközben a székeken szanaszét hagyogatott ruhákat kapkodta össze. A homályból lassanként kibontakozott a bútorok formája, színesedni kezdett a magasra vetett ágy piros takarója a falnál s a barnára festett mennyezetgerenda. Szép Zsuzska egy pár viseltes orosz csizmát pillantott meg az ágy lábánál, s egyszerre megütötte az aranyrubelek meséje. Ámulva és tisztelettel nézte a csizmát; ez hát a híres, ezer kilométert arannyal megjárt csizma! Csecsi Mária megfogta, belökte az ágy alá, mintha éppoly közönséges, buta és piszkos lábbeli lenne, mint akármelyik.

- A Lajoskám kiment a hetivásárra - mondta áhítattal, s vizes szemei pislogtak, fejét féloldalt hajtotta. - Nem is tom, meggyün-e hamarosan. Malacokat akar venni. Új le hát no.

Szép Zsuzska leült. Most már inkább menni szeretett volna. Keserűség fojtogatta a torkát, de azért várt, várt valamit... Valami nagy csodát.

Csecsi Mária szemben ült vele, az orrát szítta, s különös vegyülékével a panaszkodó dicsekvésnek, akadozva beszélt.

- Jaj, látod-e, mejen főnfordulás van ett minálunk! Má azt se igön tudom, hon a fejem... Az a méjség sok kű, téгла, akit edehordatott ez a Lajoska!... Osztán mejen drága vót, csak a jó Isten mondhati meg, mennyi rémisztő pénzt kellett kianni érte... Jaj neköm, nem is tudom ám, hutyan bírjunk ki! Mondom is mindég, de lá, aszondi a Lajoska, hogy mit ér az a rongy papiros, aszondi, esztendőre-kettőre meg még annyikát se annak érte, mint mast ni... De hát igaz lenne ez, hallod-e? Vaj csakugyan tisztára elmen a pénz értéki, he? Hej, hej, maj utóbb ett is úgy lesz ám, mint Oroszországba, ahutyan a Lajoska mondi, maj főngyújthassunk a pénzüket... Jaj, de hogy má azok a császárok is mit akarnak, mit akarnak! Lá, ett a sok pénzünk, osztán... hej, hej...

Ide-oda ingatta a fejét, legyintett, s ahogy egy pillanatra megállt, kínos csönd feszült a szobára. Szép Zsuzska ugyanis csak hallgatta a szókat, anélkül hogy bármit is értett volna, gondolatai elkalandoztak, s nagy, fénylő szemével konokul bámulta a feszengő vénasszonyt. Aztán összerendezte, megszédült, végigsimította a homlokát, s így szólt:

- Te, Mária, mi is lett a János kutyájával? Az uradéval...

- Aaa, aaa - bámult el Csecsi Mária, s félrebillentette a fejét, könnyes szeme félénken meredt Szép Zsuzskára -, hát hutyan kérdőzhetöd? Má ejent. Hát kaszát, osztán a kutya meg ott futosgát mellette... osztán belészaladt a kaszába. Tisztára elvágta a nyakát.

- Belészaladt a kaszába... Emlékszök...

Ismét csend. Csak az óra ketyegett a falon. Csecsi Mária nyögött.

- Jaj, te Zsuzska, de rémségösen fáj ez az egyik fogam - s kitátotta odvas, fogatlan száját. - Ett, ett ni... Sz, sz... bennmaradt a gyökere... Nem alhatok tülle egy szömhunyást se... Má az egész fejemet szétdobi, hallod-e. Jába tettem én erre tömjént, kénküet, marhaganyét, sömmi se használt... Tanácsój valamit...

Szép Zsuzska gyűlölettel villantotta rá a szemét:

- Maj ha megnyugszol, kiáll a fájás... Csak várgy. Nincs messze. Maj ha fődet tesznek rá, kiáll...

S gonoszul nevetett.

Ekkor nyitott be Lőrincz Lajos.

Szép Zsuzska szíve nagyot dobbant, mindkét lábán élesen nyilallott végig a fájdalom, s emlői megduzzadtak az ing alatt. Egyszerre a fejébe tódult a vére, reszkető kézzel húzogatta meg selyemkendője csücskeit, s szemét éhesen vetette a belépő legényre.

Az rendesen föl volt öltözve, barna ruha, cipő volt rajta és piros nyakkendő a puha ingén. Benyomott kalapja hátra volt lökve a fején, s szabadon hagyta domború, barna homlokát. Fekete bajuszkája kedvesen mosolygott finom ajkai fölött. Szép Zsuzska azt is észrevette, hogy a jobb szemöldöksarka le van ütve vagy horzsolva, s ekkor nagy sajnálkozás fogta el. Tán puskatussal, tán korbáccsal sértették föl, Istenem? Milyen kemény lehet, hogy olyan messziről is *így* jött meg!

A legény megállt, barátságosan nézte végig a vendéget, s gyanútlanul mosolygott. Köszönt. Szép Zsuzska szinte hangtalanul köszöntötte viszont, s lesütötte a szemét. Jaj, csak meg ne lássák, hogy ivott... Hogy részeg. S minden tagját elállta a gyönyör, rettegés, bizalom és vágy, remegett, az asztal lábát nézte, s idegesen játszadozott a cifra bottal.

Csecsi Mári szeme gyönyörűséggel pihent a fián. Kalapjától a cipője orráig, az ujján csillogó kis orosz acélgyűrűig legelt rajta, szinte a pillantásával rángatta helyre a fia ruháját, nyakkendőjét, s igazította meg a kalapját. Mosolygott rá. És leste a szavát.

- Vettél? - kérdezte.

- Nemigen vót. Meg osztán drágán adik a *tovarisok!*... - Jóízűen nevetett, az ágyra dobta a kalapját s leült. Szemét érdeklődve jártatta Szép Zsuzskán, ki most is a földet nézte, s himbálta a botját. Majd kis fa-dohánytartót vett elő, orosz munkát, faragottat, s cigarettát sodort belőle. Lassan füstölt.

- Maj megveszöm a papét, az tán nem adi ojan drágán... Hát, Juli néni...

- Zsuzska, Zsuzska - javította ki vigyorogva Csecsi Mári -, má elfeledted?

- Hát, biza, röstelllem, de olyanformán...

Szép Zsuzska elvörösödött, s valami nagyon keserű szégyenfélét érzett önmaga iránt. Fekete szemét szemrehányóan emelte a legényre.

- Fársángolok lelköm - mondta csöndeskén, szégyene, nem tudta mért, még jobban megnövekedett, szeretett volna bújni, bújni, mint a sánta nyúl, s nem lépni többé emberek elé soha.

Hirtelen felugrott, arca lángba borult, szemei kigyúltak, s míg egyfelől magasra tartotta a pántlikás, bokrétás botot, másfelől rálépett egy vén, tarka macskára, s ez csak növelte elkeseredését. Csecsi Mári féloldalvást fordított fejfelé vihogott, a legény zsebkezdőjével hajította ki a macskát, s bajusza alatt nevette az asszonyt. De az most hátravetette a fejét, bal

kezét csípőjére tette, s a világ legapróbb, legkecsesebb és legmórikálóbb lépéseivel járni kezdte a farsangoló táncot.

Erre, mintha elvágták volna, megszűnt a nevetés.

A legény érdeklődve leste a táncot, gyermekkori élmények támadtak föl benne, eszébe jutott a vén Pancsó banya, egy toprongyos, piszokban és pálinkában fogant részeg félkegyelmű, akit a gyerekek csúfolódva kísérettek az utcán, s aki köveket hajigált utánuk. Azelőtt az járt farsangolni. Most Szép Zsuzska, a híres nyelvelő, babonázó, gyermekveszesztő és... Szép Zsuzska. Milyen délceg, ruganyos és tüzes még most is. Hogy ring-leng a hófehér biklája, dagadoznak az emlői, hogy rakja, aprózza, topogatja a lépéseket, s ringatja hozzá erős csípőjét... Elnézte a táncoló asszonyt, akin fénylett és suhogott a selyem, percről percre pattogóbban, színesebben, szebben járta, s ahogy kipirult barna arcába tekintett, látta, hogy Szép Zsuzska félig hunyt szempillái alól sötétén, lobogón tapad rá a szeme. Meghökken, zavartan szítt a cigarettából, kifújta a kék füstöt, s nem nézett többé az asszony arcába.

Monoton, ritmikus hangsúlyozással zengett a dal:

*Szállazisten aházadra,
Seregangya lával,
Telepoha rával...*

Könnyedén fordult, s tekintete Csecsi Mária esett.

Előregörnyedve, meredt nyakkal bámult a vénasszony, görcsösen összegörbített ujjait egymásba kapcsolta az ölében, arca olyan sötét volt, mint a gyilkosé. Pizkos, fekete kendője alatt, alacsony, görbe homlokán mind a szemöldökére gyűrődtek a ráncok, összezsípett, vörös szélű szemhéjai közül sunyi, rejtekező villogással gyűlölködtek vizes szemei. Hol ide, hol oda pillogtak ezek a szemek: egyszer őt nézték irigy gyűlölettel, meredten és szúrva, másszor a legényre tűztek, s ilyenkor féltékeny aggodalom, gyáva rettegés, óvás, simogató, takaró melegség tükröződött bennük, s minden arcvonásán meglátszott, hogy: jaj, tán hiába őriztelek, vártalak, hiába dicsekszem veled! Amint észrevette, hogy Szép Zsuzska figyelni avval az átkozott, vesébe látó, mindent ismerő, fekete pillantásával, megrezzent, s bár nem tudta, miért, hirtelen mosolyt erőltetett arcára, szája szögletein eltorzultak a barázdák, homlokáról fölsimultak eredeti helyzetükbe a redők, s szemébe az ámuló csodálkozás ártatlanságát erőszakolta. Szép Zsuzska tovább dalolt, visszafordult a legény felé, botjával újra kanyarított egyet a levegőben, bal kezével pedig olyanformán legyintett, mintha ökörnál bosszantaná a homlokát; toppantott, fejét leszegte, majd fölvetette, és sötétlila selymei fénylettek és suhogtak. A legszebb tánca volt ez. Bor- és pálinkagőzös szeme elváltozott, mint az üzekedő tehéné, mozdulatai buján ritmikusak és tüzesek voltak, minden íze táncolt: a feje, a melle, dereka és a lábai hegye, táncolt a pántlikás bot és az ujj, hajlott, ringott büszkén és délcegen... Nem táncolt így... így lánykora óta, amikor Lőrincz János szeretője volt.

A legény csodálkozott és bámulta.

*Keljföl asszony kelj föl,
Csaldmega zuradat!...
Neröstelld meg kezdeni
Hasábszalo nádat...*

Kihevült, kipirult, szívével-lelkével táncolt, valami komor, félelmetes és emésztő szenvedéllyel, boldogan, de mégis úgy, hogy sírni szeretett volna a nóta mellé, aztán odaesni lihegve Lőrincz Lajos ölébe, beletúrni a hajába, csókolni ámuló, férfias száját örökké, örökké...

Ott ült a legény elmerengve, kissé előregörnyedten, cigarettája elaludt az ujjai között, s néha gépiesen odakapott a lehorzsolt szemöldökéhez. Ott ült előtte, haját, orra mellett a lencsét, barna bőrét apróra látta... Egyet toppantott, megállt, szédülve hunyta le a szemét egy percre, halántéka lüktetett, arca tüzelt, s torkát fojtogatta a könny és szomjúság. Kábultan vetette magát egy székre.

Sokáig nehéz csend feszült közékük. Most ismét hallani lehetett az óra ketyegését.

Szép Zsuzska fáradtan és mámorosan lihegett, kezét a homlokára tette.

- Ergye, no, Lajos - szólt végül Csecsi Mária éneklő, síró hangon, melyen átütött a gúny -, hozzá bort a Zsuzskának. Lá, megissza ejenkor!... Úgy-e megiszod, Zsuzska?

De az csak lihegett a széken, és nem szólt semmit.

Mikor föltekintett, Lőrincz Lajos már az ajtónál volt, s csöndesen kérdezte:

- Hon a héber?

- A vakablakba. Jobbrú. Ott hattam... - mikor betevődött az ajtó, utánvetette. - Ű sem issza. Még ejent nem láttam. Igaz, én is csak mast, hogy a fogam fáj... - Pár percnyi szünet után sápadni kezdett: - Aaa, aaa, de hutyan járod még most is, hallod-e, ki hitte vóna! Peeg lánkorodba nemigön értötted. Azüte szoktál így belé, hallod-e?

- Azüte - mondta gépiesen, majd Csecsi Máriához fordult, s most keményen, égő gyűlölettel nézték egymást, mint két kotlós tyúk, melyek közül csak az egyiknek van csibéje, a másik képzelt csirkéjét védelmezi. - Azüte te má megszivasodtá, letörne a lábod... - A legény visszajött egy üveg borral, poharat tett az asztalra, s lassan csurgatta bele a rózsaszínű bort. Nézte őket.

- Lá, lá, te csak fiatalabb vagy, mint még akkoriba... - vágta vissza Csecsi Mária elkeseredett, elvakult bátorsággal... - Szereteöd is több van...

Szép Zsuzskát elöntötte a vér. Fölállt, megfogta a hideg poharat, megemelte, s fölötte nézte Csecsi Márit. Az sápadtan, könnyesen, vonagló szájjal ült előtte.

- Van ám... Neköd meg lá, akkor vót, mikor táncóni tudtá jobban nálam...

- He-he! Peeg te is biza, ejen élemödött létödre jobb ne táncóná, lá, eccör a Perlecz is otthagyi ám az embört...

Szép Zsuzska mohón nyelte a hideg bort, de ezek a szavak jobban megütötték, mint a hegyes kés. Üres poharát kezében tartva rámeredt az előtte ülő Csecsi Márira, s az behúzta a fejét, kendőjét igazgatta, köhécselt; az előbbi nagy vakmerőség után most iparkodott tévedésnek feltüntetni mindent, olyan képet vágott, mint aki nem tud semmiről, s melleleg nagyon vénnek, betegnek, görnyedtnak, szájalomra méltónak akart látszani... Hátha még eldöglének a tyúkjai, véres tejet ad a tehene, háza kigyúl, s nyavalyatörős lesz az unokája? Annyira gyenge, piszkos és csúszómászó volt, hogy utálatában elmosolyodott, s a poharat, mely szinte összetört a kezében, lassan tette vissza.

- Ha nyolcfan esztendősná is több leszök - mondta gögösen, s keze fejével megtörölte a száját -, én még akkor is fiatal leszök... Mer én nem vagyok koros: fiatal is, vén is vagyok egyszeméjbe...

Nyelvével megérezte a foghíját, s erre kissé szomorkás mosollyal fordult a legényhez:

- Még ejen fiatal legénkét, mint te vagy e, tunnék ám szeretni...

- Aki így táncol! - nevetett Lajos, és erős, fehér fogai kivillantak. - Még tán jól is járna magával valaki, Zsuzska néni.

Aztán, hogy mindnyájan nevettek, az anyjának mondta:

- Mit szóna, édös? He-he-he! A Zsuzska nénit választom szeretőmnek!

S jókedvében átfogta az asszony erős vállát. Ez összerezsent, szinte odahullott eléje, s lehunyta a szemét. Csecsi Mári pedig dühösen förmedt a fiára:

- Lajos! A rosseb enné meg azt az illetlen formádat! Mejen dolog má ez!...

*

Friss böjti szelek kergetőztek a rügyező fák között és az utcákon. Pajkosan kapták fel itt-ott a tavalyi falevelet vagy a homokot, megforgatták, s ismét visszaejtették. A gyerekek kezdtek mezítláb futkosni, s megkezdődött a késő estig tartó szenvedélyes csigázás.

Üde zöld fű sarjadt a legelőkön, haragos sötétben terültek el a keskeny búzatáblák, mindenfelé tavaszi munkát végeztek a mezőn, s a Feketevíz magasra dagadt hullámai elérték a parti fűzfák tövét, melyeken, mint apró ezüst gombok, sorakoztak a puha barkák.

Szép Zsuzska tiszta biklában és barna pettyes fejkendővel a fején a kert végében kószált. Most sokkal fiatalabbnak, frissebbnek, ruganyosabbnak látszott, mint egy hónappal ezelőtt, azon a szürke vasárnap reggelen. Sötét szeme még nagyobb, ragyogóbb volt, mint máskor, egész lénye megújhdott a megújuló természettel.

Lassan lépkedett a rügyes fák között, itt-ott a barackfák virágos csokra fehéren és rózsaszínűen, a som halványsárgán vált ki a fű zöld alajából, már méhek döngicséltek, s körülzenélték Szép Zsuzskát. Mikor kiért a kert alá, s föltárult előtte a zöld mezők pazar tágassága, amint emberekkel tarkázva elterült az erdők kék vonaláig s a távol föltetsző hegyekig, mély lélegzetet vett az illatos levegőből, s úgy érezte, most új élet, új, tiszta vírulás kezdődik az ő számára is.

Könnyű, fehér felhőgomolyagok úsztak a ragyogó délutáni égbolton, s ahogy elsuhantak a zöld vetések és barna szántások fölött a messzeségbe, mindenfelé könnyű, lila árnyékok kergették egymást a földön, az itt-ott aransárga napfényben ragyogó magányos fák hirtelen homályba merültek, majd ismét fölbukkantak belőle. Így váltak lilákká a földeken imbolygó, ragyogó fehér biklák és piros kendők, hogy pár percre ismét fölvilanjanak.

A partoldalon mint dús, királyi szőnyeg virított az ibolya, s kijebb az aransárga gólyahír. Mikor a fürge szél közéjük borzolt, valóságos illatfelhőt kavart föl s vitt magával a fák közé, hol még a barackfák illatával is terhesült. És fent, magasan két gólya keringélt mozdulatlan szárnyakkal, vidám kepelés között írták szabályos csigavonalaikat. Szép Zsuzska szeme rajtuk veszett, s dagadozott a keble attól a gondolattól, hogy hátha... hátha teherbe eshetne még ő is, mi lenne akkor, milyen lenne a fiacskája, hogy szopná a mellét kapargálva, hogy mosolyogna a két búzavirág szeme, hogy fénylene búzakalász haja?... Lassan lépegetett a fűben és ibolyában fehér vetettkapcájával, s hallgatta, amint valahonnan idehallatszott a játszó kislányok csengő, üde nótája:

*Ispilángi ceérna,
Aztüznte Geéza:
Szödörszömű szépmenyecske
Fordújangyal maódra!...*

S ez a kedves, egyhangú dal folyton újra kezdődött, szárnyalt, s összevegyült a méhek dünnyögésével.

Messze szikrázott egy-egy ekevas, kiáltásokat s a lószerszámok halk, ütemes csattogását lehetett hallani. S a kertek felől tyúkok kotkodácsolását vagy egy kakas kukorékolását kapta el a szél.

Az asszony lehajolt, s lassan kezdte tépegetni az ibolyát. Mintha lány lenne még most is, mintha tegnap lett volna itt utoljára, s odafönt várná az anyja, szikár, aszott, derékfájós vénasszony... Egy pillanatra hallotta is zsémbelő, mély hangját:

- A rosseb egye ki a lábadat! Hon lófrász megen, te... - De csak egy dongó zümmögött, s már el is tűnt.

A ronda, pálinkás, cigányos, céda esztendők mintha sohasem lettek volna valóság.

Szép Zsuzska lehajolt, lassan tépegetni kezdte az ibolyát. Karcsú, hosszú szárú virágokat válogatott, melyek körös-körül mint tág, őszinte, kék gyermekszemek mosolyogtak. S ahogy rakta, szedte őket egymáshoz egy csokorba, lelke elringatózott a tavaszi zsongáson, az elvétve hallatszó szavak és kutyaugatás neszén s gólyakelepelésen. Látta magát mint tizenkét esztendő lánykát - hatodik elemista volt -, már eléggé nagyocska és formás, akit a tanító mindig a két térde közé fogva oktatott, látta magát, ahogy zápor után a hűvös fűben jár mezítláb, s a maszlag tölcseres leveleiben összegyűlt „gólyavízzel” mossa az arcát, hogy szeplős ne legyen... Hányszor futott ki már korán reggel a kertek alá, amikor még alig emelkedett föl a nap, az utcán durrogott a csordás ostora, mindenfelé bögtek a legelőre induló tehenek, sárgarigó fuvolázott a fákon s a földeken túlról, a Cserhát dombos vonalai felől hallani lehetett a kakukk meg-megismétlődő hármasság kakukkolását. Milliós veréb vonult lármás, felhőző csapatokban a búzatáblák felé, s ő töltögette félmarkába a gólyavizet, s mosta, mosta az arcát rettentő hiúsággal. Aztán nézegette magát a tükörben jobbról, balról, egészen az üvegig tolta az arcát, de a bőre sima volt és halványbarna, a homloka tiszta, mint a tavaszi égbolt, s a szeme bogárfeketésén és tágan ragyogott. Már akkor olyan büszkén hordta a fejét, s olyan kényesen járt, mint egy fekete hajú, fekete szemű tündér; kis biklája patyolatfehéren villogott rajta, s a papucs csattogott. Élesen villant meg előtte a kép: félsötét szobába csak a zsaluk résén tűz be a napfény egy-egy vékony nyila, a szublóton álló fakó fénykép üvegje, a piros poharak s egy vérvörös pálinkásüveg mint drágakövek szikráznak, s nemzetiszínű meg rubinpiros karikákat szórnak a meszelt falakra. Ő a tükörben nézegeti magát, s a sötét, mély háttérből tündéri szépségben bontakozik ki a képe, körös-körül zafírszínű fénynyalábokkal. Ez a szépséges látvány annyira megragadta akkor, hogy hosszú-hosszú ideig nem tudott betelni vele; elbűvölten, lenyűgözve nézte önmagát, s mintha valami földöntúli lény lenne, itt idegen és ismeretlen, misztikus félelem szállta meg, s szinte legyökereztek a lábai. Ekkor lépett be a szülője, szintén magas, szikár, fekete szemű asszony, piszkos, zsémbes és panaszkodó, s látva őt a tükör előtt, rikácsoló hangon szidni kezdte:

- Hogy az a fekete rosseb enne meg! Mindég, mindég a tükör kee neki! De maj adok én neköd tükört!...

Bal kezével megragadta vastag, fekete hajfonatát, s csontos jobbajával hátba és fejbe verte.

Sohasem sírt, csak a fogát szorította össze meg az öklét; akkor szerette volna odahúzni a zord vénasszonyt a tükörhöz, hogy nézze, milyen szép és titokzatos fénykarikák azok a tükörképe körül, de aztán inkább hallgatott mégis, megszokta már, hogy bolondnak nevezzék és lehurrogják; inkább kiment a kertek alá, kószált a partoldalon, miközben gömbölyű, meztelen térdeit a mohar és lósóska hüvösen verte.

Ezek a képek mind-mind elperegtek előtte, elevenen látta anyját, gutaütött, béna apját, aki örökké a pitvaron ült, s az olasz hadjáratot beszélte, szülését, ezt a félelmetes asszonyt, híres csotrakót és veszesztőt, a kertek és kerítések meg nem másított ősi formáját; régi fákat, melyek eltűntek, csaltokat, melyek fává terebélyesedtek azóta... Szedte, szedegette az ibolyát, s meg is feledkezett róla, hogy mennyi idő múlt el azóta. El-elmerengett az új életre pezsdülő mezőkön, egy-egy ekevas villanásán, a dalon és a távoli beszéden, s a csokor lassankint naggyá nőtt. Fölfogta a kötényét, s abba szórta a sok virágot; frissen halmozódott a szelídkék, illatos fejecskék száza, s mikor az Ördöngös dülő alacsony dombja felé süllyed a nap, teli volt a köténye ibolyával.

El is fáradt. Nem volt már tizenhat éves.

Indult visszafelé. A fűvet most hosszú árnyékok sávozták, megritkultak a méhek, s az ég sötétebb kék lett, szinte elmélyült. Amint vissza-visszatekintett Szép Zsuzska, a rügyes fák és halvány barackvirágcsokrok mögött láthatta az aranyos napfénnel előntött mezőket s a nyugati égbolton hosszan elhúzódó lila, sötétkék és karmazsinpiros felhősávokat.

Este szorgalmasan díszítette a szobáját. Leült az ablak mellé, föltámasztotta a lábát a szék keresztlécére úgy, hogy szétterpesztett térdei között mély vályú képződött a kötényéből, s miközben a lemenő nap utolsó sugarai sárgállottak odakint az utcán, két ujjával csipegette föl a virágokat, s rakta új csokorba.

Aztán letette a bokrétákat sorba a viaszosvászonnal takart asztalra, s poharakat hozott. De nem volt elég. Bizony, ha törött, nemigen pótolta. Töprengve állott a szoba közepén; a nap lement, lassan besötétedett, már csak bizonytalan körvonalakban és foltokban törtek elő a bútorok, s az ablak előtt világított egy sáv a földön s odakint zöldesbe ment, elővette az orvosságos bögrét, kilottyantotta az ajtón, kimosta, s abba állította az ibolyát.

- Igön-igön szép bumbékok - suttogetta kedvtelve, s nézegette az asztalon, almáriumon, ablakpárkányon elhelyezett sok virágot, melyek egyformán feketéknek látszottak a homályban.

Bezárta a tyúkokat, aztán megint leült az ablakhoz és várt.

Egészen besötétedett. Elcsendesült a falu, éles, vékony hangon kondították el a három verset odaát a pápista templomban. Szép Zsuzska csak ült egyedül, kibámult az alkonyatba takart utcára, s szemei megnagyobbodtak az izgalomtól és sötétségtől. Szinte meg-meglobbantak néha, mint erdő mélyén az emésztődő fatörzs titokzatos fénye. Odakint az utcán nem látott semmit: sem az elmaradt és fáradtan kullogó malacokat, melyek megálltak minduntalan, s kérdőn rőfögtek a kapukra, sem a túlsó udvaron csikorogva felemelkedő kútgém fekete vonalát, amint a sötétkék égboltra rajzolódott; lelke a szerelmes órák jeleneteit rajzolgatta elé, s a sötétben érezte, hogy arca ég az odatódult vértől, s gerincén végigfut a vágy reszketése. Szándékosan nem gyújtott világot; így félig látni, félig sejteni fogják egymást, s kezeik annál szívesebben fogadják majd a simogatás gyönyörét. És így mintha erősebbnek is érezte volna magát Szép Zsuzska. De ezt inkább az asszonyi ösztöne súgta neki.

A szobát betöltötte az édes ibolyaillat, összevegyült a doh- és fokhagymaszaggal, s ez, valamint a folyton türelmetlenebb várakozás, fokozták az asszony vágyát. Minduntalan léptek dobbanását hallotta, s ilyenkor szíve a torkában vert, szinte visszhangzott dübörgésétől a

szoba; majd megzörrent a kilincs, de csak a macska nyitogatta odakint az ajtót. Végre is nagyot sóhajtott, s a félelemtől szinte megfagyott arra a gondolatra, hogy hátha... hátha csak hazudott Lőrincz Lajos?

De csakugyan: gyors lépések dobogása hallatszott, s most már nem volt csalódás, egyre tisztábban és élesebben lehetett megkülönböztetni a ruganyos, siető férfilepteket. Szép Zsuzskát végigcsiklandozta az izgalom; szeme kigyúlt, melle megkeményedett, s alig tudta befogadni a lélegzetet. Fölugrott, s a szoba közepéig ment, már nyílt is óvatosan az ajtó, s a sötétben szinte óriássá növekedve s minden irányban bizonytalan és szétfolyó foltokban jelent meg a legény még sötétebb alakja. Egy pillanatig tétovázva állt az ajtóban, s csak mikor szeme hozzászakott a szoba sötétjéhez, lépett beljebb.

- Mér nem gyújtasz mécsöt - mondta bosszúsan, s halkan káromkodott. De ahogy nagyot szítt az ibolyaillatból, fölvidult, testét kellemes fürdőként járta át az édes szag, s erre utána tette: - Ejha, van ám ett ibolya, ni!

- Igön, szép bumbékok - suttogta boldogan az asszony, elvette a legény kalapját, s kézen fogva vezette beljebb; a hangja szinte el-elfűlt, s a lelke sikongott diadalmármorában és gyönyörében. - Csodálatos szaga van, csodálatos...

Szerette volna most rögtön átölelni és csókolgatni a száját, de Lajos lassan és tétován huzattá magát az ablakhoz, s megragadva egy széket, ráült, szemben az asszony helyével. S miközben lassan csavargatta cigarettáját, Szép Zsuzska is leült, s a térdük összeért.

Sokáig hallgattak. Távol vonítva ugatott egy kutya. A cigaretta papír halkan percegett. Majd röten lobbant föl a gyújtó reszkető fénye, hogy azután magas ívben suhanjon át az asztalon, s a kályha alatt pusztuljon el. Ez a kis jelenet eszébe juttatta az asszonynak azt a másikat, amikor a kerítés mellett állt, s az eldobott cigarettavég odahullt a lábai elé.

- Látod-e, Lajoskám - mondotta halkan, a sötétben égő szemét Lőrincz Lajos arcára szegezve, s térdei megremegtek a másik térd érintésétől. A cigaretta tüze piros csillagként parázslott. - Látod-e mast... nem is tom má, mennyi ideje lehet biza... má vót rigyája a fáknek... osztán ott néztelek, ahogy horditok a téglát, küet...

- Ja! Persze! - kiáltott föl a legény örömmel, mert először kellemetlenül érintette a régi formátlan és csúf „rigya” szó, s aztán mégis kedves témáját, az építést hallotta megpendíteni. Lassan visszahúzta a térdét, anélkül hogy tudott volna róla, s jobb kezével a szemöldökéhez kapott. - A téglát!... Hát te is láttad, he? Sokat behordtunk. Küet is. Fát...

Pillanatnyi szünet után nagyot kanyarított a karjával, s tervei elragadták.

- Mer én ojan helet akarok építeni, tudod, amejen még ett nem vót! Neköm nem kell a zsúpos ól többet, én nem beszélök, nem veröm a mejjemet, mint ez az itteni nagyszájú, gyáva, kártyás, részögös, ronda nép, aki csak mén tönkre, osztán nem is láti, hogy tönkre men... Én má sokat megtanútam odakint Oroszországba... Az embör nem szól sömmit, csak nekivessze magát valaminek, osztán azt nizi, hutyan rövidebb, hutyan könnyebb. Az embörök hadd komédiázzanak. Minnyá csak gazembör, zsákmány kéne neki... Énfelölem eheti minnyát a rosseb. Mamá ez, hónap az, bánom is én. Nincs becsület. Nincs testvériség. Le kee húzni az ingöt is, ha hagyí, a másikrú. Mindönki azt tessze.

Egészen beleizzadt, mélyen leszíttá a cigaretta füstjét, s arca a homályban keménynek és törhetetlennek látszott.

- Mit! Hogy maj engöm rángasson hon ez, hon az? Mamá a szerb, hónap a sastollas? De má ezt nem! Látom én az életöt, engöm be nem csal az Isten szerbje vagy magyarja se a csárdába táncóni! Mert én fiatalon kerültem belé a háborúba, osztán vénen gyüttem haza... Láttam, hogy hazugság vót mindön: hazaszeretet, isten, lovagiasság, meg fene tudja még milyen cifraság, akit magukra kanyarítottak, osztán az alá dugták a lopott malacot!... A nép meg vakút. Döglött.

Ismét a homlokához kapott, és köpött egyet. Az asszony mintha megdöbbsent volna egy percre, kutatón nézte a legény keményen megvonalozott, fekete árnyékként látszó profilját s apró, szűrös szemét, melyben meg-megcsillant a cigaretta tüze. De így, oldalt, olyan volt a hasonlóság Lajos arcéle s az apjáé közt, hogy Szép Zsuzska minden kellemetlen hangulata eltűnt.

- Akár szegén apád, a János... - sóhajtotta mintegy önmagának. - De az nem vót ejen igön-igön kemény embör!...

Lőrincz Lajos oda sem hederített. Hangját, mely kissé rekedten, zummogva folyt, átfűtötte a szenvedély. Minduntalan mélyet szítt a cigarettából, s a szemöldökéhez kapott.

- Kár vót hazagyünni, mer mire gyüttem haza? Nem látni ett semmi jót. De ha má ett vagyok, hát csinálom a dógomat. Maj megmutasztom én. Arra, az utca frontján - s most fölugrott, s a sötétben gesztikulált a karjával, hogy hogyan is képzei -, így ni, három szoba lesz. Egymásba. Azután osztán a bejárás, nagy, földött kapualja, túfelű meg a kisebb épület...

Hirtelen megállt, elgondolkozott, s minthogy Szép Zsuzska nem annyira a szavak értelmét, mint inkább a legény szenvedélyes hangját itta, egyikük sem szólt. Csend lett. Ekkor a legény lassan visszaült, eldobta a cigarettavéget, s miközben bosszúsan eltaposta, mintegy önmagához szólt:

- Jopp tvojú máty... A kapun túl má a te házad van, Zsuzska...

Az asszony már teljesen a következő órák gyönyöreinek élt, jobb szerette volna, ha már vége lenne a szavaknak, s jönné a legény erős, vetkőztető keze s reszkető, kutató ujjai.

- Az enyém! - kiáltott fel fojtott hangon. - Mi az enyém?! Jobban sömmim se legyön, csak te... csak bá te maradj meg neköm.

Térdek ismét összeértek, Zsuzskán forróság futott végig, s közel hajolt a legényhez, s lehelete annak az arcába csapott. Lőrincz Lajos kissé hátrább vonta a fejét, s meggyőzően mondta:

- Hát'szen minek is má neköd a ház, hallod. Maj csak el lehetné valahogy...

- Má?! - kiáltott föl rémulten s visszahúzódott. - Má!

- No-no! Hátszen nem úgy mondtam... csak úgy mondtam... - dadogta a legény.

Egymásra meredtek. Kínos csend lett. Aztán az asszony lassan, kínlódvá megszólalt, s torkát fojtogatta a könny.

- Hát nem is szeretöl te akkor engöm, Lajos... De hát... hát olyan vagyok én?... Nem vagyok én különb asszony száz másná? Igaz, nem vagyok tizönhat esztendő... de hát nem szerettelek úgy, akár a tizönhat éves?! Én Istenöm, kitanútam mindönt, neköd adtam mindönt, amit csak adhattam... s te mégis... mégis...

- Ne ríjj! - csattant föl ingerülten a másik, felállt, le-föl járt a sötétben, miközben a dohánytartót szerette volna megtalálni valahol. A csendben elkushadva szipogott az asszony. Kis idő múltán odament hozzá Lajos, s a vállára téve kezét, szavakat keresett a békítésre. - Hát mondtam én valamit, Zsuzska? Hát szótam én egy szót? Mondtam én, hogy te öreg vagy, he? Mit réssz, he? Nem muszáj mindön szót úgy magadra venni. Lá, csak kiszaladt a számon, hogy nem kee má

neköd a ház... mer ha neköm elannád is, azér meglakhatná benne... Akár velem lakná... Ne ríjj hát no... Nem is tudtam, mit mondok, csak úgy mondtam...

Lehajolt hozzá, s cirógatni kezdte az arcát. S bár az asszony könnyei csak tovább folytak némán, ő tovább vigasztalgatta.

- Ne ríjj hát, Zsuzska. Nem vagy má kisgyerök te. Hát bántottalak? Szótam valaha is egy rossz szót, hallod-e? Nem gyűttem át maj mindön éccakára azóta? Kivel vótá olyan boldog? Ki szeretött úgy valaha? Ki tudott úgy ölelni, csókolni, mint én?

Egészen az arcához vont a arcát, átkarolta, hogy keze az egyik mellén feküdt, s érezte, mint emelkedik és süllyed alatta. S a hangja suttogóra vált, forrón csapott az asszony fülébe, s megrezdítette idegeit, mint mikor déli szél suhan át a hárfa húrjain.

- Kivántam-e mást, mióta ösmerlek? Hon feküdt valaha úgy a fejem, mint a te mejjeden? Hát nem szerettelek? Zsuzska!... Zsuzska!...

Fejébe tódult a vér, saját szavai elragadták, s gyorsan oldozgatta a szerelem ezermeisterének kötényét, bikláját. Majd, mikor lehullottak az asszony ruhái, s csak a combig érő rövid „kising” volt már rajta, megcsapta arcát a tiszta lenvászón lágy szaga, melyet reggel vettek elő esztendő s pihenéséből, összevegyült az ibolya és a test szagával, tenyere szomjasan siklott végig az asszony feszes, forró és sima combján, s szája a száját kereste. Zsuzska mélyet sóhajtott, arca még nedves volt a könnyektől, nem szólt semmit, átadta magát az ölelésnek, s hagyta, hogy vigyék az ágyhoz, mint valami alvajáró.

Nem volt olyan friss, gondtalan és túláradoan boldog, mint máskor. Szenvedélye még tán növekedett, némán, komoran, szinte félelmetes erővel és mélységgel fonódott a férfira, könnye még az ágyban sem száradt föl, s szinte fojtó volt a szorítása, s fojtott, pattanásig feszülő csend borult a szoba s a szenvedély sötétjében.

Később bevilágított a hold kék, felhőszerű sugara, s a bútorok és tárgyak óriási, misztikus lényekké növe lélegzettek körülöttük. A derengő fényködben előbukkant a vánkosok és dunyhák puffadt, bizonytalan tömege, lassan-lassan kibontakoztak ők maguk is a sötétből, az asszony fehér, telt combjai s meztelen karja, mint a márvány ragyogtak. Némán vont a ölébe a fáradtan heverő legény fejét, barna hajában turkált tétován, s ahogy ott ült, ölében a hunyt szemű fejjel, melynek arcán kétfelől, a száj mellett mély ránc húzódott, s olyanná tette, mintha önmaga apja lenne: kemény, kiábrándult, jóllakott és undorodó... ahogy ott ült s az ablak kék kockáira meredt, olyan volt, mint aki halottat tart, a gyermekét, a férjét, vagy mindkettőt egyszerre s most már nem sír, végtelen üresség veszi körül, vár-vár valamit a tiszta égboltozatról aláhulló holdfénytől, s nem kap tőle semmit.

Azután sokáig nézte a férfi arcát, s szomjasan szedegette rajta össze, ami szépet, kedveset és ismerőst találhatott, mint délután az ibolyát. S ujjáival lassan rajzolgatta végig a vonásokat: hátrahajló barna, erős homlokát, egyenes, rövid orrát és keskeny száját, melyet fekete sávként díszített a bajusza, előreugró makacs állát... Érezte szemöldöke fölött a sebhelyet: ott simább volt a bőr és csorba a szemöldök vonala. S térdeivel érezte, hogyan emelkedik és süllyed a szabályosan lélegző férfi erős, boltozatos mellkasa.

- Mejen szép a fejed... mejen szép a fejed... - suttogta simogatás közben. - Mejen kondor a hajad ott ódalt... mejen puha a hajad... Ett meg a homlokod mejen okos... Hogy velágít a homlokod... Mejen fiatal vagy, mejen erős, derék... Vaj ki lesz a feleségöd? Honnét hozod? Szép lesz-e, vaj? Szeret-e úgy, mint én szeretlek téged?...

Lőrincz Lajos lustán, elnyúlva feküdt, s úgy beszélt dörmögő hangon, a szemét sem nyitotta ki.

- Tízönhat darab marha tér majd az istállóba, nyóc egyfelű, nyóc másfelű... Tízönhat svájcer. Meg négy ló, két anyakanca, két csikó. Cemöntjászol lesz előttük, nem fa... A pajta meg akkora lesz, hogy méjség. Majd megmutasztom... Jó, hogy gyűtötte az ezüstpénzt meg arant az a vén anyám, ebbe az egybe bezzeg nem vót buta... He-he-he...

- Mejen sokat is szenvedtél, szegén, idegönbe... Hon ütték így le a homlokodat, he? Fáj, nem fáj?... Fájt-e akkor?

- A'sömmi. Báni fene. Leütték, jó van... Maj azt nizzék meg, a házat, akit én épétök. Nagy, világos tükörablakok lesznek a szobákon, stakatúros lesz a plafon, hajópalló lesz bennük, cilinderkémény... Ha villany lenne, azt is bevezetném. De lá, arra már nincsen eszik a durákoknak!...

- Mejen okos állad van... Mint szegén apádé vót... azé is ejen vót... De te néha olyan vagy, akár a Lucifer... mintha két kis szarvas is vóna ett...

A legény hirtelen félkönyökére emelkedett, s az ablakra bámult. Lassan emelkedett a hold, éles, feketén vonalazott kék kockákat vetett a földre, ahogy betűzött az ablakon, s ez olyan volt, mintha ollóval kivágott halványkék papirosok heverték volna szabályosan egymás mellett valami végtelen, fekete síkon. Most tisztán láthatták egymás arcát, s ezek az arcok ott a sarokban egyformán vének és viharverték voltak.

- Tejcsarnok is lenne... túró, sajtokat, vaját küdenék Pécsre... tejcsarnok is lenne, ha te, Zsuzska, eladnád a házadat neköm...

Visszafordult, s egymás szemébe néztek. Lajos mosolygott, az asszony végtelenül komoly volt még most is. Ezekre a szavakra fájdalmasan megvonaglott az arca, s nagy, a holdfényben kétszeresen sötét szeme elborult.

- No? - unszolta a legény. - Minek neköd a ház? Magad vagy... Rokonyod, györököd nincs... Felőlem meglakhatná benne, akármeddig...

Szép Zsuzska nem szólt. Úgy érezte, mintha imádkozás közben arcul csapták volna. S az a pusztaság lehetőség, hogy az ősi, zsúpos talpasház, melyben ősei jobbágykodtak, nagyapái dolgoztak, szerettek és nemzették az utódokat, apja mesélte háborúit, s anyja pörölt és zsoltárokat énekelt egész nap, melyben ő is született, játszadozott, font-szött és szeretkezett, melynek minden zugához nemzedékek élete kapcsolódott, hogy a rozzant viskó másé lehet, elrémitette. Világos: a legény meg akarja venni. Talán orosz aranyakat, talán a Csecsi Mári arany-ezüst pénzét adná érte. De hol van a világnak annyi aranya, amennyiért ő odaadná a házát, a vén szederfát az udvaron, a kert sűrű, beszédes málna- és ribizlibokrait s gyümölcsfáit?!

- Ne beszéj má ejenöket! - kiáltott föl, s rázta a fejét, mintha ki akarná belőle rázni az odaültetett szavakat, félvén, hogy gyökeret vernek és fölburjánzanak benne. - Nem szeretöm hallani. Amég rám nem húzik a földet, én el nem adom.

- Bolondság! - nevetett idegesen a legény. - Megfizetök érte. Meg osztán benne lakhatsz...

- Júj neköm! Ne beszéd má, ne beszéd!...

És fölsikoltva tenyereivel befogta a fülét, elfordult, úgy, hogy a hold rávetette arcára egy vékony, sápadt sugarát, s látni lehetett az azon tükröződő irtózatot.

A legény mormogott valamit, visszafeküdt, s megint lehunyta a szemét. Sokáig hallgattak. A hold lassan vándorolt odakint a hideg égboltozaton, s a földön heverő kék foltok hosszú háromszögekké nyúltak. S ők némán és komoran töprengtek az ágyon, s nem simogatták egymást, az asszony keserűen fojtotta vissza a vágyát, s a férfi meg sem mozdult.

Egyszerre fölállt, s kellenül nyúlt a ruhái után. Szép Zsuzska nézte, amint lustán, mogorva arckifejezéssel öltözködni kezdett. Arra gondolt, hogy most ismét egyedül lesz, átkozott csendben, siváran fognak múlni az álmatlan órák, melyeket csak egy-egy kutya ugatása és az őrkakasok órákat jelző kukorékolása szaggat meg... Nem lélegzik mellette senki, hiába fordul oldalt, nem látja a szundikáló férfi nyugodt arcát és domború homlokát maga mellett... S nem tudta megállni, hogy alázatos, bátortalan hangon ne szóljon:

- Hát má mégy? - Nem verrad még...

De Lőrincz Lajos oda sem hederített; a csizmáját húzta, s minden dühét ebben a kemény húzó mozdulatban fojtotta el. Az asszony torka összeszorult, elfacsarodott a szíve, de uralkodott magán.

- Mikor gyössz megen, he? - kérdezte óvatosan, egyik meztelen karját a férfi vállára téve.

- Nem tom - válaszolt az és fölállt. - A faluba úgyis beszélük má a dógot... Az anyám is firtati furtonfurt. Meg osztán - tette hozzá -, a te szeretetöd is csak szóbeszéd...

Szép Zsuzska minden tagját elállta a hideg. Karjai lehulltak. Mintha egy nagy kapu dördült volna a lelkében, melyet becsapott valaki, és kinyitni már nem lehet többet.

- Az én szeretetöm... - hebegte. - Az én szeretetöm...

Lőrincz Lajos legyintett.

- Sokat szeretté te má... Eccör ezt, eccör azt... Nemigön válogattad. Mindön szemét megfordút nálad... Engöm is csak úgy szeretsz. - És összerántotta derekán a nadrágszíját. - De a próbát ez a szeretet ki nem álli.

Fölrántotta a kabátját, a kalapot fejébe csapta, s úgy állt meg ott a sötétben, hogy vállaira és fejére ráhullt a holdfény, mintha derékig valami nagy, sűrű fekete folyamba gázolt volna. S így sokkal délcegebbnek, szebbnek és mindenek fölött állónak látszott. Az asszony megigézve bámult rá, mint egy kísértetre, mely rögtön visszamerül a semmibe.

- Az én szeretetöm... Az én szeretetöm... - csuklottak föl az asszony szavai, miközben gyámoltalanul ült az ágyon, s bámulta a férfit.

- Az. A tiéd. Nem álli a próbát.

Megfordult, az ajtó felé ment, kezét a kilincsre tette. Úgy merült el a homályban, mint valami kedves, soha vissza nem térő emlék.

S most pillanatok alatt, míg a legény ott állt az ajtóban, ezer gondolat rohant át Szép Zsuzska agyán. Mi lesz, ha örökre elmegy Lőrincz Lajos? Hogy él ő már azután egyedül, szeretet híján, hogy kezd új életet, vagy hogyan folytathatja a régit, egyáltalában lehet-e ezt folytatni? S miért történik mindez? Fiatal ember, építeni akar, hiszen megfizetne becsülettel, s lám, holtig lakást is ígér benne, még tán azt is kiköthetné, hogy míg ő él, le nem ronthatja... S ha a fia lenne, nem adna-e neki nem egy házat, de egész várost is ingyen? De hátha csak azért szereti, mert házat remél tőle? Nem, nem, az már lehetetlen. Sokkal becsületesebb volt az apja is, ő is. Egy ház! Mit ér? De mégis az ő háza, az évszázados ház... Mindegy.

- Lajos! - mondta, a hangja bátor és határozott akart lenni, de szánalmasan gyöngye, szinte sutogó, zokogó hang lett, s ahogy megszólalt, ellenállhatatlanul törtek elő a könnyei. - Lajos! Ne menj hát! Fiam!...

Azt akarta mondani, hogy nem bánja, vegye meg hát a házat, legyen az övé ingyen, de csak más szavak szöktek a szájára. Erre kilépett az ágyból, a legényhez sietett, átfonta karjaival a nyakát, rövid ingbe takart testén vonaglón viharzott át a zokogás, könnyekkel befolyt arcát a

férfi vállára nyomta, s kétségbeesve akarta visszatartani. „Egyetlen, akit szeretek! Ki marad meg más nekem, ha te elhagysz! Milyen jó, tiszta és szép lettem a te kedvedért! Vegyél el mindent, amit akarsz, üss, rúgj, verj, de maradj!” - cikázott át rajta, hogy szinte kábult belé, de nem tudott egyebet mondani suttogva és sírva:

- Lajos! Lajos!. Ne menj hát! Lajos!...

De az eltolta magától, két ujjával megfogta az asszony állát, s csöndesen szólt:

- Én nem akarlak bántani téged, Zsuzska, mer azén én nem akarok rossz lenni, mer én azért szeretlek téged, Zsuzska... De má csak lesz, ahogy lesz. Maj gyün más utánam.

Most nem volt ingerült, az asszony őszintesége és saját szép szavai meghatották. Lassan nyitotta az ajtót, kiment, s lépései elhaltak a pitvaron.

Szép Zsuzska sokáig hallgatta maga elé meredve, s akkor is hallotta még, amikor az már régen odahaza lehetett. Nem akarta hinni, hogy vége mindennek. De olyan üres, ostobán néma és szűk volt a szoba, olyan hideg a betűző holdfény s a bepislákoló kicsiny csillagok, hogy dideregni kezdett, s tisztán alakult szavakká benne a gondolat: íme, hiába élt, hiába tisztult meg az élettől.

*

Mikor reggel a tükör elé állt, hogy megfésülködjek: visszapöbbsent a saját képétől.

Nagy, kék sávok keretezték a szemét, s az most feketébbnek, nagyobbak, de bágyadtabbnak látszott, mint rendesen. S a szemhéjai vörösek és duzzadtak voltak, a sarkoknál ennyire még soha nem látszottak a szarkalábak. Ez lenne az az arc, amely húshagyó kedd reggelén olyan büszkén, nyugodtan és szépen tekintett vele szemközt a tükörből? Akkor a nehéz, lila selyemkendő ragyogó redői közül úgy nézett ki, mint valami festmény; most... ugyanaz az arc, de iszonyú vén, csúnya és szomorú.

Dermedten bámulta önmagát. Vajon ősz hajszála van-e sok? Itt-ott akadt már, de hátha, hátha most teljesen fehér?

Reszketve bontotta le magáról a fehér fejkendőt. Nem, a haja nem volt fehér. Amint lecsatolta a halháj kontytartót, ruganyos, vastag fonatokban hengeredett le a vállára kétfelől, s fekete volt, fényes, combig érő. Nagyot sóhajtott, örömkönnök szöktek a szemébe, csuklójára és ujjaira tekerte a haját, nézte, mint boltban szokás a portékát, arcához nyomkodta, s kéjelgett a simaságában... úgy érezte, mintha nem veszett volna el minden.

Aztán megint feltűzte a haját, s kitekintett az ablakon. Odakint ragyogott a hajnali nap, s szemben a gémeskút ágasa csikorgott. Ekkor megint eszébe jutott Szép Zsuzskának az éjszaka, ismét érezte azt a különös ürességet, amit akkor érzett, mikor Lajos lépései elhaltak az udvaron, s utána csend lett, hidegen ragyogott a hold, s szikráztak a csillagok... és a könnyek elfojtották a torkát, nyelt, szitta az orrát, s a szíve szinte dongott a mellében.

Hiába várja már ma, holnap vagy holnapután. Nem jön többet soha.

Körös-körül rengeteg ibolya illatozott pohárban, tányérban és bögrében... Lajos kedvéért szedte. S most hervadnak, hervadnak, s kidobhatja őket a szemétre.

Fölzokogott, s öklével törülte a szemét.

Majd tekintete a föltúrt ágyra esett. És most elgondolta mindazt az enyelgést, kéjes módot és sokféle csalfintáságot, ahogy a legényt szerette, ahogy az szeretettette magát vele, s azt a titkos, remegő vágyat, hogy meddő méhében hátha még gyermek foganhat... Nem nyúlt semmihez,

úgy, ahogy volt: ingvállban, meztelen karokkal az ágyra borult, és zokogott keservesen. Melle meg-megrázkódott az ing alatt.

Mikor kisírta magát, megnyugodott egy kicsit, s szipogva, hüppögve törülgette az arcát. Ismét a tükör elé állt. Arca gyűrött volt, visszataszítóan csúf és vén. Csak a haja volt a régi.

Kerek fateknőben esővizet hozott, legombolta az ingét, s derékig mosdott a síkos, hideg vízben, marhaepével főzött szappannal. Sokáig locsolta arcára a vizet. Ettől felfrissült egy kicsit. Megtörülközött, leült az asztal mellé, s miközben lassan eszegette a szalonnát, bús szemei hol a virágcsokrokra, hol az ágyon révedeztek, s azon gondolkozott, hogyan változtasson a dolgon. De összes babonázó módszereit el kellett vetnie, mert sem fűvet, sem hajszalet nem tehetett a legény ételébe vagy kabátjába, sem a szemével nem babonázhatta meg úgy, hogy el ne szakadjon tőle, mert hiszen, íme, elszakadt. Vagy tán nem nézett a szemébe eléggé? Most hirtelen úgy érezte, hogy nagyon is gyorsan, váratlanul, véletlenül jött a legény, csábítani sem nagyon kellett, féltetni se, hát nem is nézett a szemébe *úgy*... De ha még egyszer láthatná, majd ránézne akkor istenigazában...

De - jutott hirtelen eszébe - tud-e ő babonázni ilyen kisírt, kivörösödött, hamvadó szemmel és gyűrött, vén orcával?

Megint torkán akadt az étel, s szinte ki akart fordulni a szájából. Maga elé meredt, letette a kést, s olyan volt, mint önmagának élettelen szobra. Nyomorúságának tudata színültig töltötte a lelkét. Könnyei kicsordultak, végigperegtek az arcán, s ráhullottak fehér kenyerére. A falat olyan keserűvé vált a szájában, hogy eszébe jutott a kovácslegény átka, aki nagyon szerette valamikor: „Legyen szádban keserű a falat, annyira szeress valakit!...”

De hát miért? Miért?

Kendőt vetett magára, s az udvarra ment.

Ragyogón sütött a nap, fákra, háztetőkön fülsiketítő lármát csaptak a párosodó verebek, s az ég oly végtelenül szelíd sötétkék és tiszta volt, amilyen csak így tavasszal lehetett. Szép Zsuzska egész valóját erősítő balzsamként járta át az illatos, üde levegő, s fölfrissítette a lelkét. Ő abban is különbözött a parasztasszonyoktól, hogy már gyermekkor óta meglátta a természet körülötte kibomló, szüntelen alakuló és örökúj szépségét, s el tudott gyönyörködni a nyár buja színeiben éppúgy, mint az ősz végtelen szürke egyhangúságában, a tél fehér, borongó csendjében. Ezért most is erőt öntött belé a friss, tavaszi reggel, a mindenben aranyosan elomló napfény s a körös-körül szeretkező, ujjongó, pogány tavasz csókdosó simogatása. Megnyugodott, s avval a pillantással tekintett körül, amellyel máskor is szokott: új formáit és lehetőségét kereste az örök életnek.

Szinte önkéntelenül a vén szederfához osont. Átnézett a túlsó udvarra. Ott állt a nagy, kocka alakú téglarakás a kút mellett, a harsányi terméskő rózsaszín és kék halmaza, távolabb a faderékok egymáson, baromfiak lézengtek erre-arra, s egy fiatal kendermagos kakas mellét kidüllesztve büszkén kukorékolt a téglá tetején. Senki sem járt az udvaron. Csend volt. Szép Zsuzskát száz emlék vette körül, szüntelen szeme előtt lebegett az izmos legény, amint a téglát rakta odafönt, hallotta az érthetetlen, vidám, orosz beszélgetést, s folyton a fülébe csengett a kacagás. Alig bírt magával, úgy elöntötte a vágy Lőrincz Lajos után. Szeretett volna átmenni hozzá, térden csúszni elébe, megragadni a kezét, és elmondani minden, minden szépet, amit emberi nyelven csak kifejezni lehet.

Beszélgetést hallott odaát. Hirtelen figyelni kezdett. Hátha róla beszélnek? Vagy a Lajos házasságáról?

Két asszony jött lefelé: Csecsi Mári meg Punak Zsuzska. Az előbbi félrebillent fejjel ballagott, kőtenyét rázogatta egy kotlóalja csibe terelgetése közben, a másik lassú, dörmögő hangon magyarázott. Egy napos helyen megálltak, s csipőre tett kézzel nézegették a pittyegő, csevegő kis csirkecsaládot.

- Mennyi méjség sok kű, téglá, göcs! - ámuldozott Punak. - Sokba kerühetött ez mamá!... Ugye csak?...

- Hát biza, biza szegén - nyögte Csecsi Mári. - Asse tom, hutyan győzzünk... Nagy fába ütötte a fejszét ez az én Lajoskám, nagyba!...

Punak Zsuzska mélységest sóhajtott.

- Hej-hej!... Osztán mire? Hívságra. Utóbb is csak odajussunk ni, hogy mindön házunk a koporsó, mindön örökségünk a sír. Heej, hej!...

Sokáig csendben álldogáltak.

- Peeg csak nem örömet men az embör! - dünnyögte keserűen Csecsi Mári. - Mire vótam én is a földön? Bajra...

- Hej, tod Mári, igön-igön szépön kibeszéte a Varga Jóska! Má igaz. Hogy az csak belé-belénizött abba az Evángéliomba, osztán úgy beszéte, hogy mi az igaz élet. Mire gyütötök, építötök, takargattok, aszondi, hát nem ett hagyitok-e egyszer, osztán mi marad nektök, aszondi, akkor, csak a lelkötök?! Gyütt, gyarapét, dúlódik az embör, aszondi, osztán a lelkébe meg nemcsak hogy nem szánt, vet, aszondi, de még csak belé se níz... Szöbben kibeszéte, mint akár a pap!... - Mély hangja lelkesen dörmögött, a másik rámeresztette vizes szemét, s kezeit összefonta magzatelhajtástól puffadt hasán. - Úgy ám! Nézzétök a mezök lilimát, aszondi a Krisztus, azok nem szűnnek-fonnak, mégis Salamonnál ékösebbek. Ti is, aszondi a Varga Jóska, olyan ékösek lehattök, ha nem szűttök-fontok, hanem az Isten szentjei leszötök. Akkor, aszondi, ha maj föntámadtok az utósó napon, ruhátok fényleni fog, mint a haó, aszondi, orcátok meg, mint a nap, s látitok eljönni az Urat az ég felhőjében...

Áhítattal magyarázott. Mozdulatain, hangján meglátszott, hogy most elképzele a borzalmas „utolsó nap”-ot, amikor lángtenger és kénköves eső lesz a világ, s ebben a rettentő lávátengerben fehér felhőn jön el az öklét rázó Úristen. Csecsi Mári mindezt olyan nyugtalansággal hallgatta, amely rémítően ült ki vörös, könnyben úszó szemébe s tátva felejtett szájára.

- Az ég felhőjében... - mondta Punak Zsuzska után - hej, hej az a Varga Jóska!... Osztán te most názárenos leszö, he?

Punak Zsuzska alázatosan lehajtotta a fejét.

- Az. Názárenos. Én má nem törődök a világi dolgokkal eztán. Elég nagy sütő-főző asszon vótam egész életömbe...

- Neköm nem lehetne - szölt Csecsi Mári -, lá most gyütt meg a fiam, épét, gyarapszik... ennek a cömöndének is meg akari venni a házát edeát... Az nem engenné.

- Hát! Ni az én uram se akari! Megmondtam neki szépön, hogy így meg úgy, én má az Úrnak élök, az Úr szentye akarok lenni, hogy má... Igaz, le vénmarházott, fejemhön ütötte a fejkét, de hát, tod, Mári, ezér szenvedni kee... Végezetül eltéttett az igazság koronája. Én biza kiszökök akár éjjel, ha úgy lesz... Maj ha körösztonek a kanálison... Éjjel. Ott lesznek minnyá hívek... Azám...

A kiscsirkék kedvesen főtörgettek a napon, s a két asszony visszaindult.

- Jaj, de hát menni kee! - dörögte Punak. - Asse töm, hon a fejem, úgy fáj mindön tagom... Mit főzöl mamá? Én megmondtam a menyemnek: főzz, amit akarsz, én nem bánom... Igaz, az uram dühösködött... No...

Mind a ketten visszaballagtak a ház felé.

- Nekünk, öregeknek, mamá csak ez a sorunk - mondta elmenőben. - Ezök a fiatalok... erős népség. Nem kee nekik az Úr igéje. Pénz ett az Isten mamá...

Szép Zsuzska még nézte őket, amint lassacskán mentek, és szavuk elhalt. Piszkos bikláik ide-oda lengtek, úgy lógtak le formátlan, széles csípőcsontjukról, mint a rongy.

Aztán nagyot sóhajtott, s ellépett a fától. Szüntelen a fülébe csengtek a szavak: „...ennek a cömöndének meg akari venni a házat...” Cömönde! Cömönde!... Alig bírt felháborodott önérzetével. Csak egyszer lenne elég bátor, s foghatná meg a vénasszony kontyát, szánthatna végig körmeivel a képén, vájhatná ki vizes szemét!... Kezeit ökölbe szorította, összecsikorgatta a fogát, s szemébe könny szökött. Hát még ez is. Nem elég szerencsétlen? Mért veri az Isten annyira?

Ott állt egy helyben, s gondolataiba merült. Úgy érezte, most feneketlen mélységben van, lezuhant, mocsok veszi körül, s nem tud kivergődni belőle. Minden tagja ólomnehéz volt, s a fejét oly kicsinek, oly töpörödöttnek érezte, mint egy borsószem. Keze nyirkos volt, teste és arca forró. De nem tudta, mért van ez így. Csak nagyon-nagyon kellemetlen, szomorú volt ez az állapot, nagyon keserű a szája és nagyon keserű a lelke is. A gyűlölet iménti fellobogása után most sírni, feküdni és aludni szeretett volna örökké, mellén keresztbe tett kézzel, nyugodt, örökre megpihent szívvel.

Avval a szándékkal ment visszafelé, hogy lefekszik, s alszik álomtalanul. De szeme az oszlopos, zsúpos kis talpasházra esett, az ősi házra, a meszeletlen falra, melyen foltokat hagyott a téli eső és hólé, a rongyos tetőre, melyből itt-ott fücsomók nőttek, és verebek bújtak elő, s a lépcső töredezett, foghíjas fokaira. Elundorodott tőle. Révedezően bámulta az ajtófára cifrán faragott jeleket: „S. J. 1837.” Szép Jákob építette... s mióta ő a gazda, minden pusztul. Nem jobb lenne, ha más kézbe jutna? Nem lenne legalábbis igazságos? Minek már öneki? „Nézzétek a mezők liliomát - csengett a fülébe. - Az utolsó napon ruhátok fényleni fog, mint a hó, arcotok, mint a nap... Látjátok eljönni az Urat az ég felhőjében...”

S elképzelte Lőrincz Lajost, nagy, fehér felhők között, amint érte jön, s körös-körül láng- és füsttenger a világ. Erre szomjúságot érzett s valami olyat, mintha körös-körül szűk börtön lenne az udvar és a ház, mintha minden nyomná, s menekülni kellene valami tág, sík helyre, ahol sok a levegő, s nem lát semmit, ami Lőrincz Lajossal való viszonyára emlékeztetné.

Hátha mégis el kellene adni a házat? Hátha akkor nem lenne semmi baj? Az ő szeretete nem állja ki a próbát... Hátha megmutatná, hogy kiállja?

Úgy hitte, most alá tudná írni a szerződést. Csak az ő kedves, egyetlen fia, a szeretője el ne szakadna tőle!...

Elhatározta, hogy kimegy a földekre, megnézi, mennyire haladtak a felesek.

Kifordult az utcára, s lehajtott fejjel, lassan ment. Annyira kábult, beteg és gyöngy volt, hogy tagjai szinte gépiesen mozogtak. Az utcából nem látott semmit, csak fázott és égett, szomjazott, s az alacsony házak sorát szűknek, szorongatónak érezte.

Mikor a nagykocsmá elé ért, muzsikaszó riasztotta fel. Megállt az ablak alatt és hallgatta. Duhaj lármá csapott ki az utcára, férfiak rekedten daloltak, hogy csak úgy zengett, csörömpöltek a poharak, dongott az asztal, s a cigány olyan szépen, duruzsolón, bizsergően húzta, úgy

sírt a hegedű, beszélt a cimbalom, zokogott a nagybőgő, hogy Szép Zsuzska lába gyökeret vert, s egész testén végigfutott a fájó gyönyörűség. Egyszerre végtelenül sajnálni kezdte magát, s szomorúsága olyan erővel hasított belé, hogy egyszerre szabadulni szeretett volna saját magától. Erős borszag csapta meg az orrát, mintha minden bor lenne körülötte, s elszántan megindult befelé.

Eh! - gondolta. - Soha jobbkor.

Benyitott a nagy, füstös, hepehupás padlójú szobába. Az ismerős szag - bor, pálinka, dohány, lámpafüst és feketekávé keserű, fülledt szaga - forrón csapta meg arcát, s kellemetlen undor forgott a gyomrában. De a muzsika orkánszerű forgataga úgy kavargott, viharzott a nagy ivóban, hogy ellenállhatatlanul sodorta őt is magával. Lassan lépkedett a kerek, zöld asztal felé, s akaratlanul riszálta a csípőjét. Ugyanakkor szégyellte is magát, arra gondolt, ha most Lőrincz Lajos látná... de hát mindegy!

A férfiak először nem vették észre. Szerb katonák voltak, sapkájuk félrevágva a félszemükre, és illatos cigaretta a foguk közt. Veszettül ordították a magyar nótákat, bár felét sem értették. Verték a lucskos asztalt. Ott ült közöttük Perlesz Jakab is, tökrészeg volt, duzzadt szemhéjai szinte leragadtak az álmoságtól, de azért bamba mosollyal üvöltött, s minduntalan megigazgatta horgos orrán ülő aranycvikkerét. Velük dalolt a másik asztalnál ferbliző tojásszedő meg két, disznókereskedésből és kártyából élő paraszt: Bana János meg Koponya József. Ezek a gépiesen ordított nóta közben mondták be egész éjjel ismétlődő figuráikat, söpörték ide-oda a rakás dinárokat és baranyai bankót, káromkodtak, vagdalták a bor- és feketekávéfőcsákat... Mikor Szép Zsuzska belépett, a tojásos elvesztett már ezerkétszáz tojást, a kocsit lovastul, összes pénzét, s a felesége lepedőit tette föl éppen. A söntésben álmosan bóbiskolt a szerb kocsmáros.

Perlesz vette észre először az asszonyt. Egy pillanatig meglátszott rajta, hogy kellemetlen emlékek rémlenek föl benne, de aztán mindent elfelejtett ismét, a részegség homálya elborította lelkében egy másik részegség halvány képeit, s szája szélesen elvigyorodott.

- Csuti! - ordított föl örömmel, s a cigány elhallgatott. - Czu mir, Zsuzska! Ide, hozzám! Itt a Jakabkád!...

A hirtelen beállott csendben csak a makacsul forgatott kártya csattogott, s fölbúgott a nagybőgő egy húrja, mint a csömörletes bőfögés. Mindenki Zsuzskára nézett. Aztán fölordítottak, összevevissza kiabáltak magyarul és szerbül, egy káplár az asztal közepére csapott a tele pálinkásüveggel, úgyhogy a szilánkok és pálinkacseppek szanaszét fröccsentek körös-körül.

- Ide! Hej! Hozzám! Zsuzska!

- Szudá! Idi szudá!

- Nincs baj má! Itt a Zsuzska!

- Tusst!

Már nem is tudta, mi történik vele. A férfiak jobbra-balra rángatták, markolták a mellét, karját, combját, görcsös nevetés szakadt föl benne, a sok férfikéz csiklandozta, vihogott, már nem volt ura magának, labdának érezte magát, akivel valami nagy, buja isten dobálózik, erőszakos, forró és esztelen, mint a csődör... Fölharsant a hegedűk, cimbalomhúrok vihara, egy pohár pálinka kelletőzött az asszony szájánál, behunyta a szemét, nyelt, nyelt, a forró tűz lángolt a szájában, belében, s érezte, mint villanyozza, járja át nyirkos testét... Aztán Perlesz Jakab ölébe esett, két remegő, szikár, csontos kar fonódott rá, s ő beleharapott a ráhajló szájba. Perlesz

villogó, vastag szemüvege rámeredt, horgos, sárga szemében élesen ágaskodtak föl a kampók, s a két gyenge kar szorongatta.

*A béka hallgatott,
A kislány jajgatott!...*

Elrikoltotta magát, vadul üvöltöttek körülötte a rekedt torkok, s az ablaküvegek rengtek, mint az örültekházában.

- Szokics! Feketét! Szilvát!

- Nyikoláj! Vino!...

- Kólót!

A cigány rárántotta a kólót. A már-már elposványosodó dáridóba új vért eresztett az asszony jötte. Mindenki hátralökte a székét, dörgő dobantással ugrottak ki a banda elébe, s veszettül járták a kólót. Szép Zsuzska csak itta, itta a pálinkát egymás után, olyan elkeseredett jókedvvel, mintha mérget inna. S érezte, hogy lesz utána még szomjasabb és szomorúbb. Szédelgett, gyomra olyan volt, mint a parázssal megetetett táltosé, s hányási inger fojtogatta. Szeretett volna leborulni az asztalra, s keservesen megsíratni önmagát. S miközben ezek a zagyva érzelmek labdáztek a lelkével, színtelenül, buta makacssággal tért vissza ez a mondat: „Nézzétek a mezők lilomát...” S dalolt. Kissé fátyolos, lány hangja tisztán csendült ki az ordító, üvöltő karból. Mikor aztán a katonák kólózni kezdtek, s a tánc ütemei rázuhogtak a lelkére, a rövid csizmák verték a görcsös pallót, a széles tenyerek össze-összecsatlantak, mint a pisztolylövés, a barna arcokon valami túlvilági gyönyör s a bika zordon verekedő kedve látszott, az asszony nem bírta magát, közéjük ugrott, s belevágott a kólóba, mint akármelyik szerb férfi...

A katonák lassankint leültek a helyükre, nekitámasztották fejüket a mámor buta szomorúságának és vígságának, s nézték a táncoló asszonyt. Szájuk nyitva maradt a gyönyörtől, s sarkain lecsöppent a nyál, szemükben borongott a pálinkagőz. De volt köztük egy fiatal legény, tán huszonnyolc éves, olajbarna arcú, aki fejét öklének vetve nézte őt, s fekete, szinte gyermekies ártatlan és tiszta szeme elmerengett a tánc láttán... Mintha nagy messzeségekben kalandoznék a lelke, s égig nyúló hegyek és rengeteg erdők közt bolyongna, ahol született s legeltette kecskéit gyermekkorában... Szép Zsuzska meghiúsítottan figyelte ezt a vad gyermeket, oly szép volt, oly daliás és tiszta... Hirtelen valami anyai érzés szállta meg, védelmezni, becézgetni, simogatni ebben a ronda balkáni tivornyában. Odaperdült a katonához, és ölébe ült.

A banda tovább rángatta a vonókat. A nekibúsult arcok maguk elé meredtek, már ismét elaludt bennük a kitombolt szilajság, most álmodoztak, merengtek, s néha valami szomorú, állati bölgés tört ki a szájukon. Szép Zsuzska átölelte a legény nyakát, s megkérdezte tőle:

- Műte nem vótá otthun, Lengaics?

- Tizenkét év... - mondta Lengaics szomorúan. - Tizenhat vót, mikor katona lett, most huszonnyolc...

Intett a cigánynak, s búsan, halkán dalolni kezdett, a többiek zümmögve kísérték, s a cigányok ujjukkal pengették ki a dal ritmusát:

*Támo je szeelo moooje,
Támo je lyubáv mo-jááá...*

Túlról csattogott a kártya, csörömpöltek a poharak, káromkodtak és magyaráztak a parasztok, ordította a tojásos zsidó... Itt szomorúan bögtek haza a hegyi vadak...

*Támo je csááánác mooje,
U kojem vooozim jááá...*

és Perlesz meg-megigazítva cvikkerét, kiabálta:

- Én vagyok egy szerbbarát, ugye, Lázár, nem igaz? Segítünk egymás baján... Embernek muszáj lenni, nem szerbnek!... Jaj Zsuzska, tu züsz, tu sén, komm czu mir! Hol vagy? Gyere, én nem haragszok...

Szép Zsuzskának, nem tudta, miért, nagyon fájt, hogy Lengaiics huszonnyolc éves, tizenkét esztendeje nem volt otthon, s a kedveséről énekel... Könnyei kicsordultak, legördültek az arcán, és zokogás csuklott föl benne. Kihajtott egy pohár pálinkát, halántékát mintha vas-kapcsok szorították volna össze, s szeme előtt a kocsmá falai ferdén összehajoltak. Visszatámolygott Perleszhez, mert a fiatal szerbet annyira tisztának és gyermeknek érezte, hogy szinte fájt neki ez a tisztaság. Perlesz átfogta a derekát, s tántorogva vitte kifelé, a pajtába, istállóba, vagy Isten tudja, milyen rossz, szalmás helyre, egész jól érezte magát, megnyugodott, s úgy látta, nem is történhet ez már másként... Leszámolt, visszaesett oda, ahol volt, és vége... Bizonyosan jobb is lesz így.

*

Fényes dél volt, amikor fölébredt.

Eleinte nem tudta, hol van. Szemében vibrált a napverés, arcát hűvös fűszálak simogatták. A fény bőven zuhogott a fákra, s szerteszét méhek zenekara muzsikált. Hogy került ő a virágos, illatos, napsugaras helyre? Ahol mégis idegenek a fák, bokrok, és idegen a levegő?

Fölemelte a fejét, fölült. Fájt a nyaka, a dereka, lába, tompa szédület sajgott a fejében. De eszébe villant, hogy Lőrincz Lajos eljön hozzá ma este, s megvidámodva simultak el arcán a ráncok, frissen akart fölugrani... s hirtelen belenyilallt a ráismerés: a nagykocsmá kertjében fekszik, mellette a fű letiporva, kendője gyűrötten hever odább, s bronzszínű futóbogarak, aranyos legyek csillognak rajta. Ijedten húzta le térdeire a biklát, s mintha szemközt csapták volna ököllel, visszahanyatlott a földre. Nem akart tudni arról, ami vele történt. De bizony a képek egymás után tűntek föl benne, visszafojthatatlanul és kiűzhetetlenül, mintha egy makacs, bosszúálló isten szórna eléje ezeket a festett kockákat, s folyton újabb és újabb lappal forgatná felé. Zúgó fejét eltakarta a karjával, de hiába, mégis... Perlesz... Milán... az őrmester... ez volt az utolsó...

Szeretett volna azonnal meghalni, s nem tudni erről az undorító, aljas életről semmit.

Hogy menjen el innen? Merre? Miért? Ha Lőrincz Lajos szeme elé kerülne, mit mondana róla? De hát az ő Lajoskája sincs többé, az is elhagyta, nem törődik vele... Vén, vén, vén!...

S most ez a szó dobolt a fülében. Milyen jó is lenne elcsöndesedni, megnyugodni odakint a szomorúfüzek alatt, szép búcsúztató versek s a harangszó elhangzása után, s bent a koporsóban feküdve megbánni mindent, az egész életét!

Vagy elnyugodni az Istennel való közösség áldott békéjében. Nem törődni többet a földdel, a házzal. Fákkal és virágokkal beszélgetni csupán, s így hajolni őszhajú nénikévé.

Ellenállhatatlan, szomjazó vágy szállta meg az Isten után. Lemondani mindenről, s csak az Istennek élni - milyen szép lenne ez! Adj erőt uram Istenem...

*

Végre is lassan fölérőszakolta magát a fűből. Mintha végigtördelték volna a csontjait, úgy fájt mindene. Fölszedte a kendőjét, megrázta, s bekötötte a fejét. Kissé odább, a fűben aranyóra csillogott. Szép Zsuzska megismerte, Perlesz órája volt. Elkecseregett düh szállta meg. Villogó szemmel taposott rá, sarkával verte, amíg csak élt, ketyegett, és meg nem vakult. Akkor aztán megindult, végig a kerten, ki a mezőre, s gépiesen, szomorúan, fáradtan csatangolt a Feketevíz ezüstös fűzfái, a Gólyásfák, a Kiserdő, a besencei rezula környékén, s csak napszállatkor tért haza a falu ellenkező oldalán.

A sok járás, a szabad levegő annyira megnyugtatta, hogy most egész egykedvűen pillantott Lőrinczék házára, látta Csecsi Márit a kapu előtt, nem izgatta föl a maga udvara, pitvara sem, csak nagy, halálos, ólmos fáradtságot érzett minden tagjában, s a kilincsre tett keze reszketett.

Már alkonyati homály borongott a szobában. A falon kattogó óra, a cifra tányérok rózsái, Petőfi, derekán a széles anyakönyvvezetői piros-fehér-zöld szalaggal, már csak színtelen foltokban látszottak; az összedúlt ágy most is azonmód rendetlenül várta, mint ahogy itthagytá reggel. Savanyú éjszakai levegő terjengett a szobában és hervadó ibolyák illata. Olyan volt itt minden, mint temetés után a halottas szoba.

Szép Zsuzska ledobta ruháit, s nem törődve többé semmivel, befeküdt az ágyba. Dideregve húzta magára a dunyhát, szemét behunyta, kezeit összekulcsolta a mellén, s egyedül, rettenetesen egyedül, megverve, összetörve szédült a csend monoton sustorgásába.

*

Úgy megváltozott az élete, mintha kifordították volna. Nem tudott órála a faluban senki. Nem állt össze beszélni senkivel. Az utcán lehajtott fejjel, lassan lépkedett, csípőit nem riszálta, nem nézett senkire, néma volt és süket. Tetőtől talpig fehérben járt, a vénasszonyok és gyászolók fehér vásznaiban, homlok- és állkendőt használt, s ebből a sok fehér redőből úgy tekintett ki barna arca és nagy-nagy fekete szeme, mint a temetésen lobogó fáklya. Mindenben teljesen letisztult, leegyszerűsödött, s magas, fehér alakja megdöbbenő nyugalommal, komor egyszerűséggel haladt végig a nyárelői napragyogásban úszó utcán. Kerülte és köszöntötte mindenki. Félték tőle, jobban, mint valaha. De most a férfiak is elkushodtak előtte.

Kezdetben kijárt a földre, utánaézett a felesék munkájának, úgy látszott, földi javak gyűjtésére adta magát; hanem utóbb beleunt, belefáradt, nem neki való volt a rendszeres munka, s a felügyeletből, számíttatásból egész napig tartó csendes barangolás lett a határban. Még azt a kevés ház körüli munkát is nehezére esett elvégezni, amit otthon talált.

Ellenben annál jobban örült, ha gyógyítania kellett valakit. Mikor kocsi állt meg a ház előtt, s a csíkos dunyhák, vánkások rengeteg hegy-völgyei közül törött taggal emeltek le valakit, egyszerre fölélénkült. S míg a csontokat tapogatta, lécz közé kötözte (a beteg ordított, ahogy csak a torkán kifért), becsavarta szorosan vászonnal, homlokán elsimultak a redők, és szája csücskein mosoly játszadozott. Gyakran hoztak nyomorék, síró, ványadt gyermeket, ezeket csak a véletlen segítette át embriókorukban a magzatelhajtás ezer fortélyán, s nagyon kellett az életet akarniok, hogy sikerült a világra jönniök. Ilyenkor Szép Zsuzska arcán gyöngéd szeretet, sajnálkozás és szomorúság ömlött el, sóhajtozva, gügyögve készítette el a fürdőket, úgy fogta a gyermeket, mintha az ő méhéből szakadt volna... Lőrincz Lajosra gondolt, aki elhagyta, s a gyermekére, aki nem érkezett el.

Egyszer beállított hozzá egy menyecske. Hiricsi volt, kedves, alig húszéves, egészséges, kerek arca majd kicsattant a melegben tett gyaloglástól és egészségtől; szegről-végről rokona. Széles csípőin úgy duzzadt a halványkék, áttört kebel, lábszárain a fehér harisnya, réklíje alatt kemény, gömbölyű emlője, hogy látni is boldogság és kacagás volt. Keze-lába kicsiny, formás. Úgy állt meg Szép Zsuzska nagy, fehér alakja előtt, mintha valami szép almafa virága lett

volna. Zavartan váltogatta a lábát. Szép Zsuzska csak állt előtte csípőre tett kézzel, fekete szemét a piruló menyecske rejtőző arcára vetette, s egy szóval sem mondta neki, hogy üljön hát le. Csalhatatlan emberismerete megsúgta neki, hogy Kecze Zsófi magzatelhajtás végett jött.

- No, hát mit akarsz, Zsófi? - kérdezte.

A menyecske lesütötte a szemét, s kötényt szaggatta. Széles, arany karikagyűrűje félénken csillogott rövid, vastag ujján.

- Tuggya, ángyikám - kezdte csöndesen, mint tanítója előtt a gyermek -, én bizon-bizon nem akarnám, de az uram meg a napám akari legfőképp... Én nem bánám, tuggya, ha tíz lenne is... de az uram akari, osztán hát annak a kedvéért... meg osztán láti-e, magunknak is nehéz mast ebbe a világba, sokat kee biza dógozni... Osztán hát terő ám, halli-e, nagy!...

Mindjobban összezavarodott, hogy látta Szép Zsuzska rászegezett, komoly tekintetét, s a végén hebegett, ötlött-hatolt, papucsát nézte.

- Hát osztán mit akarsz?

- Én... én nem tom... Ángyika má tuggya... Hogy ne legyen még gyerök. Maga má érti eztet. Azér gyüttem... Mer tuggya-e, ángyika, még alig mast vót a lakzi e, osztán hát hama van!... Ki a rosseb győzi eztet? Későbbben is ráérne, ha má muszáj neki lenni. Ha má nem lehessünk meg anékün. Ha má olyan esztelen az az Isten is.

Fölvetette árnyas szempilláit, s barna, gyermekien ártatlan szemében kigyúlt az utódoktól, a kenyérevőktől, a lármázóktól és munkaszaporítóktól való rettegés, a gyermek gyűlöletének villogása. És ahogy pillantásuk találkozott, egyszerre tisztában voltak egymással. Szép Zsuzskában undor, utálat kevergett, és düh öntötte el. Egy pillanatban mintha meg akarta volna ragadni a gyermekasszony haját, letiporni őt a földre, s addig rúgni és gázolni, amíg gyermekével együtt kiontva nem hever a földön. De lebirta ökleit - hiszen anya a szegény, anya, letörne a keze töből, ha csak rá is emelné... De a szavak bőven indultak el a szájáról, s ha egyebet nem tehetett, de vállánál fogva kegyetlenül megrázta Kecze Zsófit, mintha álmából akarta volna fölverni.

- A gyerököt?! A gyerököt! - kiáltotta a képébe. - Te szajha! Te utolsó, te! Nem sül ki a szömöd? Nem ég le a pofádrul a bőr? Hát csak hentörögsz az ágyon, te pizok, te sönki! Ede gyüsöz hozzám, hogy csinájam el a gyeröködet? Mer neköd kevés, amit megesz? Mer nem akarsz kapáni, aratni, szoptatni? Hogy az a Jehova egy igaz Isten rohasszon belé az ágyba, te szemét!...

S a szavak csak omlottak, sisteregtek a foghíja közül, szemében rettenetes düh és utálat lobogott, s barna arca és nagy, fekete szeme félelmetes volt a fehér lenvászon redők között. Ujjai morzsoló erővel mélyedtek a menyecske gömbölyű, húsos vállába, s rázták, mint a játékbábut. Kecze Zsófi ereiben megfagyott a vér; ez az örült utóbb is megöli, rémületében sikoltozott, kendője lebomlott a fejéről, papucsá lehullt támolygó lábáról, karjáról a kis füles kosár, kezeivel a levegőbe kapkodott, de a nagy erő, az isteni düh játszott vele, rázta, hol itt, hol ott lepte meg, s bizonytalansággal, rémülettel töltötte el. Szédült, s nem értett semmit. Hiszen ez az asszony hivatásos magzatelhajtó! Az volt az anyja, nagyanyja is. Csontrakó, gyógyító, embertársai baján segítő... Mi ütött belé?

- Ángyikám!... Ángyikám! Zsuzska néném! Jaj, jaj, meg ne öjön! Eresszön hát!...

Szép Zsuzska eleresztette. Lihegve állott meg vele szemközt. S míg a menyecske sírva, halálsápadtan hozta rendbe a ruháját, s szétdobált papucsá, kosara után nézett, a kiöntött harag utolsó szavait lökte ki magából:

- Más az életit anná egy gyerökér... Másnak meg kee dögöni gyerök nékün, még csak egy kutya se vonít utána... Ez meg csak heverközik, de bezög én csinyájam el a gyerököt! Nincs mit enni a nyavalyásnak. De a köténye sejöm. Négy fertáj földje van! Coki! - mutatott az ajtóra, s Kecze Zsófi leforrázva iszkolt kifelé. - Vigyön a rosseb! Meg ne lássalak többet!

A menyecske aztán elment Borjús Máriához, annak adta a pár csirkét meg húsz tojást, gyereke nem született még évekig. De Szép Zsuzska akkor nagyon nyugodtnak és tisztának látta magát, mint mikor a Dráva hűvös hullámaiban megfürdik az ember, tiszta ruhát húz, s kifekszik a fővény bársonyára, s minden ragyogó, fényes, tiszta körülötte, rajta és benne.

Vasárnaponként eljárt a templomba is. Eleinte félszemével Lőrincz Lajost kereste, „csak azért, hogy megvan-e” - később, mikor látta, hogy az a tisztességből hallgatott egyetlen istentisztelet után tájékára sem néz a templomnak, elhatározta, hogy ő most istenfélő öregasszony, aki imádkozás között várja késő vénségét. De hát amikor fölbúgott az orgona, s az egész gyülekezet föllálva harsogott, neki mindig eszébe jutott az a hűvös, februári vasárnap, amikor először látta Lőrincz Lajost, és énekeltek együtt... Milyen szépen egyesült a hangjuk akkor!

Szabad idejében - volt szabad ideje elég! - odalent kódorgott a kert végében. Teljes pompájában bontakozott ki a tavasz mindenfelé. Ameddig a kertek alatt el lehetett látni, a gyümölcsfák roskadoztak a dús, habos virágok alatt, és illatozónnal árasztották el a falut. A fecskék már költöttek néhol. Este át- meg átszelték a makulátlan égboltot, s csicsérgésüktől visszhangzott a falu. Hajnalban sárgarigók furulyáztak pajkosan, krúgatott a vadgalamb, s kint az erdön - hallani lehetett napsugaras reggel - a kakukk huhukkolt.

A húsvét úgy múlt el, mint valami emberekben, fákban, házakban és énekekben kizengő, óriási tavaszi himnusz. Minden ünnepelt. Minden föltámadt, és az ég felé tárta karjait. Nem volt vallás ember és ember között, állat és állat között. Egyetlen kacagó, szent, éneklő szájja olvadt minden, az élet, a tavasz dicséretére: a tisztán söpört utcák, melyeket színessé tett az ormán-sági asszonyok hófehér, a menyecskék lebegő fehér-piros-zöld-sáfrányszín, a pusztai katolikus cselédasszonyok fekete, a horvátok fehér és szláv cifra, a nyelvelő cigányok piszkoszöld, sárga és vörös ruhája, a kiöltözött pógárlányok „párizsi” és „bécsi” kosztümje, boája, a környékről beözönlött biklák, kebélek, gatyák, kötők, szoknyák, prémelek, napernyők, hólos, cipfes, guvrált, slusszban lezser, plisszírozott vagy nem plisszírozott tavaszi öltözetek, csizmák és félcipők... Kavarogtak, illegtek, kacagtak az utcán, mint a párzó madarak, s körös-körül éppúgy kacagtak a fecskék, verebek és rigók, barátkoztak a kutyák egy-egy kapu előtt, mosolyogtak az aranyzöld fák, s a nap... a nap oly tisztán, bőven, isteni jóssággal és pazarul zuhogtatta aranyát, mint valami végtelen, kifogyhatatlan fejedelem, aki semmit sem tart számon, ragyog és boldog, mert belőle él kicsiny és nagy, és nem vesz vissza semmit. S a harangok lelkendeztek, búgásuk összefonódott, s az emberekkel együtt énekeltek egy halotról, aki föltámadt, a halálról, akin győzött az élet, s az életről, mely örök, végtelen formákon át ömlő gazdag öröm még a halálon túl is.

Szép Zsuzskán ezekben az áhítatos napokban valami mély megilletődés ömlött el. Lassú, komoly, méltóságos léptekkel ment a templomba. Zsoltára mellett kis fehér kendőt és korai rózsa apró fehér bimbóit szorongatta. Néha arcához emelte a virágcsokrot, mélyet sóhajtott, nem nézett se jobbra, se balra, nem köszönt, nem állt szóba senkivel, lenézett a földre... Félénken tért ki előle mindenki, s a háta mögött összesúgtak az asszonyok:

- A Zsuzska... Ni, mejen más lett...

- Kifordút a természetje.

Csecsi Mária oda se pillantott. Ment a maga útján.

De esténként, mikor alkonyat borult a kis szobára, odakint elcsöndesedett a falu, elhangzott a legelőről hazatérő jószág böge, a lovak dobogása és nyihogása, a kutyaugatás és a gyerekek lármája, az ég acéloszölddől halványult, a szemközt levő udvaron csikorgott a kútgém, s lassan és feketén rajzolódott föl az ég hátterén, odabent a füstös mennyezet mind lejjebb csúszott, s ránehezedett a bútorok sötét tömegeire, Petőfi szalagját és fölemelt esküvő kezét elnyelte a homály, s a mélységes csendben csak a rossz falióra kattogott egyenletesen, lélekölő butasággal, ilyenkor Szép Zsuzska rajtakapta magát azon, hogy önkéntelenül vár, vár valakit. Elátkozta Lőrincz Lajost százszor. Gazember, haszonleső, hazug... De mégis, mindegy, legyen százszor az, ami, csak szerette őt, itt ült vele esténként, megosztották egymás gondolatát, itt örült a sok ibolyának, amott együtt voltak boldogok az ágyon hajnalig tartó ölelkezésben, s ő lett az anyja soha meg nem születő gyermekének. S a lelke mélyén nem tudott haragudni rá, megbánta rút gondolatait, s maga elé meredve a sötétben csak ült, ült óraszám, s nagyon egyedül érezte magát az irtóztató csendben és sötétségben.

Néha látta a legényt. Odaát szorgalmasan folyt az építés. Kocsik homokot hordtak, sustorgott a mész, s fehér gőzt eresztett a tiszta ég felé, kiásták az alapozáshoz kellő árkokat, feltúrták, szabdalták az udvart, két vén akác méltóságos és szelíd tövére fejszét vetettek, s a nagy ágak megrázkódtak a zokogástól a csapások alatt. Dakos Jancsi ott járt-kelt papírcsákójával a kőművesek és napszámosok körül, mindenkinek szalutált, s a fehér lábú, vihogó napszámoslányok szoknyája alá kapkodott. Lőrincz Lajos is ott sürgött néha a munka körül, tett-vett, s meg-megállt a készülő nagy mű előtt. Ilyenkor zsebre tette a kezét, meztelen karja és melle ragyogott a napfényben, amint kilátszott a nyitott ing alól, s hetyke, kemény arcán meglátszott a büszkeség: no, én is vagyok ám valaki. Szép Zsuzska megnézte őt a szederfa mellett, s ilyenkor szinte érezhető fájdalmat érzett a *lelkében*. Valahol ott bent. Mélyet sóhajtott, mikor rajtakapta magát ezen... Vén, vén, vén - visszhangzott tragikusan a fülében, lejárt az élet, a haszontalan, hiú, nyomtalan, szomorú élet... Mit vár többet? Újrakezdeni nem lehet semmit. Akkor a gyermekkori gólyavíznél, tükörnél, a tanító térdei közt megtanult egyszeregnél vagy talán valahol a nagyanyjánál kellene kezdeni az újraindulást. És jobb lenne-e? Jobb lenne, ha lenne fia?

Úgy érezte: jobb. Nem szakadna meg az élete. Nem érezné magát ennyire félbenmaradottnak, céltalannak...

És ezért meg tudott volna válni mindenétől. Ha úgy megállt az udvaron, *az ő udvarán*, s nézte a házat, gyakran szemrehányást tett magának: mért is ragaszkodott hát annyira ahhoz a haszontalansághoz, mely hitvány váz- és zsúpcsomónál nem egyéb, s ha ráborítják a szemfödelet, kié lesz akkor? Hol lesz ő már akkor? Hol bűnhődik meg az egész mocskos, céda életét?

S hátha átadná Lőrincz Lajosnak, a fiatalnak, az erősnek, hogy hadd használják hát az utódai, mintha a saját gyermekének adná, a saját unokái kedvéért, vajon nem tenné-e jóvá egy kicsit az egész életét?

Földje van, háza van... s még sincsen semmije.

Odaadja. Talán így lesz valamije: nyugodt halála.

És pünkösöd után egy reggel megint öltözött a tükör előtt. A reggeli nap besütött a nyitott ablakon, s beáradt a friss, balzsamos levegő. Szép Zsuzska remegett. Egész lénye, mint a túlfeszített húr, zengett, reszketett, mintha isteni kéz pendítette volna meg. Nem érzett semmi sajnálatot vagy megbánást. Inkább valami büszke erőt, a diadal gyermeki örömét, amit akkor érzünk, ha sikerült legyőzni magunkat.

Gyorsan előszedte a hófehér lenvászon inget, biklát, kötényt, kendőt, s magára öltötte. Odaállt a tükör ferde ezüstlapja elé. Eszébe jutott húshagyó kedd. Mennyire más öltözés volt is az! Akkor ment, hogy hódítson, most megy, hogy lemondjon. Akkor szépnek, fiatalnak, erősnek, asszonynak érezte magát. Most? Belepillantott a tükörbe. Napfénnel beözönlött hófehér alakja ragyogott, mint valami éjszakai jelenése, s a barna, szabályos, komoly arc, a nagy, fekete, szomorú szemek mély bánattal és egyszerűséggel árnyékolódtak a ragyogó foltok köré. Semmi sem zavarta ezt a tiszta, makulátlan összhangot. S Szép Zsuzska mégis, hiába, csak asszony volt. Tetszett így magának, bár elnyomta ezt a tetszést. S fölgaskodott benne a vágy, hiába hazudta le és nyomta el erőszakkal: ha megtetszene Lajosnak úgy, mint akkor, s ha látná, hogy az ő szeretete kiállja a próbát!... Eh - gondolta -, vége van annak. Elég volt. Most már csak az életét akarja jóvá tenni, hogy legyen, aki áldja halála után...

Körülnézett a szobában. Fölrajzoltak benne az emlékek, íme, a hely, ahol egész életéről, annak minden mocskáról és szépségéről beszél minden zug, ahol annyit szenvedett, virrasztott, örült és álmodott, a kis kerek falióra, szorgalmasan kattogó sétálójával, az ágy fölött lógó Petőfi-kép, mely évek óta tartja ég felé a három ujját, s mellén fekszik a nemzetiszínű szalag, a sok kedves apróság kié lesz majd? Úgy érezte, most el fog válni mindentől, ami összenőtt az életével. S szemébe egy csepp könny szökött.

Úgy ment ki a házból, mintha a világból menne ki.

Most eszébe jutott, hogy húshagyó kedden elbotlott a küszöbön. Belenyilalt az éles meglátás: milyen furcsa igazság is volt az, mennyire nem kellett volna akkor farsangolni, hanem az isteni ujjmutatáshoz képest megmaradni itthon, megragadni, fölrázni és el nem eresztetni önmagát... De talán sajnálja? Bánja? És szégyenkezett. Hajtotta valami, és ment, sietett.

Mikor benyitott Lőrinczékhez, izgalma a rosszulletig fokozódott. Tűrhetetlen meleg és ételszag csapta meg, gőz, zsír- és hagymaillat sűrűn terjengett a konyhában, és Csecsi Mári egy szál biklában, hátrakötött fejjel éppen a tőkribálót vette elő a szekrényből. Különösen suta volt ez az asszony nyári pucérságában. Meztelen karja és nyaka izzadt, lelógó emlői mint a tögyök himbálóztak inge alatt, s menyecskésen hátul kötött kendője alól izzadságtól csapzottan bújtak elő az ősz hajfürtök. Meglepődött Szép Zsuzska jöttén, kíváncsian fordította oldalt vörös képét, s szemei úsztak a könnyben. Olyan vizes, nyálas, szétmálló és síkos volt, mint a meztelen csiga.

- Etthon a Lajos? - kérdezte Szép Zsuzska elfúló hangon, s fehér kendője redőit igazgatva az arca körül.

Csecsi Mári felugrott. Nem tudta, mit akar ez itt, sejteni meg nem merte. Készségeskedett.

- Etthon, Zsuzska, etthon. Odaki van a kőművesökná... Szójak neki? Szólok. Ezömbé.

Kibillant az ajtón.

Szép Zsuzska egyedül maradt. Papucsával ütemesen topogott a téglán, s hogy nyugtassa magát, a konyha falait nézegette. Hátul könnyű illanással takarodott a füst föl a nyitott kémény fekete öblébe. Az asztalon legyek milliója lepte az egymáson heverő tőkgerezdeket s a földön szanaszét eldobált tökhéjat. Az udvarról behangzott a kalapáccsal vert téglák csengése. Mégis, ez a zajokkal teli egyedüllét nyomasztó csendképpen hatott. S a gőz és ételszag, a hőség elviselhetetlen volt.

Szép Zsuzska egész lelke-teste elcsüggedt. Sírasi inger fojtogatta a torkát. Micsoda komédia is történik övele? Milyen játékos isten kezében bábu ő, hogy ilyen kegyetlenül forgatja, üti, öltözteti, vetkőzteti, torzítja az arcát hol sírásra, hol nevetésre?

Odakint lépések nesze és halk beszéd hallatszott. Belépett Csecsi Méri, utána Lőrincz Lajos.

- Ett a Lajoska... Ett van ni...

Szép Zsuzska egyenesre húzta ki magát, kezével végigsimította arcvonásait, s a szíve nagyon vert. Odafordult Lőrincz Lajoshoz s mosolygott.

A legény szintén mosolyogva nézett rá, de csak olyan fölületes, játszadozó mosollyal. A lelke közönyös maradt. Sőt egy kis bosszúság is felhőzött a homlokán. Karjain föl volt gyűrve az ingujj, s miközben poros kezét nyújtotta az asszony felé, olyan volt ez a mozdulat, mintha pénzt akarna a tenyerébe számláltatni. Egymás szemébe néztek, s Szép Zsuzska úgy érezte, most valami hatalmas, lebírhatatlan lény előtt áll, aki mindenét követeli, akinek oda kell adni mindent, amivel csak bír, anélkül hogy egy szelídebb pillantást is várhatna tőle. A férfi szemei kutatón, szívósan függtek az övéen.

- Jó napot. No, mi az? Régön láttuk.

- Elhoztam a házat - mondta halkan az asszony, s úgy érezte, mintha csakugyan hozta volna, s most letenné oda, a konyha közepére ezt a nehéz terhet; a megkönnyebbülés sóhaja szakadt föl a száján, s hangosabban, gyorsabban, bátrabban folytatta: - Úgy, ahogy mondtuk is: amíg én élök, benne lakhatok... osztán maj a jegyzőná megírjunk a szerződést, osztán...

Hát kimondta a nagy szót.

Most egyszerre, mint az örültek, a helyüket sem találták.

- Eladod a házat? Lajoskának? - sikoltotta Csecsi Méri. - Gyűj be hát! Gyere hát be no! Má csak ne legyünk ett a konyhán! ...

S invitálta befelé a szobába, mint hálójába a pók a legyet, hogy kiszíjja a vérét. Lőrincz Lajos kis fekete szemei pedig kigyulladtak, mintha nagyon éhes ember elé odateszik a megsült, ropogós pecsenyét, s most már csak a villát kell beledöfni, a kést belehasítani, hogy a rettenetes gyomor teljék... S ez a fölvilanás olyan volt, mint a pázásra kész csödör szemének vad lobogása: most már mindent, foggal, körömmel és öleléssel, mindent be, saját magába, a gyomorba és a vérbe, átömlesztetni, fölemésztetni, falni, falni, falni... Szép Zsuzskán forróság csapott végig erre a pillantásra, s eszébe jutottak a legénnyel töltött éjszakák. És most fölágaskodott benne: hátha? Hátha? S kicsit mégiscsak riszálta a derekát, mikor bement a legény előtt a hűvös, homályos szobába.

Ott aztán sokkal könnyebben, biztosabban és nyugodtabban érezte már magát. A félsötét szoba emlékeztette húshagyó keddi diadalmas táncára, szépségére, teljes asszonyiságára. Leült, s most nyugodtan adta elő a dolgát. Csecsi Méri tátott szájjal hallgatta. Szüntelen sóhajtozott, óbégatott, úgy tett, mintha neki csak teher lenne már minden újabb megmozdulás, de azért nem győzött örvendezni, s ez a hazug kettősség nagyon fonák és utálatos volt. Lőrincz Lajos meg az asztalra könyökölt, s néha vetett közbe egy-egy kérdést. Az első örömteli meglepetés után most higgadtan, hidegen, éles szemét maga elé szegezve összegezte az átvétel módozatait, s iparkodott minél előnyösebben megkaparintani az örökséget. Szép Zsuzska, mihelyt elmondta a mondanivalóját, nem tudott gondolni többet a dologra. Csak nézte, nézte a beszélő legényt, nem hallotta, amit az beszélt, s most, mikor már tülesett a nehezén, aláírta volna a saját halálos ítéletét is.

- Csak csinyjátok meg - mondta és legyintett - a jegyzővel a dógot... Maj aláírom én. Én ahhon nem értök. Csak írjátok.

- Jó van, Zsuzska - felelte Lőrincz Lajos, hálásan nézett a szemébe, s átnyújtva meztelen, kék erekkel behálózott karját a viaszosvászonral takart asztalon, nehéz, barna kezét az asszonyéra tette.

Zsuzskát ismét átjárta erre a lázas forróság. Lehunyta a szemét, s egész testében elgyengülve, szinte odahullt a férfi elé. Sivár hetek után megint kezén érezhette Lajos kezét. S fölgerjedt benne az asszony, akit pedig már erőszakkal fojtott el önmagában, s már vágy bomladozott ki benne, nőtt, erősödött, s eltérébélyesedett minden más érzésén. Az, hogy most a fiú anyja már tudott mindent, előtte szólította egyszerűen Zsuzskának, s fogta meg a kezét, csak egy pillanatra dobódott elé minden mocskával, lápszerű, piszkos mélységével és hínárjával... Aztán eltűnt, elmosódott, s kettőjüket látta csupán: magát és a férfit. Úgy, mint azelőtt.

*

Sürgött-forgott a szobában. Rakodott, rendezkedett, csinosított. Gondosan kisöprögette a szemetet, leporolgatta a bútorokat, a cifra tányérokat és Petőfit a falon, a szorgalmas órát és a légypttyes ablaküvegeket. Most megint megújult, fölfrissült, kividámodott... Már nem volt tiszta fehérben. Babos kendőt kötött a fejére és virágos kötenyt maga elé. A poharakba pedig harmatos, fészlő rózsabimbókat tett.

Olyan volt körülötte minden, *mintha nem is adta volna el*. Pedig a szerződést nagy, kanyargós betűivel alá is írta a jegyzőnél.

Sokkal egyszerűbb volt a dolog, mint gondolta. Mikor vasárnapi ruhában megjelent, már minden el volt intézve, nem is nézett semmit, a jegyző nevetve csípte meg az állát, s eléje tolta a papírokat, melyeken már ott volt a két tanú neve is.

Mintha meg sem történt volna, olyan minden. Hát ez az egész? Most már ő itt lakhat úgy, mint eddig lakott, senki meg nem mozdíthatja, pénzt is kap, Lőrincz Lajos pedig megígérte, hogy eljön. Boldog volt. Nem látott ezeken a dolgokon kívül semmit. Nem is akart látni. Minden gondolatát lefoglalta az öröm, hogy Lajos jön, itt lesz megint, hogy fogja ölelni-csókolni-szeretni megint... Néha megdöbbsent ugyan, hogy hová sodródott... De aztán mindegy volt számára minden, annyira áthatja minden ízét, porcikáját ez a szenvedélyes szerelem.

Sárga napnyilak omlottak be, egy tyúk rivallt az utcán, a mezőről behallatszott a pacsirták csacsogása, finom fátýolként reszketett körülötte a por. S Szép Zsuzska egyszer csak halkan, önkéntelenül, remegő hangon dalolni kezdett.

„Dráva partján csak egymagám halásztam.” Cifrán, kanyargatva dalolt, s úgy szállt ez a hang, mintha nagyon-nagyon messziről jött volna.

És úgy takarított, forgott, énekelt, mint a lakodalmát váró menyasszony. És olyan türelmetlenül, remegőn, föl-fölnevetve várt éjfélig, mintha az első szeretőjét várta volna. De Lőrincz Lajos nem jött.

Így történt ez néhány napon keresztül.

Az asszony vágya betegesen izzóvá fokozódott. Szüntelenül azok a szavak csengtek a fülében, amelyekkel Lőrincz Lajos az átjövetelét megígérte. S kiforgatta mindenféleképpen. Bizonyosan nem pontos időre szólt az ígélet. Bizonyosan jönne, ha nem akadna annyi dolga most az építésnél. Meg odakint a mezőn is. Ezerfelé tépi a gond. Csoda, hogy bele nem bolondul. És nem ő mondta-e: „Kívántam valaha mást, mióta ösmerlek? Hon feküdt úgy a fejem, mint a te mejjeden?...” S a megőrzött szavakat elő-elővette, csiszolta, fényesítette, forgatta őket, gyönyörködött bennük, mint a gyémántban, lelke legmélyébe zárta el. Utóbb oly színesek lettek, hogy a legizzóbb szerelmi vallomás sugárzott ki belőlük, és soha még szavak nem tartal-

mazták annyira a maguk szépségének s az őket használó érzelmeinek belső ellentmondását, a hiú kérészelet szomorú hazugságát, mint ezek.

S egész nap takarított, rendezett és várt az asszony. Majd este kétségbeesetten túrta fejét az ágyba, sirt, körmével és fogával tépte a vánkost, s ilyenkor mindig éreznie kellett a foghíját. Csupa ellentmondás volt minden. Hánykódott a lelke, mint a rozzant falióra ingája a falon.

Futott a kerítéshez. Óvatosan bújt a vén szederfa tövébe, s átleskelődött. Nézte a túlsó udvaron folyó munkát, a földből napról napra emelkedő vörös falakat, hallgatta a lármázó téglacsengést, kalapálást, a férfiak kiáltásait s a lányok nevetését, érezte az oltott mész, a homok és téglapor szagát, s eltöprengett, vajon az ő udvarán mikor kezdik az ásást, hordást, forgást-sürgést, hogyan fogják fölismerhetetlenné alakítani a régi örökséget? Ilyenkor fájt egy kicsit a szíve; de hamar megnyugodott a szívós várakozásban. Csak most, csak még egy kicsit legyen boldog, aztán majd igazán lemond mindenről, igazán öreg lesz, s igazán beletörődik Lőrincz Lajos házasságába, gyönyörködik a gyermekeiben, mintha az ő unokái lennének...

S a napközben átvergődött szemlélődések, gondolkodás, reménykedés után mindig pontosan megjött az este, az éjszaka, s meghozta a végsőkéig feszített vágyakozás kétségbeesését, a csalódást, mely megtörte a lelke mélyéig, s mégsem tudta megtörni a hitét.

Annyi mocskos, pusztán állati közösködés után most szeretett valakit halálos szenvedéllyel, teste-lelke minden utolsó fellángolásával, ez a szerelem több volt szerelemnél, mert anyává tette, több volt az anyaságnál, mert befejezetlen, kielégítetlen és fájdalmas volt, s áthurcolta őt az emberi lélek minden mély szenvedésének és örömének tisztítótüzén... Nem hihette, hogy mindez valami szép, szent megdicsőülésben ne végződjék.

S a nyár buja színei, forrósága, a mozdulatlanul pihegő, dús lombú fák, a térdig érő fű, a szénaillat, a mezőkön pattogva égő gabona s a pipacsok vérvörös zászlócskái ontották magukból a legduzzadóbb egészség, a párzás és magérés illatát. A szénarendek vastag vánkossain, suttogó bodza- és galagonyabokrok tövében, a sárguló búza szélén hol egy-egy madár, hol egy-egy emberpár találkozott ölelésre, s egészséges testük-lelkük minden örömével, csókjával és szépségével gyönyörködtek egymásban. S a lány pirosan hozta rendbe ruháját, a madár a tollait, s szemükbe nevetett a bárányfelhős, végtelen égbolt.

Ebben a nagy, fényes, forró nyárban úgy járt-kelt, keresgélt, kiáltozott néma kiáltásokkal az asszony furcsa, magas, színes kendővel, világos köténnyel fiatallá erőszakolt, szenvedélyes alakja, mint a természetes életkörülményeiből mesterségesen kiszakított, szomorú vad.

Aztán a búzák mindenfelé éretten hajtották le sárga fejüket a határban. A rozs, árpa már alkalmas volt az aratásra. Az áldott nap nevetett saját bőkezű kegyelmén, s a falut fölverte a kis üllőn kalapált kaszák csengése. Mindenki készülődött az aratáshoz. A kutak mellett szalmakötelet csavartak. Koplaló napszámosok elszegődtek, hogy összeizzadják az egész esztendei szűk kenyeret. Parasztok kegyetlen, józan fejében nehéz gondolatok birkóztak arról, hogy tavaszra mi lesz a búza ára, s esztendőre mi lehet... Vasárnap pedig népgyűléseket tartottak az urasági cselédek, szerb katonák felügyelete mellett énekelték, hogy: „Föl, föl, ti rabjai a földnek...”

Péter-Pálkor aztán különös izgalom fogta meg Szép Zsuzskát. Maga sem tudta, mi. De ahogy estébe hajlott a nap, úgy lett belőle mindjobban, ösztönösebben, valami ősi vallás eltemetett igazságainak még mindig újra kibimbózó ösztökélésére boszorkány.

Dél óta már enni sem tudott a különös izgalomtól. Ide-oda járt, helyét nem találta, idegennek érezte magát a saját testében, bőrén futkosott a csiklandozó viszketés, kendőjét megoldotta a nyakán, s a macskát, mely lábához dörzsölődött, kirúgta az udvar közepére.

Este körbe-körbe járt a szobában, s egyhangú, szótalán nótát dünnyögött. Ennek a nótának nem volt eleje, nem volt vége, szüntelen megismétlődő, lassú motívumokból alakult, s olyan bús-vidám hangulata volt, mint a kasza előtt lehanyatló búzakalász jajdulásának. Közben előkereste a sarlóját s egy nagy lenvászon hamvast.

Körös-körül mélységes, pihegő csend volt, a mező és a föld illatozott, s a fák nyugodtan aludtak a falu szélén. Az erdő mögött lassan, piros párákba burkolva emelkedett a félhold, s egyszerre halvány fátylak ereszkedtek a vidékre. Mindenfelé mélységes álomba merülve guggoltak a vadvadkörte- és tölgyfák, az erdő felől valami különös, halk, sikongató hang hallatszott, s a csendet még mélyebbé, titokzatosabbá tette. A búzában, mely finoman hullámozott mindenfelé, sáskák hersegték, tücskök zizegtek. S a falu sötét fái közül féhéren ködlött elő a templomtorony.

Szép Zsuzska egy dülön ment, tiszta fehérben, mezítláb, egyik kezében a sarlót vitte, másik karján az átvetett hamvast. Jobb felől kukoricatábla suttogott, beszélt a halk szellőtől, s az úton világosan látszottak a keréknyomok s a köztük fölburjánzott, fehér porral belepett moha és lósóska. A levendula és mécsvirág illatozott. Szép Zsuzska előtt kitérült az egész határ. Láta az Ördögös, a Taligás szelíd dombjait, a Balátát, a Czirkust... S fönt, a mélységes, irtóztató messzeségekben ragyogtak, reszkettek a csillagok, a Tejút fehér szalagja s az erdő vonala fölött mindjobban tisztuló, fényesedő hold tükörlapja.

Az asszony megilletődve állott a hűvös, illatos éjszakában.

Minden érzéken dobolt, kiáltott, suttogott, zengett a világmindenség szörnyű szépsége, titokzatos nagysága és hideg nyugalma. Végtelen néma zenekar volt az, ami körülötte és benne harsogott. Egy darabig állt, s egész lényét eltöltötte a lesújtó fenség érzete.

Aztán hamar magára kanyarította a fehér lenvászon hamvast, mely fejétől talpáig redősen eltakarta, s bal kezével összefogta elől a lepedőt. Majd nagyot fohászkodott, s egy nyom szélességben sarlózni kezdte a búzát.

Micsoda szokás volt ez? Milyen vallás emlékeképp maradt meg évezredek után? Miért csinálta ezt éppen ő? Miért az anyja, a nagyanyja, vissza a sötétbe merült ősökig?

Gépiesen, mélyen meghajolva aratta a búzát. A sarló harsogott, s keskeny nyiladékokat falva a kalászerdőben, döntötte az érett búzát bal felé. S ment előre. Gyorsan, egyenletesen, némán. Kipécézte magának a falu túlsó sarkát, s afelé törekedett egyenesen. És a keskeny út ott maradt mögötte, mint fehér hajó után a holdsütötte barázda.

Ahogy lehajolt, s a búza tövére vetette a sarlót, gyakorlott, vérében rejlő mozdulattal nyisszantotta el az összefogott kalászokat, s vetette oldalt, s ezt gyorsan, ugyanúgy ismételte meg tízszer, százszor, ezerszer egymás után, anélkül hogy odafigyelt volna, a fehér lepel redőiből kitekintő fekete szeme elkalandozott az éjszakai úton, ahol ismert minden zugot, minden gyalogutat és nyárfát, s ahol minden második évben - amikor a határnak erre a felére került a búzavetés - elvégezte ezt a különös kötelességet. S most végigpergett előtte az egész élete. Olyan volt ez az éjszakai munka, mint a gyónás. Mélyen magába merült, s csodálatos finomsággal, pontosan érezte meg életének, cselekvéseinek, a véletlenek láncolatának megdöbbentő törvényszerűségét, látta, hogy önnönmagából hogy csíráztak ki az évek során szenvedései és örömei, s hogyan hajlott az élete folyton gyorsabb zuhanással oda, ahol most van, mint ahogy a fölhajított kő egyre sebesebben hull vissza a pocsolyába. Ilyen földobott kőnek érezte magát. De hát vissza kell öneki hullani, csupán a benne rejlő nehézkedés folytán, hiába törekszik fölfelé, hiába?

Megpihent, s fölpillantott az égre. Egyetlen öleléssel szeretett volna átfogni minden szépséget, leborulni az egész világegyetem előtt, annyira átfűtötte, izzóvá lelkesítette ez az illatos, friss, titokzatos neszekkel teli csillagos éjszaka.

Mi is hát a világ? Mi az élet?

Mik ezek a szüntelen keringő fényes csillagok, melyek egymást ragyogva iszonyú messzeségekben körüludvarolják?

Mi az ő élete?

Így forgott az eszében minden. Inkább megérezte a dolgokat, mint elgondolta. De ezek az érzések nagyon tiszták, világosak és pontosak voltak, mint a csiszolt üveg, s ezer színre bontották előtte a látszólag egyszerű, sötét és durva életet.

S eközben, mint apró tüzecskék, föl-fölgyúltak benne a hétköznapi képei: egy-egy ember, ismerős, az utca, a sarki pad, Lőrinczék udvara, a kert, az építés, töprengett Lajos elmárádásán, s a vérében vágyak zsibongtak... S mindez valahogy összevegyült, összekeveredett, mint a zenekar különféle hangnemei, örvénylettek ritmikusan hullámzó színekben, s mindebből tisztán vált ki a világmindenség nagyságának, az élet megdöbbentő végtelenségének és titkosságának állandó átérzése.

Újra lehajolt, s belevágott a sarlózásba. Egyik táblából kiért, belehasított a másikba, egymás után, gyorsan, forrón. S mögötte ott kígyózott hosszú, sötét vonalban a kimetszett nyom, mint valami földöntúli lény csapája.

A nép sohasem tudta, ki aratja meg a határt, csak suttogetta, rebesgette, hogy a boszorkány. Meglesni nem merték. Aki találkozik vele, nyomban meghal. Óriási fehér asszony, nem lehet látni belőle semmit a tetőtől talpig leomló redős lepeltől. Csak ha keresztúton éri az ember, akkor nézhet az arcába, de megutálja tőle az egész életét. Hogy ez mit jelent, nem értette senki. De borzadtak tőle.

Így Szép Zsuzska zavartalanul arathatott, s megtette a dolgát akkor is, ha zuhogó eső verte a koromsötét határt, vagy mennydörgés dübörgött fölötte, s kék és fehér villámok ostora csattant végig az égboltozaton. Másnap reggel ott kígyózott a megaratott nyom a búza vetésben.

A hold lassan emelkedett az erdő fölé. Tükörfényes lapja szelíden hintette az ezüstsugarakat. Néha egy-egy kutya vakkantott az álmodó faluban. S Szép Zsuzska közeledett az Ótemető dűlőhöz.

Mikor kiért az útra, mely bal felől az erdő sarkán át Vejtibe, jobb felől a sellyei országútra vezetett, föltetszett előtte az Ótemető dombja egy-egy csonkán félredőlt százesztendősi fejfával a holdfényben, egy-egy bokorral, mely a régi csalitokból, kertből hírmondónak ittmaradt, s a magányosan búsongó szomorúfűzzel, mely hosszú haját lelógatva bólingatott, s zokogta örök fájdalmát a suttogó szélben.

Szép Zsuzska megint kiegyenesedett, s letörölte homlokáról a veritékcsöppeket.

Csend volt. A természet pihegett. Már magasan állott a hold, az égen egyetlen felhő sem látszott, világoskéken borult a határra, mint egy nagy kupola, s az egyedülvalóság lesújtó és fölemelő volt egyszerre...

Hirtelen, messziről, az erdő irányából vidám, halk füttyszó csendült, s tisztán szökelte végig a suttogó búza- és kukoricatáblák fölött. Valaki jött Vejti felől, már hallani lehetett szapora lépteinek ütemes dobogását. Taktusra füttyülte az idegen, ismeretlen indulót, s ahogy közeledett, úgy lett erősebb a vékony fütty s tisztábban kivehető a léptek dobaja.

Szép Zsuzska odaállt a keresztút közepére, s kíváncsian leste, ki jöhet *onnan* olyan sietve, Vejtiből, füttyszóval, Péter-Pál éjszakáján. Először, a dalról, szerbnek ítélte, s jobban beleburkolózott a hamvasba, csücskét elhúzta az arcára. De egyszerre csak fölbukkant a holdfényben Lőrincz Lajos.

Az asszony dermedten nézte.

Egyszerre tisztában volt mindennel. Kezei lehanyatlottak, s elejtette a sarlót. Egy pillanat alatt világossá lett számára, hogy a legény örökre idegenné vált... S ha tudta eddig is, ha Gergics Mári s Lőrincz Lajos viszonya nem is volt titok előtte, most úgy hatott, mint mikor a lepel kíváncsi tekintetünk előtt lehull valamiről, s mi aztán szívesen visszaterítenénk, de már nem lehet.

Lőrincz Lajos egy bottal csapkodta a gázt és sietett. Kalapját a szemére húzta. Csak mikor egészen az asszony közelébe ért, harapta el a nótát, s torpant meg egy helyben. Rámereedt Szép Zsuzskára. A hold bevilágított rémült arcába, kimeredt szemeibe, álla leesett, ajkai hangtalanul mozogtak. Az asszony számára olyan rettenetesen szomorú volt a legény rémülete, ez a halotthoz hasonlatos arc, mintha ő ölte volna meg a saját gyermekét. Észrevette magán a lepedőt, s most pillanat alatt ledobta. Úgy állt ott szégyentől, szerelemtől, alázattól égő arccal, s ajkai körül torz mosoly játszadozott.

- Én vagyok, Lajos... Fész tülem?...

- Hogy a fene egyön meg, de rám ijesztőtől!... - káromkodott Lajos, s megigazította verejtékes homlokán a kalapot. - Ki gondolta, hogy te vagy ett... Na, de sietők - s ki akarta kerülni az asszonyt, szégyellte magát s kapkodott. Rálépett a fényes sarlóra. S már ment volna tovább, menekült volna, de Zsuzska remegve fogta meg a kabátja gombját, szemét elfutotta a könny.

- Hát Lajos... Lajos... - nyögte elfúló hangon - má mégy? Futsz? Nem akarsz látni se, he? Lajos.

A legény arca eltorzult, dühösen szakította ki magát, s fölkiáltott:

- Ej, hagyj a rossebbe! Mi közöm hozzád?! Mit állsz az utamba? A szerződés megvan, osztán vége. Eressz!

Szép Zsuzska előtt elsötétedett minden. Úgy meredt a férfira, mint egy rémre, akit még sohasem látott. Egész testén jeges borzongás futott végig. Szavai iszonyú idegenséggel siklottak a holdfényes csendben.

- A szerződés!... A szerződés!... Én Istenöm, Istenöm!... Lajoskám! Fiam!

Térdei megrogytak, leomlott a legény elébe, átkulcsolta makacs kezeivel a menni akaró férfi lábát, s hetek óta gyötört lelkéből kiszakadtak a könnyek, lefolytak az arcán, s a vállá görcsösen rángatózott.

- Csak egy szót szólj! Fiam! Lajoskám! Ne legyél olyan... Bántottalak? Mindönt neköd adtam, akár a fiannak... Anyád akartam lenni! Lajos!...

A legény lenézett rá végtelen undorral és megvetéssel, s hogy ettől a kínzó undortól, amely saját maga, az élete és az egész világ ellen fölkaparta, meneküljön, kegyetlen és durva mozdulattal fölrúgta az asszonyt, hogy az hanyatt bukott a búzába. Kiköpött.

- Eressz hát! - sziszegte. - Mer agyonvágjak!... Dögőj ott ni... Eleget megutáltam magam miattad.

És gyorsan sarkon fordulva siető, szinte futó lépésekkel elindult az úton tovább.

Rettentő csend maradt utána.

Az asszony szinte ájultan ült a földön. Nem sírt. Bámult a siető férfi után. Csak ült csendesen, mint egy jó őrült. Nem tudott gondolkodni. Gépiesen, üres tekintettel követte a holdfényben mozgó alakot, míg egy kukoricatábla sarkánál el nem tűnt. Akkor meglátta a földön heverő lepedőt s a sarlót, mely úgy csillogott a fűben, mint egy odahullott másik hold. Lassan föltápáskodott, fölment az Ótemető szelíd dombjára, egy besüppedt sírra ült, s onnan még egyszer láthatta a falu felé siető férfi alakját a kukorica szélében, de a lépések neszt már nem hallotta. Egy kidőlt fejfa volt előtte, körös-körül mély csend, s az úton gazdátlanul fehérlett az otthagyt vaszondarab és a sarló acélja.

*

Két esztendő múlva sok minden megváltozott.

Lőrincz Lajos a „törvények igazára támaszkodva” kiverte Szép Zsuzskát a házból, s maga épített helyette másikat, magas, cserepes kőházat, közbül a tervezett kapubolttal. Mindenki tudta, hogy miképpen szerezte, mondták is a háta mögött, de tisztelték, mert „erős ember” volt, ésszel élt, s a háborúban beszíjasodott lelke megbirkózott a mások nyomorán érzett ostoba száналommal. Ebben egyébként nem sokan maradtak el mögötte.

Boldog ember volt Lőrincz Lajos, rászokott a borra is, megházasodott Vejtiből, s az a törekvés, hogy valamiképpen gyermekük ne találjon születni, sikerrel is járt. Ilyenformán Csecsi Mária is fölmagasztalódott, s büszkén panaszkodott Punak Zsuzskának, a nazarénusnak:

- Jaj, látod-e, asse tom, hon a fejem... Most vót félmilliom ni, osztán má alig van... Nincs értéki a pénznek! Mejen jó, hogy megvettünk annak a cömöndének a házát, igaz, drága vót ám akkor... de mit ér az mast!...

*

Szép Zsuzska odakint lakott a Tapasztón, a község adott neki lakást a koldusházban, s esténként látni lehetett a Tapasztó szélén, amint piszkosan, maga elé meredve ült, és nézte a mocsarat. Sűrű fűzfabokrok között kacsák úszkáltak, tapicskoltak a part sárában, s a nyárfák mögött mint nagy tűzgolyó szállt le a nap. Ott ült, ült órákig a viskó előtt, kezében valamilyen virágot vagy bimbót, *bumbéket* forgatott, s néha arcához emelte. Sovány, ráncos volt ez az arc, mélyen belesüppedtek a nagy, lobogó szemek, s állandóan vizesek és vörös szélűek voltak.

Szánálomra méltó volt rongyaiban, némaságában. Földjét a nazarénus gyülekezetnek adta. Nem volt semmije, senkije.

A nap lebukott, lángba borította a fák mögött az eget, és a rokkant vénasszony belenézett a messziségbe.

Eszébe jutott a nazarénusok hite az ég felhőin eljövő Krisztusról, s amint nézte, nézte a vörös égboltozatot s a sötéten fölmeredő jegenyefák őrcsapatait, úgy látta, hogy megnyílik az ég, nagy lobogó mélységek tárulnak elé, s nem tehetett róla, de a felhőn leszálló Krisztus olyan volt, mint első szeretője: néhai Lőrincz János.

1923

BÖRTÖN

Az urak beléptek a tágas, meszelt szobába, és érdeklődve tekintettek körül.

- Tessék, uraim - recsegett a hátuk mögött erős, hurutos hangon Nagy Varga János -, tessék az én kis viskómba fáradni!... Ne zsenérozzák magukat. Juli! Asszon! Hon vattok, rosseb az ejen vendéglátót. Gyűjjetök hát, segéljetök az uraknak.

A gúnyosan tiszteletteljes hangsúlyozások egész skálája szólalt meg ebben a néhány mondatban. S a gőg és alázatosság úgy keveredett bennük, mintha ez a gondolat húzódott volna meg a szavak mögött:

- Na, büdös vásottnadrágú, most hasra!

Maga Nagy Varga János, negyvenöt éves, borotvált állú, nem magas, de nagy csontú, darabos ember, ott állt az ajtóban, lábát szétvetette, kék, ganajszagú kötényét le sem porolta csupa büszkeségből, barna, vastag ujjával a bajszát pödörgette, s olyanformán hajtotta le a fejét, olyan hamisan, egy csöpp mosolygással, egy csöpp szánalommal, mintha végtelen magasból tekintene alá alig látható emberkékre.

Az emberkék: az urak pedig elkezdték a padlóra lerakni kiegészítőiket, köpönyegeiket, az ajtó mellé, a sarokba, s kellemetlenül szaglászta a díszszoba dohos, ünnepi levegőjét. Kocsin jöttek, egyikük, a járásbíró: Strimpf, kedélyes, kövér ember volt, sima, kerek álla halványvörös árnyalatú, apró szemei kék s a bajusza nyírott, vörös angolbajusz; a másik úr alacsony, fekete emberke, olyan, mint valami fürgé röfössegéd, kinyalt és modoros, bal lábát minden mozdulatnál meglebegette egy kicsit a levegőben, s kecsesen támasztotta meg aztán a cipője hegyén, mintha kiszolgált volna egy vevőt. Dőlt belőle a finomság és udvariasság. Szemei gyors, fekete szemek, aprók és élesek.

Dr. Fejő ügyvéd volt ez az úr.

Most érdeklődve tekintettek körül. Nagy Varga János ott az ajtóban csak nézte őket, s időt hagyott nekik a bámuldozásra. S ők csakugyan meglepődtek. Legalábbis ez látszott rajtuk. A nagy, ebédőbe való vörös plüssdívány ott gögösködött mindjárt a lenfüggönyös ablak mellett, cifra tornyai kétfelől székesegyház tornyaihoz illő nagyralátással meredeztek, s ugyanez nyilvánult meg az „urasan” egymás mellé állított két ágycifráján. A hármastükörrel ellátott toalettasztalon meglátáztak, hogy azonmód érintetlen szüzességében áll most a két ablak között, ahogy odaállították egy-két esztendővel ezelőtt, amikor Varga János napja kezdett fölvirradni. S a falon ott virított Ferenc József, Vilmos császár és Mehmed szultán hármastükörrel rajzolt téglavörös arca, körös-körül bonyolított piros-fehér-zöld sávokkal, a tizenhárom aradi vértanú gyalog és lóháton, hupikék ég alatt, salátaszínű fák tövében, hátul kaszákat emelő gatyás parasztok tömege ordított, s egy mérőföldkövön, mely Mózes tábláihoz hasonlított, díszlettek a hősök nevei. Odább meg, a dívány fölött, pödörött bajuszú férfiarckok koszorúja ékeskedett, mind rendkívül komolyan, rendületlenül, sziklaszilárdan meredtek egy távoli pontra valahol a sarokban, s legeslegfölül Nagy Varga János nyírott, kerek fejét lehetett látni, kétszerte nagyobb méretekben, mint a többiét, mellén feszült a katonazubbony, gallérján kétfelől egy-egy fehér csillag ragyogott, bajusza tühegyes, egész ábrázatán zordon harciasság ömlött el, mint valami római légionáriusén. De az csak sisakkal volt olyan kemény, mint ő földetlen fejjel. Efölött pedig két kövér angyal tartott egy kacskaringós szalagot, ilyen fölírással: „V-i hősei az 1914-18-as világháborúban”. Még két szekrény is volt a szobában, más stílusban ugyan, mint az ágyak, s a padlót házilag szőtt, keskeny pokrócok takarták. Az ablakokon

belátszottak az utca bólogató akácfái, melyek rogytak a fehér virágfürtök dús hótömege alatt, s a nyugodni készülő májusi nap utolsó aransárga sugaraiban ragyogtak. Egy fénykéve ferdén betűzött a piros, hosszú és üres virágvázákra, melyek kétfelől ott álltak az asztalon, s átvillanva a bennük összegyűlt döglött legyek halmazán, hosszú, piros csíkot hasított a félhomályban pöffeszkedő bútorokra s a meszelt falra.

Strimpf járásbíró keménykalapját a táskájára helyezte, s ugyanúgy tett az ügyvéd is a magáéval, mert fogas nem volt a szobában. Aztán azzal a zavart, kényszerű mosollyal álltak szemben egymással, amely akkor ül ki az arcra, amikor nem tud mit szólni az ember, de hallgatni kellemetlen.

- Rossz az út - szólt végre Strimpf, s kövér arcát megtörölgette zsebkendőjével, duzzadt hasát pedig otthonosan előrefeszítette. - Szinte agyonrázott. Nem vagy te éhes, Béla? - fordult az ügyvédhez, ki zsebeiben kotorászva állt előtte.

- Nem. Nem vagyok - dörmögte Fejő kedvetlenül. S a másik percben már szíves öröm ragyogott az arcán, kis természetéhez illő fürgeséggel fordult a házigazdához, s bal lábát meglebegtetve egy kicsit, cipője hegyére támasztotta. - De milyen szép lakása van, Varga úr! Milyen ízléses! Ki hitte volna. No lám. Ezek a bútorok! Sokba kerülnének, ha most kellene megvenni.

Nagy Varga János fölemelte a fejét, s arcán meglátszott, hogy tudja, mire való ez a bók. De gőgje is egyszerre megduzzadt a kimért szavak mögött.

- Hát biza... Ejen bútorér, mint amejen ez, kellene mamá egy milliom.

- Nono! - hökkent meg a járásbíró őszintén.

Varga János egyetlen, hosszú, nehéz lépéssel a szobába dobbant, kiegyenesedett, s miközben jobb kezével az ügyvéd feje felé kapkodott, a hangja szenvedélyesen reccsent meg:

- Hát, doktor úr! Nincsen igazam? Ha ez a bútor ett meg nem ér mamá egy milliomot, hát azomba vágják el a nyakamat. Nohát!

Az ügyvéd egészen összezsugorodott a szikrázva rámeredő szemek tüzeiben. Készséggel csoszantott, s mosolyát elnyomva felelte:

- Hát bizony. Az ám. He-he-he. Igaz. Ilyen árak mellett.

- De még osztán ejent nem is kap! Nem ám! Mit gondónak. Ejen bútort mamá!

Éppolyan gyors és szenvedélyes mozdulattal, mint ahogy az imént a szobába lépett, megragadta az ágy végét, s rázni kezdte.

- Ez nem lotyog! Úgy áll, mint a szakrament. Mint az Isten!

A két úr csak állt mellette kétfelől, s most már a tisztelet és alázat egy halvány színét is vegyítették bámuló arckifejezésükbe.

Varga János pedig észbekapott, s elnevette magát.

- Jaj, de hát el kell látni a lovat, marhát, mer béestelődik. Nem is mondtam, hogy tegyék le a cók mókot. Letették? Jó. Maj osztán gondoskogyunk vecserárú. Mer ha parasztok legyünk is, nem éhezünk ám.

Azzal megfordult, és himbáló léptekkel kiment az ajtón.

Szokása szerint egyetlen pillantással végigpásztázta az udvart, s meglátott mindent. A vadonatúj kerek kút mellett állt a kopott, fekete cséza, melyen az urak jöttek. A lovakat már kifogták, s bekötötték az istállóba. De alaposan feltúrták a frissen lehintett homokot, egy fiatal

diófának letépték egy ágacskáját, s a kút vödrét nem eresztették vissza, amint dukál. Lejjebb, az ólak körül éktelenül visítottak a malacok, s a csapatokba verődött baromfiak sóváran várták az etetést. Azonban sehol senki. Az asszony, a gyerek, mintha meghalt volna. A lány dalolását ugyan hallotta a konyha felől, hamisan, vinnyogva dalolt egy városból kiplántált nótát: „Egy rongy van, egy rongy van a szívem helyén!...” - de nem szólt neki, a lány egyetlen, hamis dalolása mindig meleg szánakozással töltötte el, egy pillanatra megjelent előtte nagy, nehéz, csontos és húsos teste, szeplős arca, az övéhez hajszálig hasonló sasorral, elöntötte a szeretet lánya iránt, s az imént tapasztalt rendetlenségeken fölizzott dühe annál sistergőbb lobogással irányult a fiú és az asszony ellen.

- Rosseb egye le a kezetök szárát! - dörmögte fogcsikorgatva.

Egy pillanat alatt robbanásig tudott eltelni haraggal. Ma különben is erős napja volt, minden izmában nyújtózkodott a fáradtság, és a dereka is fáj egy kicsit. Lassú, meg-megbiccenő lépésekkel ment le a pitvar lépcsőin az istálló felé.

- Hon lehet az az asszon? - dühöngött.

Odalépett a kutyaház előtt láncon vinnyogó és forgó nagy, fehér ebhez, s lecsatolta a láncát. Bobi mámorosan a szabadságtól ugrott Varga János nyakába, s hosszú, bűdös nyelvével végignyaltintott a képén.

- Hej, azt a szentségös atyaúristenét a bőrdnek! - ordított föl, s szemét elöntötte a vér, öklével megtörölte a száját, és köpködött. - Hogy a rosseb szánkázzon rajtad!... Megáj csak! Gyere csak!

Iszonyú dühében megragadta a kutya örvét, fölemelte mindenestül az elnyúlt, hörgő állatot, odavágta a földhöz, hogy csakúgy porzott; aztán rátérdelt, lenyomta a sarkánál fogva, öklével verte a vékonyát, fűjt, homlokán kicsattantak a zsinórnyi erek, és kigyöngyözött a verejték. Így kínoztá mindaddig, míg a saját lucskában vonagló eb tajtékos szája el nem némult, és félholtan hevert előtte. Akkor otthagya. Megtörölte inge ujjával a homlokát, és köpött.

- Dögőj meg! - vetette utána. - Még te is. Meg minnyá ejen, aki csak aggat!...

Ez a munka könnyített a lelkén. Törődött izmainak jólesett egy másik élet korlátlan hatalomba kerítése, öntudatának az a tény, hogy rombolhat is, ha akar, és élet fordul meg a kezén. S hogy ő most megölhette volna ezt a dögöt, ha nem olyan jószívű...

S már mit sem törődve a rogyottan kullogó állattal, odament a kúthoz, kiemelt egy vödör vízben hívülő palackot, hosszan ráhúzott a borból, megköszörülte a torkát, s bement az istállóba.

Két hatalmas, kövér muraközi pejkanca röhögött rá a cementjászol mellől. Gömbölyű faruk rengett. Térdig álltak az alomban, unalomból lecibálták a szénát és rátapostak, megszaggetták a kötőféket, kitördelték a szarvasmarháktól elválasztó, alacsony deszkafal deszkáit, egyszóval: nem kisebb rendetlenséget teremtettek, mint ami odakint volt az udvaron. Jobb felől még két sovány gebe is állott, egy sárga meg egy almásszürkeszerű, de ennek a színét nem lehetett pontosan megállapítani, mert úgy és annyiszor rászáradt a piszok, oly régen fűrösztöttek, vakarták, kefélték már, hogy a farán sötétsárga, a marján fekete volt, s csak a pofája meg a nyaka látszott almásszürkének. Ez a piszok mégiscsak kevésbé látszott meg a sárgán, mert az természettől fogva piszokszínű volt. Ott álltak hát szegények szelíden egymás mellett, jóízűen harsogtatták a szénát, mit gondviselőjük jókora öllel vetett nekik a máséból, s elnyúlt térdek remegtek a hosszú út után.

Ezek a bosszantó dolgok mind csak fokozták Nagy Varga János haragját. Vendégei voltak odafönt: hagyján, azokra szüksége van most: de tetejébe: föltúrták az udvart, letörték a diófa ágát, nem eresztették vissza a vödört, idegen lovak vannak az ő istállójában a remek muraköziek mellett, nagy csomó szénát etet meg kiéhezett gebéivel a fuvaros... Kár és rendetlenség mindenütt. Az istálló is azonmód takarítatlan. Rögtön itt lesznek a tehenek a legelőről, etetni kell, fejni kell. A baromfiak... Az urak... Hol az asszony? Hol a gyerek?

Megtaszította fején a kalapot. Hátulról, a tarkójáról előre. S megvakarta hátul a fejét. Minden tagjában megint bizsergett a düh. Hiába lótt-fut, robotol hát látástól vakulásig, ilyenkor mindig éreznie kell, hogy egyedül van, egyedül, szemben az egész világgal. Ezek nem értik meg őt, ezek nem érzik, hogy nekik akar megszerezni minden elérhető és értékeset. Ezek... ezek szegénynek születtek, s azok lesznek, mielőtt ő behunyja a szemét. Mélyet, hosszút és keserveset sóhajtott.

- He-e-ej, azt a rohadt mindönit!

Ekkor látta meg a fuvarost, aki ott ült a sarokban, egy vetet szénán, és bagózott. Rongyos ködmőne olyan nagy volt, hogy kettőt is belé lehetett volna bújtatni olyan soványat, mint amilyen ő, ujjai leértek a keze fejére, gallérja az álláig meredt, piszkos, fekete keménykalapja szétálló füléig esett, s azok olyan pirosak és hártyszerűek voltak, mint két pipacsszirom. Hosszú, vastag és borvirágos orra barátságosan előrenyúlt, vörös bajusza lelógott, s amint ott ült a szénán, ritmikusan mozgatta állkapcsait, a tüdőbajosok módján aprókat és szaporán köhögött, sovány, szőrös kezeit összekulcsolva fölhúzott térdén, rendkívül nyugodt, megelégedett és nemtörődöm embernek látszott. Oda se hederített Varga Jánosra. Még a köteles köszöntést sem vetette oda. Nézett maga elé savószerű szemeivel, és sűrűn köpködött. Nyilván látta, hogy a gazda csak azért vette észre először a lovakat s csak azután őt, mert ilyen sorrendben következnek ők a szemében érték dolgában. Hát azért nem hederített rá.

Varga János meg szétvetette a lábát, fejét lehajtotta, s úgy nézett percekig a némán bagózó atyafira. Az kényelmesen ellegyintett az arcáról egy szemtelen legyet, és köpött. Egyáltalán sűrűn köpködött (ez előnye a bagózásnak a cigarettával szemben).

- Hát, testvér - mondta végre Varga János, és végtelen megvetés, lekicsinylés, gög duzzadt a rekedtes hangja mögött -, mikor adtál utoljára szénát a loajaidnak?

A fuvaros rápillantott savószemével, és sercintett.

- Hát - dörmögte bosszúsan vállvonogatva - bizony régen vót. Ilyenforma nagy parasztnál kaptak mint ked, az is így bánta. Rég vót.

Varga Jánost előntötte a vér. Megköszörülte a torkát, ujjait öklébe markolta, s szerette volna megragadni ezt a kehes ebet a nyakánál, odapüfölni a falhoz, míg szuszog a nyomorult koldus, a nincstelen senki, a napszámos, ki szemtelenkedni mer előtte... Egyszerre kizúdult a száján a düh ordítása, szemei szikráztak, és öklével hadonászott.

- Mi?! Micsoda? Hogy mer maga... De a keserves Istenét magának!... Rongy kódús sönki!... Kirúgom ennen, hogy kalánnyal se szedik össze...

De a fuvaros rendületlen nyugalommal rága a bagót, s hessegette a szemtelen legyeket. Oda se nézett. Csak mikor az ordítva hadonászó ember egy pillanatra megpihent, hogy lélegzetet húzzon dagadó mellkasába, mérte végig a szeme sarkából tetőtől talpig, és nyugodtan, vérlázító gúnnyal mosolygott. Fülein átsütött a lenyugvó nap, s most egyszerre még jobban kigyúltak, a sárga arc, a hosszú orr, a hegyes, titkon vigyorgó száj, s a mély nyugalom olyanná tette, mintha az ördög lenne maga.

- Kár annyit beszélni, hallja ked. Most nincs ám katonáéknál... Ott is ilyen hős volt? He-he... Mer azt csak tudja, hogy odakint én védtem a maga házat, földjét, mi?

Varga János lenyelte a dühét. Megmarkolt egy vasvillát, és némán munkához látott. Elhatározta, hogy nem szól a bitanghoz. Csak hosszú sóhajok szakadtak föl a melléből. Keserű volt a szája. Mindenkinek az a baj, hogy ő gazdag. Még neki is. Mert íme: sem az asszony, sem a fiú meg nem tudja becsülni a vagyont. Hol a fenében vannak?

Amint mogorván forgatta a villával a trágyás almot, s esze éppúgy forgatta a mindennap ügyes-bajos dolgait, meggondolta, hogy ettől az atyafitól tán megtudhatna valamit az ő pöréről. S a másik percben már rátámaszkodott a villanyélre, barátságosan pödörgette a bajszát, és köhintett.

- Hát osztán, barátom... Nem hallott valamit útközbe?... Hogy má az én ügyemről... Nem? Az urak nem mondtak sömmit?

S várakozva, bizalmasan tekintett a vékony, sárga arcra.

A fuvaros gúnyosan kacsintott rá a szeme sarkából. Legyintett.

- Mondtak valamit... Ezt-azt. Hm. - Köhintett, köpött. - Hogy aszondja a doktor: na, pajtás, ez a paraszt nagy bitang...

- Mi? Én?

- Nono... - intette csendre a vékony ujj. - Minek akarja tunni, amit a háta mögött beszélnek? Úgy köll kednek. He-he! Meg aszongya: na, pajtás, hát meg kell nyúzni a parasztot, a bűdöst, ha már pörösködik. Mit pörösködik? Ki akarja fosztani az apját mindenéből. Jó. De majd mink meg ötet tépázzuk meg. He-he! A bűdös gazembert, a disznót!...

Varga János ott állt a villára támaszkodva, s még csak föl se hördülhetett. Hiába kételkedett a fuvaros szavaiban. Érezte, hogy mond valami igazat.

- Ezt mondta vóna! Melyik?! Az ügyvéd? Persze, hát ügyvéd... - Ámuldozott, de szégyellte magát.

- Meg aztán - folytatta kéjjel a fuvaros -, hogy aszongya a bíró: eleget szerzett ez itthon, míg más szegény a fronton döglött, ez kórházba, megymás... Tudja azt mindenki. Most még aztán nem elég neki, hogy él. Pörösködik. Ki akarja fosztani a szegény, öreg apját. Hát csak fizessen. A bűdös. Így a bíró...

Vidám, cinikus basszusán jóízű, gurgulázó röhögést eresztett meg, amely apró köhögésbe csapott, és köpködéssel végződött. Varga János rövid, mogorva mozdulatokkal látott munkához, s szaporán hányta a trágyát.

- Legalább nem titok... - gondolta, és önkéntelenül dörögte is a gondolatát. - Tudok felőlük mit gondóni... Bűdös paraszt... Megtépázzuk. Hogy a rosseb...

Kirúgta az istállóajtót, beleköpött a tenyerébe, s megragadta a trágyával rakott talicska nyelét.

- Kifosztom az apámat... Disznó paraszt... Na várjatok. Maj beszélünk mink még... Rosseb egye meg azt a vásott úri formátokat! - Kitolta a talicskát az ajtón.

Odakint még ragyogott egy-egy napsugár a fák tetején, de a tornácos ház s a rikító muskátli- és szegfűbokrok a könyöklő párkányán kezdtek már színtelenedni. A konyha felől álmatagon, hamisan vinnyogva hallatszott Juli dala: „Hogyha eljőnnél ma a kávéházba, beszélnék veled, te szőke gyereeeeek...” - s a fecskék az acélszínű égbolton keringtek, szállongtak...

A két úr beszélgetve ment a kert felé. Fejő doktor aprókat lépett, elegánsan, fűgén, szolgálatkészen. Egy kissé odahajolt a járásbíróhoz, akinek válláig sem ért. Hevesen gesztikulált. Strimpf úr zsebre tett kézzel és befelé fordított lábfejekkel tolta előre hatalmas hasát, ajkai közt szivar füstölgött, szeme a piros gyümölcsrel rakott cseresznyefán andalgott. Meglátván a talicska súlya alatt görnyedő Nagy Varga Jánost, udvariasan megálltak a robotoló paraszt előtt.

- Dolgoztatunk... Dolgoztatunk... He-he! - kedélyeskedett a járásbíró. Két lába oly sután és mereven tartotta a hasát, mintha fából lett volna.

- Vannak-e szép jószágok?

- Megnézzük a kertjét, Varga úr! Szabad?

- Kéröm! - reccsent meg udvariasan a rekedt hangja, s éles szeme sarkából megvetéssel és undorral nézett végig az urakon. - Csak tessék, uraim! Akár egy kis cserösnyét is szömözhethetnek. Tudom, az ejen városi féle úrinép mindég éhös a gyümölcsre!... Mink parasztok má jobban megesszük a húst.

- Bizonyára, bizonyára - udvariaskodott az ügyvéd.

*

Este Juli meggyújtotta a díszlámpát. A pattogó sárga láng lassan éledezett, s megvilágította a nagy darab fiatal lány szeplős, makacs arcát, apró szemeit, alacsony homlokát és barna, foltos kezeit. Kegyetlenül szeplős volt Juli. Ez volt a legrettenetesebb csapás életében. Valahányszor tükörbe nézett (pedig gyakran nézett), mindig keserűen állapította meg, hogy az erdőőr vagy a napszámos Dávid Jóska lányai szebbek. Pedig azok földhözragadt, nyomorult koldusok hozzá képest.

Most csinos, piros pettyes nyári ruha volt rajta és fehér kötény. A lámpafény megcsillant erre az alkalomra fölvelt arany nyakláncán és vastag aranygyűrűjén. Mikor a lámpa gömb alakú tejüveg ellenzőjét is föltette, belepillantott a szemben levő toaletasztal ezüstös tükrébe, s megigazgatta vörösbarna, kontyba tűzött haját, így este meg volt elégedve magával, mert a tükör hazugul letagadta a szeplőket, s csupán keményen duzzadó mellét, fehér nyakát s a pettyes ruha alatt duzzadó, egészséges, csontos testét mutatta meg.

Az asztalt különben már megterítette; finom, piros szélű lenvászonnal takarta be, a cifra tányérok ott ragyogtak szépen sorjában a lámpa körül, s a vendégek tiszteletére előkerültek a rubinpiros borospoharak, melyekre aranyos círádával holmi német betűk voltak kanyarítva, s egy csehországi város neve: Brűx. Nagy Varga János még hőskorában vette, amikor a brűxi kórházba gyógyíthatatlan gégesorvadással áthelyezték. Ennek már több mint öt éve, s a poharakból egy sem törött el.

Juli utolsó szemlét tartott az asztal fölött. Nehézkesen topogott a magas sarkú, átkozottul szűk, sárga cipőben, himbálózó, kacsázó járással. Itt-ott még igazított egyet az asztalon. A vendégek tányérja mellé nagy lenvászon törülközőket készített. Aztán föl-fölszisszenve a csikorgó cipő szorításától, mint valami nehéz gálya, kiringott az ajtón.

Egy pillanatig csend volt körös-körül. A nyitott ablakon akácillat és földszag áramlott be, a lámpa sárga fényköre rávetült az aradi tizenhárom hupikék és salátazöld foltjaira, a három uralkodó téglaszín arcára s a v.-i hősök zordon galériájára.

A bútorok hallgattak. Csak a békák brekegtek a sötét éjszakában szaporán.

Odakint megharsant a házigazda túlzottan udvarias, rekedt hangja.

- Tessék, uraim, tessék! Gyűjjenek az én kis viskómba. Ett az edeje, hogy vacsorájunk! Mast má kinízögethették magikat a kertbe.

És becsörtettek a szobába.

Nagy Varga János jött elől, hogy kalauzolja az urakat. Ugyanaz az istállószagú, kék kötény volt előtte most is. És tulajdon az a boldog házigazdai mosoly az arcán.

Strimpf meg Fejő doktor zsebre tett kézzel ide-oda ténfergett a szobában. A doktor cigarettát szorongatott a fogai között, s mindig úgy lépkedett, hogy szemben legyen a járásbíróval. Mint a napraforgó. Éhesek voltak, s szerető simogatással pillantgattak a terített asztalra s a lámpa meleg, aranyárga fénykörére.

Belépett Varga János fia is a boros- és szódavizes üvegekkel. Az alacsony fiatalember fekete gyapjúruhát viselt, fekete haja hátra volt fésülve a fején, és szabadon hagyta sima, hátrafelé lejtő homlokát. Apró, barna egérszemei ravaszul és okosan csillogtak. Letette az üvegeket a padlóra, s fejét kissé félrehajtva és előretolva nagy, barna kezét, barátságos, ruganyos léptekkel ment az urakhoz.

- Aláoszolgája. Aláoszolgája. - Összezsapta a bokáit.

- Ááá, jó estét, jó estét... Hogy van? Hogy van?...

- Hahó. Dezső, szervusz. Na, hogy vagy?

- Köszönöm, he-he... Szegényesen... - Jobb keze hüvelykujjával az orrát nyomkodta és szipogott. Ez a szokása még gyermekkorában makacsodott meg benne, amikor apja suhogós, pattogós verésekkel tanította meg az orrtörlésre.

- Na, még nem házasodunk? - kedélyeskedett a bíró, és hasát veregette. - Remélem, nemsokára?... Lakzi lesz, mi?

- Bizonyára... Bizonyára... - örvendezett a doktor.

- Ráérünk. Nincs mire.

- Valami gazdag lányt. No. A Palló Ilonkát. Csinos portéka.

Kelletlenül szipogott, mert titkos családi álmod érintett a szemtelen bíró. Varga János is hümgetett.

- Azok nagyralátók - fakadt ki. - Kéne is a rossebnak. Kényös annak a bűri.

Így évődven és játszadozván egymással, várták a vacsorát. Nagy Varga János már a kusztoráját is elővette, s odafenne a nadrágjához, a tányérja mellé tette. Aztán dongó léptekkel az ajtóhoz ment, s kiordított rajta:

- Asszon! Mi lesz? Hozitok-e má? Hogy a rosseb szánkázzon rajtatok!

Alig hallható, gyenge, szelíd hang vegyült össze Juli rikoltásával:

- Ezömbe vigyünk... Lá, beteg vagyok...

- Vigyünk má, na, nem várhatunk egy percöt?

S rögtön ezután megjelent Juli nagy dühösen, magasan maga előtt tartotta az óriási tálat, melyben illatfergeteget árasztott az aranyos-piros csirkepörkölt. Mögötte Vargáné lépkedett mezítláb, nagy iparkodással, tiszta biklája a lábikráját verte, s kendővel bekötött feje ráhajlott a habként reszkető, hófehér galuskaboglyára. Arca vékony volt és szenvedő, mély, karikás szeme alázatot és félelmet sugárzott.

- Ááá! Ááá! - izgult a járásbíró, és szorgalmasan nyelegette a szájában összefutott nyálat. - Csirke...

- Bizonyára... - lebegett a nők felé a kis doktor úr, bal lábát egy kicsit megficánkoltatta a levegőben, s letette a cipője hegyére. - Segíthetek?

- De mekkora lánya van, Varga úr! - csillogott a bíró szeme a barna harisnyás, vastag lábszáron.

Juli elvonta vékony száját, fejét félrefordította, és sasorra gőgösen szerénykedett a szeplők között.

- Tessék uraim. Asztalhoz! - vezényelt a házigazda. - Csak olyan parasztos vacsoránk van... de hát mink nem vagyunk urak.

- Jó ez! He-he! Jó ám! Szerénykedik!...

- Lá aszondik: a bűdös paraszt nem eszik, csak mártogat. Tessék, ede tessék. Az asszonyok odaki esznek...

- Jó lesz nekünk odaki is... - nyugodott meg Vargáné.

A járásbíró nagy robajjal foglalt helyet az asztalnál, s nyakába kötötte az irdatlan nagy kendőt. Fejő doktor fölhúzogatta nadrágját, s a kendőt egyszerűen az ölébe vetette. Rövid udvariaskodás után nekifeküdtek a bő zsírban úszó falatoknak, s csakhamar csupán a csontok ropogása és a fogak csattogása hallatszott. Juli és Vargáné az asztal körül sürgött, Dezső a bort töltögette, és fröcskölte a gyöngyöző szódát.

- Isten éltesse.

- Szervusz.

- Egészségére.

- A hölgyek egészségére is - emelintette poharát az asszonyok felé doktor Fejő. Juli ismét elvonta vékony száját, fejét oldalt hajtotta, s gőgös sasorra előremeredt a lámpafényben.

Még eddig egyetlen szó sem esett a pörőről. Csak udvariaskodtak, ettek, körültagogatták egymást, hogy lássák, mit várhatnak egymástól. De a dolog velejét vacsora utánra hagyták, amikor a gyomrok már ki vannak elégítve, s egy-egy pohár bor mozgásba hozza a nemesebb indulatokat. Most csengett a pohár, csörömpöltek a tányérokhoz vert evőeszközök, a nyitott ablakon belátszott egy-egy fűrtös, bólogató akácág, beáradt a mézes virágillat és a falu nyugalmas békéje.

- Milyen csöndes, békés hely - sóhajtott az ügyvéd, akinek volt érzéke a tiszta hangulatok iránt.

- Az...

És a járásbíró hátradőlve a széken, megeresztette pattanásig feszült nadrágját.

*

Jóllakva és ellustulva a pörkölt, a rétesek és a bor mértéktelen élvezetétől, szivarra, cigarettára gyújtottak, s kissé merev, halszerű tekintettel meredtek a falakra. Csak Varga János szeme volt tiszta és értelmes. Pedig ő reggel négykor pálinkával kezdte.

Az asszonyok leszedték az asztalt, szótlanul átnyúlva a vendégek orra előtt. Dezső új borokat és szódavizeket hozott. Ezalatt Strimpf pajzánkodva nyúlt Juli derekához, s beszédbe ereszkedett vele:

- No, Juliska, hát mikor megy férjhez?
- Maj a ross... Ejen világba! Kinek van kedve?
- Pedig minden lánynak férjhez kell menni. Így lesz belőle: anya.

Juli dühösen szabadkozott, hangja rekedten fölcsattant:

- Egyéb se kee! Maj még gyөрököt! A rosseb akari! Hát hon van neköm olyan módом, mint etthon? Nem tud engöm olyan gazdag megkérni, akihön én elmenjek. Vagy tán járjak harmados kukoricát kapáni, mint akármelyik kúdús?
- De hát a szerelem... a szerelem...
- Rosseb eszi a szerelmet! - vágta oda gorombán. - Ni, a Dinka Mări is szerelemből ment a Bárdi gyөрökhön, osztán még napszámba is el kee járnı!...
- Igazad van, Julis! - helyeselt az apja, s szeretettel simult rá a szeme. - Sehon se leszöl ejen módба, mint etthon vagy...
- Maga is így gondolkodik, Varga néni?
- Én szerelömbő mentem ehön a kajláhon - mondta csendesen Vargáné.
- Aztán maga is megbánta?
- Meg én ugyan. Százszor, nem egyszer.

Ezen az őszinteségen mindenki nevetett.

Még egy kellemetlenségen kellett átesniök. Fejő doktor ugyanis a hősök arcképeire mutatva firtatni kezdte Varga János katonai múltját. Erre hosszú hallgatás feszült közőjük, a házigazda kemény, barázdás arca elsötétült, Juli kiment az edényekkel, s Dezső bort töltögetett.

- Sok pénzömet kóstálta a háború... - dörмögte Varga János.
- Biza - panaszkodott a felesége éneklön -, csak amennyit én is kötöttem, mikor jártam utána a kórházakba, az is egy vagyon. Hát még akkor a jegyző, főbíró mennyit főnemésztött, míg haza bírtuk hozni.
- Gyógyíthatatlan gégebaja vót - magyarázta Dezső.
- Bezög akkor mindönnap bement a templomba.
- Hallgasson maga, éдös! - morrant rá a fia.
- Ergye a dógodra. Mit lafatyósz ett!

Vargáné nyögve, sóhajtozva kiment.

Rövid szünet után, miközben újra koccintottak egymás egészségére, Nagy Varga János megköszöörülte a torkát, s összeцsípett szemével átpislogva a két ujjá közt forgatott piros poháron, egyenesen megkérdezte Fejőt:

- Hát osztán... mennyiér csináli meg az ügyvéd úr? - s még mielőtt a kissé kótyagos doktor felelhetett volna, egész szóözönnel árasztotta el az urakat. Dezső tenyerébe hajtott fejjel szíta cigarettáját, s majd lebukott az álmoсságtól. - Mer nem arrul van szó, hogy én itt harácsóni akarnék. Ha szegén vagyok is, de van annyikám, amiből meg lehet élni valahogy... Igaz, sokat kínlódtam, dógóztam, törödtem, amíg ez a kicsi meglett, nem is tuggyák ám méltányóni ezt az én gyөрөeim sase, nem ám! Űk má csak azt látik, hogy van... Űk má könnyen vannak. Urak. Ének a készbő. - Odacsapott az asztal közepére, barna szemei kigyúltak, rekedt hangja fölarsant kérlelhetetlenő. - De az istenét! ha így van is, azért nem hagyom a magamét! Ha-

haaa, azt má nem! Még az apámnak se. Az Úristennek se! Mer nem azér a pár darab földér. Van énneköm annyi, amennyi kee. Hanem az igazságér! - Odavágott öklével a mellére, s fölordított: - Meghalok az igazságér! Kaszára mék érte! Fölöttébb igazságos nem lehet az embör, mer akkor meg nem élhetne, de ami abszolút dolog, az már vérre mén! Azért az igazság neköm elsőbb az életömná...

- Bizonyára... Bizonyára... - riadt föl az ügyvéd, buta, merev mosoly torzult végig az arcán, s minden erejét összeszedte, hogy Varga János szóvirágai között megtalálja a lényegét.

- Hát hogyan is áll a dolog? - érdeklődött Strimpf, és vágyva tekingetett hol az ágy, hol a dívány felé.

- Töts az uraknak, Dezső! Ne aluggy! He-he-he. Isten éltesse. - A poharak összecsendültek.

- Most hát ett van az én apám meg a tesféröm, aki mindég legnagyobb irigyöm vót - magyarázta oktató hangon. - Az apám, szegén, ámbár sokat zsenérozott, de apám mégis, mast írt egy ajándékozási szerződést, hogy hát ű mindönét a lányának, annak a lafancos disznónak hagyji, mert az lakást adott neki, gondozta, etette... Igön. De neköm sömmit! Lehet az?! Hun akkor az igazság? Hát össze lehet minket hasonlítani a lányával?! Ég és föld! Az istenét! Mast osztán én jába tartottam a vén nyomorultat, jába etettem-itattam, hogy a gyerökömet se jobban, jába vót mindön? Háhááá, azt nem, azt má nem! - Rácsapott az asztalra, hogy minden megrendült rajta, s a járásbíró és ügyvéd főlegyenessedett, s nagy figyelmet erőltetve bámult harcias arcába. - A papán akartok ti kifogni? Nem lehet! Nem lehet! Az én eszömön ki nem fog az Isten se! Hát nem olyan gyeröke vagyok én az apámnak, mint a másik? Mért érdeömlök én kevesebbet annál?

Fölugrott, szeme villogva tűzött a rámeredő arcokba, aztán hadonászva, mellét döngetve harsogta tovább:

- Nem én értem, hanem az igazságér! Mer az igazságér a vérömet ontom, ha kee! Nem törődök én avval a ringy-rongy pár darab földdel, úgyis odaadnám neki, ha szegén vóna vagy tisztösségös, mer a szegénnek odaadom az utósó ingömet is, vagy a köznek!... De annak aggyak, aki beléfujtana egy kalány vízbe? Annak a rohadt rongy, irigy sönkinek, annak a pizok, utolsó cafatnak, aki nem érdöml meg a napvilágot, hogy rásüssön... Háhááá, azt nem! Az má mégiscsak abszolút dolog vóna. Nem kívánhati az Isten se. Az ejen neköm nem tesféröm!

A harsogó igazságok meglobogtatták a díszlámpa sárga fényét, s kegyetlen keménységükkel agyba-föbe verték a két jóllakott, álmos, borgőzben úszó urat. Az ablakon dőlt a hűvös, illatos éjszaka és az elmét ringató brekegés. A bologató akácok mögött elő-előbukkant a tükörfényű hold egy darabja. S ebben a pompás nyári éjszakában egymásra zuhogtak, mint a vízesés, Varga János erős, harsogó szavai, s szüntelen önmagukat visszhangozták a két úr tompa agyvelejében:

- Áhááá!... Utósó cafat... Azt nem... Meghalok az igazságér... Abszolút dolog... Abszolút... abszolút...

- Bizonyára... Bizonyára...

Doktor Fejőt jobban érdekelte a dolog, mert ő Varga János „jogi képviselője” volt. S mégis, mint egyetlen szilárd pont, ott lebegett előtte a legelső mondat: „Mennyiér csináli meg”... A többi elmerült a csirke, rétes, bor és dohány káoszában. Erőt vett magán, s élénken közbeszólt:

- Hát öt métermázsza búzáért, Varga úr. Azt hiszem. Bizonyára.

Nagy Varga János megdermedt. Lehajtotta a fejét, és a bajuszát rágtá:

- Öt méter... Sok. Gondója meg. Magam is szegény vagyok. Ett van ni két gyerököm is... Gondója meg, halli-e, doktor úr. Nem a fődrű van itt szó... mert ha arrul vóna szó, hát nem mondom, egye meg a rosseb, öt méter: öt méter. De az igazság! Má csak érdeke a köznek is, hogy egyenlő mértékkel igazság adassék mindönkinek, még a szegénnek is. Má az igazság szömpontja is megköveteli...

- Ezt mi már elintéztük Dezsővel a múlt héten nálam... És ő bizonyára... - mondta ingerülten.

- Lá, én akkor édesapámmal tudattam, hogy négy és felet...

- Ötöt, ötöt.

- De kéröm! Azér csodákozok!

Strimpf a mellére ejtette a fejét, és ajka lepittyedt. Halkan, finoman, mint a novemberi esti szél a kéményben, vonítani és brümmögni kezdett. Dezső töltött a kis doktornak, s rágyújtott a tizenharmadik Memphisre.

Fejő emlékezete megingott.

- Bizonyára... Bizonyára... - És a homlokát kapargatta. - Ments Isten, hogy én... Pedig mindig mondja a feleségem: „Béla, az írás: írás. Sose tanulod már meg ügyvéd létedre”... He-he! Hja, aki nem zsidó...

- Hát osztán én tán zsidó vagyok! - hördült fel Varga.

- Nem azt mondja a doktor úr - ravaszkodott Dezső komolyan -, hanem hogy ű nem zsidó, nem máséti meg a szavát, megelégszik négy méterrel...

- Én... Én...

Kapkodott, és kinyáiban, dühében fölöntött egy pohár bort. Ennyi arcátlanság megdöbbenetette. De mégis... mégis kételkedni kezdett saját magában.

- No, még egy pohárral! - harsogta Varga János. - Dezső! Töts! Isten éltesse!... No, ugye, nem marad éhön, aki parasztná eszik?

Az általános koccintás fölrázta a járásbíró is. Nyögött, és ágy után kívánczozott. Alaposan elbánt vele a halvány siller. Lapos pillantásokkal leste a betörtető Julit, kire ráparancsolt az apja:

- Pusztítsd le az ágyakat... Este van...

- Maguk nem itt alusznak? - makogta a bíró, és sóváran nézte a hajlodozó nagylányt, ahogy húzta-vonta a csíkos ágyneműt.

- Nem. Az asszon meg a lán a konyhába aluszik. Én meg a gyerök ett a kamarába ni... A kisszobába... Nekünk, parasztnak má jó van így ni... No, hát maj meglássuk, hogy lesz hónap!...

*

A csend és sötétség ráborult a szobákra.

Nagy Varga János könyökére támaszkodott az ágyon, és gondolkodva szíttá cigarettáját. A másik szobából áthallatszott Strimpf járásbíró harsány hortyogása, mely gurgulázva zongorázott a sötét éjszakán, s az ügyvéd hersenő hörgése. Ez a két férfiú valóságos álomorgiát csapott. Varga János hallgatta őket. Lelkében gőg virágzott fel, s gúnyosan legyintett magában:

- Alusznak az urak. Részegek az urak. Jóllaktak az urak. Én nem alszom. Alszik az Isten is, csak én nem alszom!

Mélyen leszítta csontos, ösztövére mellére a füstöt; feje tiszta volt a bortól és fáradatlan. Elgondolta az apjával való egész ügyet. Hat hold földről volna szó, ha megítelné a bíróság. Ez megérné az öt métermázsza búzát, még többet is. De négy nem sok. Magában nevetett a fuvaroson: megnyúzzák a parasztot! Őt nem. Őt még senki. Ámbár, hátha meglegedett volna a doktor három mázsával is? Amilyen részeg volt, ahogy tele volt - az „úr” -, még abba is beleegyezett volna. Dezső rontotta el...

- Te! Dezső! - szólt át a másik ágyhoz.

Álmos, kelletlen hang felelt:

- No...

- Minek mondtál négy métört! Szinte gondótam, hogy elrontod. Az istentöket hát, amit nem magam teszek vagy mondok, soha nincsen jól! Ha má olyan marha valaki, hát fogja a pofáját, osztán hallgasson.

-

- Hallod?

- Hallom. Maga mindég így tesz. Mér nem alkudott tovább? - felelt dühösen és álmosan.

- Én má akkor nem alkudhatok! Ez avval gyütt ide, hogy nem alkuszik. Tudom én, ne fűj. Az én eszömön ki nem fog az Isten se!...

- Jó, jó. Hagyjon alunni.

- Persze, alunni, azt értitek! De én, én dógozzak röggel négytű sütét estig, szörözzem nektök a flancot, hogy tik „urak” lehessetek az én bürömön... Este meg ledögöltök, alusztok; de én verrasszak, töreködjek helyöttetek éccaka is... Hogy a rosseb az ejen népségöt azomba egye ki!

-

- De jól van, no - nyugodott bele, elhajította a cigarettát, s nyomban újat csavart. Rágyújtott, a pislákoló gyufát a sarokba hajította. Szívott. - Mast má nem tehessünk egyebet. Ezt má állni muszáj. Hacsak... hacsak tán huszonöt kilót még le nem könyörgök... Utóvégre magam is szegén vagyok, két gyerököm van, az Isten is meglátogatott: megdöglött egy disznóm, meg osztán a búza se lesz az idén olyan. Tán lesz belátása... Ha meg nem, ha van szíve azért a kis firkálásér, lafatyolásér százezreket kisorfolni, hát füljön belé a nyápic! Ott egye a rosseb. Ha van szíve nyúzni egy családapát. Ha csak arra tanétották az oskolába, hogy a pógárt nyúzza. Ha csak azért adtak diplomatát a kezébe. Azér énrajtam ki nem fog.

-

- Legfölleb a konkolyos búzábul vagy a vadborsósbul aggyunk neki, mi, Dezső? Nem igaz? Mi?

Dezső dörmögött, és a másik oldalára fordult. Valahol egy kutya csúnyán tutulva ugatott, és Bobi a kapuban felelgetett neki. Varga János hallgatta egy darabig, aztán egyszer csak eszébe jutott az apja.

Látta maga előtt a gyámoltalan vénembert, két botra támaszkodva, görnyedten, sovány lábszárán lógott a bő gatyá, zsíros kalapját a szemére húzta, deres bajusza kétfelől, mint két törött madárszárny, lecsapzott, s hallotta keserves nyögését. Egyszerre megesett rajta a szíve.

Eddig csak dühösködött a gyámoltalanságán, terhére volt, vagy az egészséges és a kemény ember gögjével gúnyolódott rajta. De most meglátta az öreg minden nyomorúságát. Megértette, hogy milyen szomorú lehet az élete. Egészen a szívéig érezte a két béna láb sajgó fájdalmát s a földig alázott ember magamardosásait.

- Nem kéne bántani az öregöt - mondta inkább önmagának, mint az alvó Dezsőnek, s dobott egyet magán fektében.

Aztán eszébe jutott a hat hold föld. Ha sikerül megszereznie, húsz hold lesz összesen. Nem kell bérelni. Nem kell az irtáson szénáért kínlódni, közalapítványi hivatalokban kérvényeket benyújtani, pályázni, árverezni, alázatoskodni a főerdőtanácsos előtt (akinél ő nagyobb úr), veszekedni a fináncokkal... Lenne elég neki magának, *sajátja*, amit, ha meghal, örökségül hagy a fiának (az ugyan úgyse szerez), akkor is olyan lesz, mintha az övé volna... mindig, örökké... Nem kellene másra szorulni...

Szinte érezte a viszkető irtózatot, amit a másokkal való érintkezés szokott benne fölkelteni. Utálta az embereket, de nem lehetett meg nélkülük, néha hol ezt, hol azt kellett kérni - de mennyire elkülönülhet tőlük, ha még hat hold földje lesz... S mennyit ér az pénzben, ki sem lehet fejezni. Hogy növelné a jószágok számát s a vicsorgó irigyekét...

Meg kell szerezni! Belevágott, folytatnia kell. Nincs másképp. Nincs sajnálat, szánalom, jóindulat, aminthogy nem volt az ő számára sem, amikor szegény ember volt még a háború előtt. Nincs szeretet. Pénz van. És erő. Aki erősebb. Keményebb.

És az öreg nyomorult, érdemel-e szánalmat? Nyolcvanhat éves, maholnap úgyis meghal, minek annak a föld? Hogy utóbb a lányának ajándékozza? Nincs apa. Nincs fiú. Farkasok vannak, de testvér nincs. Ha nem megy keresztül az öregén, őrajta megy keresztül a nővére... és az élet... Pusztá véletlen, hogy az apa apja a fiának.

S elvégre - ő is a családjáért teszi...

- Te Dezső - szólalt meg a sötétben ismét, és új cigarettát csavart -, osztán hónap azt kell maj mondani, hogy az a lafancos nénéd megfenyőgette az öregöt, hogyha nem írati a nevére...

Mély csend volt. Dezső egyenletesen szuszogott, a másik szobában hortyogott a két vendég. A hold lassan odább csúszott a fák mögött, s két ág között kibukkanva megmutatta fehér, tükörfényes arcát. Az ég világos volt, s ferde kockák derengtek a fekete padlón.

Varga János gondolataiba merülve s birkózva velük, mintha a mélységes, gyors Drávát úszná keresztül, egyik cigarettát a másik után csavarta, s félkönyökére támaszkodva szívta el. Az órák múltak. Körös-körül a csendes éjszakában szóltak a kakasok. És a hold elvándorolt a közalapítványi kert nagy, állami mogyoróbokrai fölé, magával húzta az ezüstös fényfátylakat a fekete padlóról, s a szobában csak alig-alig derengő, hideg félhomály maradt.

Két óra... - gondolta Varga János, és elmerengett az alvók mély, egyenletes lélegzésén. Szemei előtt ismét és ismét megjelent a gyámoltalan öreg zokogó alakja; de amikor már-már megesett a szíve rajta, s kedve lett volna holnap azt mondani: menjetek innen, én nem emelek az apám ellen kezét, menjetek, nem kell a föld... - hát csak megszegyellte magát, magára riadt, s azonnal megjelent előtte a lánya képe is, a Julié... Ez igazán az ő gyermeke volt; nemcsak termetre, járásra és arcra, de természetre is: gögös, zárkózott és hideg, fösvény... Nagy, csontos-húsos testét szinte átölelte, annyira látta maga előtt. Már csak a lány kedvéért is - gondolta -, hadd legyen gazdag lány! Hadd legyen irigye sok! Hadd fedje a legszebb ruha, a legdrágább cipő, a legfinomabb kesztyű. Fülében új és új fülbevalók, csuklóján karperecek villogjanak. Erős nyakán a legnehezebb aranylánc csurogjon le, ujjain gyűrűk pompázzanak. Legyen az övé minden, ami drága és ami nincs másnak, legyen az övé, mert paraszt.

És nagyon sajnálta a lányát, mert paraszt, mint ő.

S most már mindenre képes lett volna a földért, hogy az övé legyen. Hogy megmutathassa! Hogy lássák! Hogy sok legyen a keze között, hogy *minden* a kezében legyen! Minek annak a vén nyomorultnak? Eddig tartogatta, el tudta nézni, hogy ő gürcöljön családostul - hát most elég volt. Elég, az Úristenét! Most itt az idő, hogy kiadja a markából a vén kutya, amit annyi ideig tartogatott. Az apák számára nincs irgalom! Pusztuljanak...

Kihullatta ujjai közül a cigarettát, és feje lehanyatlott. S akkor az álom kavargó vizeiből lassan emelkedett ki egy-egy kép, s az álomélet pergő eseményei fölváltották az életalom törődését.

Lassan vonuló temetési menetet látott elősürögni a régi házuk nyitott udvaráról. A hídvégi pap fekete selyempalástját megduzzasztotta a szél, a tanító ott lépkedett az iskolások élén, s harsogva fűjták, tempósan, mint a halotti éneket szokták:

*Tiszteld atyádat és anyádat,
Hogy hosszú életű lehess hat hold földön...*

s a koporsó, mint valami nagy gálya, himbálózott a tömeg fölött. Nagy Varga János odalépett zokogó nővérehez, hogy megkérdezze: ki a halott - de a szíve mélyén tudta, hogy az apja. Mégis örült. Mosolygott a lelke fenekén. Soha jobbkor. Legalább megtakarítja az ügyvédet. De azért úgy tett, mintha nagyon sajnálná, beállt a nép közé, fejét lehajtotta, s úgy pislogott, mint aki sírni szeretne, de férfi létere szégyell. S hát, uramfia a földön egy aranyláncot pillantott meg. Föl akarta venni, de erre az álom megszakadt...

Kék-lilán kocogtatott az ablak hideg négyszögein a hajnal dermedt ujjá. Lucskos, rossz szagú fény fogta körül a bútorokat. Odakint furulyáztak a rigók, és huhukoltak a kakukkok. Elnyújtott kakasszó verte föl a csendet. Valahol egy csirke élesen csipogott.

- Négy óra - mondta rekedten Varga János, kivetette magát az ágyból, fölrántotta a nadrágját, bakancsát, harákkolt, köpött, ráhúzott egy üveg törkölypálinkára, s rosszkedvűen csavargatta a cigarettáját. Mélyen leszitta a maró füstöt, s közben a fiát bámulta. Dezső hanyatt feküdt, két karját a feje alá hajlította, homlokát befogták a fekete hajfürtök, s arca olyan volt a kéesszürke hajnali derengésben, mintha ólomból öntötték volna. Varga János hosszan elnézte a fia arcát. Sóhajtott.

- Nem lesz belülled sömmi! - dörögte megvetéssel. - Úgy aluszol fényös röggel is, mint egy úr...

Juli a rossebbel etette az urakat, mert nem győzte nekik behurcolni a mosdóvizet, borotválkozóvizet, szájvizet. És ingben, alsónadrágban olyan fröcskölést csaptak a dísszoba közepén, hogy siralom volt látni a rengeteg tócsát.

Sőt, a milliós bútorokat is összepocskolták, meglátszott, hogy odahaza nincs ilyen a nyomorultaknak. Juli orra megnyúlt, szeplői megsötétedtek a dühtől, úgy ment, hogy döngött alatta a föld, morgott, vagdalta az ajtókat, a macskát körösztrúrgta a tornác könyöklőjén, hogy hármat is nyekkent, szóval: a fiatal lány egész lényét földülta a vendégek viselkedése. Sírva állt meg a konyha közepén:

- Hogy az a fekete rosseb enné le a szívük koporcát! Vakúnának meg! A nyavalya rángatna valcert rajtik! Tisztos-tisztára tönkreteszik a szobát, akibe mink egy hónapba egyszer mennyünk be! Édösapám is edehozí ám minnyá kúdussát a földnek. Szakaggyon rájik a zisten!

És a tizenennyolc éves lányka a másik macskát, a vén szundikálót kihajította az ablakon.

- Dögőj meg! Rohaggy ott ni! Mast keféhetöm a cipőjüket.

Vargáné csak feküdt az ágyban és nyögött. Nem tudott fölkelni, a láz ott lobogott sovány, koravén arcán, s rázta a testét a dunyha alatt.

- Pedig mamá én nem tehetők sömmit... Jaj-jaj-jaj! Én édes Istenöm segélj meg... Kávét kee daráni, kenyeret piréttani, szalonnás-tojást sütni... Apádat főnkészíteni a tárgyalásra, Dezsőnek tiszta ingöt vasalni... De lá, nem segíthetők...

- Rosseb egye meg - válaszolt Juli, ezzel jelezvén, hogy mindent megértett.

Bejött Varga János az istállóból, s az ideges emberek reggeli rosszkedvével állt meg a konyhaszoba közepén.

- Aggyatok tiszta alsót, tiszta kötényt, mosdóvizet... Lesz-e röggeli? Hát a gyerök? Asszon, te nem kösz fön mamá?

- Nem az ugyan - csattogott Juli -, nem az. Tehetők mindönt magam. Még meg se fésűködtem. Így kee lenni *azok* előtt... - Káromkodott, rozsdabarna, kócos haját igazgatta, s szemébe a düh könnyei szöktek.

Varga János kifordult az ajtón.

- Ne ríjj, no. Kosztíngöt veszök. Te meg, asszon, kőj fön. Mindönkit, aki beteg, agyon kéne verni. Maj nem lennétök akkor betegök.

No de végre is, a sok káromkodás és bő reggeli után, megindultak a községházára, Julira hagyván a széthányt ágyneműk, vizes bútorok, ételmaradékok és fojtó cigarettafüst pállott, szomorú világát.

Dezső fekete ünneplőjében, dupla gallérral, mely megmerevítette a nyakát, vakító kézelőkkel, melyek viszont olyan tartásba kényszerítették a kezeit, mintha viaszbaba volna, selyemnyakendővel, nyúlászörkalappal elől ment az ügyvéd oldalán. Ők mind a ketten alacsony termetűek voltak, s a doktor hálás közönsége volt a fiatalember nagyralátó terveinek. Egy villanytelepről volt ugyanis szó, melyet a falu határában folydogáló Feketevíz látna el energiával, s ki lehetne világítani vele az egész környéket. Csak hát az a baj, hogy efféle tervek már eddig is fölös számmal akadtak, nem volt sehol soha ember, aki akarni tudott volna... s így a kísértétként visszajáró villanytelep sorsa előre meg volt pecsételve. Mögöttük a járásbíró haladt, Varga Jánossal, ki most is kék kötényt viselt ünneplője előtt, s nehéz, kacsázó járása pompásan illett a magas, pocakos bíró kajla, tipegő hastolásához. Ők viszont politizáltak, és Varga János rekedt, harsogó hangon fejtette ki egyszerű, de radikális gazdaságpolitikai nézeteit. A ragyogó reggeli égen friss tűzzel lobogott a nap, előntötte fényével az utca fél házsort, s a levegőben ívelő fecskék csicseregtek. Kocsik haladtak a mezőre, nagy, kövér, fényes szőrű lovak hányták a farukat, asszonyok mentek a pékhez, és fejükön vitték a szakajtót, lányok vállukon cipelték a kapát... Csütörtök volt. Az akácok dús virágfürtjei mézes illatot ontottak, s körös-körül a fákon dongott a méh.

A beszélgetés - miközben Dezső a lányokat, Varga János a lovakat nézte szakértő szemmel - ilyenformán alakult:

Dezső (hüvelykujjával az orrát nyomkodja, szipog): ...nem kellene mást, csak egy gépházat építeni a kanálisra, és beállítani a turbinát...

A doktor: Bizonyára... Bizonyára...

Dezső (szipog):... ez az egész környék ett minnyá bévezettetné...

A doktor: Hogyne. Bizonyára...

Dezső: Ejnye, de formás kislány ez az Ida! Ni, hogy ringati a derekát. Kár, hogy szegén... Fiatal még, csirke. Errül jut eszömbbe: van-e magiknál jó vadászterület? Ett kevés a nyúl. Tavaly megfagytak. Én is járok vadászni. Most szeretnék egy jó kakas nélküli fegyvert, de drága. Az öregem meg fösvény, he-he-he! Szóval: a villany telep jobb üzlet lenne, mint akár száz hód föld... Fejemet teszöm rá: öt év alatt...

Varga János (harsog):... mer felüllem a rosseb ott ehetne minnyát, ni, porontyostul, éhön, és akkor se annék neki egy csöppöt se. Sömmít! Maj ha ötezör korona lesz egy liter tej, akkor adok. De addig nem. Háhááá, az én bürömön nem hízik az a lafancos városi frajla. Inkább a disznónak öntöm. Mint eddig. Egye az.

Strimpf (elszörnyed): Tejet a disznónak!...

Varga János (harsog): Én tartsam azt, aki nem dogozik, én tartsam a várost? Én aggyak neki enni? Azt má nem. Vindikálok magamnak annyi elmét, amennyin nemcsak a kormány, de ki nem fog maga a zisten se! Kéröm. Aki nem szánt-vet-arat, az nem is dógozik. Azt etessem én? Mennyön mindönki dógozni, maj ehet akkor.

Strimpf: De hát mit szántsak én? Aszfaltot?

Varga János: Öjnye, de két jó loaja van az ipsének. Kár, hogy a deres egy kicsit marha-csánkú... Ennek se való ám ló. Még kecske se. Az ilyentű minnyátú elvennem, annak annám, aki megérdömli. (Harsog.) Hogy mondi, hogy mit szántsön? Az istenét neki, hát nincs tán elég föld? Ni, ott az alapítvány, ni, ott vannak a papok, egyik se szánti, el kee venni túlik, osztán lesz!

Strimpf: Jó, jó, dehát akkor ki lesz a járásbíró?

Varga János: Kee a rossebnek járásbíró! Maj elintézné a dógát akkor mindönki maga! Csak bá ne vóna!

Egy meztlábás gyerek (elszalad mellettük): János bácsi, annyian vannak a községházán, de annyian, jajjaaaj!

Evvel megszakadt a beszélgetés. Varga János kelletlenül látta a régi házuk előtt elmenőben, hogy a nyitott udvarról két bottal, tiszta gatyában lépeget ki az apja, mellette a nővére, kacsázó léptekkel, fekete lüszterruhában. Ott volt még a társaságban az ügyvédjük is, fiatal, elegáns ember, szalmakalappal. Varga János gyanakodva megfigyelhette azt is, hogy a két ügyvéd szívélyesen összeköszön, egymásra gágog, mint a vadludak.

- No, jaj minekünk. Ezek megértik egymást - gondolta dühösen, s úgy érezte, mintha idegen kéz kotorászna a zsebében.

A községháza előtt nem volt senki. Hazudott a gyerek. Bosszantani akarta Varga Jánost. Ő különben is kellemetlenül érezte magát. Most, hogy az apját megpillantotta, egyszerre nagyon piszkosnak látta a vállalkozását, kiköpött, szégyellte, hogy urakkal megy az utcán, hogy az öregembert készül velük megtámadtatni, behajszolni a törvény sáncai közé, és ott a hatóságok ünnepélyes hozzájárulásával kifosztani hat hold földjéből. De viszont éppúgy szégyellte a gyengeségét is, és ha már belefogott, hát számárság lett volna abbahagyni. Azért még jobban teleszította magát göggel, néhány elmenő köszönését alig fogadta, s harsogó hangon eresztett föl egy cifra mondatot:

- No, bíró uram, hát most elválík, kibe van intelegéncia!

Már egy-két asszony nézte a gyülekezésüket. Megálltak a kapukban, és fejüket összedugták. Mint ahogy a tavaszi nedvek üzik a rügyet, úgy üzték a megjelent urak a pletyka duzzadó sárga bimbóit. S néhány nap múlva milyen illatos, pokoli virágba bomlik majd a pletykabimbó! Varga János szinte már érezte. Hátán végigfutott az undor. Még magasabbra kellett hát emelnie a fejét. Föl is emelte.

Hamar befördultak a községházára, átmentek az orgonabokros udvaron, s beléptek a hűvös, kétaablakos szobába.

Egy nagy és egy kisebb asztal volt odabent meg néhány csámpás, lyukas, sánta szék. Volt olyan is, amelyiknek csak két lába volt elől, s csak úgy állt meg, ha a falnak támasztották. Volt aztán olyan, amelyik ülés helyett csak karimával volt fölszerelve, mint a kalap nélküli ellenző, mint a kerék nélküli keréktalp. Ezen esett a legkényelmesebb ülés. Az asztalok össze voltak faragva és lelkiismeretesen kicifrázva tintával. Görcsös és kivájkált padló botlatta a vigyázatlant, ódon pipafüst fogta meg az évtizedes meszelést a falakon, s az ablaküvegek csipkések és virágosak voltak a rajtuk zümmögve hemzsegő legyek nyomaitól. A kisbíró, becsületes nevén Vass János, de szeltében csak Kukukk Jancsinak ismerték, éppen befejezte a söprést, amit ugyan a padlón nem lehetett észrevenni, de a kisbíró sötétkéék tűzoltóruháján igen. Tiszteletteljesen összecsapta a bokáját, s a pipát markában tartva köszönt. Varga János leereszkedően szólította meg:

- No, Kukukk, hát mi újság? Mi?

- Igen? A kisbíró? Hogy van, kedves Kukukk úr? - kedélyeskedett a demokrata érzelmű járásbíró is, és magában örült, hogy íme: ismét kellemes emléket hagy maga után egy egyszerű ember hálás szívében.

De Kukukk Jancsi vasvillaszemeket vetett rá a deres szemöldökök alól, és halkan káromkodott a csúfnevén való gúnyos megszólításért. Fogta a seprűt, és szó nélkül kifordult az ajtón.

*

Varga János fiával a sarokba húzódott, s most egyszerre megszűnt minden kapcsolat közte és a járásbíró között. Mert Strimpf úr a legfagyosabb, legridegebb arcát öltötte magára (nemigen sikerült, lévén kövér és vörösszőke), sötétkéék, itt-ott kissé vásott és fényes kabátját feszesre gombolta, jobb kezét bedugta két gomb közé, hasát előretolta, s lebiggyesztett szájjal bámult ki a maszatos ablakon. Fejő doktor pedig cigarettára gyújtott, s görnyedten ült meg egy billegő széken. Rettenetesen megbánta már a tegnapi vacsorát s a mai reggelit.

Közben pedig nagy csendesen belépegetett az öreg Varga, a lánya meg az ügyvédjük. Halkan, elfogultan, panaszosan köszöngettek, mintha templomba léptek volna.

S csakugyan, a göcsörtös, füstös szoba átalakult az Igazság templomává.

Loholva érkezett meg a jegyzőbojtár: Koczka úr, éktelen hosszú, sovány és kopott férfi; ő fogja vezetni a helyszíni tárgyalás jegyzőkönyvét. Bal karját bekanyarította, összecsapta a bokáját, és sorba bemutatkozott: Koczka, Koczka, Koczka... s olyan furcsán és félszegen kopogtak ezek a lakonikus Koczkák, mint amilyen furcsa és félszeg ember volt a segédjegyző.

Most már hát együtt volt mindenki. Kezdődhetett a tárgyalás. Az urak helyet foglaltak a hosszú asztal mellett, maguk az ügyesbajosok jó távol egymástól a falak mentén; onnan vetett Varga János gyűlölködő pillantásokat a nővére, erre a hatalmas, zsákforma, táblás képű asszonyra, aki szent buzgalommal és gyermeki odaadással sürgött az ősz fejű, bús aggastyán körül, keze ügyébe helyezte kampósbotjait, megigazította kopott, fekete, nyakba való kendőjét, ráfűjt a gubájára, levett róla egy pelyhecskét... s közben a satorra mögül éktelen

hegyes pillantásokat nyilazott ő is a bátyjára. Csak a szegény, öreg nyomorult ült békésen, s bámult maga elé a bocskora orrára, nagy fejét körülengte az ősz haj, deres bajusza lelógott kétfelől, s fáradt, szelíd kutyaszeme nedvesen csillogott bozontos szemöldökei eresze alatt, mint a fészkeből pislogó fecskék. Kieresztett, bő, fehér inge és gatyája redősen omlott végig erős tagjain.

Strimpf orrára csiptette szemüvegét, és hivatalosan megvillogtatta.

- Ez a helyszíni tárgyalás azért rendeltetett el, mert Nagy Varga Jánosnak nővére, Nagy Varga Mária ellen beadott keresete szükségessé teszi édesapjának, Nagy Varga Samunak kihallgatását, ki is kora és kedvezőtlen egészségi állapota miatt a járásbíróság székhelyén meg nem jelenhetvén, helyben fog kihallgattatni; miért is ezennel fölszólíttatnak maguk mindnyájan, hogy a kérdésekre legjobb tudomásuk szerint, őszintén feleljenek, és csak az igazságot mondják, mert a szükséghez képest meg is fognak...

Az öregember fölemelte havas fejét, s ugyanakkor megemelintette bütykös ujját is, nagyon komolyan és reszketően.

- Tekintetös bíró úr! Én ezt nem értöm. Mit akar velem a tekintetös törvény? Minek citálnak engem az urak elejbe? Hászen nem vétöttem én sönkinek sömmit, nem loptam, nem gyűjtogattam, mőte a katonaságtú, Kapodisztrijábú hazagyűttem, még csak ki se vótam ennen hazúrú... Hát mit vétöttem én?! Mit akar velem a király?

Az urak mosolyogtak. Diszkréten, tisztelettel.

- Nézze, öreg - magyarázta Strimpf -, nem arról van szó, hogy maga valamit vétett volna. De a fia, Varga János keresetet adott be...

- Keresetöt?! - riadt meg, mint aki rosszul hall. - Hát minek adi bé a keresetjét? Osztán mi közöm neköm az ű keresetjéhön? Talán mán megin emelik az adót, hogy ű má a keresetjét is béadi? Lá, olyan nagy számokba beszétek má eddig is, hogy én ki se tudom mondani, fön se éröm ésszel... De hát most meg a keresetöt is követelik? Hej, Istenöm, Istenöm!

Megbotránkozva csóválta a fejét. Strimpf bosszankodott.

- Nézze, ne beszéljünk ennyit. A maga fia bepörölte a leányát, mert...

- Bépöröte? No, az má más. Értöm. Ük mindég víttak, veszöködték teljes életükbe... Hát így. Hm. Hm. Na jó...

- Érti most már?

- Értöm, értöm. Hogyne érteném. Persze hogy értöm. Pedig én csak mindég békességet beszétem nekik, szegény feleségöm is, Isten nyugtassa, nem is tudom, minek dúlódnak mindég egymás becsületibe... Mast asztán fizethetnek. Mer az ilyennek, sértésnek ne essék a mondásom, csak az urak látik hasznát. Isten ellen való dolog az. Lá, az írás is aszondi, hogy...

De a járásbíró közbevágot:

- Jó, jó, most hallgasson, majd ha kérdem, akkor feleljen, nem érünk rá.

- Értöm, értöm, tekintetös bíró úr - készségeskedett Samu bácsi -, csak faggasson hát. Vótam ám én nagyobb urak előtt is, mikor katona vótam. Kapodisztrijába, osztán mikor gyűttek azok a tábornokok, hogy maj nézik, mit...

- Hallgasson! - csapott az asztalra Strimpf, és nagyot fűjt. - Nem érti? Majd ha kérdezem.

- Értöm, értöm - bólogatott szelíden és rendületlen nyugalommal. - Már mér ne érteném? Magyar embör vagyok. Nem is tudok más nyelvön, csak rácul egy kicsit, meg tudtam olaszul is, mikor katonáéknál vótam Kapodisztrijába, mer ott olaszok laktak, hogy má, meg laknak is no, hacsak ezúte...

- Az istenét! - ordított képéből kikelve a bíró - hallgat-e?

Az urak mosolyogtak. Varga Mári integetett az apjának, s erre aztán el is hallgatott. Csak magában dünnyögte:

- Jól van no... Hallgatok má no... De nagyra van...

S szomorúan maga elé meredt, nagy, fehér fejét a mellére ejtette, s immár nem törődött az egésszel semmit.

A járásbíró kezdte az egész magyarázatot előlről. Hogy Nagy Varga Samu ajándékozás folytán hat hold földdel többet adott a lányának, mint a fiának, hogy nem is írta alá ép elmével a szerződést, hogy lánya meg is fenyegette az apját: ha nem adja neki...

- Hogy én? Én fenyegettem? - visított föl elszörnyedve Varga Mári, sasorrát körülhordozta a jelenlevőkön, aztán a piszkos mennyezetre forgatta a szemét, mintha az egeket hívná tanúkul. - Ki mondi ezt? Ki az a hazug szemét, aki eztet álléti? Ki az a szömérmetlen bitang? Ki az, hogy a rosseb is enné le a szívirül a húst!...

- Én! - ugrott föl szikrázó szemekkel és vérbe borult arccal Varga János, s olyat vágott öklével a mellére, hogy dongott. - Én! Aszondom: megválogasd a szavadat...

Úgy álltak egymással szemben, hogy szinte sistergett a szemük.

- Teee!... - húzta el az asszony. - Azomba gondótam, mer ilyen alávaló hazugságot...

- Kuss! - ordított a férfi. - Egy lafanc nem tanét engöm. Ett mondom szömödbe a nyilvánosság előtt!... Igaz-e, Dezső? Tagadod, Mári? Esküdj meg!

- Meg is esküszök!

- Én is! Meg a Dezső is!

- Fiaim! Gyerökim! - siránkozott kétségbeesve az öregember, s reszketeg, barna kezeit fölemelte közöttük. - Ne víjjatok hát... Jaj, mit csináljak, mit csináljak, csak bár a feleségöm meg ne halt vóna!...

Az örült kemény csatításban úgy repdesett az öreg siránk hangja, úgy vergődött, bukdácsolt, mint a szárnyaszegett madár. S a szitkok harsogó és visító zűrzavarában hiába próbált rendet teremteni a járásbíró és a két ügyvéd. Gátjavesztett dühvel zúdultak azok, leírhatatlan mocs-kossággal, gúnynevek, hasonlatok, átkok, fogadkozások és esküdözések. Az asszonyon meglátszott, hogy halálos ellenségével áll szemben, a férfin, hogy meg tudná fojtani a nővérét.

- Hát ezelőtt öt esztendővel nem te loptad a tükunkat, te lafancos dög?

- Hát a feleségöd szeretője ki vót a háborúba?

- Hát a tiéd? Mindönki, aki akart!

- Hát te hogyan gazdagodtá meg? Nem a Szikla Jóska felesége adi a pénzt?

- Hej, azt a... istenét a pofádnak, most ezömbe kitépöm a nyelvit!

- Gyüjj no! Vakúj meg! Dögőj meg! Rohaggy el!

- Fogjanak meg, mer megölöm! Fogjatok meg!

- Fiam! Lányom! Gyerőkeim! Ne víjjatok hát... Én Istenőm, Istenőm, csak bár ne élnék má... Csak vennél má magadhoz, oda, ahol a feleségőm nyugszik...

Könnye végigpergett pirosbarna, szabályos arcán, kezei röpködtek maga előtt, de nem törődtek vele. Vakok, süketek voltak, a düh és bosszú eltöltötte őket, kiömlött belőlük, és mocskos áradatként szerteáradt a szobában.

Hasztalan tátogatás után a járásbíró végül intett a két ügyvédnek, s gyorsan kezdték összeszedni irataikat. Megindultak az ajtó felé. Erre aztán észhez térült a két félőrült ember. Dezső az apját, Samu bácsi a lányát csitította, s ők leültek megint helyeikre, s onnan vetettek csűf pillantásokat egymás felé.

- Ha nem uralkodnak magukon, egyszerűen hazamegyek - dünnyögött a bíró, szemüvegét törölgetve.

- Legyőn nyugodt, bíró úr - fogadkozott Varga János -, moderálom magamat. Ha pedig ez a cafat megint kihoz a sodrombul, hát le fogom vonni a konzisztenciákat...

Erre ismét majdnem kitört a vihar, mert a cafatnak minősített asszony valami rettentő sértést látott a »konzisztenciában« is: de sikerült őket lecsitítani.

*

Így kiöntvén, ami szívüket nyomta, a két testvér nyugodtabban látott hozzá egymás és az öreg kifosztásához.

Strimpf fölmutatta az ajándékozási szerződést, mely annyira előnyös és kellemes volt Varga Mária. Mindnyájan igeneltek, hogy ez az. Aztán egy körorvosi bizonyítvány következett, amelyet Varga János állíttatott ki, s amely szerint Nagy Varga Samu nem beszámítható. Ez érthetően fölizzgatta az asszonyt. Reszketett, s a düh előtörő könnyeit iparkodott előnyére kihasználni.

- Hogy az én szegény apám nem épelméjű? - S a következő percben már zokogott, a gyermeki szeretet fölhaborodott benne, ráborult a rémült öregre, átkarolta a vállát, úgy abajgatott. - Az én édős jó apám! Ez a böcsületbe megöregedett szegény embőr! Ez a drága jóság, ez az okos fej! Hát nézzék meg, tekintetős uraim, olyan embőrnék látszik az én apám, mint aki nem épelméjű? Jaj, jaj, mit kell megérni, egy fiú rámondi a saját öreg édősapjára, hogy nem épelméjű! Mire mén a világ, mire mén! El kell süllyedni ennek a Szodomának!

És fölfuvalázott a sírása:

- Szegény apám, szegény öreg apá-á-ám! Mire jutottál vénségödre-e-e! Látod, láto-o-od! Mit tesz veled a tulajdon gyerőkö-ő-öd!...

Samu bácsi csak ült maga elé meredve, a sok üvöltéstől és csatítástól, az idegen urak hivatalos képeitől, s a megfaragott asztalon levő aktatáskáktól s iratoktól kissé hülyén bámulta a bocskora orrát. Kövér könnyei leperregdegéltek az orcáján. Néha szipogott. De mindenesetre nem értett semmiből semmit.

- A mellékelt orvosi bizonyítvány szerint nem épelméjű - jelentette ki a járásbíró. - Nagy Varga Samu, emlékszik maga, hogy milyen szerződést írt alá?

- Én nem írtam alá sőmmi! - riadozott az öreg rémulten. - Én nyolcfan esztendő öregembőr vagyok... én nem tok sőmmiről sőmmi!...

Varga János kárörvendően csapott a térdére. - Ugy-e-e! Lá, mit mondtam! - Koczka úr meggörnyedten körmölt.

- Hát, Samu bátyám, nem emlékszik már, mit adott a lányának? Gondolkozzék csak. No! - unszolta az ügyvédjük.

- Édösapám, hát hogyan lehet már valaki olyan hülye?! Jaj, jaj, nem jába egész életibe feleszű vót!

- Ebben a szerződésben az van - folytatta Strimpf -, hogy maga odaajándékozza a lányának a 103-as házszerű házának felét, a Gürü, Ördögös, Taligás és Házka dűlőben fekvő...

- Én? - rázta fehér fejét az öregember. - Én? Nem tok én, tekintetös törvény, sömmit. Csak annyit tok - és csukló zokogásba fült a hangja -, hogy müte szegén jó feleségöm megnyugodott... vetőzetkor lesz tizenhárom esztendeje... Isten nyugtassa szegént... ezüte ezek az én gyerökim ki akarnak pusztétani mindönbül... Hát igazság ez? Hon ez írat alá velem... hon az... de én nem bánnám... vigyék... Maj csak magáhon vesz már az igaz Isten, osztán fejemre tessze az igazság koronáját... De hát minek vinnak mindég? Minek vagyok közöttik én, az apjik, a legutósóná is utósóbb?... Minek húznak-vonnak engöm... ütnek-dobnak, mint a rossz kutyát?... Minek!... Minek!... Az az igaz Isten mér nem könyörül már rajtam?!...

Kérges tenyereibe temetve az arcát, vinnyogón zokogott. Pár percig csak ezt a zokogó hangot lehetett hallani. A legyek zümmögve röpdöstek a napfényes ablaküvegen. Aztán Varga János megsértődve fölugrott:

- Ki üti-dobi? Tán én? Lá, hány esztendeig tartottam, mintha a saját gyerököm lett vóna! Osztán még én?

- Nem is ám én! - ugrott föl az asszony is. - Hát én meddig tartottam? Pedig köteles lettem vóna-e? Osztán pedig úgy tartottam, akár egy urat, de a te feleségöd... mit adott az neki enni? Hajmát meg fokhajmát!

- Az nem igaz! Még a kódust is jól tartom...

- Te? Te tartod jól a kúdust!... A falatot kivennéd a szájából, a falatot!

Strimpf kénytelen volt ismét az asztalra csapni, hogy rendet teremtsen.

- Megmondtam: ha mindég veszekszenek, itthagynom magukat! Varga Samu, feleljen világosan: aláírta-e ezt a szerződést, igen vagy nem?

- Nem írtam én alá sömmit... - zokogott az öregember. - Mer tekintetös törvény, mindég íratnak ezek velem, mindég... Hát én nem tok belé sömmit!...

- No jó, de hát ezt a jegyző úr készítette. Ez hivatalos, érti?

- Nem értöm én, kéröm!... Szegény öreg vagyok én... Mit tok én belé?... Csak azt tudom, hogy hon egyik, hon másik húz-vony, fenyőget... Ki akar engöm forgatni minnyá... Ezt köllött érnöm vénségömre... Csak a feleségöm meg ne nyugodott vóna... Vagy má én mehetnék el utána...

Sírt.

- Varga János, van valami megjegyeznivalója?

- Van kéröm - állt fel Varga János, megköszörülte a torkát, s rekedt hangja eleinte megzabolázva, később szenvedélyesen harsogott. Emellett pózba vágta magát, gyakran döngette a mellét, s szavait erőteljes gesztusokkal kísérte. - Van, kéröm. Legelsőbben is az a reflektációm, hogyha az apám aláírta a szerződést, mér nem ösmeri el akkor? Lá, ott van a neve mellett a két tanú is. Hát ez már csak nem normális észjárás? A szerződést a jegyző írta, aláírta két tanú is, rajta van mindön, ami csak kell, hát aki még az ejen szerződést se akari elösmerni, az nem épelméjű. Nem azért mondom én, kéröm, mer neköm nem jó az a szerződés, amelyikbe engömet csak kinulláztak, de az mégiscsak abszolút dolog, hogy valaki aláírta, azután

meg letagadi. Én csak az igazságot keresöm mindég, az az én bajom, hogy meg tunnék halni az igazságért! - Hatalmasan mellbe vágta önmagát. - Azér van annyi ellenségöm is. Most is csak az igazság kell neköm. Hát igazság az, hogy ejen egy félbolond embörrel, mer az csak igaz most már, hogy nem tökéletös, hát ejen embörrel aláíratik a halálos ítéletét is, osztán akkor én meg szenvedjem! Hát hon van az megírva, hogy én szenvedjek mindönt! Mi vagyok én? Isten? - Ismét a mellére csapott. - Hááá, abba már nem egyezök belé! Ha katona kellött, hát a Varga János, ha forspont kellött: a Varga János, szerb jegyzőnek lakás kellött: ott a Varga Jánosé, a régi házamba mast is csöndér lakik, pedig szabad fölmondás van, mégse tehetöm ki, ha adó kell: ott a Varga János... Hát Isten vagyok én? Hát akinek van valamije, azt má tönkre kell silányítani? Osztán igazságot se kereshessön az embör? Egy vén bolond fosszon ki engöm a jussombul? A jogos sajátombul? Ez kommunizmus! - ordított föl éktelen haraggal, s a levegőbe sújtott. - Ez sömmi egyéb, mint kommunizmus! Amikor a jó módúakat kifosztik, az má nem más! Ez pedig az! Mer ha a bíróság meg nem találja sömmisíteni a szerződést a keresetöm alapján, hát hat hód földdel kevesebbet kapok, mint amennyi megillet. De nem azér a hód földér, mer úgyis odaadnám valami szegénnek, ha muszáj vóna, de az igazságér, mer azér képes vónék a vérömet ontani!...

Az egész szavalat idején Varga Mária kétségbeesett jelekkel integetett az ügyvédjének, de hogy mit jelentett az integetés, csak maga tudta. Samu bácsi pedig sírt, sírt keservesen, arcára nyomott ujjai közül szaporán peregtek a könnyei, lefolytak a bocskorára, s fehér hajára betűzött az emelkedő nap. Olyan furcsa és félelmetes volt minden, hogy a gyámoltalan öreg egészen összegörnyedt alattuk, s fia rekedt, kíméletlen hangja kiostorozta belőle az önálló gondolkodás vagy ítélet legutolsó morzsáját is. S végül Varga Mária is hozzácsatlakozott a sírásban, gondolván, hogy így talán szánandóvá válik, s elkerülheti majd a szerződés megsemmisítését. Az asszony ehhez képest hangosan, abajgatva sírt, meg-megroskadozott a bánat, kétségbeesés és igazságtalanság terhe alatt, vastag kezeit tördelte, átkarolta az öreg nyakát, mintha most már véképp és eltéphetetlenül egyesülni akartak volna a közös bajban. És sugárzott róla a gyermeki szeretet.

- Szegény apá-á-ám! Szegény, édös jó apá-á-ám! Lá, mire jutottá-á-ál! Törvény elé állét a saját gyerökö-ö-öd! Jaj, szegény apá-á-ám!

- Haza akarok menni... - nyögött Samu bácsi, és riadtan tekingetett körül, mint a hároméves gyermek. - Minek az egész?... Csak má venne magához az igaz Isten!... Ott, ahon má mindön jó... Minek bántanak, minek?... Én megteszök mindönt. Aláírok nekik mindönt... Amit akarnak tülem... De sömmi se tok sömmiről!... Csak azt tom... Ha má levetköztettek, fekühetnék is le nyugonni... a feleségöm mellé...

Ez a sírás amennyire szomorú és szánalomkeltő volt, annyira feldühösítette Varga Jánost. Valami nyugtalanította, valami mintha közelebb akarna ferkőzni a szívéhez, s anyagi veszteséggel fenyegette. Valami mintha láthatatlan pókhálóként akarta volna lassan, finoman, észrevétlenül körülfonni s megbénítani tagjait a pénzért való harcban. Fölugrott ültéből, s elvörösödve fordult az apja felé:

- Én akarom magát levetköztetni? Én? Hát nem „annak” adott többet hat darabbal? Osztán én? Nem igaz, nincsen apa! Minnyá halálos ellensége a gyerökinek! Osztán hát nem feküszik-e mahónap le, mi? Én se éjek, meg maga se... hát igazságos maga, hát apa maga? Nem eleget élt má? Én meg csak kínlódtam családotul?! Nem igaz, nincsen apa, nincsen gyerök, egyiknek a másikat úgy kéne agyonverni... Bottal!

Az öreg fölvinnyogott utána nyomorult, gyámoltalan, makacs zokogással.

*

A hosszú orrú, szőke, halszemű fuvaros kivezette a bizonytalan járású lovakat, s eközben úgy emelgette magasra a lábait, mintha ingoványt gázolt volna keresztül. Ez a módfelett kényes, gólyaszerű járás még a háborúban szerzett idegsokk következménye volt. Míg a vályúnál még egyszer megittatta a főszerszámozott, remegő térdű paripákat, az urak táskájukkal és köpönyeikkel ott várakoztak az udvaron és cigarettáztak. Varga János már türelmetlenül várta, hogy kocsira üljenek, s dolguk végeztével elhordják magukat, mert éppen elég volt az idegen gyomrok céltalan tömése (azt a pár szót úgyis elmondhatták volna a maguk kenyerén), a borából is jócskán megittak, s elszívtak vagy száz cigarettát a Dezsőéből. De azért váltig kínálgatta, különösen a járásbíró, egy üveg behűtött borral, amelyet a kútból vett elő, és sűrűn szopogatott. Sőt még ebédre is tartogatta őket:

- Ne indújanak má, aszondom. Ne vessék meg az én paraszti asztalomat. Alighanem ehösen feküdtek az este...

- Ááá, á, Varga úr - mentegetőzött Strimpf kelletlenül. - Ne mondjon már ilyet. A munka, a munka... Sok a dolog, nehéz a megélhetés...

- No, ha rossz néven nem venné, hát küdenék az ősszel vagy egy kocsi krumplit! - ütötte a vasat Varga János.

- Meg a doktor úrnak is, ha meg nem vetné - fordult Fejőhöz a fiatalember, kinek homlokán és arcán már gyöngyözött a verejték a fekete gyapjúruhában, a dupla keménygallér miatt keservesen meresztette az állát, s szüntelen előcsúszó mandzsettáit nem győzte visszatologatni. Ő is alig várta már, hogy menjenek, s levethesse magáról ezt a káloját, ezt a tűzszekrényt, s beleugorhasson kényelmes és bő nyári rongyaiba.

A két úriember arca valamiképp földerült a kocsi krumplik hallatára. Sőt a járásbíró még kedélyeskedő hangon holmi káposztát, dinnyét és kelvirágot is kötött ki magának, amit nem is lehet csodálni, hiszen oly nehéz a megélhetés. Az ügyvéd inkább a számlára bízhatott mindent, s különben is házat épített odahaza a parasztok pöreire. Most Dezső magyarázatait hallgatta arról, hogy a torpedótengelyes bicikli dombos vidéken nem jó, s az ő biciklijé félmilliót ér.

Varga János, az udvar végében álló hatalmas téglá- és kőrakásra mutatva, építési terveit adta elő.

- Tíz méter búzát adtam azér a tégláér, ni! Hát most osztán mennyiér építik fön a pajtát! Tizenöt méterön alú nem. Két és fél métert adtam csak azért, hogy a folyosót rőndbe tették, meg osztán lerakták a ház előtt a gyalogjárót... Minémű pénz az mamá? De ha valami csapás nem ér, hát ki kellett épüni az idén...

Beleálmotta magát a terveibe, lassan cigarettát csavart, és mellére szívta a komisz füstöt.

- Mer mast kell építeni! Egy-egy jó termés, egy-egy borjú, disznó, kiemeli az embört. Minnyá marha, aki nem épít! Tudom én ezt! De nem magamnak akarom. Ezöknek a gyerekeknek. Mer ők ugyan meg nem szöröznék soha-soha... nem olyanok ezök, mint má én... Én úgy érzöm néha magamat, mintha börtönbe vónék, börtönbe! Neköm a világ börtön! Sokszor azt tunnám, hogy a világ minnyá földjét, házát, erdejét meg tunnám enni! Ami ett van is... rab vagyok benne...

Izzó szenvedély fűtötte a szavait, rekedt hangja durván és keményen harsogott, ökle a levegőt csapdosta.

- Börtön!... Csak úgy tágéthatok rajta, ha szerzők hozzá... De ezök!... - És odament nehéz, himbáló járással a kúthoz, kiemelte a vödörből a pintes üveget, s hosszút, szomjasan, mohón húzott belőle.

- Hrrr! No, nem isznak?

De azok köszönték, és nem ittak.

Ezalatt a fuvaros ide-oda sürgött a fejüket lógató lovak s a kopott, fekete cséza körül. Vékony lábait magasra kapkodta, s szorgalmasan bagózott. Horpadt, fekete keménykalapja hátul ült a tarkóján. Végre aztán fölkapaszkodott a bakra, megbámulta a ragyogó égboltot, aztán a gyeplőhöz nyúlt:

- Ccs! No paraszt!

A búcsúzkodás hamar megtörtént. Mindnyájan örültek az elválásnak. Strimpf most nem szorongatta olyan sokáig puha tenyereiben a házigazda kemény kezét, s az ügyvéd arcán is fanyarrá vált a kényszerű, udvarias mosoly. Mindenki valami takargatnivalót talált önmagán, s szégyelltek magukat egymás előtt - hogy miért, nem tudták. S nem jutott például a vendégek eszébe az sem, hogy a háziasszony és a leány után érdeklődjenek.

Már fent ültek a csézán, melynek jobb oldala erősen lerokkant a bíró tetemes súlya alatt, körülburkolták térdeiket a lyukas pokróccal, vállukat köpönyeggel takarták le, s kalapjukhoz nyúltak, mikor Varga János útravalónak odakiáltott:

- Osztán mozgassák az ügyemet, uraim! Maj csak meghálálom valahogy! Ha parasztok vagyunk is... Isten velük.

- Ne féljen. Isten velük.

- Bizonyára... Bizonyára... - hajlongott az ügyvéd, s a keménykalapok meglebegtek a kisebb-nagyobb tar koponyák fölött.

- Mehetünk.

A fuvaros két foga között kiköpött a gazda elé, mintegy jelezve, hogy ő nem büntársa semmiben, s köszönés nélkül megrángatta a gyeplőt. A kocsí lassan kigördült a kapun.

- Alászolgája!

- Jó utat!

- A viszontlátásra! - integettek most már a kapuból vidáman és rendkívül szívesen, míg csak el nem tűnt a cséza az út felhőző, súlyos porában. Akkor Dezső betette a szép, új kaput, leporolt fekete ruhájáról egy porszemet, s odaszólt az apjának:

- Rosseb ette vóna őket, ott, ahon vótak!

- Az nem úgy van - magyarázta az apja, s nagyon meg volt elégedve a tárgyaláson való szereplésével -, mert ha nem áldoz az embör, hát nem is nyerhet. Tudom én, ne félj. Ez a vásott nadrágú úri népség minnyá éhös. Azér tartik az ejen komédiát, hogy egyenek. Most osztán hóttra ették magikat.

S míg befelé mentek az udvarba, a kúthoz, mintegy önmagának magyarázta:

- Kárhoztatni őket, azt értitök. De hogy mér kell őket etetni ókor-máskor, ahon már nincs eszötök. De lá, itt vagyok én! Több eszöm van neköm a zistenná is! Mer én mindég tudom, mit kell mondani meg cselekönni. Megszerzöm én, ne féljetök, minnyá földet, akit csak valaki ki enged húzni a lába alul. Nem bízom rátok. Ti csak olyan nyomorúttak vattok, mint az urak. Kötteni, ötözni, flangérozni, azt értitök. Alunni is tudtok. De mán ahon célszörűen kell cselekönni, etetni-itatni valakit, osztán azután meg megmondani az igazságot... Hahááá, ott má én vagyok ám az embör! Mer én megmondom ám az Istennek is a magam legabszurdabb véleményét!...

Kihúzta a pintes üveget, s lassan kortyintott belőle. Dezső rosszkedvűen nézte:

- Maga mindég csak azt hányli szömömre, hogy milyen nagy ész maga, én meg sönki-sömni vagyok. Osztán a járásbíróshoz is csak én írtam meg mindönt.

- Teee! - vette le a szájáról az üveget, s végtelen gúnnyal nézett rá. - Te akarod magadat énmellém állítani! Hát azt hiszöd, én nem tudtam volna éppen úgy megírni, mint te? Még jobbat, az istenét, pedig nem jártam három gimnáziumot, mint te!

- Mér nem írta akkor maga? Írja maga!

Varga Jánost amúgy is veszedelmesen fölfújta a tárgyaláson való pompás szavaltat s a maga értelmiségének más apróbb, száz jele. A megkaparított hat hold földet szinte a markában érezte már. Hát most a fia feleselése! Ordított, hogy visszhangzott belé az egész napfényes, nagy udvar.

- Ne tanéts te engöm, taknyos, mer rád szakasztom az eget! Hogy a rosseb enne meg! Hát má azt a kis írást is röstellöd hat darab földér? Hát má azt is én csinyájam? Nem elég, hogy reggeltől estig lótok-futók, szerzők mindönt, hogy legyen nektők... nektők!... Ezért tanéttattalak, hogy még egy sort írni se akarsz, azt is én, én, mindönt én?!

Mellbe csapta magát, aztán megrázta a kezét Dezső orra előtt:

- Háhááá, maj nem megy ez így, nem ám! Maj megtanétlak én bennötöket! Én csak szerözzek házat, földet, földet... Ruhát, gyűrűt... Marhát, loat! Építsek pajtát, istállót meg járdát is, járdát, akin pedig nem is én járok!... Mindönt én, én, én! Ü meg még írni se akari az írásokat!... Osztán ezöknék dógozók, szerzők én, ezöknék!

Föltárta két karját az égnek, úgy ordított:

- Börtön a világ, börtön! Börtönbe zárt engöm a keserves Úristen! Porkolábok vagytok, mert külön akaraton mentök! Nem akarjátok, amit én!

Dezső fülig vörösen nézett szembe hadonászó és ordító apjával. Apró szemében gyűlölet és gőg szikrázott. Egy percre keményen meredtek szembe egymással, két nemzedék, mely egymást eltiporni kész.

- Nem kell neköm az olyan vagyon, akinek ez az ára! Inkább ett hagyom. Elmék.

- Tee! - húzta el az apja ismét gúnyosan. - Teee! Úgy döglénél te meg éhön! Éhön!

- Azt bízza rám! Nem kértem eddig se sömmit!...

- Hát mast mit uraskodol? Dél van, osztán sömni dolgod? Hát a kapálás? Hát osztán még a jószág? Te akarsz megélni magad?

Juli jött ki a kúthoz egy vödörrel. Arca még most is dühös, haja kócos volt, piszkos szoknyája alól pirosan ragyogtak elő vastag, kövér és meztelen lábszárai.

- Hon van anyád? Még mast se kött fön? - riadt rá az apja.

- Nem az ugyan. Mindönt csinálhatok magam. Beteg!

Varga János mélységeset, keserűt sóhajtott.

- Beteg. Ezt értitök. Dógozni nem. Döglénétök rakásra...

S utálattal köpött. Egész életében egyetlenegyszer nem volt beteg.

*

De már a következő percben elmúlt az indulata. Friss kedvvel nyitott az istállóba, az egyetlen helyre, ahol igazán jól érezte magát. A vastag farú lovak ráröhögtek, az almon pihenő borjúk fölkeltek, s el-elbőffentették magukat, a nyitott ablakocsán ki- s besuhantak a fecskék, minden olyan hűvös, békés és csöndes volt, mint egy templomban. Csakhogy itt az állatok párája s az alomszag barátságosabbá tette a levegőt.

Varga János hegyes és kacskaringós füttyülésbe kezdett. Valami olyan nótát füttyült, amit még gyermekkorában dalolgattak a fonóban. Dezső pedig keserű hangulatban ment föl a tornác lépcsőin, végigsietett a könyöklő muskátlicserepei előtt, s benyitott a konyhaszobába.

Anyja ott feküdt lihegve a csikos dunyha alatt. Szemei parázslottak, foga összeverődött, arca lángolt. Lassan sóhajtozott és nyögött fájdalmában. Néha kínosan köhögött is. Pillantása megremegett a fián. Míg az nagy mogorván, szipogva dobálta le kabátját, pattintotta szét a kemény duplagallért, s rángatta ki lábát a nadrágból, a beteg asszony fakó hangja megszólalt:

- Dezsőkém, lá, beteg vagyok, aligha élök fön... Úgy érzöm, má énnéköm... végem. - Erősen fuldokolva köhögött, egész arca bíborvörössé vált, s csak nehezen tudott lélegzethez jutni. - Az egész fejem ég, mint a kemönce... A szömeim is fájnak, a szömeim... szinte ki akarnak ugrani a helyükből... Osztán mindön tagom... mint akit tisztös-tisztára összetörtek... Én meg nem élök, édös fiam... Neköm má végem...

Dezső bosszúsan hajította nadrágját egy székre. Annyiszor hallott már ilyen panaszokat, hogy semmi hitelük sem volt előtte. S mindig kelletlenül érintették a panaszok. Nem szólt semmit. Ingben-alsónadrágban kezdte kifűzni a cipőjét. Hosszú, barna haja ráncolt homlokába hullt.

- Dezsőkém, hon van apád? Beteg vagyok, osztán be se gyün... Mér nem gyün bé!...

- Jaaj, no! - csattant föl Dezső. - Hát a loakat nizi, no!

- Bégyühetne... Hát a Juliska?... Mit csinál a Juliska? Főzni kéne ebédöt is, osztán tűz sincs rakva... Jaj neköm! Én má nem tehetök sömmit!...

Fuldokolva köhögött. Szemei könnybe lábadtak.

- Így odavagyok, így odavagyok... Osztán felém se níznek... Jobb má hálnék meg... - Ekkor bejött Juli.

- Te is csak ne beszélj butaságot, édös... Nem elég a dógom, még osztán itt strázsáljalak talán egész nap! - kezdte mingyárt az ajtóban kissé rekedt, kemény, goromba hangján. - Lá, most alig ment el az a hastoló meg a nyeszlett kódús, azt se tom, hon a fejem, osztán maj itt dajkáljalak...

- Maguk csak olyan szepeszakadtak - mondta Dezső megvetéssel. - Béfeküsznek az ágyba, osztán nyögnek.

Varga János belépett, arcát egyszerre elráncolta a mogorva feszültség, amit mindig érzett, ha a családja körében volt. Egyedül a lányára vetett lágyabb pillantást, szeme melegen simogatta végig erős, fehér nyakától, vastag, kemény lábszáráig, de azonnal elborult ismét, mikor az ágyban lihegő asszonyt látta. Nagyot sóhajtott: Heeej, azt a... - s elkezdte kigombolgatni az ünneplő ruháját, tiszta, kék kötényét ledobta, s közben egyre az asszonyt nézte. Sokáig nem szólt egyikük sem. A fiú elkeseredett haraggal rángatta a hétköznapi ruháját, a lány tett-vett hangos zörgelődéssel és lobogó hajjal... Vargáné összezsugorodott az ágyban, egész teste reszketett, s néha hallani lehetett összeverődő fogait:

- Vrrrr... Vrrrr... huhuhu... - és köhögött. A nyitott ablakon tyúkok lármája, kutyaugatás, a szellőben suttogó falevelek ritmikus hullámozása verődött be. Ragyogó dél volt. Apró felhőcskék lebegtek a kert fái fölött.

- Hát, szóval, nem köszön... - állapította meg végül Varga János. - El kéne híni Oláh Márit. Hadd kenne meg. Így nem dőgozhatol még tán hónap se.

- Mindegy má... Jaj... Neköm mindegy - nyögött az asszony. - Én má úgyse dőgozok többet...

- Rosseböt?! - hökkent meg Varga. - Tán csak főnéz...

- Én má nem... Jaj... Khö-khö-khö-khö!!!! Istenöm, Istenöm... Azt a tárgyalást is apádékkal inkább hattad vóna... Lá, most megfogott az átkik! Eltemethették!...

Nehéz csend döbbsent rájuk. Aztán Dezső szólt:

- El kéne hívatni az orvost...

De Varga János legyőzte pillanatnyi megtorpanását. Fejét fölcsapta keményen. Hangja megreccsent:

- Hooogyne! A rosseb! Majd fizetök ezöreket annak a zsidónak! Hogy ő megtapogassa, osztán írgyon valami kotyvalékot!... Osztán dobáljam a pénzt annak a csámpás patikárusnak, annak a hitvány ébredő kuruzslónak. Azt már nem. Inkább a Pancsó banyát. Hát ha én lennék beteg, vajon elhívatnám-e? Soha!

- Igaza van édosapámnak - hörrent meg Juli ridegen. - Azér, mer te gimnáziumot jártál, most mindég: villany, szántógép, orvos... Nem te fizetöd! Majd elhívjuk az Oláh Márit, megkenyi, osztán jó lesz...

Vargáné egész kicsire gomolyodott össze a dunyha alatt, arcát a vánkösba fúrta és beleköhögött... Szégyellte, hogy beteg.

- Nem is kell doktor... - nyögte. - Minek fizetnétök... Jó lesz a Mári is... úgyse használ... Jaj, jaj!... Ebédre egyetök szalonát, sunkát... Nem főzhet a lány, sok a dőga...

Dezső megrántotta a nadrágszíját, rövid, de kórházban töltött katonakorából való Horthy-sapkáját sűrű hajára nyomta. Apja szintén fölállt a küsszékről, melyen ülve a bakancsát kötözte, s rosszkedvűen szólt:

- Gyűjj csak, Dezső... Nízd meg a loat... Neköm gyanús.

Egyszerre szolidárrissá vált a két gazdaember. A ló! Vérükben szunnyadó állatszeretetük egyszerre föllobbant, s összekapcsolta őket.

Fürgén hagyták ott az asszonyokat, s szó nélkül mentek végig a tornácon, elől Varga János hosszú, kacsázó léptekkel, utána apró, lábujjhegyes járással az alacsony Dezső. Benyitottak az istállóba, s a lovak közé mentek.

Varga megfogta a bal oldali pej ló orrát, s a világosság felé fordította:

- Nízd meg csak ezt a loat. Bandi! Na! Nízd csak a szömét...

Dezső figyelmesen megvizsgálta a néha-néha könnyen megreszkető lovat. Az állat szeme homályos volt, zavaros, mintha pókháló lepte volna be, orra hortyaiból váladék szivárgott és rossz szagú lehelet csapott ki. A fiú sokáig nézte. Kezét rátette a ló oldalára, s figyelte, hogy remeg. Arca elsötétült. Aztán kiment a jászoltól, kötényébe törölte a kezét, s apjára nézett.

Sokáig álltak ott egymással szemben. Nem szóltak. Varga János cigarettát csavart, aztán nyelt egy nagyot, hogy könnyei ki ne csorduljanak.

- No? - nyögte végül a rendesnél jóval rekedtebb hangon. - Kit hívjunk el?

Dezső legyintett:

- Akár a nyúzó... De mégis az állatorvost muszáj.

Varga János dermedten állt, és bámulta a lovat. Mellét fulladásig eltöltötte valami. Szíve hevesen dongott. Nézett, mintha rosszat álmodnék. A ló pedig meg-megreszketett néha, könnyű fuvallat bodrozta finom bőrét, s fülei szomorúan lekonyultak. Varga János szívét mintha késsel vagdalták volna. Szikár, csontos mellkasa duzzadozott a mély lélegzetektől.

- Ha szóljunk az állatorvosnak - dörmögte nehezen -, csudát tesz. Kiviteti a legyelőre... Elkülönéti... Lebunkóztat... Még csak a bőrit se használhassuk.

- Nyolcmillió - mondta mintegy félálomban Dezső.

Apja folytatta a keserves tűnődést:

- De ha meg nem szólunk, azt megtudja valaki... Tudod, mennyi ellenségöm van... Mennyi irigyöm... Azok csak azt várják... Még tán be is csukatnak. Osztán... hátha az a kis zsidó még segíthetne rajta?

- *Takonykór*... - szólt Dezső színtelen hangon, s ez a szó, mint valami rettenetes mennydörgés csapott le mindkettőjükre. Halálos csend támadt utána, melyben csak a lovak hortyogása, dobbantása, a légyzümögés hallatszott, de ők, mint a halottak, dermedten és fehér ajakkal meredtek maguk elé.

Aztán még egyszer a lóhoz mentek. Némán vizsgálták meg újra a nagy, kövér állatot. Eloldották a kötőfékjét, odavezették az ajtó világosságához. De a ló bután, szomorúan, egész testében reszketve állott mellettük, nagy, okos szemein megtörött az élet csillogása. Éppoly szótlanul kötötték vissza, mint ahogy eloldották.

Majd leültek egy felfordított abrakosvályúra, s míg Varga János mintegy önkívületben gyújtotta meg a cigarettáját, Dezső hangosan gondolkodott:

- Ha nem különéti el, megkapja a másik is... Ha nem szólunk az állatorvosnak, osztán megdöglik, megbüntetnek... Mer ne féljön, jába van kisgazdakormány...

- Jába hát! Az urak csak lesik, hogy melyik pógárnak üthessék agyon a loját!

- A rosseb!... De nem téríti meg az állam!... Azt a szepeszakadt Istenét...

- Mindegy - határozta el Varga János, és fölállt. - Megtegyünk, amit tuggyunk. Osztán ha nem segétoött, hát elhívjuk az állatorvost is. Ha muszáj, muszáj. Nem lehet másképp. Mégiscsak: ló, ló... Hej, azt a... Hátha még a ló is anyád után menne!... Azt az istenét... annak a zistennek is!...

*

Amikor Dezső bement, hogy a lókúrához szükséges fateknőt, meleg vizet és háziszappant előkerítse, Juli éppen öltözködött, hogy a kenőasszonyhoz menjen. Vékony, fekete pókhálóharisnyát, fehér cipőt húzott, a légypiszkos tükör előtt sebesen kapkodta magára piros pettyes ruháját, s kócos fejét bekötötte, hogy ne lássák kócos voltát az utcán. Ekkor már Vargáné behunyt szemmel feküdt, s az agyában lepergő zavaros képek értelmetlen szavakra indították: egyhangú lihegéssel, töredezve mondta:

- Én nem bánom, János. Felőlem tégy, amit akarsz. Szerethetöd a Zsuzskát... Csak ebédre etthon légy...

- Inkább eladjunk a ludat... Kapunk érte egymilliomot...

- Jaj, minek is gyöttem el veled, János, a régi helybül... Addig vótál te jó, amíg szegén vótál... De hát szerethetöd a Zsuzskát, János. Maj én meg eladom a ludat, jó lesz imögre a Dezsőnek...

A fiatalember éppen vizet öntött a fateknőbe, s hátán végigfutott a hideg, amint édesanyja tikkadt, köhögésektől megszaggatott hangját hallotta. Egy percig tanácstalanul állt, akart mondani valamit az öltözködő lánynak... s a fáradt, monoton hang s az is, amit mondott, olyan fájdalmasan ütötte meg a szívét. De aztán sietett kifelé a vízzel, szappannal, mert folyton előtte lebegett a beteg ló képe, s agyában kelepelt a rettenetes mondat: - Nyolcmilliom... Nyolcmilliom...

Ahogy az ajtóhoz ért, Juli nagy kíváncsian megkérdezte:

- Há viszöd a vizet, he?

- Viszöm. Mi közöd hozzá - vetette oda félvállról, s nem tudta: miért, most jobban gyűlölte és utálta a testvérét, mint máskor. Gyorsan, gyorsan ment, mintha valami elől menekülni akarna.

Apja úgy ült most is az abrakosládán, mint az imént: szíttá a komisz cigarettát, maga elé meredt, és lekonyult a bajusza.

- Nyolcmilliom... - mondta, mikor Dezső belépett. - Muszáj „megindétani” valahogy, hogy múltjon a láz... Mer még utóbb szél éri...

Akkor aztán munkához láttak. A dolog fölélnkítette őket egy kicsit, de azért nem szóltak a szükséges mondanivalókon kívül egymáshoz semmit. Varga János dirigált. Ámbár most az egyszer nem hitte, hogy a tudománya segíteni fog.

A lovat eloldották, s kivezették az alomról. Szalmából csutakot csavartak, fölgyúrték inas, szőrös karjukon az ingujjat, nekiestek a lónak kétfelől, s nyakától a csülkéig végigcsutakolták. Dongott az oda-odavágott csutak az állat oldalain. Szakadt róla a verejték, fűjt, köhögött és hortyogott. Fáradhatatlanul dörzsölték. De ők maguk nem kevésbé izzadtak. Homlokukon, arcukon gyöngyözött a víz, hátukon lucskos lett az ingük. Fújtak és köpködtek. S mikor jó tízpercnyi munka után kimerülten abbahagyták, éppúgy reszkettek egész testükben, mint a szomorú, beteg ló.

- Maj ez megindétti a vért - magyarázta Varga János -, osztán kitisztul a feje... Mer a fejibül gyün ám a csúnyaság.

- Gyün a fenét.

- Te mondod neköm? Jába jártál gimnáziumot! Mer éppen úgy gyühet a fejébül, mint akár az embörnek, amikor náthás.

- Annak se onnan gyün.

- Hát má ugyan honnét gyünne? Mi? A... maj mondtam honnan? (S megmondta.) Hát nem az órodat szoktad kifűjni?

- Magával nem lehet vitatkozni. Maga nem tudja, milyen az emböri test.

- Olyan, mint akár a lóé vagy disznóé. Nohát! Ha olyan rettentő nagy a tudományod, hát mér nem szöröztél sömmit? Mi? Vagy mér nem gyógyétod meg a loat?

- Megen avval gyün, hogy csináljam én. Nem bánom, fűjja fön a lovát, én elmék ennen örökre! Neköm nem beszéli örökké a gimnáziumot. Mamá diplomás embör lennék, ha ki nem vesz az oskolából...

- Teee? Te lennél? Hát osztán, ha lennél? Elmehetnél diplomatás kúdúsnak, vásott nadrágba, lafátyóni a parasztokkal... *parasztokkal*, az Istenét! Így meg osztán tőthetöd a hasadat, van aki megszörözzé. Taknyos.

Így vitatkoztak hát egymással, s a beteg ló szomorúan legyintett egyet-egyet a zümmögő bogarak után. Oldalán lefolyt az izzadság. Nehezen zihált. És a ki- s besuhanó fecskék csicseregtek.

Azután Varga János a cigarettavéget kihajította a kisablakon, s alaposan fölgyűrte inas karjain a kék ingujjat. Sötét arccal, elkeseredetten látott ismét munkához a két férfi. A lovat visszavezették az alomra, egyszerű kötél- és zsineg-kötőfékét kicserélték erős szíj- és lánc-kötőfékkel, lábaira hurkokat vetettek, s míg Dezső a ló fejénél, apja a hátulsó lábánál helyezkedett el, mindketten alaposan megvetették a lábukat, hogy egykönnyen el ne vágódjanak. A kötél végét csuklójukra csavarták. Varga János elkiáltotta magát:

- No, kész vagy-e?

- Kész.

- Húzd meg.

Erre minden erejükből megrántották a kötelek végét, a hurok rávonódott a ló csánkjaira, s már hiába horkant föl rémülten, és feszítette meg hatalmas izmait, szempillantás alatt nyögve lezuhant a szalmára, elvágódott döngő nehézséggel; rugdalt és kapálózott volna, fejét a jászolra nyomta, de már nem lehetett azt sem, mert egy-egy pár összehurkolt lábát most egymással is összefűzte a feszes kötél, s úgy feküdt ott végül remegve, rémült hortyogással, homályos szemén felvonalzó rémülettel s önmegadóan, mint egy kis gyenge bárány.

Dezső szappant áztatott a meleg vízbe. Varga János letérdelt *a ló végéhez*, karját könyökig alaposan és síkosra beszappanozta, aztán óvatosan belenyúlt a lóba - de nem elől. Közben beszélt:

- Meg kell tisztítani, hogy zavaros ne legyen a véri. Mer akkor megsűrűsödik, osztán nem folyhat jól, meg az órán ki is foly váladék gyanánt... Mer az okozza a takonykórt...

- Rosseb esze ütet - felelt Dezső, aki ott állt szétvetett lábakkal és vizes kézzel a teknő mellett. - A „kis doktor” lá’ mondta egyszer a kocsmába, hogy ez gennyes tüdőgyulladás. Nem is lehet azt így. Jába kotorgati.

- Tüdő, aszondod: tüdő? - kiáltott az apa dühösen, s hol kivonta, hol ismét könyökig bedugta a kezét. - Hát amikor náthás vagy, akkor is a tüdőd beteg? Nem a fejedbül gyün, mi? Azt má csak a vak is láthati! Azért kotrom én, akármit beszél az a zsidó, mer jába állatorvos, a lóhon má nem ért, ahon én értök, a pantallós Istenét a vásottnak, jába tanúta. Felőlem tanúhatta... száz esztendeig! Mer énrajtam ki nem fog a zisten se, ha lóruul van szó!

- Jó, jó. Csak kezdje megen. Maga mindönt jobban tud.

- Jobban ám, az Istenét, hát csak jobban tudhatom annál a zsidónál, mikor ló mellett nőtt föl a... zükapám is! Jába végezött ü gimnáziumot! Meg mindönki, aki gatszuléroz a gimnáziumjával.

- Megen a gimnázium...

- Az ám! - ordított Varga János. - Az ám! Mer ti akartok engöm tanítani! Ti! *Post és praetor*-ral nem lehet loat gyógyítani! Csak bé lehet látani, hogyha a vér nem foly úgy, amint kell, hát szél éri az embört meg a loat. Osztán ha meg nem tisztul a vér, hát folyik az embör óra. Meg a loé. De a ló nem embör, az nem bírhatja ki, mint má az embör. Azér kell megtisztítani belül. Ne

félj, tudom én, még az Istennál is jobban. Osztán te magyarázol. Maj ni most mingyá jobban érzi magát. Könnyebben. Szűnik a fejláza. Hadd mossam meg a kezemet.

Dezső odatolta a teknőt, és Varga János mosakodott. Kötényébe törölte a kezeit, s nézte a heverő lovat. Arca kissé megenyhült, szemében a szeretet és együttérzés csendes melege parázslott. Aztán gögösen vetette oda a fiának:

- No! Hát jobban van, ugye?

A fiú bement a lóhoz, lehajolt, angolbajuszos ajkán játszott a keserű mosoly. Végigtapogatta az állat fújtató oldalbordáit, megnézegette homályos szemét, váladékos orrlukait... és a fejét csóválta. Aztán kijött, s diadalmasan állt meg az apja előtt, azzal a diadallal, mellyel nagy csapás után szoktuk mondani: „Ugye, hogy igazam volt!” - és sírni szeretnénk mellé.

- Fönfújhati a tudományát, édösapám!

S az elképedt ember szemébe vágta a dühös szokat:

- Jobb, hívassa el az állatorvost, mer még tetejébe meg is büntetik, osztán az is maga miatt lesz! De még ha el nem különétti, hát a másik is megkapi a bajt. Mer maga a legokosabb! Mer magának nem lehet beszélni, mer maga nagyobb az Istenná is! - És hangja már-már sírásba csuklott a dühtől, mélyen ülő apró szemei az apja arcába tűztek, kezét ökölbe szorította, s általában úgy hatott a föllépése, mintha a nyolcmillió veszteségért apját okolta volna.

- Nem döglik meg! Amit én mondok... - de pislogott, benyúlt a zsebébe dohányért, s a hangja megint rettegő, bizonytalan és nagyon rekedt volt.

- Mast is - hadonászott a fiú keserűen -, mast is az édös beteg odafönt, osztán nem az orvost hívati, hanem a cigányasszonyt. Mer maga... maga! Maga az Isten! Kinek kell az ejen élet, kinek? Jobb, dögönének meg mindnyájan!

- Miket beszélsz, te taknyos? - üvöltött Varga, mert megmozdult benne valami nagy rettegés, a fiának pedig igazat kellett adnia. - Te tanétsz engöm? Ezért dogozók? Ezért szörzök? Úgy váglak...!

- Üssön! No! Üssön! Maga meghal az igazságér!? Üssön hát!

- Kifelé! - ordított rá, és szemét elborította a vér. - Ha meghal anyád, bízd rám! A ló is az enyém! Én szöröztem! Kifelé! - Dezső szó nélkül kiment az istállóból.

*

A nap már szelíden hajlott Nyugat felé, bár zuhogó sugarai még melegék és ragyogók voltak. Dezső kiszivárgott könnyeit csakhamar fölszárították. S míg az istállóból azzal a szilárd szándékkal jött ki, hogy úgy, ahogy van, elmegy az apai házból örökre, most túlfűtött, dagadó melle lecsöndesedett, s elhatározta, hogy még egy napig - marad.

Lassan ment be a házba. S közben emlékezetében visszatért minden veszekedés, ami köztük lejátszódott. Nem tudta eltérni apja duzzadó gögjét, azt a lekicsinylő, vállveregető hangot, mellyel naponta tudtára adta, hogy nem szerzett semmit, nem tud semmit, de el tudna költeni mindent. Hát igen, ő már másképp látta az életet, neki igényei voltak, kezdte megérezni, hogy mi a szép, mi a kellemes és mi az - úri. Megvetette apja örök rohanását, törtetését, és reggel sohasem tudott fölébredni magától. Amellett pedig néha könyvet is olvasott: Shakespeare néhány drámáját, Arany balladáit és Flaubert *Salammbô*-ját, maga sem tudta: hogyan, csak úgy véletlenül, de aztán mégis érdekelte. És műsoros estéken szerelmes ifjakat játszott a kocsmában, tüzzel szavalta *A walesi bárdok*-at és a *Cézár, én nem megyek*-et. Tudott sakkozni is. S a Közbirtokosság kisüstön főzött pálinkáját is ő könyvelte el egy hatalmas könyvbe. Volt

fuvolája, de játszani nem tudott rajta. S mindig finom, illatos, szelíd és karcsú úrileányokba volt szerelmes - ámbár lassanként megbarátkozott azzal a gondolattal, hogy gazdag parasztlányt vesz feleségül, de *zongoráznia kell neki*, mert a zongorát nagyon szerette. Így hát nem érezte jól magát az apja házában. De amikor mélyen az önérzetébe tiportak, s utálattal készült elmenekülni, mindig megbicsaklott az akarata azon, hogy hát: mit szólnak az emberek? Milyen csúf dolog lenne szegénynek lenni, tán napszámosnak az erdőn, tán kötőrőnek az útfélen, tán levélhordónak... Akkor mindig nagyon kijózanodott, fejébe tóduló vére gyáván a szívére ömlött és elszorította... Aztán napokig nem beszélt, sötétben járt-kelt a munka után, s a vacsorát mogorván ette.

Most is meggondolta hát a dolgot. S már elhatározta: marad. Mégis: a ház, a kert, a jószág, a földek... a ruhák, a pénz... *meg kell alkudni az életben...* önérzetből nem él meg senki... és hát nem is bolond itthagyni a jólétet! Nyelt - és mindent lenyelt.

Belépett a szoba-konyhába. S csak most eszűdött rá, hogy az anyja beteg. Csak most, amikor Oláh Mária piszkos rongyai és fekete, szívós, lapos lábai a szemébe tűntek.

Ez a vén cigányasszony ott állt az ágy mellett, s nézte a pihelve szundikáló, lázas asszonyt. Vargáné egészen elomlott a vastag vánkások és dunyhák között. Nem tudta, hogy a vénasszony ősz hajfürtökkel körülcspapzott, sovány, bagariaszínű arca és vizes, sárga szeme a görbe orr mögött figyelve rámered, s a vékony, csontos kéz összeaszott, horgas ujjai reszketően nyúlnak felé, mintha a Halál nyújtáná kapzsi körmeit az ő agyonrobotolt, hajszolt és rabszolgává süllyesztett élete után. Nem látta Julit sem, ki az ágy végében kíváncsian leste a nyolcvanesztendő vénasszony múmiaszerű arcvonásait, s közben néha-néha jobb vállán keresztül a tükörbe pillantott, s megigazította a baboskendő alól kiugró vastag, rőt hajcsomókat, gyönyörködött fehér nyakában, és iparkodott meg nem látni rikító szeplőit... S nem vett tudomást a hideg tűzhelyről, az üres asztalról sem.

A cigány batyuja ott hevert a sarokban, botjával együtt. Üres volt teljesen. Amikor észrevette - szinte hálával látta meg -, hogy Dezső nézegeti a zsákot, egyszerre megfordult, arca alázatossá vált, rokkant, sovány válla még mélyebbre görnyedt, akár az éhes kutya, s éneklő, kunyoráló hangon kezdett könyörögni.

- Ides fiatalúr, lássa, bejártam az egész falut, osztán semmi se nem gyitt a cúkába... Ides-aranyos fiatalúr, valami viseltes ruhája ha vóna... Segin unokám ruha nélkül, apjik elesett az orosz fronton... Jaj, ides-aranyos, szép fiatalúr, egy kis szalonnát adjon, az Isten is megáldi... Nincs keresé, az unokáim sírnak: kedves-ides nagyanyám, adj enni, mit egyink mamá!... - És fölemelte fekete, száraz kezeit, mélyen ülő, sárga, vizes szemei alázatoskodtak, s nem fogyott ki a panaszkodásból, könyörgésből és mélyről felszakadó sóhajokból. - Csak úgy tudom meggyógyítani ezt a drága, jó idesanyját, ha ad valamit...

Dezsőben valami undor emelkedett föl, és köpött.

Sok szóbeszéd után végre Juli dühösen és kegyetlenül ráripakodott:

- Csinyád má, csinyád, a rosseb enné meg, lá, elmen a nap, osztán ett a sok munka a nyakamon!

Dezső cigarettára gyújtott.

- Orvos kéne ide, nem kenőasszony. Szepeszakadt barmok vagytok. Szegényök, mint az éccaka!

- Te meg fogd be a szád. Nem kérdőzött sönki. Lá, édosapám is mondta: csak nem fizessünk annak a feleszünek, mer gimnáziumot végzett! Igaza, is van. Úgyis meggyógyél, ha akar.

- Osztán, ha meghal?

- Hal a rosseböt! Mibe halna? Nem olyan beteg ű.

Dezső vállat vont, és százszor különbnek érezte magát, mint rokonai, ezek a buta parasztok. Gögösen nézett ki az ablakon, s szomorúan is, utálattal is, tehetetlen gyűlölettel is nézte a kert ragyogó fakoronáit.

Közben Vargáné bágyadtan fölvetette szempilláit, s egykor szép, most a láz tüzében csillogó, fekete szemét a vénasszonyra vetette. Megismerte Oláh Márit.

- Na, ides-aranyoskám, hát hun fáj? - hajolt fölébe a viharoktól kicserzett arc. - Megkenjelek?

Vargáné legyintett. Halkan, szinte susogva nyögte:

- Mindegy má neköm, mindegy. Hadd el, Mári... Jaj, jaj neköm... ezörször jaj... - és köhögött.

- Te is csak ne beszéné butaságot, édös! - dühösködött Juli. - Lá mindég csak azt hajti, hogy ű meghal. Pedig hát ejenök, akik meghalnak?

- Mindön tagom fáj... - nyögte az anyja. - Én nem tudom, mi ez. Még nem vótam így sase... Osztán hon égök, hon meg megfagyok... Vrrrr... vrrrr... bububububu... Ettetök-e ebédöt, Juliska?

- Hát ni, nem gyüttek enni! Nem tömhetöm beléjük! Nem tom, mi a rosseböt csinyáhattak odaki. - A tükör elé állt, s gyorsan tépte föl ruhája kapcsait. Magára ráncigált egy piszkos, szakadt házirongyot, lerúgta a cipőjét, egykettőre lehámozta a harisnyát, s követelön fordult Oláh Márihoz: - Ne beszéljetök má annyit, te is, édös, mit jajgatol, inkább mondanád, hon fáj, osztán csinyánátok!

A cigányasszony tehát hamarosan megállapította a diagnózist:

- Látom én, ides-aranyoskám, mit bocsátott rád az a felsiges Isten! - És aszott, fekete ujjával végigtapogatta Vargánét. - Látom én, látom. Mirget keptél-e?

- Köptem én azt is. Sárga mérgöt. Jaj neköm... Odavan mindön tagom. A gyomrom is... Epét köptem, sárga epét.

- Tudom én, ides-aranyoskám, tudom, mindent tudok... Hát a mejjed horút-e? Kehegsz? - és a mellét tapogatta.

- Köhögök, biza, köhögök... - Fölült, szinte előrebukott, annyira rázta a köhögés. Aztán harakolt, és leköpött a padlóra. Didergett: - Vrrr... vrrr... bububububu...

A cigányasszony csontos madárfeje bólintgatott:

- Látom, ides-aranyoskám, látom. Tudom én, mi a te bajod... Csak bízzad te énrám magadat, meggyógyítlak én, hónapra... ccc! má el is felejtet... De hát egy kis szalonnát az unokáimnak... Úgy áldjon meg titeket az Isten...

Dezső leült egy kis zsámolyra a fal mellé, s várta, hogy mi lesz. Eszébe jutott ugyan a munka, lassan-lassan, amint lecsillapodott az undora, éhes is kezdett lenni, de elhatározta, hogy nem megy le, nem szól az apjához, tegyen, amit akar, kúrálja a lovat tetszése szerint, ő nem törődik semmivel ezután... Szitta a cigarettáját, s néha-néha előszívargó könnyeit szipogatta elfacsaródó orrában. A nyitott ablakon behallatszott a baromfiak lármája, a fecskecsicsérgés, a kút vödrének zörömpölése, amint Varga János, dühösen lótvá-futva az udvaron, ráhúzott a behűtött borból. Juli pedig ágat tömött a tűzhelybe, papírral alágyújtott, s a kosárból kukoricacsutkát dobált a ropogó tűzbe.

- Látom én, ides-aranyoskám, mindent látok én, meg is mondom, látod, apróra, hogy mi bánt... Tudom, tudom... Minnyá tagodat a fájás tekeri. A szemed ki akar perzselédni a fejedbil... Mirget peksz... Ez az a *mirges betegség*.

- Tisztára igazad van, hallod-e... Jaj, jaj... jaj... Nem is gyógyélok én fön ebbül sase...

Odakint böggve ugatott a kutya, s rázta csörömpölő láncait. Csakhamar belépett egy rókavörös asszony, fekete kendője alól hegyesen kiszűrődő vörös orral, hegyesen néző szemmel, hegyes állal. Keskeny száján gúnyos, édes mosoly játszadozott. Ruhája városi szabású. A szomszédban lakott, s nem eshetett nélküle semmi.

- Hát maga beteg? - csodálkozott, mintha nem tudta volna.

- Láti-e, Lina... - nyögött Vargáné. - Láti-e... Meghalok.

Az asszony odament hozzá. Egy lépésre tőle megállt, s gúnyos rókaarcára szánalmat erőltetett. De kíváncsiságába egy kis félelem is vegyült, ő már tudott a „ragadós betegségek”-ről, mert *intelligens asszony volt*: egy tüdőbajos gazdatiszt egykori szakácsnéja. Attól született a ványadt, szeplős, kényes lánya is.

Most ő is megállapította a bajt:

- Tüdőtágulás. Nem tud lélegzeni. Mindene emiatt fáj. Én tudom, szegény *férjemhez* sok kiváló orvos járt, azokkal sokat társalogtunk...

*

Egy óra leforgása alatt megtelt a kis szoba kíváncsiakkal.

Minthogy a Linának nevezett „*intelligens asszony*” túl soká ottmaradt, utána jött a lánya virágos tiroli ruhában, pulykatozás-képét az anyja szoknyájához dörgölte, belecsimpeszkedett a karjába, s nyávogó könyörgéssel húzta:

- Anyikááám!... Naaa!... Anyikááám! Olyan beteg vagyook!...

- Szegénykém... Szegény kis Ilonkám... Megyünk, szívem... - De vörös képét rikácsolva forgatta a sürgő cigányasszony felé, s nem ment. - Szegény uramnak inhálációt rendeltek a tanárok. Fenyőesszenc inhálációt kapott a férjem. Neki is az kellene, igen, a férjemnek jót tett...

- Sase hallottam - ámuldozott egy rozoga, vékony öregasszony, ki ronda, maszatos bikláját hónapokig elhordta váltás nélkül, lopott, és halottakat öltöztetett. - De hát ű nem tüdőbajos. Nem fájdtja a mejjét.

- Ááá! - hadarta vastag hangon egy hatalmas, férfitermetű biklás asszony. - Persze hogy nem használ az neki. Hutyán! Űneki fejláza van! Látszik rajta.

- Igaz. Úgy van. Biza. Jól mondod, Juli - helyeselt a kis vézna.

- Az, az, fejláza van, ides-kedves, én is mondtam - ténfergett az ágy körül Oláh Mária.

Beóvakodott az ajtón a cigányasszony két unokája is, egy nagyobbacska fiú meg egy kócos leány. Pizkos rongyaikból kiordító minden alázatuk mellett sem látszottak egészen ártatlanoknak. Apró, fekete szemük fürgén kajtatott szanaszéjjel, leguggoltak a szüléjük batyuja mellé, nem valami illedelmesen, akár Ádám és Éva a bűnbeesés előtt. Romlottak voltak, fiatalok és gyermekek. Nem sokat hederítettek Juli káromlásaira és dühös vasvillaszemeire.

Hangosan folyt a terefere. Mindenki egyszerre beszélt, torkaszakadtából, süketek közé való hangon, mint az országúton lármázó verebek éktelen csapata, érthetetlenül, konokul. Mindegyik a maga esetét darálta, a maga csalhatatlan orvosságának csodás és kizárólagos hatását ecsetelte, egyik sem hallgatta meg, amit a másik mondott, és egyik sem azért beszélt, hogy a másikat meghallgassa, csak hajtotta nyelvüket a beszéd láza, süket önkívületbe estek, és nem hallották a rettenetes zívajt, amit csaptak. A beteg asszony, agyonörölte a szavaktól, pihegve reszketett a vánkosok között.

Végre is jóváhagyták a cigányasszony módszerét avval, hogy itt „csak az segíthet”! S Oláh Mária munkához látott. Nem panaszkodhatott: volt segítsége elegendő. A cigányok rendkívül fontos tényezők voltak a környék életében. A férfiak mint zenészek tettek szert nagy népszerűsége, vagy mint vályogvetők mozdították elő az építészetet, favágó, teknőgyártó és kanálfaragó mesterségük híressé tette őket, asszonyaik viszont kártyavető, baromfi- és embergyógyító művészetükkel tűntek ki, és tették magukat hasznossá. Azért Oláh Mária, felelősségének terhét ügyesen palástolva virágos, de szakértő szavaival, igen komolyan végezte föladatát.

A kebelében hordott zacskóból száraz füveket vett elő. S nyolcvan évéhez képest csodálatos fürgeséggel mozgott.

- Ides-aranyos Juliskám, hozzál zsírt egy lábaskába, meg egy kis hajmát, egy kis lisztet. Nekem is hozhatol egy keveskét, tudod, egy falat zsírom sincs otthon, nem tudok főzni... Úgy áldjon meg titeket az igazisten... Meleg má a feredé? Főró idesem, főró, most csak egy tekenyét hozzatok hát, akibe megferedik... Olyan feredét csinyálok, Márikám, ides-aranyoskám, akitől eccére mintha a mennyországba... - valami nagyon magasztosat akart mondani, kicserzett, csontos arca átszellemülten ragyogott, s jobb kezével legyintett a plafon felé. - Hát csak hozzatok a tekenyét. Tedd be az ablakot, ides-aranyos Julisom, hadd legyen meleg, aki izzaszi... Úgy... úgy...

Juli némán járt-kelt az útban botladozó asszonyok között. Robbanásig feszült benne a düh. Még alacsony homlokán is kipirultak a szeplők. Szeme szikrázott. Betette az ablakot, majd kiment a teknőért. Oláh Mária még utánakiáltott:

- Ides-aranyos Julisom, keress a kutyaól keril egy kis... olyan... izét... a kutyátul (és megmondta), mert a kenécsbe tegyink azt is...

- Az má osztán helyös! - mondta a férfihangú. - Ha valami, hát az használ. Az segít! Hozzál csak, Julis.

Szépen megoszlottak a szerepek. A hatalmas, széles, markos, vastag hangú úgy emelte ki a kis termetű, gömbölyű beteget, mintha gyermek volna. A kis rozzant vénasszony: Fülesné segített a fürdő elkészítésében meg a vetkőztetésnél. Juli nagy nehezen, káromkodva cipelte befelé a hatalmas disznóforrázó teknőt, s markában hozta a kutya piszkát. Ezt a cigányasszony belekeverte a tűzhelyen készülő kenőcsbe, amely sült hagymából, lisztből, főtt útifüzből állott, és péppé sűrűsödve pöfögött a lármában. A fürdő pedig a következő csodás hatású növények főztéből állott: diólevél, mohar, páfrány, nadragulya, maszlag. A fürdő vize kegyetlenül forró volt. És a szobát betöltötte a sistersgő, lobogó, párolgó főzetek és forrázatok fanyar illata, a gőz, az asszonyok szaga és a cigányok büze.

Vrádáné kivette a beteget, és föltámogatta az ágyszélen. Fülesné lehúzta róla az alsószoknyát meg a „kisinget”. Juli hideg vizet öntött a teknőbe. Oláh Mária fekete kezét kapkodva nyújtotta belé, s próbálgatta a gőzölgő fürdőt. Linát a leánya cibálta, s ő most már az Istenért se ment volna haza, vizes szemei kiültek az üregekből, hegyes, vörös orra megnyúlt. A sarokban pedig összeveszett a két cigánygyerek, és sebesen pergő oláh-szláv keveréknyelven lármáztak, majd

hajba is kaptak. A lárma kavargó zsinattá dagadt. Vargáné pedig a láztól szédülve, reszkető testtel, vacogó fogakkal didergett meztelenül a sok orvos között, majd rákká vörösödve főtt a disznóforrázó teknőben, egész kerek, húsos teste szánalmasan elomlott, szüntelen a halált emlegette, s nehéz feje le-lebukott a mellére. A víz csobogott. S a tomboló beszélgetésből kihallatszott néha egy-egy értelmes mondat:

- Jaj, neköm, jaj... mindön tagom le akar szakanni... Jaj, szédülök, azt se tudom, hon a fejem... egy magos-magos asztag tetejébe vagyok... leesök... Jaj, a szömeim!... Ki akarnak ugorni! - Khö-khö-khö!!!

- Még egy csöpp melegöt, Mári!

- Jaj, az én uram is tisztös-tisztára így volt, így az!... De a fürödő...

- Pulá ci szibinyástyi! Dúcsi...

- Cse fácese! - ordított a vén cigányasszony, kinek ősz hajjal körüllobogott csúnya, fekete képe olyan volt a gőzben, mint egy fantom. Néha meg-megvillantak csontos, görbe halálkezei.

- Az én férjem is bizonyosan élne még szegény, ha fürdöt... A férjem... Budapest legelső tanárai... Társalogtunk...

- Anyikáám! Anyikáám! A rosseb enné meg magááát! Úgy fáj a melleem! Gyerünk, e-e-e-e!

Egy pillanatig - véletlenül - dermedt csend, s abban a lázas asszony forró-hideg vacogása hallatszott:

- Vrrr... Vrrr... bububububu... Jaj...

A cigányasszony pedig fölhasználta az alkalmat a kunyerálásra:

- Kedves-ides aranyoskám, mondjad a Juliskának, egy kis lisztet, zsírt, hajmát hadd aggyon, szeginy onokáim nem gyéznek kenyeregni egisz nap: nagyanyám, mit egyink, mink má csak éhezzink, nagyanyám, ides-aranyoskám, szólj a Juliskának, meg a Dezsének, egy kis szalonnát, úgy áldjon meg az az igaz Isten!...

A zshivaj ismét föllobogott. Vrádáné hatalmas karjaiba emelte a megfőtt beteget, s az ágyra tette. Oláh Mári pedig felgyúrte mocskos ruháját karjain, s alaposan megnyomkodta szegényt. Szívós, csontos ujjai között ropogtak a csontok, nyúltak az inak, feszült a bőr. Fejétől a lábujja hegyéig végigdolgozta Vargánét. S amikor abbahagyta, még alaposan be is kente a nadragulyás-maszlagos kenőccsel, egyetlen fillérnyi helyet sem hagyva kenetlen. Aztán ráhúzták a derékig érő „kisinget”, alsószoknyát, fejére fehér kendőt kötöttek, s állig betakargatták dunyhákkal.

Vargáné azonnal elvesztette eszméletét. Fáradt szemei lecsukódtak, lázrózsás, szelíd arca belesüppedt a vánkosba, homloka vizes volt. És agyában peregni, kergetőzni kezdtek a legfantasztikusabb álmokképek. Az asszonyok ott álltak a tócsás, bűdös, fülledt szobában, odakint erősen délutánba hajlott a nap, s az árnyékok nőttek.

- Mast elcsöndesödött - szólt Vrádáné.

- Szegény férjem is így aludt... Jaj Istenem, éppen így aludt, amikor meghalt. Csak nem volt ilyen piros.

- Majd meggyógyíl mast má... Ne filjenek. Má látszik rajta... Jaj, megírdemlem én azt a kis egyet-mást...

Juli rendezkedett. Ismét csak az ő munkája szaporodott, ismét hordhatta a piszkos vizet, törölhette a padlót, ablakot, cipelhette, moshatta a piszkos edényeket. Dezső viszont kezdett megnyugodni: no, hála Istennek, elcsendesedett az anyja, alszik, meggyógyul... Milyen jó lesz, ha megint főz, és ők rendesen ehetnek, dolgozik és a munka halad... Csak az a ló!... És az apja komisz bánásmódja.

Dezső meleg szemmel nézte az anyját. Most megint érezte, hogy van anyja.

Egyszerre óvatosan kinyílt az ajtó, s fekete lüszterruhában, táblás arcán alázattal, sasorrát lehajtva, apró szemét azonban kíváncsian és kárörvendően a betegre szúrva, belépett Nagy Varga Mária. Mindnyájan dermedten nézték ezt az orcátlanságot. De ő nyugodtan köszönt, mintha hazajött volna:

- Jó napot. Na, hallom, beteg a Mária. Hát beteg? Szegén. Mondok: jába a harag, lesz, ami lesz... én megnízöm... rokon... - szipogni kezdett az orrával. - Szegén!... És éppen máma... Isten keze... Lá, mondtam: aki az apjára kezét emel... Aaa, aaa. Éppen, amikor a tárgyalás vót!...

Mindenkin átfutott a hideg. Akkor már tudták, hogy Vargáné menthetetlen - mert úgy akarja az Isten.

*

A nagy, döbrent csendben először Vradáné tért magához. Pillanat alatt meggondolta, hogy Varga Mária arcátlan megjelenése nagy veszekedést, sőt talán verekedést támaszthat, Varga János alighanem kipofozza innen, ha meglátja halálos ellenségét, akkor pedig új pörre megy a dolog, ahhoz viszont tanúk kellene, tehát őt is megidézhetik. Kellemetlenség lesz belőle, útiköltség, egyéb kiadások... De a további fejlemények annyira érdekeseknek látszottak, hogy sehogy sem akaródzott hazamenni. És hát a pörhöz legalább két tanú kell. Ha ezek itt elmennének, és ő maga maradhatna itt, milyen szépen tanúja lehetne a viharnek minden veszély nélkül. Hangosan fősóhajtott:

- Hej, biza asszonyok, haza kéne má menni, ott a sok dolog a nyakunkon! Maj meggyógyél most má nélkülünk is. Meg osztán a János is gyühet, még maj nem tetszik neki, hogy itt legyünk!

De bosszúsán látta, hogy nem törődik vele senki.

- No! Hát nem gyüttök? Mer én mék! - ijesztgette őket vastag kiáltással.

- Hát csak tessék - vigyorgott gúnyosan Lina, vagy csak úgy látszott, mintha gúnyosan vigyorgott volna, annyira hegyes, vörös és rókaszerű volt az arca.

Oláh Mária az ágy szélére ült, két ujjával megtörölte fogatlan száját, görnyedt, púpos háta előredőlt, oláhul sóhajtozott, és várt, várt, várt... Mintha a Halál fekete csontvázalakja ült volna ott mozdulatlanul a bűdös, piszkos rongyok alatt, annak szikár koponyájából foszforeszkálnának halvány, tétova, titokzatos szemei. A várakozás, vagy amint mondani szokták: a vihar nehéz csendje ült a szobán.

S ekkor egyszerre betoppant Nagy Varga János.

Növére éppen lesütött szemmel, nagyon csöndesen suhogott fekete hollóruhájában a beteg felé, és fojtott hangon, kárörvendő sajnálkozással, hátborzongató jóslatként mondta:

- Látod, Mária, látod... így áll bosszút rajtatok az Isten!... Mindég mondtam... ne menjetök pörbe az apánkkal. Mast osztán...

Megfordult, és pillantása találkozott a bátyjával.

Varga János arcán a legsötétebb elkeseredés borongott. Kalapját mélyen a szemére vágta, homlokán redők torlódtak, karja tehetetlen súllyal lelógott. Mintha boszorkányok ellen harcolt volna, de eredménytelenül. Megállt az ajtóban, nehéz lábait szétvetette, apró szeme szikrázó-élesen tűzött a nővére szemébe, de nem látszott rajta semmi meglepődés. Pillanat alatt tisztában voltak egymással. A délelőtti találkozás után most Nagy Varga Mária volt fölül. Szemét azonban lesütötte, alázatosan lehajtotta a fejét, s a beálló nagy csöndben fölsóhajtott. Mindamellet nem szólt semmit, hagyta, hogy az alulkerült ember törje meg a csend kemény bilincseit s alázza meg magát most már előtte is. Szinte kínosan hosszú ideig tartott közöttük ez a szigorú, néma csata. Varga János csak állt, állt egy helyben, fogai csikorogva szorultak össze, és lassan húzogatni kezdte a bajuszát.

- Na, te lafanc - tört ki végül teleszívott melléből rekedten, s hangjában végtelen gög, fejedelmi hatalom öntudata s a bajokban is törhetetlen erő vibrált -, hát elgyüttél? Könyörögni? Mi?

- Feledjük mast, ami délelőtt vót - mondta Nagy Varga Mária, amikor sikerült magában elnyomnia a hasonló gög és a megaláztatás dühétől fűtött szavakat. De érezte, hogy milyen hatalmas segítőt talált a véletlenben, s ez mégis megnyugtatta. Halkan válogatta a szókat. - Nem kell mindég dúlódni egymás becsületibe...

Varga Jánost előntötte a vér. Egyetlen lépéssel a szoba közepére dobbant, s nővére arcába meredt.

- Igöön? Feledjük, azt mondd? Ne dúlódjunk? Soha! Soha egy gramot nem feledök! - Öklével lecsapott a levegőbe, bő melléből egymás hegyén-hátán törtek ki a mondatok, rekedt dühvel, a sorstól rettegetve, de azon mégis uralkodni akarón. És esztendők titkos agyarkodásai, megvetése és gyűlölete ömlött ki a lelkéből. - Soha, értöd! Amit én mondok, azt meg nem másétti a zisten se! Amit én akarok, azt köröszkül nem gázoli az Isten se! Mer én az igazságot akarom, és jába gyüssz ede könyörögni, azért, mer most az asszon beteg, jába apellász rá, mer neköm nem parancsol a zisten se, jába tolod ede az alázatos, hazug pofádat a fél falu asszonya előtt, mer az engöm nem befolyásol, jába hiszöd is! Igöön, hogy és most vonjam vissza a keresetömet, mert az asszon beteg! Háhááá, azt nem, azt má nem! Jába lesitök! Engöm nem a papok tanétottak meg alázatoskonni, beijedni, mellet verni - és döngette a mellét -, mint a sütet pápistákat a szobor előtt, ede jába gyüssz, én nem mondom: uram, uram, mer az én akaratom igazságos akarat, azér is fujtattatok vóna meg egy kalány vízbe! Hogyan! Még te akarsz az én családomtul, tüllem, ellopni, kicsikarni hat darab földet, osztán, osztán meg ede gyüssz, ede, a házamba, mikor tudod, hogy baj van, ede orcátlankodol, ede, mer azt hiszöd, én beijedök, osztán ott sírok-jajgatok, eszöm, kezem-lábam előtted, hogy hát: jaj, jaj, vidd el mindönömet, fossz ki, hadd az igazságom, legyön ebek igazsága, mer az asszon beteg? Ez csúfság! Ez má piszkosság, nem egyéb! Ez egy abszolút dolog! Ne félj! Ede jába gyüttél. Ha beteg az asszon, hát beteg. Ha meghal, hát meghal!... ugyan hát nem hal meg... De amit én egyszer elkezdtem, a magam igazát nem hagyom száz haszontalan asszon életiér se!

Lihegett, és homlokán lepergett a verejték. Rekedt hangja folyton keményebben és ridegebben zuhogott, minden szóval jobban belelovalta, hajszolta magát a mániájába, gyűlölete izzott, és fuldoklón ordította ki magából a forró hangokat.

- Az Istenér! - suttogta Nagy Varga Mária - ne ordéts. Fönveröd az asszont.

Egy pillanatra visszakapta az új szókat, melyek ki akartak robbanni belőle, de erre a suttogásra hőkkenve benne szorultak. Elvesztette a lendületét. Most gondolt vissza csak arra, hogy mit is mondott. S fülében visszacsengett a saját hangja: „... a magam igazát nem hagyom száz haszontalan asszony életiér se!” - s odapillantott a vánkások közt izzón pihegő feleségére. Megingott. Beledöbbsent valami. S egyszerre nagyon bizonytalan lett a máskor nagy hang.

- Ha fönveröm, hát fönveröm!... Mi közöd hozzá? Mit avatkozol belé? Mit keresöl ett? Mi? Mit?...

- Meghallgattam, amiket eléhoztál... - szólt az asszony nagyon csöndesen, s mint a vadászkutya, mely orrában hordja a zsákmány mozdulatait, ösztönösen követte Nagy Varga Jánost nyomról nyomra. - Én békülni akarok, János... Nézd, János, mast, hogy az Isten balkeze...

- Hon az Isten balkeze?! - ordított a férfi.

- ... az Isten balkeze... éppen mast, amikor a tárgyalás vót... amikor törvénybe citáltad az apádat... és ki akartad... János, én nem akarom a Mári halálát, énrajtam ne múljon, János, hátha az Isten még fordíthat az életén... János, én azt mondom, vond vissza a keresetöt, én is elfeledöm...

A cigányasszony dühösen várta már, hogy elmenjenek. Az asszonyok halkan összemosolyogtak. Juli pedig fölcsattant:

- Éppen csak ez kellött még!

- Mit? - ugrott elébe Varga János. - Visszavonjam? Van ám eszöd. Te meg zsebre vágod a hat darab földet. Hogyne! Maj a rosseb! Hát akkor minek firkáltam én Ponciustól Pilátusig mindenkikhön, minek utaztam, csúsztam-másztam, fizettem, etettem, verrasztottam, az Istenét, minek? Hát van még neköd pofád idegyünni hozzám, a házamba, amikor hallod, hogy az asszon beteg, még edegyüssz, hogy vonjam vissza, te meg elfeledöd?... Kifelé!... - ordított az ajtóra mutatva. - Pusztuj ennen! egy percig se túrlek meg ett!

Nagy Varga Mári arcát bíborvörösen futotta el a vér. Fejét fölvetette, sasorra mögött úgy szikráztak a szemei, mint a kések. Ismét egymásra meredtek, percekig. Úgy látszott, készek egymás torkára ugrani. Hat darab földért. A feszült, nehéz csendben egyszerre hallani lehetett Vargáné tétova hadarását. Apró köhögésektől meg-megszakítva, hátborzongató egyhangúsággal recitálta lázálmait, mintha gúnyos kedvű, megfoghatatlan szellem szállotta volna meg.

- Nem bánom, János... szerethetöd má a Zsuzskát, János... khö-khö-khö!... csak enni hazagyere... Tudod, neköm má mindegy...

Varga János arcából lefutott a vér. Kezei lehulltak. Egy lépést tett az ágy felé, hogy nyilvános titkát visszafojtsa az asszonyba, de megállt, mert hát a szavak olyan különösek voltak, olyan monoton, szomorú szavak, mintha valaki búcsúzkodna, valaki, akinek már minden mindegy. Szégyenében és megütöttségében körülnézett a gyűlölt arcokon. Mohó, lázas kíváncsiság nyálazott felé körös-körül. Kutyaalázat és kíváncsiság. Csak Dezső ült görnyedten az alacsony széken, tenyerébe fektetett homlokkal. Juli tűzpirosan meredt rá. S a beteg asszony tovább hadarta:

- Neköm mindegy, János... Addig vótál te jó, emég szegén vótál...

- Hallod? - mutatott az ágyra diadalmasan Nagy Varga Mári. - Hallod-e ezt? A halódó feleségöd mondi! Vond vissza! Megver az Isten!... - vigyorgott a szeme göggel.

- Kifelé! - tört ki a meggyötört ember torkán, s megragadott egy széket.

- Ki innen minnyá! Ki! Azt a jóistenét annak a...

A tolakodásból, amint valamennyien az ajtnak estek, élesen visított ki Lina méltatlankodó jajgatása. Nagy Varga Mári lassan ment ki, s a küszöbről megvető pillantást mért a gyűlölt testvérré. És a cigányok eszük nélkül rohantak. Egy perc múltán csak Juli meg Dezső volt a szobában.

- Te is! - kiáltott Dezsőre, s a fiú halálsápadtan ment.

Nem akart maga körül látni a lányán kívül senkit. Akkor fújva zuhant egy székre, két nehéz karját az asztalra lökte, s fakó hangon szólt: - Porkoláb a zisten is - és felnyögött, mintha vásra verték volna.

*

Nagyon nehéz volt a kedve még félóra múlva is. Lassan eszegette a vékony szalonnát, apró darabkákat szeletezett a kusztorával, a hófehér kenyérből széles karéjt hasított, és háromszögletű cikkekre osztotta. De bár hajnali pálinkáján s a délelőtti pirított kenyéren kívül egyebet nem evett, most mégsem ízlett az étel. Sötéten bámult maga elé, miközben tehetetlenül forgatta szájában a falatot. Néha fölvetődött benne a hétköznapi esztendő óta megszokott, szinte gépies tennivalója; megérezte, hogy hány óra van, s minek érkezett el az ideje, már-már kelt is, hogy menjen, és cselekedje, amint megszokta már... de aztán egyszerre, mintha valami forró folyam emelkedett volna föl a mellében egészen a torkáig, eszébe jutott a beteg ló, eszébe jutott a nővére is, minden csapás és minden fenyegetés, amint így egymásra torlódott. Határtalan, egészséges önbizalmát lankadni érezte, minden tagja zsibbadt és súlyosodott. Bánta azt is, hogy a fiával olyan durván és ridegen összetűzött. De hiába, nem bírja a természete! A fiú nagyon érzékeny, úri hajlamú, és okoskodik. Ez nem neki való. A beteg asszonyra nem sokat hederített. Majd izzad egyet, kialussza magát, és minden rendben lesz. Gyakran megbetegszik az asszonyféle. Nyög, jajgat, de ez is csak arra jó, hogy néhány napig szabaduljon a munkától. Mint úriasszonynak a szanatórium, fürdő, az neki a nyögés, megkenés. Lelkileg is fölfrissül utána. De hát az furcsa, hogy félrebeszél, és milyen dolgokat beszélt a hírváró, hírhordó had előtt!... Hiszen mindenki tudja, de azért holnap mégis tele lesz a környék vele, s irigyei föl fogják használni ellene úton-útfélen. Mert okos ember úgy és ott szerzi ugyan a pénzt, ahogy és ahol éppen lehet, nincs piszkos pénz, sem bűdös... de mégis... minek azt nyíltan kimondani?

Lassan rágta az ételt, és sokáig elrágódott ezen a dolgon is. Szóval: a felesége nem aggasztotta. Ez inkább komédia, évente néha többször is megismétlődött. De a ló... a ló! És a nővére fölháborító tolakodása...

És hiába, hiába, valami nyugtalanság futkosott az izmaiban, futni, futni szeretett volna ki a világból, a börtönből, körülötte utálatos megszokottsággal meredeztek a régi bútorok, kellemetlen némán feküdt lihegő felesége, és Juli rosszkedvűen tappogott körülötte, minden olyan súlyosan nehezedett rá, mintha a mellére rakták volna. Aztán észrevette a bent rekedt szagokat, fölemelt orral szimatolt, a diólevél, zsír, hagyma, gőz és cigányszag fülledten áradt arcába. Mély lélegzetet vett az undorító levegőből, köpött, s odaszólt a lánynak:

- Mér nem nyitod ki az ablakot? Fázol?

S már ismét a tennivalókra gondolt, a cselekvés, mozgás vágya már ott bizsergett a karjaiban, a combjában, a nyitott ablakon beáramlott az illatos délutáni levegő, s szívében erre valami finom, halk jószág kezdett csírázni.

- Mindég csak az a baj, mindég... - dörmögte és sóhajtott. - Pedig én csak tiértetők évődök annyit... Dezső még nem evött?

- Lá, nem ehetött - mondta Juli. - De hát ment vóna, osztán evött vóna valamit, a muja... Annak is mindönt a szájába kell adni.

- Elment az egész nap máma - szólt később Varga János, és bekattantotta a kusztorát, fölállt, kibámult az ablakon. Hiába simogatta körül a tiszta levegő, nyomott, szomorú hangulata csak nem akart oszlani. Kifelé ment a szobából. - Most kimék, ellátom, amit kell, mer maj béestelődik, osztán gyűnnek a marhák, disznók... Mamá neköd kell fejni.

- Neköm? Azt má nem! Maj a rosseb! Ott a Dezső. Fejjön az! - indult meg Juli rettenetes nyelve. De apja szavaira belefagyott a harag.

- Ű nem fej. Mer ű elmen az állatorvosér. Beteg a Bandi.

Juli kerekre nyitotta a szemét, kezéből kihullott a söprő. Elsápadt. Hebegett.

- Szent Isten... Mi lőtte, he? Mi baja?

- Takonykór - mondta az apja. - Aligha él fön...

Avval kiment az ajtón, otthagya a rémült lányt a szoba közepén.

Hiába próbált dolgoztatni, hiába lótot-futott az udvarban, nem nyugodott meg. A nyomasztó, nehéz súly csak ott ült a mellén, homloka ki nem simult, feje csak lehorgadt. Oda-odament a kúthoz, kiemelte az új pint bort, s nagyokat húzott égő szomjára, de csak nem tudta visszanyerni ruganyosságát. Bement az istállóba, nézte a szomorú lovat, s fülében újra és újra visszacsengtek nővére szentelen szavai: „... az Isten balkeze... éppen most... amikor törvénybe citálad az apádat...” Hátha... mégis van benne valami igazság? Hátha...

Dezső ott söpört a borjúk körül. Komoran, némán. Rá se nézett az apjára. Csak a sebesebb mozgásán látszott, hogy jelenlétéről mégis tud. Varga János mintegy magamagának dörmögte:

- Mivel érdömöttem én ezt a csapást... Az a jó Isten is minek látogat meg ennyirán? Hát ezer dogozók, évődök... ezer mindön aggságom...

A csendben csak a seprő hersegett a téglán, s a beteg ló hortyogott szomorúan. Dezső hallgatott.

- El kell maj menni az állatorvoshoz. Tán még fönépűne. Söprés után el kell menni...

Dezső hallgatott. Nem méltatta az apját egyetlen pillantásra sem. Varga János szívébe mintha kés hasított volna.

- Jába mindön tisztaság - nyögte -, mer meg nem ösmeri az embört sem az Isten, sem a családja... Jobb, lennék én is olyan, mint más, ne gondónék annyit a hónappal.

Nem találta a helyét sehol. Végre lement a disznóólba, megragadott egy vesszőseprőt, néhány vödör vizet felöntött a téglára, s ragyogó vörösre söpörte. Egyébként utálta az ilyen piszkos munkát, pillanat alatt feketélt a lábszáran a bolha, orrát bántotta a bűz, de az asszonynak most nem parancsolhatott, mint máskor, Julit soha nem szokta ilyen piszkos munkára szorítani... de most meg szinte jólesett neki, hogy olyat dolgozik, amit sohasem tett szívesen.

Mikor a jószág este hazatért, megetették a visító disznókat, a teheneket bekötötték, s Dezső megfejte őket, Juli is odaöntötte a sajtár meleg, habos tejet a sertések elé, a nap utolsó aranypiros sugarai is kihunytak a keskeny felhősávok szélén. Dezső másik nadrágot és cipőt rántott, s elment az állatorvosért. Azért ment este, hogy ne sokan lássák. Varga János pedig az istállóajtóban állt, cigarettára gyújtott, s komoran bámulta az acélszínű égboltozaton keringő fecskéket, a fák álomba merülő lombjait. Juli a kút kávéjára ült, elnyújtotta vastag, meztelen lábszárait, kerek, kemény mellén összefonta a karját, de hiába firtatta a ló állapotát, s hogy mi lesz, apja nem válaszolt semmit. Tán nem is hallotta.

Végre nyikorgott a kapu, rohant a már szabadon eresztett kutya, s az esti homályba merült udvaron feltűnt Dezső és az állatorvos alacsony, imbolygó alakja. Csakhamar odaértek, s a kis zsidó ember harsányan, tréfálva köszöntötte.

- Na, na, hát beteg a felesége?

Varga János nem szólt a rossz viccre semmit, csak köpött. Lassan meggyújtotta az istálló-lámpást, s a küllős, halvány fény megvilágította sötét, borostás arcát, Dezsőt, az ijedt Julit s az állatorvos koravén, mély ráncokkal keresztül-kasul vésett, csupasz arcát, mely groteszk ellentétben volt vézna, kicsiny, szinte tizennégy éves fiúhoz illő természetével.

Bementek az istállóba, Varga a lámpával a lovak közé lépett, s hevesen magyarázta:

- Még röggel nem látszott rajta sömmi. Olyan vót az, kéröm, akár az élet... Csak mast délben. Én nem tom, mi lehet? Hát azér hívattam a doktor urat. Kérjön amennyit akar... - tört fel nehezen a melléből, és legyintett - magáé a tudomány... Nem sajnálok érte sömmit... Csak möntse meg...

Amíg a doktor a lámpa imbolygó világánál ajkbiggyesztve nézegette, tapogatta, vizsgálta a lovat, Dezső és Juli némán álldogált az ajtóban. A fiú cigarettázott, s elbámulta a csillagos égboltozatot, melyből feketén és keményen meredt elő a nagy diófa súlyos lombkoronája, s mögötte a református templom hagyma formájú tornya. Csend és sötétség merengett köröskörül, csak a tücskök zenéltek ritmikusan a kert illatozó bokrai alatt. Dezső a kis fűre, habkönnyű, tiszta Palló Ilonkára gondolt, majd a húga kemény, rideg és konok arcélét nézte, amint félig megvilágítva a lámpafénytől élesen rajzolódott az est lágy bársonyháttérére. S Dezső még mélyebben és sivárabban elszomorodott, szemébe könnyek szöktek. Anyja lágy, érzelmesebb természetét örökölte.

A férfiak előrejöttek, s az állatorvos érdes hangon, kegyeletlen durvasággal mondta:

- Hát bizony, a dög takonykóros. Ki kell vinni a legelőre, és elkülöníteni. Jelenteni kell az esetet. Aztán holnap majd meglátjuk. Azt hiszem, le kell bunkózni...

- Leb!... unkózni! - sikoltott Juli, s összecsapta a kezét. - Szentségös Isten! A Bandit! Há legyünk mast má?!

Apja a haját tépte.

- Nono! - kiáltott a doktor minden részvét nélkül. - Ennél a dögnél nagyobb urakat is lebunkóztak már, pedig betegek se voltak. Örüljön, hogy nem a papája takonykóros, mert akkor őt bunkóznák le. He-he-he!

- De kéröm! - hördült meg Varga János. - Nem tréfaság az! Tessék mast elgondóni: egy pógárnak lebunkózni a loját! Isten ellen való... ez... ez...! Júúj neköm!

Tehetetlen dühében két öklét rázta a szögön lógó lámpa felé, arca eltorzult a fájdalomtól; majd összemarkolta a két kezét, s úgy könyörgött, miközben a hangok rekedten törtek elő a torkán:

- Nem tudja az az Isten se, hogy mit csinyál! Ejen egy loat agyoncsapni! Uram, könyörgök, gyógyítsa meg! Möntse meg! Kérjön érte, amit akar, megfizetöm... csak gyógyítsa meg!

Könnyezett, mintha a gyermekéről mondtak volna halálos ítéletet.

- Há legyünk! Há legyünk! Tönkremegyünk belé! - sikoltozta Julis.

- No, no! Nem halnak bele. Egy dög nem a világ. Van ott még, ahol ez volt - kárörvendezett a doktor, s nyugodtan ment kifelé az ajtón. - Hát majd holnap eljövünk. A másokra ügyeljenek, mert megkaphatja. Jó éjt.

Megbillentette a sapkáját, s füttyürészve bukott bele a sötétbe.

Odafönt a konyha sötét volt, s az istállóban évődők egészen megfélemedtek a beteg asszonyról. A disznóól felől csámcsogás hallatszott: a maradék tejet szürcsölgették a lomha disznók.

*

Varga János érezte, hogy most mennie kell valahova, valamerre, mert nem bírja az egy helyben maradást. Még szótlanul szívta végig a cigarettáját, aztán megfordította kék kötényét, kabátját megrángatta kétfelől, s színtelen hangon szólt: - Ti csak menjetök be. Fekügyetök. Én elmék Szikláékhoz.

Avval megindult a kapu felé.

Juli lomhán kacsázott föl a lépcsőkön, Dezső a lámpát vitte. Egyikük sem szólt. Dezső feje kóválygott az éhségtől és dohányzástól, keserősége nőttön-nőtt, s szüntelen az orrát nyomkodva szipogott. Úgy érezte, semmi sem köti ehhez a házhoz, csak a mindennapi kenyér s a szegénységtől való félelem. De ha egyszer... egyszer elmehetne innen... hogy ne súlyosodna rá minduntalan a tökéletlen parasztok buta önzése, a formátlanság, a piszok, az örök munka hajnaltól estig, a gőg, a zsarnoki hatalmaskodás. Sietett, hogy mielőbb egyedül lehessen, végigdobhassa magát az ágyon, s ne lásson semmit az otthonából.

- Nem eszöl? - kérdezte Juli mogorván, amikor fölértek.

- Nem - felelte dacosan, s érezte, hogy torka elszorul, düh és szomorúság émelygett a mellében, halántéka lüktetett. Besietett a szobába, és egyedül maradt.

Varga pedig nagy, döngő, lomha lépteivel komoran mérte az utcát. Gépies mozdulatai elől visszahúzódtak az árnyékként suhanó kutyák, s nem ugattak. Senki sem járt az utcán. A csöndes akác- és szederfák suttogtak, kedvesen hunyorogtak a csillagok, a kocsma vigyorgó ablakai felől egy cimbalom tétova zengése bugyborékol. A férfi átment az ásító, hepehupás piacon, elhaladt a pápista parókia magas, rozoga épülete előtt, avval szemközt a katolikus iskola alacsony, rokkant, tyúkólszerű viskója görnyedezett a sötétben. Aztán egy szalmás ház udvarára fordult, biztos léptekkel, mint aki minden göröngyöt alaposan ismer. Otthonosan, ösztönszerűen. Kopogtatás nélkül nyitott be a sötét konyhába, bátran lépdelt a téglákon a szoba felé.

Az ajtó előtt megállt. Nem mintha habozott volna. Gyermekkorától fogva szinte mindennapos volt itt, Szikla Jóska a legjobb barátja volt, egyetlen, akivel soha össze nem vezett, még akkor sem, amikor mindenki tudta, és nem titkolta senki, hogy feleségét, Kálló Zsuzskát szereti - s tudta elsősorban maga Szikla Jóska. De megállt azért, mert annyira belemerült a gondolataiba útközben, hogy most egy pillanatig zavartan meredt az ajtó üvegeire. Odabent halványan imbolygott a mécs, az árnyékok ide-oda hajladoztak, s a vánkosok pufogó zaja arra mutatott, hogy Zsuzska az ágyat veti.

Belépett, nem szólt semmit, odament az asztalhoz, melyen a mécses füstölgött, s a vacsora morzsái s egy darab búzakenyér hevert, lezökkent a szalmaszékre, fején hátralökte a kalapot, s nehezet sóhajtott. Belémeredt a mécslángba, aztán körülnézett a megszokott, gerendás szoba fehér falain. Minden úgy volt, mint máskor. A két kicsiny, piros függönyös ablak között szaporán ketyegett a vén óra, a sublóton kis fiókos tükör csillogott, és vásott, fakó fényképek álltak a bögrékhez támasztva. A két magas ágy is a fal mellett egymás után. És Zsuzska hatalmas, széles csipőjű, derék alakja egykedvűen hajlong ide-oda, amint veti az ágyat. Biklája szaporán leng kemény, férfias mozdulataitól.

Mikor elvégezte az ágy lebontását, Kalló Zsuzska a férfihoz fordult. Alacsony homlokát eltakarta a kendő hegye, egészen közönséges, darabos, egészségesen kerek arcán futkosott a fény, vastag ajkai fölött kékes pehely sötétlett.

- Mi az no! János! - szólalt meg érces, mély hangon. - Mi lőtt?

Varga János öklét az asztalra tolta. Hallgatott.

- No? Megkukultál, he? Szólj má. Nem kapitok meg a fődet?

- Eh! - csattant fel gőgösen. - Éppen *én* nem kapom meg a fődet! Hátha az az Isten lehozi a szakramentomot, osztán a fejére áll, kifog-e rajtam?!

Az asszony vállat vont, s dongó léptekkel kiment a konyhába. Csakhamar sült sonkával és borral tért vissza. Odatette Varga elé az ételt, közelebb tolta a világosságot, s unszolta:

- No. Ett van. Egyél hát.

Nagy Varga János lassan emelte szájához az üveget, s legelőbb is jó hosszút, bővet és hangosat ivott. Aztán lassan enni kezdett. Az asszony tett-vett körülötte, egy teknőben térdig megmosta atlétalábát, kivitte a vizet, mindezt szó nélkül. S a férfi evett. Percről percre jött meg az étvágya. Végtelenül rakta szájába a falatokat. S csak mikor másodszor is ivott a borból, kezdett Zsuzska temperamentumos, mély hangján beszélni:

- A Jóska má evett. Nem is tom, há mehetött biza. Hát ti? Mi a rosseb van megen?

Most bekattantotta Varga a kését, csuklott, a lelke lassan-lassan kezdte visszanyerni rendes ruganyosságát, a komisz cigarettafüst jóleső zibbadást lopott a tagjaiba. Olyan egykedvűséggel, hogy őt magát is meglepte a saját idegen hangja, mondta el a ló betegségét. S egészen szürkén tette utána, hogy meg fog döglenni.

Zsuzska megdöbbenve hallgatta.

- Osztán hogyan leszól? Annyi mélység sok pénz!

Varga János vállat vont.

- Még csak kibírnám valahogy. Ha a családom is olyan vóna, mint én. Ha olyan fogalmik, tudalmik vóna az élethön, mint neköm. Ha a feleségöm *feleség* vóna, a gyerekek: *fiam*, a lány... a lány... - legyintett, sóhajtott. - Az is csak a ruha, hívság, úriasság... Én mindönt mögszörzök nekik, ami csak kell! - kiáltott föl, s szemei szikráztak. - Én rájuk akasztom a csillagos eget! Nincs nálam jobb apa, az nem igaz! De ezők... ezők... Nem értenek. Mer az a ló... nagy baj. De kiheverném, még csak rá se néznék, ha vóna családom. Hon állnék én akkor! Napóleon lennék, az istenét, Napóleon! Mamá odabé ünék a parlamentbe!

Sokáig hallgattak, s az asszony nem vizslatta ezt a vad, tehetetlen, erőszakos embert, mert évtizedek óta megszokta, hogy neki elmond mindent magától. Előtte hangosan gondolkodott.

- Mer kapok én pénzt, akár százmilliomot, az Istenét, megérök én egy loat! Ti is adnátok valamennyit... De mast megen ett az asszon, annak is mast jutott eszébe a döglés, éppen mast, amikor tele vagyok bajjal ni...

- Azám, hallottam. A Lina mesélte. Te János, igaz, ott vót a Nagy Varga Mári?

- Ott, a lafanc! A rohadt! Hogyhát vonjam vissza, ű maj megbocsát neköm! - kiabálta rekedt-dühösen, s hangjával iparkodott magában elnyomni azt a különös nyugtalanságot, ami egész délután szorongatta; de szüntelen eléje tolult a háza képe, a fák, az udvar, az istálló, a beteg lova s a vánkosok közt pihegő felesége. Egyszerre csak megjíedt, *hátha most történik otthon*

nélküle valami nagy, nagy szerencsétlenség? Lélegzete elfulladt, végre lerohant, lezuhogott a szívére... Sohasem érezte még ezt: rettegett.

Talán gyermekkorában történhetett vele ilyesmi, ama rettenetes nyári jégvihar alatt, amikor háztetőket hordott a dübörgő orkán, cserepek csattogtak, s a koromsötét égről aláhulló súlyos jégözön szarvasmarhákat vert agyon. Akkor két fejszét is kidobott vele a nagyanyja az ajtón, s az istenítélet mégsem múlt el. Akkor is úgy bűjt a szülejéhez, mint ahogy most bűjna - *de nincs kihez!*

- Aszongyák - mesélte Kálló Zsuzska -, hogy hát az apád megátkozott, amér törvénybe huroctad. Meg hogy a Nagy Varga Márit is látták a ház körül máma meg tennap este is. Hogy má az babonázott meg bennőtetet...

Varga János az üveg után nyúlt, és megint ivott. Új cigarettát sodort, s kellemetlen szorongását nyelegette. Zavartan, reszkető hangon nevetett.

- A rosseb! Mondik a marhák! Kinek van akkora ereje?!

- De nem tréfaság az! Én má hallottam...

- Mondik az irigyök... Hissze a rosseb.

Ekkor megérkezett Szikla Jóska. Kissé görnyedt, koraősz ember volt, szeme körül már kusza ráncok bagozódtak, kopaszodott, és deres barkó volt a képén kétfelől. A hangja magas, erélytelen kappanhang.

- Szerbusz. Mast gyüök a szélsőkocsmábul. Útközbe... mi az Isten? Hallom: beteg a Mári. Mi az Isten? No, majd meggyógyul. Szokott ű máskor is. De beszélük. Aszondi minnyá féleszü: persze, megbabonázták, mast osztán eltemetheti, úgy kell neki... szóval hát no!

Varga János most már nem tudta elfojtani magában a rettegést. Lassan féloldalvást fordította fejét a kicsiny ablaküvegek felé, melyek sárgán villogtak a mécs libegő világában. Pillanatig csend reszketett körös-körül. Odakint szél támadt, és suhogva horzsolta a szederfák koronáját. Minden különösen titokzatos, komor és nehéz volt.

Varga Jánoson átfutott a borzongás. Fölállt, néhányszor végiglépte a szobát, majd ismét ivott, s az üveget átnyújtotta Szikla Jóskának:

- No, Jóska. Ne igyak magam.

Aztán elmondta, hogy beteg a ló. Kérte, jöjjön el hozzá korán reggel, segítsen a lovat kivinni a legelőre, meg öröltetni is kellene a malomban, egyéb dolog is akad... Éppen úgy, mint máskor. De most minden szavának olyan különös súlya volt, mint máskor soha. Csakhogy nem tudta: mi is hát ez má ővele.

Itt, a másik otthonában sem érezte már jól magát, mennie kellett, űzte valami, nyomta a mellét, feje szinte kóválygott... Akadozva mondta:

- Hát én mast hazamék. Ott aluszok az istállóban. Kell valakinek lenni a ló mellett. Megette a rosseb az életöt...

Kifordult az ajtón. Még visszaszólt:

- Nem tom, mi lesz velem... Nem azér a lóér... De!... Rogyassza le az Isten ezt az életöt... Éppen mast kellett...

Nem tudta kifejezni magát. Legyintett, betette az ajtót, s kiment a házból.

Hűvös szél borzongatta végig, bebújt a ruhájába, s közelgő zivatar szagát csapta az arcába is. Begombolkozott szorosan, cigarettára gyújtott, s ösztönös mozdulattal pillantott az égboltozatra. Nyugatról nagy, fekete felhők gomolyogtak, s egymás után falták föl a kis hunyorgó, reszkető csillagokat. Villámok sercentek néha, mint pillanatra kigyúló görögtűz. Nagyon messze halkan morajlott az ég.

Varga János sietve megindult, mintha a háta közepébe kést akarnának szúrni.

*

Pislogva égett az istállólámpa, s a falakon hosszú küllők imbolyogtak. A padláslyukhoz támasztott létra, a szénacsomók, vesszőkosarak árnyéka a pókhálós famennyezetre vetődött. Mert a lámpa lent állott a téglán, s különös világosságot vetett a lovakra és a sötét szögletekre.

Néha-néha nagyot sóhajtott valamelyik ló vagy a rekesztekén túl heverészve kérődző tehén. És ez nagyon békés, családias és meleg hangulatot teremtett. Varga János feküdt a szénán, félkönyökére támaszkodott, térdére vetett egy pokrócot, s hallgatta ezeket a csendes hangokat. Néha olyan mélységes csend támadt, hogy a pókhálók szövevényében vergődő legyek zümmögését is hallani lehetett, máskor azonban a közelgő zivatar szele átzúgott a padláslyukakon, meg-megújuló rohamokban süvöltött a fák közt, s a mennydörgés egyre erősebb, dübörgőbb és tagoltabb lett. A villámlás szüntelenül gyulladozott a kis ablak mögött, s kéken röpködött az üvegen.

Varga János fejében képek kavarogtak.

Nem tudott szabadulni a gyermekkorában átélt hatalmas vihar emlékétől. Csodálatos volt: azelőtt alig jutott eszébe, legfőlebb ha a családban esett szó róla, s ő olyankor a borzadó hallgatónak elmondta újra és újra. Most meg nem tudott szabadulni a képektől és hangoktól. Láta magát és a nővérét összebújva a régi talpasház konyhájában, a nyitott tűzhelyen lobogott a láng, s az edények ott álltak félrehúzva sorban, mert senki sem gondolt evésre. Éjszakai sötétség. Hallotta a szél ordítását. Folytonos lobogással látta égni az ablakon át az egész világot, a kigyúlt égboltozat alacsony felhődrapériái kéken, sárgán és hófehéren lángoltak mindenfelé, a vihar tomboló dübörgését meg-megszakította az eget-földet kettéhasító villámcsapás csattanása, omlott a házat ostromló jég, csurgott a víz, már befolydogált a küszöb alatt... S a hangosan jajgató nagymama hangja is tisztán csengett a fülében, amint imádkozását, fohászeit kétségbeesett üvöltésekkel, vonítással tarkázta, száraz kezeit a gerendák felé emelve:

- Ett a végítélet! Bétellött a mi napjaink mértéke!

S hallotta aztán, amint új reményre kapva sürgetőzött:

- Jánoskám... a fejszét... dobd ki, fiam, az ajtón...

Látta magát - tizenkét esztendő, bőgatyás-inges fiút -, amint teljes erejéből nyomta kifelé az irtózatosszél által beszorított ajtót, s végre nyílást tudván rajta tágitani, arcát korbácsként verte az eső és jégcsilánk, ingét tépte a beszabaduló szél, s a forrongó, ordító és égő pokolban látta a félméteres jégréteg fehérségét, elszabadult faágak tépett szárnyát fekete sárkányként üvöltve repülni, a le-leszakadó eső és jégtömegek harsogó fátylait, s mindezen a zenebonán túl hallotta az utcán le s föl rohanó rémült állatok rettenetes nyerítését, bőgését és visítását. Kihajította a fejszét, s abban a pillanatban vágott bele a villám a templomtoronyba. Az istennyila irtózatossrecsegéssel csapott le a magasból. S tíz perc múlva rőt fáklyaként világított a kigyulladt torony, olvadó harangjai együtt zuhantak le nagy süvegével az útra, s robbantottak millió szikrát a rettenetes nappal kavargó éjszakájába. S csakhamar bokáig érő víz lepte a konyhát. Sírtak, reszkettek és imádkoztak. Végül már nem is imádkoztak, nem is sírtak... Elfásulva várták a pusztulást.

Ez az emlék, mely oly mélyen vésődött bele a lelkébe, most folyton eléje lengette színeit, hangjait és illatait. Hiába próbált arra gondolni, hogy honnan vegyen pénzt új lóra, hogyan fizesse vissza, rá tudja-e majd beszélni Kálló Zsuzska az urát, hogy megint adjon pénzt neki, hogyan tudja jól elvégezni egy ló híjával a mezei munkát... csak újra és újra meglebbent előtte a gyermekkori emlék, nem szabadulhatott tőle. Csendesen könyökölve a földön égő lámpa mellett s hallgatva a folyton erősebben közelgő vihart, elmerengett a régi eseten, nem tudván lerázni úgyse, avval nyugtatta meg magát, hogy visszaidézte: milyen volt a ház, milyen volt a nagyanja (sem apja, sem anyja akkori alakjára nem emlékezett, mintha ott se lettek volna), hogy bújt hozzá a nővére, s mindketten hogy bújtak a szüléjükhöz, hogy szivárgott be a víz a küszöb alatt... apróra mindent... S az emlékképek mögül egyszerre csak előbukkantak a mostári hegyek, a pozsonyi Rózsavilla, Brűx... a pécsi csapatkórház... látta magát szabadságon idehaza, vékony vasbotra görnyedve ment minden reggel a templomba, s imádkozott, hogy csak fölmentsék, sikerüljön... és szimulálta a rokkantat, haldoklót, csak vissza ne menjen, csak a család, a gyermekek, a föld, a jómód... - Hátha el kellene menni holnap is a templomba? Hátha megint használna, mint akkor? Ha megverték, megbabonázták...

S nyomban fölmeredt előtte a villámcsapás következtében kigyúlt csonka templomtorony, amint lobogó tűzzel égett a viharban.

Úgy érezte, hogy ő ugyan hiába megy a templomba. Egyszerre nagyon üresnek és nevetségesnek találta a templomozás gondolatát. Hazugság - gondolta. - De hiába, nem lehet tudni... a babonázás... minden olyan csodálatosan és félelmesen halmozódott... Hátha?

Hangos mennydörgés csattant, a hangok megreszkettették az ablaküvegeket a kis istállóablakon, majd folyton halkulva görögtek tovább a messzeségbe. Heves rohammal zendült meg a szél, átvonított a padlásablakokon, harsogva nyögette meg a hatalmas diófát odakint, majd újabb és újabb rohamokban zúdult végig az udvaron és a ház előtt, a kerek kút vödrét csörömpölve himbálta, a fák süvítettek, csikorogtak, s egy-egy betolakodó hullámtól meglobogott a lámpa fénye is a földön, s fantasztikus táncot lejtettek a hosszú árnyékok a falakon. A vihar teljes erővel kitört. Néhány süket csattanás vad erővel ostromozta fel az orkánt. Villámok vakító sugarai hasították át a homályt. Aztán egy pillanatig feszült, kínos, halálos csend, melyben mintha minden egyszerre akarna szerteszakadni, s ebben a tetőfokra feszített várakozásban hosszan, szomorúan és halálosmélyen felsóhajtott a beteg ló...

Varga Jánosnak elállt a szívverése. Föl akart ugrani, de az állat csak állt tovább is nyugodtan, és Varga maradt. Hanem az a nem is állati, hanem emberi sóhaj, az a mélységes és vigasztalan szenvedés mint késpenge hasított Nagy Varga János lelkébe. A torka összeszorult, szíve elfacsarodott, szemébe könnyek szöktek, görcsös lélegzetet vett, s az a forró hullám megint fölemelkedett a mellében.

- Édös egy lovam! - csuklott föl hangosan, maga elé meredt, s pillantása előtt cifra karikába bomlott a mécszláng. Nagyon nehéz volt a szíve. Sóhajtott.

Ekkor megeredt az eső.

Bőven, patakokban, suhogó, ropogó, kemény ömléssel zúdult le a melegtől szikkadt, szomjas földre, locsogott, csobogott, a hirtelen megtelt ereszcatornák zengve ontották torkaikon a vizet, okádtak a bőséges ivástól, torkig, lustára itatta önmagát a föld, a villámok kegyetlen ostorcsapásai kéjesen kigyóztak a lomha fekete testre, ég és föld összeolvadt, és vonaglott, csurgott, sikongott az egyesülés elemi erejében.

- Hááá - ömlött el Varga Jánosban a gazda pillanatnyi öröme, és kinyújtózott a pokróc alatt. - A kukoricám!...

S frissen induló képzeletében már kapálta a kövér, porhanyó földet, zizegtek körülötte az ezüstös kukoricasorok lándzsás levelei, s a bárányfelhős égboltozaton lebegve úsztak az apró felhők a pécsi hegyek kék vonala felé. Már jött-ment a mezőn, s érezte a félfrissült növényzet üde szagát. De a másik pillanatban ismét visszazuhan az istállóba, elrebbentek az örömteljes képek, merengésének és megnyugvásának csendjébe rideg csattanással vagdalt a mennydörgés, aggódó füle dobhártyáján a jégeső zaja ropogott, s ő ismét el-elfúló lélegzettel meredt a vigasztalan jövőbe. Miért érezte vigasztalannak, holott, amik érték, külön-külön nem voltak súlyos bajok? A ló? Minden keserősége ellenére is a lelke mélyén tudta, hogy ő erősebb, hatalmasabb, mint ez a csapás. Beteg az asszony? Annyiszor megtörtént már, s annyszor meg fog még történni...

S mégis: néha egész valójában végigfutott a didergéshez hasonló félelem, s újra és újra elébe villant a gyermekkori vihar emléke... Végre szemei égni kezdtek, feje elnehezedett, s hasztalan erőltetés után úgy érezte, mintha lassanként valami langyos, bénító, vízzel teli mély kútba merülne, a víz összeesapott agyveleje fölött, egy darabig még hullámozott, zsongott, muzsikált a füle körül, aztán nem tudott magáról semmit. Hirtelen fölriadt.

- Jaj, mi történt - nyilallt át a lelkén, s rögtön tudta: valami nagy baj érte, míg csendesen aludt.

Világos reggel volt már, a fecske csicsergett a fészke szélén odafönt, s az apró istállóablakon beragyogott a hajnali égbolt. Varga János fölugrott, megdörzsölte szemét, s legelőbb is a beteg lóra fordult a pillantása.

Egész testében megfagyva nézte.

Ott feküdt a hatalmas, kövér állat a szalmán, merev lábai keményen kinyúltak, feje a jászol alatt hevert, és üveges szemén legyek nyüzsögtek. Meghalt.

- Bandi! - ordította Varga János kétségbeesve. - Bandi! Ne!

Mintha össze akarná drótozni, úgy bámulta káprázó szemekkel. Aztán hirtelen megvillant a fejében valami. Nem dögölhetett meg, ekkora erős, kövér, jól tartott ló nem pusztulhatott el, az lehetetlen, *mért éppen az ő lova*, annyi haszontalan, naplopó és gazdag pógár *sokkal hitványabb* lova közül? *Miért ez az egy?* Leakasztotta az ostort a szegről, markába köpött, s ráhúzott a dögre... Suhant a szíj, és tompán puffant a tetemre. - Nőe! - ordította dühvel. - Nőe! Bandi!! - És újra és újra végigvágott...

... s egyszer csak ott feküdt a szalmán eszméletlenül, vonaglón a beteg felesége.

Elhajította az ostort, és rekedt nyögéssel felült. Az álom kínzó nyűgétől csak alig bírt szabadulni, minden tagja fájt, egész testében didergett. A lámpa kicsiny tüze kormosan haldokolt a rácsos üveglapok mögött.

Megdörzsölte kopaszodó halántékát, föltápáskodott, s kibámult a piszkos ablakon.

Odakint lomhán derengett az ólomszínű hajnal.

*

Ahogy kilépett az ajtón, hűvösen csapta meg az éjszakai esőtől nedves, erősen föld- és fűszagú levegő.

Fejébe nyomta a sipkáját, harákkolt, köpött; szeretne volna kiköpni magából az éjszaka keserű-fanyar ízét. Megnézegette az égboltot körös-körül. Kelet felől, magasan rozsdavörös és szürke ködcsomók lebegtek, míg nyugaton teljesen tiszta és kék volt az ég. A falevelekről nehéz vízcsöppek hullottak, s a zápor apró vályúkat, medreket ásott a homokba. Olyan tiszta, illatos és jól megmosott volt az udvar, mint egy karácsonyra kitakarított szoba.

Varga János nagyon megkívánta a pálinkát, mert egész testében fázott, a keze nyirkos volt, szeme égett, valami nagy-nagy fáradt szomorúság terpeszkedett a lelkén. Fölment a tornácra, s öklével dörömbölt az ajtón.

Közben a borzalmas álmon töprengett, és sehogy sem tudta kivenni a fejéből.

Hogy pufogott az ostorszíz azon a halott lovon, milyen rettenetesen merevek voltak a lábai, hogy elnyúlt szelíd feje a jászol alatt! S hogy kígyózott az ütés élesen a Mári lázas arcán, hogy csattant bele a szemébe, s hogy kiáltozott rá: - Nőe! Nőe!

Ismét köpött, és verte az ajtót.

Végre kijött Dezső, álmosan, mogorván, szó nélkül. Haja kócosan hullott a homlokába, szőrös melle és lábikrája kibukkant az éjszakai ruhák alól. Varga János rögtön rátámadt:

- Meddig zörgessek még, az apád Istenét?! Nemhogy má talpon lennél, osztán látnád a dógot, hanem még fön se akarsz kőni, amikor ett zörgelődök? Én verrasszak, mint egy halott mellett, törjem magam tiértetök, te meg alszol ett, mint akár egy úr? Azt az Istenét annak az úrforma, álmos pofádnak!

Bedöngött a „szép szobába”, átment rajta, a kis szoba meleg, fülledt, éjszakai levegője körülölelte, s szinte húzta, csalogatta a kimerült, haragos embert, hogy dőljön ágyba. Lelkében már sajnálta némán öltözködő fiát, s szeretne volna bocsánatkérően megsimogatni. De már fölkapta a pálinkásüveget, hosszút kortyintott belőle, s elkezdte csavargatni a cigarettáját. Rágyújtott.

- Mast nem tudom, hogyan legyünk a lóval - mondta.

Dezső vállat vont, összecsucsorította a száját és hallgatott.

Sokáig, sokáig hallgattak. Az egyik szétvetett lábakkal állt, és cigarettáját szívta, a másik öltözködött. És egyikük sem tudta, hogy *lényegében* miért gyűlöli a másikat, ámbár okot a gyűlölet igazolására nagyon sokat tudtak. S ennek ellenére mégis sajnálták egymást.

Amikor már nem bírta tovább, Varga János sarkon fordult, és kidöngött a szobából.

Megállt a tornácon. A nap már szétkergette a hajnali szürkületet, halványpiros felhők úsztak az égen, mint óriási tavon lebegő rózsaszirmok. Távolról mint mély hangú fuvola szólt a kakukk, mindenfelé kakasok harsány torkai zengedeztek, fecskék csapongtak a nedves háztetőn, verebek csaptak fülsiketítő lármát, s a szomszédban csörömpölt a kútba eresztett vödör, nyikorgott a kútgém. Isteni jószagú, üde, ragyogó és lármás volt a hajnal. A kertben aranyfényű sárgarigók villogtak a zöld fák között, s furulyáztak vígan.

Varga János kissé fölfrissült. Eszébe jutott a munka. S úgy érezte: mégiscsak kell az élet, mégiscsak ő az erős. Tüdejét teleszívta levegővel, rekedt torkán harsogva bögött ki a hang:

- Juli! Juliii! A lusta Istentöket! Fejni!

És csakhamar jött Juli a tornác végéről, álmosan és támolyogva, kócos fejjel, rosszul magára öltött, vékony ruhában, mely elől nem volt begombolva, oldalt pedig fennakadt, s combig fedetlenül hagyta vastag, fehér lábát.

- Fejni! - szólt rá Varga János, szeme sarkából végiggyönyörködte a lánya vastag, erős, fehér testét, s eszébe jutott, hogy kellene már az asszony... Kálló Zsuzska hatalmas alakját, kékes-fekete pehellyel szegett, vastag száját ringatta elébe a képzelete. Aztán megint Julit nézte, s úgy találta, hogy az ő lánya szebb, derekabb, gusztusosabb Zsuzskánál. S erre hirtelen rákiáltott: - Hogyan lóg rajtad az a ruha? Nem szégyöllöd?

- Megen én fejjek? A fekete rosseb enné ki, a Dezső nem fejhet? Meddig mén ez má így? - A lány szeplős képén felhasadt keskeny szája, rossz fogai kiacsarogtak, s hangja durván rikoltott.

Varga János csak nézte. Mintha idegen nő volna, s meg merészelne tőle tagadni valamit. De csak azt érezte, hogy meg kell markolnia a lány vaskos, erős nyakát, s el kell verni, mint a kutyt, hogy megemlegesse holta napjáig.

- Micsoda?! - ordította, és lépett feléje, Juli menekülésszerű mozdulatot tett hátrafelé, mert látta apja zavaros szemében a jól ismert, kígyózó dühöt, s ez a mozdulat még inkább felizgatta az apát. Rettenetes marka lecsapott Juli kerek nyakszirtjére, kéjesen préselte össze a puha bőrt és az apró, ruganyos hajfürtöket, legörnyesztette súlyával az erős testet, s megrázta. Jóleső kéj bizsergett Varga János izmaiban. Kemény ökle lezuhant egyszer, kétszer, ötször, csattogva verte a fiatal leány hátát, s tombolt a verés hatalmas örömében. Össze tudta volna törni a lányát. S ordított: - Majd adok én neked! Csak várj! Maj megtanétalak én! *Ha még nem akadt férfit, aki megtanétott volna!*

Aztán nekilökte a visító, jajveszékelő lányt a falnak, s utána vetette:

- Szedd rőndbe magad! Hozd a sajtárt! Piréts kenyeret is, egy-kettő!

Nagyot sóhajtott, egyszerre megsajnálta kócos, tépett, összevert gyermekét, s ez jólesett neki. Megnyugodott. Gyomrát csikarni kezdte az éhség.

Megindult le a lépcsőn és köpött.

Mint aki mindent egyszerre akar elvégezni, mint aki világot akar teremteni egy nap alatt, olyan keményen fogott munkához. Égett alatta és körülötte minden. S percről percre nőtt az irama. Mennél többet végzett, annál jobban beleigazodott az iramba. S hajszolta a gyerekeit. Káromkodott és parancsolgatott. Sem Dezső, sem Juli nem szólt, csak maguk között néztek össze néha; Dezső örült, hogy a húga szarvát letörték egy kicsit, hogy nemcsak becézgető szokat, ruhát és ékszert kap, hanem ütlegeket is, Juli szeméből viszont sárgán nyújtózott ki a szégyen és irigység, az alulkerültek gyűlölete s a vérig sértett büszkeség bosszúvágya.

Nyolc óra tájban, amikor éppen föl akartak menni reggelizni, s a folyton melegebb sugarakkal tűző nap izzadságcseppeket csalt ki a homlokukra, megjött az állatorvos és két elüljáró.

Komoran, takarékoskodva köszöntötték egymást. Csak az állatorvos kapta le tar fejéről nagy ívben a sapkát, s kiabálva köszönt:

- Na jó reggelt, jó reggelt! Mi van önagyságával? Elhoztuk számára az orvosságot!

Kezeltek.

- Hol a dög? - kérdezte az állatorvos.

- Odabé... az istállóba... - szólt rekedten Varga, s elhatározta, hogy nagyon udvariasan bánik a kis zsokéforma zsidóval, bármennyire fölkeveri is a gyomrát az a mód, ahogy szerencsétlenségén örvend. Könyörög neki, hátha összeszedi a tudományát, és segít rajta... - Hát, doktor úr, izé... - bökte meg a karját az istállóajtóban, s kényszerítette, hogy a két elüljáró mögött hátrább maradjon. - Izé... hát nízze, családós embör vagyok... sok a kötségem, igaz, de magától nem bálnám... Inkább maga, mint a ló... Hát nézze: én tudom, maga meggyógyétti, ha bír, de ha nem...

- Nem lehet azt gyógyítani! - vágott a szavába türelmetlenül. - Mit gondol maga? Itt még az ojtás is fölösleges. Nem kell reakció. Minden szimptóma megvan. A másikat is beojtuk, ha reagál, lebunkóztatom azt is. Itt nincs más...

- Doktor úr! - suttogott kétségbeesett hangon Varga, s iparkodott minél szánalmasabbnak látszani, míg belül kétség marta, hogy hátha nem is beteg a ló, *csak annak látszik*, hátha a doktor irigye, s azért akar neki kárt okozni... - Doktor úr. Nízze, izé, nem mintha én a tudományába kételkednék, mer sőt én aztat meg is fizetöm kész örömet, hanem... talán lehetne úgy, hogy nem takonykóros a ló, osztán, ha az lenne, hát az én károm lenne, az én felelősségöm, nem a doktor úré, sőt én még meg is fizetném a fáradságát duflán... Mer annyivégre nem vóna az igazságtalan dolog, mer én az igazságér...

- Mit akar?! - csattant fel az állatorvos, belémeredt Varga János képébe, ámbár a válláig sem ért, fülig előntötte a düh bibora, mélyen televéssett ráncos arcát eltorzította a káröröm, az utálat és gőg keveréke, míg sárga szemeiből tisztán sugárzott ki az a meglátás, hogy Varga János őt most nagy marhának és gazembernek tartja, mert nem engedi magát megvesztegettetni. - Mit akar?! Hogy én nyilvánítsam a maga dögjét makkegészségesnek? Fizetne? Hát mi vagyok én? Ki vagyok én? Minek néz maga engem? Azt a keserves istenit annak a бүdös paraszt... pimasz paraszt!... Itt a járási állatorvos távirata! Vigyék ki a dögöt! Le a kertbe! Rögtön lebunkózni!

- De... hiszen... lá, én nem akartam... megbocsásson... - csikorgatta a fogát Varga, míg Juli távolabb sírva nézte, hogy mint vezetik ki a szomorú állatot. Ő nem bírta nézni. Nagy ereje egyszerre megrokkant. Egő arcát elfordította, nyelt, nem tudott mit szólni, a hang végül nehezen tört ki a torkán: - Dezső, ergye velük... én nem nézhetöm... Doktor úr, osztán ne kínozzák meg szegént...

- Kibírja - legyintett fitymálva az állatorvos.

- Az urak! - zokogta izzó dühvel Juli. - Az urak... egye ki őket a fekete rosseb!... Csak lesik... hogy kinek a loaját üssék agyon!... Egye meg őket a fekete rosseb!...

Hisztériásan, visítva átkozódott, és rázta az öklét.

*

Ott állt a ló helye üresen.

Varga János csak nézte elmeredt szemmel, és nem akarta hinni. Tegnap még evett, hortyogott, fűjt, csapkodta léggel belepett csülkeit és patáját az alomra, lengette fekete farkát, és rázta sörényét... Milyen gyönyörű állat volt, rengett rajta a hús és szalonna, vörösliszttel, rozssal táplált, hatalmas teste ámulatot keltett a vásárokon, széles nyaka gyönyörű ívben hajlott... Ez volt a legszebb ló messze környéken. Nem adta volna száz asszonyért. S hogy tudott indítani. Hogy lehetett szántani vele. Megérdemelte a fehér búzalisztet, amikor korpa híján azt hintettek a szecskájára.

S most üres a helye. A karikák némán lefüggnek a cementjászol széléről. A szalmán még ott a trágya. De nem kapálja össze óriási, kerek patájával, s nem röhög az ajtó felé, s nem harapdálja a másik ló marját. Agyonütötték és elásták. Milliókat érő, arany teteme lent rohad a földben.

Hát lehet ez? Szabad ez?

Egyetlen kincsétől fosztották meg, s még csak panaszra sem mehet. Hatóságilag rabolták ki. Lecsaptak rá az urak. Hiába van kigazda képviselő, kigazda kormány, hiába Nagyatádi miniszter, ők csak föltolatták magukat a szegény ember vállán, de nincs közöttük egy se, aki most a takonykóros lovát megfizetné. Kiraboltatják az urakkal.

Bolond ő és gyáva, hogy nem megy rögtön igazságot szolgáltatni!

Hát megtörténhet ilyesmi *ővele*? És a huszadik században?

Vére forrón áradt a fejébe, szeme elborult, s egy pillanatra olyan üresnek és céltalannak látta az életét, hogy szinte megdöbbsen. S hiába nézett körül nyugvópont után, nem érzett maga mellett sem asszonyt, sem fiút, sem leányt, egyetlen testvért vagy jó barátot, aki értené őt, aki egybeforrna vele, akivel *együtt* örülhetne és bánkódhatnék... De miért? Kiért? A börtön ajtaját hiába döngötte, a vasrácsot hiába rázta egész életében. Mi értelme volt?

Ott ásított a ló üres helye.

És üres volt körülötte minden. Mint egy cellában. Amelyből kitörni nem lehet, s ahova be se mehet senki. Szívós törtetéssel próbált tágítani rajta. Szerzett földeket, vett házat, jószágot, első lett pénz dolgában. Most vette a fejébe, hogy kibérelik a Közalapítványtól öten Kiságpusztát, öten a leggazdagabbak... Építtetett évről évre, míg mások a háborúban pusztultak. Ruhát, bútort, ékszereket vett. S ma... most, ahogy ott ásított az üres állás az istállóban, ott függték le a karikák, s hívón röhögte párját a másik ló, rettentő egyedülvalóság, sivár céltalanság dermedt rá. Leült az abrakosvályúra, s nem törődve evéssel, idővel, munkával, tenyerébe horgasztotta homlokát és évődött.

Amint ott ült a csendben, bosszúvágya lassan-lassan alámerült a lelke mélyebb rétegeibe, s a nyugtalanul hullámozó felszínen a gyermekkori vihar és a hajnali, rosszízű álom kusza képkeveréke tükröződött.

Egyszerre eszébe villant: őt megbabonázták. Úgy, amint azt szerte a faluban híresztelte minden vénasszony. S mennél jobban gyomlálgatta a fejéből, annál inkább gyökeret vert benne. Hátha mégis megtörténhet ilyesmi?

Igaz: az ember megszületik, eszik, alszik, párosodik, aztán elrohad, és nincs többé... de hátha lehetnek mégis olyan titkok, amiket az elme meg nem érthet? Ha az Isten megengedi születni a rengeteg gazembert, megtörténni a gáztetteket, a háborút, akkor nincs is. Ha pedig nincs, hogyan lehetne a világ? Hogyan lehet a gátság és háború? Ha pedig van - miért ne lehetne még babonázási erő is?

Egészen elhűlt, mire ide jutott. Megdöbbsen. És megint úgy érezte, mintha a hátába kést akarnának ütni titokzatos, láthatatlan kezek.

Fölugrott, kiment az istállóból, a kútnál kimarkolta a hűvös pint bort, s hosszút ivott belőle.

Aztán eszébe jutott a felesége. Meg kellene nézni azt is. Hogy vajon mit akar hát, fölkel-e vagy mi?

Fölment a lépcsőkön, keményen és komoran lépkedett végig a tornác tégláin, s benyitott a szobakonyhába. A kilincset erősen nyomta le, hogy elűzze szorongó balsejtelmét s a babona horgán akadt gondolatokat.

Odament az ágyhoz, és megállt mellette.

Vargáné háttal fordult felé, nehezen lélegzett, és arcát a vánkossok közé nyomta.

- Mári! - szólt hozzá Varga János. - Mári! Aluszol?

Az asszony lassan és nyögve megmozdult. Égő, piros arcát kiemelte a vánkossredőkből, sötét szeme, mint két beteg mécszláng, ragyogott. Megismerte az urát.

- Új ede, János... - mondta nagyon halkán, s a férfi, bár kellemetlenül érte ez a fölszólítás, szinte öntudatlanul ereszkedett az ágy szélére, s iparkodott érdeklődő arcot mutatni. - Úgy ni... Ede új... Úgyse úsz má sokáig...

Csak ketten voltak, és a csendet Vargáné föl-fölszakadó köhögése törte meg. Varga János mogorván akarta kiönteni magából a ló esetét, de valami visszatartotta. Nézte az asszonyt. Hallotta szapora pihegését, meg-megújuló, nehéz köhögését, nyögéseit.

- Jaj, úgy fáj mindön tagom, mint akit... összeverték... mozdúni is alig-alig... Jaj, jaj... Osztán, tudod, János, mindönfélét összeálmodtam... Mintha te az este Szikláékná... Szikláékhon... Jaj, most is olyan furcsa mindön... Röggel van má?

A homlokát simítgatta.

- Hogyan beszélhet valaki ejen butaságot - mondta Varga János szomorúan, s gondolatai elkalandoztak, menni szeretett volna már, mert nem jól érezte magát itt sem, és gyötörte a tehetetlen szorongás.

- Hát a tárgyalás mikor vót? Tennap? Vagy máma?...

- Ej, ne beszélj má butaságot, Mári! Mikor lett vóna? Tennap vót, ni!... - bosszankodott Varga.

- Tennap... - révedezett el a szeme búsan. - Tennap... Akkor hát három napom van... Vasárnap meghalok, János... Mer akit megvernek... tudod...

Varga Jánosban feszültek a mondanivalók. Tiltakozni akart ellene, nem merte elmondani, hogy bizony ő is fél, sem éjjele, sem nappala nincsen, de szégyelli is magát ezért a félelemért, *csak azért is* erős akar maradni...

- Megmondtam: ne beszélj butaságot, Mári! Van neköm bajom úgyis ölég.

Felesége köhögött egy darabig és elrévedt.

- Mast megen olyan furcsa vót... - mondta aztán. - Néha mint aki valami nagy mélységbe szédülök... Osztán nem tudom, hon vagyok, mi van velem... Visszavonod a pört, János?

- Vonyi az Isten! - kiáltott föl dühösen a férfi, s ösztönösen érezte, hogy ebben a dologban erősítenie kell a hitét, mert végül is, a ló után elveszti a biztos földet. S legott fölpendült benne a kérdés: s ha elvesztem? Mit vesztek vele? S ha megnyerem: mit nyerek?

Tétován hallgatott. Bámult maga elé.

- Csak ne törd a fejedet butaságokon, Mári. Azt hiszöd, azér van a baj, mer úk megátkoztak?! Hányszor átkoztak, müte haragba vagyunk? Osztán azüte vettünk házat, építettünk istállót, mindönt, ami van, azüte szöröztünk. Nem igaz? Hát csak ne beszélj abszolút dolgot. Mikor kősz fön? Jó vóna, mer megdöglött a Bandi...

- Szentségös Isten!... A laó!... - köhögte, fuldokolta Vargáné. - A laó... Szent Isten...

Szeme tágra nyílvá röpdösött, ajkai elfehéredtek. Pár percnyi hallgatás után monoton, bánatos hangon beszélni kezdett:

- Lá, mondtam, János... Ne menj te mamá Szikláékhon... De te csak üttél-dobtál engöm mindég, mint a kutyát...

- Mi?! - rémült föl Varga János rekedten. - Miket beszélsz megen? He!

Az asszony szeme ismét kitisztult.

- Mondtál valamit?... Ha meghalok, János, el ne feledjétek, nem kell parádét csinýáni... Mert mast má biztos... Megdöglött a Bandi... Jaj, jaj, de fáj mindönöm... Osztán adjátok rám a fekete réklimet meg azt a biklát, aki legalú van a szekrénybe... Ne sok siratót híjátok... a Fülesnét főképp ne, mer lop... A nagyobbik ludat adjátok el Kaiseréknak, jó lesz imőgre Dezsőnek...

Varga fölállt, közbe akart vágni. De a beteg egyszerűen, komolyan és akadozva folytatta:

- Csak nem tom, ez a szegén lán hol alszik maj... Úgyse mer alunni nélkülem szegén... Osztán híjjátok el a Kálló Zsuzskát, az maj segétt... Egy bögrém a Hónignénál van, tejfölt vivött benne... aztat vissza kell kérni...

A nyitott ablakon besütött a nap, és a csendben susogtak az esőtől friss, csillogó falevelek.

Szava elhalkult; elhallgatott. Pihegett.

Varga Jánosban valami nagyon sajgott, és nem tudott szólni egy szót sem.

*

Amikor visszament a kúthoz, szinte remegve fogta meg a hideg üveget. Nem értette, mi történik övele. Csak mintha mély verem fenekére zuhant volna, a feje kábult, máskor oly hideg, biztos és kemény ítélőképessége cserbenhagyta, s nem tudott tájékozódni. Egyetlen nap alatt összezavarodott az élete.

Most kétszer is szájához emelte az üveget, s kétszer annyit húzott belőle, mint máskor. Míg ivott, s az üveg fölött elnézte a ragyogó magasságban messze lebegő, hófehér felhőgomolyagokat, valami nagy elhatározás támadt föl benne. Mégiscsak és még egyszer megmutatni az erejét, bebizonyítani, hogy különb a többinél, elsápasztani az irigyeket: nekem megdőglött a lovam, és meg se érzem! Megnyugtanni a négy gazdag parasztot: beillek én közétek társnak. S nem mutatkozni gyengébbnek és kisebbnek azoknál.

Elhatározta, nem vonja vissza a puszta kibérelésére tett ígérését, sőt rajta lesz most már tüzzel-vassal, hogy ha mind kihull mellőle, ő akkor is ottmaradjon, s egyedül birkózzon a teherrel, ha kell.

Ez megnyugtatta egy kicsit. Kellemetlen lehangoltsága szűnt, s erejét frissülni érezte.

Visszaeresztette a pintes üveget, köpött s fölkiabált Dezsőnek a tornádra.

- Edeje vóna átvinni az iratokat az erdészhőn. Addig húzod maj azt is... Vidd át, osztán legalább... arra se lesz gond.

Lement az udvar végébe, s eltűnt a góré körül.

Dezső, aki már azt hitte, majd most az apja lemond a terveiről, és súlyos kára lévén a ló pusztulásából, nem kockáztatja egész anyagi jólétét a súlyos föltételű bérlet miatt, vállat vont, s kedvetlenül ment a szobájába öltözködni.

A zsaluk le voltak eresztve, s a hűvös kis szobában csak egy magányos légy zümmögött. Leült az ágyra, levetette bakancsait, piszkos vászonnadrágját, selyem rövidharisnyát húzott, s felöltötte fekete ruháját. Sokáig vesződött a nyakkendővel, míg sikerült kifogástalanul megkötnie. A szekrényből tiszta kézelőt vett ki. S öltözés közben apróra végiggondolta a holdanként százötvenegy kilós bérösszeg, a kötelező állatállomány nagyságának, a sok helyen vizes föld silányságának terheit, a várható károkat, összeveszést a társakkal, adót, horribilis kamatot a legalább harmincmillió kölcsön után, mindezt gondosan mérlegelte, s arra a belátásra jutott, hogy egyetlen rossz termés vagy sertésvész koldusbotra juttathatja őket. De ismerte apja féktelen vagyonszerző természetét, s különben is megfogadta, hogy nem törődik vele semmit, tegyen, amit akar, hát keserűen és nehéz szívvel vállat vont, összeszedte az iratokat: az árajánlatot, a bánatpénz-csomagot, kérvényt, igazoló írásokat, s beledugta a belső zsebébe. Aztán fejébe nyomta nyúlászor kalapját, s szaporán kiment.

Szemben a házukkal állott a közalapítványi erdőgondnokság hosszú, sárga, ódon épülete, olyan rengeteg, hegyes tetővel és hosszú kéményekkel, mint a gót lovagi kastélyoké, nagy akácok és terebélyes diófák sötétzöld koronái között, négyholdas udvar és kert északi szélén. Dezső bement a kiskapun a jól rendben tartott udvarra, szemét ismerős színekkel és formákkal köszöntötték a nyírott orgonasövények, a filagória futórózsákkal beborított és jázminbokrok közé dugott zsindelyteteje, a karcsú, magas fenyők mint komoly, magas rangú államhivatalnokok álltak körös-körül. A léckerítéssel elkülönített kertecskében a kocsis csicsergő fűttyszóval gereblyézte az utakat. Rend, komolyság, tekintély és szigorú zárkózottság sugárzott mindenütt. Az épület homlokán, három padlásablak között hatalmas szarvasagancs díszlett. S ezt úgy megszokta már ott mindenki, hogy nem jutott eszébe senkinek a kérdés: miképp nőhet agancs egy állami épület (vagy magánépület) homlokán? De már hozzátartozott a ház képéhez, jelleméhez és hivatásához.

A lépcső előtt többen tereferéltek. Két gazdag paraszt csizmában, hatalmas, tohonya, hízott emberek, leendő társak a bérletben, kik közül egyik annak idején meghíúsította a villanyvilágítást, a másik a tanítói fizetésrendezést. Volt ott egy cselédember is, szakadozott ruhában, mezítláb, egy erdőőr puskával s egy másik puska nélkül, egészen tisztán, vakító, kihajtott ingben, szalmakalapban. Hevesen vitatkoztak. Egy német vizsla elnyúlva hevert a földön, s csak néha pislogott fel okosan s elgondolkozva.

Kimért köszöntések hangzottak a két nagyhasú csizmás meg a szalmakalapos jáger részéről. Úgy üdvözlgették Dezsőt s ez őket, mint az ismerkedő kutyák: féloldalvást, bizalmatlanul, gőgösen. Csak a mezítlásbas köszönt szíves alázattal a lépcsőről, ahol fáradtan ült, s poros lábát ütögette a bottal. A vén, görnyedt puskás borízú hangon, örömmel jónapotozott, mint olyan ember, ki hetekig egyedül járja az erdőt, Istentől elrugaszkodott vadon közepében lakik, nagyon szegény, hat lánya van otthon, s örül minden társaságnak és társaságnövelő jövevénynek.

Egy darabig a torkukat köszörülték.

- Nem lehet bemenni? - kérdezte Dezső.

- Tuggya rosseb. Tán nincs is odabé.

- Jó neki. Ebbe a melegbe csak hűsöl. Nincs gondja - böffentette gőgös megvetéssel a két csizmás.

A mezítlásbas rengeteget sóhajtott.

- Heej, de nekünk osztán... Nem piskóta ám az élet. Itt lenn a káptalannál, ahol én is vagyok most jelenleg, háromszáz koronát annak napszámba... Hát mi az? Azér dógozni egész nap? Hun az a jó Isten? Azelőtt nyócvan krajcár napszámot kapott az embör. Vehetött rajta két kiló húst vagy négy métör portékát. Hun kapom én négy métör portéka árát?

- Aztán ez a köröszvény kórmány - hummogta a puskás ember. - Ezek a papok. Ha nem akari az embör annyiér leszógáni a robotot, hát kidobik, kihordik családostul-bútorostul az ország-útra: mehatsz, bitang, amerre látsz, ehét a rosseb... Túrni muszáj. Mútkoriba is egyik aszondi: ű nem, háromszázért nem, még kiszóni is nevetség, háromszáz mamá?! Hát azomba kihordták a határra. Lerakták a pereputtyát is az útra. Három kisgyerőke vót. Hej, káromkodott az embör, hogy hát má az a jó Isten se láti a szegénység keserű törődését, meg más eféle, szóval bévitették a csendörökkel, osztán jól megruházták szegént. Akkor osztán igön-igön nekibúsult, hogyhát űvele így tesznek, hát aszondta: törvénybe mén, mer ű is embör, aminthogy igaz is. Hát a főbíró osztán megmondta, hogy vigyázzon a szájára, mert ha egyet szól, hát ű biza megmutasztí, azt az erre-arra... Hát így van.

Egykedvűen beszélt, s botjával a lábát piszkálgatta.

- Nem mehet ez így. Rossz vége lesz. Mindég csak a szegény, mindég csak... - rázta a fejét a vén puskás.

A két csizmás gőgösen hátrább vonult, s olyanformán nézegetett a cselédre, mintha bőrpoklos volna. Később odaintették a szalmakalapos, ravasz szemű erdőőrt, s kérdezték:

- No, Szőke úr, nem vóna egy kis eladó fája?

- Olyan *esött fa*, szokott az lenni magának.

- No, mennyi van, osztán megalkudjunk.

Erre a Szőkére bízott mindent az erdőtanácsos, és ő úgy lopta a fát s az állam két szemét, ahogy jólesett neki. Értelmes ember volt, s jobban meggazdagodott, mint amennyire látszott rajta. Papírjai voltak a tőzsdén, tilalmi időben is vadat evett, s egy-egy koncocskát vetett néha az erdőkerülőknek is. A parasztok erdész úrnak hívták. Tekintélye nagyobb volt a főtanácsosénál, és az egészsége törhetetlen.

Végre Dezső bement a vastag tölgyfaajtón, kalapját egy agancsra akasztotta, megköszörülte a torkát, s kopogtatott. Belülről most is az a kemény, visszautasító hang mondta: „Szabad”, amit annyira nem szerettek az ügyesbajosok. Belépett.

A főtanácsos úr rendkívül magas, sovány, kissé görnyedt ember volt, meredek homloka fölött elválasztva viselte szürkülő haját, sasorra gőgös dzsentriorr. Hosszú, vékony ujján vastag, címeres pecsétgyűrű fénylett, s a kályhától az ablakig húzódó, kitaposott padlósávon, szépen kiszívott tájékepipát szopogatva, egy óramű pontosságával sétált. Az egyszerű, de hatalmas íróasztalon regények, vadászlapok és újságok heverték garmadában, a formátlan szekrények mellett puskák és tisztítóvesszők, a horpadt díványon vizslát ábrázoló párna. Dezső alázatos gőggel köszönt, a hosszú, pedáns úr pedig mosolygott, de közben nedves, bágyadt szemei szomorúak maradtak, mint a vizsláé. Nyújtotta is a kezét, meg nem is. - Szervusz. Na, mi újság?

- Elhoztam az árajánlatot, főtanácsos úr - vette elő a zsebéből az iratcsomót Dezső. - Százötvenegy kilót ajánlunk holdanként.

Elvette tőle az iratokat, a füstöt kifújta, s egyik lábára támaszkodva megállt. Mosolygott.

- Ráfizettek. Belebuktok.

Dezső fesztelenül leült a díványra. Rágyújtott.

- Nem tehetünk róla. - S most nem beszélt tájszólással. - Nem mi vagyunk az okai, hanem az állam. Nekünk kell a föld. Mindent kockáztatunk érte. De hát szabad-e az államnak búzaválutáért bérbe adni a földet? A parasztnak nincs földje. S az állam kiszipolyozza a tulajdon szegény polgárait. Hol itt a tisztesség? Ha belebukunk: belebukunk...

Eszében ott villogott a mezítlás cselédember képe, és zümmögtek egyhangú szavai. Valami buta gyűlöletet érzett ez iránt a kimért pontosság, tekintély és aktaszag iránt, ami a kincstári bútorokból feléje áradt. S a főtanácsos ingerült hangja olyan távol volt tőle!

- Mert nektek semmi sem elég. Nektek már a pusztá kell! Nem elég a mindennapi kenyér, most már *úr* akar lenni mindenki. - S betegesen izgatott remegés lüktetett a hangjában. - Az a sok alávaló kommunista hosszú fogat növesztett minden piszkosnak! Egyenlő akar lenni!... Hát majd belebuktok...

Dezső nyugodtan fölkel, s alázatos mosollyal nyújtott kezét. Tele volt utálattal. De nem mutatta. Megköszönte a jóindulatot, s elment.

*

Végigfeküdt az ágyon, s hallgatta a nagy csendben feje duruzsoló zsongását. A leeresztett zsalukon finom selyemfonálként tűzött be a nap egy aranyos sugara, s a ház olyan csendes volt, olyan szokatlanul csendes, amilyen máskor csak éjszaka szokott lenni. Nem hangzott Juli hamis, vinnyogó dalolása: „Egy rongy van, egy rongy van a szívem helyén...”, sem az asszony áhítatos zsoltára. Dezső gondolatait semmi sem zavarta, s lelkében egymást kergették a képek: a tárgyalás, a ló, a veszekedés, az anyja, a nyesett orgonasövények, a büszke fenyők, a mezítlábas cselédember, erdőőrök... a kincstári bútorok puritán, ízléstelen vonalai, a le s föl sétálgató főtanácsos szikár alakja, amint vastag gyűrűs kezeit szárazon mosta, és kifújta a pipafüstöt...

Fölemelkedésük egész vonala élesen tűnt föl előtte, s látta az utolsó állomást is: a tönkrejutást vagy a gazdag parasztbérlő irigyelt pozícióját, a parasztsorból való teljes kiemelkedést.

Bár a főtanácsos megjegyzése bántotta a lelke mélyén, mégis meglehetősen nyugodt volt, az önérzetébe való többszörös belegázolás inkább rezignálttá és gondolkodóvá tette, mint dühössé és bosszúvágyóvá. Helyes-e az apja élete? Helyes-e mindnyájuk élete így? - gondolkodott. - Érdemes-e az erőpocsékolásra ez a sok kínlódás, törtetés, aggodás? Mi lesz a vége? Kell-e új és újabb pénzsorompókat vonni maguk és az emberek közé? Kell-e napról napra jobban bezárkózniok a vagyonszerzés börtönébe? Ez lenne az élet lényege? A pénz? A föld?

De lehet-e másképp?

Belátta: nem.

Világos: az ember élete nem múlik a pénzen. Nem a vagyon kedvéért teremtdött. Hogy miért? Ki tudja? De senki sem nyert semmit, ha pénzt nyert, s nem veszít semmit, ha egész vagyonát elveszíti. Marad, ami volt: ember. Sem több, sem kevesebb.

Hamis élet az apja élete.

Hogyan lehet az övé igaz élet?

Szomorúan töprengett, és nem tudott válaszolni rá.

Valami nagy, szent közösségben kellene élni az embereknek, amely kizárná a vad törtetést, és kizárná a nyomort. Egymásra kellene találniok egyetlen közös vágyban, akaratban és eszményben a pénzszerzés tülekedésétől megcsömörlött és szétszaggatott embereknek. Mert az élet így, egyedül, a vagyonszerzés kemény igájában, taposómalmában utálat és üres játék, gyötrelm...

Katonakorában, kórházi naplopása és markírozása idején beszélt neki egy fiatal orvos, hogy ez a kor: a háború és a háborút követő évek, egy korhadt társadalom gyors bomlásának kora, s hogy ezt láthatja mindenki, s aki nem látja, érzi az is ösztönösen, mert elzárkózik a társadalom fenntartó eszméitől, s önző célokat helyettesít a helyükbe. Ő ezt nemigen értette. De most eszébe jutott, s egészen másként látta az életet, mint akkor. Valami örült zűrzavar forgott körülötte. Mi ez? Mi történik itt? Hol az igazság? S mi lesz belőle?

Különös, egy államban föld kellene a parasztnak. Az államnak van földje. S mit tesz az állam? Árverésre bocsátja a földéhes parasztok között, s uzsorabérért adja ki. Aki gyenge, belepusztul. Aki bírja: még gazdagabb lesz, s kizsákmányolja a nyomorultat. Mi ez? Mi van itt? A kizsákmányolás, elzárkózás, öngyilkosság milyen rettenetes fogaskerek-rendszere forog itt

körös-körül, fölülről lefelé? S ki legyen az, aki megállítja? Így forog ez a történelem elejétől a világ végéig? Azért élnek az emberek, hogy egymást megöljék? S ha nem azért élnek, miért élnek akkor?

Dezső feje kábult a szokatlan agymunkától.

Amint ott feküdt az ágyon, feje alá nyomott karokkal, képzelete előtt kibomlott egy óriási fekete hullám: zárt frontban lendült előre a parasztok sora, kik izzadva túrják a földet, monopolizálják az élelmiszert, s kiéheztetik a földtelent. S egy másik fekete hullám: az ipartelemek, kartellek, trösztök frontja, a bankok, a koncentrált tőke frontja. Mi ez?

Neki egy jobb világért kellene dolgoznia. De melyik az a jobb világ, s hogyan dolgozzék érte: ki tudná megmondani?

Mindenfelé nyílt kérdőjelek kunkorodtak körülötte, s kétségbeesetten kapkodott élete értelme után. Úgy érezte, mintha az egész világ ellen kellene harcolnia, mint a mesebeli királyfinak, de jaj, érezte azt is, hogy a varázsvessző nincs a kezében, tán a kis királyfi, a leendő fia vagy unokája fogja megkapni egy megsegített egérkirálytól: jótét helyébe jót várj...

Egyetlen megoldás lenne itt csak: örökre elmenni az utált és sivár környezetből, messze, mint a királyfinak, és keresni az élete egyetlen elfogadható értelmét.

De egy - az egész világ ellen?

Végeredményben a kényelmes élet, gondtalan élet a legfontosabb, s ha meghal: problémái nem lesznek úgysem.

Mikor ebben fáradtan megállapodott, soha nem érzett szégyenkezés pironkodott a lelkében. Érezte, hogy nem *elhivatott ember*, hanem közönséges ösztönállat. S marta, bántotta, korbácsolta a lelkiismeret. Hogy gondolatait elterelje és megnyugodjék, gépiesen állt föl, nyúlt a szekrény tetejére, s levéve egy kis könyvet, mely találmányra a keze ügyébe akadt, ismét végigfeküdt az ágyon. Felütötte a könyvecskét, s eleinte gépiesen, minden gondolat nélkül olvasta a verssorokat, aztán, mintha világosság gyúlt volna benne, szeme tágra nyílt, úgy betűzte lassan:

*Fényes, büszke pávák, napszédítő tollak,
Hírrel hirdessétek: másképpen lesz holnap...
Másképpen lesz holnap, másképpen lesz végre,
Új arcok, új szemek kacagnak az égre.*

Megnézte a könyvet: egy kis Ady-antológia volt. A kórházban kapta, nála maradt, soha egy betűt nem olvasott belőle, ott hanyódott a szekrény tetején, ahol a többi. Most meghökkent. A különös véletlen, hogy éppen az agyonrágalmazott, zsidózott, erkölcstelen hazaáruló Ady könyve került a kezébe, akiről az orvos annyi lelkes, szenvedélyes imádatot beszélt, megdöbbsentette. Félre akarta dobni, mert hiszen a kétségek és kérdések új erővel rajzottak föl előtte, de nem tudta. Szemét fogva tartották a lázadó betűk.

Olvasott:

*Új szelek nyögetik az ős magyar fákat,
Várjuk már, várjuk az új magyar csodákat.*

Dezső lelkét valami tiszta lelkesedés töltötte el. Új arcok, új szemek! A hatalmas szálfákon átzúgó új szél! Ő is új arc, új szem, az ő akarata is új szél. Egyszerre apostolnak, mártírnak érezte magát. Hallatlan hősiességet látott abban, ahogy ő harcol az apjával, egész környeze-

tével, amely nem érti meg, el akarja tiporni kicsinyes pénzérdekeivel, le akarja aljasítani a maga robotoló, éhes parasztságához, az egyetlen ebben a sötét faluban. Hiúsága megduzzadt, göggé teljesedett, mélységes megvetés áradt ki a lelkében környezete iránt, s szívére nyugalom szállott.

- Igen - állapította meg -, új világért kell harcolnom azon a helyen, ahová a sors állított, terjesztenem kell a kultúrát, mely másokat is megvilágosít, s dolgoznom kell az egyetemesség javára. Ha nem lesz is sikerem, nem baj, megtettem a kötelességemet. S ami a fő: itt maradhatok, nem kell nélkülözöm, *majd ha az öreg meghal*, mindent tehetek a magam kedvére. Julit pedig kirúgom innen.

Kezében a könyvvel feküdt az ágyon. Annyira elgondolkozott, hogy talán órák is múlhattak. S döngő lépteivel jött be az apja.

Megállt a küszöbön, fejét lehajtotta, és sokáig szótlanul nézte heverésző fiát. Dezső olyan hidegen és részletesen figyelte kissé görnyedt, szikár alakját, szomorúságtól és álmatlan ébredésektől barázdált, kemény arcát, mintha olyan idegen lépett volna be, akit soha életében nem látott még. S szomorú szemén látta az öregnek, hogy az most éppúgy megfigyeli őt, s pillantását nem kerüli el az ő fölényes, hideg vizsgálódása.

- Elvitted az ajánlatot? - szólt lassan.

- El. - Dezső elfordította a fejét, s a könyvet térdére eresztette.

- Beadtad?

- Be.

- Vót ott valaki?

- Nem vót.

Varga János ismét maga elé bámult. Dezső most már várta a dühös kitörést a rövid feleletekért, a henyélés úri tempójáért, s hogy mi a fenének gyűri hétköznapi a fekete ruháját. Föl is emelkedett az „új arc”, az „új szem” gögös, hideg mártíryugalmára, kihívóan fordította apjára a szemét, s a könyvet megemelve, szinte kiabálón uszította az öreg haragját.

De Varga János nem szólt semmit.

Lassan megcsavargatta cigarettáját, rágyújtott, a füstöt mélyen leszívta, s köpött utána. Elgondolkozott, kétfelől lekonyult a bajsza, szája körül mélyre nyomódtak a barázdák. Majd odalépett Dezsőhöz, kivette kezéből a könyvet, megforgatta, ledobta a földre.

- No - szólt végre szomorúan, gúnnyal, de csöndesen -, mégiscsak jó, hogy gimnáziumot jártál...

Dezső szégyenpírral és szánakozva nézte az apját.

*

Este vígan zengett a muzsika a piactéren, s a sikongó hegedű, a dunnyogó nagybőgő és a pengő cimbalomhang finom összhangban szűrődött át a halványzöld alkonyati égen fölcsipkésedő fakoronák között. Besurrant a nyitott ablakon, s pajkosan lengett a betegszagú szobában.

Juli a fátyolharisnyát és fehércepőt húzogatta mosatlan lábára, apja az asztalnál ült, szalonnát, vöröshagymát ropogtatott csámcsogva, s kopaszodó homlokán feltorlódtak a ráncok. Oláh Mári szemben guggolt vele a padlón, és nyelte a nyálát, éhes szemei kigyulladtak, kimeredtek barna, koponyaszerű fejből, és sűrűn sóhajtozott.

- Mári! Te nem eszöl? - szólt hátra Varga János az ágy felé.

De csak mély hallgatás volt a felelet, még pihegés sem hallatszott a sötét sarokból, s a vánkos- és dunnahegyek között derengő fej meg sem moccan.

- Alszik. Hadd aluggyék. Maj hónap má fön is kőhet - dörögte a férfi, és tovább csámcsogott.

Juli már megbékült az apjával - mindig így szokott ez lenni önála -, meggondolta, hogy a ló halála miatt vajmi nehezen kaphat új nyári grenadinruhát, tehát nem szabad mérgeíteni a helyzetet, legyen békesség, majd ha elmúlik az általános szomorúság, meglesz a ruha is - hát most, mint akivel semmi sem történt, úgy csattant föl:

- Ett is az ideje má! Rosseb győzi a munkát egyedül. Csak fejni ne kéne!

- Nektek legalább megvan a magatoké, ides-aranyoskám. Igaz, van nagy dolog, de van is mit enni. Hanem én, ides-aranyoskám, én!... Otthun az onokáim, kedves onokáim sírnak: nagyanyám, adjon má enni, mit egyink, mink má sohase egyink? De a lelkemet nem adhatom nekik! Jába veszedtem mast is ni evvel a kedves-aranyos Márikával is, csak nem kapok semmit.

Varga János és Juli egyszerre vágott a szavába, a lány élesen, keményen, irigyen.

- Ha én vásáron venni akarok valamit, elébb megnízöm, hogy milyen. Addig nem fizetök. Te se kívánhatod, míg nem láttam a munkádat.

- Hát! Maj a rosseböt! Gutaszelét! Osztán ha nem gyógyél fön az édös, tán potyára adjunk neköd valamit, he!/? Jól kigondóttad. De lá, mejen drága mamá még a tojás is.

- Maj ha meggyógyél. Adok neköd még egy kotyosalja csibét is, hallod. Nohát. Ne mondd, hogy piszkos embör vagyok. Bennem megbízhatol. Az én szavamat meg nem másétti az Isten se! Nohát.

- Ergye csak engem. Édösapám se lesz edebé, én meg kimék a térzenére, hát úgyis jába üldögeélnél ett, mer én bezárom az ajtót. Jobb ne bosszantanád az embört!

A vénasszony lehajtotta fejét, szürke csepűhaja arcába omlott, s vinnyogó zokogása, mint ebszükölés verte föl a csendet.

- Jaj, jaj, ides-aranyoskám, hát ez a fizetís, amír annyit dógoztam keservesen, meg azt a drága fiveket is, akit adtam, meg se nyél Magyarországon, hiába, hiába, szeginy vén fejem, ezt kell érni, ezt, ezt, ilyen gazdagok, mint tik, semmit se nem adtok, nekem meg az onokák sírnak...

Csontujjai meglebbentek a levegőben, száraz orrát szívta, vinnyogott, fel-felüvöltött, mint a holdat ugató kutya, aztán csukló szavai hosszú üvöltésbe veszttek.

- Ne roncoj! - kiáltott rá Varga, lecsapta kését, s könnyen felpiszkálható dühe már a szemében szikrázott. - Fönveröd az asszont, az oláh Istenödet!

- Ergye pokolba. Ki hitt? Maj ha föngyógyél, kapsz.

Ledobta a rongyos, piszkos háziruhát, s izgatottan bújt a pirosbabosba. Jobbra-balra hajladozván a tükör homályba vesző, opálos lapja előtt, nézegette, hogy nem látszik-e ki az alsószoknyája. Izmos dereka, lábikráig érő ruhája alatt duzzadó kemény melle és combja, erősen világító fehér nyaka nagyon tetszett neki. És a tükörben egyetlen szeplőt sem látott, ellenben a szeme szinte fekete volt, és kétszer akkorának látszott a félhomályban. Most elfelejtette a Bandi szomorú végét, beteg anyját, csak a beszűrődő cigánymuzsikát hallotta, a *shimmy* ütemeit, s a langyos esti levegőn kékes fénnel átderengő teli hold hívta ellenállhatatlanul.

- Mégy-e hát? - szólt rá durván, miközben fehér pamutsált kanyarított a nyakába.

- Ides-aranyoskám! - tárta fel csontkezeit a vén banya, kiáltó szája mint rossz faodú tárult a lány felé, s alázatos szemei sárgán foszforeszkáltak a homályban. - Ides-aranyos gyenyerim! Csak egy falat kenyeret vacsorára, az onokáimnak! Úgy áldjon meg titeket az igaz Isten! Nincs keresé, ott vannak az onokáim, sírnak...

- Dobtad vóna a vízbe. Mi a rossebnek szegénynek a gyerök. Egy is sok, nem ám három-négy.

- Koplalunk...

- Koplaljatok. Mink tartsuk a szegénységöt? Ha csinyátatok gyerököt, tartsátok.

- Mit tehessünk róla, mikor adott az Isten.

- Tartsa az Isten.

Varga János türelmetlenül az asztalra lökte öklét.

- Vigyön az ördög, Mári! Nincs, osztán nincs. Maj akkor gyűj, ha főngyógyélt az asszony. Ne félj, adok én akkor mindönt. De mast... magamnak sincs. Megdöglött a drága szép loam... kivegyünk bérbe a pusztát. Neköm is aranyos mindön falat.

- Ides Jánoskám...

- Vigyön a rosseb! Ki vagyok én? Mégis abszolút dolog!

- Behívom a kutyát - kelt ki a képéből Julis -, avval hajtatlak el innen. Döglesszön meg a Jehova, kúdús tetűkirály!

A vénasszony nyögve fölemelkedett, botját, batyuját keresgélte, lassan csoszogott az ajtó felé. Áhítatosan gajdolt oláhul, a cigányátkok leghatásosabbjait imádkozta el, nyöszörögte, vinnyogta, sóhajtozta: fusson ki a szemetek, száradjatok el, lakjon bennetek a sátán, rohadjon el a nyelvetek, forduljon ki szátokból a falat... és: dögöljete rakásra, haljon meg a beteg, sose feledjétek a mai napot... s ment kifelé.

- Nem haragszok, Jánoskám, nem haragszok... Maj elgyivek hát, ha meggyógyíl a Máríka... Jaj, csak hama lenne hát, hama. Segítene rajta az az igaz Isten, érdeme szerint... Isten veletek...

S folytonosan darálva oláhul, elment. Odakint a kutya böggve ugatta, le akarta tépni, de senki sem hederített rá.

Varga János gondolkozva piszkálta fogát a kés hegyével, s lelkén előmlött a szeretet lánya iránt. A sok bor, amit reggel óta magába töltött, enyhe zsongást lopott ereibe, szüntelen felajzott haragja, bosszúsága most eltespedt, hátradőlt a széken, szemét a felsőtét szobában ide-oda hajladozó lányon legeltette, szemébe könny szökött, s most szerette volna minden porcikáját selymekkel és arannyal ékesíteni, megcsókolgatni gömbölyű, fehér testét mindenütt, ahol ma megverte, s dédelgetni, ringatni a karján, mint kisgyermek korában tette.

- Juliska - szólt kissé rekedten, s kinyújtotta kezét a lány dereka után, átölelte, magához vonta, s meleg, jóleső bizsergés omlott el rajta. Tenyerét végigcsúsztatta a lány combjain, s megveregette a vékony harisnyában duzzadó lábikráját. - Juliska... Fáj-e még?

- Ne izéljön hát - vonakodott durcásan Juli, de odadőlt az apjához. - Fáj ám! Meggyógyéthatná.

- Meggyógyétom, az istenét, meg... Pedig látod-e, mast is az a ló... nem tudjátok ti, mi az: egy ló! Osztán az anyádra is éppen mast kellött rágyünni a csúnyélásnak. De azér jó van. Én a legjobb apa akarok lenni, ne mondhassák rám a gyerökim haló poromba se, hogy rossz apjik vótam.

Egészen elérzékenyült, s elöntötte a jóság. A piactéri muzsika lágyan lopakodott be a lelkébe, valami ritka lágy, titkos bánat csírázott a nyomán, szavak kíváncsiak a szájára arról, hogy ő milyen jó ember, mennyire tele van szeretettel, szomorúsággal, milyen egyedül érzi magát a világban, ebben a sötét, hideg börtönben, ahol mindenki porkoláb, s mindenki a pusztulását lesi... Feje áhitozott a lánya ringató ölébe vagy akárki asszony ringató ölébe, mint az anyjába hajdan, mikor leereszkedett az este.

- Mit akarsz, mit vögyek? - kérdezte Julit.

- Egy grenadinruhát ha vönne, tudja, akkor... akkor mindön meg van bocsátva! - fontoskodott Juli tréfásan.

- Kapsz, ne félj, kosztíngöt is kapsz! Csak mast má sikerűjön az a hat darab föld meg a pusztá. Akkor, ne félj, megirigyóhet a világ mindön úrikisasszonya.

A lány jókedvűen kibontakozott apja félkarjából, s nehézkesen, mint a vastag lábú tavaszi borjú, bokázott ki az ajtón. Hamisan vinnyogta:

- Egy rongy van, egy rongy van a szívem helyén!...

- Én meg elmék Sziklákékhon - állt föl Varga János, zsebre tette kését, és kalapja után nyúlt. - Megbeszélöm, hogyan lehetne pénzt kapni, akár kosztra is valahon... Váltóra.

Kimentek. Bezárták az ajtót.

Az esti levegő illatosan áradt a szobába, halkan zengett a muzsika, mintha az erősödő kék holdfény hárfázna. S mégis nagy, halotti csend volt a derengő szobában, a beteg asszony meg sem mozdult.

*

Amikor Juli botorkálva benyitott, és meggyújtotta a mécset, tízre járhatott az idő. Még dunnyogta a nótát, amit a piactéren muzsikáltak: „Nyáreste volt, pacsirta szólt a fán...”, s egy kovácslegény udvarlására gondolt, aki szegény volt, és gazdagon akart házasodni, hogy műhelyt nyithasson.

A kovács pesti jasszkifejezésekkel bájolta el a falu lányait, de egyéb sikere nem is volt, mert senki sem szánta rá magát a gazdagabbak közül, hogy hozzámenjen.

A mécs libegő világossága szelíden hintette be a szobát, s a szinte ijesztő csendet a folyosón végigmenő Varga János lépteinek dübörgése verte föl. Aztán elcsitult az is.

Juli még jobbról-balról nézegette magát egy darabig a tükörben, aztán lebontotta kontyát, vetközni kezdett. Mikor csak egy szál ing volt rajta, elfújta a mécset, s derengő holdfényben az ágyhoz ment. Közben önfeledten mosolygott a kovács bókjain: „Bukok magára ötmillió ficcsért!” - visszahajtotta a dunyhát, s lábát az ágyra téve, hangosan szólt:

- Húzódj beljebb, édös, hadd fekügyek le!

De anyja némán feküdt, és nem húzódott beljebb.

- Édös! - lökte meg a lábával Juli. - Nem hallod hát? Ergye beljebb.

Vargáné nem szólt. A csend végtelen tompán feküdt a szobára, és körös-körül aludt a világ.

Juli most befurakodott a dunyha alá, s odább akarta tolni anyját. Az asszony merev volt, mint a viaszbab, nehéz és hideg.

Rémült sikoltással ugrott föl a lány. „Édös! Édös!” - kiabálta elborzadtan, megfogta anyja vállát, megrázta, aztán visszafojtott lélegzettel figyelte az üres csendet, majd fölüvöltött, mintha szíven ütötték volna, irtózva didergett egész testében, s még érezte a merev, hideg, zordon hulla borzasztó érintését.

Szűkölt, és a gyufa után kapkodott. Végre sikerült meggyújtania a mécset, fölkapta, az ágyhoz futott vele, s magasra emelve, a beteg arcába világított. De az már nem volt beteg, leesett állal, ami valahogy szomorú, bamba kifejezést kölcsönzött neki, nyitott szájából kilátszó, hiányos fogakkal, fönnakadt és üveges fehérjével visszafordult szemekkel bámult a mennyezetre, egyik keze a mellén feküdt, a másik mellette a lepedőn. A mécses világa mély árnyékot véselt rá, s még jobban kiemelte élesen fölmeredő orrát.

Juli fagyottan nézte egykori édesanyja és csecsemőkorától fogva kedves, meleg hálótársa irtózatosan üres, részvétlen és viasszerű arcát, száraz zokogás tört fel a melléből, s görcsös ujjai szinte elejtették a mécsest. Majd hátrálni kezdett, nekiütődött az asztalnak, rátette a világot, s visítva, lebontott hajjal, egy ingben rohant ki a tornácra.

- Édösapáám! Édösapáám! - ordította magas, rekedt, elnyújtott hangon, szinte megőrülve az iszonyattól. - Édösapáám!!!

Varga János azonnal kirentett a tornácra. Juli vérfagyasztó hangja azt a hitet keltette benne, hogy tűz van, irigyei, haragosai végre megtették, amit régóta rettegve várt: fölgyújtották az istállót. Tán éppen az a vén cigányasszony. Megfogadta: ha most megmenekül, mindennap templomba megy, s minden szegénynek ad alamizsnát. Rohant kifelé ingujjban, s Dezsőnek visszakialtott a küszöbről: „Gyűj hát, ég a ház!”

- Mi az? Mi az Isten?

- Gyűj - lihegte Juli dideregve, s egy szál ingét szemtelenül lengette a szél. - Meghalt az édös...

- Mi az Isten! Má azt tudtam: ég a ház.

- És én melléfeküdtem, melléfeküdtem! - visított Juli hisztériásan, borzadtan, s szeme kerekre tárgult, mint az örülteké.

- Gyűj hát no, mit sikonyász ett! - mordult rá Varga János dühösen. - Tán meg se nízted jól. Él az.

Akkor már Dezső is fölrántotta a nadrágját, cipőjét, s jött kifelé. Mindnyájan megindultak a tornácon, elől Varga János, aztán Dezső, leghátul Juli. A szobában füstölve égett a mécs, a halott asszony ott feküdt a libegő világosságban hegyes orral, fehér szemmel, lefildt állal, s a belépők fölött messze-messze elnézett nyugodt bárgyúsággal és megdöbbentő, hideg békével.

Úgy halt meg, ahogy élt. Csöndesen, semmi zajt, semmi föltűnést nem okozva, becsületes lelke és szeretete nem akart már előre szomorúságot, zavart, lórást-futást, esetleg költséget okozni, meghalt szerényen, s nem akadályozott senkit a muzsika élvezetében, a kölcsön hajszolásában, az udvarlásban, meghalt, és félig-meddig ki is hült úgy, hogy nem is tudtak róla, sőt azt se igen tudták, hogy beteg... S most már nem törődött semmivel.

Juli az ajtóból nézte, nem mert bemenni, Varga és Dezső az ágyhoz mentek, némán nézegették sokáig.

- Mári! - kiáltott fojtott hangon és reménytelenül Varga János. - Mári! Nem hallod? Meghalt...

- Meg... - mondta Dezső is fakón. Az első percben valami büszkeségféle ágaskodott föl benne, hogy íme, neki most nincs anyja, árva lett, s őt sajnálják. De aztán átsuhant rajta a veszteség okozta úr hűvös szele. Aki szoptatta, ringatta, lekváros kenyeret adott neki, megóvta néha apja szörnyű haragjától, fehér kis nadrágot varrt a számára, ingeket később a munkához, bő tejföllel főzött túróstésztát külön öneki, salátát öntött, katonáékhoz súlyos csomagokat küldött, és ha útra ment, pecsenyét, ecetes paprikát, kalácsot adott útravalónak... *az édesanyja* meghalt. Megölte a butaság. Az apja és Juli butasága. Lelke elnehezedett, mellét feszítette a düh. - Ett van. Föntámaszthati. Maga öte meg, mast föntámaszthati! - szólt reszketve az apjához, s hangja megcsuklott.

Varga János elsápadt.

- Én... én ötem meg anyádat? - hebegte értetlenül, s ahogy felesége ijesztő, bamba képét nézte, valami mintha megpattant volna benne, valami mintha történt volna... Aki együtt kapált, aratott, szüretelt vele, télen font, szőtt, varrt, foltozgatott... s néha egy-egy kellemes órára egyesült vele éjszaka... utánament Pozsonyba, Brűxbe a háború alatt, jó és rossz időben mellette volt, a felesége volt... És ő ölte volna meg? Lehetett neki hatalma a babonázás ellen? Vagy azért ölte meg, mert a hat darab földet nem akarta hagyni a testvérének, pusztá igazságból? Fölborult benne a lélek. - Én ötem meg?! - ordította.

Egymásra meredtek ott az ágy végében szikrázó szemmel, mint két halálos ellenség. A mécs világa sötét árnyékokat kergetett arcukon, reszkettek, és mellkasuk nehezen zihálta a levegőt. A halott részvétlenül bámult fölfelé a mennyezetre.

- Maga! - vágta ki Dezső. - Támassza föl!

Varga kereste a szavakat. Szerette volna agyonütni a fiát, de hasztalan gyűrögette öklét, karja nem engedelmeskedett.

- A lováhon el tudta hívatni a doktort, akkor azt se tudta, mihőn kapjon, féllábon táncolt, mer hát a ló... *a ló!* A maga loaja! Az édös meg ett feküdt, halódott, rá se nízött! Csak a ló, a maga loaja! - Szavaiban, melyek görcsösen törtek föl a torkán, fájdalom, góg, utálat és keserű gúny hullámozott. - Támassza föl! Támassza föl! Maga Isten. Maga mindöntudó. Maga hatalmas. Mér nem támaszti föl!

- Hogy mersz te az apáddal!... az apádat!... az apádnak!... te! te! Ezömbe agyon váglak! - üvöltött Varga fölemelt ököllel.

- Üssön! Ezt érti! - szállt szembe a fia, és arcán lefolytak a könnyek. - Üssön no! Úgy sincs apa. Nincs fiú. Csak farkasok vannak. Vagy maga, vagy én!

Varga János összeroppant. Csak a szavak tartották még valamennyire. De a hangja mintha remegett volna. Ökle lehullott.

- Nincs is fiú!... Nincs fiam!... Én ötem meg? Hát tudtam én, hogy meghal?

- A lovárul tudta?

- Ett csak az Isten... az Isten... Ki tehet róla?! Megbabonázták. A föld miatt... - csuklott föl rekedten.

- Hát a föld? Kell magának a föld?

- Nektök...

- Egye meg! Nem kell. Mast ett van. Babonázták!... Tudta, hogy meghal. Hát a lova? Hát az ügyvéd? Csak az édös nem! Annak nem vót.

- Miattatok. Miattatok nem vót! - esett össze hazugságai lágy ingoványán Varga János, kétségbeesve pillantott a halottra, de rémülten elkapta a szemét. Feje lehullt. - Mast má... akasszam föl akár magamat...

Az ajtónál egy ingben zokogó Juli hisztérikus visítása összekeveredett Dezső kegyetlen, fájdalmas kiáltásával:

- Menjön!... Akassza!... Jobb is! Gyilkos!

- És én melléje feküdtem!... Melléje feküdtem!... Jaaaaj!!!...

Dezső zokogott.

- A lova! Mindég csak a lova! Nem vót ennek se felesége, se apja, se testvére!... Csak lova! Nem vót gyeröke! Csak lova, disznaja, marhája! Szegény édos... A lova vót az Istene! Azér vót péz. Marháér, disznóér vót péz. Pörre is vót péz. Az édosre nem vót... Csak a lova, csak a lova...

- És én mellé feküdtem! Jaj, mellé feküdtem!...

- Mit csinyát mast, mit csinyát? Megbabonázták! A föld miatt. Azt is az miatt! Maga miatt. Meggyógyélhatott vóna. De a lova, *a loaja*, az Istene az istállóban... Az! *A parasztnak*...

- Jaaa-a-a-aj! Mellé feküdtem, Istenöm! ö-ö-öm!

Varga János ott állt halásápadtan az ágy végénél, gyermekei zokogását úgy hallotta, mintha nagyon-nagyon messziről szűrődött volna hozzá, ha megszúrják, nem érezte volna. Fejét a mellére ejtve maga elé bámult, s azt tudta csak: minden összeomlott körülötte, minden.

*

A temetés nagyon szép volt. Egész sereg siratóasszony üvöltözött, abajgatott a koporsó mellett, nagy tömeg verődött össze az udvaron, ott nyüzsgtek egész a kertkapuig, sőt kint is rekedtek az utcán nagyon sokan. A pápista gyerekek fölkapaszkodtak az ölfá tetejére, onnan hajigálták egymást. Eljöttek Juli barátnői káprázatos nyári ruhákban, Varga János kiscigánytársai, gyermekkori pajtások és rengeteg asszony, vénék és vénebbek, csámpások, fogatlanok, rokkantak, puffadt hasúak és töpörödöttek. Egész felhő kerekedett a hangos sóhajokból és valóságos duruzsolás a titokban kárörvendő vagy kritizáló megjegyzésektől.

Maga Varga János nagyon üres, egykedvű arccal állott a koporsó végénél barna ruhájában, tisztára kefélt fekete kalappal. Dezső elegáns feketében volt és könnyezett, Juli viszont remekbe szabott fekete ruhában, fejére csavart fekete fátyollal keltett irigylést a lányok közt; igaz, hogy ez természetes, mert a ruha *à la vízesés* volt megvarrva, és sárga félcipő tette még feltűnőbbé. Juli dülöngve zokogott, olyan hangosan, hogy kihallatszott az utcára. Hiszen a *halott ránézett*, sőt még ott is feküdt mellette! Még ebben az esztendőben meg fog tehát halni. A lányok egy része viszont azzal magyarázta a hangos üvöltözést, hogy így akarja mások figyelmét felhívni a ruhájára. Volt azonban a lányok közt sok, aki nem törődött Julival, hanem inkább Dezsőt sajnálgatta, és szívesen megvigasztalta volna.

A pap ékesen öblögette a halotti beszédet, fekete palástját oly szélesen, méltóságosan suhogtatta a ragyogó napfényben, olyan bő, ékes ígéket rebegtetett meg gordonkahangján, hogy szem nem maradt szárazon. Harsányan zengtek az iskolagyerekek, s mikor a gyászmenet megindult, elől vitték a *Polgári Olvasókör* fekete zászlaját.

Belekerült a temetés vagy kétszázezer koronába.

Nagy Varga János sem azalatt, míg a holttest otthon feküdt a ravatalon, sem temetés közben nem beszélgetett senkivel. A koporsót, szemfödelet Dezső rendelte meg. Ő ment a tanítóhoz, paphoz, harangozóhoz, mindenüvé, ahol megnehezítik a világból való elköltözést. Nem váltottak egy szót sem. Dezső elfordította a fejét, ha apját vagy a félőrült Julit meglátta. De a házban korlátlanul rendezkedő s a halottat ellátó Kálló Zsuzskával se törődött. Épp így Varga se. Ő nemigen volt a házban. Odalent tiblábolt az udvaron, nekiállt fát vágni, kisöpörte az ólat, istállót, megvakarta az egyetlen, szomorú lovat, megkefélte, szénát vetett neki nagy csöndben, komolyan, s elüldögélt az abrakosteknőn órákig. Tenyerébe nyugtatta az állat, s a ló üres helyét bámulta. Rengeteget cigarettázott. Szüntelen csavargatta bütykös, lassú ujjával a komisz dohányt. Nem evett egy-egy falat kenyéren kívül semmit. Ellenben annál rendesebben ivott. Szinte percenként ballagott a kúthoz, emelte ki a pintes üvegeket, és húzott belőle, sőt éjjel, mikor cigarettázva hevert az ágyon, s bámulta az ablak két négyszögét, sűrűn le-lenyúlt a vékony pálinkásüvegért is a sarokba. Egész testében valami rettenetes, nehéz fáradtságot érzett, kétfelől a halántékát szinte pántok szorították volna, a torka száraz volt, s úgy vélekedett, hogy a bor, pálinka nemcsak erőt ad, jókedvet, hanem álmot is égő, fáradt, de lecsukódni nem tudó szemére.

A temetés előtt rengeteg bort megivott, s úgy állt a koporsónál, úgy hallgatta a papot és az éneket, ment az utcán, állott a gödör szélén, mintha furcsát álmodott volna. Csak mikor a lezuhanó rögök tompán megdördültek a koporsó födelén, s Juli, mint az őrült fölvisített, villant eszébe hirtelen rendkívüli élességgel, hogy őt is így fogják temetni majd nemsokára, de ez nem döbbsentette meg, úgy hatott rá, mintha valami idegenről lett volna szó, akinek sorsa teljességgel nem érdekli. El is felejtette azonnal az egészet, s a fekete zászló fölszűrődő hegyét nézegette meredten.

Szinte terhére volt a szertartás. Mi a fenének ez a buta komédia - gondolta végül, és szeretett volna már hazamenni. Minden oly ostoba és üres volt körülötte, mint egy bábszínház. Olyan bábszínház, ami őt soha nem érdekelte. Hagyják már a fenébe, úgyis mindegy. Kinek csinálják?

Alig várta, hogy megindulhassanak hazafelé. Nehéz léptekkel ment Juli mellett (Dezső elkallódott valamerre, s egyedül ment), de éppígy mehetett volna a tulajdon holtteste vagy egy faderék mellett, annyira nem hederített semmire sem. Szomjúság kínoztá, s szüntelen a bor kellemes, fanyar szagát érezte az orrában.

Otthon rendetlen volt a ház, széttaposott virágok és levelek fődtek a padlót, görbe szeg került a lába alá, a küszöb mellett kalapács hevert, és a fülledt levegőben idegen ruhák, deszka, gyaluforgács, koszorú és hullaszag terjengett, s olyan nehéz volt, hogy Varga János szinte megfulladt, ki kellett mennie a szobából.

Szinte menekült a kúthoz. Megkönnyebbülten öntötte a bort magába, és cigarettára gyújtott. Aztán megint ivott. És ismét. Amíg az üvegben volt.

Este Kálló Zsuzska hívta vacsorázni. A szobában már úgy-ahogy rendet teremtettek, fől-söpörték a sok virág- és művirágszemetet, kinyitották az ablakot, a kályhán sistergett az étel. Juli még mindig fekete ruhában ült egy széken, két kezét a térde közé fogva maga elé bámult, és a szeme vörös volt. Dezső nem volt a szobában.

Zsuzska asztalra tette a húst és kenyeret. Leült, s kék pelyhes, vastag ajkait szorosan összecsuksa. Hatalmas, vállas teste nyugodtan dőlt el a széken. Odakint megcsendült az esti harang, szóltak a tücskök. Juli szipogott.

- No, János! Egyél hát! - kínálta vastag hangján az asszony.

Varga János egyszerre megint érezte a koporsó- és hullaszagot. Gyomra megfordult, kábult fejét szorítani kezdte valami; szédült. Szótlanul fölállt, fejére tette a kalapot, s vontatott, bizonytalan léptekkel kiment az udvarra.

Körös-körül tiszta, csillagos ég borult a világra, a kelő Hold fénye derengett már a kert fölött, s elvétele egy-egy kutya ugatott. Varga János ide-oda ödöngött az udvaron, cigarettázott, s a feje mintha tisztult volna. Majd meggyújtotta az istállólámpát, s rendes szokása szerint benyitott az istállóba.

A megmaradt ló árván röhögött felé a jászol mellől. Varga János leült, letette a lámpát. Hallgatta a tehenek békés kérődzését, a ló horkolását, dobogását, valahol egy egér motoszkált... Az üres alom rámeredt, s ő megint érezte az irtóztató ürességet. Megint csak kiment, megkereste az üveget és ivott.

Éjszaka egyik oldaláról fetrengett a másakra. Dohányzott. Szája már keserű volt, undorító, feje mint egy hordó: nehéz, üres és zúgó. Hogy elaludjék, megint csak pálinkázott. De valami súlyos kábulásnál egyéb nem ereszkedett a pilláira.

Észrevette, hogy Dezső sem alszik a másik ágyon. Valami meleg szeretet, egyesülési vágy áramlott föl benne az egész világ iránt.

- Dezső - mondta idegen, halk, rekedt hangon -, aluszol?

De nem kapott választ. Mély, üres és részvétlen csend vette körül.

Másnap, harmadnap ugyanúgy történt minden.

Már napkeltekor kiment az istállóba, tett-vett, leült az abrakosvályúra, nézte a ló üres helyét, cigarettázott. Lement a harmatos kertbe, ahol egész gyöngyfűzések sziporkáztak a fű között aransárga, kék és bíborpiros színekben. Rigó, vadgalamb, fecske lármázott, bűgött, fuvolázott körös-körül, az út mentén rózsák és viola illatozott, s a veteményeságak gondosan gyomlálva, megkapálgatva várták a gazdasszonyt. Varga János fölnevezett az égre, mint máskor szokta, de aztán észrevette, hogy nem tudja: mit néz. Minden olyan volt körülötte, mintha idegen világba zuhant volna, oly üres, értelmetlen, céltalan. S megint csak visszament az üveghez, majd új bort szívott a hordóból, s megpróbált kedvet, erőt meríteni belőle.

Elment haza Kálló Zsuzska is, most még üresebbé vált a ház, ha ugyan lehetett már üresebb. De mégis, legalább tudomásul vette, hogy nincs itt. Juli nem főzött. Ki-ki azt evett, amit talált. Nem beszélt senki. Néha váltottak egy-egy rövid szót, de Dezső akkor is a földre nézett. Varga János nem ment sehova, tompa, alkoholos kedélyállapota nem foszlott el egy percre sem, s ha mégis tisztult a feje, kétségbeesett bizonytalanság lepte meg, menekült, maga sem tudta: kitől, honnan, miért, itta a borát, s nem törődött semmivel.

Néha, mintha ismét lázasan parancsolni akart volna, sürgő-forgó léptei hol itt, hol ott döngtek. Aztán egyszerre megszűnt az is. Fölmeredt előtte a nagy-nagy üresség. Miért? Minek az egész? Hát aztán?

- Mast má meg kell tenni maj, mi lesz az árajánlat eredménye... - mondta egyszer, de zavaros szeme messze elbámult önnönmagába, s mire a mondat végére ért, már nem törődött az egésszel.

Szikla Jóska jött el, s Dezsővel együtt kimentek a kukoricába. Este aztán újságolta Szikla:

- Remök a kukorica, János. Ez az utóbbani esső... hajjaj, csudálatos hasznót tevött!

Varga János úgy nézett a barátjára, mintha rajta túl látna valamit messze, s legyintett:

- Megkapálhatitok. Ha lesz, lesz...

Majd azt kezdte magyarázni Szikla Jóska, hogy vagy adja el a megmaradt lovat, és vegyen két gyöngébbet, vagy keressenek neki párt. Így semmi haszna.

Varga János ijedten tiltakozott, s szeméből élénk gondolkodás furcsa, lappangó tüze csapott ki.

- Minek? Minek annak pár? Hadd legyen úgy. Olyant má úgyse kapnánk, mint amilyen az elébbeni vót!

S kis szünet után csöndesen hozzátette:

- Jó má annak úgy is.

*

Aztán lassanként megszokottá vált az új állapot, Dezső is, Juli is belezökkent a rendes kerékvágásba, az élet sodorta őket napról napra, s mert a jószág is, a föld is megkövetelte a magáét, nekik reggeltől estig azon kellett lenniök, hogy azt meg is kapja, így a munka lépésről lépésre csöndben végezte a maga gyógyító munkáját a beteg házban, s Dezső néha füttyörészgetett is halkán, Juli megpróbált dalolni, ha elfeledkezett magáról, s már gyakran lehetett hallani a káromkodását, ha valami nem ment úgy, ahogy akarta:

- Hogy a rosseb enné ki a szíved koporcát!

Varga János is megpróbálta a munkát úgy, mint azelőtt. Nagy erőfeszítéseket tett, késő estig járt-kelt, erőlködött, s ha napkeltekor fáradtan és összetörve nem akart tudomást venni azokról a dolgokról, amik történtek vele, megitta a rendesnél kétszer-háromszor nagyobb pálinka-adagját, kiment az istállóba, a jószág körül foglalatostkodott, lucernát kaszált a kertben, rendbe tette az udvart, ivott, dohányzott, mintha kezdett volna is visszatérni energiája, munkakedve, ruganyossága. De aztán egészen más percei is voltak. Például, ha leültek enni, s Juli asztalra tette az ebédet, nem vett ki a tányérjára, hanem a lábasból mártogatott, böködött fanyarul. Az ételek éppenséggel nem voltak olyanok, mint amilyeneknek lenniök kellett volna, ízetlen, sótlan volt minden. S gyakran fölforgatta gyomrát a hirtelen ráömlő forgács- és hullaszag. Lecsapta kését, s kiment a szobából.

- Mér nem eszik? - kiáltott utána Juli elkeseredve. - Má megen fut?

- Nem kell - vetette oda röviden, kiment az istállóba, s ráült az abrakosvályúra. Cigarettaát csavart, s bámulta a néhai ló üres helyét percekig.

Máskor az asztalnál rájuk nehezedő füledt hangulatot érezte mázsás súllyal a mellén, s ki kellett mennie a szabadba.

Szeme alatt széles sávok húzódtak, s különösen mélylyé tették amúgy is magába merülő szemét. Arca megnyúlt, elszíntelenedett, szürkülő haja mintha hátrább húzódott volna halántékáról, s termete megrokkant. Ha úgy oldalról nézte az ember, amint lehajtott fejjel maga elé bámult, mélyre vésett arcvonásain töprengést, szomorúságot és fáradt egykedvűséget lehetett látni.

Megtörtént, hogy kikiáltott az ajtón:

- Adtál a disznóknak, Mári?

Aztán észbe kapott, sóhajtott, köpött, s ment az üveghez.

Valami olyan furcsa viszony kezdett kialakulni közte és a családja között, mintha nem tartoznék közük. Ezt különösen Dezső érezte meg. Bár néha annyira megsajnálta az apját, hogy szeretne volna megölelni, mégis, amikor szólnia kellett hozzá valamit, szavai ridegekké és kimértekké váltak akarata ellenére is, nem nézett a szemébe, és sohasem ejtette ki azt, hogy: „édesapám”. Ilyenkor haragudott önmagára, keserű lázadás horgadt föl benne önmaga ellen,

fogát csikorgatta, s nem tudott tisztába jönni magával. Csak mikor Varga János félig részegen támolygott végig a folyosón, vált erősebbé az undor a sajnálatnál, s fordult el megvetően az apjától.

Varga János kiment a földjeire is. Végigjárta a búza-, zab-, rozstáblákat, a kender- és lenföldet, a kukoricát, s hosszan elnézegette. Gyönyörű, verőfényes nap ömlött el a tájon, apró felhők bodrosodtak a magasban, itt-ott hersegett a sáska, s a vetést halk szél fodrozta ezüstös hullámokba. És Varga János egyszerre magára döbbsent: miért jött ő ide? Kié ez a vetés? Kié a föld? Mit akar vele? Kié az égbolt, a felhők, a fák?...

És iszonyú üres, sivár, kongó volt körülötte minden. Megfordult, és elment haza megint.

Attól kezdve aztán nem tudott többé hozzányúlni semmihez. Értelmetlenül bámulta maga körül a világot, mint aki elveszített minden mértéket, minden szilárd pontot, és szemei számára nincsen többé távlat, színek és utak. Nem foglалódott számára rendszerbe az élet, nem voltak vágyai és tervei, egyetlen szándéka maradt csupán: inni, lehetőleg minél többet. Egyszer Dezső látta, hogy nekibotlik a kőrakásnak, de azért csak megy a kúthoz, és issza, nyeli a behűtött bort. A fiú türelme fölborult. Utálatát és megvetését nem tudta már lenyelni, dühe fölkerelkedett a nemrég zsarnok, most naplopó, részeges paraszt ellen, s gorombán rákiáltott:

- Nem vót ölég máma, he? Most má az se jó, ha tökrészög? Mindég csak iszik, mindég?

- Mi bajod van vele, ha iszok? - emelte rá merev szemét az apja, s mintha arcán az egykori gögös felsőbbség egy halvány sugara villant volna át.

Dezső letette a vasvillát.

- Az a bajom, ha tunni akari, hogy ez így nem mén tovább! Amíg nem ivott sokat, legalább dógozott. De müte meggyilkóta az édöst, má dógozni se akar. Mindég részög, mint a disznó. Mér nem dógozik?

Varga János megütötten állt. Csodálkozás is, valami mélyen parázsló gyűlölet is kergetőzött az arcán.

- Mér nem dógozok? - kérdezte. - Minek dógozzak? Kinek? Nem dógoztam eleget... hiába?...

- Ett vannak a földjei. Felé se néz. Ett a ház, jószág. Ett a pusztabérlet. Ett a pör! - kiabált Dezső keserűen.

- Neköm nincs földem. Nincs házam. Nincs sömmim...

- Ett a *loaja* is! - vágta szíven Dezső fájdalmas gúnnyal úgy, hogy eltorzult Varga arca tőle. - Se eladi, se másikat nem vesz. Ez így nem mehet. Inkább búcsút mondok örökre. Ez nem élet. Igyon el mindönt. Osztán mehet az Istenhön!

- Mehetök! - biccentett keserűen Varga János és köpött. - Az. Mehetök...

Elhallgatott. Fölment a lépcsőn, benyitott a bal kéz felől nyíló kamarába, és sokáig motoszkált.

Dezső pedig szaporán munkához látott megint. Bármennyire bántotta is az a sok undorító akadály, amit édesapja napról napra konokabban gördít az életük elé, de dolgoznia kellett, most már kettő helyett is. Anyja halála sok tekintetben „komolyabbá” tette - mint ahogy a ridegséget, törtetést és nagyralátást szokták virágnyelven nevezni -, nem tréfálgatott, és naponta százszor is meggondolta, hogy mi lesz akkor, ha apja tökéletesen elissza mindön energiáját, és belepusztul. Ezek a gondolatok egyre gyakrabban tértek vissza, míg egy nap fölfedezte magában azt a titkos örömet, hogy apja halála esetén korlátlan úrrá válhat, *háza, földjei, jószágai* lesznek, *lova* lesz, megszabadulhat Julitól, feleségül veheti szíve választottját, s *megmutathatja* mindenkinek, hogy pusztabérő lesz az apja segítsége nélkül is - ha előnyükre

dől el az árverés -, irigyei lesznek, könnyű lovakat hajt homokfutón, sápad a falu - és nem parancsolhat neki az Isten se! Ezért megkettőzte erejét, pontosan négykor kelt mindennap, szótlanul dolgozott, s mindig közelebb és közelebb érezte magát céljához: szorgalmas, szívós, kitartó munkával nemcsak fönntartani, hanem gyarapítani is a vagyont, folytatni a pört, ha kell: egyedül is - *nem ő kezdte*, de ha már így van: kár lenne elveszteni! -, hogy arra kerülven a sor, minél több kerüljön majd a maga kezébe.

Szép nyári délután volt, a nap kezdett nyugovóra hajlani. Dezső elkészült az istállókkal, s kiment a kapuba a jószágot várni. Elhaladt a kút mellett, s akkor jutott eszébe az apja. Jó néhány óra múlt el azóta, hogy a kamarába bement, s nem látta visszajönni. A borosüveg is azonmód volt a vödörben, ahogy Varga János akkor otthagyta. Hol lehet? - ötlött Dezső eszébe, és kíváncsian ment a kamarához. Benyitott. Senki. Csak a sonkák, oldalszalonnák, bicikli, szíjak lógtak le a mennyezetről, s a falak mellett hombárok, zsákok, bödönök, limlomok. De az apja nem volt sehol. Akaratlanul is a padlásfölgjáróra nézett. A következő percben lábujjhegyen szaladt föl a pengő deszkalapokon, s a padlásra lépett.

Először nem látott semmit. A hatalmas padlás régi gerendáin pattogott a cseréptető, amint a forró napfény szűnésével összehúzódott. Mint valami homályos, hosszú alagútban: a levegő nyomott volt, s az utcáról halkán hangzott be a kocsizörgés, gyermekek zajongása s a tojás-szedő zsidó képtelenül magas kiáltása, mint éles sípszó: „Tóóójáááást! Tóóóójáááást...” Azután az északi oldalon, éppen szemben egy félkör alakú padlásablakkal, melynek szélén pajkos verebek ugráltak, meglátta az apját. Kötélen függött, elernyedte teste rongyként ereszkedett le, mozdulatlanul.

Dezső megcsuklott. Rámeredt a halottra. Egyszerre megértette az apját. Minden ízében, szavában, mozdulatában tisztán és élesen állott előtte. S előmlött benne a fölfakadó szeretet. Már hiába volt.

Aztán a késéhez kapott, hogy levágja a holttestet, és közel ment hozzá. Varga János előrebukó arccal, hamuszürkén, kék ajakkal, kimeredt szemmel, mely üres volt és üveges, bámult ki a fák fölé nyíló padlásablakon a napsugárral pásztázott messzeségbe, amerre a halvány rózsaszínű felhők úsztak. Karja és lába súlyosan lelógott. Kék köténye ott volt a derekán, pantallója előtt.

Elment a börtönből mindörökre.

Nyugatról akkor kigyózott a vonat halk, távoli zakatolással át a mezőn a falu felé. Hófehér, puha füstöt lökdösött maga mögé vidáman. Varga János a kék Mecsek felé bámult, és nem látott semmit.

1924

KÁNTOR JÓZSEF MEGDICSŐÜLÉSE

I.

Még mindenki emlékezett rá, hiszen nem történt olyan régen, alig több egy esztendejénél, hogy Jóska bácsi egy szép tavaszi nap, márciusban, fel akart mászni a padlásra, de gutaütötte bal lába megcsuszamlott a síkos falépcsőn, botját elejtette, s ugyancsak béna bal kezével hiába kapkodott a korlát után, nem volt többé megállás, esett, zuhant lefelé a lépcsőn, forgott, mintha cigánykereket hányt volna, tar feje hol itt, hol amott koppant meg a pengő deszkákon, míg botja hatalmas dörömböléssel zuhant alá a mélybe. Néhány pillanattal később Jóska bácsi is ott hevert a kamra téglapadozatán, elterült, mintha minden inát, izmát elvagdalták volna, két lába széjjel, a sáros, vastag bakancsok meg fent az utolsó deszkafokon, de öszlő feje már lenn, a vörös téglán, szétvetett karjai, mint a kereszt két ága heverték szanaszét hasznavehetetlenül. Jóska bácsi nagyot nyögött, mint az állat, aztán megpróbált ide-oda evickélni, hátha valahogy sikerülne a felkelés. De nem sikerült. Erre aztán elbődült. Fejét megmozdította, érezte, hogy sajog, szinte szaggat, s csakugyan: maga mellett megpillantotta saját sötétfekete vérét, amely nagy tócsában folyta körül, s már kocsonyásan szivárgott a téglarések között. Jóska bácsi még jobban megrémült, s most már torkaszakadtából elkezdett üvölni:

- Jaaaaaaj, jaj neköm! Jaj!

Aztán félig-meddig elvesztette eszméletét, csak úgy rémlett neki, hogy láрма kerekedik, jön az asszony, beront a kamrába, mintha tűzvész tört volna ki a házban, nagy mellei megmeglöttyentek piszkos ingvállá alatt, fekete kezeit összecsapta, s úgy bámult rá, mintha kidülledt szemei ki akarnának ugrani üregeikből. Minden olyan furcsa, idegen volt számára, mintha valami hályog ereszkednék a szemére, s azon keresztül távolról, nagyon távolról látna mindent, vagy mintha valami magas hegy tetején heverne, forró napsütésben, s a szeme kápráznék, feje sajogna a hőségtől, s mélyen maga alatt látná az egész világot s az életet, minden rokonát, ismerőst, az egész nevetséges emberi hűhót. Jóska bácsi abban a végzetes pillanatban igen bölcsnek érezte magát. De a rémülete mégis nagyobb volt a bölcsességnél, az állat ösztönös rémülete volt ez a tűnő élet, illanó illatok, homályosuló fény után, s megint görcsösen megmarkolgatta a téglát, hányt-vetett magán, s elbődült, akár a leütött tinó:

- Jaaaaj, jaj neköm! Végem van örökre!

Megjelent az ajtóban az egész család. Vilonyai géplakatos úr pipával fekete-sárga fogai között, sapkája ellenzőjét mélyen bujkáló szemére húzva, fekete cigányképén düh és undor tarjagosodott, jött a felesége is, Jóska bácsi kisebbik lánya: Márka, igen magas fejhangon visítozott valamit. Erről Jóska bácsi már nem vett tudomást, mert csak figurákat látott, s hangokat hallott, de értelme már nem sok volt az egésznek. Ott sűrögtek körülötte, s mindegyik úgy tett, mintha segíteni akarna, azonban csak jajgattak, káromkodtak, de nem nyúltak hozzá.

- Vén, részeg disznó - dühöngött Vilonyai, kivette kurta pipáját, s köpött a vértócsa mellé. - Megin ette a rosseb. Nem férhet a bőribe. Hogy az Isten vergye meg a vén, bűdös parasztját.

- Mit keresött má megen a palláson, he! Mit akar ott mindég! Ki küdte megen a pallásra?! Mindig-mindég ott kell neki puszmákonni, ahon nem jó. Hogy a fene enné meg az ejen embört, aki mindég részög. Hát!

Így visított Márka, magas fejhangon, képe eltorzult, vastag, zsíros nyakát kidüllesztette, olyan volt, mint a felháborodott erkölcs zsírszobra. Jóska bácsi nagyon különösnek találta, s nem értette, minek ez a nagy húhó. Ismét bőgött egy vérfagyasztó hosszút, s azt mondta:

- Nem ittam... Mamá egy csöppöt sem ittam...

Ezt a néhány szót eladogta álmában is, félholtan is, mert megszokta már, hogy akár a falu közepén, a piactér sarában, akár a pincében, akár a padláson veri le béna lábáról a szesz, mentegetőzzék, s tisztára mossa magát. Felvették az öreget, s bevonszolták a konyhába. Mária néni levetkőztette, lefektette, odagyömöszölték a feje alá a csíkos vánkösát, megmosták a fejét, bekötözték vizes rongyokkal, s aztán körülállták, mintha valami soha nem látott eset volna, legalábbis egy beteg ló vagy szarvasmarha. Szidták.

Jóska bácsiról hosszú életében számtalanszor lesztek már a keresztvizet, különösen amióta részegeskedett. A két vő már azelőtt se tartotta valami nagy tiszteletben, inkább nézték fejöstehenek, akiből okosan ki lehet húzni az anyagi javakat, mint a feleségük apjának. Sőt felesége előtt is végképp lejárt a becsülete, mert egy ízben, amikor bement a városba vásárlások dolgában, Jóska bácsit megszállta a gonosz lélek, valami soha nem látott dühvel kezdte hozatni fel a borokat a pincéből, s mire beesteledett, már került-fordult egyet a faluban, s magával hozta az évtizedek óta közismert, vén Tarisznya Zsuzskát, akit bizonyos jelzőképpen illettek e névvel, s odabent paráználkodott vele a konyhában, borosflaskók és feldöntögetett székek között.

Akkor haragudott meg rá a felesége is úgy, hogy többé nem volt becsülete előtte.

Általában ennél a márciusi lebukásnál megmutatkozott, hogy mennyire lenézték az öreget, s mennyire nem viseltetnek iránta a köteles tisztelettel. Körülállták az ágyat, s még órák múlva is csak úgy dőlt belőlük a szitok, a pocskondiázás, furcsa kéjjel szüretelték a szidalmak mézét, s megittasodtak tőle. Vilonyai örömmel feledkezett meg a munkáról, s mindent a segédekre bízott, azok aztán meglehetősen lazán csengették az üllöt odakint a műhelyben, amelyet pedig szintén ez az öreg paraszt rendezett be neki, amikor koldusszegényen hazament a városból, s nem volt betevő falatja sem. Le s fel járkált a forró, gőzzel telt konyhában, pipáját rágtá, s néha nagyokat köpött a téglákra. Kis cingár alakja úgy pattogott jártában, mint mikor bolhát eresztenek tüzes lapra.

- Hát a rosseb ette vóna - dühöngött, mindig ugyanazt hajtvá -, ennek is most kő gyünni, nem ölég a sok baja az embörnek, má a falun se lehet végigmenni, hogy ne röhögnék az embört, hogy az Isten vergye meg... Csak soha ebbe a koszos famíliába ne tudtam vóna betenni a lábomat.

Rendesen elfeledte, hogy apja, aki részegesebb volt még Jóska bácsinál is, szegényházban éldegélt, s mindenkitől elhagyatva halt meg delirium tremensben.

- Csak ne tudtam vóna megösmerni ezt a ronda famíliát!

- Jaj, jaj neköm - óbégatott az öregasszony -, hát akkor én! Mit szóljak én! Lá neköm kell kitisztítani a piszokbul, osztán sönki segítségöm nincs, peeg mejen igön beteg vagyok, a gyomoridegöm se hagy, a fejlázam is hasogat, nem használ ez a hitvány, mestörségös kálszbádi só sömmit. Annyikát se, mint a leesött mákszöm... Jaj neköm...

Kántorné szavába pedig belezagyvált Márka visító szava:

- Hát! Így mén ez mindég! Csak gyözzé az embör gyomorral a vén disznót! Hát! Csak má ne is lenne, hogy szabadúna meg tüle az embör! Hát!

Csakhamar előkerült aztán a másik vő is, az előkelő külsejű kocsmáros, a szabatos társadalmi formák embere, Heldmann Gyula, és a másik lány, egy vérbajos, görnyedt, koravén asszony, kendőbe burkolózva, földig érő ruhában, s ott sopánkodtak valamennyien Jóska bácsi ágya körül. A kocsmáros kezében tartotta fekete keménykalapját, s mély basszushangon magyarázta, hogy ez így tovább nem mehet, gyámság alá kell helyeztetni a vén iszákost, hírbe hozza a családot, eljátssza az emberek tiszteletét, elvégre ő neki a saját erkölcsi reputációját is tekintetbe kell vennie, vagy mi, s utóvégre ő nem szokott hozzá, hogy minden áldott nap ilyen piszkos ügyekkel traktálják.

- Meg kell találni a megfelelő formákat, s ártalmatlanná kell tenni a vén bolondot - jelentette ki felháborodva, kifeszítette széles mellét, s törekeny, görnyedt feleségére vetett egy lesújtó pillantást.

- Gyámság alá kell helyőzteni, aki ejen - visított Márka, vastag, zsíros nyakán úgy járt le s fel a toka, mintha külön begye lett volna, s ez a begy már túlon túl tele volna keserűségekkel. Arcára is kiült az emészthetetlen keserűségtől való utálata, s felgyűrt rékliujját megmegrángatta vastag, szintén zsíros karjain. Hangja már szinte físztlázott a magasságokban.

Vilonyai káromkodott.

- Az. Én mögtőszöm, nem bánom én, ha az Isten embőre is, az istenit neki! - Csizmái dühösen kopogtak a kövezeten, s pillantásra sem méltatta az ágy szélén nyögő, sóhajtozó öregasszonyt, aki piszkos, izzadt ingével, bamba arckifejezésével mint valami bálvány meredt maga elé, nagy emlőjű, suta, hindu bálvány. Fekete kezeit fáradtan hullatta az ölébe.

Csak Jóska bácsi hallgatott. Alaposan behasadt a koponyája, s nem volt kedve vitába szállni a vitakozókkal. Ámbár részegen szeretett kötődni, s mindig az volt az ambíciója, hogy akár igaza van, akár nem: ővé legyen az utolsó szó, most felhasználta az alkalmat, hogy szótlanul és értetlenül hallgassa saját kiszapulását. Úgy tett, mintha eszméletlenül feküdnék a süppedő piros párnák puha ölében, s noha minden szót tisztán hallott, nem felelgetett. Így nem volt semmi felelősség a vállán azért, ami történt vele. Majd eligazodik. Csak a feje sajgott, s kissé kóválygott az agya, de azt se tudta biztosan, hogy a szenvedett sérüléstől vagy a szesztől. Ez a kóválygás különben nem volt szokatlan számára, hiszen esztendőök óta élt már ilyen kóválygó aggyal. Csak hallgatott. Hadd beszéljenek. Néha aztán, a meghatódottság fenntartása kedvéért, de önmagán való sajnálkozásában is, nyögött egyet, s halkan felsóhajgatott. Mint visszhang, felelt neki az ágy szélén a felesége sóhajtsa és nyögése.

- Én Uram, Atyám, mit tegyek, há legyek evvel az embőrrrel. Én szegén beteg asszony! Jaj nekőm - sopánkodott Mária néni. - Csak bá segítségőm vóna. Három lányom is van, osztán egy sincsen, amikor kell.

- Na, má megen kezdi. Hát - csapott le rá Márka. - Má megen ű a beteg. Má megen sönkije sincs. Hát.

- Mast vóna jó az a bizonyítvány, akit a múlt évbe kiállítottunk. Mast köllene megpróbálni! - mondta erre a géplakatos.

Kiment a szobából, ahol ő s a felesége lakott a két fiúval, s hamarosan visszatért a bizonyítvánnyal. Ez az orvosi bizonyítvány pont kétesztendő volt, a körorvos állította ki, s le volt benne szőgezve mindenféle cikornyás mondatokban, hogy az öreg Kántor József hosszú idő óta idült alkoholizmusban szenved, többször érte agyvérzés, ennek következtében bal oldalára bėna, s akaratának szabad elhatározási képességével nem bír, könnyen befolyásolható, s önálló elhatározásra képtelen.

A félív papirosra írott, szépen felbélyegezett bizonyítvány egy kissé piszkos volt ugyan, de mindamellett teljesen megfelelt a célnak, amelyre Vilonyai kérte. Sőt az öreg mai állapotában különösen megfelelt. Mert akkor, amikor egy nyári délután Jóska bácsi elkezdte eladogatni a földjeit, megrémült az egész család, a vők éppen úgy, mint a távolabbi atyafiak. Mi lesz, ha iszákosságának sanda tanácsaira az öreg egyszer csak elad minden ingatlant, ingóságot, a pénzt elzárja az almáriom fiókjába, mint szokta, s egyszerűen nem ad senkinek, hanem naponta eliszogat belőle annyit, amennyi a sárban-porban való csöndes hentergéshez elegendő? Mári néni, amikor a földügylet hírért meghallotta, majdnem összeesett. Hát az a bolond embör! Hogy má mit nem tesz! S ki tudhat, mék hal meg előbb, hátha ő (Mári néni) marad tovább életben, s ki visel akkor gondot rá, miből él, menjen el koldulni? Hej, hej én édös jó Atyám!

De Vilonyai is, mintha egyszerre köpni kezdte volna mindazt a szikrát, ami odakint a műhelyben valaha is szertepattogott. Miért vette el ő akkor a Mária-kát (ő Mária-kának hívta, mert somogyi volt és katolikus), mi a fenének volt a hüho, hogy hát ha majd az öregek behunyják a szemüket, ez lesz, meg az lesz, mire házasodott ő? S Heldmann úr is, aki már szépen kitervelte, hogy az egyik házban ő lakik majd, a másikban meg a sógor, elképedt a váratlan földcsuszamláson. Kitervelték Mária-nénivel s a két nővérral egyetemben, hogy orvosi bizonyítványt fognak szerezni, evvel aztán visszakerítik az eladott földet, s mint állandó Damoklész-kardot függesztik Jóska bácsi feje fölé, ha netalán megint eladhatnékja támad. Ez a bizonyítvány tehát ott lapult Vilonyai fiókja fenekén, ott hányták-vetették mindenfelé, de mégis megőrizve egy esetleg feltámadó veszély idejére. Most Vilonyai forgatta az ablak felé, s mutogatta Heldmannnak.

- Maj elrántom én az ű nótáját, ha még nem vót elrántva, a részög, vén kutyának! De hát mi az Istent keresőt azon a padláson!

- Hát! Mindég ott motoszkál a nyavalyás. Mert jobb neki, ha csak egy falás szalonnát is ehetik lopva, ahon nem láti sönki. Olyan ám ez! Mindég azt kereste, hogy há bújhat, ahon nem látik, mit eszik. Hát.

- Jaj, jaj neköm, de meg is vertél engöm, Uram! Én szegén beteg asszony. Há legyen segítség nekün!

- Majd a megfelelő formák alkalmazásával megrendszabályozzuk mi az öreget. Utóvégre társadalmi életet élő ember nem tűrheti el az ilyen botrányokat.

Vilonyai tovább is fel s alá járkált a konyhában, Mária pedig a tűzhely mellett visongatta haragos megjegyzéseit; visító hangon elhadart véleményei, ha praktikusak nem voltak is, de hozzájárultak a férfiak tüzeléséhez, s így végül annyira megerősödött bennük az elhatározás, hogy teljesen kimerítették minden szókinsüket s energiájukat. Ezért elhatározták, hogy elmennek a Heldmann kocsmájába, ahol igen jó siller van félretéve a pince zugában, s ott megbeszélnek a további teendőket, mert ez az állapot igazán tűrhetetlen.

Ez történt azon a márciusi tavaszdeleuton, amikor Jóska bácsi szeszdúlta fejével lekavarodott a padlásról, s összetört koponyáját nagyjában vizes ruhákkal kötözgették össze.

II.

Vilonyai magára rántotta fekete bőrkabátját. Vadászdressznek tekintette a szoros, magas szárú csizmát, mert ezen a vidéken szeretnek az emberek rettenthetetlen vadászoknak látszani. A bőrkabát már kopott volt s régi, de így igazi, így jó, így való az. Sapkáját ma még erősebben a szemébe húzta, mint máskor, kis fekete szemei sunyin, rejtőzőn pislogtak ki ellenzője alól, s

úgy villogtak, mint a cigányszemek. Általában sok volt ezen az emberen, ami cigányszerűvé tette. Kis termete vékony volt, s meggörnyedve, elhagyva kajtatott az utcán, mindig sietett, mindig rágt a pipája csutoráját, mindig maga elé meredt a földre, s nem köszönt senkinek. Nem büszkeségből. Inkább a mesterember gögijéből. Meg emberutálatból. Mert utálta az embereket. S az öreg egy-egy kimagasló cselekedetkor főképpen. Azt hitte, most az egész utca őt bámulja, most az ablakok szárnyai kitárult fülkagylók, most az utcasarkokon csatarázó parasztok mind az ő familiájának esnek neki, mind azt rágják, s mind azzal feküsznek és kelnek. Az utálat alapja tapasztalat volt.

Húvös márciusi délután; a sáros utcán csak itt-ott lézengett egy asszony. A sarki boltos kint ült a padon és pipázott. Vilonyai bökött egyet a sapkája szélén, s szaporán baktatott tovább. Elment a Dvorák kocsmája előtt, a kocsmáros: Dvorák Pista kint állt a küszöbön, s odakiáltott neki valami zagyvaságot, de ő rosszkedvűen ment tovább. Büdös tót - gondolta, s fekete szemével szúrón odapillantott. A borbélyüzlet előtt újabb utálatosság: egész sereg hangos ember állt az utcán, s mert odabent nem volt már hely, idekint vitatták meg a politikát, s nézegették a néha elhaladó vidéki kocsik rengő farú lovait s menyecskéit. Mogorván odaköszönt, megbillentette sapkáját, most többnek szólt a köszöntés, ezért a kis bökés helyett most billentett. De mogorva, sötét arckifejezése nem változott.

Ezek is mind összesúgnak a háta mögött, s tárgyalják az esetet. Micsoda szégyen. Csak ne keveredett volna ebbe a ronda familiába. Csak ne tudta volna feleségül venni azt a vastag nyakú, sipító szavú tehenet. Most nem lenne az egész falu szégyene napról napra.

Gyorsan bevágódott a nagykocsmá udvarára, s végigment a tornácon. Nem a piac felől került most az egyszer, hanem hátul, az udvaron ment be.

Ez a kocsmá valamikor, a régi jó jobbágyi időkben uradalmi épület volt, magtár, tisztartói lak vagy sertéshizlaló, afféle masszív, vastag falú, magas tetejű, kőkerítéssel körülvett, irdatlan nagy, rosszul beosztott ház, de az sem lehetetlen, hogy pálinkamérésnek vagy vendéglőnek szánták, mert erre a célra volt talán a legalkalmatlanabb. Udvara sáros, hatalmas, fátlan terület, hátul disznóólakkal, nyitott színnel, amely kocsik, szarvasmarhák és színelőadások számára megfelelő helyiség volt. A kocsmáépületnek árkádos tornáca nyílt végig az udvaron, s egy kijárása még a piactér sár- és portengerére. Maga az udvar is állandóan sáros volt, még a legnagyobb kánikula idején is.

Egy darabig az állam adogatta bérbe ezt a kocsmát a legtöbbet ígérőnek, így járulván hozzá az alkoholfogyasztás csökkentéséhez, melyet tudvalevően az iskolákban oly derekasán propagál. Aztán eladták a kocsmát, s megvette a falu egyik legtekintélyesebb erszénnyel s pocakkal rendelkező parasztja, aki úri életét azzal tette hasznossá, hogy felvette a mészáros és hentes címet is, annak jellege nélkül. Egyébként apját ismerjük valamennyien, a dúsgazdag Kistót Samut, Kántor József sógorát, Mária néni testvérbátyját. Ennek fia volt tehát a kocsmá tulajdonosa, az viszont bérbe adta Heldmann úrnak, a hajdani borbélynak.

Egyébként Heldmann úr hangja már messze hallatszott a tornácról. Vilonyai hallotta, hogy a feleségét szidta, Juliskát, a görnyedt, beteges, agyonrobotolt asszonyt. Heldmann úr különösen azóta volt szerfölköt ideges, mióta hazatért Oroszországból, ahol őt esztendőket töltött hadifogolyként. Ez alatt az öt év alatt természetesen megalapozta oroszországi egzisztenciáját, összeállt egy vénecske özvegygel, annak a boltjába betársult, s igen csinos pénzt és pocakot szerzett. Felesége ezalatt egy vidéki mezővárosban tovább vezette a borbélyműhelyt, mégpedig annak a jólelkű, idősebb segédnek a hálát érdemlő jóvoltából, aki el is akarta venni feleségül puszta száanalomból s a borbélyokra jellemző szentimentalizmusból. (Ez a szentimentalizmus Heldmann úrból sem hiányzott, de már keveredett más tulajdonságokkal.) Azóta aztán, hogy a

már elveszettnek hitt Heldmann úr hazatért édes hazájába, sokkal idegesebb volt, mint annak előtte, ámbar azelőtt sem volt valami szelíd. De akkoriban még többet adott a formákra, s az alkohol sem bánt el vele még annyira.

- Az istenit a pofádnak! - ordított Heldmann úr, félretéve minden formát s társadalmi konvenciót, amelyre pedig olyan nagy súlyt helyezett. - Majd megmutatom én neked, hogyan kell vágni a szalámit, s mennyi kenyeret szabad adni a vendégeknek! Azt a keserves istenit az anyádnak!

Juliska már jött is ki a konyhából, szemei könnyesek voltak, s arcát eltakarta a fekete kendőjébe. Meglátva Vilonyait, elrestellte magát s mosolygott.

- Megint rájött - mondta csendesén. - Ezért békültem ki vele.

- Tiktöket is csak a fene esz - mondta bosszúsan Vilonyai, s belépett a konyhába. Heldmann egy tálcán felszeletelt szalámit rendezgetett, s kenyérkarajokat helyezett el melléjük. Kint, a kisebbik ivóban vendégek lármáztak.

- Rögtön jövök, Feri - mondta elegánsan Heldmann, s egyik lábát kecsesen megtámasztotta, míg karjára vette a tálcát, s hóna alá csapta a fehér asztalkendő. Igazi, hamisítatlan vendéglős volt, hiszen az udvariasságot már borbélykorában elsajátította. - Ez az asszony folyton ügyetlenkedik. Nem lehet akkora kenyeret adni a vendégnek, mint egy kocsikerék. Annak meg kell adni a formáját. Szépen tönkremehetnék, ha úgy szolgálnám ki a vendéget, ahogy ő elképzei. Persze. Ostoba asszony. Ül le, rögtön itt leszek.

S ellibeggett.

Bejött Juliska. Leült a tűzhely mellé, s megnézte, hogy a nagy sárgaréz kávéfőzőben forr-e a víz. Egy rokkant cseléd ki- s bejárt a konyhában. Vilonyai első pillanatra meglátta, hogy nem olyan jó formájú, mint az ő Lidája a Rohács kocsmában, s rá sem hederített. Odaállt szétvetett lábakkal az ajtófélfá mellé, s komoran szipákolt.

- Mit csinál a papa? - kérdezte bágyadtan az asszony.

- Mit. Döglik. Csak már lenne vége. Ez így nem möhet. Az istenit.

- Gyámság alá kell helyeztetni.

- Azt köllött vóna má régön. Nem má most. Amikor mindönt tönkretesz.

- Nem is tudom, hogy bírhatta ki édesanyám ezt az embert.

- Hogyan! Ahogy te Gyulát. Te is mondtad má öleget, hogy így nem bírod, úgy nem bírod, mert részög is, goromba is, osztán mégiscsak bírod. Má válni is akartatok. Osztán mégis bírtad. Mer bolondok vagytok. Hát.

- Csak viseli az ember a keresztjét. Pedig mennyit dolgozok, meg beteggé tett, mégis türöm. Igaz, igaz. Gyerekem se lehetett tőle. Mégis türtem.

- Kik vannak odabe? - firtatta Vilonyai kelletlen hallgatás után, mert igen unta a sógornője beszédét. Valamikor nem voltak ők ilyen jó barátságban, főképp amikor Juliska viszonya a borbélysegéddel kitudódott, igen köpte a markát, hogy ő megpofozza valamennyit, azért a familiáját hírbe hozta, de hogy Heldmann eladta az üzletet, s ugyanabba a faluba költözött kocsmárosnak, néhány disznótor és ivás után barátságot kötöttek. Nem volt a barátság ugyan valami mély és eszményi, de hát azért meglehetősen tartott.

- Hát csak ezek a vizsgáló emberek, akik tudod, kivizsgálják, hogy a csányi jegyző mennyit sikkasztott el a hadiözvegyek pénzéből. Most mennek vissza, osztán erre gyűttek, s itt esznek. Nem akarnak a jegyzőhöz menni, mert sógora a csányi jegyzőnek, osztán mindenki azt mondhatná, hogy le akarja kenyerezni a bizottságot. Ereggy be te is.

- Bemöhetnék - rágta a pipáját Vilonyai, s a gőg csak úgy dagadozott benne -, de hát rosseb egye őket. Másra van gondom. Tudod, ha az én fejem megszűnik, akkor minden megáll.

Odabent pedig, a kisebbik ivóban, Heldmann fűgén, billegve, barátságos mosollyal járt-kelt a társaság asztala körül, s kiszolgálta a vendégeket. A hangulat meglehetősen fesztelen volt. Mintha nem is a csányi jegyző bőréről lett volna ma egész nap szó, vagy talán éppen azért. Elvégre az nem olyan halálos baj, van egy kis hiánya a pénzek körül, igaz, az özvegyek sem kapták meg több mint egy esztendőn át az illetményeiket, de azok a buta vénasszonyok azt észre se vették volna, ha a jegyzőt valaki be nem mázolja. Kár volt kitörni a nyakát ilyen csekélységekért. Utóvégre mindenki cselekszik valami apró suskust, mi lenne, ha azonnal tüzet kiáltanának az emberek? El fog simulni a dolog. Egy kicsit felfüggesztik, aztán aludni hagyják, aztán majd szól érte valaki a felsőbbbségnél, majd észrevétlenül visszahelyezik, egy nap arra ébrednek az emberek, hogy a régi jegyzőjük megint bent ül az irodában, s pipáját tömi. Jobb is békésen elintézni a dolgot, mint húhót csapni belőle. Mindnyájan cselekszünk hamisságot. Mi lenne, ha ezért nyakra-főre felfüggesztenék az embereket?

Így gondolkozott a jegyzőpártiak csoportja. Ehhez a csoporthoz tartozott a csányi jegyző sógora is, szintén jegyző, értelmes, jól táplált úr, akinek roppant tekintélyt parancsoló, harsogó, ropogó hangja volt, s a mondatai olyan kerekdedek, mint a tokája. Kissé alacsony, jó vállú férfi volt, gyermektelen, református, igen vallásos ember, ünnepnapon eljárt az istentiszteletre fekete selyembe öltözött feleségével, vacsorákon, tűzoltóünnepélyeken mint az állam tekintélyének exponense tósztokat mondott, felvirágoztatta a keresztény ipart egy részvénytársaság alapításával, amely téglagyártásra rendezkedett be, azonban a mostoha viszonyok megbénították, fellendítette a kereskedelmet, mert elnöke volt a Hangya szövetkezetnek, s a mostoha körülmények ellenére tudott is valami forgalmat kimutatni, sőt a pénzpiac irányításában is részt vett mint a Takarékszövetkezet igazgatója, s ezen a területen látszott munkássága a legeredményesebbnek, mert a háború óta a betétállomány hatalmasan megnövekedett, legalább a háromszorosára. Míg békében ugyanis mindössze harmincezer korona volt a betét, addig a háború után ez az összeg kitett több mint kilencvenezer koronát. Nagyon agilis ember volt, a falu kultúrája mintegy az ő személyisége körül kristályosodott ki. Itt is ő ült az asztalfőn, s meggondolt, harsogó, erősen kiropogtatott szavai minduntalan belevegyültek a zűrzavarba.

Vele szemben az öreg körorvos ült, mintegy képviselve azt az álláspontot, hogy a hivatali funkciójuk közben elbotló alkalmazottaknak nem szabad irgalmazni. Ő a tiszta erkölcs legkeményebb alkalmazója és követelője volt. Azt állította, hogy ki kell dobni mindenkit, aki a korrupció szekerét tolja. Kopasz, hosszúkás, már öszülő feje volt a doktornak, s válla már meggörnyedt a munkától és a kocsikázásoktól. A jegyző irgalmas felfogásával szemben már arcára is ki volt írva a kegyetlen, ellentmondást nem tűró puritánság, s ha lehetett, ezt a kifejezést csak fokozta kopott ruházata, vasalatlan nyakkendője s megtűzetlen, puha inggallérja. Meglátszott rajta, hogy otthon nemigen viselik gondját. Rettentő sokat beszélt, állandóan, állandóan csak beszélt, akár hallgatta valaki, akár nem. Mindenről teljesen kitisztult s tántoríthatatlan véleménye volt, s nemcsak a politika, közgazdaság és irodalom problémáit oldotta meg teljes biztonsággal, hanem az élet s halál kérdésében is csálhatatlan pápának tudta magát. Ateista volt, de az ateisták etikai szilárdsága benne valami szentimentális erkölcsimádattá laposodott. Verseket írt, saját költségén ki is adta őket, több ízben jelentek meg *Mucsai Dalai* a lapban, orvosi könyveket s folyóiratokat azonban már réges-rég nem olvasott.

Ott ült még az adóügyi jegyző is, fiatal, nőtlen ember, a segédjegyzők keshedtsége, Istentől elbocsátottsága meglátszott rajta, roppant szerény ember, ami illik is a pályája elején álló férfihoz. Mellette ült, a jegyző jobbján, a szomszéd járás főszolgabírája, meg a másik oldalon a körtépusztai uraság, bizonyos Borsay Lajos, olyan kemény s olyan kicsiny, mint a bors.

Az asztalt alaposan megrakatták sörökkel, csak a doktor, Fentős Manó kavargatta rendes feketéjét, s szíttá melléje a komisz, de megszokott Hölgy-cigarettát. A jegyző nem dohányzott, a főszolgabíró ellenben szivarra gyújtott, ha megkívánta a nikotin izgalmait, most is kikészítette már a tányérja mellé.

Heldmann úr olyan volt, mintha még most is a borbélymesterségben szorgalmaskodna. Hol ide, hol oda hajolt az urak háta mögött, megkérdezte valami külön erre a célra kicsiszolt, bársonyos, mély hangon, hogy parancsolnak-e sót, paprikát, hozzon-e még szalámit, jó-e a sör, vagy inkább megpróbálnák a barnát, néha tenyerébe csapdosott a szalvétával, mosolygott, ragyogott, majd meg olyan mozdulattal hajolt meg, mintha a borotválást befejezte volna, a szalvétát hóna alá csapta, s kecsesen megbillentette a cipője hegyét. Egészen szokatlan volt ennek a kitűnő vendéglősnek az udvariassága ezen a vidéken.

- Az útjaink, hála istennek, mintha javulnának - mondta a jegyző, Horkay Ferenc, kidülsztette mellét, megtörölgette száját, s poharát megemelte, mintha tósztozni akarna. - Igyunk egyet az útjaink egészségére.

Nagy meggyőződéssel ropogtatta a szókat.

- No, az Isten akárhová tegye - bosszankodott a főbíró -, nem mondhatnám, nem mondhatnám, hiszen majd a vesémet rázta ki, erre tifeledek nagyon kátyúsak és görbék az utak. Sehol a világon ilyen gyalázatos utak nincsenek.

A doktor nevetett.

- Görbe utak, he-he-he, jól mondtad, kérlek, görbe utak. Még jó, hogy kátyúsak is, így aztán megreked itt-ott valaki.

Nagyon kellemetlen s tapintatlan tudott lenni a doktor, kevés ragadt rá a társasági érzékből, nem voltak kifinomodott, igazi úri tapogatói. S már magyarázni kezdte nagy becsületesen, hogy:

- De kérlek, aki már azon töri a fejét, hogy tisztességes maradjon-e vagy sem, az már nem tisztességes ember. A tisztességes ember nem gondolkodik azon, hogy mit kell cselekednie. A tisztességes ember már a vérében az. Eszébe sem jut, hogy valami...

Szavai elvesztek a zivajban.

- Ááá, ááá, ugyan kérlek alássan, még Krrrisztuss is azt mondta, amikor a bűnös asszonyt meg akarták kövezni a farrizeusok, hogy: az vessen rrrá *először* követ, aki bűn nélkül való... Terrrmésztesen valamennyien bűnösök vagyunk, s nem lehet meghúzni a határrrt, ahol a tisztesség kezdődik vagy végződik. Én...

- De hagyjuk talán, kérlek alássan, hiszen az utakról kezdtünk beszélni - vágott bele az elcsavarodott vitába a főszolgabíró, aki nagyon jól ismerte a jegyző és a körorvos közötti ellentéteket. - S végeredményben is neked, Ferikém, talán kellemetlen is, hogy, noha egyelőre tisztázatlan a kedves sógorod helyzete...

- Azon a mi Ferink nem háborodik fel, dehogy, ismerem jól az ő puritán gondolkodását, s ismeri jól mindenki... - jegyezte meg Borsay.

- Úgy van, úgy van - kiabált buzgón és ízléstelenül az adóügyi jegyző, s már emelte is a hosszú söröspoharat, hogy főnöke egészségére igyék.

- De kérrlek alássan, hiszen csak nem akartok utóbb ünnepelni - szabadkozott a jegyző. Elhárító mozdulatot tett, azonban a poharak csengtek, s valamennyien nevelték a szerénységét.

- Talán még egy üveggel - kapta el elegánsan Heldmann úr a kiürült palackot, s már ment is a söntésbe sörért.

Általános társalgás kezdődött az építési kölcsönről, amelyből pont ez a megye kap megint sokkal kevesebbet, mint amennyire szükség lenne, az utak gyalázatos rosszaságáról, a legutóbbi automobilbalesetről, amely valahol a közelben történt, s a kiscgazdák lehetetlen politikájáról. Heldmann jött a sörrel, s megállván a hátuk mögött, néha-néha beleszólt a vitába. Általában valamennyien elégedetlenek voltak a kormánnyal, valamennyien megegyeztek abban, hogy az ország pusztulásba rohan, s a mielőbbi háború szükségességét hangoztatták. Különösen a doktor lelkesedése hágott magasra, amikor a háborúról volt szó.

- Nem kell túrni semmiféle megaláztatást - mondta szinte kiabálva, s az ideges emberek könnyen hevülő izalmával majd ledöntötte a kávésfindzsáját. Új cigarettára gyújtott, hadonászott, s a dohány nem akart égni. - Mindenki legyen sovén magyar, olyan sovén, mint én. Akkor ezt az országot nem fogja megaláztatás érni soha.

Ez valamennyiüket fellelkesítette, s általános hangzavar támadt, valami mámoros döngés, lárma. Heldmann úr a háttérben hangosan helyeselt, s legmélyebb basszushangját szólaltatta meg.

Nem akart addig elmenni, amíg a társaság együtt volt, egyrészt azért, mert maga is erősen szerette a társaséletet, s szívesen közölte véleményét, másrészt pedig látni akarta a fogyasztást, s az elszámolásnál nem akart semmit kifizetni. Néha aztán kínálgatni is kellett, nem feltűnően, de mégis erélyesen, hogy az üzlet menjen.

Ekkor bejött sután, görbén, fáradtan, örökké összetörten s hervatagon a felesége, s halkán odasúgta neki, hogy jöjjon már, mert Feri odakint igen dühös a konyhában. Ne várassa meg annyira.

- Mi közöd neked hozzá, te hülye - morrant rá csöndesen Heldmann -, mit jársz a nyakamra, majd ha rád bízhatom a vendégeket, én is megyek.

- De el kell intézni azt az ügyet - mondta Juliska.

- Az istenit a pereputtyodnak, de sok huzavona van vele! Csak már egyet se látnék közületek.

Kifelé indult, a söntésben megállt, s kortyintott egy kupicával abból a zöld pálinkából, aminek csak az ő torkán s egyes kivételesekén volt szabad lefolynia. Ennek a zöld folyadékknak köszönhetette azt az állandó magas feszültséget, amely idegeiben vibrált.

Nehezen ment nagyon, mert észrevette, hogy a jegyzőnek nagyon savanyú, gondterhelt az ábrázata, szép, kemény szólamai nem hangzanak olyan csengőn, mint máskor, a jól kiropogtatott hazafiaskodás mintha ma ízetlen lenne. Mi lehet ennek az oka? Annyira bánatná a sógora balszerencséje, hogy ez rontotta el a kedvét, vagy talán... ő maga is érzi a hurkot a nyaka körül? Nagyon hangoztatta, hogy az vessen a bűnösre követ, aki maga sem vétkezett.

Kíváncsi ember volt Heldmann Gyula, mert szerette tudni, mi lakik az emberekben. Jó kocsmárosnak tudnia kell, hogy kinek mit adjon. S ő jó kocsmáros volt s jó üzletember.

Vilonyai már nagyon haragos volt, amikor beinvitálta a nagyobbik ivóba. Itt egy sarokasztalhoz ültek, a tél-túl lézengő s lassan iszogató, lassan beszélgető horvát parasztoktól jó távol, távol a hangszereiket piszkálgató, cserfes cigányoktól is, letett a zöld asztalra egy üveg szabadszállási bort, s töltött sógorának.

- Ezt kóstold meg, ebbe nem kevertem semmit.

Vilonyai szakértelemmel szopogatta a bort. Csak úgy ült ott sapkában, s pipáját a kezében tartotta, miközben áhítattal ivott.

- Jó. Ölég jó.

- Hát akkor hogyan is akarnád azt a dolgot? - kezdte Heldmann.

Vilonyai egyszerre táltossá vált. Szeme feketén villogott a sapka ellenzője alatt, s bár hangját erősen tompította, mégis kiabálásnak hatott.

- Megmondtam én azt má rögtön, hogy köll valamit kezdeni avval a vén disznóval. Meguntam má a sok bajt miatta. Neköd persze jó, te nem laksz vele egy földél alatt, de neköm se éjjelöm, se nappalom tüle. Ha fönn jár, akkor örökké csak az én nyakamon ül, ott eszi a fene, ott firtati a dógomat, hordi a híroket, ott kínlódik, parancsúgat az inasoknak meg neköm is, mintha neköm más dógom nem lenne, egy iparosnak! Hogy te Feri így, te Feri úgy, fizesd ki az adót, csinyád meg a kilincsöt, zárat, kúcsot, meg a rosseb tuggya mit mindönt. Feri ugorgy ide, meg oda, hun ez, hun az... Meguntam én má ezt, de legfőképpen a részegösködésit. Hogy az Isten vergye meg, hát a falun se tudok úgy végigmenni, hogy ne röhögnének rajtam, na, ott megy annak a részög disznónak a vője, annak a lányát vette el, attul vári a sok jót, kapi, lesi, hogy a rosseb az ilyen famíliát enné meg, osztán még ű meséli fünek-fának a kocsmába, hogy ezt meg azt vett neköm, ezt meg azt adott, lakást, műhelyt, hozományt, segítött meg áldozott ez a vén, részög paraszt. Az én családomba nem szoktam meg az ilyet, hogy én egész nap csak a részögösködést lássam, azt má nem. Utóvégre ki vagyok én? Én iparos vagyok, ű meg csak egy бүdös paraszt. Örüljön, hogy elsózta a lányát ulyan embörhő, mint én vagyok, ilyen bolondot úgyse kapott vóna soha. Hát még osztán az a sok kínlódás vele, mikor hun a piacon, hun az udvarba esik össze. Akkor ki cipelje más, csak gyere te, Feri, húzzad, emeljed, vigyed, szagújad, tapogasd... hogy az Isten vergye meg!

Dühösen ivott a borból, aztán megtömte kis pipáját, s újra rágyújtott.

- Hát ez ellen tenni is kell valamit.

- Köll, az istenit, mer én nem bánom, egye rosseb az egész famíliát, én kiveröm onnan valamennyit, menjenek a fenébe, én má nem nízöm tovább. Vagy magam megyök el, el én, mit neköm, én megkeresöm a magamét akárhun, pusztuljanak, vesszenek ott, ahun vannak. Ha most nem helyözzük gyámság alá, hát...

- Az is különös, hogy mindig a legkisebb lánya után sír az öregasszony - jegyezte meg Heldmann -, pedig láthatta volna már, hogy nem éri meg. Most rájuk se néz. Az a festő persze vígan él, pingál, utazik, neki az egész nagyon közömbös. Akkor megghiúsította, hogy az öreg végrendeletet írjon, most aztán a többivel nem törődik.

- Az, a bitang istenit az annyának! Ha akkor sikerül a végröndöletöt megcsinátatni vele, most má sömmi baj se lenne. Jól is indút. Osztán a vége meg az lett, hogy még a jegyzőt is én fizettem.

- Utóvégre a te érdeked volt a végrendelet, nem az enyém - pattant fel sértődötten Heldmann. - Te kaptad volna a házat egészen, én meg csak lemondtam. Én mindenről lemondtam.

- Az igaz, de én meg ápútam vóna, mápedig az nem olyan könnyű dolog, két hétig hurcóták utána a mocskot, szagútam a piszkot, má enni se tudtam. Hát az sömmi? Te persze nem próbátad. Te csak lemondta.

Bujkáló dühvel nézett a vele szemközt ülő arcára, erre a jól ápolt, rendesen borotvált, kölnivízzel lemosott, tiszta s úri arcra, a növekedő tokára s a jól szabott mellényre, a mellényt ékesítő óraláncra, az egész pocakosodó s tekintélyes úrra. Aztán elült a dühe, mert nagyon jól tudta irányítani indulatait, aszerint ahogy hasznosabb volt. Fekete cigányképén elsimult a harag, s szemei rávillantak a borospohárra.

- Nem köll azér huzakonni, tudod te azt jól, hogy nemcsak az én érdekömbé vót, hanem a tiedbe is, mer te elvetötte vóna az ápolás gondját, én meg megkaptam vóna a házat, de az a nyavalyás piktör is ki lett vóna nullázva.

- Meg kell beszélni a jegyzővel - gondolkozott el Heldmann. - Mit lehet itt tenni? Az a lány, az Irén, akármikor hazajöhet, mert már nagyon kedves ám, mióta nincs itthon, s aztán az kap meg mindent.

- Akkor má inkább legyek kódus! - kiáltott fel Vilonyai.

- Nekem viszont nem áll érdekemben, hogy izé... - hebegett lassan Heldmann, s elábrándozva bámult a pohárba, melyet két ujjával lassan forgatott. - Nekem utóvégre megvan a magam kenyere, a magam családja, nem vagyok rászorulva senkire, hát... én elég könnyen kibírom, ha részeges az öreg. Akkor, a télen, persze másképp volt, akkor itthon henyélt az a léhűtő piktör, de hát az se sikerült, s nekem el is ment már a kedvem.

A géplakatos úgy bámult rá, mintha valami feneketlen verem nyílnék meg előtte, amire nem is számított. Még rövid idővel előbb maga Heldmann sógor is ütötte a vasat, s most már másképp határozott volna? De mindjárt a helyes nyomra bukkant, mert eszébe jutott, hogy sógora csak előnyök reményében szorongatja őt, s miután erre rájött, azonnal egyenesen a dolog közepébe vágott.

- Nízd, Gyula, neköd is jó vóna, ha az öregöt sikerülne meglakatóni valahogy, mer teneköd akkor sömmi gondod az öregökre nem vóna, maj má mink csak elkínlónnánk velük...

- Hátsz ami a gondot illeti... A szülői szeretet és kegyelet kötelesség, és a két öreget csak elápolná valaki, akinek ök aztán hagynának valamit a megfelelő formák között...

S megint elmerengett a vasrácsos ablakon túl, ki a piactérre. A nap már alkonyodóra hajlott, s zavaros felhők suhantak a tavaszi szélről üzőt halvány égboltozaton.

Vilonyait módfelett dühösítette a sógora viselkedése. Megcsaltnak érezte magát.

Vajon az ő jóhírére nem éppúgy csorba-e a vén iszákos viselkedése? S hát a télen, amikor a harmadik lány is idehaza volt, s ott lakott az öregek házában, a konyha mellett, meg a hitvány festő, aztán az a csúnya eset történt, hogy az öreget megütötte a guta, s azt hitték, hogy már a végét járja, vajon nem ő is azon volt-e, hogy a végredelet elkészüljön? Akkor belement, talán mert olyan ravasz volt, hogy tudta, nem fog sikerülni. Honnét tudhatta? S most... egyszerre megmakacsodott. Mit akar?

- Nízzed, te Gyula - kezdte elnyelintve dühét. Azonban nem folytathatta tovább, mert az ajtón bekiáltott Juliska.

- Gyere csak, Gyula, az urak akarnak valamit.

Heldmann fűgén és szolgálatkészen kisietett, s otthagya sógorát egyedül.

Valóban, a dolog nagyon zűrzavarosnak látszott, s akkor még Vilonyai nemigen hitte volna, hogy valaha is eligazodik. Mindent olyan szépen kitervelt már réges-régen, a régi házban (mely az újjal egy udvarban fekszik, illetve annak éppen szoros szomszédja) fog lakni, ott rendezni be a műhelyt, még a télen, amikor azt a félbenmaradt végrendeletet írásták az öreggel, felmérték a falak hosszúságát, szélességét, az istálló térfogatát s más efféle szükséges épületeket, hogy a műhely számára már jó előre kitervelhesse a helyet. A másik házban, az újban pedig hadd lakjanak Heldmannék, ő szívesen lemond annak egyharmadáról, szívesen cserél Heldmann-nal, akár az öregasszony jussát is átengedi, csak őt ne háborgassák a régi épületben, mert ha abból ki kellene neki hurcolkodnia, akkor meg lenne ölve. Akkor mehetne innen. Akkor visszavándorolhatna oda, ahonnan jött. Tönkremenne. Mert házat venni itt lehetetlen, mindent megkaparítanak a Bácskából bevándorló svábok, építeni nem tud, mert ahhoz szegény, elmenjen innen, ahol a környék összes munkáltatói ismerik, ahol kuncaftjai vannak, elmenjen? Akkor akár úgy gyűjtson fel mindent, az is jobb, mert elmenni egyértelmű a tökéletes leégéssel. Akár feküdjék oda, ahová az apja: az országút szélére, s hagyjon veszni mindent. Vigyék őt is a kórházba, mint ahogy az apját. Fogják le a szemét idegenek, rongyok és tetvek között. Mint az apját. Mit lehetne itt tenni?

Így töprengett, amikor egyedül maradt az asztalnál.

Heldmann visszajött. Letelepedett a bor mellé, s újra töltött.

Így ültek ott, s szilárdan üzleti alpra helyezkedve, megvitatták a dolgot.

III.

Este kilenckor már meglehetősen beszélgettek, s a kocsmáros lelkes hangulatban kiabált a borosüveg mellett.

- Meg kell találni a megfelelő formákat. Azt a lányt meg, az Irént, az ő drágalátos piktorjával, ki kell semmizni.

- Őlég bajt okozott má, az Isten vergye meg! - kiáltott nagyot Vilonyai, s a tócsás asztalra csapott.

- Egyszerűen üzleti alpra kell helyezkedni. Ennek az a formája - fejtegette Heldmann úr. - Így aztán majd megértjük egymást. De csak úgy, Isten nevében, lemondani egyharmad házról, azt nem kívánhatod te sem, Feri, akármilyen jó sógorod is legyek. Nem igaz? Szilárd üzleti alap! Ez a lényeg. Te lemondasz az új házról, én lemondok a régiről, aztán a végrendeletbe meg majd azt íratjuk az öreggel, hogy te kapod a régi házat, mert te ápolod. Az a néhány rongy föld meg legyen azért az Iréné. A köteles részt nem szabad sérteni. Meg kell adni a dolgok formáját. Érted. Szilárd üzleti alap. Ígyál.

Már szédelegtek, de azért ittak.

- Tudod, sógor - kezdte most Vilonyai -, maj csak elkínlódjunk aztán. Te az új házba, én a régibe. Egymás mellett. Nekem is jó lesz, de neköd is. Azt meg, a taknyost, egye meg a rosseb. A piktorral együtt, a bitanggal, megérdömöli amennyi bajt az okozott. Az öregöknek meg nem is köll megmondani, az a vén hülye nazarénus asszony utóbb is körösztlühüzi, osztán sömmi sem lesz a dologbul. Hát.

- Csak rá kell beszélni őket, akkor belátják, hogy az érdemel többet, aki ápolja. Azt kell mondani, hogy fölfordulnak az útszélen, nem lesz, aki rájuk nézzen. Majd belemennek akkor.

- De hát az asszonyok? Utóvégre az üvék az örökség... - jutott eszébe Vilonyainak. Ha részeg volt, valami barátkozó hajlandóság kerekedett benne felül, s így gondolt a nőkre is, akiknek örökségét ilyen szépen felosztották maguk között.

- Áááh, az asszonyok - legyintett Heldmann. S olyan szavakat is mondott, amiket nem szoktak reprodukálni. - Majd rábeszéljük őket. Ne félj.

- Kirúgom, ha pimaszkodik - jelentette ki Vilonyai.

- Én is. Örüljön, hogy visszafogadtam a házamba. Az után a házasságtörés után.

Az ivó közben megtelt. Vastagon feküdte meg a füst, s a piszkos falakon emberi pára s hőség gyöngyözött. A sarokban a nagy vaskályha ontotta a forróságot, mely szertehullámzott az alacsony helyiségben. Mindenfelé csörömpöltek a poharak, itt-ott már vacsoráztak is, üvegek csengtek, s a cigányok a sarokban pengették húrjaikat, a cimbalmos végigtrillázott a cimbalmon, egy paraszt, aki már nagyon be volt állítva, elbődült. Odakint leszállt az est. A kisebbik ivóban kurjongatni kezdett a segédjegyző, s a jegyző is hangosabban ropogtatta a szókat. Általános emelkedettség volt érezhető a kedélyeken. Csak Juliska járt-kelt szorgalmasan s görnyedten ki s be a görcsös padlón, egy kissé behajló bokái minduntalan megbicsaklottak, s majd elejtette már az üvegeket és tányérokat. Néha odament az urához, s mondott neki valamit, az most nem gorombáskodott, mert a hasznos tervnek meg akarta nyerni, de alaposan megfutkározta. Mindent egyedül kellett végeznie.

A jegyzőék kiüzentek Heldmann-nak és Vilonyainak, hogy üljenek át hozzájuk. Vilonyai álszerénységgel fogta poharát s ment a kis ivóba, már nem is szeretett a hangos parasztok között üldögegni, meg az urakhoz való dörgölözés is cigányszerű lényéhez tartozott. Sipkáját hóna alá szorította, s meggörnyedten, eleresztve magát, tengve-lengve, hanyag vadászmozdulatokkal baktatott az asztalhoz, s kezét fogva mindenkivel, leült a sarokra, s fekete szemével vizslán körülvillantgatott. Heldmann is odaült, s elkezdődött az iddogálás. Mindig jobban fogy a bor, ha a kocsmáros maga töltöget s magának is. Heldmann pedig értette a módját.

- Ha tudná a Kistót Lajos, hogy ilyen bor is van a pincéjében, hát kidobna a bérletből - mondta kedélyesen.

Aztán meg a feleségének kezdett parancsolgatni:

- Öljetek meg hat csirkét, csináljátok meg pörköltnek, aztán ide vele!

Kezdett összefutni szájukban a nyál. A főszolgabíró, aki érezte, hogy őt most meg fogják itt kopasztani, már azon gondolkozott, hogy miből talál erre fedezetet a felesége előtt. De a politika, a végtelen politika vadul kavargott a levegőben, s nem lehetett gondolkodni. A jegyző már tósztot is eresztett meg.

Vilonyai azonban tartózkodón s egy kis lenézéssel bámult a sapkájába. Valamikor, szegényember korában, amikor a háborút úgy úszta meg, hogy egy gyárban éjjel-nappal dolgozott éhbérért, s a felesége minden héten hazajárt, hogy legyen mit enni, akkor még Vilonyai Ferenc csak közönséges lakatos volt és szocialista. Dühös és véres kifakadásokkal szidta a háborút, s lelkesedett az első pacifista s úgynevezett defetista beszédekért. De változtak az idők, változott az anyagi helyzete, és változtak elvei.

Most már csak lenézéssel és gúnnyal tudott megemlékezni a szocializmusról, s a helyi intelligenciával vadászatok meg kocsmázások közben összelegeledvén, teljesen átvette annak szempontjait, illetve szemponttalanságát. Egyet őrzött meg változatlanul: a lenézést, mely lelke mélyén minden iránt s mindennel szemben felágaskodott, minden iránt, ami nem az övé, vagy nincs vele valamilyen vonatkozásban.

IV.

Leszállt az éj, s a Kántor-házra sötétség borult.

Bent azonban, a kis szűk, meleg, piszkos konyhában, ahol az öregek ágyai álltak, égett a mécs. Kántorné ott ült ágya szélén, a hőségben még jobban nekivetkőzött, rövid ujjú inge, amely olyan piszkos volt, mint a föld s olyan gyűrött, mint a rongy, szabadon hagyta nyakát s karjait. A nyaka lötyyedt volt már és ráncos, elhervadt zsírpárnák dudorodtak a bőre alatt, s vörös volt ez a bőr, mint a réz. Karjai pedig vastagok s hájasak voltak, könyökig szinte feketék, felül meg zsírtól fényesek. Ellenben annál jobban be volt kötve a feje, noha őszülő hajfürtjei kicsapzottak a kendő alól. De már boltozott homlokát egészen beárnyékolta a kendő csücske, amely éppolyan meghatározhatatlan színű volt, mint minden ebben a helyiségben. Még a mécses világossága is olyan mosatlan, olyan tisztítatlan és piszkossárga, mint a felkavart folyóvíz hullámai.

Az ágyban hörgött az öregember. Feje begyulálva vizes ruhákba. Száraz, sovány, bütykös kezei a dunyhán feküdtek. Az a különös, apatikus kifejezés honolt az öregember arcán, ami a vén parasztokra annyira jellemző. Előrebámult a konyha pókhálós befüggönyözött falára, s bámult, csak bámult, s nyögött, hörgött. Már nem adta az eszméletlent. Hallott már és látott. Néha beszélt is. Minduntalan sírva fakadt, úgy érezte, hogy itt az utolsó állomás. Ez meghatotta egy kicsit, de csak annyira, hogy a maga számára előnyöket csikarhasson ki. Ennek az állapotnak is csak a haszna érdekelte, mint világeletében mindenkor mindennek.

A horpadt s valamikor fekete bőrdíványon ott ült Márka és Juliska. A dívány vörös volt már, és kilógott a belseje. Lószőr puffadt ki az oldalán, s a közepe úgy besüppedt, mint egy évszázados sírhalom. De a két nő azért kényelmesen ült rajta vagy inkább benne. Juliskán sötét ruha volt, Márka ellenben úgy jött be, ahogy a munkából szabadult. A gyerekeket: Ferit és Lacit lefektette. Még Vilonyait és Heldmannat várták, mind a kettő ügyes-bajos dolgokban járt-kelt valahol. Heldmann a vendégeket intézte el, s összeszámolta az aznapi bevételt, Vilonyai meg valószínűleg a Rohács kocsmában iszogatót, vagy Baranyai mészárosnál, aki jó vadászpajtása volt, s a felesége az a bizonyos Lida, aki tízesztendő volt, amikor egy csavargó, toprongyos alakkal, a Mézes Miskával először rajtakapták.

Most azonban nem volt féltékeny Márka. A régi nagy veszekedések elültek. A jövő méhében különös dolgok értek. Juliska már elárulta, hogy Gyula meg Feri jól kiesztették az új végrendeletet, s hogy most sokkal okosabban csinálják, mint amikor még itthon volt Irén a férjével, s annak sikerült meghiúsítani a dolgot. Most előrelátóbbak.

- Nem kell szólni senkinek - mondta halkan -, majd csak akkor, ha minden meglesz. Gyula már beszélt a jegyzővel is. Azt mondja, hogy csak hívassuk el, meg gondoskodjunk három tanúról is, majd ő megcsinálja. De előbb hívassuk el a doktort is, hogy annál biztosabb legyen a dolog, hadd vizsgálja meg. Aztán majd a Gyula meg a Feri ügyvéd előtt adásvételi szerződést csinál az új házról. Mintha a Gyula megvenné a Feri örökségét, a Feri meg a Gyuláét. Érted.

Márka semmit sem értett. Fogalma sem volt róla, hogy mit beszél a néne. Kettőjük közül Juliska volt az értelmesebb, komolyabb, megfontoltabb, ő már Courths-Mahler és Herczeg Ferencet is olvasott. De nem volt az baj, hogy Márka semmit sem értett. Zsíros, fénylő karjait simogatta, zsíros és fénylő kerek képét ide-oda hajtogatta, mint a lúd, ha képzelt vízben fürdik az udvar közepén, kidomborodó, nagy hasát kifeszítette, s öntudatosan mosolygott.

- Tik lemondtok az új házról, osztán mink meg a régibe legyünk, oda vigyük a műhelyt is, hát, úgy má osztán meglegyünk maj valahogy... Hát...

Tudta, hogy valami cseréről van itt szó. Csak azt nem értette, minek ide ügyvéd.

- Hát hogy ne legyen olyan, mintha ki lenne csinálva. Mer akkor az Irén megtámadhatja a végrendeletet, vagy a piktör belelovalhatja, ha megtudják.

- Nem pörölhetnek azok, ezt meg nem lehet máséttani - suttopta Márka.

- Jaj, jaj neköm - kezdte az óbégatást az öregasszony -, ett vagyok most evvel a beteg embörrel ni, osztán olyan egyedül vagyok, akár az ujjom. Sömmi segítségöm sincsen, három lányom is van, osztán mégis sönki se segétt. Mondtam is annak a Ferinek, hozzon má kálszbádi söt meg lubilomot, mer nem bírom má a gyomoridegömet, mélység sokat kell szenvedni, de hát jába beszélök, jába könyörgök annak is. Most osztán ett a beteg embör. Én édös jó Atyám, ne hagyj el.

Lassan betipegett a vén nazarénus szomszédasszony, Punak Zsuzska. Vénlány volt ez, ami vajmi ritkaság a parasztok között. Ő sem volt valami tisztán s csinosan felöltözve, mintha különösen az öreg nazarénus asszonyok vallási dogmái közé tartozott volna az is, hogy minél piszkosabbak s rendetlenebbek legyenek. Főképpen a nagy kendő, amely Zsuzska arcát, ráncos szemét beárnyékolta, látszott közös szekta-jellemzőnek. A nagy, fekete pamutkendő. S a földet seprő, hosszú, tavaszi sárkoloncokkal bevert szoknya. Meg a viselkedésben is volt sok hasonlatosság. Punak Zsuzska is minden pillanatban, minden lépésnél nyögött, minden lehető alkalommal sóhajtozott, mintha állandóan a foga fájna, pedig talán már foga sem volt. Szelíd, békés természetű nő volt a Zsuzska, nem sok vizet zavart, elfőzőgetett, varrogatott, néha kiült a háza elé, vagy eldöcögött távolabb is. Régi szomszéd volt, szemtanúja Mári néni sok-sok kínjának, amit Jóska bácsi szeszeltetése okozott, vigasztalója a reménytelen vergődésben, csillapítója s tereferelő barátja is. Mind a ketten együtt szoktak menni vásárnaponként a gyülekezetbe, lassú, megfontolt, hívőkhöz illő lépésekkel, lesütött szemmel, mint a szüzek, talpig gyászos feketében, kezüket a mellükre szorítva. Punak Zsuzskának még lakást is a nazarénusok házában adtak. Megvoltak ők békében egymás mellett, s néha, amikor a részeg Kántor dühöngve fejszét ragadott, s ki akarta verni a házból feleségét s legkisebb lányát, Irént, ő szaladt át lélekszakadva, s vetette magát közbe, hogy nagy baj ne legyen. Jóska bácsi utálta is, mert állítása szerint Zsuzska csábította a feleségét arra, hogy nazarénus legyen, addig egészen tisztességes asszony volt, s állítólag nem is hazudott.

- Jestét - nyögte Punak Zsuzska, s nagyon lassan becihelődött az ajtón, óvatosan tette be maga mögött, mintha tojáshejből ragasztották volna. Odatelepedett a tűzhely mellé, s elnézegette a pislogó lángok játékát. Szípozott is, ámbár aligha a konyhában uralkodó s más emberfia számára kibírhatatlan savanyú, áporodott s betegszaggal kevert bűz miatt.

- Beszélgetőztök, he? - kérdezte aztán igen csöndesen. Hangjában áhítat volt s a nazarénusok gögös szerénykedése. - Na, hát hogy van az öregötök? Javul-e?

- Jaj, látod-e, Zsuzska, látod-e, hogyan megvert engöm az én jó édösatyám, hogyan megvert! Ez az embör mit tevött megen. Aztán csak így vagyok ni, egyes-egyedül, akár az ujjom, sönki segítségöm nincsen, nem ölég, hogy a gyomoridegöm, a fejlázam mamá megen röggel óta nem hágy egy percöt se, mer csak nem kaphatok kálszbádi söt, se lubilomot, jába mondom a Ferinknek is meg a Samunknak is (ez a bátyja: Kistót Samu), egyik se hozhat...

- Mast osztán ne beszéljön többet, mert ett vóna az ideje, hogy ápolója kerüljön. Hát! Csak meg kell íratni a végröndöletöt az öreggel, osztán arra kell hagyni valamit, aki ápoli magukat. Hát! Ingyér nem is. Jába vári. Sönki se lesz bolond, hogy ilyen gyalázatos munkát, amilyen az öreg piszka, elvégezzön ingyér. Nem ám. Hát! Csak lessék.

- Jaj, dehogy írassunk mink még egyszer végrendeletöt, hallitok-e, dehogy. Múte az Irén elment, etthagyott engöm, öreg szülőjét... - Nem folytathatta tovább, elhagyatottságában, árvaságában szipogni kezdett, s visszafordított szoknyája szélébe fújta az orrát. Köhögött. Könnyei leperregtek ezerráncú, táblás arcán, s a mécses világánál mint aranycseppek csillogtak.

- Má pedig az nem úgy van! Nem ám! - kiáltott fel dühösen Márka. S a szomszéd hol Mári néninek, hol Márikának, hol Juliskának helyeselt, aszerint, hogy ki szólt éppen, s ki felé fordította kíváncsi füleit.

- Én pedig - kezdte mély, dörmögő hangon Kántor Jóska bácsi a dunyhák között -, má pedig... hallitok-e... én nem írok vég... rőndöletöt... Nem ám... Neköm egyaránt kedves... mindegyik... gyerököm...

S most ő kezdett el szipogni. Ide-oda hányta magát az ágyban, keservesen nyögötte és csikorgatta az ágydeszkákat, s ő maga is keservesen nyögött és sóhajtozott.

- Hát ugyan ki ápoli akkor? Mer mink nem! Nem ám! - visítózott Márka.

- Inkább ne ápojon sönki... Meghalok én úgyis.

- De nem úgy van ám az, embör, hallod-e - fordult ki már a béketúrésből a felesége, s eszébe jutott az a sok mosatlan, mocskos ruha, amit neki kell kimosni, s egyszerre belenyilallt a kínfájdalom gyomrába és fejébe. - Ki mosi ki azt a sok rondaságot, mer én nem ám, hallod-e. Én magam is beteg öregasszony vagyok, akit áponi kellene, osztán nem kívánhatod, hogy még én kínlódjak veled. Hallod-e, Juliskám - fordult Heldmann-néhez -, segélj te, neköd van szógálód, nem akgat a gyerök se, te jobban tehetöd...

- Hát a kocsma, édesanyám, a kocsmával meg ki törődik akkor?

- Igaz, igaz, a kocsma - bólogatott Punak Zsuzska szaporán. - Ebbe igazad van, Juliska.

- Na látja.

Irtóztató illat terjengett már a konyhában, Jóska bácsi nyögött és jajgatott, Mári néni összeborzongott az undortól, Juliska letakarta az orrát, egyedül Vilonyainé nem vette észre a helyiségben uralkodó betegbűzt.

- Mi lesz velem, Uram-atyám, mi lesz velem, hogy bánhatok el evvel a ronda embörrel, akit bár soha meg ne láttam vóna, amit én evvel kínlódom, az má nem is... az má csak valami... Ejen beteg asszonnak kínlónni vele! Hehh! Gyűjj hát legalább te, Márka. Segélj neköm, látod, alig mozdulhatok.

- Hát, ugye jó vóna, ha valaki segéttene. Maj csak lesse. Ha magának baja van az öreggel, csak kínlógyon vele.

- Biza Mári, má csak kínlónni kell vele, ha má összekerültetök - mondogatta áhítatosan Punak Zsuzska.

- Mér nem segétt az a kedves lánya, az Irén? Mér nem gyün az ede, ebbe a pizsokba, ebbe a koszbba, mér nem ápoli az öreg szüleit? Gyünne ide az. Maj látna valamit, az úri nagysága. A nagyságos asszony. A pikorné. Hát.

- Hej, biza, biza, te is jól mondod, Márka - helyeselt Zsuzska.

- Rettenetes ez, ez a pizsok, ez a rendetlenség. Magukat megeszi a szemét. Maguknak is úgy kell elpusztulni a pizsokba. Rettenetes ez.

Juliska arca elé húzta a vastag kendőt s összerázkódott.

- Osztán hogyan akarnátok, he? - kezdte pedzeni az öregasszony a kivetett horgot.

Ebben a percben valaki éktelenül bevágta az előszoba ajtaját, hogy csak úgy csörömpölt. Csizmák kopogtak a téglán. Vilonyai volt.

- Na, hát él-e még? - nyitott be a konyhába, s azon a gúnyos-főlényes hangon kezdte a beszédet, mint aki nagyon-nagyon lenéz és szán valakit, de segíteni nincs módjában. - Hát mikor eszi meg a piszok, mi? Persze nincs, aki kikaparja belüle, nincs hát, mert ugyan ki is akanna ilyen vén zsugoriaknak, ki sajnálná őket, hadd vesszenek ott ni...

- Má peeg neköd igazán nem kellene így beszélni, Feri, hallod, mer éppen te kaptad a legtöbbet, hozományt is, bútort is, ruhát is, mikor má asszony vót a Márka, akkor is lánykori ruhájába járt, téged segéttünk legjobban, a házba is tizöknét esztendő óta ingyen laksz, peeg ki vót kötve a lakbér, osztán a műhely, akit az öreg épéttetött, de hát még a sok koszt, akit behordtatok a városba a háború alatt, de lá, elfeledted má a jókat, mert úgy vesztetök vóna éhön... Te csak hallgass...

- Kinek adtak maguk? Mit adtak maguk?! - ordított Vilonyai olyan éktelen haraggal, mintha a beléhez nyúltak volna. - Kinek adtak maguk?

- Nektök. Osztán még tik urakodtok. Hát.

Az öregasszony valósággal kihevült a méltatlankodástól. Észre lehetett rajta venni, hogy a belseje reszket.

De csodálatosképpen Vilonyai már az első pillanatban lehült, elhallgatott, egyenletesen kezdett a konyhában járkálni, s pipáját rágt.

- Hát jó - vetette oda a pipa mellől. - Ott egye meg magukat a fene. Báni a rosseb. Neköm nem fáj.

- Feri fiam... Feri... Feri... - kezdett nyafogni Jóska bácsi, s halványan csillogó szemében könny úszkált. Könyörögve bámult a vejére, mint a koldus. - Ne víjjatok hát megen. Nem kell azt úgy venni... Csak ne víjjatok. Mi lesz belőlem... meg ebből is ett ni... az asszonybul... mi lesz... Ne hagyjatok...

- Sönkim sincsen, aki segéttene...

- Még a Samu bácsi is azt mondta, hogy most már csakugyan itt az ideje a végrendeletnek. Már a télen meg kellett volna csinálni, nem lett volna baj, de hát az Irénnel...

- Avval a sönkivel, aki odaadi magát mindönkinek... - vetette közbe a másik testvér.

Vilonyai szünet nélkül járkált a konyhában, s rágt a pipáját. Sapkája ellenzője olyan sötétséget borított az arcára, mintha nem is cigány, hanem szerecsen lett volna. Még apró szemének villogását sem lehetett látni. Számított rá, hogy az öregek majd akadékoskodnak, de mégse hitte volna, hogy ilyen állapotban is annyira vonakodjanak.

- Vót itt a doktor? - kérdezte aztán kelletlenül.

- Nem vót. Minek lett vóna. Béütte a fejét, osztán maj begyógyél - motyogta Mária néni.

- Az. Béütte, osztán maj begyógyél - utánozta gúnyosan Vilonyai az öregasszony hangsúlyozását. - No jó. Hát csak lessék. Neköm mindegy. De maj egy-két nap múlva hiába lesz a doktor is, a végröndölet is.

- Hát. Mit únekik. Sajnálják rá a pézt. Mer maga is inkább meztéláb jár télön, csak ne kopjon a cipője. Hát.

- El kell hívatni azt a doktort, hallod-e, Mári, hadd nízze meg. Mégiscsak nyugodtabbak vónátok.

Így tanácsoltatott Punak Zsuzska nagy fürgén.

- Az én nyugodalmam - legyintett az öregasszony -, oda van az má. Nagy beteg vagyok én. Osz tán sönkim sincsen. Még ezök a gyerökök is...

- Nem az a baj, hogy beütötte a fejit - kezdte újra Vilonyai a magyarázatot, s úgy érezte, hogy sötét hatalmak ellen harcol, s ereje már fogytán van, inkább aludni szeretne már, mint itt hadakozni a bűdös konyhában. - Maga is tuggya jól, meg az egész világ tuggya, én is, maga is, Zsuzska néni, mindnyájan, még ű is tuggya, az öreg, hogy nem az a baj, hogy béütötte a fejét, mint maga mondja. Hanem űneki most má ütött a távozás órája. Ezön nincs mit bámészkonni! Hát. Most éppen tavasz van, ilyenkor ütötte meg a guta előbb is, má vagy háromszor is. Ezt vegyék észbe. Ezt mindönki érti, csak maga nem, mama. Itt má hiába tekergeti a fejit piszkos rongyokkal. Itt má hiába várja, hogy maj begyógyul. Megette a fene! Jobb lesz hát ápolóru l gondoskodni, mer én nem ápolom ám, én nem bírom a szagát, mer neköm kifordul a gyomrom, de még nem is mosok ám rá a felesége helyött, nem ám... Hogy az Isten vergye meg!

- Feri... Ferikém... - nyögte az öreg, s mint a hernyó, úgy fetrengett az ágyában, szemét könnyörögve vetette a járó-kelő alacsony férfi után, de nem tudta elkapni a pillantását.

- Tudod te azt jól... hogy én egész életömbö munkás, szorgalmas, dógos... dógos embör vótam... Míg az Isten evvel a betegségömmel meg nem vert... meg nem vert... Hát én nem azért mondom... de talán... adhatnátok egy ital bort...

- Adjanak hát neki, ha má nem áhati meg még most se - szólt megvetőleg a veje. - Ilyen vót ez egész életibe. Ilyen vén bolond.

- Hát! má megen csak a bor! Azt hinné az embör, valami okosat akar mondani! Hát! - visítózta Márika, már ment is a borért, s csakhamar hozta, s odalökte a beteg öregember szája elé. Az nagy nehezen felemelte fejét, könyökére támaszkodott, s nagyot, hosszút szürcsölt a borból.

- Heeee - dölt vissza aztán a vánkosra -, ez jólesött...

- Ilyen vót mindég, világéletébe - sóhajtott a öregasszony -, ilyen ám. Én meg csak szenvedtem mellette.

- Mindönki tuggya, hogy te mennyit szenvedtél - hagyta helyben Zsuzska.

- Gyerünk innen! - kiáltott fel elkeseredve Vilonyai, s az ajtónak indult. - Százszor is megbántam má, hogy ebbe a famíliába betöttem a lábamat. Csak csúfság ért ebbe a házba. Bár soha ne tudtam vóna átlépni a küszöbét.

Már éppen ki akart rohanni, s Márika ugrott, hogy megfogja a bőrkabát sarkát, amikor szembe jött vele Heldmann úr hosszú, fekete kabátjában s elegáns, fekete sportsapkával a kezében.

- Na, jó estét, mama. Hogy van a papa? Jól? Jobban? Átugrottam egy pillanatra, hogy megbeszéljük azt a végrendeletet. Mindenki mondja, hogy itt az ideje. A doktor is azt hiszi, szegénynek ez az utolsó. Már említettem a jegyzőnek. Most nem szabad elhirtelenkedni, mint a télen avval a sajnálatos esettel, amikor az a szélhámos piktör itt garázdálkodott. Jól meg kell gondolni.

- Beszélhetsz ezöknök - fakadt ki Vilonyai -, akár menjünk innen, ezök ugyan föl nem foghatik, mi köll ide. Üsse meg az istennyila az egész ügyet, én ugyan többet be nem töszöm ide a lábamat, nem én. Hogy még engöm röhögjenek, a jó bolondot. Hogy maj velem hurcótassák

a... maj mondtam mijüket, azt má nem. Egye meg őket a fene. Vesszenek rakásra. Mi vagyok én! Gyámolítójuk? Vagy mi?

- Még szemünkre hányik, hogy sokat kaptunk - visította Márka, s vastag nyaka megint elkezdett veszedelmesen dagadozni, mintha a keserűség töltene már a begyét. Alacsony homloka alatt vadul tüzeltek színtelen szemei.

- Hogy mennyi hozományt kaptunk, meg ruhát meg kenyeret meg mi mindönt. Hát! Inkább ne láttam volna sömmit, mint hogy...

- Nem vagyok rászorulva, tartsák meg. Hogy a...

Vilonyai, végképp feldúlva, megint ki akart rohanni, a kocsmáros azonban jobban tudta türtőztetni magát, elébe állt, s karjait kitarva, elfogta a menekülőt.

- Ne rohanj, no, hallod, még nincs vége. Maguk is minek beszélnek olyasmit, ami nem egyeztethető össze az ízlés formáival. Mire való a sértegetés? Maguk sokkal okosabbak. Maga is, papa. Mindig okos ember volt, bíró is volt, kereskedőember, mindig volt tekintélye, s még a minisztériumba is eljárt. Maga megértheti, hogy miről van itt tulajdonképpen szó. - Pózba vágta magát, kiegyenesedett, s fekete sapkájával néha erősítette szavai nyomatékát. - Arról van csak szó, hogy magát, papa, megint elérte a baj, itt fekszik, igaz, nem tud mozdulni sem, Isten ments, én nem akarom sérteni a kegyeletet, de megtörténhetik, hogy valami megtörténhet... Hát Istenem, maga okos ember, papa, beláthatja, hogy itt aztán csöstül hull a baj, ha a maga józan esze elmúlik. Gondolja csak el...

Valamennyien áhítatosan hallgatták a komoly férfit, mert igazi úriemberhez illően állott előttük, s szavai kerekdeden s értelmesen hullottak. Valami megnyugtató biztonság zengett legmélyebb s legbárányosabb basszushangjából, s ez lenyűgözte őket. Még Juliskának is az járt az eszébe, hogy kár lett volna ezt az okos úriembert elhagyni annak a romantikus, szerelmes segédnek a kedvéért.

- Mert mi történik itt, ha maga, Isten ne adja, behunyná a szemét? - Így fejezte ki magát, hogy „behunyná a szemét”, mert ez nagyon tapintatosan hangzott. - Mi történne itt? Azonnal széthúznák az egész örökséget. Az ősi örökség, akiben maguk dolgoztak, fuccs. Amit el nem vinne a perköltség, azt elvinné a zsidó. Mert azt hiszik maguk, hogy az a piktor majd nyugodni fog a bőrében? Ne higgyék, papa, mama. Hiszen Irén nem kapott sem hozományt, mint mi, sem kelengyét, de még bútort is alig, aztán, ami igaz, az igaz, Feri sógor még itt is lakott vagy tizenkét évig, műhelyt is kapott, meg más jókat, magamról nem beszélek, én mindig mostohafiú voltam, de azért mégis... - némi szemrehányás rezgett a hangjában, s tenyerével lesimíttatta a frizuráját. - Szóval, azok az uracsák aztán követelni fognak ám, jönnek ám a hozományért, meg miegymás, mert az a piktor megtalálja a szükséges formákat, hogy magukkal elbánjon. Mit gondolnak...

- Halli-e, mit mond?! - visított diadallal Márka, aki szinte reszketett, olyan szépen elmondott mindent Heldmann. Ő éppen így gondolta.

- Jaj neköm... Nincsenek gyerekeim... - jajgatott az öregasszony.

- Fiam... Gyula... - Jóska bácsinak eleredt a könnye, s szipákolt -, te csak izé... te csak megértőtél... izé...

- Magának pihenésre van szüksége, papa - intette le jóindulatúan Heldmann. - Maga hallgasson. Értsenek meg: ha maga behunyná a szemét, itt mindenki dögrovásra kerül, én, Feri, maga is, mama, igen maga is... Kiforgatják azok... persze. Tessék majd valorizálva fizetni a hozományt. Hát a többi? Feri tizenkét esztendei lakbére... Amiből nekem is járt volna valami.

Hát a perköltség. Csak ériék föl ésszel. Mi lesz itt? Magát, mama kitűrik a haszonélvezetből. Mehet koldulni. A gazdag pógár özvegye. Jó lesz az? Papa! Maga így gondol a feleségére?

Nagy, döbbenetes csend szakadt rájuk. Odakint halkan sustorgott a tavaszi szél, s távol ugatott egy kutya, Mári néni rengeteget sóhajtott. Zsuzska néni felnyögött, s a beteg képén könnyek szivárogtak.

Heldmann úr leült, mert a kocsmában sokat fáradt, s ivott is derekasan.

- De ez semmi. Juliska, otthagytam a vendégeket, eredj haza, vigyázz rájuk, majd én is rögtön ott leszek.

Juliska, mint a katona, aki parancsot kap, hogy menjen őrzőbe, habozás és pillanatnyi késedelem nélkül elment.

- Na mármost, izé... igen. Mi lesz akkor a Ferivel is, a lányuk férjével, akire annyit áldoztak, akiből embert csináltak...

Vilonyai a fogát csikorgatta...

- Mi lesz az onokákból, na mondják meg, papa, mama, mi lesz, ha az a piktör szépen kiforgatja magukat, aztán az egészet eladja és elutazza?

- Jaj neköm, azt hittem, má vége a sok bajnak, az is, az Irén, etthagyt, inkább elment avval az embörrel, de nem ösmeri az annyát... Mi lesz velem, én jó Édösatyám? Jaj, csak beteg ne vónék...

Az asszonyok ájtatosan néztek fel Heldmannra, aki nyugodtan ült a széken, s nem mutatta, hogy kellemetlen neki ebben a pokoli melegben kabáttal a hátán magyarázni, s szívni a penetráns levegőt.

- Na jó, tegyük fel, hogy nem hal meg papa, akkor is mit árt a végrendelet? Ha megbánta, hát össetépi. Hisz a végrendelet csak egy forma. Minden józan, okos ember csináltat végrendeletet, aki törődik valamit az utódjával...

- Nem akarok még egyször... nem akarok...

Heldmann, mintha csak erre várt volna, hidegen fölállt, s begombolta hosszú kabátját. Sapkáját a fejébe nyomta.

- Ja, persze - mondta higgadt nyugalommal, s arca olyan volt, mint a diplomatáké. - Kár is beszélni itten. Gyere, Feri, ők a saját kárukat akarják, ők nem hisznek a gyermeküknek, a vőjüknek... Ők azt hiszik, hogy itt valami gázság készül, kihúzzuk fejük alól a vánkost... Hát jó. Maradjanak itt, én ugyan nem sokat törődöm vele, csak a szívem esett meg magukon. Mert hát... Na, mindegy.

Avval megindult kifelé az ajtón. A géplakatos utána.

De felugrott Márika, s visítva törtetett a férfiak után.

- Nem kell azér! Maradjatok! Hát. Mi a fenének azér mingyá!

S az ágyból felüvöltött az öregember könyörgő zokogása:

- Maradjatok hát... Feri... Gyula... kedves gyerökim... Mindég ti vótatok a kedves... gyerökim...

Megpróbált felülni, s nyögve, fűjtatva s köhögve tápázkodott épnek maradt jobb karjára, azonban hiába, nem volt elég ereje hozzá, minden fáradozása, kínlódása kárba veszett, s nyögve visszahullt a dagadozó vánkosra.

Könnyei végigperegtek arcán.

- Sönki... sönki se akad... aki törődne velem... az apjikkal... olyan vagyok má nekik... akár a hernyó, akihön nem akarnak nyúlni...

- Nem is szép ám, nem biza - lázadt fel a vénasszony is -, hogy engöm, beteg öregasszonyt etthagytatok evvel a tehetetlen, csúf embörrel... Hát ki mosson, ki söpörjön, ki főzzön akkor?

- Hát! Az jó lenne ugye, de még egy szöm kukoricát is sajnálnának attul, aki ápoli! - visongott Márka, s nyaka csak úgy rengett.

- Csak vesződjön vele, maga a felesége. Minek van ilyen ura. De gyerünk innét, a rosseb ezt az egész dógot meg a famíliát is, akibe belérántottak!

Heldmann úr azonban sokkal engedékenyebb volt, sokkal lojálisabb s lágyabb szívű. Nem ment el, hanem duzzogva letelepedett előbbi helyére, miután élesre vasalt nadrágját előbb gondosan felhúzta térdein két-két ujjával. Sapkáját az ölébe tette.

- Lássuk hát. Mindennek megvan a maga formája. Feri, te se mérgelődj, hanem hozzatok egy üveggel, aztán mindent megbeszélünk. Utóvégre emberek vagyunk. Emberek. Mindnyájan. Maguk is emberek, maga is, papa. Itt nem kell ízléstelen hercehurcákat rendezni, úgyis megy a dolog. Papa, maga mindig kiváló ember volt. Ezt mi tudjuk. Maga bíró volt, maga eljárt a község dolgaiban, maga épített, gyarapított, munkás ember volt... Hát, hogy most ide jutott, az nem baj. Azaz bajnak baj, de azért maga tudja, mi a kötelessége. Meg kell menteni az utódokat a pörtől. Békesség, ez a vallás parancsa is.

Mindnyájan bólogattak Heldmann úr szavaira. Nagyon szép szavak voltak, az öregasszony is érezte, hogy nem közönséges szürkeségek, hanem ünnepi érzelmek ezek, s mintegy parancs-szóra elkezdett szipogni. Valósággal hisztérikus meghatódás ömlött el valamennyiükön. Jóska bácsi horpatag mellét is megrázta a zokogás, ez a valamikor kemény férfi, aki soha egy fikarcnyit semmiből nem engedett, most egészen összetörve fetrengett könnyeiben, s úgy érezte, hogy a szeretet tudja csak megváltani a szenvedésektől, melyekbe tehetetlensége tiporta. Utolsóbbnak látta magát az útszéli ebnél. Márka is erősen bólogatott. Csodálatosan meghatotta őket egynéhány ritkán használatos, szebb szó, cifrább mondatfűzés. A vénasszony hüppögött is már. Eszébe jutott minden nyomorúsága, a sok pizok, hideg, betegség, nélkülözés, mely ebben a gazdag házban rászakadt, s az egykor délceg férfi vonagló, fetrengő, saját piszkában romló, méltatlan pusztulása. Igen megsajnálta magát. Csak Vilonyai mosolygott fekete bajusza alatt, mert nem fért a fejébe, hogy hogyan lehet valaki olyan valóságos szónok és politikus, mint ez a Gyula. Érezte, hogy a siker szárnyacsapásai megfrissítik körös-körül a dohos, rothadt levegőt, s a jövő kiragyog.

Becsapta az ajtót, s ment a borért.

V.

Régen elmúlt éjfél, a konyhában még mindig ott ültek a rokonok. Az asztalon halványan, füstösen égett a mécses, vacsoramaradékok hevertek s az összefaragott hatalmas búzakenyér. A tűzhelyen égett a tűz, s ebben a homályos világítású konyhában piros és fekete figurákat vetett a falra, sőt az ágyban fekvő Jóska bácsi alakja mögé valami hatalmas, fekete, szüntelenül imbolygó, nagy fülű és csonka szarvval felrúttított árnyrémet vetített, s akárhogy is mozdult a könyökén támaszkodó, tehetetlen öregember, akárhogy fetrengett is, és igyekezett erősnek s tehetősnek látszani, az árnyék vele mozdult, rá-rábókolt bekötött fejére, mintha le akarná teperni.

Csendes beszélgetés sustorgott a tűz dorombolásába. Még Márka is visszafojtotta visítót, élesen hasogató hangját ebben a szent órában. Mert valamennyien érezték, hogy életük válságos fordulójához érkeztek, s ez ünnepélyessé tette őket, mintha valami nagy ünnep vigíliáját ülték volna áhítatosan s misztikus hangulatokba merülten.

Leginkább Heldmann úr vitte a szót. Nagyon higgadtan, intelligensül, formásan, tapintatosan magyarázgatta, hogy milyen okos, rendes, józan ember volt világeletében az öreg. A végrendelettől azért sem kell félni, mert rendet teremt az ember halála után az örökösök között. Ha ő nem gondoskodik még életében a gyerekekről, hát a harmadik lány, az Irén, aki csak gyűlölettel s haraggal, bosszúval gondol szüleire s rájuk, meg férje, a csavargó festő, aki az asszonyt csak tüzezi a büdös parasztok ellen, mindenét zsidókézzre juttatja, az ősi örökség, ház, föld méltatlan kezekbe kerül, s ahol Vilonyai szorgalmasan dolgozik hosszú évek óta, ahol gyermekeinek a kenyeret keresi, s ahol hírt s nevet szerzett az öregeknek, a Kereskedelmi Bank lovai nyertének majd, s becsapott emberek káromkodnak. Minden a feje tetejére áll, azok, Irénék nem nézik a kegyelet nemes érzéseit, a szülői ház kedvességét, azoknak csak pénz kell... Ezért jobb a rendes végrendelet, legalább a házak dolgában meg kell kötni a kezüket. Ő, Heldmann a család érdekében, s mert mindig jó vő volt, jó fiú volt, készségesen lemond az őt megillető egyharmadról, illetőleg nincs kifogása az ellen, ha a felesége lemondana.

Vilonyai áradozott az örömtől, hogy ápolhatja apósát. Sőt anyósát is boldogan holtáig. Akár a tenyerén hordja őket, hiszen eddig is ki fogta pártjukat, ha ő nem? Amikor gyámság alá akarta helyezni az öreget, az is csak azért volt, mert aggódott a vagyonukért. S csakugyan joga is volt azt az eladott földet visszacsikarni. Tudta azért mindenki, hogy az öreg józan, derék, okos és megfontolt ember. Az nem vetett rá sötét árnyékot.

- De ha mast osztán ebbe nem men belé - mondta Márka, s kissé hangosabban belezagyvált az ura csendes dörmögéseibe -, akkor osztán...

- Nana, persze - mondta komolyan s meggyőződéssel Heldmann -, akkor természetesen más eszközökkel kellene az érdekeket megvédelmezni, éppen az örökösök szempontjából. Akkor más formákat kell találni...

Csuklott, de finoman elfojtotta, s kezét a szája elé téve ásított.

- Akkor má igazán nem löhet elhalasztani tovább - idegeskedett Vilonyai, s kegyetlenül, ridegen csöptette a mérges szót, melyek valósággal megmerevítették a két gyámoltalan, de hiú öreget, mert érezték, hogy hatalmában tartja őket ez a két kemény ember. - Akkor osztán nem érdömlik mög, hogy valaki csak rájuk is nizzön. Akkor osztán igazán bolond fámiliába hozott az ördög. De istenömre mondom, nem irgalmazok akkor tovább. Ilyen vén, részögös fráter meg egy vén, bolond nazarénus könnyen möhet ám a bolondokházába. Akkor osztán nem nízhesünk ám tovább, hogy itt maguk oktalankodjanak, mer akkor nem lösz ám föld meg búza meg miegymás, akkor nem löhet ám egész álló nap a kocsmába inni, meg a gyülekezetbe vinni a pézt a kendő csücskibe nagy ájtatosan...

- Én vittem valaha is pénzt a kendő csücskibe! - lázadt fel a vénasszony. Noha már semmit se bánt, semmi sem sértette, csak mint a kutya az esővizet, úgy rázta le magáról a sok szóbeszédet a maga makacs, gögös, bezárt, nazarénus ridegségével, attól borzadt, hogy a vásárnaponként elvitt kis pénzek kiderülnek, a pénzecskék, amiket a nazarénus asszonyok az uruktól lopkodnak el, s a kendő csücskibe csavarva nagy ájtatosan, lesütött szemmel s ballagó léptekkel visznek el a gyülekezetbe, ahol összeadják. - Neköm vót valaha is eszömbe, hogy elvigyem a pézt, honnan vittem vóna, mibül, lá nem adott neköm ez az embör még csak egy szögre valót se, lá ráfeküdt a kúcsra, megóvasta mindön krajcárját... Osztán mire vittem vóna? Jaj neköm, ejent má, ejent...

- Ne víjjatok hát mindég - szólt a sarokból az öregember siránczó könyörgése. - Még az utósón is veszeködöl, te asszony... Úgyis tudom, hogy... egész életömbe csak loptál... hazudoztál... Te бүдös názárénos... Te hazug...

- Hát... szóval csak úgy gondúkodjanak - vetette oda foghegyről Vilonyai, mert nagyon biztosnak érezte magát a nyeregben, s már ura volt annak a szomszéd háznak, az öregebbiknek, amelyikre egész életében fájt a foga. Már elképzelte a műhely fekvését, berendezését, a cséplőgépek számára emelt félszert... Elképzelte, hogy mekkora úr lesz ott ő, a magáéban, a biztosban, végre, végre markában érezte élete és házassága eredményét, a gyümölcsöt, amiért annyit túrt, bízott, lenyelt, megalázkodott, hazudott, csalt és csúszott-mászott. Ő, Vilonyai géplakatos úr, iparos, két segéddel dolgozik, irigyei megsárgulnak, kenyeré nagy karéj, felesége elkussad, a falu szája befogva, mindenki messziről köszön, varrógépet, villamoscsengőt már nem javít, csak gépeket, cséplő- és malomgépeket, autót és dinamókat, vagy szakértői utakra megy... S a múlt vérgőzös kódébe elmerültek a háborús évek koplalásai, megalázkodása, szégyenletes munkabére és alacsony munkája, a gyár dübörgése s a csiszolt gránátkupakok piramisai. Az eladott nyakláncok és gyűrűk, a kikunyerált földisznók s a hazuról cipelt kenyerek... Minden egy csapásra elmerült, mennél jobban behatoltak az éjszaka mámoros csendjébe, mennél jobban szétmállott, elenyészett, kikorhadt a két nyavalyás öreg akarata, önuralma, ítélete s józansága. Ez a kicsiny, vézna, ideges és robbanékony ember valóságos Napóleonja volt az éjszakai végrendelet-ütközetnek, s a bor gőze cselekvővágyat forralt benne.

Vele szemközt a felesége meg-megduzzasztotta a hőségben kivörösödött vastag s csillogó nyakát, amely hasonlatos volt a puha fonott kalács kövérségéhez, kerek képe is vörös volt, s fénylett, kifejezéstelen szemei valósággal égtek a tervek lázában, s alig bírta megállni, hogy ne váltsa sipítóélesre letompított hangját. Minduntalan belebeszél az ura szavaiba, alig tudta túrtóztatni csiklandó idegességét. Mikor valamelyik öreg valamit ellenük mondott, vagy aggódott, nyögött, sóhajtott, Márka arcán, de különösen szemeiben állati gyűlölet, düh, bosszú s letipró akarat kígyózott.

Mellette Juliska összetört alakja a fekete kendőben, mintha kissé jobban élt volna, mint máskor. Neki nem volt miért marakodni, tervezni, hiszen nem volt gyermeke, az ura sorsával s ambícióival se sokat törődött, általában nem tudta izgatni az egész hercehurca, de arra gondolt, hogy késő öregségére nyugodalmas és tisztességes, magas kőházban, a magáéban, háborítatlanul meghúzódhat, a kertet, melyben gyermekkorra sok hangulatos alkonyatát töltötte, minden kerítésdarabot, minden gallyat és vakondtúrást ismert, aggságában munkálhatja, az övé lesz... és... (ez volt a titkolt s maga előtt is távoli sugarakkal csillogó reménység) talán az urát is kidobhatja egyszer, nem szorul rá, megélhet a magáéból... megvalósíthatja egykori tervét, hogy elválik tőle, hiszen csak betegséget s kék-zöld foltokat kapott a robotért, elválík, s maga élhet csendben. Ezek a vágyak őt is életre keltették, s néha-néha mintha valami szent szolidaritásban érezte volna magát az urával.

Úgyhogy mikor végül két óra tájban Heldmann ajánlotta, hogy menjenek haza, hátha a magukra hagyott vendégekkel nem bír a szolgáló, s késő is van már, az asszony fáradt karját az uráéba fűzte, s karonfogva mentek ki a sötét konyhából a tavaszi hideg holdfény ezüstmezőire. Mintha most lett volna az esküvőjük.

- Jó éjt, mama. Jó éjt, papa - köszöntötte Heldmann az öregeket, mikor begombolta fekete kabátját, s fejébe nyomta a sapkáját is. Kezet fogott a vénemberrel, úgy érezte, hogy valami hideg, nyirkos, utálatos férget fogott meg kényes borbélykezelével, amely finom hajakhoz, pomádéhoz, brillantinhoz s a könnyű borotva csontnyeléhez volt szokva. Hamar zsebre dugta a kezét s ment.

Csodálatosképpen a szesz most nem tette izgága bugrissá, mint rendesen, hanem a nagy, jó örömben megőrizte emelkedett kedélyállapotát.

Vilonyai szintén indult, avval az üreggyel, hogy fáj a feje a melegtől. De a piactéren elkanyarodott a vendéglő mögött Baranyai lakása felé, s megkocogtatta az ablakot. Tudta ugyanis, hogy falura ment disznót, borjút venni, s valahol csúnyán vedeli a bort cimboráival. Neje tehát egyedül van otthon. Úgy is volt. Kissé vastag, de fehér s puha kar nyitotta ki az ablakot, s a meztelen karok mögött más meztelenség is látszott. Lida igen fehér, híres, fehér nő volt, kövér és párnás, gusztusos. A szesz alaposan felcsigázta a kis lakatos ösztöneit, már érezte a pazar éjszaka ízét, s a rá jellemző lapos pillantással végigmérve a kihalt, holdvilágos, néma piacteret, besurrant a kiskapun.

Így ő is magasan végezte a napot.

Márika még ottmaradt a bűzös, forró, fülledt konyhában, melynek piszkos falairól gyöngyözött a pára. Ő most szülői szeretetben oldódott fel egészen. Kijelentette, hogy majd az éjjel ő fog vigyázni, nehogy a beteg apának vagy a hasonlóképpen nagybeteg anyának, Isten adja, valami baja legyen. Hajtúvel megigazgatta a mécset, kieresztette szoknyája, alsója kötőit, hogy ne szorongassák a derekát, s eldőlt a bördívány recsegő rugóin. Kényelmetlen volt a hely, de ezúttal nem volt szabad visszariadni az áldozatoktól. S bár szíve mélyéből unta a két öreget, undorodott a szabályos időközökben megismétlődő ájtatos sóhajoktól, nyögésektől, mégis olyan képet vágott, mintha az undor szájalom lenne kissé zsíros és nehezen mozduló szívében.

Elszenderedett, s csak félfüllel hallgatta az öregasszony monoton, daráló, sóhajokkal s nyögésekkel túlon túl megszínezett panaszait, az életről, a betegségekről, a kárlsruhádi só s a lubilom hatásairól, valami Pásztor Kőnig nevezetű orvosságról, amely rendbe hozta a gőzmalmos idegeit, az epehányásról, az étvágytalanságról s hogy öneki minden sós. Mikor pedig türelmetlenül kifakadt, hogy:

- Má megen a baját beszéli? Mindég csak azon töri a fejét. Hát! - a vénasszony megsértődve elhallgatott, s hirtelen arról kezdett magyarázatni, hogy három lánya van, s mégis senkije sincs, hogy a legkedvesebb, az Irén, el is felejtette már, Isten tudja, merre, hol éli világát avval a hamis embörrel, aki megvette a szívét.

Amikor lefestette az öreget pálinkás- és borosüvegek hegytetején, hanyatt fekvé, tátott szájjal, a botrányozás hullámai kicsaptak a tisztesség medreiből, s akkor termett először az ötlet a végrendeletéről. Már-már sikerült volna is minden, a jegyző már kitergette papirosait, megjelentek a tanúk is, amikor a piktor felpakolta Irént s a kisfiúkat, s egyszerűen, jókedvűen, pimaszul, szemtelenül, könnyedén elment... elment mindörökre. Akkor aztán az öreg is abbahagyta a végrendelezést, fel is épült valamennyire, azonban...

- Nem is lennél te annyira oda, hallod-e, te embör - beszélte az öregasszony keserűen, s szívében új lobogással, kék és sárga tüzzele égett a hosszú gyűlölet harmadik veje iránt, aki annyira lerázta magáról a két öreg paraszt s a pontos és garasos rokonság minden tekintélyét s akaratát -, azér vagyok én is ejen beteg, ejen igön-igön beteg... Jaj, neköm, én jó Édösatyám, mennyire is meglátogatá! Nem lenne neköm sömme bajom, ha az a lány, az az Irén, mast etthon lenne... Vóna akkor, aki engöm gondozna, aki neköm segéttene, mer ű vót mindég a legjobb szívű minnyá között, nem jába a legkisebb vót... De hát, az az embör, az a hamis, hazug embör, az a gonosz embör elszakasztotta tülem, ellopta, elrabóta a gyerökömet, megvette a jóságával... Nem vónék én ma se ett, ha az az embör nem lett vóna. Az viselte meg a szívemet. Annak köszönhetöm a gyomoridegömet, a fejbajomat, minnyá betegségöt annak az embörnek köszönhetök, nem vót neköm azelőtt sömme bajom...

- Igazad van, Mári... - húzta el a szókat a vénember, ide-oda dobta magát az ágyon, keservesen nyögött, az egész ember már inkább lárvának, mint embernek látszott, visszariasztóan közel volt a halálhoz, de ezzel nem sokat törődött, talán a lelke mélyén mégse hitte. - Az a gyerök az én legfőbb bajom... Ma má nem fekünnék ett, ha az a gyerök... az a gyerök... igön-igön hasogat a fájás... Adjatok más ruhát... az a gyerök gazembör, gyilkos, zsivány, aki megöt engöm, aki... aki megöl. Ha én behunyom a szömömet... akkor ett lesz minnyá... szagolík a pézt... az örökségöt... akit én egész életömbe gyütöttem, akiér dógoztam, fáradtam... Adjál másik ruhát a fejemre, Máríka...

Vilonyainé eleinte nem akarta hallani az öreg nyafogását, már kezdődik, gondolta, pedig még a végrendelet sincs meg, s már parancsolgat, egész életében ilyen parancsolgató volt, ő meg ült a tornácon, és nézte, hogy izzadnak mások. De meggondolta aztán, hogy a házat nem szabad kockáztatni, nagy álmosan, dagadt, vörös szemhéjakkal föltápáskodott, megkötözte szoknyáit, s lomhán mozdult a kerek fateknő és a borogató ruhák után.

A vénasszony persze tovább beszélt, összetette két fekete, duzzadt kezét az ölében, sötét arcát lehajtotta, s ősz hajszálait néha visszanyomkodta a kendője alá. Kiegett szemében valami alázatos gög, hatalomérzés és ravaszság pislákol. Most jól érezte magát, ennyi baj között, betegen, mint ő mondta, jól, mert tudta, hogy ezeknek itt bizony valamennyiüknek szükségük van rá, s csak parancsolgatni kell most, tetetni velük ezt, azt, teszik ők, aztán meg a harmadik lánnyal kordában tartani őket, ha ki akarnának törni. A maga kis ravaszságával kieszelte, hogy hogyan kell egyensúlyban tartani az erőket. Boldogan panaszkolta évtizedes bajait, s tudta, hogy hallgatniok kell. Most elnézte, hogy babrál, kínlódik, pizmog Máríka a rongyokkal, hogyan csavargatja, hajtogatja s rakosgatja, sőt az öreg nyugós kívánságaira hogyan cselekszik még olyasmit is, amitől máskor sisteregve, káromkodva fordult volna el, s bízta volna az anyjára. Ha már férjhez ment ehhez a mocskos, vén iszákoshoz, aki szinte állati sorba süllyedt már, s nem tudott többé különbséget tenni és érezni ízlés, tisztesség és tisztaság dolgában, s az iszákos emberek tökéletes esztétikai és erkölcsi cinizmusába süllyedve vergődik ferde kívánságaival. Mindezt a forgolódást, fanyar szívességet, önfeláldozó kerülgetést megnyugodva élvezte, s nyugalomba, színekúrába helyezettnek tudta magát. De azért nem feküdt le, volt a lelkiismeretén valami lúdbőrző borzongás, megmaradt józan parasztesze súgta neki, hogy nem egészen tiszta dolog ez a végrendelet, itt valaki megrövidül, s az a valaki az ő gyermeke; gyermeke akkor is, ha a gyűlölt művészember vitte el a szülei akarata ellenére, gyermeke, annál inkább, mert nincs itt, annál inkább, mert neki, az anyának meg kellene védelmezni az érdekeit, annál inkább, mert titok előtte az élete, és ismeretlen előtte az élettársa is.

VI.

Az öreg állapota olyan jónak látszott, hogy egyelőre nem volt semmi ok az aggodalomra. Mutakoztak ugyan rajta sok egyében kívül a vérhas tünetei is, azonban ezt nem vették olyan komolyan a környezetében aggódók, s úgy látszott, mintha a vaserejű ember megint kihúzná magát a halál öleléséből. Az aggodás is főképpen ezért szorongatta Vilonyai és Heldmann urat.

Azonban délfelé találkozott Vilonyai a borbélyal, a hosszú, bús bajuszú, inkább garabonciás diáknak, mint mesterembernek látszó, keszeg Zsigeritscsel, ugyanavval, aki az öreget már a télen is kezelte gutaütésekor. A borbély nem volt egészen józan, mert a felesége miatt (akit szerelemből vett el hosszú s reménytelen udvarlás után) ivásnak adta magát. Azonban inkább akkor volt rendes ember, amikor már benne volt a megszokott adag, mint akkor, amikor még felesége piszkálódásai zsongtak a fülében. Mert józan állapotban rettentően emberfaló, nembánom, szüksézáví ember volt, míg borosan mindennel törődött, elment a kuncaftjaihoz is,

szépen s élvezettel borotvált, tyúkszemét vágott, köpölyözött, szóval elvégezte mindazt a borbélyi munkát, amit egy orvosnak tudnia kell. Most is, noha csak reggel kilenc körül járt az idő, s enyhe tavaszi napsütés melengette a házak falait, már bevette a porcióját, mert neje már hajnalban kezdte a szekírozást, hogy: nem is férfi, bánja már, hogy ilyen hektikás seprőnyélhez hozzámert, még csak formája sincs, nem ám hogy egyebe, sőt tetejébe még szegény is, de mindez semmi se lenne, ha iszákos nem lenne stb. Így a szerencsétlen Zsigerits, akit bántott, hogy hiába van igaza öneki, mégis igaza van a feleségének is, elkezdte a borozást Heldmann kocsmájában, aztán elment borotválni Dvorákhöz, az meg olyan félkegyelmű, jószívű tót volt, beadott neki valami főtt pálinkát, majd meg továbbment a szélső kocsmába, ha pedig úgy benne volt már a kocsmárosok borotválásában, hát a Rohács kocsmába is benézett. Mindenütt szép adagokat nyelt el, egészen elfelejtette, hogy neje miféleképpen rikácsolgatott vele már reggel ötkor, jókedve kerekedett, elhatározta, hogy most kinyitja a boltot, kisöpör, aztán előveszi a tamburát vagy citerát vagy flótát, esetleg a hegedűt, avagy harmonikázik, hadd élvezze a művészi hangok lágy, simogató vigasztalását.

Minden borbélyban rejtőzik valami kis zenei talentum. Főként a falusiakban. Maguk esze szerint tanulnak meg primitív hangszereken játszani, s aztán este, amikor a csordás hajtja már a kolompoló jószágot, kiülnek az üzlet ajtajába, s pöngetik, ríkatják, zengetik a nótákat. Hiszen az ollójuk is ritmusra csattog a vendég fején, s a finoman, simán, lágyan húzott borotva mozgásában van valami a hegedűvonó andalító sikamlásából.

Itt, az üzlet ajtaja előtt találkozott Vilonyai a borbéllyal.

Bármennyire benne volt is az üzletben Vilonyai (nem a borbélyében, hanem az övében), mégse állt volna meg az utcán tárgyalni ezzel a gyanús, hosszú fiúval, aki az ő szemében csak senki volt, nímánd, koszos fráter, nyavalyás félbolond, naplopó tyúkszemész; de a borbély tisztelettel köszöntötte, s odacsatlakozott a géplakatoshoz. Mert a borbélyok nemcsak zeneértők, hanem rendesen kíváncsiak is szoktak lenni, főként ebben az esetben, hiszen Zsigerits némiképpen háziiorvosa volt az öregnek.

- Mi az, Vilonyai úr, baj van az öreggel?

Mély, dörmögő, kissé boros hangja volt a borbélynak, mintha bő és tág tüdeje lett volna. Lelógó, seprűszerű bajsztát kíváncsian mozgatta.

Vilonyai néhány szűkszavú mondatban elmondta, hogy az öreg leesett a padlásról, s betörte a fejét, de máris jobban van, reggel a nadrágját követelte, s ha nem lenne azonfelül is valami vérhasféle baja, hát fel is kelne. Persze a keze, lába még bénább, mint volt. De oda se neki. Már követelődzik, parancsolgat.

- Különben jó, hogy itt találom magát - fejezte be -, elgyühet, osztán megborotválhati a fejét ott, ahun betörte. Jobban gyógyul.

- Azt hiszem én, kérem - jegyezte meg Zsigerits, és mélyen elgondolkozott, mintha hasonló precedensek után kutatna emlékezetében -, én csak azt mondom, hogy elmegy az az ember. El az. Mer az az izé nem vérhas, kérem, hanem fekélyek a hasában. A szesztől. Persze. Csak aszondom én, kérem, hogy jó lesz, ha végrendeletet ír, mert ez az ú föltámadása csak amolyan tessék-lássék. Rámegy az arra, akármilyen jól eresztették is el ide a földre.

Vilonyai egyszerre nagyon sokat szeretett volna beszélni a borbéllyal, rendes gögje elpárolgott, s megindult lassú lépésekkel, nem nézve sem jobbra, sem balra, csak a pipáját rágta idegesen örömteli izgalmában.

- Hát a végröndölet... - mondta kissé óvatosan -, az a legnagyobb baj. Mer má rá tudtuk venni valahogy, de hát tuggya, milyen a paraszt. Csak az Istennek jegyzővel, tanúval dolga ne lögyön. Nem ír alá a paraszt sömmit. Hát így aztán nehéz az öreggel valamire menni. Főképp máma, hogy egy kicsit jobban érzi a legényködést!

- Különben vizsgáltassák meg a doktorral, az se mond mást. Mer nekem óriási prakszisom vót a harctéren. Ott aztán igazán vót minden fajtája a nyavalyának. Én megmondom. Meg én. A nyakamat teszem rá. Sőt - állt meg, s fontoskodva húzogatta a bajuszát -, annyit mondok, jó lenne a végrendelet előtt még megvizsgáltatni, hogy annál biztosabb legyen.

- Szóval - nyögte Vilonyai megnyugodva -, szegény öreg... még utóbb is csakugyan elpatkol...

- Mit csakugyan! Mérget vehetnek rá. Jó lesz elkészülni. Hogy rend legyen.

- Osztán ujan hamar vári maga... vagy még soká?

- Most egy-két napig, talán egy hétig is javulás mutatkozik. Akkor osztán hirtelen esik vissza. Akkor már hamar végez. Ez má csak olyan őszi virulás.

Nagy, csontos kezével legyintett, aztán baljába vette a kis táskát, jobbját nyújtotta s elköszönt.

- Majd ebéd után elmegyek, megborotválom, meg meg is nézem.

Vilonyai azonnal beloholt a kocsmába, s kereste a sógort. Heldmann éppen a szolgálót szidta, mint egy bakakáplár, csak úgy ömlöttek belőle a kacsaringós mondások. Álmatlanul eltöltött éjszakáját, hiába, megsínylette már, ezért felhajtogatott mindjárt jókor reggel éhgyomorra egy-két pohárkával a zöld méregből, s ez helyrehozta valahogy, de még mogorvaság most is volt benne. Minduntalan előntötte a düh, s törni-zúzni tudott volna. A szolgáló dühödten rohant ki s be, mintha égne alatta a téglá.

Feleségével nem handabandázott Heldmann, mert most elgáncsolhatta terveit, inkább, hogy erőszakot vegyen magán, Juliskámnak, lelkemnek szolongatta, bármilyen neheze esett is. Az asszony valósággal boldog volt férje metamorfózisától, s miközben egy nagy kávédarálót egyhangúan forgatott, azon gondolkozott, hogy talán nem is kell elválnia tőle, maradhat minden így, az öregség kibékít mindenkit, az idő elsimítja az emberek között tátongó árkokat, minden elveszti jelentőségét, elmúlik, elillan, aztán csak a csend, békesség, beletörődés ringatja már a lelkeket... Nem olyan rossz ember ez sem, csak ideges, beteg, rosszvérű (noha tagadja), aztán boros is, sok baja volt...

Vilonyai meg a sógor azonnal behúzódtak a kisebbik ivóba, ott ilyenkor még nem volt senki, az asztalok üresen s békésen álldogáltak egymás mellett, a vasrácsos ablakon betűzött a tavaszi nap ferde ragyogása, egy alpesi hegycsúcs a kopott aranyozású keretben szinte levegősen fénylett, a másik falon meg egy tengerszem sötétkékje álmodozott. Csend volt, nem zavarta őket senki.

Itt összebújtak, s Vilonyai legelőször is elújságolta, hogy az öreg megint legénynek érzi magát, már nem mondogatja, hogy nyavalyás féreg, hanem a nadrágját követeli, menni akar, parancsolgatni, hajkurászni...

Heldmann álmatlanságtól, pálinkától és rossz gyomortól sárga arca egy pillanatra olyanná vált, mintha deszkából fűrészelték volna ki durván, nagyjából, vonásai elernyedtek, mély árkok vésődtek benne, szeme kihunyt, tagjai elbénultak, néhányszor a pálinkáskupica után nyúlt, de nem tudta, mit akar, aztán észbe kapott, gyorsan kihajtotta a pohárkát, torkát reszelte, szemei könnybe lábadtak az erős szesztől, majd bambán megkérdezte:

- Hát akkor... szóval megint csak komédia volt, mint télen?

Majd pillanatnyi szünet után kicsattant belőle a düh, arcát elöntötte a vér, szeme gyűlölködően villant a sógor gúnyos, fekete patkányszemébe, s ráhördült:

- Hát pedig én ilyen komédiához nem adom oda magamat! Nekem erkölcsi kötelességem, hogy az erkölcsi... erkölcsi reputációmát megvédjem... mert nekem erkölcsi...

Egészen belebonyolódott az erkölcsi parancsolatokba...

- A rosseb az erkölcsidet - mondta bosszúsan Vilonyai, s magában már kipellengérezte sógora különös gesztusait, szavait, jól varrt s kefélt ruháját, előkelő borbélyi személyét, akinek erkölcsi reputációja van, s társadalmi lénynek érzi magát. Valamikor ez a díszes erkölcsi lény, emlékezett vissza Vilonyai, mert ha a maga sorsára nem is, de a máséra pontosan emlékezett, ez a díszes, pávafarkú ember Pesten volt borbély, s tönkrement, apósa vásárolt neki egy mezővároskában üzletet, s berendezte számára, még a hozományon felül is áldozott, pedig kétszázötven koronánál több hozományt s tisztességesebb bútort is kapott. Most is itt él a szülői ház közelében, annak melege jobban sugározódik rá, a vénasszony rendesen eljár segíteni, ősszel főzi a lekvárt, gyalulja a káposztát, gyömszöke hordóba, mosásnál ott piszmoz, s más hasznos dolgokat művel, míg nála csak nyög, panaszkodik, és leüli a díványa sarkát. Mindezt megforgatta a szájában Vilonyai, keserű is lett tőle az íze, de nem köpte ki, hiszen nem akart most haszontalan szemrehányásokkal előállni, az üzlet üzlet, kár kockáztatni a becsületes nyereséget.

- Találkoztam azzal a heptikás majommal is, a Zsigeritscsel. Megen részögon vitte a zsigereit. - Elhúzta a száját erre a szellemeskedésre. - Szóval azt mondi az a lapos mellű, hogy ez a javulás csak ujan tessék-lássék, mer hamarosan odalesz megín.

Heldmann egyszerre megnyugodott.

- Jaj, hát csak olyan átmeneti stádium.

- Hát. Hallgattak, ittak.

- De mármost csak az a kérdés, hogy azért a végrendeletet aláírja-e?

- Hát. Hogyne írná. Mikor érzi, hogy dögrováson van, mingyá írja. Ha nem akari, akkor gyün a gyámság alá helyözés. Hát.

Ebben Heldmann is megnyugodott.

Most már csak abban állapodtak meg, hogy együtt felmennek Pestre bevásárolni, s feltűnés nélkül odafent megvizsgálják azt az adásvételi vagy ajándékozási szerződést, amelyben kölcsönösen lemondanak egymás javára várható örökrészükről, illetve megcserélik az örökséget, s ezenfelül a Heldmanné fejében Vilonyai még lemond valamilyen földről is, mert neki fontosabb a régi ház, mint Heldmann-nak az új.

Akkor a falu nem tud semmit, mert ha itt a szomszédban történne, hamar híre futhatna, így senki se tudja meg. Örök titok marad. Kettőjük, illetve négyük titka.

Délután azután nyugodtan elutazott a két jó rokon. Heldmann szégyellte ugyan egy kissé kopott, rendetlen sógorát, akinek soha még nadrágot nem vasalt a felesége, fekete bőrkabátja is olyan elnyűtt, koszlott holmi volt már, hogy csak a falusi vadászatokra felelt meg, csizma helyett citromsárga cipőt húzott, sapkája helyett kalapot tett a fejére, s kis fekete cigányképe most nem táncolt a pipacsutora körül, hanem kisimult a cigaretta sokkal barátságosabb élvezetében. Csak a szeme járt sötéten, komoran, alattomosan, mint a tolvaj cigányé, s leste az állomáson sürgő emberek képét, hazug, szíves vonásait, köszöntését. Szerette volna elkapni valamelyik őszinte gesztusát a háta mögött pusmogóknak, de nem sikerült. Talán képzelődött.

Magáról ítélve talán csak rémlett neki, hogy összesúgnak a háta mögött, apósát, anyósát dörgölik egymás kéjes szimatja alá.

Örült, mikor bedöcögött a csikorgó vicinális, és föltelepedhettek egészen külön egy másodosztályú szakaszba.

Mert Vilonyai csak a feleségével utazott harmadik osztályon.

VII.

A doktor: Fentős Manó, éppen befejezte ebédjét, s lefeküdt az ágyra csak úgy ruhástul, hogy szundítson egyet, de meglehetősen fázott, s elrendelte, hogy hozzák ki a télikabátját. Be is cammogott a cseléd, hatalmas, tohonya, álmos, pulykatojáshoz hasonló arcú, rongyos, piszkos, rendetlen, nemtörődöm személy, s vastag, húsos száján, húsos arcán és húsos szemhéjain álmos és cinikus érzékiség mosolygott. Ez a cseléd nem tudta előkeríteni sehonnan a kabátot, s a doktor türelmetlenül kiáltotta be a lányát:

- Irma! Irma! Hová tettétek a kabátomat?

A lány kiment, Irma bejött. Különös lány volt ez az Irma. Lehetett már huszonhét-huszonnyolc éves, de negyvennek is beillett volna. A terheltség, mely a szegény doktor egész családját megbélyegezte, Irma lányán ütközött ki legpregnansabban. Alacsony, himbálózó járású nő volt, mint a gorilla, arccsontjai erősen kiugrók, és a homloka alacsony, mint a civilizáció legkezdetén álló népeké. Barna, apró szemében valami ősi vadság, menekülő rémület, üldözöttség csillogott s furcsa, hideg cinizmus, valami kérlelhetetlen, kemény, rosszindulatú, kétségbeesett gúny, amely azonnal kiragadta az emberek legkisebb jellemző vonását, s eltorzította, mint a görbe tükör lapja, elrajzolta a felismerhetetlenségig, s kegyetlenül megvetette, lenézte, sárba rántotta a legszelídebb, legkedvesebb, legintelligensebb embert is. Barátja nem volt. Sem barátnője. Soha. Képtelen volt az önzetlenség olyan magas fokára emelkedni, hogy bár a legkisebb megrögzött véleményéről, nézetéről, ötletéről lemondott volna a másik ember kedvéért. Ha beszélgetett, lassú, szótagolt, megfontolt mondatokban kelepelte el mondanivalóit, s nem engedte, hogy a másik szóhoz jusson. Kegyetlen, gúnyos modora szinte tövises vesszősuhintáshoz hasonlított, és soha nem tudhatta az ember, melyik szavába ragad bele, melyiket feszegeti a végtelenségig, s melyik ártatlan megjegyzését torzítja el a leghidegebb nyugalommal egészen abszurd értelművé. Mintha vadászta volna a kellemetlen, rosszindulatú, szomorú, éles és bántó szavakat, s hozzá, nagy sikerrel. Így, ősztől tavaszig, rendesen a kályha sarkában szokott gunnyasztani, esetlen, zömök, lomha testét begyömöszöli egy rozzant karosszék keretei közé, fekete, kopott ruhájára még vastag kendőt is borít, minden fekete rajta, minden, a haja, a szeme, a bőre, a fogai, a körme, melyet lerág, a ruhája és kendője, szomorú, sötét, fekete, vad, elriasztó és önmarcangolón kegyetlen, de rémült is, mintha sötét erdők fekete mélyei felé menekülne állandóan az üldöző emberek s az asszonyra éhes rossz férfiak elől. Mintha gúnyos megjegyzései és maró válaszai is sűrű, tövises inda lennének, amelynek bozótjába menekül, mint a vadkan vagy a gorilla hosszú karú, torz képű, alacsony homlokú és apró szemű nőténye.

Ez a szerencsétlen lány nyavalyatörős volt, elvágódott a földön, s túrta a tajtékot, rángatózott, csikorgatta a fogát. Fetrengett, s az orvos tehetetlenül nézte gyermekét, konzekvenciáját lehetetlen házasságának. Szótlanul, panasz nélkül viselte el az életet, noha más öngyilkos lett volna a helyében. Nem vette feleségül azt a szegény, de csinos és egészséges leányt, akit szeretett, s aki éveken át szerette, hanem, hogy törődött szüleit támogathassa, magához láncolt egy csúf, terhelt, beteg, de gazdag leányt, olyat, mint ez az Irma. S a pár ezer korona

hamarosan elfogyott, megmaradt azonban a szörnyű némbor, és egymás után hozta világra a korcs gyermekeket. Szerencsére javarészt meghaltak, csak ez a lány maradt meg, meg egy fiú, aki Budapesten egy bankban dolgozott; hasonlított Irmához, de annak gúnyos természete helyett valami bárgyú humanizmus és szóvicc-faragás rekedt belé, ferde és szigorú logika, ferde és hasznavehetetlen, akarat nélküli idealizmus. Ez volt a doktor családja, éppen olyan züllött, zavaros, rossz, csődbe jutott, mint amilyen a háztartása és a filozófiája volt. Mert aminthogy nem lehetett a lakásában megtalálni egy télikabátot, azonképpen nem volt ott a helyén semmi, a feleségtől kezdve a lámpaüvegig és az abroszig.

Irma duzzogott, mint mindig, ha kizavarták meleg kuckójából. Reszketve bagyulálta magára a szakadt, rossz pamutkendőt, s berontott az ebédlőbe, ahol a ruhásszekrény állt, egy dőlt, piros dívány s egy földre támaszkodott, repedt ráájú, rossz festmény között. A szekrény ajtaja billegett, s minden percben attól lehetett tartani, hogy rászakad valakire. Irma kirángatta helyéből az ajtót, azzal a rideg nemtörődomséggel, amely minden mozdulatát jellemezte, beletúrt a szekrény meghatározhatatlan tartalmába, de a kabátot nem lelte.

- Eh, nem keresem én - tört ki bosszúsan -, majd keresse édesanyám, tudja, hol kell lennie.

Pontos nyelvtani, sőt kínos nyelvtani szabályok szerint beszélt, mint egy vastag lapú iskolakönyv. Csak a hang rezzenésén s a kiejtésén érezte, hogy máris dühös.

- Édesanyám! Édesanyám!

Bebukott az anyja. Ugyanolyan volt, mint a lány. Alacsony, himbáló léptű, megrettent, kócos, rongyos, tépett, kétségbeesetten menekülő, riadt, mintha az erdő sötét sűrűjében fegyveres vadászokat pillantott volna meg, akik rá lesnek, s ki akarják fordítani a belét.

Kötője madzagján hatalmas kulccsomót zörgetett, mert ő abban a hitben ringatózott, hogy mindent rendben tart, s a legpontosabb, leglelkiesmeretesebb háziasszony.

Közben a doktor nagy türelemmel, lemondással, szomorúan állt a küszöbön, s várta a kabátját. De ebből nem lett semmi, mert megint bejött a húsos cseléd, s jelentette, hogy fogat akar húzatni egy asszony. Kiment tehát a rendelőnek nevezett szobába, s ott találta csakugyan a kendős nénit, amint fogát tartva rettentően sóhajtozott s nyögött.

- Na, mi az, lelkem, hát melyik fáj? - kérdezte tőle, és belenyomta a foghúzószékbe. Benyúlt az üvegszekrénybe, s elővett egy fogót, melyet papendekliskatulyában tartogatott, s amely már meglehetősen rozsdás volt. Éppen ezért az íróasztalon heverő újságból lehasított egy darabkát, alaposan beletörölgette a fogó kampóit, s aztán megint csak kikiáltott a cselédnek:

- Maris! Víz!

Már hozta is Mari a hosszú pohárban a vizet. Minden roppant egyszerűen ment ebben a rendelőben. Itt nem vették olyan komolyan sem a beteget, sem a betegséget, mint általában a nagyképű budapesti tanárok szokták. A rokkant üveges szekrényben egymás hegyen-hátán heverték az acélszerszámok, rozsdásan, feketén, piszkosan, porosan, Isten tudja, mikor használták őket utoljára, s mikor tisztogatták meg, az íróasztalon különös edények, szakadt irrigátorcsövek, hamutartók és rengeteg elszítt cigarettavég szanaszéjjel, a horpadt díványon kifordított regény, mellette egy másik. Az ablakok szinte átláthatatlanul homályosak voltak, a kályha csöve kiállt a falból, s maga a kályha rozsdás, mint valami régi ágyúcső.

A következő pillanatban, míg ezt a szobát így körülvizsgálhatta az ember, már kint is volt a megmutatott hibás fog, s az asszony irtoztató visítással kapott a szájához:

- Mit fizetök, doktor úr? - Ez volt az első kérdés, amit kisóhajtott.

- Semmit, lelkem, maga szegény asszony. Csak öblítse a fogát, aztán semmi baj.

A doktornak több volt a szíve, mint a tudománya.

Már éppen vissza akart menni, hogy leheveredjék, amikor bezörgetett Vilonyai nagyobbik fia. Csalódásig hasonlított apjához kicsiben, mint a Laokoon-csoport ifjai az apjukhoz. Ugyanolyan képe volt, mint az apjának. Ugyanolyan gög is honolt rajta.

- Na mi az, Feri? Hát mi újság? - fordult hozzá a doktor nyájasan. Nagyon szerette mutatni, hogy ő barátja a gyermekeknek, s ez a barátság abban állott, hogy minden gyermek arcát alaposan megcsipkedte, megcsókolgatta, akárki lett legyen is, mert a szeretet demokratikus, nem nézi a maszatot vagy a vonásokat.

- Arra kéreti édesapám, hogy legyön szíves elgyünni a doktor úr, mer az öreg beteg.

- Hát aztán mi baja az öregnek?

- Semmi, csak leesött a pallásról.

- Hát aztán miért esett le a padlásról az öreg?

A fiú megvonogatta a vállát.

- Bizonyosan részög vót.

- Hát aztán mije fáj az öregnek?

Ismét vállvonogatás.

- A fejét ütte be. Az fájhat neki.

- Hát mondd meg édesapádnak, hogy majd estefelé, ha arra járok, bemegyek. Addig csak tegyenek a fejére vizesruhát. Majd meggyógyul az öreg.

De most már igazán le akart feküdni, mert annyira hozzászokott a délutáni alváshoz, hogy szinte támo lygott, ha nem alhatott. Szerencsére megtalálta a kabátot is, ott hevert a dívány sarkában. Hátára vetette, s bement, végigvágódott a félig kibontott ágyon, s felcsapva Courths-Mahlert, amelyből ebben a házban minden bútoron hentergett egy-egy elnyűtt példány, mindenkinek jutott belőle, s mindenki élt is vele mértéken felül. Betakaró dzott a megtalált kabátba, rágyújtott Hölg y-cigarettájára, s a hamut oda veregetve, ahol éppen hely akadt: a kabát gallérjára, a vánk os csücskére, a padlóra, elkezdett olvasni. A tűz a vaskályhában álmosan zümmögött, Irma néha sóhajtgatott, maga elé meredve bámult a tűz pislákoló pirosságába, s belebújt a kendőbe, míg az asszony odaült az ablakhoz, és ruhákat javított, meghatározhatatlan fehérneműt és ismeretlen célt szolgáló tarka holmit.

A doktor csakhamar mély álomba merült, cigarettája kihullott, a könyv lezuhant a földre, és senki sem hederített rá. Csak a konyhában dör mögött, vinnyogott a cseléd, álmatagon énekelt, s zörgött az edényekkel.

Kocsi állt meg a ház előtt, csizmás parasztember jött be, a doktor urat kereste. Valakit hoztak vidékről, dunyhák között fekszik odakint a kocsin, talán vérhas vagy mi van rajta, meg kell vizsgálni...

A cseléd sutto gva jelentette az asszonynak. Fentősné tanácstalanul nézett Irmára, aki villogó szemekkel nézte az idegent, annak sáros csizmáit, báránybőr sapkáját és bozontos, csapzott bajuszát.

- Várjanak! - jelentette ki erélyesen és komiszul. - Mít háborgatják mindig édesapámat, ő fáradt, nem lehet most felkelteni!

S úgy ejtegette a szokat, mintha az egyszerű parasztember tűzcsóvával lépett volna be a szobába s fel akarná gyújtani Irma és egyetlen, bálványozásig szeretett apja menedékét.

- Hát akkor... igen, csak várjanak egy kicsit... Majd mingyárt... Most aludt el a doktor úr... - hebegte rémülten az asszony, s ide-oda pislogott bujkáló, ijedt szemével.

A paraszt dörmögött valamit, aztán köszönés nélkül elment, a kocsi zörgését ismét hallották: a beteget vitték az új orvoshoz, egy fiatal, harmincéves emberhez, aki nemrég telepedett meg a faluban, s akinél minden fehér volt a rendelőben, s minden ragyogott és villogott. Fehér köpenyegben fogadta betegeit, soha nem látott módon vizsgálta meg őket.

A szegény doktor valóban nem élt volna meg, ha egy-két közeli pusztát nem alkalmazta volna betegsegélyző-orvosnak, ha nem lett volna azonkívül is körorvos és tetejébe a Kereskedelmi Bank mint Hitelszövetkezet és Altruista Rt. elnöke. Ez a honorárium volt a legbecsületesebb, ebből élt úgy-ahogy, és gyakran vártak rá a betegek, mert ő éppen igazgatósági gyűlésen volt a kitűnően prosperáló bankban.

- Hja, falun nem lehet másképp - mondogatta.

*

Amikor este a doktor egy percre elszabadult más irányú elfoglaltságaiból, s útja éppen arra vitte, belépett Kántorék házába. Már tudta az egész esetet. Ismerte Kántor Jósikát fiatalokora óta. Elvégre nem azért volt hosszú évtizedeken át orvos, sőt körorvos ezen a helyen, hogy a környék népét ne ismerte volna egészségesen csakúgy, mint betegen. Ha messziről ránézett a betegre, meg tudta mondani, mi baja. Igaz, hogy többnyire tévedett, azonban a tévedés előfordulhat orvosoknál csakúgy, mint papoknál, egyedül a római pápánál nem. Azért a nép már mégis tudta, mit kell gondolnia, ha a doktor megvizsgálta a beteget. Ha ugyanis azt mondta a legnagyobb biztonsággal, hogy a beteg már nem él tovább egy hétnél, valószínűnek tartották, hogy felgyógyul. Ha azonban kijelentette, hogy biztos a halál már holnap, bizonyosra vették gyógyulását. Javarészt nem is vizsgálta meg betegeit, mégpedig azért, mert félt a ragálytól. Neki családja van, ki viseli gondját a gyámoltalan társaságnak, ha ő nem lesz? Azért most is, amikor belépett a konyhába, s orrát megütötte az ismerős parasztszag, a szellőztelen lakás rossz levegője, a sötét odú vigasztalan, nehéz lehelete, mint a középkori tömlőcök sűrű, fojtogató atmoszférája, mintha csak ólomból lett volna a helyiség teteje, megállt a küszöbön, kalapját fején hagyva megpróbált lélegzet nélkül beljebb hatolni, de nem sikerült. Mégiscsak kénytelen volt levegőt húzni tüdejébe, s most már csak arra törekedett, hogy minél hamarabb kimehessen innen a friss tavaszra. Meglehetősen sötét volt már, s a beteg háttal feküdt az ablaknak. Fentős doktor mit komédiázott volna sokat, elhárította a széket, mellyel Kántorné is meg Márka is megkínálta, szeme elsiklott a hagyományosan aggódó arcokról, kezét fogott Vilonyaival, aki már ott fontoskodott a betegágy körül, s három lépés távolságról rápillantott Kántorra.

- Na semmi, semmi, meggyógyul - kezdte szokás szerint, legyintett, s hamarosan szemére biggyesztette civikéjét. - Hát ivott? Mi? Ugye megmondtam ezelőtt egy-két esztendővel, hogy ne igyék? Micsoda dolog volt az a nagy ivás.

- Nem ittam én, kéröm, egy csöppöt se - siránkozott Kántor, s egész kemény volt a mozdulata, ahogy felült az ágyban. - Csak megcsúsztam a palláson. Nem ittam én soha egy csöppöt se.

Hiába beszélt azonban, a doktor nem hederített rá.

- Hát aztán, mit érez, mi? Fáj valahol? Mi? Hol fáj?

- Jaj, doktor úr, láti-e, hogyan járt ez az embör, osztán én is mejen igön beteg vagyok, alig élök... Jaj neköm... Az a lubilom sömmit se használ...

- Hallgasson hát megen a bajával - riadt rá Márka a vénasszonyra, ki megragadta az alkalmat, hogy a doktornak előlítaniázza minden igazi és képzelt baját. - Megen a magáéval van elfoglalva. Hát! Azt mondaná inkább, hogy mi van üvele... ű a beteg, nem maga! Hát!

- Hogy még én nem vagyok beteg! - bámuldozott Kántorné, s úgy meghökkent ezen, mintha rágyújtották volna a tetőt, s nincs már mentsége. Gyűlölettel pillantott a lányára, s egyben hazugul le is sütötte a szemét, hiszen a harag tilos érzelm a nazarénus szent számára. De belül forrt és bugyborékol.

- Ne veszekedjetök hát - hörrent rájuk Vilonyai, az egyetlen intelligens ember a jelen levő családtagok között, mint mondani szokta. Nagyon kimért volt, még a pipáját is zsebre dugta, levette sapkáját, s úgy állt ott, olyan hozzáértő és megbízható képpel, olyan házigazdásan s felsőbbbbségesen, mintha ő is elvégezte volna az orvosi fakultást. - Arrú köll beszélni, hogyhát hasmenése van...

De legnagyobb bosszúságára a doktor sem őrá, sem az asszonyokra nem hallgatott, ellenben elkezdett beszélni, s beszélt, beszélt végtelenül.

- Na, nem komoly, semmi, ulkuszok a bélben, de az elmúlik, csak tegyenek a fejére vizesruhát, aztán tartsanak diétát, tojást, tejet ehetik csak, azonkívül adhatnak neki egy kis jó vörös bort...

- Vörös bort... - nyögte a beteg, s szemei felcsillantak. - Hát azt ajál a doktor úr, vörös bort...

- Azt ihat. Nem árt. Semmi se árt - legyintett a doktor. - Maga már ihat.

- Hát végröndöletet írathat-e? - tette fel a fontos kérdést Vilonyai.

- Miért ne, miért ne, persze hogy írathat, ha tudja, hogy mit akar írni. Az a fő, hogy tudja, mit akar íratni a végrendeletbe. Természetesen. Volt nekem egy esetem, ott is arról volt szó...

Cigarettát vont elő, s már rá is gyújtott, elkezdte bőbeszédűen mesélni, hogy egyik szomszédos faluban végrendeletet akart íratni a beteg, s ő kijelentette, hogy az a végrendelet nagyon hasznos, ha van miről végrendelkezni, s ha a beteg tudja, hogy mit kire akar hagyni.

S már csak a hangját hallották, nem értettek az egészből semmit, álltak és ültek körülötte bémész képpel. Csak a vénasszony nyögött nagyokat, így akarta felhívni a doktor figyelmét rengeteg bajára, mert szólni már nem mert. A doktor azonban éppen úgy nem törődött vele, mint a többivel sem, szívta cigarettáját, s beszélt, beszélt, végül oda lyukadt ki, hogy az esetet meg is írta a *Mucsai Dalok* című versciklusban, s mikor megjelent a *Siklós és Vidéke* című lapban, mindenki el volt ragadtatva. Neki az az elve, hogy a vers formája tökéletes legyen, Arany János módjára költ, s a papír egyik oldalára ír, mert megszokta, hogy a sajtó számára dolgozzék...

- Azt akarik ezek az én gyerökeim, hogy írássak végröndöletöt - motyogta az öreg, s megint közel volt hozzá, hogy sírva fakadjon.

- Ahhoz joga van. Azt megteheti - hederített rá a doktor, de amikor Kántorné ezen megint felháborodott, s kezdte előadni az ő különös gyomoridegét meg fejlázát, jobbnak látta elbúcsúzni, s kifordulni az üde tavaszi alkonyatba.

Vilonyai, mint az egyetlen komoly, megbízható és értelmes férfi, utánalépett, s folyton a jobb oldalán ténferegve, míg a doktor baljára akarta engedni, s ebből az ellentétes akaratból valami félszeg forgás támadt a tornácon, megkérdezte bizalmasan, négyszemközt, hogy mi van hát az öreggel, mi a baja, s lehet-e rábízni a végrendelet megírását?

- Hát nézze, Vilonyai úr - kezdte a doktor, s alaposan kifújta tüdejéből az áporodott levegőt, lassan új cigarettára gyújtott, megállt az utcán, s elnézett a Dráva felé, amerre sűrűbben mutatkoztak a fák, s már halványan rügyesedtek is, az ég áttetsző kék volt, s néhány

báránnyelű úszott a korai napnyugvás rőt színében. - Az öreg nem épül föl már többet. Most elérte minden baj. Az alkohol is meg egyéb, sokféle körülmény. Ulkuszok a belekben, ettől van a hasmenése, nem vérhas, nem, nem, ne féljenek, aztán az érlemezsedés is nagyon előrehaladt stádiumban van már, az agybénulás természetesen csak következmény...

- Akkor hát a végröndölet... nem is írathat végröndöletöt? Az esze azért csak ölég tiszta? - érdeklődött a géplakatos.

- Na igen, persze, természetesen, ahhoz joga van.

- Nem támadhatják meg?

- Hát bizony, ami azt illeti, megtámadhatják, természetesen, ahhoz joguk van, megtámadhatják...

- Hát nem... izé, nem írhatna a doktor úr... izé, egy másik bizonyítványt, hogy az öreg má meggyógyult azóta, hogy izé, az esze... izé, hogyhát...

Vilonyai habogott, egyik lábáról a másikra nehezedett, lapos szemével következetesen elkerülte a doktor szemét. Eh, gondolta magában, ez a vén marha egyszer már adott nekem bizonyítványt arról, hogy az öreg bolond, annak már két éve vagy több. Akkor a Banknak adott el az öreg egy darab földet, annak, amelyiknek az elnöke ez a vén marha. Mégis adott bizonyítványt, pedig elnöke, és a földet visszaítték az öregnek.

Akkor hát most... bizonyosan meg is kapta már azóta. Adhat most másikat.

- Nízze, doktor úr - kezdte megint, s a doktor részegezett halvány és vérekes, ráncos szemét megint elkerülte, pipája csutoráját forgatta fekete fogai között, s egyre zavartabbá vált, noha becsületesnek érezte magát. - Nízze csak, doktor úr, mink szívesen... én is szívesen... megfizetném... meghálálnám a fáradságát... Mer hát igaz is, hogy az öreg azóta, amióta kiállította rúlla a bizonyítványt, sokat javult ám... má nem ujan bolond, mint akkor vót, főképpen most, ebbe a betegségbe egészen megokosodott, ű maga mond el mindönt, amit tenni köll, osztán... hát már tuggya, doktor úr, minek támadhassa meg a végröndöletöt a zsvány, gazembör piktör... Mer tuggyunk mink, hogy űk hamar...

De nem folytathatta szavait, mert a doktor tekintete egyszerre megkeményedett, a becsületes apostola abban a hiú örömben kezdett lángolni, hogy egy becstelen cselekedet megszületését íme előlheti, megfojthatja már csírájában. Egészen olyan volt ez az állapot, mintha felháborodott volna, jóllehet egész élete helyrehozhatatlan becstelensége ott kezdődött, amikor pár ezer korona hozományért feleségül vette azt a terhelt, sötét, enervált nőszemélyt, akinek két bátyja volt öngyilkos, egy tébolydában halt meg, s öccse mint kétes egzisztencia ténfergett az országban. Azóta aztán keményen megült az erkölcs és becsületeség paripáján, mint büszke középkori lovag.

- Hát tudna-e nekem annyit fizetni - kezdte halk, kemény és visszautasító hangon -, amennyiért nekem csak eszembe is jusson, hogy tisztességtelen dolgot műveljek? Mert aki azon gondolkodik, hogy becsületes maradjon-e vagy sem, az már nem becsületes ember! Figyelmeztetem magát és mindnyájukat: nekem hiába jönnek ilyen ajánlatokkal, mert én meg nem tántorodom! Akkor jó volt magának a bizonyítvány, amikor maga kérte, s most az ellenkezője kellene? Emlékszik, mit mondott akkor nekem maga a sógora kocsmájában? „Azóta becslöm doktor urat, mióta a bank érdekei ellenére is kiállította a bizonyítványt.” Ezt már elfelejtette? Hát akkor becsületes ember voltam, s most ne legyenek az? Én arról nem állítok ki bizonyítványt, hogy az öreg ép elméjű.

Azzal otthagytta a megrökönyödött Vilonyait, s elindult a főutca felé, mert a Bankban igazgatósági gyűlés, utána pedig nagy vacsora készült, s azon okvetlen meg kellett jelennie mint elnöknek.

Vilonyai még köszönni is elfelejtett. Fekete képén elsuhant a szégyen és megalázottság árnyéka, vérvörösen, hullámrón. Apró, fekete szemei szikráztak, gyűlölködve nézte az öreg doktor már meggörnyedő, rendetlenül öltözött alakját, s fogát csikorgatta.

A doktor még az utcán összetalálkozott a húsos arcú szolgálóval, akit utánamenesztettek hazuról egy levéllel. A levél expressz érkezett Budapestről, s ezért kapta meg a doktor még idő előtt, azaz még este (mert az esti vonattal érkezett). A sürgős ügyeket a doktor rendesen az utcán intézte el, mert egész napja abból állott, hogy ide-oda cserkészett a faluban, elment a bankba, onnét valamelyik kereskedőhöz, akivel tereferélt, aztán meg a malomba nézett el, ahol házi orvos volt, onnét Heldmann kocsmájába ment, s megivott egy feketét, elolvasta a *Siklós és Vidéke* című politikai lapot. Előfordult az is, hogy valamelyik betegénél időzött, s ott kitalálta véleményeit az élet s a halál minden jelenségéről.

A cselédet is csak úgy futtatták utána ide-oda, ha a bankban nem találták, mentek a kocsmába, ha ott sem volt, hát a sarki vegyeskereskedésben nézték meg, vagy a malomban esetleg, így akadt rá a nagy, lomha leány most is a piactér s a kocsmák között.

A doktor feltépte a levelet, s legnagyobb meglepetésére a harmadik Kántor leány: Irén férje írását ismerte meg benne, ezeket a hatalmas, szarkaláb betűket, amelyek olyan kínos hanyagsággal és nemtörődomséggel voltak odavetve, mint ahogy már a festők írni szoktak.

A levélben pedig ez volt:

„Kedves Doktor Úr,

hallom - már hogy kitől és hogyan, nem tartozik a dologra - tehát hallom hogy tisztelt rokonaim, illetve feleségem rokonai, akik véletlenül ragadtak rám is rokonként, megint abban sántikálnak hogy miképpen lehetne Irént a régi házból kitűzni.

Doktor úr ismerheti az öreget, talán még emlékszik azokra a szép karácsonyi ünnepekre is, amikor otthon voltunk náluk Irénnel és a kisfiammal, végül majdnem gyilkosságba fordult a vendégszeretet, s akkor is holmi végrendeletekkel voltak megakadva a sógorék. Hiába, vannak emberek, akik mindenáron örökölni akarnak, ez az eset pedig különösen alkalmas a megjegyzésre mert az öreg predesztinált kísérleti állata minden végrendeleti praktikának. Isten tudja, hányadszor akarnak már vele végrendeletet íratni, ez már az ő végzete, mint ahogy sógoraimnak meg úgy látszik, a meghíúsult végrendeletekben rejlik a végzetük.

Arra szeretném megkérni Önt, kedves Doktor Úr, hogy szíveskedjék nekem lehetőleg minél hamarabb elküldeni az öreg elmeállapotáról és egészségi körülményeiről szóló orvosi bizonyítványt hogy arra az esetre, ha netalán távollétünkben mégis sikerülne nekik megírni valami kellemetlen okiratot, megtámadhassuk, hiszen az csak természetes, hogy számításaikat kötelességünk keresztülhúzni, miért ne, legalább ők is érzik azt a kellemetes csiklandozást a torkuk körül, amit én éreztem, amikor balcsillagzatom közéjük vezérelt.

Tartozom nekik valami csekély hálával a karácsonyi ünnepekért, amikor még csak be se fűtöttek a kisfiam szobájában, amikor enni sem adtak, s tetejébe rá akarták beszélni a feleségemet, hogy hagyjon engem faképnél.

A bizonyítvány honoráriumát szíveskedjék megírni s én postafordultával küldöm.

Kérve hogy levelemre stb.”

Így szólt a levél.

A doktor megfontoltan vette szemügyre minden sorát, s bizonyos fensőbbiséggel állapította meg, hogy a piktör sem a hibátlan magyar nyelvben nem olyan jártas, mint ő (nem ismeri az Akadémia szabályzatát), sem az írása nem olyan szép s rendes, mint amilyennek lennie kellene. Lassan becsúszította a levelet a borítékba, és zsebre tette, éppen abba a zsebébe, amelyik legjobban keze ügyébe esett, ebben is rendetlen volt.

Aztán elment a bank igazgatósági gyűlésére, ott üzleti ügyeket vitattak meg, s amint egy szabad ötperce volt, a doktor azonnal leült, s kiállította a kért bizonyítványt, ráragasztotta a tízezer koronás bélyeget, noteszába beírta a bizonyítvány számát és tárgyát, nehogy elfeledje odahaza bevezetni a naplóba, aztán egy fiúval elküldte még hat előtt a postára, hogy pillanatnyi késedelmet se szenvedjen.

A bizonyítvány természetesen szóról szóra ugyanaz volt, mint az, amit egy-két évvel ezelőtt adott Vilonyainak, s pillanatig sem zaklatta a lelkiismeretfurdalás, hogy ezt a bizonyítványt a festőnek kiadta.

„Kedves Sanyi - írta neki néhány sorban a doktor -, itt a kért bizonyítvány, nem akartam késlekedni vele, mert hátha jó lesz, ha sietek. A honorárium ne aggassza, majd ha sok pénze lesz, fizethet, amennyit akar.

Remélem, szép sikerei, amelyekről az újságokban olvasok, hamarosan beváltják stb.”

Aztán kezdődött a vacsora, s a doktor elmerült a politika, irodalom és a helyi érdekességek tárgyalásába. Bor is folyt, csakhamar jöttek a cigányok...

Tósztok, a hazára, az ipar és kereskedelem felvirágzására, a nép jólétére, tréfás célzások a bankigazgatók tandemjének magasságára s a tisztviselők nyomorúságos fizetésére, koccintások, kacagás, a direktorok, helybeli kereskedők a tisztviselő lányokat kezdték patriarkálisan fogdosgatni, azok sikongattak és kacagtak, minden a legjobban ment...

A doktor elfelejtette minden baját, otthoni keserveit és a levelet csakúgy, mint Vilonyai ajánlatát s az öreg betegségét...

VIII.

Még ugyanakkor este, amikor a doktor látogatása megtörtént, a géplakatos elloholt a jegyzőhöz. Horkay ott ült a belső hivatali szobájában, nagy törvénykönyvek bástyája mögött, s aktákat nézett át, aláírt egy-egy marhalevelet, majd meg az aktakönyvben lapozgatott. Két cigánysuhanc születési évét szerette volna megtudni. A két suhanc ott állott vigyorogva a küszöbnél, s magukban röhögték a jegyző hasztalan fáradozását. Kint a kisebbik irodában körmölt az adóügyi jegyző s egy másik fiatalember, a gyakornok, mindkettő meglehetősen kopott volt, de erősen dohányzott, úgyhogy az éktelen füst behúzódott a belső szobába is. Mikor Vilonyai megjelent a küszöbön, a jegyző intett neki, hogy üljön le. Aztán ropogó szavai megreccsentek, mire a két cigány elkezdett remegni a félelemtől.

- Hát a bejegyzést nem találom, ti haszontalan fráterek, talán nem is az volt az anyátok, akit mondtatok!

- Dehonnem ázs vót, jegyzsi uram - darálta az egyik alázatosan, s olyan feketén és sunyin nézett körül, mintha testvére lett volna a széken lapító Vilonyainak.

- Dehogy házsudunk mink, nagyságos uram - darálta a másik igen sebesen -, míg ázs ápánkat is bejelentettük...

- Nohát azt aztán már igazán nem tudhatjátok, hogy ki volt az apátok, bitangok! Most menjetek a fenébe, értettétek, aztán holnap jöjjetek el, ilyenkor én már senki emberfiának nem állok rendelkezésére. Érrtettétek?!

Azok csak annyit értettek, hogy mehetnek, s holnap megint el kell jönniök.

- Nem akarnak katonának menni - dörmögött haragosan a jegyző. - Csak ezzel a csürhével ne lenne soha dolgom. Na, hát mi az? Mi van az öreggel? Jobban van?

- Jobban, hála istennek - sóhajtott Vilonyai, felállt, kiegyenesedett, s iparkodott elővenni a meghatottabb képét. Ez sikerült is neki, majdhogynem könnyek csordultak a szeméből. Kis koponyáját lehajtotta, összeszorította ajkait, s leeresztette barna, szőrös kezét. Most a tisztességesebb ruha volt rajta, avarzöld szövetből való, de mióta először rajta volt, nem vasalták. Mert nemcsak kigúnyolta és megvetette sógorát a rendes ruházkodásért, hanem ő maga is úgy öltözött, mint akinek nincs se foglalkozása, se felesége.

- Hála Istennek, jobban van. Sokkal jobban. Azt hiszi, máma a végröndöletöt is meg lehet írni. Azért gyűttem, hogy a jegyző úr...

- Ja, igen, igen, a végrendeletet. De nézze, most aztán semmi komédia, csak úgy hívjanak, ha biztos is, hogy megírjuk azt a végrendeletet. Mert én nem akarom kinevettetni magamat.

- Sömmi esetre, jegyző úr, most nem, most biztos, most véglegös.

- Rengeteg dolgom van - kellette magát Horkay, hogy jobban megszolgálja a díjazást. - Mióta elmentek a szerbek, csak alig tudok rendet teremteni a jegyzőségemben. Minden úgy maradt itt, mintha Augiász istállója lenne. Hallatlan ez a zűrzavar, most tessék mindent újra kezdeni, az adóbehajtások, a forgalmi és állatforgalmi adók, azoknak mindnek külön kimutatásuk van, aztán az új adóbevallási ívek szétosztása, itt a sertésvész, a szomszédban takonykór, annyi a dolog, alig bírjuk a fiúkkal. Szegények, azok is itt vannak este hétig-nyolcig. Jön a vásár is. Nagyon nehéz a magunkfajta embernek.

Így sóhajtozott Horkay, s bement a lakásba, hogy másik cipőt s kabátot húzzon. Vilonyai meg kiment addig a folyosóra.

Mostanában sokat panaszkodott Horkay. Állítólag nem vetett rá jó fényt a sógora csúnya ügye azok miatt az elsikkasztott pénzek miatt. A vizsgálat kiderítette - hiába volt minden szelídítési és eltussolási kísérlet -, hogy a sógor bizony sok pénzét eltette a hadiözvegyeknek és árváknak, járulékokat, pótlékokat, szegény, nyomorgó kisemberek pénzecskéjét, kisembereket és írástudatlan napszámosasszonyokét, akik még csak szólni sem mertek, sőt nem is tudták, hogy a pénz megilleti őket, tudomásul vették, hogy nincs, hát nincs, ez már így szokott lenni a szegénnyel, nem kapnak, jól van... De valami haragosa, akinek nem fért a begyébe, hogy a sógor a szerb megszállás idején is szolgálatban maradt, kiszimatolta a suskust, és feljelentette, sőt, minthogy elég kellemetlen és összeköttetésekkel rendelkező ember volt, elaludni sem hagyta a sikkasztást. Mármost aztán Horkay rettentően meg volt ijedve, hogy mi lesz, ha valaki előpiszkálja, hogy a megszállás alatt, noha szolgálatot nem vállalt, ő készítette az adóalapok összeállítását, sőt, hogy a szerb jegyző be ne hurcolkodjék az ő jól berendezett négyszobás lakásába, rekviráltatott is neki lakást egy gazdag parasztnál, noha erről senki sem beszélt. Meg más apró-cseprő ügyei is voltak, amikről különösképpen Kántor Irén férje tudott. Ettől az embertől tartott legjogosabban, mert ez az ember cinikus volt, lenézte a faluját, és tudta, hogy a színes, ragyogó pávatollak alatt rikácsoló hazugságok rejlenek. Tudta, hogy a háború alatt hová lettek a nép számára kiadott cukor- és lisztjegyek, a felmentésekért járó tyúkokat, ludakat, krumplikat kik hurcolták, s kiket küldtek a frontra egyéni bosszúból.

Meg is próbálta Horkay, hogy a terület kiürítése után egy kis borsot törjön a festő orra alá, és titokban denunciálta, azonban, sajnos, sikertelenül.

A télen aztán megghiúsította atyjafiai végrendelkező óhajait, s ezért nemcsak Irén rokonsága, hanem a jegyző is neheztelt rá némiképp. Mindenesetre jólesett neki, ha egy kis alkalom kínálkozott a kellemetlenkedésre, mert úgy érezte, hogy a nyavalyás piktör csak arra vár, hogy feleségének pénze legyen, akkor majd kiteszi a szűrét, s mindent elkölt maga.

Némi várakoztatás után megjelent Horkay, s meghagyta Vilonyainak, hogy menjen csak előre, nem szükséges, hogy mindenki tudjon a dologról, értesítse addig a tanúkat, majd ő mindjárt ott lesz.

Vilonyai legokosabbnak vélte, ha benéz a szomszédban Banka József esküdthöz, annak egy ízben az öreg négyszáz darab cserepet adott kölcsön, azt máig sem adta vissza, így alkalmas lehet a tanúskodásra. Banka szokásához híven a ház előtti padon ült és tereferélt, míg odabent a felesége látta el a munkát. Nehéz ülepét csak nehezen emelte a padról, s hümmögött, hogy:

- Hát, ha csak arról van szó... mér ne... mér ne... Egye meg a rosseb...

Míg Banka leoldotta piszkos kötényt, s kabátot rántott magára, Vilonyai szaporán beloholt Nótárius Mátyáshoz a másik oldalon, mert ez meg szalmát vett kölcsön az öregtől. Mikor bement hozzá, már vacsoránál ültek a sötét házban, s kanalzták a sűrű bablevest. Vilonyai előadta a kérést. Nem szólt semmit, csak hümmögött, megtörölgette kabátja ujján a kését, aztán elindult tanúságot tenni. Lelógott a bajusza, nem sokat beszélt, de amit mondott, annak értelme volt.

- Hát, ha muszáj... - mondta, és kétfelé törölte a bajuszát.

Sötét este volt már, amikor Vilonyai tovább folytatta a futosgálást tanúk után. Azaz hogy már csak egy tanú után, mert a negyedik a jegyző maga lesz. Szerencsére Kistót Samu közeledett a homályba vesző utcán, hatalmas hasát úgy tologatta előre, mintha másállapotos lenne, fején komoran ült a fekete bárányszőrű süveg, bajszának két szárnya lefittyedt, vastag lábát komótosan, fájósan rakosgatta előre, mintha az örök csizma szorítaná. Mikor meglátta Vilonyait, egyik ujjával odabökött a süvegéhez, s megállt szétvetett lábbal a sáros gyalogjárón, büszkén, előrevetett hassal, mintha gögös lenne rá, hogy a gyalogjáró sara helyett nem vezet téglautó az utcán. (Ő volt tudniillik az a derék koponya, aki annak idején felszólalt, hogy nem kell kirakott gyalogjáró, mert elcsúszik rajta a marha, és lábát töri.)

Rekedten szólalt meg, mintha tokája zsírja állandóan belecsurogna a gégéjébe, azonban ez a rekedt hang mégis fejedelmien öntudatos, erélyes, egyszerű és ellentmondást nem tűrő volt.

- Mi az? Mi van a Jóskával?

Vilonyai megmagyarázta, hogy éppen tanúkat keres, rögtön megérkezik a jegyző, s aztán írják a végrendeletet.

- Samu bátyám gyühetne, úgy sincs harmadik, legalább családbeli embör, negyedik a jegyző, hát gyühetne. Most má vége lesz ennek a marha végröndöletügynek is, lerázzuk ezt is, mer má az embör az utcán se mehetött végig, hogy ne röhögték volna. Má megbántam, hogy ebbe a famíliába...

Hirtelen kivette szájából a kurta pipát, s utálattal köpött, de eszébe jutott, hogy Samu bácsi éppen úgy a családhoz tartozik, mint akár Kántorné, hiszen annak a testvére. Még idejében félbeharapta a szidalmazó mondatot. Kistót Samu nagyon magasról nézett alá a cingár, sanda, fekete kis emberre, el se vonta a száját bosszúságában.

- Na jó. - Csak ennyit mondott. Aztán megindult a ház felé óvatos, fájós lépésekkel.

Ez a kevés beszédű férfi különben roppant okosan igazgatta élete rúdját. Sohase beszélt, még akkor se mindig, ha várták tőle. Hatalmas nyugalma akkor se hagyta el, amikor súlyos anyagi veszteségek érték, például eldőglött ötven-hatvan disznaja, elverte a jég minden termését, vagy amikor meghalt a felesége, a zsugori, hideg, szinte szerzetesi aszkétaságban tengődő, száraz asszony. A vagyont megbecsülte, s tanácsai, amelyeket ilyen természetű ügyekben adott, rendszerint bölcssek voltak, mégse szerette a pénzt, sok-sok milliót ajándékozgatott el unokájának, megvette neki mindazt, amit az elkényeztetett bakfisleány csak kívánt, s a leány csakugyan „bakfis” volt, hegedülni tanult, első osztályon utazott, s elegánsan öltözködött.

Maga a milliárdos Kistót Samu azonban megmaradt élete végéig szótlan, süveges, csizmás parasztnak, bölcsen hallgatott, s lassan lépegetett a sárban.

Ahogy befordultunk a Kántor-házba, odabent éppen világosságot gyújtott a vénasszony, ezúttal petróleumlámpát, noha a petróleumot igen drágállta, s a lámpába öntött olaj képében mintha vére folyását látta volna. Már akkor ott volt Heldmann úr is meg Juliska; Márka a tüzet rakta a kályhában, nehogy valamennyire is kimenjen a meleg, a két tanú: Banka Jóska meg Nótárius Mátyás mereven állt az ágy mellett, s hallgatta az öreg magyarázatait.

A jegyző ott ült az asztalnál, melyet a nagy esetre való tekintettel letakartak egy piros csíkos lentakaróval.

- Magának joga van végrendelkezni - magyarázta a jegyző, s bőrtáskájából papírokat, tollat szedett ki, s rendezgette az asztalon. - Azonban még most gondolja meg a dolgot, míg hozzá nem fogunk, mert ha megint úgy akar tenni, mint karácsonykor, hát inkább hozzá se fogjunk. Mert csak úgy fogok hozzá, ha be is fejezzük.

Nagyon energikusan ropogtatta a szókat, s mindnyájan áhítattal néztek rá. Ezt az áhítatos csendet használta fel Kistót Samu, hogy a maga lassú, megfontolt, rekedtes hangján közbejtsen egy-két megjegyzést:

- Hát peeg én ett nem lehetök tanú. Mer én rokon vagyok.

Horkay felpillantott rá. S bosszúsán csattant fel:

- Hát gondoskodni kellett volna valaki olyanról, aki nem rokon.

Márka dühösen visított, bár, amennyire lehetett, fékezte indulatait:

- Nem kell azér kihúzni magát, ha rokon is. Hát! Nem baj az azér.

Sőt a vénasszony is meghökkent a nem várt bejelentésre, már azt hitte, most megint meghíúsul a végrendelet, s akkor nem lesz, aki ápolja, aki törődjék vele.

- Jaj, én szegén beteg asszony... Hát csak megen nem jó van így se... Mikor lesz má vége ennek a sok bajnak, én jó Édösatyám... Te is Samu... Lá, te hangoztattad mindég a végrendeletöt.

- Hát akkor keríttök mast, a rosseb egye meg - dühösködött Vilonyai.

Nagy zűrzavar keletkezett a konyhában, forrtak, zúgtak, mint a darazsak a szűk odúban. Banka Jóska, ez a hosszú-hosszú, vékony, fekete paripához hasonló, villogó szemű, nehéz mozgású ember elkezdett sebesen hadarni, hogy hát:

- Nem ám! Igaz ám! Hogy is vóna az jó, rosseb egye, lá rokonnak nem lehet!

Nótárius Mátyás, aki tulajdonképpen nem is Nótárius volt, hanem Pallay, csak a sok Pallay miatt nevezték melléknéven, egyszeriben hörcsöggé vált, és hadonászva kezdett magyarázni (mert olyan magyarázó ember volt, kint az utcáson ő szokta hangosan felolvasni az újságot,

s megmagyarázni mindazt a komplikált dolgot, ami egy olyan fővárosi lapban előfordulhat, törtető, tudományos természet, nélküle semmi sem történhetett). A háborúban szanitéc volt, ma is alaposan megnézegette Kántor összetört fejét, s szakértelemmel bekötöztette. Nagyon tisztelte a gépeket, s ács lévén, a mérnökembereket.

- Arra pedig törvény van, hogy rokonnak nem lehet tanúnak lenni - kezdte a magyarázatot -, tudtam is, hogy melyik törvény intézkedik afelül, de hát biza, most hamarosan nem jut eszömbbe.

Maga a család kényelmetlenül érezte Samu bácsi kiesését a dologból, mert az okos milliárdos volt a família szemefénye, látható feje, tekintélye, az ő szereplése súlyt és biztonságot adott az ügynek, s mintegy igazolta annak alaposságát s jogosságát.

De Kistót Samu helyesebbnek tartotta így, hiszen rá is hivatkozni szokott Kántorné, hogy milyen gazdag, csak úgy szóri a pénzt, azt se tudhati, mije van, osztán mégse akari ápolni őket, szegény, beteg öregöket... Gondolta Samu, jobb lesz, ha így ér véget az örök dohogás, szépszerével, ha Vilonyai kap valamit, legalább ő lehet az, aki szemére hányhatja a kötelességek alól való kibújást. Noha, mint jó rokon, jelenlétével erkölcsi alapot nyújtott a végrendelkezéshez, és így segítette az ügy megérését, mégis jobbnak látta, ha visszavonul ettől a funkciótól.

Kántor Józsefben Samu visszavonulásának láttára még egyszer felülkerekedett a régi makacsság, s megpróbálta szétszaggatni a rácsavart láncokat.

- Jobb is lenne, hallitok-e, ha az egész... izé, ha az egész dogot abbahagynánk... Nem akarok én, jaj, jaj neköm, nem akarok én sönkit... a gyerökim közül... megrövidítteni... - zokogta félkönyökére dölve, s lihegett a meghatottságtól, egész besüppedt csontos melle kibarnállott a piszkos, csíkos ágynemű közül, s bekötözött fejével olyan volt, mint egy indiai fakír. - Inkább adjatok... adjatok egy pohár bort... igön meggyöngültem...

Nagy tumultus keletkezett a vénember nem várt kijelentéseire.

- De papa, kérem - erélyeskedett Heldmann, aki fekete kabátjában rendületlenül tűrte a hőséget, s nem engedett semmit méltóságából. - Már megint bolondot akar tenni, már megint? Ilyesmihez nem adom hozzájárulásomat! Ez mégis abszurdum. Azt kívánná, hogy ápolják, kezeljék, gondozzák, és mégis az utolsó percben akarja megghiúsítani az egyetlen formáját ennek az ominózus ügynek? Jegyezze meg, papa, és maga is, mama, én ehhez nem adom beleegyezésemet. Levonom a konzekvenciákat.

Kipirult a haragtól, s fejébe csapta, meg megint levette keménykalapját.

- Nem azért hagytuk ott a kocsmát, a vendégeket, hogy most megint haszontalanul töltsük itt az időt. Elvégre is... ennek megvan a maga formája...

Horkay is bosszankodott, mert hiszen ő soha jó viszonyban nem volt az öreggel, míg Kántor József fiatal, erős, tehetős és értelmes gazda volt, s a falu bírójának választották, soha meg nem szűnt közöttük a torzsalkodás. Mert Jóska bácsi vitte keresztül a felekezeti iskola államosítását és azt is, hogy az állam támogassa a kis rozzant iskolát, amelyet akkor építettek át. A jegyző azonnal le akarta húzni a maga kisdud sápjait a pénzekből, s biztatta a bírót is, hogy vegye ki a részét ő is, ez már így dukál, így rendes, kéz kezet mos, azért van esze az embernek, hogy éljen vele, ha ő megteszi, bátran megcselekedheti Kántor is... Aztán meg a vásárbérletek körül is rengeteg volt a baj, mert Kántor kegyetlenül körmére nézett Horkaynak, aki a legkellemetlenebbül érezte magát, s meg volt fosztva minden zsebelési alkalmától. Kántor József, a rettentő kemény, szigorú, puritán és makacs fiatal paraszt nem hagyta magát, s ambicionálta, hogy a jegyző úgy táncoljon, ahogy ő füttyölt. Most, amilyen jólesett Horkaynak, hogy egykori

pórázontartója itt fekszik roncsként, s a sok poharazás tökéletesen kiölte belőle az emberiesség utolsó vonását is, csak vén, habogó, bárgyú és paralitikus váz már, erősen a talpára állt, s kiropogtatta, hogy őt ne bolondítsák ezután, mert többet nem mérgelődik.

Mindenkinek érdekében állott, hogy a keserves végrendelet annyi vajúdás után végre elkészüljön, még a tanúknak is, hiszen Banka Jóska vihette vissza a kölcsönkapott cserepeket meg a zabot, kukoricát is, Nótárius Mátyás a szalmát és töreket, amit napok óta szekerezett kifelé az udvarból. Vilonyai és Márka tehát törték a fejüket a segítségén.

Legokosabb lesz, ha elszalasztják az egyik inast, Pallay Lajost az apjáért, Pallay Péterért, hogy jöjjön azonnal tanúnak. Az a tehetségtelen inas úgyis sok gondot okozott Vilonyainak. Folyton fenyegette, hogy elkergeti, ő bizony nem fogja felszabadítani, s apját is csiklandozgatta vele, hogy kirúgja a kölyköt.

- Lajos! Lajooo! - ordított ki az ajtón a sötétbe Vilonyai.

Az inas jött.

- Mondd meg édesapádnak, hogy azonnal gyűjjön, értetted? De rögtön ám!

A fekete képű, szurtos gyerek megijedt, és nyargalt haza az apjához. Csakhamar megérkezett Pallay Péter. Neki azért nem volt előneve, mert Péternek hívták. Addig, amíg Horkay és Márka megmagyarázta, hogy miről van szó, Heldmann, Kántorné és Vilonyai fojtott hangon fenyegette, kérlelte, nyaggatta az öreget, hogy most már ne hagyja szégyenben a családot, hanem írassa meg a végrendeletet, ne jusson zsidókézre az ősi örökség, hiszen ő józan, okos, megfontolt és kiváló ember, nem cselekedett soha életében helytelenül. Végül, amikor az öreg mégiscsak makacsodott, Heldmann úr elővette leghatásosabb fegyvereit, begombolta tekintélyt parancsoló, fekete kabátját, kalapját fejébe csapta, s megindult az ajtó felé.

- Vegye tudomásul, hogy *én* leszek az, aki gyámság alá helyeztetem. Vegye tudomásul, hogy *én* fogok most már erélyesen fellépni, s meg is fogom találni a kellő formákat, hogy ártalmatlanná tegyem az ilyen vén hülyét, az ilyen részeg disznót, aki csak kinevetteti és kellemtelenségekbe sodorja a saját családját.

- Hogy az Isten vergye meg a rohadt, vén parasztját - sziszegte csöndesen Vilonyai, s pipáját rágva, szűrő szemét az öregre meresztette. - Hogy ebbe a famíliába be ne tudtam vóna tenni a lábamat...

- Inna, hát? Mi? - kérdezte gorombán Márka.

- Jaj, jaj neköm, szegén, öreg, beteg asszonynak - sóhajtott a vénasszony, ott ült az ágy szélén, lelógó kebelrel, orral és kezekkel. - Mi lesz belőlem, mi lesz, ha ez az embör meg talál halni, ki visel rám gondot, ki ápol, ki takarétt rám, annyika erőm sincs, hogy a kanalat a számhoz emeljem...

- Nízze, jegyző úr - nyögte a beteg, s már elfelejtette azokat a vastag és erős kifejezéseket, amelyekkel valamikor, még a háború folyamán nevezgette a jegyzőt, ki akkor korlátlan úr volt eleveneken és holtakon. - Én nem tom... én azt se tom, mit akarnak velem ezek az én gyerökim... én szegén beteg öregembör vagyok... neköm egyaránt kedves mindön gyerököm... Egyikre se akarok többet vagy kevesebbet hagyni...

- Ahhoz magának joga van - állapította meg nagy méltósággal Horkay. - Magának joga van végrendeletet írni, és mindegyiknek annyit hagyni, amennyit érdemel. Éppen az igazság érdekében. Nagyon helyesen mondta.

Jóska bácsinak eszébe jutott, hogy miképpen emlegette ő Horkayt adókiivetések idején. „Olyan ez a zshivány, gazembör téntanyaló - mondogatta -, mint a pőjű. Kirági az embör zsebébül a pénzt, hogy észre se veszi.” Pőjűnek a pelét, ezt a jó fogú, ügyes diórágó állatot nevezik. Hát ez jutott eszébe Jóska bácsinak, s úgy érezte, most is a zsebet rágja valami. De már nagyon fáradt volt, a feje zúgott, szeme káprázott, azt se tudta már, micsoda, férfi vagy asszony, a sok huzavona, biztatás, fenyegetés, dicséret és szidalom egészen összezavarta, s inkább azt nézte már, hogyan is lehetne vége a dolognak. Nagy gyengeség tiporta le, s mohón itta a felé nyújtott pohár bort.

A jegyző elkérdezgette szép pontosan, hogy kinek mit akar hagyni és miért, milyen jogcímen. Akik körülötte álltak, ünnepélyesen hallgatták a habogó válaszokat, melyek nagy nehezen hullottak Jóska bácsi vértelen, reszkető ajkáról. Már jó kerékvágásba terelődött az ügy. Ment is, mint a karikacsapás. Ahol a beteg ember nem emlékezett, mit s hogyan rágtak a szájába kedves gyermekei, szájába rágták a körülállók, s maga a jegyző is úgy tette fel a kérdéseket, hogy az mindjárt feleletnek is számíthatott.

A vénember hangja egészen elhalkult, irtózatoss hőség, búz és pára gomolygott a szűk helyiségben, a petróleum szaga összekeveredett a beteg szagával s az ázott csizmákéval és süvegekével meg a fokhagymáéval.

Végre Horkay kiküldte a jelenlevőket, mindössze a tanúk maradtak odabent meg a vénasszony, s a kályha mellett, háttal a tűznek a géplakatos úr, pipával a szájában s ragyogó, fekete pillantásaiban az öröm és diadal tűzével.

Magáénak érezte hát a régi házat, mintha a zsebében lett volna, végre, végre, ott görnyedt előtte a jegyző, ott dadogott halkan az ágyban az öregember, s hullatta a végrendelet szavait, ott percegett a toll, csillogott a tinta. Vilonyai érezte, hogy az ő házasságának tulajdonképpeni hasznai csak most, annyi esztendőss undor és utálat, kínlódás után érnek learathatókká.

Lassan zümmögtek a szavak, s halkan nyikorgott a toll a papiroszon.

A három tanú néha-néha óvatosan köhintett.

*

Aztán az öregember emlékezete nekiszabadult, s a dementia senilis sajátságos tüneteként elkezdett mesélni egy végrendeletéről, amelyet ezelőtt tizennégy esztendővel írtak valahol a szomszéd faluban, s amelyen ő is tanúként szerepelt. Lassan ejtegette a szókat, néha nem is jutott eszébe a megfelelő kifejezés, ilyenkor dadogni, hebegni kezdett, használható jobb kezével homlokához nyúlt, s a dologból nem is tudta kihámozni a tulajdonképpeni tartalmat... Lassanként kihullottak agyából a conceptus vonalai, csak beszélt, összezagyvált minden mellékes körülményt, s olyan apróságokra tért ki, hogy akkoriban mennyiért adta el a disznó kilóját élősúlyban.

- Az emlékezete kifogástalan - jelentette ki a jegyző, s mindnyájan bólogattak.

IX.

Lassanként elérkezett húsvét hete.

Kint a kertben egyre dúsabban rügyeztek a fák, s virágba borulva pompáztak az ömlő napsugárban. Zümmögtek a méhek, s a föld és a növények édes szaga hatalmas áramlatban folyta be a falut. Valóságos ibolyatengerek kéklettek a kertek alatt, s a gólyahír kénsárga foltjai közbevirítottak, átkiabáltak egymásnak a vetés- meg a párolgó ugartáblákon, s a Dráva felől

egymás után keringtek elő a gólyák. Megelevenült az élet, csengtek az ekevasak, a kerítések tövében frissen kelt csirkék pityegtek, sőt apró, sárga libácskák is legelészték már a zsenge fűben.

Kint pedig az utcán egymást érték a kocsik, fülsértő recsegéssel s dübörgéssel haladtak kifelé a határba, a hosszú télen át kitűzött, nehéz lovak nyerítettek, s felhányták a farukat, különös medvekecsességgel hánytorgatták izmaikat, s nehéz patájukkal mintha a csillagokat akarták volna lekapkodni. Szerencsére ezek a mozgolódások nem tartottak tovább a falu végénél, mert nehéz fejével az ormánsági ló akkor már ugyancsak elbúsulja magát, füle-farka lelóg, s csak akkor mutatkozik megint tüzesnek, ha elkerüli valami fogat; keresztbeáll az úton, s rágja az ágaskodó rudat.

Mindenfelé bizsergette a tavasz az emberek és állatok vérét, a kihajtott csorda reggelenként bolond bőgést csapott az utcán, döfölték egymást a barmok, nekivetették hátukat a szederfának, szemük vérben forgott, s farkukat magasra emelték, mint a tavaszi örömk zászlaját. S a bika is előmozdult sötét és meleg istállójából, kivonagló oldalbordáit megcsapta a tavasz édes levegője, szemébe belevillant a meleg napfény, feketén s komoran tekintett ki az üdezöld világra, beszívta bő tüdejébe a virágzó gyümölcsfák és rétek bódító illatát, s mormogva megforgott maga körül.

Visítotak a gyerekek, iskolakönyveikkel hajigálóztak, egy siheder fölászott Dvorák István házának tetejére, onnan kiáltozott át a pápista templom kertjébe, ahol a hársfák virágterhe alatt ványadt pusztai cselédgyerekek várták a mise kezdetét. Maga Dvorák örök jókedvét még különösebben felajzotta, malacságokat mondott a kocsmája elé érkező biklás menyecskéknek, s összezagvált oláh, horvát és sváb szavakat, hogy megröhögtesse vendégeit.

De a Kántor-házban nem volt ilyen vidám, nekirugaszkodó és munkakedvtől túlömlő az élet. Más tavaszokon Jóska bácsi már kora hajnalban veszekedett a felesékekkel, botjával hajigálta a tyúkokat, verte a kutyát, lármázott, parancsolgatott, megugrasztotta az asszonyokat, kihúzta a műhelyből az inasokat is, pillanatnyi megnyugvás nélkül térült-fordult a pince és a kert között, meg-meg kiállt a kapuba, szót váltott a jövőmenőkkel, botjára támaszkodva húzta lábát mindenfelé, bicegett, vizsgálgatta félszemével a kék égboltozat színeit s a szél fújdogálását, megmustrálgatta a disznókat, marhákat, lovakat s asszonyokat, elhallgatta a ház előtt a harangok tavaszi kondulását, mutatta, hogy él, hogy erős, hogy hatalma van, hogy ő a ház közepe. Aztán odaült a tornácra, a *ringőszék*re, melyet maga faragott valamelyik gyermekének, botjával döfölte a téglákat, összecepte ráncos szemét, s bámészkodott, sütkérezett a vidáman rezgő napsugárban. Majd meg el-elkiáltotta magát nagy harsányan, hogy:

- Mári! Mári! Rosseb a bűdös, lusta názárénus fejedet!

- Feri! Feri! Hozzátok föl a krumplit, osztán válogassátok ki!

- La-a-ajos! Te! Gyűj bé, osztán igazétsátok meg a zárat a kamarába!

Most csend volt, csak a vénasszony jött ki néha-néha a házból, teknőben cipelte ki a vizet, a kimosott ruhákat a kerítésre teregette, lompos volt, mint még soha, mezítelen lába fekete, s az inge szürke, szoknyája szakadtabb, mint élete legsötétebb korszakaiban, arca eltorzult az utálattól, vénségtől, nyögött, sóhajtozott, szinte eszelősen hitt abban, hogy ő beteg, szerencsétlen, szánandó és sorsverte asszony, akit nem segít senki.

Az alsó konyhában Márka főzött, a műhelyben Vilonyai dörömbölt, egy cséplőgépet indítottak be éppen a kapun javítás céljából, a csődület folyton erősödő zsvajt vert a ház előtt, ütötték-verték a lovakat, ordítottak a parasztok, akik nem tudnak erőt kifejteni lárma nélkül. Vilonyai meg ingujjban, csizmában jött-ment, vasakat cipelt, ordítózott, káromolta inasait, s a segédjével

pörölt. A fél faluba elhallatszott a lárma, a dühös, kedvetlen, fogcsikorgató zaj, fent a tornácon a vénasszony annál inkább jajgatott és nyögött, mennél jobban kiabált Vilonyai, mintha dokumentálni akarná, hogy neki sokkal több a baja, s mégse lármáz.

- Hogy a rosseb egye meg az ilyen embört, aki meglopi a gazdáját - kiabált Vilonyai a pipája mellől, s eldobta a rozsdás vasakat, hogy csak úgy csattant.

Utána kiszaladt a műhelyből az öreg segéd, akit Vilonyai csábított el szép ígéretekkel, s most már, magáénak érezve a régi házat, melyben eddig a segédje lakott, mindenféle rágalmakkal iparkodott kitúrni onnét. A szegény ember eladta házacskáját, s elköltötte az árát, aztán egy nap azon vette magát észre, hogy most már teljesen Vilonyaira van utalva, s a mester ezt a helyzetet alaposan kihasználja. Este nyolckor még ott verte az üllőt, míg gazdája különböző kocsmákban szopogatta a bort, üzleteket kötött, avagy vadászott a társasággal. Mikor aztán a segéd így se vált vadállattá, mert Vilonyainak úgy könnyebb lett volna hatalmába hajtani, mint szelíden, elkezdte gyanúsítgatni, hogy lop. Ellopja a szenét, s eladja Dvoráknak, aki a kocsmáját fűti vele. Lopja a szögeket, kalapácsokat, kulcsokat, deszkákat, lopja már a baromfit is, lopja a szénát a tehene számára, s lassanként azt is hírelni kezdte, különösen Márka, hogy a segéd felesége lopja a mások kukoricáját, melyet a disznókkal etet meg, lopja a takarmánytököket és a zsírt, lopja az egész falut, s a szegény embernek lassanként olyan tolvaj hírét költötték, mint a cigánybírónak.

Így ezen a szép tavaszi reggelen már tarthatatlanná vált a helyzet, mert Vilonyai le akarta vonni a segéd béréből állítólag elveszett kalapácsát, az öreg legény azonban protestált ellene, s vérig sértve már gorombaságokat vagdalt szipolyozója fejéhez.

- Maga, Vilonyai úr - mondta neki fulladozó torokkal, s hosszú, görnyedt alakja még jobban meghajolt, hogy így vegye élet a szavaknak, melyek legjobb szándéka ellenére szivárogtak ki szívéből -, maga elcsalt engem a gyárból, eladatta velem a házamat, aztán most leszegényedve itt vagyok a markában... Most még a becsületedet se hagyná rajtam. Hallottam, hogy levelet írt a gyárba, hogy vissza ne fogadjanak, ha mennék, mert lopok, lopom a szerszámot meg az anyagot. Tudom, így akarja leszállítani a béremet, de abból nem eszik, mert máma vótam utoljára a műhelyben, vegye tudomásul, én má nem állom tovább a maguk rágásait, és elmegyek, vegye tudomásul, már nézettem magamnak lakást, a gyárba megyek vissza, és vegye tudomásul, hogy a maga eljárása példátlan, és maga kinyúzná belőlem a lelket is, csak hogy magának többet hajtsak...

Miközben a szavak áradata egyre bővebben ömlött belőle, görnyedten sietett a régi ház elé, ahol felesége állt a tornácon, s biztató pillantásokat vetett férje felé.

Közben a cséplőgéppel megsüllyedtek a homokban, s Vilonyai kifarancsolta kötelekkel s láncokkal az inasokat, hogy segítsenek, ő maga odaállt, s irányította a manővert. Recsegett az istráng, mikor a nagy lovak belefeküdtek a hamba, s a rozsdás lokomobil, mint valami óriási bivaly, tompán megbődült, rőtveretes, rozsdás teste felágaskodott, s a láncok, melyek itt is, ott is körülkígyózták, csengtek és csörömpöltek.

Vilonyai csúnyán káromkodott, olyan csúnyán, ahogy csak Somogyban káromkodnak. Rágt a pipáját, s hol ide, hol oda ugrált a homokban.

- Hogy soha a lábomat be ne tettem vóna ebbe a rohadt udvarba! Hogy az Isten vert vóna meg ott rögtön, mikor eszömbe jutott, hogy ilyen rohadt famíliába gyűjjek. Az én becsületedmön élnek valamennyien. Én szörözttem nekik a tisztösségöt. Mert ők nélkülem régön a piszokba fulladtak vóna.

Kint az utcán nagy gyerekhad bámulta a hűhót, zshivajogtak, s akadt egy sereg asszony és férfi is, akinek semmi dolga nem volt ezen a vakító tavaszi reggelen, hanem itt álldogáltak, s lesték a Kántor-ház rejtelmét.

Előhozták az öreg minden átkozott tulajdonságát, a fös vénységet, a falánkságot, a csúnya száját, a zsarnokoskodást. Rokkant, nyomorú, szakadt, tengő-lengő figurája megelevenedett a tömeg szemei előtt, kéjjel szedték le róla minden maradékát a tisztességek, férfiaságnak és józanságnak. S közben bámulták az erőlködést.

A nagy csődület láttára természetesen Mária néni is letette a teknőt, s kiballagott a ház elé. Ezen a rövid úton, amely a tornácról a ház elé vezetett, a vénasszony még száz esztendő tényleg, s mire kiért az emberek elé, már alig lehetett ráösmerni. Hisztériás szemforgatásai már éppen annyira látszottak igazaknak, mint hazugoknak, s ott tartott, hogy önmagának is hinnie kellett betegségeiben. Már egyetlen ép tagját nem érezte, nem volt egyetlen ép porcikája fájdalom nélkül, sajgott, rángatózott, lüktetett és bizsergett mindene, gyomra háborgott, és keserű volt a nyelve. Az öregnek vérhasa van, ezt már ő megállapította, mert olyan borzasztó szépen hangzott, hogy: *vérhas*. Most érezte, mint közeleg a vérhas órá is, mint nyújtja ki felé csápjait, facsarja a belét, teszi jéghideg ujjait a szívére, s valósággal őrvongott a félelemtől s a gyönyörűségtől, hogy ilyen halálraítéltnek, veszendőnek s elhagyott árvának tudta magát.

Szemben kinyílt a pápista pap házának magas és maszatos ablaka, a házvezetőnő ősz feje megjelent a résen, s érdeklődve nézegette onnan a magasból a megrekedt géppel történő kurjantásos cécót. De előbújt a másik szomszédból a néhai tanító özvegye is feketében, összetöporodott, kis cingár vénasszony, olyan bókászó és fanyar, mint a bús varjú, kis ráncos képe akkorka, mint a csecsemőé, szemei ráncok bozótjában hunyorogtak, s inkább látszott kis régi rongycsomónak, amely ottfelejtődött valahol a kamra fenekén, mint asszonynak, aki esztendőkön át viselte a magyar néptanító keresztjét, s gyermekeket szült, kis, alacsony, zömök, tökmag gyermekeket, s most is egész nap kotor, tesz-vesz, főz, takarít és kötöget, míg elkésett lányai eltartják őt varrással és körmöléssel.

Kibújt tehát a tanítóné is a ritka ribillióra. Ennek a két bigott, ájtatos, örökké templomot és imakönyvet bújó pápista asszonynak panaszkodott legszívesebben Kántorné. Orvosság volt számára, ha csak egy-egy órácskára eljajgathatta, elnyöghette, elsóhajthatta minden különös fájdalmát, soha nem látott s nem hallott betegségeit. A beszédhez mindegyik vénasszony adott valamit a magából, a plébános asszonyát erős köszvény bántotta, s panaszkodott a papra is, hogy megint részegen hozták haza kocsin, hogy a mellényét-kabátját ollóval kellett százötven kilós testéről levagdalni, hogy végigordibálta megint az egész utcát, a feje lelógott a saroglyánál, s más efféle csúf eseteket sóhajtott el a megtévelyedett pásztorról. A tanítóné, kis áhítatos, rettegő lélek, csak ájuldozott ezeken az istentelenségeken, s magában imádkozott a pap megtéréseért. Azért Isten e méltatlan szolgája nem riasztotta el a mindennapi misehallgatástól, és Schullerné naponta reggel pontosan átment a templomba, egyedül árválkodott a kongó boltozatok alatt, s morzsolgatta az imákat.

- Mégse szép azért a Vilonyai úrtól - mondta valami eredeti kongó hangon a pap gazdasszonya -, hogy ezeket a szegény embereket mindenáron csúfosan ki akarja tolni a faluból.

Schullerné csak bólintgatott; neki az volt a tulajdonsága, hogy nem mondott meg egyenesen semmit, csak helyeselt. Mintha a barázda szélén búsuló varjú meg-megbólintaná nagy csőrű, fekete fejét.

A komédia pedig tovább folyt az udvarban, a nép egy része szidta az öreget, s kiszínezte rajta a rút vonásokat, amennyire csak lehetett, másik része meg zúgolódott Vilonyai úrhatnám ugrabugráin, méltóságos káromkodásán, zsarnoki parancsain s azon a rideg módon, ahogy az

inasokat pofonnal, rúgással s más erős eszközökkel mozgásra serkentette. A lovakon csattogott az ostor, a férfiak nyögtek, ordítoztak, de csak mímelték a megszakadást, valójában mindegyik a másikra hárította az emelést, mint már ilyenkor szokás.

- Mégiscsak csúfság, hogy ez a sönki gyűttment úgy parancsogat a máséba! Disznóság az, nem egyéb!

- Hát mast má' ű érzi magát űnak.

- Na, ez se lesz jobb, mint a másik vót.

Majd Márka is kiállt a csődületre, s nézte a géppel való kínlódást.

Odabent meg az ágyon már alig lélegzett Kántor József.

Odavolt a kemény, legénykedő hang, odavolt az erő, hatalom, fennhéjázás, odavolt az élet! Kint ragyogott a tavaszi nap, s idebent a sötét konyhában, pára s bűz nehéz fellegeiben, a piszkos, füledt és nyirkos ágyneműk halmazában elsüllyedve, elfeledve, elhagyatva feküdt, s már alig volt benne valami halvány sugara az eszméletnek.

Arca rettentően lesóványodott, s nem is látszott más belőle, csak ez a sovány, felismerhetetlen, koponyaszerű lárva s a két hosszú, sovány, vörösbarna és szőrös kéz, mely, mintha nem is hozzá tartoznék, élettelen, összefonnyadt bőrkesztyűként hevert mellette.

Már nem kötötték be a fejét. Nem volt rá szükség. A seb behegedt annyira, hogy nem vérzett, azonban a borotválások után olyan rendetlenül, összevissza nőttek a szürke hajcsomók, hogy első pillantásra inkább odaragadt sárcsomóknak lehetett tartani őket. S a kiálló arccsontokra ráragadt a bőr, viaszosan, sápadtan, az orr már beesett kétoldalt, s a hegye mereven kiállt, szája odvasan meredt a plafonra, s zihált, egyenletesen zihált. Néha-néha meglibbentette a kezét, hogy a legyekről, melyek fekete, zümmögő rajokban lepték el az egész piszkos, hulladékos konyhát, s odafent zizegtek a plafonon, megszabaduljon. De már a legyek se hederítettek rá, ellepték arcát, füleit, és szája szélére telepedtek, alig szálltak odább, amikor elriasztotta őket, s máris visszaültek rá. Már belőlük is alig érzett valamit. Szemei még értőn s fájdalmasan pillantgattak körül, de vajmi keveset hederített már a világra és életre, egyforma volt számára minden, a napsütés csakúgy, mint az eső, a tavasz csakúgy, mint a nyúlós ősz, mindegy, mindegy. Feküdt hanyatt, s bámult felfelé, a körülötte zümmögő légyrajok az örök élet ritmikus melódiáit zúgták megsiketült fülébe.

Körös-körül a régi piszok még fokozottabban, az asztalon napok óta heverték az ételmaradékos tányérok, kenyérhajak, az asztal alatt krumplihéjak, kukoricacsutkák, a másik ágy bevetetlen és piszkos, hej, szegény Jóska bácsi, most nem mehetett panaszra a nazarénus paphoz, hogy a felesége nem veti be az ágyat. Aztán meg kisebb-nagyobb, kerek fateknők piszkos ruhákkal és vízzel, a kályhán nagy fazékban víz forrt mosáshoz, az ablak légypiszkos, a székek tócsásak. Pedig Kántorné mindig jó felesége, hűséges hitvestársa volt az öregnek, ha megverte is, ha megcsalta is, ha megalázta is, ha koplaltatta és rágalmazta is: nem hagyta el, noha ebben inkább gazdasági megfontolások vezették, mint szerelem, ragaszkodás vagy más erkölcsi indokok. S hát mindaz a sok rossz, amiben férje mellett része volt esztendőnkön keresztül, némiképpen az ő beleegyezésével esett meg, mert hiszen ha télen nem járt volna mezítláb, csak hogy a cipője ne kopjék, ha nem nézte volna le azokat, akik viselték is a kabátot, nemcsak megvették, ha főzött volna magának rendesen, s nem „osztott volna be” egy csirkét kettőjüknek négy napra, ha ő maga is nem támogatta volna az öreg természetes zsugoriságát a maga beteges fősვნყségével, másként lett volna. De így már odáig jutottak, hogy a vénasszony férjét, noha mégiscsak férje volt, hagyta, hadd vesszen el a piszokban, rendetlenségben és bűzben. A mosást is azért cselekedte, hogy lássa mindenki: ő még a vég-

rendelet után is gondozza a beteget, maga mos, mert senkije sincs. Ha a konyhát, úgy, amint volt, kivihette volna az utcára, idegen szemek elé, s ott takaríthatta volna, még tán kezébe vette volna a seprűt.

De így csak gázolt keresztül a rondaságon, s jajgatott, nyögött, s titokban várta a pillanatot, amikor mindennek vége lesz.

Így aztán a beteghez csak Punak Zsuzska nézett be néha, s leülve egy rozszant szalmaszékre, elkérdezgette, hogy hát mi van vele, hogy aludt, hogy érzi magát, javul-e már. A vénember értelmesen nézett rá, bágyadtan legyintgetett, de beszélni már nem tudott, csak hörgött, sóhajtott, bámulta a mennyezetet, s a bőbeszédű nazarénus asszony tudta, hogy nem sokáig él már, hogy nem fogja már őt többé bűdös, hazug nazarénusnak nevezni, a gyülekezetet sem hívja már *egérfészöknék*, minden haragja és gyűlölete csendes megbocsátásba halkul, s végül kibékül mindennel.

Csak az fájt a vén nazarénusnak, hogy nem mint hívó hal meg az öreg, hanem mint hitetlen bűnös, és soha nem látja meg az Urat az ég felhőiben.

Eljárt néhanapján látogatóba Kántor Jóska egy-egy régi cimborája is, aki belesodorta az ivásba. Eljött a végrendeleti tanúk egyike-másika, ott főzték a politikát és időjárást az ágya körül, szopogatták a borát, s kínálták őt is, akibe már hetek óta nem szorult egyéb étel, ital és orvosság a bornál. Nótárius Pally Máttyás kiöntötte nagy tudományát, kitergette újságjait, olvasta a híreket s a vezércikkeket, felröppentette jóslatait, szépen kikanyarította mindazt a bölcsességet, amit szanitéckedése alatt magába szedett, megnézegette az öreg hegedő fejét, be is kötötte néha, megtapogatta pulzusát, s csóváltatta a fejét. De átjött a szomszédból a hosszú, fekete Banka is, megült a széken, mély, dörmögő hangján belehadart a többiek beszédébe, mert esküdt ember volt, s neki is voltak megfontolt véleményei. Leginkább a kölcsönkapott cserép, kukorica meg búza aggasztotta, mert az volt a kérdés, hogy az öreg halála után beleveszik-e a hagyatéki leltárba vagy sem. Pally Péter meg a gyerek érdekében látogatta sűrűn Jóska bácsit, s inkább eltűrte a vénasszony rengeteg panaszát, betegségeinek történetét, csak a fiú szabaduljon fel.

Aztán megint rászakadt az öregre a sötétség, a csend, az elhagyatottság, hallotta a legyek monoton zúgását, szeretkezését az ablaküvegen, hallotta Márika sipítozásait az udvaron, hallotta az üllő csengését, a tyúkok lármáját, valahol egy csirke éktelen, őrjítő csipogását, órákon, végtelenségeken át, az órák alig múltak, mégis az örökkévalóság ringott felette, s a felesége valahol a szomszédban öntögette képtelen betegségeinek hírét, a sok bajt, nyomorúságot, kéjelgett a szöbeszéd hullámaiban, s fürdött a pletykák mocskos vizeiben.

Mindenki magával volt elfoglalva, s az öregemberrel nem törődött senki.

*

Mint ha rossz napon, elátkozott napon készült volna a végrendelet, Vilonyait csöstül látogatta a kellemetlenség. Már alig volt a műhelyben, mióta háziúrnak érezte magát, egész nap szemére húzott sapkával, pipáját rágva, csizmáját keményen a porba nyomva loholt a ház és a kocsmá között. Mióta a sógorral megegyeztek, mindig együtt voltak, s tervezték a nagy jövőndőt, ittak s udvariaskodtak. Soha még két ember - rokon - ilyen jó barátságban nem volt egymással. A járás-keles már kora reggel kezdődött, s tartott késő éjfélig. Az asszonyok megbocsátották férjeiknek az italozást, a csavargást, mert boldog álmvilágában éltek az öröklésnek, körülvette őket a haláleset és végrendelkezés aranyfüstje, s ebben az aranyfüstben még a férjük iránt is elnézőbbek voltak, valami halvány tükörképe a szerelemnek kezdett vibrálni szíveikben, s éjszakánként a nász kábult illúziójában feledkeztek egymásba.

Egy nap találkozott Vilonyai a doktorral, amikor az éppen a bankba iparkodott.

Már nem viselt a doktor sem kabátot, noha ő volt mindig az utolsó, aki levetette lógó katufrékját, s kalapot sem hordott. Őszülő haját csókolgatta a szelíd tavaszi nap, s behintette aranyával és pompázó ifjúságkoronájával.

Vilonyai megállt, s elkeseredve rugaszkodott megint neki a tisztesség kőfalának. Hátha mégis megokosodik? Csak nem utasítja vissza, ha kereshet? Hebegve szólította meg:

- Hát, doktor úr, ami azt illeti, azt a bizonyítványt az öregrül bátran kiállíthatta volna, hogy épeszű, mert...

- Nézze, Vilonyai úr - kezdte azonnal erélyesen a doktor s elővonva zsebéből a Hölgycigarettát, idegesen rágyújtott -, én nagyon jól tudom, mi a kötelességem. Maguk mehetnek más orvoshoz, az esetleg ad másik bizonyítványt. Én azonban nem.

A géplakatos kellemetlenül forgatta szájában a keserű szárú pipát, de köpni mégse mert. A doktor pedig még elmenőben visszafordult, s szemébe nézve Vilonyainak, az ő lassú, pontos, hangsúlyozott beszédmódján így szólt:

- Sőt többet mondok: a maguk sógora, az Irén férje, levélben kért olyértelmű bizonyítványt, mint amilyet a maga kérésére adtam annak idején.

Vilonyai elsápadt, aztán elvörösödött. Úgy érezte, felhők gomolyognak kis szűrő szemei előtt.

- És... és adott neki, doktor úr?

- Természetesen, adtam. Persze hogy adtam. Azonnal kiállítottam, és elküldtem neki. Ha maguknak jó volt akkor, mért nem jó most, amikor a sógorának van rá szüksége?

Vilonyai lehajtotta a fejét, s a doktor eltávozott. Görnyedt alakja után csakhamar nem maradt porfelhőske sem. S a géplakatos még akkor is ott állt a gyalogjárón.

Gondolkodott. Vajon mire kell annak a gazember csavargó piktornak a bizonyítvány, ha nem másért, mint a... Persze, pörölni akar. Sejtí, hogy végrendelet készül vagy készült, de hisz ennek már jó néhány hete... Mit csinálhatott azóta a nyomorult bitang? A jöttment?

Minthogy sem bor, sem társaság nélkül nem tudott semmit megfontolni, azonnal a kocsmá felé vette útját. Bekanyarodott a tágas udvarra, felment a tornác lépcsőin, benyitott a konyhába. Heldmann ott találta a konyhán, éppen a cselédet egzecírozta, mert már nem bírt magával, mióta nem veszekedhetett.

- Gyula! Az a bitang is megszörözte a bizonyítványt! Az most pörö! - kiáltott rá Vilonyai dühösen, s a vendéglős tátott szájjal bámulta.

- Mi az, de mi az, kérlek?

- Hát az a gazembör is megszörözte a bizonyítványt, most mondi a doktor!

Azonban Heldmann a legszörnyűbb percekben is megőrizte hidegvérét s a társadalmi formákat. Noha meglepte a váratlan hír, még egy utolsó szikrázó pillantást vetett a szolgálóra, s aztán legyintett:

- Ugyan kérlek, nem tud az pörölni. Nincs annak ahhoz pénze.

Bementek az ivóba, s leültek a megszokott sarokasztalhoz. Míg Heldmann töltött a poharakba, Vilonyai összeszedte magát. Csakugyan, nem is gondolta meg, hogy az a nyomorult festő aligha lesz képes pörölni, hiszen betevő falatja alig van. Egy jóra való, meleg kabátja nem volt. Egy ép ruhája. A cipője talpa lyukas. Az asszony: Irén kalapja kopott, s a kisgyerek kezecskéin

nem volt kesztyű. Olyanok voltak, mint a vándorló komédiások. Csak a szemtelensége, csak az asszony hencegő büszkesége, az volt rajtuk bőséges. Ezek akarnának pörölni? Ezek a rongyosak, vásott ruhájúak, ezek a koldus komédiások?

Felhajtotta borát s elmosolyodott. Öntelt, hiú, gúnyos, dagadó mosoly játszadozott fekete bajusza körül, s lapos, apró, szűrő szemében megcsillant a biztonságban guggoló ragadozó cinizmusa.

- Azt hiszik - mondta lassan -, hogyha ők elkérnek egy bizonyítványt, hát mink má bejeddünk. Azt hiszi a nyavalyás, hogy maj engöm ki tudnak pörüni a házbul. Engöm, akinek ott a becsületös mestörségöm, a hírnevem, a kuncsaftjaim, engöm, akit tisztül az egész megye, ú, aki csak gyüttment, akinek fényös az ülepe, ú, a nyomorútt, akinek betövő falatja sincs, akit az apja tart, engöm akar ú kipörüni a birtokombul! Az istenit! Ott a cséplőgép, ott a sok búza, a ház...

- De meg, kérlek szépen - mondta Heldmann is -, nincs a világon az a bíró, aki egy birtokost kiforgasson a vagyonából egy senki bitang kedvéért. Olyan bíró nincsen, aki ebbe a dologba ne nekünk adna igazat. Mert: joga van mindenkinek végrendelkezni. Joga van arra többet hagyni, aki gondolja. Márpedig te gondozod.

- Hogy én! Hogy én! Hát ki vállalkozott vóna arra, amire én? Azt az utálatos, rohadt, vén parasztot nízni egész nap, má az maga is betegség... Hát akkor a többi. Az a sok jajgatás, nyögés, panasz, ami dül a vénasszonybul, meddig köll azt még neköm hallgatni? Ez csak jogos? Nincs akkor igazság, ha ez nem jogos!

De a dolog mégis beletört, mint a messziről eleresztett nyíl hegye.

A kuncsaftokkal sem állott olyan jól a dolog. Elvesztett egész sor munkáltatót, akik, tudja Isten, miért, inkább messze elhurcolták a gépeket, de nem vitték hozzá. Vilonyai eleinte nem akarta ezt észrevenni, azonban napról napra ingerültebb és dühösebb lett, napról napra többet ordított az inasokra, nagyokat nyelt, fogát csikorgatta s káromkodott. Azelőtt megjavította a vasvillát is, mióta azonban a végrendelet elkészült, s ő nagy úrnak s dúsgazdag, senkire rá nem szoruló, független férfiúnak érezte magát, nem javította meg a varrógépeket sem.

- Csak tegye le - vetette oda foghegyről, a pipája mellől -, maj ha futja az időbű, hát megcsinyálom.

S hetekig nem hederített rá. Végül elvitték.

Aztán meg a kocsmában is többet ült, mint annak előtte. Tárgyalt, politizált, üzleteket kötött, amelyek nem vágtak be, s csak az idejét lopták.

Meg még a vadászatok. Egy nap eszébe jutott, hogy nagy vadászatot rendez az általa bérelt vadászterületen, s erre meghívta a megyei főorvost is. Nagy társaság gyűlt össze a háznál, Márka lángvörösén és zsírtól ragyogva süttött-főzött, odabent az asztalnál lármáztak az emberek, köztük Baranyai, akinek feleségét a géplakatos szerette. Maga Vilonyai állandóan jött-ment a szoba és a konyha között, parancsolgatott a feleségének, sőt, szokásához híven, már kezdte megint megengedni magának azt is, hogy a vendégek előtt gúnyosan, vállveregető hangon lusta dögnék, hülyének, otromba banyának, tohonyának s bamba pófájúnak nevezgesse Márikát. Az asszony mindezt zsíros mosollyal hallgatta, tűztől kipirosodott képén meg se villant a sértődöttség, nyakát kiduzzasztotta, szélesen vigyorgott, lomhán vitte-hozta a tálakat és üvegeket.

Ebéd végeztével Vilonyai óvatosan megpendítette a főorvos előtt, hogy beteg az apósa, s igen szeretné, sőt megtiszteltetésnek venné, ha a főorvos megvizitálná. A főorvos természetesen engedett a kérésnek, és azonnal bement a konyhába.

A vénasszony ott ült a kitakarított helyiségben, beteg férje ágyánál, s abban a ruhájában díszelgett, amelyet gyülekezetbe szokott felvenni. Alul ugyan ugyanazok a ronda, piszkos, hétköznapi megszokott rongyok voltak rajta, mint máskor, csak éppen fölébük húzta a másik szoknyát meg a réklit, s kócos, fésületlen fejét bekötötte egy fekete kendővel. Mint vasárnap szokta. A konyha pedig olyan volt, mint látogatás előtt a börtön, kiséptették, kipucolták, felmosták, a tűzhelyen rendet teremtettek, a lábasokat elrakták, a másik ágyat bevetették, s az öreg ágya alatt maradt csak egy kis kerek fateknő.

Meg a legyek zümmögtek a mennyezeten változatlanul.

- Jaj neköm - kezdte igen nagy méltósággal s komolyan a vénasszony -, jó napot. Hát ejen beteg vagyok én, főorvos úr. Még mozdulni is alig tudok...

A főorvos háta mögött azonban Vilonyai dühösen leintette, s olyan fekete és szűrő pillantásokat vetett rá, hogy azonnal elhallgatott.

- Itt van hát az apósom, szegény - mondta a géplakatos.

Márka még sietve, nagy szeretettel igazított egyet a beteg gyűrött vánkosán.

A főorvos föltette szemüvegét, meghajolt egy kicsit a beteg fölé, miközben vigyázott, hogy ruhája ne érintse az ágyat, s pár percnyi vizsgálódás után, mely inkább csak a nyitott szájjal fekvő beteg arcára és mereven a mennyezetre szögezett szemeire terjedt ki, felegyenesedett s így szólt:

- Hát kérem, készüljenek el a legrosszabbra. Nem él meg.

Néma csendben kísérték ki megint a főorvost. Kántorné megkísérelte, hogy előhozakodjék a fejlázzal, a gyomorideggel, a lubilommal és pásztorköniggel, de nem hederített rá senki. Márka sóhajtozott, és szemeit törölgette, Vilonyai meg mereven maga elé bámult, mintha nem tudna megbarátkozni a lesújtó gondolattal, hogy apósát el kell vesztenie.

- Mégis, főorvos úr - mondta aztán igen óvatosan -, nem löhet az, hogy ez a szegény öreg eszén vót vagy három héttel ezelőtt?

- Lehetséges. Nem valószínű. Előfordulhat.

- Mer van nekünk egy doktorunk - folytatta ravaszul -, ismeri főorvos úr is, a körorvos, azaz inkább bankigazgató. Hát a bankigazgató úr itt vót, osztán csak úgy a küszöbrül megnézte, osztán kiadott egy bizonyítványt, hogy...

- A doktor úr bizonyára alapos indokokat látott fennforogni arra nézve, hogy milyen bizonyítvány lehet kiállítható - jegyezte meg epésen s kis malíciával a főorvos.

- A doktor úr, az érti - röhögött Baranyai, s torz ráncok rángatóztak borotvált ajaka körül.

- A doktor úr híres arról, hogy a küszöbrül nizi meg a betegöt. Mer fél a betegtől. Neköm gyermekeim vannak, mondja a doktor úr, he-he! Az is szokása a doktor úrnak, hogy aszongya: ne tartson sömmitül, néni vagy bácsi, én is vótam má abba a betegségbe. De azt is csak az ajtóbul. Hát, he-he, így járt egyszer egy vajúdo asszonnyal, hogy amikor belépött, azt mondta neki a küszöbrül: sose féjőn, lelköm, vótam má én is abba a bajba, he-he!

Valamennyien röhögtek a dolgon.

Így a vadászat nagyon kellemes volt, de Vilonyait bosszantotta, hogy a doktor bizonyítványát nem tudta letromfolni a főorvosával, mert igaz lehet, hogy az a nyavalyás festő nem tud pörölni, az is igaz lehet, hogy a végrendelet jó, lehet az is, hogy a pör az ő javára dől el, ha megpróbálkozik a nyavalyás, de... mégis kellett volna egy másik kis írás a megyei főorvostól!

Egész nap alig lőtt valamit, pokoli sorozatát követte el a hibázásoknak. Este ő is, kutyája is lihegett, a kutya leheveredett a fal mellé, ő meg elsietett Heldmann-nal, s csak két óra tájban vetődött haza, mert Baranyai leitta magát a Rohács kocsmában, s egyedül hagyta odahaza Lidát.

Mit volt mit tenni, megpróbálkozott Vilonyai az új orvossal is. Elküldte hozzá az inasát, hogy jöjjön, vizsgálja meg az öreget. Ebbe Heldmann is igen jó szívvvel egyezett bele, azonban a honorárium fizetését megtagadta, mert véleménye szerint a géplakatos érdeke volt elsősorban, hogy a végrendelettel baj ne legyen. Egy kis szóváltásuk is volt emiatt, de Vilonyai lenyelte dühét.

Az új orvos harmincesztendő fiatalember volt, csinos, borotvált, arcán értelem és szigorú jóindulat fényeskedett, józannak, ruganyosnak s energikusnak látszott, ruhája rendesen ki volt vasalva, és cipője fölött bőrkamásnit viselt, néha a por, néha meg a sár ellen. Ambicionálta, hogy ő legyen a körorvos, agitált egy hatágyas kórház felállítása érdekében, harcot hirdetett az egyke és gyermekpusztítás ellen, kitűnő szülész hírében állott, s erősen ellenőrizte a bábát, az emberekkel keményen, szinte ridegen bánt, azonban alaposan megvizsgálta őket, s a szegényektől nem fogadott el semmit, noha maga is szegény volt. Rajta már meglátszott, hogy nem régen került ki az egyetemről, szekrényei tele voltak szakkönyvekkel, szakfolyóiratokkal, ismerte a legújabb kutatások eredményeit, alaposan tanulmányozta a magyarországi tüdővész- és gyermekhalandósági statisztikákat s a népbetegségek okait, mint afféle bácskai sváb: rendkívül puritán, munkabíró és lelkiismeretes ember volt s lelkes magyar. Johann Herbertnek hívták.

Amikor váratlanul belépett Kántorék konyhájába, már meglehetősen bealkonyodott. Mit sem hederítve a szálnalmas helyzetre, a piszok, rendetlenség, rossz levegő visszariasztó sivárságára, az ágyhoz lépett. Közben már lóstatott a géplakatos is, nehogy nélküle essék meg a vizsgálat, s a vénasszony is kezeit törölgetve jött a szomszédból, ahol Schullernéval tereferélt. De az orvos némán állt az ágy szélénél, s a beteg vénember pulzusát fogva, számolta az érütések számát. Aztán röviden így szólt:

- Most emeljék ki egy kicsit az ágyból.

Kántorné elkezdett Márka után kiáltozni, de az már akkor az ajtóban volt. A géplakatos meg Márka óvatosan felültette az öreget az ágyban, s ekkor az orvos elővette hallgatócsövét, kikopogtatta a rokkant, ösztövért mellkast, hallgatta a tüdő működését, a szív munkáját figyelgette, majd megparancsolta, hogy amennyire lehet, ültessék az ágy szélére. Jóska bácsi csak hebegett:

- Ó, ö-ö-ö-ö, jaj, jaj... e-e-e-e...

Kétfelől tartani kellett, mert már nem volt ereje hozzá, hogy egyedül üljön. Visszataszító látvány volt, orvos szeme és szíve kellett ahhoz, hogy ránézzen. Vilonyai is félreállt a kályha mellé, s pipáját rágtá, sötétén, dühösen bámult maga elé, s valami szokatlan izgalom reszketett benne.

A két hosszú, fekete lábszár tehetetlenül lelógott a téglára, a lábak mereven érintették a hideg kövezetet, csak csont látszott, fekete, tompán fénylő csont, melyre pergamenszerűen rátapadt a bőr, a szőrszálak feketén s itt-ott szürkén felhőztek rajta. A combok inai zsinórként kime-

redtek, s maga a törzs előrebukott, nyitott, piszkos ingéből kilátszott öreg melle, a kasszerűen font bordák éles vonalai, kusza hajjal benőtt feje lehorgadt, s nagy homloka úgy világított, mint a lemeztelenített koponyáké.

Egyenletesen zihált az emberi test, hörgőn, röviden, néha átborzongott rajta a hideg vagy a halál érintése, karját, a jobbat, megmozdította, mint a meglőtt madár a szárnyát, összehúzta magán az inget, s fejét fel-felemelte. Az orvos elővett egy kis ragyogó kalapácsot, s ütögetni kezdte vele a kiálló térdeket, a könyökök éles csúcsát, vizsgálta az öregember reflexeit.

Majd a vizsgálat végén megint lefektették az ágyba, s az orvos meleg vizet, szappant és törülközőt kért.

Miközben mosta a kezeit, a házbeliék némán várták, hogy megszólaljon. De a fiatalember szemöldökeit szigorúan összeráncolva hallgatott, majd leült az asztal mellé, félretolta a holmit, s elővette receptfüzetét.

- Mindenesetre írok valamit, az majd könnyít rajta. De meggyógyítani, természetesen, nem áll módomban.

Légy rezzenését is lehetett volna hallani. Ez az ember annyira erős egyéniség volt, hogy megjelenésével uralkodott mindenkin, s még a beteg is halkabban lélegzett, a környezet is némán hallgatott, mintha a sors lépett volna be a piszkos odúba. Halkan suhogott a doktor ceruzája a kis papírnnyelven, s mikor elkészült, még sokáig nyomott csend feküdte meg az odút.

- Hát lehetett ez az én apósom, szegény, józan? - tette fel a kérdést nagy nehezen s minden remény nélkül Vilonyai.

- Nem tudom. Az alkoholizmusnak semmi külső jelét nem látom. Azelőtt nem ismertem.

- Hát a... az izé..., a szélütés? Mitül lehetett az?

- Természetesen lehetett alkoholizmustól.

Az orvos vette a sapkáját s elment. Szapora léptei végigdobogtak a ház előtt. A többiek kikísérni is elfelejtették.

- Jaj, hát lá, ett vót a doktor, osztán még meg se kérdeztem, hogy mi van az én gyomoridegeimmel! - kiáltott fel rémülten a vénasszony.

- Hát, megen a maga gyomoridegje! Ki a rosseb báni a maga gyomoridegjét!

Kántorné hallatlanul megsértődött ezen a rendreutasításon, felfújta magát, méltóságteljes magatartást öltött, s sziszegve, ádáz nyugalommal s göggel mondta:

- Jól van. Nincs is neköm bajom. Ne is legyen.

Vilonyaiban már úgy forrt az idegesség, hogy nem tudott tovább megmaradni a forró konyhában. Kiment, s bevágta az üveges ajtót, hogy csak úgy zengett. Márka azonban odabent maradt, s rettentő visítást csapott az anyjával, elnevezte vén ostobának, bolondnak, keserves vénasszonynak, hazug nazarénusnak, aki csak dolgozni nem akar, de bezzeg a szomszédokhoz azért eljár, s a vénasszony csak bámult maga elé komoran, minden szó halálos döfés volt számára, méltósága csak duzzadt, növekedett, amint a sértések halmozódtak. Közben sebesen vetette magáról a fölösleges ruhát, a kendőt, csak egy szál rongyos szoknyát hagyott magán, aztán beledőlt az ágyba, fálnak fordult, nyögött, sóhajtozott, jajgatott magában, s Márkának minden szavára csak ennyit mondott:

- Jól van. Legyek az. Hát. Bolond vagyok. Féleszű. Hazug. Jól van.

Így az egyik ágyban Jóska bácsi halódott, a másikban pedig a vénasszony, mégpedig ugyanabban a bajban: Kántorné kijelentette, hogy vérhast kapott, s meg fog halni.

Márka pedig undorodva, lázongva, torzképeket vágva, kövér nyakát kidüllesztve nyúlt a seprű után, szüntelenül visítózott, de sepert, majd az edényeket rakta el, mosogatott, tisztogatott, végül egy teknőben vizet készített a mosáshoz, s végtelen undorodással két ujjal fogva meg a ruhadarabokat, elkezdett mosni.

X.

A bajok azonban csak folytatódtak azáltal, hogy a segéd: Schulz Károly nemcsak a kalapácsot tette le végképp, hanem bejelentette, hogy rövidesen el is költözik.

Ez a jelenet ott játszódott le a műhely előtt, az udvaron, s a műhelyajtóban megjelent az inasok fekete, kormos feje is. Az öreg Schulz nem volt munkaruhában, kezei tiszták voltak, s a képe is meg volt borotválva. Látszott rajta, hogy sorsát másként akarja eligazítani, mint ahogy eddig ment. Arcán meghatottság borongott...

Vilonyai komoran, sandán állt meg előtte, szétvetette csizmás lábait, s pipáját rága, sőt hegyesen ki is köpött. A düh forrt benne: ez a nyavalyás proli úgy állt előtte, olyan nyugodtan s tisztességtudóan, mintha ő lett volna a mester.

- Hát, Vilonyai úr - mondta csendesen az öreg legény -, bejelentem, hogy a hét végén elhurcolkodok. Már én nem maradhatok olyan helyen, ahol engem meg a feleségemet tolvajnak néznek, noha sehun egy szöget el nem emeltünk. Köszönöm a hozzám való szívességét, Vilonyai úr, a jóságát, a lakást is meg az istállót is, már nekem jobb lesz a gyárban, ahun eddig vótam, csak bár a kis házunk lenne meg, azt ne adtam volna el.

- Talán bizony azt akari mondani, hogy énmiattam adta el a házat? Hogy én beszéltem volna rá, hogy gyűjön ide, még talán én híttam magát, mi?

Hegyesen nézett rá. Fölforrt benne az epe. A nyakára tudott volna lépni az öreg semmiházinak. De az csak mosolygott.

- Nem mondok én, kérem, semmit. Mondanak helyettem a tények. Azok beszélnek.

- Mit beszélnek a tényök? - ordította Vilonyai, mintha láthatatlan hatalmak ellen szállana harcra a szó süvöltő fegyvereivel. - Mit mondanak a tényök, mi? Hát azt mondják, hogy a szenembű hibázik, a kalapácsaimat elvitték, a nyóccallos deszkáimat sehun se találom, azt mondják a tényök, hogy azelőtt soha sömmi se hibázott, most meg a széna is kevesebb meg mások véleménye is, azt mondják a tényök, hogy köszönje meg, amér ki nem zsuppótatom, mer a kertöt is azúta munkálk hiába, azt mondják, hogy az én kezem hosszú, maj megmutasztom én magiknak, hogy meddig ér az én kezem, a gyárig ér, mindönütt tudják, hogy ki az a Vilonyai géplakatos, mer neköm böcsületöm van!

Egyre jobban belehajszolta magát az ordibálásba, már a pipát is kivette a szájából, csak a szeme szúrt hol jobbra, hol balra, a vén legényébe azonban következetesen nem, jóllehet Schulz állhatatosan a kis ember fekete cigányképebe meredt.

Vilonyai nem hallgatta meg a segéd halk feleletét, csak lármázott. Közben Márka is kiállt az ajtóba, s visító hangon, rengő nyakredőkkel dühösítette a férfit. Kántorné sietve kapkodta föl szoknyáját, s szenvedő képpel cammogott ő is Márka háta mögé az ajtóba, nyögött és jajgatott, de szemmel láthatólag javára vált a láрма, mert percről percre gyógyultabb lett, s a hangja is megjött.

- Még engöm köll talán megróni azér, mert egyik alkalmazottam hűtelen hozzám, engöm köll talán még felelősségre vonni, mi? Hát má oda jutunk ebbe a bűdös világba, hogy a munkás felelősségre vonyi a gazdáját, aki neki könyeret ad? Hogy az Isten vergye meg, valahány lázító bitang van ebbe a szélös országba! Hason kéne csúszni előttem. Osztán nem ölég az én sok bajom, evvel a rohadt famíliával is, aki csak az én böcsületömön él, még ez is. Hát pedig tudja meg, hogy levonyom a fizetésébül, le én, ha elő nem adi! Rosseb az egész világot, levonyom. Érti?

A segéd nem válaszolt, hanem megfordult, s bement a másik házba. Vilonyai pedig agyarára kapta pipáját, s kemény, dühös, kopogós léptekkel elrohant a kocsmába.

Amikor aztán egy este elkezdődött a kopácsolás, észrevette, hogy az emberek idegenkednek tőle, munka alig akadt, úgy látszik, a segédek lévén alul, a falu azoknak fogta pártját. Vilonyai dühöngött, egyik kocsmából a másikba szaladt, mindenfelé nagy propagandabeszédeket mondott a segédek ellen, hogy a hangulatot maga mellé fordítsa. Szinte elállta minden tagját a rémület, ha arra gondolt, hogy az utcán összesűgnak a háta mögött, s kinevetik vagy lenézik a kocsmában. Mikor öreg éjjel hazament, s leballagott a kert felé a holdsütötte udvaron, látta, hogy a másik házban világosság ég, a sápadt lámpafény halvány fátyolt vetett a földre. Erősen dolgoztak odaát. Ládákat szögeztek, s a tompa kongás olyan volt, mintha koporsókat szegeznének. Vilonyai feje egy kissé nehéz volt, hát leült az udvar világos foltján egy faderékra. Előtte magasodott a rozsdás gép, feketén, ormóttanul, nagy kerekei mint misztikus végtagok görbültek egymás mellé a sötétkék égboltozatra, hátrább a szín fekete öble tátongott, lejjebb a szalmakazal s a kert suttagó fái. Körös-körül eldobált vasak, gerendák, fossznik. Egy ilyen gerendán ült, s lassan megtömté pipáját, rágyújtott, hosszúakat szippantott belőle. Az egész falu álmodott már, s a csonka hold oly fényesen ragyogott az égen, mintha kitisztogatott acéllap lett volna.

A géplakatos soha életében nem volt szentimentális ember. Most is csak azért ült ott a holdvilágban, mert izgatta a szomszéd ház kopácsoló zaja, a lámpavilág, az idegen jövősmenés, titokban számított rá, hogy mégiscsak kilépnek azok odaát, kinyitják a műhelykaput, s elhordják az értékes szerszámokat és a szenet. Sőt talán az udvaron heverő holmikat is kiválogatják. Már ő maga is hitte, hogy közönséges tolvaj a segédje. Mint ahogy hitte Márka, Juliska vagy Kántorné, egészen titokzatos okoknál fogva.

Itt a csendes holdvilágnál akaratlanul is végigfutott elméje az utóbbi idők eseményein. Képek peregtek le szemei előtt, amint ott maga elé meredt. Már nem hallotta a kutya távoli ugatását sem, itt-ott kakasok szóltak a faluban, de arra sem fülelt. Akár a bortól, akár a hajszától, de kissé zúgott a feje, s érzékenyebb volt, mint egyébként. Pillanatig sem gondolt arra, hogy cselekedeteit vizsgálja. Soha ilyesmi meg nem történt vele. De az eshetőségeket vizsgálta. S a mérleg nem volt öröndetes. Meddig él még a vénember? Ott a sötét ablak mögött piheg, hörög, s mindennap várják a halálát, hiába. Nyugtalanítja a környezetét egyenletes lélegzésével, merev, értelmes szemével, sötét és megsoványodott arcával, s nem lehet, nem lehet kivinni már onnét, mert él, még most is él. Elélhet akár hónapokig. Addig kell neki túrni a rettenetes haldoklást. Addig hörög a másik falon túl, a konyhában, érzi a szagát, belebotlik a teknőbe, arcára csapódik az udvaron a rongya, melyet kitergettek száradni, addig hallja a sóhajtozást, jajgatást... Nincs mód a változtatásra.

Aztán a falu. Mintha valamennyien ellene szerződtek volna: alig van munkája, kerülnek az emberek, ha lehet, nem is köszönnek neki, ha meg szóba áll valakivel, nem tudják, mit mondjanak egymásnak. Itt a segéd dolga is. Ez az öreg zsivány nem hajlandó kevesebb bérért dolgozni, inkább behurcolkodik a városba, lesz belőle megint gyári proletár, lakik bérkuckóban, evvel is csak sikertelenség és bosszúság.

Csak már lenne vagy egy hónappal öregebb, de megunta már a huzavonát, a sok doktorozást, mert azt mind neki kell fizetni, a sok undorító piszkot is, de megunta, már enni se tud, hazajönni se szeret, legszívesebben kujtorogna éjjel-nappal. A bizonyítvány is bosszantó. Miért is kellett neki, marhának, orvosi bizonyítványt szereznie arról, hogy az öreg részeges, elme-állapota gyenge? Most önmaga alatt vágja el a fát. A festőnek, ha perel, csak azt kell mondania: íme, maga az alperes úr állíttatta ki első ízben a bizonyítványt, ismerje hát el, mert vagy a bizonyítvány hamis, akkor pedig menesztik a doktort, vagy a vénember hülye, akkor pedig nem írhat végrendeletet. Vilonyai szájában összefutott a nyál. Mért is ment a doktorhoz? Meg tudta volna rugdalni önmagát. Hiába gondolt arra, hogy a sógora szegény ember, nem fog pörölni, nincs miből... De hátha? Hátha nem is szegény?

Bár soha el ne vette volna feleségül Márikát, azt a lompos, buta tehenet, bár ebbe a családba ne is tette volna be a lábát.

Végül elkeseredésében avval vigasztalta magát, hogy hiszen a halál után már az ő nevére írják a házat, abban ő lesz az úr, nem tekinthetik többé olyan jöttmentnek, akit ők tettek emberré, még a feleségét is kirúghatja.

De nem vigasztalódott ezen sem.

Lassan beballagott a házba, benyitott a sötét szobába, s felesége kérdezősködéseire sem válaszolt. Befeküdt az ágyba, elfújta a gyertyát, de nem tudott aludni, valami nyomta, nyugtalanította, mintha a sötétben ismeretlen bajok kerekednének.

Hirtelen úgy meggyűlölte Heldmann urat, a sógorát, mint még soha. Olyan pillanatnyi roham volt ez, hogy az undortól és dűhtől valósággal kimelegedett. Rettenetes utálat gyűlt fel benne. Úgy érezte, ez a sima borbély megcsalta őt, kiszipolyozza, kiröhögi, aztán cserbenhagyja...

Legjobban szeretett volna száz kilométerre lenni az egész fészekről.

*

Reggel stráfkocsik jöttek a városból, s megálltak a régi ház előtt. A segéd meg a felesége meg öreg, töpörödött édesanyja szótlanul hordták a holmikat, s nagyon gyorsan felpakoltak a kocsikra. Segített nekik egy derék parasztlegény is, aki Oroszországból jött haza nemrég, s a sok szenvedés nagyon értelmessé és kevésbeszédűvé tette. Megszánta a szegény embereket, akik a géplakatos és a felesége praktikáinak köszönhatték vándorlásukat, a sok keserűséget és veszteséget, a házuk elkótyavetyélését, az egész csavargó életet. Már kora reggel átment hozzájuk, s óraszám buzgón emelgette a nehéz holmit, a ládákat s bútorokat, s vigasztalta őket szomorúságukban. Odaát pedig, Kántoréknál, hol az egyik, hol a másik asszony jelent meg a tornácon, meg az ablak mögött, bámulták a rakodást, figyelték, nem látnak-e valamit a magukéból, vizsgálták a holmijukat, s epésen, irigyen megkritizálták, hogy milyen poros a szekrény lába, bizonyosan nem takarították azóta, hogy idejöttek, milyen horpadt a dívány, s a tükör kerete is egészen fákó már. Jöttmentek, mondogatták, koldusok, nyavalyás senkik, vándorkomédiások, prolik. Csak hát valamit el ne vigyenek, úgyis sok kárt okoztak már.

Dél felé aztán elindultak a kocsik. Az értelmes legény: Márton János, az egyetlen talán, akiben a visszavonult, csendes emberek barátjukat látták, szépen elbúcsúzott tőlük, kezet fogtak sorban, s szemükben könnyek csillogtak, amikor a kocsik tetején, a bútorok között, kis holmijukkal elindultak a poros utcán, kifelé a faluból. Eszükbe jutott, hogy milyen szép reményekkel jöttek ide, azt hitték, most új otthonra leltek, s öregségükre egy derék kis mesternél meghúzhatják magukat, már volt egy tehenük is, volt malacuk, volt macskájuk, az otthonukat napról napra melegebbé tették, Schulzné virágokkal rakta meg az ablakpárkányokat. Nagyon értett a virágokhoz, a falu valamennyi lánya hozzá járt virágért.

Vasárnaponként délután szépen az asztalra állították a gramofont, és gyönyörű katonazenét meg rikácsoló humoros jeleneteket játszottak rajta. Márton átment hozzájuk, óraszám hallgatta a muzsikát, elbeszélgettek Oroszországról, könyveket kértek egymástól, és minthogy Márton a kölcsönkönyvtár egyik lelkes tagja volt, hozott nekik mindenféle könyvet, különösen orosz írókat, Tolsztoj, Gogol, Turgenyev munkáit. Amit azok nem értettek belőle, ő megmagyarázta; különösen Makszim Gorkijt szerették. Most ott állt még barátjuk, Márton a ház előtt, s kalapjával integetett nekik, ők is lengették a kalapjukat, zsebkendőjüket, aztán a megrakott kocsik eltűntek Dvorák kocsmája előtt a kanyarodónál, s már csak idegen házak következtek, por és poros szederfák, szentelen arcok, közönyös pillantások. A kocsik kigördültek a faluból, elkezdtek lassan baktatni az országúton, s a falu letűnt a múltba, az emlékek közé.

Az üres házban azonban rögtön megjelent Mária. Utánasietett a vénasszony is. Egyetértéssel nyitottak be a konyhába. Körüljárták a meszelt falakat, s hol itt, hol meg amott találtak megszólínivalót.

- Heej, a disznók! - visongott Mária diadallal. - Hát nem leverték minnyá falat a gyalázatosak? Ett van, ni. Hát! Ett ni. Leverték, tisztára leverték!

- Ett meg ni, a téglát hogyan összetörték, ni! - mutogatta a vénasszony, s szaporán hajladozott a konyha kövezete fölé. - Ett ni. Fát vágta rajta. Tisztos tisztára összetörték a küet.

- Hát ett! Hogy a fene ette vóna el a kezük szárát! Hogy soha be ne tették vóna a lábukat! Jaaaj neköm, ni a sok mészt, minnyá le van verve a falról. Ett meg ni, az ablak mellett, még a deszkát is kikezdték. Kifaragták.

- Ez má mégis csúfság... Heej, hej...

Bejött Vilonyai is. Álmatlanságtól és sok bortól rosszkedvűen, haragosan, fáradtan morgott.

- Nem látták az én nyóccallos deszkámat? Biztosan elemelték. Hogy az Isten vergye meg!

- Én meg láttam, amikor a palláson a régi pörgőket összeszedték. Egyik rokkabotot láttam is a vacakjuk között. Hát!

- No még ejen tolvaj se vót a házamba - mondta meggyőződéssel a vénasszony, s a tornácon lehajolgatva, szalmaszálakat szedett fel a földről. - Mennyi szómánkat elvihették ezek, ni, csak mennyit szórtak el szanaszét a földön, az méjség! Jaj, neköm, mejen embörök is vannak a világon...

- Mast maj én kitakarétom, osztán akkor bégyühessünk lakni.

Egy idő óta, ahogy bizonyossá vált a segédek távozása, Vilonyaiék azt határozták, hogy ide jönnek vissza lakni, a régi házba, ahol esztendőkön át laktak, mert így nincsenek olyan közel az öregekhez, mintha egy fedél alatt maradnának velük. Ki tudja, meddig tengődik még a vénember, legalább nem lesz részük annyi kellemetlenségben. Aztán az öregasszony se ül náluk óraszám a díványon, mert az volt a szokása, hogy a lelkiismerete elől hozzájuk menekült, s ott nyúzta a dívány rugóit. Mióta rájött, hogy ő is vérhasban szenved, és ápolásra szorul, nappalanként ugyan a konyhában feküdt, s kiszolgáltatta magát, követelte a doktort, estefelé azonban fogta a vánkost, kendőket, s bevonult a lányához, ott nyögött, sóhajtozott a díványon, s panaszkolta bajait.

Egyszer csak jött Punak Zsuzska, s lelkendezve kapaszkodott föl a tornác lépcsőin. Öreg, meztelen lábai alig bírták a nagy sietésben.

- Jaj, jaj neköm, gyűjjetök hama... Gyűjjetök hát... Meghal az öreg!...

Valamennyiükben egy percre elállt a szívverés. Hiszen várták már az öregember halálát, ha végül meg is szokták már a halál várását, de amikor csakugyan meglebbentette láthatatlan, sötét, súlyos szárnyait a ház fölött, s készült lecsapni a halandóra, mégis megrettentek egy kissé. Legelőször Vilonyai kapott észbe. Még valaki odamehetne, s a haldokló mondhatna valamit egy óvatlan pillanatban, ami felboríthatná a keservesen készült végrendeletet. Már volt olyan eset, hogy a haldokló, aki napokon át szótlanul feküdt vánkosai között, az agónia viaskodásaiban visszanyerte beszélőképességét, s elmondta végső akaratát környezetének. Hátha valaki idegen van ott mellette, s annak a halálküzdelem szenvedései közepette kijelenti, hogy ezt és ezt akarja, a végrendeletet rákényszerítették, ő azt soha nem kívánta, s meg is bánta már?

Mindig féltékenyen vigyáztak, különösen ő és Márka, hogy senki idegen ott ne legyen mellette az ő távollétükben. Látogató is csak úgy mehetett az ágyhoz, ha ellenőrizte valaki. Most tehát legelőször Vilonyai loholt át a másik udvarra, utána Márka, rengő kebelével és kipirulva az izgalomtól, végül a vénasszony és Punak Zsuzska kajtatott, meg-megdöccenve, remegve, kifűlva. A lakást otthagyták üresen, tárva-nyitva...

- Jaj, jaj neköm... - lihegte a vénasszony. - Még meghal, hogy nem legyünk ott... jaj, jaj, én szegény, beteg asszony... Mit kell még megérni... Mejjen beteg vagyok, még én is meghalhatok...

Csakhamar ott álltak a beteg ágya körül valamennyien. Márka futtában még elküldte az inast Juliskáért, s mire az ajtót betették, már jött a rokkant asszony is elmaradhatatlan kendőjével, szandálban, arcán rémület és meghatottság sápadozott.

Kántor József elérkezett az utolsó állomáshoz.

Mereven feküdt a vánkosok között, szeme behunyva, keze görcsösen ökölbe szorítva, felvetett arcán a diszharmonikus vonások, ellentmondó ráncok és kifejezések megdöbbenő kuszasága vonaglott, hatalmas, domború homlokát kiverte a jéghideg izzadság. Melle zihált, hörgött, percről percre nehezebben szedte a lélegzetet, a bénulás vasmarkai megszorították kemény és ösztövértorkát, s nem engedtek lélegzetet venni, hiába vonított, sípolt, hörgött a vonagló tüdő. A halál rémei ráültek kiszáradt mellére, torkára, fojtogatták, kegyetlenül belehörögtek a fülébe, hajszolták és el-elgáncsolták, megfagyasztották a szívét, meg megint előntötték a meleg vér hullámaival...

Kántor József kinyitotta szemét, s mereven, iszonyú rémülettel és tisztasággal szegezte a mennyezetre, a mennyezeten is túlra, átszúrta a falat, keresztülnézett a tetőn és az egeken, bele a mérhetetlen mélységekbe, ahonnan ezelőtt hatvanhét évvel elindult. Láta az őseit, hatalmas anyját, a régi földeket és kerteket, a régi nyarakat és aratásokat, a régi házat és a lakodalmát, látta fiatal, délceg feleségét, s látta magát a tornácon, ahogy a falu vezetőivel tárgyal, látta magát a kocsmasztaloknál a bor kábító, fátyolos mámorában, s látta mind a poharakat, amelyeket kiürített. Láta magát a pocsolyában s lábát húzva baktatni a gúnyosan hőkölő utcason, látta magát messze, nagyon messze, mélyen lent feküdni a halálos ágyon, s aztán megint lélegzetet kellett volna vennie, s *kimondani valamit*, azoknak, akiknek a szívét egytől egyig látta, mindenkét, a távollevőket is, valamit *ki kellett volna mondani*, egy szót, amiben benne van a titok, minden titok, amit meg kell értenie mindenkinek. De a fekete rémek rázuhantak, jéghideg ujjakkal átszorították a gégéjét, s ujjaiak belemélyedtek a szívébe... Valami nagyon, nagyon fáj neki, árvának, esettnek, két könnycsepp szivárgott ki hideg, kék szeméből, s legördült aszott arcán. S aztán megvonaglott megint, kezét fel akarta emelni, de olyan súlyos volt, mintha föld alá temették volna, s a sötétség nőtt... Még addig kellett volna

mondani valamit, amíg ez a borzalmas sötétség nem borul rá teljesen, azonban a kiáltást, mit torkából kierőszakolt, hörgésnek hallották a körüllevők...

Kinyújtózott és meghalt.

Heldmann az utolsó percben lépett be a konyhába.

Juliska vállát megrázta a zokogás, Heldmann lehajtotta a fejét, s kalapját kezébe véve úgy tett, mintha imádkoznék, tudta, hogy a kegyeletnek ez a megfelelő formája. Vilonyai szíve nagyot dobbant: ez a halál! Övé a ház. Háza van. Beteljesedett. Meghalt. Vége. És eltemetik...

Márka megrendülve állt apja ágyánál, s halkán így szólt:

- El kell hívatni a Borgyús Márit, az majd megmosi...

A vénasszony hangosan sóhajtott.

*

A reformátusok dísztelen módján feküdt a ravatalon, ünneplő fekete ruhájában, tiszta, vadonatúj ingben, kinyújtva két kezét és lábait. A koporsó magasan állott, fejtől egy kissé magasabban, s könnyedén le volt takarva a szemfedővel. A bő napsugár erős sárga fénye ráomlott a hullára, s megvilágította szinte túlvilági ragyogásával.

Most látszott meg Kántor József tulajdonképpeni ábrázata. Homloka magasan domborodott, szinte világított a visszavert napfényben, ez a nagy homlok uralkodott az egész arcon, s szinte megdöbbentő volt, idegenszerű, sima, makulátlan.

De elsimultak ráncai az arcán is. Irtózatossá vált most, hogy a halál eltüntette az alkohol okozta csalóka duzzadást. Viaszsápadt bőre rátapadt csontjaira, keskeny szája szorosan összezárult, makacs álla keményen előreszegült, orra egyenes volt, s besüppedt szemüregében kissé kiduzzadtak a szemgolyók. Végtelenül nyugodt és tiszta volt ez az arc, vonásai harmonikusak, mintha soha életében el nem torzították volna a harag redői, az irigység kaján vonalai, a gyűlölet égő bosszúvágya, mintha a barna, sovány kezeket soha ökölbe nem szorította volna az elvakult zsarnokság, mintha ez az egész ember, ez a maradéktalan, kemény, egyenes férfi itt soha, soha nem hazudta volna magának az élet ezer hazugságát, ezer illúzióját, ezer kicsinyességét. Mintha ilyen nyugodt mérleg lett volna az egész élete, amilyen most a halálban volt, ilyen tiszta, zavartalan, bölcs, megbocsátó, megértő, kinyílt és titokzatos, ilyen abszolút jó és abszolút fensőbbes.

Szép halott volt, olyan szép, amilyen csúf volt életében. Olyan megtisztult, amilyen mocskos a sárban, borban, pénzben, asszonyban volt. Mindent kiegyenlített, mindent helyrehozott, mindent elvégezett.

Feküdt a koporsóban mereven, olyan mereven, hogy az már szinte érthetetlen volt, s úgy látszott, mintha besüppedt mellkasán alig érezhetően emelkedne és süllyedne a fekete halotti ruha.

Két szürke bajusza bozontosan és jóságosan lekonyult az ajka fölé.

Az ajtófélfához támasztva ott állott a koporsó fedele, alig pár perce tették csak koporsóba a hullát, s a halotti ágy még bevetetlenül, lehuzatlanul ott állt a konyhában, s megőrizte a gazda hült testének vonalait.

Márka és Juliska emelte koporsóba az öreget, most senki se volt a házban, csend volt, csak a legyek zümmögtek, Kántorné valahol fekete ruhát kotorászott elő egy szekrényből, s a férfiak az udvart tették rendbe a temetésre.

Kint halkan pengett az élet ritmusa, s bent, a félhomályos szobában, a meleg nap ragyogó reflexében ott feküdt a halott.

Kint kotkodácsolt egy tyúk, fecskék csicseregtek az eresz alján, az ég atlaszsimaságú és kék volt, itt-ott könnyű felhők úsztak rajta, s a nap aranyosan sütött.

Majd álmosan kondultak a harangok, először az öreg nagyharang, azután a középső, legvégül hármassal csengéssel belekeveredett a legkisebb is.

XI.

Sokat vitatkoztak a falubeli intelligens asszonyok azon, hogy ebben a kellemetlen szituációban, amiben a jegyzőék vannak a sógoruk miatt, illik-e látogatást tenni náluk, vagy ezt esetleg tolakodásnak minősíthetnék. Napokig, hetekig folyt a vita, ha valahol összeakadtak egy délután, szüntelen latolgatták, boncolták a látogatás avagy diszkrét visszavonulás eshetőségét. Voltak, akik javasolták a látogatást, ezek a falusi eredetű asszonyok voltak, parlagi úriasszonyok, mint például a postamesterné meg a tanító özvegye, aztán egy-két vénlány is, akiket már asszonyszámba vettek, mint például a két postáslányt. De az igazi előkelő asszonyok, akik nemcsak felkapaszkodtak, hanem születésüknél fogva voltak úrinők, arra az álláspontra helyezkedtek, hogy ilyen esetben a tapintatos visszavonulás a helyesebb, úribb, diszkrétebb, előkelőbb, finomabb stb. Ezt az álláspontot a gazdasági felügyelő felesége képviselte erőteljesebben, aki pesti nő volt, s nagyon sokat adott nemességére, és büszkén emlegette egyik bátyját, a kamarás urat. Nagyon természetes, hogy a két tábor minden tagját a legmesszebbmenő jóindulat, szeretet és tapintat vezette ezekben a vitákban, s iparkodtak úgy pusmogni, hogy a jegyzőné, szegény Juliska, meg ne tudja. Hogy a tanító özvegyének mégis jólesett a református eretneket bajban látni, az érthető. Meg hogy a postamester felesége is örült a kellemetlenségnek, hiszen Horkayné úgy viselkedett mindig, olyan nyájasan, olyan undokul kiszámított kedvességgel, mintha az egész falu az övé lett volna. Jólesett a felügyelő nejének is a csúnya bonyodalom, mert hiszen... ő is asszony volt. S így még többnek érezte magát. Nemesi gögijében tartotta magát távol a szagos helytől.

- Igazán végtelen sajnós, hogy az a szegény asszony... Az a szegény Juliska...

- Tudod, édesem, addig legalább, amíg elsimul a dolog...

- Hiszen talán majd sikerül elintézni valahogy... Majd elsimítják...

A jegyzőnépártiak - mert így lehetne nevezni azokat, akik a rendkívüli horderejű kérdésben azt a nézetet vallották, hogy éppen azért kell elmenni hozzá, *mert* bajban van, s éppen azért kell ragaszkodásukról biztosítani a látogatással, *mert* sógora a bajba került jegyző - kihasználták az asszony közeledő születésnapját, összebeszéltek, hogy elmennek s minden jót kívánnak neki. Így aztán a kényesek se vonhatják ki magukat, hiszen minden esztendőben elmentek egymáshoz névnapot, születésnapot, karácsonyt, húsvétot köszönteni. Kiszámíthatatlan sértések, rágalom, pletykák, hajsza és gyilkos megjegyzések következtek volna abból, ha valaki ilyen összejövetelről kimentetlenül elmaradt volna, márpedig nehéz kimenteni magát valakinek falun, ha komoly baja nincs, hiszen számon tartják egymásról az emberek azt is, hogy mit esznek.

Azon a napon esett az őszi eső, és a társaság bent gunnyasztott a szalonban. Ez a szoba Horkayék egyébként igen rendes, tiszta lakásának legtisztességebb szobája volt. Ablaka az utcára nézett, volt benne plüss-szőnyeg, a sarokban rokokó tükör, a másik sarokban ugyancsak rokokó pamlag, feketére politúrozott farészekkel és hagyományosan égszínkék selyemmel,

szertartásosan elhelyezett rokokó zsöllyék, kinos geometriai formába állított asztal a középén s a túlsó sarokban fekete zongora. A fehér függönyökön szomorúan szitált keresztül az őszi délután világossága, amely már inkább szomorú sötétség, az eső finoman, ködszerűen permetezett, s kint az utcán csigalassúsággal vánszorogtak a szekerek, a pokrócokba burkolózott paraszt egykedvűen bámult ki menedéke alól, s olyan volt, mint valami ismeretlen vallás misztikus papja. Néha felvont fedelű hintó robogott el az ablak előtt, ide-oda himbálózott, mint haragos vizén a bárka, a lovak párát fűjtak, s csatakos lábaikat kapkodták, mintha sajnálnák belemártani a feneketlen sárba, vízbe, pocsolyába. Oldalukon csurgott a víz, és sötétre festette őket. Majd megint senki se mutatkozott odakint, aztán két-három asszony ment nagy sietve a kerítések tövén, ahol nem volt olyan nagy a sár, biklájukat fejükre borították, vagy hatalmas, piros szélű, kék esernyő alá bújtak. A társaságban a felügyelőné volt a legszenzitívebb, ebben a pocsétás időben szinte kipattant az idegességtől, vadgalamb színű kosztümjét utálta már, s elképzelte, hogy ebben a ronda falusi őszben nem is megfelelő a színe. Elkezdte dúdolni a nótát, kedélyesen, oda se figyelve, csak a végén:

*A *-i sáros járda,
Kemény lesz már valahára,
A jegyző úr megígérte:
Majd kemény lesz, ha fagy télre!
Dinom-dánom sum-sum-sum!*

Valaki nevetett, s a jegyzőné, aki ott ült mellette a pamlagon, egyenesen, befűzve, fekete selyemben, kissé puffadt képét barátságosan egyengetve a beszélők hangulata szerint, elpirult ugyan a gúnydalra, de nevetésre fogta ő is.

- Mi az, min nevetnek, hölgyeim? - nyitott be Horkay is a szobába, s magával vonszolta az adóügyi jegyzőt meg a kis gyakornokot. - Hozok a lányoknak udvarlókat. Előre, uraim. Varázsolják tavasszá az őszt. Hadd lássuk.

A lányok visítózni kezdtek, valamelyik ismert szójátékot mondott, közbekiáltottak, de valójában rettenetesen örültek a két fiúnak, hiszen az asszonyok oly unalmasak voltak, nem tudták abbahagyni a süteményrecepteket meg a szabásmintákat, ők meg csak ültek illedelmesen, gratulációjukat mind elmondták, megkapták a hűvös, kissé nedves csókot érte, kivágták a pukedlit, olyan illedelmesek, szerények voltak, már csak arról ábrándoztak, hogy mehessenek innét az unalom köreiből, vagy jönne valami mentőangyal, s felvidítaná őket. Különösen a fiatalabbik postáslány örült az uraknak, ő még lányszámba ment, noha végképp lemondott már a férjhezmenésről, tetszett neki azonban a gyakornok, mert az is olyan hangtalan, szerény, kissé korlátolt ember volt, mint ő, s előreláthatólag jó férj válik majd belőle, ha akad, aki bátorságot önt belé a házasodáshoz. De boldog volt a tanítóné kis cingár lánya is, a hegyes képű, hegyes orrú, hegyes nyelvű öreglány, aki elsápadt, ha férfi érintette a ruháját, s voltak szavak, amelyek ha társalgás közben megütötték a fülét, nyakáig elpirult tőlük. Ezer és ezer el nem csókolt éjszaka festette hamuszürkére a két lány arcát.

S a többiek is, a fiatalok, a formásak, kedvesek, frissek, olyan bujkálók voltak, úgy rejtegették lábszáraikat, nyakukat és karjukat, mintha szégyellték volna, hogy nők és csinosak.

De jött a fiatal orvos is, Johann, s a lányhad szeme már eksztázisban ragyogott. Húhóval fogadták, meglátszott rajtuk, hogy életük felét odaadnák, ha feleségül venné őket. Akár valamennyit. Mióta megjelent a faluban, azonnal megindult érte a versengés. Lefitymálták, szidták, lenézték, ajkukat biggyesztve beszéltek róla első nap, s ez a lefitymálás általános volt. Valamennyien így cselekedtek. Csak az asszonyok jelentették ki azonnal, hogy nagyon szimpatikus gyerek, s biztatták a lányokat. A fiatal orvos jól szabott szürke ruhájában soha

nem képzelt álmokat kavart fel ezen a sáros kis falun, s most, mikor keményen, szinte ridegen belépett, s megbiccentette fejét, valósággal félelmetes álmhősnek látszott. Dolga akadt a jegyzőnél, valami gázság történt egyik faluban, s a bába keze benne volt a gázságban, ebben az ügyben kereste fel Horkayt. Nem lévén az irodájában, utánament a lakásba, s ott lelte a társaságot is, amely pedig ugyancsak nem érdekelte.

Udvariasan üdvözölte a nőket, s kezet fogott a jegyzővel s a két fiatalemberrel. Pár percre le kellett ülnie illendőségből, mert az illetet ezen a helyen mindenek fölé helyezték.

- Hát maga, doktorka, megint valami társadalom javításon töri a fejét? Ikkkeeen? - kérdezte nyájasan a háziasszony. - Másképp talán be se botlott volna. Vallja be.

- Hát nem társadalomjavításon, nem - mondta az orvos halálos komolyan, s látszott rajta, hogy nagyon kellemetlenül érinti a lapos kérdés. - De nekem, orvosnak kötelességem az egyke ellen küzdeni, s ebben a tekintetben, akármennyire egyedül állok is, megteszem a dolgomat. Megint egy olyan eset...

- Lányok? Lányok! - kiáltott megrémülve Schullerné. - Menjetek ki talán, játsszatok társasjátékot, menjetek! Lányoknak nem kell mindent hallani.

- Ikkkeeen, ikkkeeen - bólogatott mereven a jegyzőné.

A lányok durcásan és húzódozva egyenként kiszűrődtek a szobából, de fülük azért a szalont figyelte, s itta a drága doktor szavait.

- Miért kiküldeni a lányokat? - csodálkozott Johann. - Nem mondok olyasmit, ami rontaná az erkölcsöket. Mert az csak nem titok, hogy itt falvak pusztulnak el, utcások vesznek ki, a nép szaporodás helyett gyérül, az iskolák néptelenednek, éppen ma panaszkodott a szomszéd tanító, Füleky, hogy megvonják iskolájától az állami támogatást, mert összesen tizennégy tanulója van. Ötven évvel ezelőtt ugyanott százhuszan voltak.

- De talán elsősorban a társadalomnak kellene összefogni... - jegyezte meg a felügyelőné.

- Ugyan, nagyságos asszony- mosolygott gúnyosan Johann -, hiszen...

- Ikkkeeen, ikkkeeen - bólogatott Horkayné -, nagyon helyes, hiszen egy asszonyra se parancsolhatunk rá, hogy gyereke legyen, s az asszonymak joga van hozzá, hogy elkerülje... az anyaságot... - Ezt már csak úgy lehelte, s az özvegy tanítóné egészen belesápadt.

- Nem egészen úgy van - a doktor már felháborodott, s arca tűzbe borult. - Mert így felülről destruáljuk a népet, s ha az intelligencia asszonyai mutatnak neki példát a titkos...

- Az istenért! Ne hangosan! - riadozott a tanítóné. - Mégis, doktor úr, itt lányok is vannak, meghallhatják...

Johann legyintett, s lassan, kedvetlenül gyújtott rá egy cigarettára.

- Mégis, Feri bátyámnak mi a véleménye?

- Az én véleményem, kedves öcsém, az, hogy kár volt eltörölni a derest - ropogtatta meg a szavakat a jegyző, s kedélyesen nevetett hozzá. - Mert mi, akik a néppel érintkezünk, nagyon jól tudjuk, hogy a jobbágyság eltörlése óta csak züllik, pusztul, satnyul a nép. Nem való ennek a szabadság. Nem való ennek a fegyelem hiánya, a föld, hogy a maga ura legyen. Milyen emberek voltak ezek még a jobbágyság idejében, tudom, hiszen apám, nagyapám itt nőtt föl, de milyen! Micsoda szép szál férfiak, asszonyok, a ruhájuk hófehér len, vasárnap, ünnepen összejöttek a fonóban, játszottak, énekeltek, volt énekkaruk, húshagyó kedden fölforgatták az egész falut... Akkor még kerítések se voltak az udvarok körül, a házak szembenéztek egymással, egészségesek, vígak voltak az emberek, és híre se volt efféle egykének...

- Ez való igaz - kotyogott bele a beszélgetésbe illetlenül a gyakornok, még nagyon fiatal, kopott legényke. Róla tudta mindenki, hogy kebelbarátja volt Eröss Sándornak, Kántor Irén férjének, a destruktív gazembernek, akit szeretett volna eltenni az útból a jegyző is. Hát a jegyzőgyakornok valamikor, néhány esztendővel ezelőtt festőnek indult, s képeit megmutogatta barátjának, Sándornak. A festésből aztán mégse lett semmi, megmaradt örökös dilettánsnak, fantáziátlan, merni nem tudó s egyéni látás híján szűkölködő amatőrnek, de rendre átvette nemcsak barátja újszerű festésmódját, stílusát, hanem annak vad, szélsőséges, érthetetlen, megbotránkoztató elveit, véleményeit is. Amikor az orvos ilyen szövevényes problémába ereszkedett, mint amilyen az egyke is, azonnal kigyúltak benne barátja elméletei, s hűen, az eredetiség látszatával utánaeszközta:

- Igen, igen, mióta a parasztok között fölosztották a földet, azóta pusztulnak. Megöli őket a kisbirtok. Nem lett volna szabad megszüntetni a jobbágyságot...

- De Dávidka! Hiszen a maga szülei is... polgárok - kiáltotta Horkayné.

- Az, kérem, nem tesz semmit. Vagy a jobbágyságot, igen, föl lehetett volna szabadítani, de államosítani kellett volna az összes földeket...

- Államosítani az összes... földet! - ordított fel Horkay. - Micsoda beszéd ez már megint! Ezt már megint valami otromba könyvben olvasta!

- Dávidka, Dávidka - fenyegette meg kedvesen a felügyelőné ujjával a fiatalembert -, ez alighanem annak a festőnek a találmánya. Attól ragadtak magára az ilyen dolgok.

- Dehogy a festő - vörösödött el a gyakornok, s már izzadt a tarkója, s menni szeretett volna. - Hiszen Henry George... A földértékadóval...

- Nem megmondtam! Ugye, megmondtam! - kiáltott fel diadalmasan Horkay. - No csak menjen, édes öcsém, szórakoztassa a lányokat, az való magának, nem a telek vagy föld, vagy micsoda értékadó. Ezt csak bízza ránk. Majd ha öregebb lesz, akkor maga is foglalkozhat adókiivetésekkel.

A lányok kiabáltak érte, s a fiú kiment.

- Mi is van avval a festővel? Meg az egész családdal? Úgy tudom, ott valami pör készül, megtámadták a végrendeletet - érdeklődött a felügyelőné.

A többiek, akik nem vettek részt a társalgásban, minthogy nem helyi pletykáról s nem is főzésről folyt, most magyarázni kezdték, hogy a festő, illetve felesége, a legkisebb Kántor-lány, Irén, pert indított az orvosi bizonyítvány alapján a végrendelet ellen. Az öreg Kántor állítólag azért halt meg...

- Nem, nem egészen úgy van az - kezdte a jegyző -, az öreg Kántor egyike volt a legjobb eszű embereknek a faluban. Hát ivott, Istenem, egy-két decit ivott. De nem ártott az annak. Jó, rendes, becsületes ember volt. De hogy alkoholista lett volna... Csak a doktor találta ki...

- Valljuk be, bizony - kezdte kedvesen, anyáskodón a postamesterné, kövér, jóságos, egyszerű asszony -, hogy a mi öreg doktorkánk nem vizsgálja meg a betegeket valami alaposan...

- Hát ez az - jelentette ki Horkay keményen. - Ez az ember körorvos. Ez a mi körorvosunk. Itt az egyke oka, nem a földbirtokban. Micsoda ostobaság: állami földek! Orvost! Nem földértékadót.

De a tapintatlan gyakornok nem látta be, hogy a főnöke véleménye fontosabb, mint az igazság kiderítése. Minthogy még az ajtóban állt, s a kisebb postáslánynak magyarázta a jobbágyság felszabadításának hibáit, félfüllel hallgatta a bentlevők beszédeit is, mert úgy érezte, hogy nem

mondott el mindent, s befejezetlen szavai károsan munkálnak most a fogékony lelkekben. Azonnal a küszöbön termett, s belebeszél a vitába.

- De hiszen, jegyző úr, valamikor nem volt földje a parasztnak, sem az ókorban, sem a középkorban, s a legújabb időkben is, különösen nálunk, csak elenyésző száma a földművesnek rendelkezik földbirtokkal, s mégis...

- Nézze, Dávid, maga azt nem érti. Mert a görögöknél is kellett valakinek rendelkeznie, mint maga mondta, a rómaiaknál is volt földje a patríciusnak, meg nálunk is volt...

- De a helótának, aki dolgozott rajta, nem volt! Sem a rabszolgának! S ma sincs földje...

- Nézze, ez nem érdekel bennünket, az mégis lehetetlen, hogy a földművesnek ne legyen földje...

- De miért... hiszen a jobbágnak nem volt, s éppen jegyző úr mondta az előbb, hogy kár volt megszüntetni a jobbágyságot.

- De már *van*, érti, maga konok, már *van*!

- Dehogyan, hiszen a gazdasági cselédeknek... Ha pedig kell, akkor...

De Horkay, minthogy az asszonyok már zúgolódtak, hogy a Kántor-ügyet ilyen haszontalansággal megszakították, márpedig az sokkal jobban érdekelte őket, mint a földkérdés, de meg a lányok is a másik szobában követelték a fiút, hiszen a kártyázás megkezdődött (minden látogatás programja szerint a második pont), hát kituszkolta nagy szeretettel, de keményen. Homéri kacagás kísérte, s szégyenében szeretett volna elsüllyedni. A jegyző leültette konok gyakornokát a postáslány mellé, majdnem annak az ölébe, amit a tanítólány sápadtan nézett.

- Ide ni, hogy a fene a dolgát! Maradjon a helyén. Ki látta már, fiatalembernek ott jártatni a száját, ahol öregek vannak!

- Feri bácsi! Feri bácsi! Hozza ki Johannt is!

Az orvos azonban, minthogy kiülte már a kötelező időt, nagy hamar elköszönt, s menni akart.

- De maradjon még, doktorka! Mindjárt uzsonnázunk! Ne szaladgáljon mindig azok után a fránya kötelességek után.

- Ilyen doktor kell nekünk! De hiszen maga kezelte az öreget! Hát megmondhatja, hogy részeg volt-e vagy sem?

- Kezeltem, igen, de csak néhány napig - ült vissza az orvos. - Azt hiszem, ivott, de orvosi véleményt erre nem alapíthatok. Mikor én láttam, már nagyon rossz állapotban volt. A pupilláját meg se vizsgálhattam...

- Talán csendesebben kissé, mégis, lányokak vannak a másik szobában... - figyelmeztette Schullerné.

- Az öreg valamikor nagy legény volt. Derék, szép szál ember. Büszke, azt mondhatnám: gőgös. Neki nem lehetett parancsolni... Följárt Pestre, elintézte a község ügyeit, bíró volt, rendben tartott mindent. Józan ember volt. De nyakas. Így ismertem én, kérem, már hosszú-hosszú idő óta...

- De hát mennyi panasz volt ellene, hogy milyen rabiátus ember, fejszét fogott részegségében a feleségére, pénzt soha nem adott, a háború alatt is, ugye, édesem, mindenki megszédte magát, ők meg csak hanyatlottak, mert a pénzt bezárta a fiókba, és még a kulcsot se adta ki a kezéből. A feleségét hajszolta...

- Nekem sokat panaszkodott a felesége - mondta Schullerné, aki szomszédja volt Kántornak -, hogy milyen komisz ember az ura. Örök panasz volt az az asszony.

- Pedig ha a pör folyamán bebizonyul, hogy az öreg józan ember volt, amiben én nem kételkedem - ropogtatta a szót bátran a jegyző -, akkor kitöri a nyakát az öreg doktor. Mert akkor...

De a téma túlságosan is kényes volt, főképpen a jelen levő orvosra való tekintettel, s azért sokatmondó pillantással bezárta a beszélgetést.

Kint már visítotak a lányok, mert következett a program harmadik pontja: az éneklés. Amikor az este már annyira leszállott, hogy a kártyák figuráit nem lehetett látni, az egész csapat bevonult megint a szobába, s valaki a zongora mellé ült. Ezalatt a jegyzőné diszkrétan kisurrant a konyhába, hogy intézkedjen az uzsonna felől.

Félénken, gyámoltalanul zendültek meg a kissé lehangolt zongora húrjai, az asszonyok halkan tovább beszéltek ugyan, de a lányok egymás után énekelni kezdtek, s a szétfolyó Zerkovitz-dalokban élték ki mindazt, amit valóságosan kiélniök nem lehetett. Csókok, ölelő férfikarok, füledt éjszakák tomboltak fantáziájukban, csakhamar átszellemült képpel meredeztek a plafonra, s fújták, fújták érzelmesen, nyakukat kinyújtva, szemüket lesütve, megborzongva, vonítva, szűkülve, ábrándosan, meddő sóhajtások között:

*Elmúlt a legszebb álmom,
A-á-á-álmaimban minnndig csak őt lá-á-átom...*

Elhúzták, elnyújtották, végigszopogatták a kéjes nótát s a kéjes fantazmagóriákat, az áhított ölelés, az áhított, félt, reszketve kívánt szerelem fűtötte vérüket, a homályban lehunytt szemek mögött forró képek rajzoltak, a kéjek titkos aranyfüstje kábította őket, s a zongorázó, félénk kezek bátrabban futkostak a billentyűkön.

Még a tereferelő asszonyok is elhallgattak, s átszellemültek a gyönyörtől. Egyedül az orvos érezte úgy, mintha bünt követne el, hogy itt hallgatja a sötétben a szerelem szentimentális holdvilágára vonító lányokat, mert most kint volna a helye a sötét lebujokban, a pusztákon, a földes cselédházakban, a köhögő gyermekek, jajgató asszonyok, tüdőbajos férfiak között, a bűdös, nyomorult vackok fetrengő szenvedői között, ott lenne most az ő helye, talán keresték is már a beteget... Idegességében alig tudott uralkodni magán, mindene bizsergett, dühös volt s türelmetlen. Mit akar ő itt? Amikor idejött, annyira hívták, becézték, biztatták, hogy így meg úgy, támogatják majd, s a tervezett járványkórházzal is hiába állott elő, fontosabb volt a szabás, fontosabb volt a falusi pletyka színes léggömbje vagy mocskos sárkolonca, amit hol mint gyermekek ütök-bámultak, hol mint ganajturó bogarak görgettek maguk előtt, a kórházzal ugyan nem törődött senki. Ő azt hitte, missziót kell teljesítenie itt, az ország egyik legkorhadtabb csücskén, s valóban szép ebédeken szavalgatták is, különösen a jegyző, hogy ide el kell jönnie, mint jó magyarnak s kereszténynek. De egy lépéssel se haladt előre. Csakhamar belátta, hogy ő tulajdonképpen csak politikai eszköz Horkay klikkjének kezében, s a körorvos meg a bank ellen játszották ki mint adut. Mert hiába akarták kizárni a vén Fentős Manót a kaszinóból: nem lehetett. Hiába adtak be ellene feljelentéseket, hogy hazafiatlanul viselkedett: nem sikerült felfüggeszteni. Hiába kezdtek aknamunkát ellene a Munkásbiztosítónál, beletört a késük. Az öreg tartotta magát, s hangoztatta törhetetlen becsületességét, amiben nem is kételkedett senki. De ha már idejött Johann ebbe a fészekbe, ha már ide vezérelte a sors, hát állta a sarat, s megpróbálta hivatását olyan szentül teljesíteni, ahogy csak tudta. Ma este lett előtte világos, hogy a pör is, amely a Kántor-örökösök között a vén orvos

bizonyítványa alapján megindult, tulajdonképpen körorvos és jegyző, Bank és Takarékné közötti harccá női ki magát.

A nótázás percről percre szentimentálisabbá vált, a lányoknak már csak göndör sziluettjeit lehetett látni, odakint csobogott a halk őszi eső, idebent pedig a nők halk pusmogása, mert már nem tudnak némák maradni. Az énekszoba belevegyült a két fiatal segéd tenorja is, a tanítóné lánya altot énekelt, a felügyelőné élesen vinnyogta a szöveget, s odakint a másik szobában meggyújtották a nagy lámpát, hogy a terített asztal ragyogjon, s a poharak villogjanak, hogy pompázzanak a torták, a süteménydombok, a habos kávék leomló fűrtjei, a kések pengéje, az egész lukulluszi felkészültség, s illatát és páráit felbocsássa a köréző napvilágában.

- Na, gyerünk hát, együnk a vén, részeges néhai Kántor egészségére! - rikoltotta el magát az adóügyi jegyző, mert ezek a jegyzősegédek mind olyan ügyetlen emberek, mintha közigazgatást csak ügyetleneknek lenne szabad művelniök. A főnök úr, Horkay, ugyanis, mint látni való volt, súlyt helyezett rá, hogy azt az embert, akinek végrendelete olyan fontos volt, akinek végrendeletét tetejébe még ő is írta, józannak és tisztafejűnek tartsák.

Az orvos azonban, hiába volt minden kérése, az ozsonna elől meglepett, nem tudta elnézni ezt a társaságot, ezt a sok kalácsra, kávéra, férfira és pletykára éhes szemet, ezeket a jól táplált képeket, ezeket a többnyire ügyetlenül öltözött, szellemtelen, komolytalan figurákat, még túlságosan eszébe voltak azok a szörnyű képek, melyeket odafent látott Budapesten a barakktelepeken, még nagyon is érző és emberi volt a szíve, vagy, mint Horkay szokta mondani: „túlságosan mellre szívta a dolgokat”. Kötelességei nem hagyták nyugodni, keményen összevágta kamáslis cipőit, kezet csókolt sorba, meghajolt a sajnálkozó lányok előtt, kezelt az urakkal s ment.

A lárma, kacagás, huzavona, kínálgatás, terefere csakhamar elnyelte szapora lépteinek cuppogó kopogását, amint elsietett az ablak alatt. Sötét volt odakint, nyúlós, vizes, csettegő, csemcsegő sötétség, a kutyák dühödten ugattak, s a meleg, lámpafényes asztal végén borízú, kedves, joviális hangon ropogtatta a szót Horkay.

- Rrroppant komoly fiú. Igazán, talán komolyabb is, mint amilyennek fiatalembernek illene lenni.

- Ikkkeeen, ikkkeeen - bólogatott vele szemben barátságosan és kimérten a jegyzőné.

- Unalmas ember. Mindig tele van problémákkal - biggyesztette száját a kis hegyes Mariska, Schullerné idősecske, hamuszínű lánya, s kéjesen lefüggönyözte pilláival a szemét.

XII.

Alig múlt el a locsos tél, alig váltotta fel a sarat a por, Vilonyai géplakatos egy szép reggel paksamétákat kapott a postán, s nagy fejtöréssel sikerült rájönnie, hogy a végrendeletet csakugyan perrel támadta meg Irén, illetve férje, az embertelen, komisznak, vagyokra áhító, mindenütt csak bajt keverő festő.

Mikor Vilonyai megkapta az iratot, egy pillanatig azt sem tudta, mi történt körülötte, szemét elöntötte a vér, megfordult vele a világ... Ővele mernek ujjat húzni, ővele, ő nem érdemli meg azt a házat, amelyet már annyira megszokott, mintha saját maga építette volna, hogy ő menjen ki belőle valaha? Az lehetetlen, az képtelenség, arra gondolni sem lehet. De arra sem, hogy pénzzel fizesse meg azt, amit a végrendelet egyenesen neki hagyományoz, egész élete koronáját törje össze?...

Nem törődve senkivel és semmivel, azonnal rohant a kocsmába, s betört az ajtón.

- Hallottad, ez má mégis disznóság, pörüni akarnak! - ordította vörösen, képéből kikelve. - Itt az irat. A válasz. Olvasd csak.

Heldmann szó nélkül vette el az iratot, s olvasgatni kezdte. Komolyan, hozzáértően. Ez különböztette őt meg sógorától, aki irtózott az írott betűtől, mert nem tudta, micsoda csapdák rejlenek mögötte. Néha csóválta a fejét.

Majd letette térdére a papírt meg az ügyvéd kísérőlevelét, és rákiáltott Juliskára:

- Juliska! Mit ténferegsz itt a lábam alatt? Semmi közöd hozzá, hogy miről tárgyalunk. Menj a rohadt familiádhoz, amivel annyi bajunk van!

- Miket ír a gazembör, a disznó, a rosseb egye meg ütet, ahun van! - lármázott vérig ingerelve a géplakatos, és pipáját rágva úgy szaladgált kopogó csizmáiban a kövezeten, mint a ketrecéből kitörni és vérengzeni áhító vad.

- Miket ír össze az a bitang! Hogy az öreg gyakran összeesett az utcán! Hogy idegönök szedték össze! Ötet! Aki bíró vót, közbirtokossági elnök, aki az oskolát elintézte, aki jegyzőbb vót a jegyzőnél is, ötet szedték össze az utcán! Hogy ő vót részögös! Soha, soha az egy pohárnál többet nem ivott.

- Lehetetlen feltételezni, hogy egy körorvos az idült alkoholizmus és de... de... dementia seni... senilis közismert szimptomáit... - olvasta hangosan és rettenetes komolyan Heldmann. - Kati! Ereggy, hozd be csak a szekrényből azt lapos, zöld üveget!

- Dementia! Senilis! - ordított Vilonyai. - Még csak azt se tudom, miket mond rula. A gazembör. Összehord mindön aljasságot, rákeny mindön piszkot! A szégyöntelen. Sohase vót abba annyi tisztösség se, mint akár abba a kutyába ni, aki odakint kujtorog az udvaron. Má a pofája, az egész megjelenése ujan vót mindég, hogy az embörnek viszketött a tenyere, ha látta. Ne tudott vóna a familiába keverönni, hogy a...

Irtózatosan, csúnyán káromkodott.

- Nincs más hátra, mint vagy kiegyezni, vagy...

- Soha! - kiáltott sógora képébe a lakatos. - Neköm a végröndölet szent! Nincs akkor törvény, nincs igazság, ha én még pézér vögyem meg, ami az enyém!

- Akkor pedig be kell menni az ügyvédhez, és megcsináltatni a választ.

- Mögen mennek az ügyvédhez! Mögen nyúzassam magam!

- Hát mi? Talán én fizessem az ügyvédet?

Megint egymás arcába meredtek, mint a régi időkben, amikor még nem volt közöttük semmi üzleti vagy baráti viszony. A géplakatos úgy érezte, becsapták. Becsapta az apósa, mert olyasmit hagyott rá, ami csak álmatlan éjszakát és anyagi veszteséget okoz, becsapta a felesége, mert esztendőig élt a nyakán, s végül is csak szegyenbe és bajba sodorta; becsapta a sógora, mert magának megkaparította az új házat s a vénasszonytól várható örökrészt, azonban nem hajlandó vergődésében támogatni; becsapta a piktor is, mert olyan tudóvésznek, olyan gyengének, nyavalyásnak látszott, mint aki soha egy fillért a maga munkájával nem fog keresni, s nem éri meg a másnapot sem, de végül pört zúdított a nyakába, s úgy látszik, komolyan fel akarja forgatni a falut, becsapta Irén is, a sógornője, akit ő valamikor, mi tagadás, annyira kívánt lánykorában, hogy ruhákat, cipőt ígéretet neki, kísérgette a városban az utcán, rajta felejtgette áhító szemét, s egyértelmű vicceket mondott neki a jó falat reményében. Becsapta őt mindenki, mert ki hitte volna, hogy ide jut, pörrel a nyakában szinte naponta a városba kell utazgatnia, olvasni érthetetlen és vérlázító írásokat, ügyvéddel trafikálni, előlegeket adni,

bélyegeket fizetni, ha az ügyvéd kitelefonál a városból, még a telefondíjat is a számlához csapja... Aztán következik majd a tárgyalás, mi lesz ebből, mi lesz? Mindez a zavarodottság benne vibrált komor arcvonásaiban, és fekete cigányszeme közepén sárga fény gyűlt.

Nem tudott szólni, csak nyargalászott a szűk helyiségben, s aztán kiment, s elindult megint haza, de úgy, mintha üldözné valaki.

Megint berontott a vénasszonyhoz. De az már fel volt paprikázva, s lángoló képpel fogadta vejét.

- Megen avval a pörrel van bajotok! - kiabált nagy lélegzettel. - Megen. De engöm csak hagyjatok ki belülle, mer énnököm sömmi közöm hozzá. Tik csinyátátok. Nem én. Most osztán lássátok magatok. Engöm hagyjatok békébe.

- Hát! Mer maga nem is vót talán ott! - termett az ura háta mögött Mária úgy, ahogy otthagya a konyhát, vastag, zsíros karjain felgyűrt ujjakkal, tokáját kibegyesítette, vörös volt a képe s még szélesebb, mint máskor. - Mer magát talán ingyön ápótunk, mi? Mer magának ingyön hordtuk a doktort, patikát, ingyön hallgattunk a sok utálatosságait, panaszát, nyögését, hát! Mast osztán csinyájátok magatok! Hát! Még a názárénus pap is ett vót, hogy maga ne ártsa magát a végröndöletbe, de magának kellött! Hát!

- Avval persze nem törődik, hogy a lánya, a legkedvesebb, a nagyságos asszony, akit csak az nem kap meg, aki nem akari, hogy az miket ír ebbe az iratba a maga urául, meg az a gyalázatos gazembör piktör hugyan forgati ki az egész dogot, miket hazudozik össze? Hogy mi mindönnnek nem mondi el az a lány az apját, a gyalázatos, részögnek, aki az utcán hentörgött, tolvajnak, dementiásnak, meg a rosseb tuggya, minek még. Az magának sömmi. Mer az magának a legkedvesebb lánya. Nem az, aki ápuli, tisztogati, aki szenved magáér. Hanem a világ szemetje.

Az iratokból vett bő és nem egészen szó szerinti citátumokkal sikerült is a vénasszonyt végképp feldühíteni. Ő nem olvasta az írást, mert a Biblián kívül nyomtatott betűkre rá nem nézett, márpedig ez a gépírásos irkafírka olyan volt, mintha nyomtatták volna.

- Hogy még az apjárul mond ejenöket?! - riadt fel, s egyszerre méltóságos göggel egyenesedett ki. Mióta az ura meghalt, s ő volt a gazdaság látható és érezhető feje, valósággal megnőtt, megfőrfiasodott, szuverén akarat gyűlt ki néha a szemében, s erősen érezte, hogy ő valaki.

- Nem áttali az apjárul azt mondani, hogy részögös vót, az apjárul, aki főnnevelte, ellátta mindönnel, aki gyámolította, aki a tenyerén hordozta, az apjárul ejenöket, az a rossz lány?! Ez má méjség nagy bűn!...

Zúgott és kavargott az egész kaptár. A család felháborodása percről percre nőtt. Megérkezett Juliska, és mintegy véletlenül, de alighanem a kocsmában hallott szóbeszédnek szimatára jött fájósan lépegetve s nagy hasát tolva a komoly, kucsomás Kistót Samu is, fűjt és köszörülgette a torkát. A konyha zsúfolásig megtelt, s mindenki egyszerre beszélt.

- Nem löhet az, hogy egy halott apa emlékét az egész világ előtt így meg lehessön huncóni! - ordított Vilonyai. - Csak kapnám kezembe azt a zshivány piktort, majd megtanítanám én, de kalánnyal se szednék össze!

- Hogy az apátok vót részög... Hogy sömmit se adott... Hogy lopott, csalt, úgy kényszerítették rá a végröndöletre - abajgatta a vénasszony.

- Nem kell úgy ordéttani, még a ti zsebötökbe van a pénz - brummogta egykedvűen Samu s pihegett. - Minek a. Maj kibújik mindön.

- De így megcsúfítani az egész velág előtt! - jajgatott Kántorné.

- Hogy ű ivott? Az én apám? Az én édos jó apám? - visongatta Márka is egészen kikelve képéből. - Nem áttali az a gyalázatos lány az apjára azt mondani, hogy részögös vót?

- De még ha csak mondaná, de meg is ír! - fokozta a vénasszony.

Közben Kistót Samu, nem sokat hederítve az asszonyok lármájára s a szókat amúgy is fölösleges erőpazarlásnak tartván, letelepedett egy szalmaszékre, amely meggörnyedt alatta. Mindenfelől alaposan átböngészte az iratot. Végül is megtörölgette kétfelől a bajszát, s dörmögött valamit:

- Nem lesz ett baj - jelentette ki szárazon, s Vilonyainak nyújtotta az írást. - Maj a jegyző. Nem hagyhati az, hogy a doktornak igaza legyen.

Avval felállt, s megigazította nadrágszíját.

Márka már kikapta férje kezéből a papírt, s itt-ott belelapozva, horgászta belőle a neki tetsző, fogasabb szókat.

- Egyébként éppen alperes, Vilonyai Ferenc buzgólkodott az irányban, hogy gondnokság alá helyezték...

- Fentős Manó körorvos az orvosi bizonyítványt... éppen Vilonyai Ferenc kívánságára...

- Ez disznóság! Ez gázság! Föl köllene akasztani azt a gazembör piktort meg a doktort is, egymás mellé! - ordította a géplakatos megint, s pipáját rágva örült rohangálásnak indult a konyhában.

- Méghogy a Feri... - nyögte lemondóan, de bizonytalanul a vénasszony.

- Méghogy én! Hogy én! - toporzékolt dühödten Vilonyai.

Samu megint csak leült a szalmaszékre, igen óvatosan, nyugodtan s nemtörődöm képpel.

- Ez a baj. Ez vót a baj. Hogy akkor a Ferinek kellött.

- Alakilag sem szabályos... - böngészte Márka kegyetlen önkínzással. - Mert a végrendelkezés aktusánál... - Fölvisített: - Aktus!... Még ez is! Hát! Jelen volt a végrendelkező felesége, jöllehet a végrendelet őt anyagilag érinti, de jelen volt Vilonyai Ferenc is, aki pedig súlyosan érdekelt fél a végrendeletben, hiszen az ő javára történt a végrendelkezés...

- Mápedig én nem vótam ett! - jelentette ki a vénasszony, s határozott hangjával önmagát akarta meggyőzni.

- Hogy én bent vótam! Hogy én itt löttem vóna! Még tán én diktátam a végröndöletöt? Tán én is írtam alá?! - gúnyolódott keservében a géplakatos.

- De hát honnan tuggya?!

Ezt a kérdést Márka eresztette ki, s utána valamennyien elnémultak, olyan meghökkentő volt. Valóban, honnét tudnak Irénék minden apróságot olyan félelmetes pontosan?

- Az, az a bitang, annak ujan esze van, hogy mindig oda talál, ahová köll - dühögött keserűen a géplakatos. - Ujan vót annak a nyelve is...

- De még ejent ki ért, ejent ki ért - sóhajtozott Kántorné. - Hogy az ű apja részögös vót. Hogy ű vót részögös! Jaj neköm!

Növelte a felháborodást még az is, hogy lassan becammogott Punak Zsuzska, s ott hallgatta nagy áhítatosan az újságot.

Kántorné magyarázta neki:

- Látod-e, Zsuzska, mit kellett megérni öregségömrre. Hogy Irén pöröli a testvérét, a sógorait, hogy nem szégyölli, nem szégyölli! Osztán még az is ír, hogy az apja részögös vót, meg hogy te láttad, mikor fejszét fogott rá meg énrám, hogy te láttad! Hát láttad te valaha, hogy az apjik részög lett vóna? Még ejent! Az egész velág előtt megcsúfoli az apját! A halott apját!

Valamennyien belehadartak a beszédébe, dörögtek, visongtak, jajgattak, nem fért a fejükbe az a halottgyalázás, amit *írásban* követett el a legkisebb lány. Végtelen felháborító gondolat is volt, hogy amit ők olyan rendesen, gondosan, körültekintően kiterveltek, megcsináltak, körülépítettek, most valaki értetlenül, durván és kegyetlen kárörömmel összerombolja.

Ott álltak összezsúfolva a szűk konyhában, s valamennyien egyszerre beszéltek, s valamennyien átkot, kígyót-békát, bosszút követeltek Irén, de legfőképpen férje, a festő fejére.

Csupán Kistót Samu ült egykedvűen az ablak mellett, s bámulta őket besüppedt, apró, okos szemével. Néha megigazgatta homlokán a süveget. Majd, amikor már tökéletesen megunta az asszonyok és asszony módra lármázó Vilonyai sok szóbeszédét, fölkel, intett egyik vastag ujjával, hogy beszélni akar.

- Meg kell csinyálni a választ, osztán össze kell szödni a tanúkat. Hány tanút jelöntött be Irén?

- Van itt vagy harminc - számolgatta a tanúkat Vilonyai.

- Nohát. Akik ett vannak a faluba, azokat meg kell dógozni. Hát. Osztán a többi maj eldül a tárgyaláson. A jegyző nem hagyhati magát.

Avval szép lassan kiballagott az ajtón. Fájós lábai mintha éles kavicsokra lépegetnének, úgy emelgette a csizmáit. Eltűnt.

- Azt. Választ. Hát maj megkapik a választ. Abbul is láthati maj a bíróság, hogy itt egy böcsületös mestörembört akarnak kitúrni a jogos magántulajdonából. Láthati mindönki, kinek van igaza, annak-e, aki két kezével, munkával keresi a könyeret, vagy annak az éhönkórász, lusta, henye piktornak, aki csavargáson kívül egyebet nem csinyál, csak lop, csal, bujtogat, piszkoskodik. Maj aztán ott eheti meg a rosseb, ahun van.

- Hát! - visongott Márka is új erőre kapva. - Valamikor nem így beszéltek. Valamikor jó lett vóna az etthoni sok mindön, zsír, szalonna, kóbász. Amikor odafönt Pestön betevő falatjuk se vót.

- Akkor én még ócsón elbánhattam vóna velük - sóhajtott a géplakatos, és éktelenül bánta, hogy a nagy nyomorok idejében nem vette meg potom összegért Irén apai örökségét.

Egy elszalasztott uzsorázó-alkalom meggazdagíthatta volna.

- Amikor még leveleket írkáltak haza, hogy segítsenek rajtuk - folytatta az emlékezést Márka.

- Az, az, akkor még nem vótak ekkora urak - sajnálkozott a vénasszony is.

- Hát maj becsatolom én azokat a leveleket is, hadd lássa a bíróság, hogy hogyan követelöztek akkoriba! Maj megmutatom én! Megkeresöm azokat a leveleket!

S már futott is a géplakatos a szobába, hogy előkeresse Irén egykori leveleit, amelyekben segítséget és támogatást kért szüleitől a nyomorban.

Juliska az egész nagy hűhó alatt jóformán alig szólt valamit, csak gunnyasztott a dívány sarkába süppedve. Rettenetesen fájt a dereka, fájtak a lábai, minden tagja tépte, szaggatta, kínoztá, mintha szét akarna hullani, megtagadva a szolgálatot, amelyet annyi esztendőn át kíméletlenül teljesített. Valami különös apátia kötözte meg ennek az asszonynak egész lényét.

Néha felcsillant ugyan a szeme, amikor nagy és szép szavak villantak fel előtte: ház, föld, birtok, örökség... De aztán kialudtak megint a fények. Ő azt tervezgette, hogy valamikor elválík az urától, mindegy, hogy törvényesen is, vagy csak úgy, aztán visszahúzódik saját házába, saját földjére, saját kertjébe, s él szép csendesen, eltemetve fiatalságát, terveit, vágyait, emlékeit, eltemetve magát Heldmann urat is, akit a végzet az útjába vetett. De aztán ez is kialudt benne. Hadd csináljanak a férfiak, amit akarnak. Most már úgyis mindegy. Napról napra túrta az élet ostorcsapásait, viselte a jármot, robotolt, néha elolvasott egy-egy Courths-Mahler-vagy Herczeg Ferenc-könyvet, aztán... aztán kezdte élülről.

- Nekem mindegy, akárki nyeri meg a pört - mondta csendesen.

S érezte, hogyan állja el egész testét a gyűrötségs és mérgezettségs érzése.

XIII.

A tanúkat fogni kell, mint a könnyen sikló halat. Két ember kell hozzá, s harmadikul az, aki a tanút fogja.

Így Vilonyai is két embert vett maga mellé, egyik Heldmann úr volt, a másik meg Pallay Péter, az inas apja. Szegény ember kénytelen-kelletlen eszközül adta magát a gyászos esethez, mert ki akarta érdemelni fia felszabadítását, akit mestere folyton szidott és pofozott.

Ez a két ellenőrző ember aztán sorra megkérdezte a kocsmák sarokasztalainál, hogy emlékeznek-e az öreg részegeskedésére? Tudják-e azt az esetet, amikor eladott egy hold földet, s vissza kellett származtatni, mert akkor is részeg volt? Emlékeznek-e rá, hogy valaha is az utcán hentergett volna? Tudják-e, milyen nagyeszű ember volt szegény, mennyit használt a falunak, s milyen híre volt?

Hiába kerülték Vilonyait, ő felhajtott mindenkit, akire szemet vetett. Beszédsbe ereszkedett mindenkivel, s aztán kelepécét állított, s megfogta az emberét. Természetesen senki se emlékezett már arra, hogy néhai Kántor József valaha is többet ivott volna két deci bornál. Soha az ugyan össze nem esett. Híres eszű ember volt, sőt a hangja is gyönyörű. Nagy szolgálatokat tett a falunak, addig volt rend, amíg ő élt. Kár érte.

Legszívesebben semmire sem emlékeztek volna, de hát muszáj volt, mert nem lehetett kibújni. Ez a géplakatos megnyeri a pört, az biztos, hiszen a jegyző végrendelete nem lehet érvénytelen, akkor aztán gazdag ember lesz, megszedi magát, ő lesz a hatalmas, főbíróval, jegyzővel igen megértik egymást, hiszen ugyanabban a fazékban főzik a húsuakat, akárkinek kitörheti a nyakát, csak egy szavába kerül. Jobb nem veszekedni vele. Ha nem volt részeg az öreg, hát nem volt. Bánja rosseb. Rámondták. Hogy nem esett össze, hát nem. Ki törődik vele. Mondogatták azt is, amit Vilonyai meg Heldmann úr a szájukba rágott. Persze, többé nem lehetett már visszászívni, mert ott voltak a tanúk tanúi: Pallay Péter, szegény feje meg Heldmann.

Sőt, amikor a hosszú, sovány, fekete Banka József egyszer a jegyzőnél volt, maga Horkay Ferenc is úgy négy szemközt ráintett, hogy:

- Jó lesz ám vigyázni avval a végrendelettel, mert ha az öreg nem volt abban az állapotban, amiben kellett volna, tudja, hát magukat veszik elő, mert maguk írták alá mint tanúk.

Banka megmeredt, sűrűn pislogatta szénfekete szemét, és szemöldökeit egészen alacsony homlokáig tolt.

- Értöm, értöm én azt, hogyne érteném - dadogta, s világosság gyúlt az agyában.

Aztán meg Vilonyaival került össze véletlenül egy este a ház előtt, amikor már hazaballagtak a marhák is, csak egy-két elmaradt malac verte még a port az utcán.

- Hát izé - mondta Vilonyai nyomatékosan -, hogy is állunk avval a cseréppel?

- A cseréppel?! - döbbsent meg Banka.

- Meg aztán, izé, mi is vót még, kukorica, búza, azt nem is vettük belé a hagyatéki leltárba...

- Hát ami azt illeti... a cserepet... - vonogatta sovány vállát a koromfekete paraszt, s szemében megvillantak a gyűlölet késhegyei. - Maj visszaadom.

- Ráér - legyintett Vilonyai, s már el is kajtatott szorosan tapadó csizmáiban s pipáját rágva.

A Kántor család is, mint ebben a faluban s ezen a vidéken valamennyi, többé-kevésbé közeli rokonságban állott a lakosság felével. Kinyomozhatatlan származások, törzsökök egyesítették őket a múltak szinte történelem előtti homályában, s mindnyájan tudták, ki kinek sógora, ángya, komája, unokája, ötödik és huszonötödik unokatestvére, bácsája meg apóstársa. Így sok igazság volt abban, hogy a végrendelet tanúi is valamennyire rokonai voltak Kántornak, hiába tagadta kötelességszerűen Vilonyai. Most azonban, amikor a komoly pörnek híre futamodott a faluban s a vidéken, a bennszülött földműveslakosság egy emberként zúdult fel a festő ellen. A nyáj, mely évezredek óta együtt törte az irtást a mély erdőségekben, csodálatos ösztönnel érezte meg, hogy a betolakodó, a közébe nem való, az idegenszagú, az üldözendő jöttment festő, aki már évek óta nem volt ugyan közöttük, azonban otthagya idegen szagát, s magával rabolta a nyáj egyik csinos tagját: Kántor Irénkét, így Vilonyaiék ügye kezdett könnyűvé válni: ők ott voltak helyben, s érdekeik nagyjából azonosak voltak, a festő azonban messze, valahol Budapesten élt, s onnan irányította háborúját a falu ellen, ők legalább azt hitték, hogy így van, s így is érezték... Maga Vilonyai, az egész dolog spiritusz rektora táplálta is ezt a hiedelmet, s ugyancsak uszított sógora és sógornője ellen. Most derültek csak ki a tulajdonképpeni igazi gazságok. Most sül ki minden. Most bújtak elő Irén cselekedetei, bujálkodásai az egész falu minden férfival, most pattant ki a titok, hogy meg akarta lopni szüleit, sőt el akarta sikkasztani Kistót Samu nyolcvanezer koronáját is, amit rá akart bízni a szerencsétlen ember. De persze végül mégse bízta rá. Kiderült az is, hogy a festő nemcsak az öreg Kántort festette meg olyan helyzetben és állapotban, amely örökké szégyenletes lesz számára (a piktor számára is!), hanem jóformán az egész községet. Úgy hírlík, ezeket a kegyetlen portrékat ország-világ szeme láttára ki is állítja Budapesten, hogy mindenki lássa. De nemcsak Vilonyai és Heldmann dolgozott, hanem a vénasszony is szüntelen az utcákat járta.

Mostanában, különösen mióta a pör nyilvánvalóvá lett, és a nyár is kibontakozott, Kántorné ereje szinte tökéletesen visszatért. Már alig-alig nyögött néha, legfeljebb akkor, ha valamit mással akart elvégeztetni, például a mosást, takarítást.

De ha az idő alkalmas volt már a kerti és mezei munkákra, azonnal jobban lett. Főképpen most, hogy ő volt az egyetlen, szuverén úr a földeken és házakban. A régi házat nem is engedte át többé Vilonyainak, hanem kiadta bérbe egy bácskai sváb asztalosnak. Azzal érvelt, hogy őt, szegény, beteg öregasszonyt akárki megölhetné éjszaka egyedül, míg így, ha Vilonyaiék ott laknak a konyha mellett, nincs oka félni semmi földi bajtól. A régi ház meg csak nem állhat üresen? Bérbe adta, s úgy tervezte, hogy a bér egyharmadát elküldi Irénnek, hátha akkor abbahagyja a pört. De Irén ügyvédje felvilágosította, hogy ügyfelének semmi szüksége a pénzre, s nem is reflektál rá. Erre összeszedett a padláson egy láda mogyorót és diót, a szekrény tetejéről legféltettebb s legsárgább almáit válogatta ki, s ezt a küldeményt indította útnak Irénhez. Azonban három nap múlva a láda visszaérkezett felbontatlanul. A vénasszony szívét keserű fájdalom facsarta össze. Hát a lánya, a kis unokája nem fogadja el az ő mogyoróját, almáját! Sorra járta a szomszédokat, a plébános házvezetőnőjétől Schullernéig

mindenkinek elpanaszolta lánya keményszívűségét, s a vénasszonyok úgy bólogattak szürke kontyaikkal, úgy csárogtak, abajgattak, mintha papagájok lettek volna.

- Nem is Irén a hibás - mondogatta a pap asszonya.

- Abban az istentelen festőben van a dolog nyitja - sóhajtgatta Schullerné. - Majd meg is veri az Isten.

Így mindenkit meghatott Kántorné keserve, anyai árvasága, s ő vitte ezt a hosszú, szomorú és díszes uszályt végig a falun reggeltől estig. Díszelgett benne, íme, az elhagyatott anya, akit mindenki kifosztott, akinek végtelen szívéből mindenki metszett egy darabot, s a szív mégis szív maradt, megbocsátó és szelíd. Elmondogatta Irént legkedvesebb lányának, akit csak egyszer szeretne még látni az életben.

De mióta a maga pénzét költötte, s nem kellett az öregtől kilopni s kikoldulni a sovány garasokat, azóta nem költött orvosságra jóformán semmit. Fejláza, gyomoridegje elmúlt. Nem nyaggatta rokonságát a lubilomért és pásztor königért, csak az olcsóbb kárlszbádi sójához ragaszkodott még némileg. Egészen kiegyenesedett, megnőtt, megvállasodott, rátette tenyerét a földi javakra, számon tartotta a búzát, kukoricát, krumplit, szüntelen a padláson, pincében, góréban jött-ment, gondosan vizsgálta régi befőttjeit, nem romlanak-e - mert akkor meg kellett volna enni -, az almára is gondot viselt, egyszóval érezte magát, érezte a vagyont, s érezte, hogy akik körülötte lótnak-futnak, mind rá vannak többé-kevésbé szorulva.

Bizony, Kántorné kikupálódott, levetette régi bőrét, napról napra erősebb lett s feledékenyebb. Már úgy gondolt vissza férjére, mint a legszebb, legokosabb, legjobb emberre, már nem volt nyomuk az ütlegeknek, a megaláztatásoknak, minden elmúlt, s ő felháborodva mondogatta Schullernénak:

- Még azt merik állítani, hogy az én férjem vót részögös!

Az özvegy tanítóné kis varjúalakja ide-oda ingott a méltatlankodástól, s kijelentette, hogy ő hajlandó bizonyítani, hogy Kántor szorgalmas, józan ember volt. Vilonyaiék pedig hónapokon át önfeláldozóan ápolták az öregeket.

Csak nem lehet hagyni Horkayékat avval a zsidó doktorral szemben...

A zúgó, felkavart faluban úgy járt-kelt dr. Fentős Manó, mint az ártatlanság szimbóluma. Megitta rendes feketéjét Heldmann kocsmájában, s nagy jogi fejtegetésekbe bocsátkozott. Pillanatig sem kételkedett a festőék sikerében, hiszen ez egyszersmind az ő sikere is lesz. Lassan kavargatta a barna folyadékot, Hölgycigarettát szívott mellé, s vizenyős szemét a vele vitatkozóra szegezve, bőven, megállás és pihenő nélkül sorakoztatta fel ellentmondást nem tűrő érveit. Meg sem hallgatta a másikat. Belezagyvált a beszédébe, s ment a maga egyenes útján. Rázogatta kissé csúcsos koponyáját, s élénken gesztikulált, szinte a kezével magyarázott.

- Akkor jó volt az én bizonyítványom, amikor maguknak volt rá szükségük, most meg nem jó? Hát akkor megfelelek én annak a célnak, most meg nem felelek meg? Akkor orvos voltam? Most nem tudom, ki az alkoholista? - vágta a kocsmáros szemébe nagy felháborodással, de harag nélkül. - Hát majd ha engem kihallgat az a bíró, majd én megmondom neki, hogy hogyan áll itt a dolog. Csak bízzák rám. Majd elmesélem én, hogyan történt minden. Legyenek nyugodtak.

A vita rendesen hatalmas veszekedésbe fulladt, a körülállók szintén letették a garast, megmondogatták véleményüket, s a doktor képe kivörösödött, kezei mint szárnyak csapkodtak a levegőben, Heldmann úr csak nehezen tudta megőrizni társaságbeli emberhez illő magaviseletét, s legszívesebben felrúgott volna minden formát. Néha úgy ordított, mint a vadállat, csapkodta a fehér szalvétát, hol ki-, hol meg berohant, sőt megtörtént, hogy hajbakapott

valamelyik vendéggel, s lett nagy ordítózás, láрма, röhögés. A doktor hangja túloldította a zsvajt, érveit belekiabálta a tumultusba, szemei kidagadtak, képe vörös volt, mintha megnyúzták volna, s ki volt kelve minden eredeti formájából.

- Az lehetetlen, hogy akadjon bíró, aki igaztalan ügyet védelmez! - ordította. - És én egy percre sem fogok megtántorodni, mert akinek eszébe jut, hogy tisztességtelen is lehetne, az már nem is tisztességes!

Fentós Manó az utcán is többet mutatkozott, mint azelőtt. De az utcára tette át jóformán egészen tartózkodási helyét Vilonyai is, meg nem szűnt a nagy futkosás kocsmából kocsmaiba, majd meg haza, aztán megint valamerre, valamelyik rokonhoz, ismerőshöz, akinek tanúbizonyosságára szükség lesz. A kalapács alig forgott mostanában a géplakatos markában, jóformán minden munkát, ami akadt, az inasok végeztek el. Fogadott melléjük egy fiatalembert segédnek, azonban olyan nyomorúságos bért fizetett, hogy a legény egész nap lehetőleg amerikázott, s a szabotálás ráragadt a két szurtos inasgyerekre is. Így aztán növekvő keserűséggel állapította meg, hogy a kuncsaftok fogyton-fognak, a kereset erősen csökken, sőt tetejébe még az ügyvéd is napról napra küldözgeti halványkék borítékait, s hol ilyen, hol amolyan jogcímen rendelteti be a városba. A géplakatosnak soha életében még nem akadt annyi dolga a városban, már Lidát is tökéletesen elhanyagolta, mert odabent, ha estefelé megivott egy-két pohár bort, s a rózsaszín harisnyás, elegáns szép lányokat láthatta, nem állhatta meg, hogy be ne látogasson hozzájuk. Lida mégiscsak inkább szerény cselédje, mint csillogó udvarhölgye volt a szerelemnek. A pénze folyt, s hiába volt minden könyörgés, láрма, dühroham és érv, a kocsmáros csak a vállát vonogatta, s nem volt hajlandó tekintélyesebb összeget befektetni a pörbe.

- Itt csak te fizethetsz, Feri - mondta neki nyugodtan -, akár megnyered a pört, akár nem. Mert ez a te érdeked.

A doktor inkább a békés megoldás mellett lett volna. Ajánlgatta is az ivó sarkában, hogy egyezzenek ki Irénnel, vegyék meg az egész apai részt, mert jobb a sovány kiegyezés, mint a kövér per. Abból már úgyse lesz semmi, hogy a rokoni kapcsolatok helyreálljanak. Sokkal nagyobb távolság van közöttük mindenféle tekintetben. Válganak el végképp. Fizessék ki, aztán vége.

Vilonyai némely gyenge órájában hajlandó lett volna inkább kifizetni az egész örökrészt, eladni a cséplőgépet, s a Kereskedelmi Bank mint Hitelszövetkezet és Altruista R. T. szűken csepegő pénztárából felvenni borsos kamatra váltóhitelt, csak szabaduljon a pör nyűgétől. De akkor előállt a vénasszony:

- Az nem lehet, hogy kifizessétök! Az nem lehet. Mer annak a kezébe nem szabad pénzt adni, mi lesz akkor, minnyát elköti!

- Mér nem vött neki stafírungot, bútort, mér nem látta el amivel köll, mi?! - bosszantotta Vilonyai. - Mast osztán mirajtunk pörüli a hozományát, a ruháját, még az én lakbérömet is. Ha megítélik neki, akkor mehetök kódulni. Hogy a rosseb az ilyen famíliát má régön ette vóna meg, aki csak az én bürömön él!

XIV.

Azt is el kell ismerni, hogy ebben a perben, amely már eleve a jegyző-párt győzelmi kilátásaival indult, a festő ügyvédje remek sakkhúzást alkalmazott. Kérte ugyanis a törvényszéket, hogy magában a faluban hallgassák ki a tanúkat, már csak kényelmi és takarékosági szempontból is, hiszen huszonnyolc-harminc tanú berendelése nemcsak hosszadalmas, hanem költséges is. A törvényszék helyt adott a kérelemnek, noha a Vilonyai-Heldmann-kvartett jogi képviselője:

Gombai Elek erősen tiltakozott ellene. De a fiatal ügyvéd, aki Budapestről utazott le a vármegyei székhelyre, hogy barátja ügyében buzgólkodjék, olyan ambiciózusan s kedvesen okolta meg indítványait, hogy a bíró nem tudott ellentállni. Amit tehát dr. Gombai kezdettől fogva ellenzett: bekövetkezett. A budapesti kartárs mégiscsak találkozni fog a peres atyafiakkal, s rá fogja venni őket, hogy fizessék ki Irént, akkor pedig oda a zsíros per. Savanyúan hajtotta meg magát a bíró előtt s mosolygott.

Ez a fiatal ügyvéd, Göllner Oszkár, még csak nemrégiben tette le vizsgáit, s nem annyira jogi tudására, mint inkább valami különös, szinte művészi invenciójára alapozta sikereit. Ebben az esetben is azonnal átlátta a helyzetet, s így gondolkozott:

- Az ügyet alighanem elvesztem. Mert ha az orvos vallomása ingadozó vagy értéktelen, akkor a bizonyítványra nem adnak semmit. Nincs más mód: ki kell egyezni. Igen ám, de hogyan egyezzek ki, ha a pert elvesztem? Úgy, hogy lecsődítem a faluba a bíróságot, ott rendezem meg a cirkuszt, s a pasasok vallani fognak, mint a karikacsapás, ha meg nem vallanának, majd meggyúrom én Vilonyai uramékat ott helyben...

Már napokkal a tanúkihallgatás határnapja előtt forrt és kavargott a falu. Vilonyai sápadtan, étlen-szomjan szaladgált az utcán, hol itt, hol amott tűnt fel görnyedt, baktató alakja, pipája füstje és nyúzott sapkája. Végső megbeszéléseik folytak a kocsmában. Nagy karéjban ültek ott az összes közletről érdekelt emberek, a hosszú, fekete, tatárképű Banka Jóska, a tudományos, bőszavú Nótárius Pallay Mátyás, aztán szerényen, mint fia mesterének oldalán illik, Pallay Péter, továbbá Kistót Samu és fia, a máris tekintélyes pocakot növesztett és táblásképzű Lajos. Ott volt még a zöld, kerek asztalnál Juliska is, de ő csak néha ereszkedett a beszélők közé, máris hajtotta az ura, aki ma rendkívül ideges volt, s lapos pillantása, néha-néha felvörösülő ábrázata veszedelmes indulatokat árult el. Szalvétáját hóna alá csapva, néha kirohant a konyhába, onnan behallatszott éktelen lármája, csattogtak keze alatt az edények, és zengtek az üvegholmik. Majd megint kiszaladt az asztalhoz, bort hozott, odahajolt valakihez, mosolygott, s előkelő külseje alá rejtette izalmát.

Maga a géplakatos nem tudott így uralkodni magán. Borotvátlanul, sárgán, lesóványodva s örökös pénz bajain töprengve gunnyasztott a sarokban, s ha megszólalt, hangja felcsattant, szeméből kigyózott a sárga düh és fekete komorság. Már nem volt nyugvása sehol, odahaza az asszonyok nyaggatták örökké, belezavarták saját hálóiba, örökös harag, gyűlölködés, kárhooztatás, ronda szavak posványlottak körülötte, hetek óta alig dolgozott, csak szötte terveit, utazgatott, s a bankba futkosott, ahol a könyvelő kalligrafikus betűkkel, de gyanús helyesírással fogalmazta válaszait az ügyvéd uraknak. Aztán meg apró szívességeket tervelt és hajtott végre, kis adományokat a tanúknak, vadat, halat s mi jó falat: baromfi, tojás akad egy falusi ház körül, meg szalmát, polyvát, töreket a gazdáknak, avagy valamit ingyen megjavított, mert mióta a tárgyalás napja veszedelmesen és komoran közelgett, nyakra-főre akadt a majdnem harmincra rúgó tanú között bőven olyan, akinek sürgős javításra szorult vagy a varrógépe, vagy a szelelőrostája, permetezője, s azokkal aztán küldte a gyereket, vagy maga cammogott. Garmadával álltak a műhely körül a szőlőprések, rossz záruk, kályhák, még aratógép és gázvilágító-berendezés is akadt, az előbbi egy Bácskából jött sváb gazdáé, a másik meg Dvoráké. Ez a kocsmáros ugyancsak kihasználta a soha vissza nem térő alkalmat, mert még a cséplőgépet is odaküldte idejekorán, s úgy számított, hogy a dob-esztergályozásokat és páternoszter-javításokat majd ingyen hajtja végre a törekvő iparos. Ezek persze jócskán emésztették a munkaidőt, anyagot és a pénzt, úgyhogy Vilonyai, amikor ezekre az ügyekre gondolt, dühösen és fogcsikorgatva dünnyögte maga elé a kocsmasztal mellett:

- Ha ez így mén tovább, hát batyuval a hátamon mehetök el innét!

- Azok csak azt akarják - mondta neki a sógora, s a többiek helyeselték. - Minden csak azért történik, hogy te innen kipusztulj.

- Bár soha be ne töttem vóna a lábamat ebbe a rohadt famíliába!

Jött a doktor is, feketéjét a másik asztalhoz kérette, s leült, mintha újságot akarna olvasni, de minduntalan átbeszélt a másik asztalhoz. Ő aztán olyan nyugodt, szilárd, biztos, alapos és jól informált ember volt, amilyen messze környéken nem akadt még egy.

- Hát nem volt részeges az öreg Kántor? Hát maguk már nem emlékeznek rá, hányszor ittak vele, hányszor támogatták be a kapun? Hát maguknak a sárban hentergő is józan?

- Nem vót az pedig részög! Ki meri állítani, hogy a Jóska bácsi részög vót! Az nem igaz! Az hazugság!

- Közbirtokossági elnök vót meg bíró, meg más mindön hivatalba is benne vót, annak nem vót sömmi baja, csak az az egy, hogy okos vót!

- Hej, bárcsak mast is ü lenne a közbirtokossági elnökünk - sóhajtotta Nótárius Mátyás. - Akkor vót okszerűen vezetve a közbirtokosság, amikor még ü vezette.

- De szépön is tudott éneköni, temetésökön úgy elmondta a halottas éneköket...

- A papa... A papának csak egy baja volt - dörgött közbe Heldmann is, és valamennyien helyeselték. - A papának csak a jó szíve volt a baja, azért látszott néha olyannak, mintha ő rendesen... rendszeresen és formálisan ivott volna. A papánál józanabb, körültekintőbb, gondosabb gazdát, családapát, férjet nem ismertem.

Rettenetesen zúgott az asztal. Helyeselték a kocsmáros szép szavait, amelyeket, mint mondta, kötelességből és kegyeletből tartozott elmondani a megholt emlékének sárba rántása ellen.

Éppen, mikor ezeket a formás szavakat elmondta, berontott a terembe Vilonyai nagyobb fia, lihegve, izzadtan, kormosan és olajosan.

Valamennyien odafordultak, s megdöbbenve nézték a fiú feldúlt állapotát.

- Na, mi az megin, mi a rosseb? - ijedezett a géplakatos, mert annyira keveset várt a szerencsétől, hogy bajt sejtett mindenütt.

- Ég a cséplőgép! Ég a cséplőgép! Körtépusztán kigyulladt az asztag!

Néhány pillanatig olyan dermedt csend szakadt a sötét ivóra, hogy a szű percegését is hallani lehetett a rossz asztalokban.

Aztán zűrzavaros láрма kerekedett. Mindenki felugrált. Összevissza ordítottak az emberek, s tódultak az ajtó felé. A géplakatos néhány ugrással az ajtóban termett, aztán kilódult a piactérre.

Odakint a rekkenő nyári délután álmosan hullámozott a házak fölött, néma nyugalom és békesség kéklött az égen, a nap ragyogott, baromfiak szemeztették a porban elhullatott gabonát, s a szederfák sötétzöld levelei lekonyultak. De már recsegő trombita harsant a bank felől, s nagy vágatással közeledett a csillogó fecskendőkocsi is, zörgött, zengett és villogott, a nehéz muraközi lovak hányták rengő farukat, s úgy tettek, mintha nagyon akarnának futni. Itt-ott előkerült egy sisakos legényke is, felkapaszkodott a fecskendőre, s már a másik kocsival, melyen vödrök és kigyószerűen összetekert tömlők voltak, ott feszített a bank könyvelője is, tűzoltóparancsnok főképpen, kék zubbonya tengerészhez tette hasonlatossá, hájas mellén a sípok és kürtök zsinórja feszült, fején hősi tarajos sisak szikrázott, mint római gladiátorén. A kissé már elhízott úr fel-felállt a kocsin, és vörös képpel parancsokat ordított az álmos

házsorok közé. De a tüzeset nem keltett olyan izgalmat, mint egyébként szokott. Körtépuszta ura, a kis kemény Borsay Lajos igen barátságtalan ember volt, s goromba gögijében gyakran cselekedett ostobaságokat.

A géplakatos azonban hiába rohant, hiába, hiába, messziről látta a gomolygó füstfellegről, a felszálló pernyéről és szikráról, az egész borzalmas máglyáról, amely feketén és vörösen rajzolódott az égbe, hogy az ő legdrágább kincse, a cséplőgép, mellyel nyaranként egész kis vagytonokat rostálgatott össze, menthetetlen. A nyárfás, ligetes környékről, a közeli kis falukból összesereglett a nép, s tódult a tűz felé, mintha a nagy láng vonzotta volna őket, de Vilonyai nem látott sem embert, sem dombokat, sem tarlót és ligetet, csak a sárga és piros lángkoronát látta, s fölötte a súlyos, fekete füstöt, mely távolabb letelepedett a mezőre, s mint keserű szagú fátyol lengett a fák koronái között.

*

A vénasszony már megnyugodott valamennyire, s Márka, aki körülötte sürgött, s gondoskodott róla, hogy pillanatig se maradjon gyámolító és ösztökélő nélkül, kimerítette a legrútabb szavak és legszemenszedettebb valótlanságok forrását, minden becsületet leszedett már mind Irénről, mind főképpen a festőről. Valamennyien biztosra vették, hogy a nagy napra, a tanúkihallgatásra eljön Budapestről a harmadik lány, s vele érkezik a férje is, kit annyiszor s oly rútul megemlegettek az utóbbi időben.

- Jaj, jaj neköm, csak hát láthatnám mégis azt a lányt - nyögte Kántorné készülődés közben. Fekete ruhát vett magára, nagy gonddal kötögzette fekete kendőjét, s olyan izgatott volt, hogy szinte remegett. - Jaj, jaj, csak hát gyünne meg az a lány...

Márka alsószoknyában járt-kelt, ő is tisztességesen ki akarta húzni magát, hisz ott lesz a fél falu. Így alsószoknyában és ingvállban látszott meg, milyen erős, nagy és zsíros, karjai párnásak, vállai gömbölyűek voltak, s rövid alsószoknyájából kibukkantak takargatott, egyvonalú, vastag lábszárai. Csodálatos, hogy a géplakatosnak nem vásott már a foga erre az asszonyra, aki annyira a gusztusa szerint való volt. De Márka maga is rideg, érzéketlen nő volt már, a kemény marakodás reggeltől estig évtizedeken át, a sóvár vágyakozás mindig több és több vagyton után, lassanként megőrlötte azt a csekélyke érzékenységet is, ami valaha lánykorában megvolt benne.

A nagy öltözködésben minduntalan odaugrott az ablakhoz, s leste, vajon mi is történik odakint az utcán. Akkor ballagott az ablak alatt Márton János is az apjával, komótosan, halk beszélgetésbe merülve, az a Márton János, aki olyan meleg barátságban élt a kitűrt segéddel, s hordozkodni is segített neki. Márikát hideg verejték öntötte el arra a gondolatra, hogy ez a Márton jó barátja volt a festőnek, gyakran éjfélig vitatkoztak, s úgy beszéltek, ma is leveleket váltanak egymással.

Miket is fog ez vallani, miket, a legkényesebb, legföltettebb titkokat teregeti majd ki a bíró előtt, hiszen ez nem hazudott még soha, ezt a lassú, hallgatag legényt nem lehet arra rávenni, hogy ferdítsen. Majd ez tanúskodik a festőék igaza mellett.

Ott ment azután még egynéhány tanú, s a plébános gazdasszonya is erősen kászálódott kifelé a házból, látszott azon is, hogy reszket a szíve, nagy eset ám ez, az egész világ előtt kitergetik a család szennyését, egy egész falu előtt írásban vádolják részegséggel, hülyeséggel s más rettentő bűnökkel. Mindenki, az egész világ elítéli ezért a harmadik leányt, aki testvérei ellen nem állott porbe szállni. Bosszúból és haszonlesésből.

- Jaj, jaj, minek is kellött megérni a mai napot - jajgatott a vénasszony.

- Köszönheti ezt annak a legkedvesebbnek - jegyezte meg epésen Márka, s valami nehéz, zsákszerűen szabott ruhát húzott magára a fején keresztül, egészen bokáig érő s derékban iszonyúan szűket.

- Nem hittem volna, hogy erre szültem a gyerekeimet.

- Osztan ne butáskodjon ám a bíró előtt. Csak mondja meg, hogy mink nem beszéltünk ám össze, meg hogy az öreggel magának ugyan nem vót baja soha, mer nem is vót, meg hogy az Irén vót az, aki zsarót, meg annak az ura, akit ki akartak verni az egész községből. Hát!

- Jaj, jaj, mit is mondjak, neköm minnyá egyformán gyereköm, nem mondok én sönkire sömmi, az uram meg az uram vót, akármilyen vót, nem tehessünk róla...

- Hát pedig csak a tiszta színigazat kell ám ott mondani. Hát! - visított rá Márka, s végig szorosan begombolta a blúzat, amelyből itt is, ott is dagadt a zsírja, begombolta szorosan és pontosan, szemérmesen. Teljes díszben állott a kopott keretű tükör előtt.

A vénasszony is ott állt az ajtóban, s fekete ruháját, fehér kendőjét oly szertartásosan hordozta, mint egy anyacsászárnő. A fehér kendőt reszketeg, barna kezében tartotta.

- Jaj, jaj, legjobb én etthon maraggyak, olyan beteg vagyok, alig állok a lábamon...

S ahogy kilépett a küszöbön, már arcára erőszakolta a nazarénusok szende, alázatos, rideg, visszautasító arckifejezését, szemét lesütötte, s lassan lépkedett, mint az Úr szentjei.

Márka az oldalán lépkedett kacsázó járással, s szaporán vizsgálta az utca képét, a szegényt, amely minden sarokról, minden fa koronája mögül a nyelvét öltögette rá, és a szemébe röhögött.

A kocsmában találkoztak a férfiakkal és Juliskával. Az is feketében volt. Heldmann szintén. Fején fekete keménykalapot és kezén barna bőrkesztyűt viselt. Olyan volt, mint egy diplomata, vagy mint egy grófi kocsis. Olyan nyugalom tükröződött előkelő, kemény vonalú ábrázatán és egész külsején. Csak a szemén látszott meg, hogy ideges, és a hangján, hogy haragos.

Mikor valamennyien elindultak a községháza felé, éppen akkor fordult be a faluba a város felől a nagy fekete autó, mely a bírót s az ügyvédek hozta. A hatalmas porfellegből, mely a nyári reggel napfényében gomolygott, csak lassan és nehezen bontakozott ki s tűnt elő fekete teste, biztos iramodással rohanván közelebb és közelebb. Morajlására azonnal az utcán termett a község minden vakációzó gyereke, korra és nemre való tekintet nélkül. Mikor aztán a gépkocsi beért a házak közé, rettenetes versenyfutást rendeztek utána, sőt egy kölyök felkapaszkodott hátul a málhatartóra, és onnét öltögette nyelvét a gyalogosokra.

De nemcsak a gyerekek, hanem a felnőttek is tömegesen tódultak a kapukba. Különösen pedig a vénasszonyok. Ezek feltűzelve lengették piszkos, gyűrött bikláikat, s fogatlan szájukkal összevissza, egymáson keresztül-kasul rágták a borzasztó újságot s az idegen embereket. Aznap alig volt munka a mezőn. A bírói idézések a cséplőgépek mellől szólították el az embereket, s a körös-körül dolgozó gépek mind megálltak, csak egy árva dongott halkán valahol, s álmos, egyhangú légydünnyögéshez hasonlóan hol magasan, hol mélyen eresztette halk hangját.

Az autó lassan befordult a sarkon a községháza felé, s a gyerekhad visítva száguldott utána.

Ott már nagy tömeg ácsorgott. A községháza volt egyszersmind a körorvos székhelye is, azért Fentős Manóéknál a cseléd már ott gunyasztott egy törött ablaktábla mögött, s leste a jövevényeket, majd hirtelen eltűnt. Az egész ház meglepően misztikus volt és zárkózott.

Vakolata szinte teljesen lemállott már, s az ablakokat keretező cifra akantuszlevelek hervadtan, csonkán szomorkodtak a javarészt törött üvegek körül. Nagy kapuboltozata alatt a téglá már olyan vásott volt s oly hiányos, hogy minduntalan kátyúba lépett a vigyázatlan. Hátul, a rendetlen udvar végén volt a községi tanácsterem, ha ugyan teremnek lehet nevezni egy inkább szűk, mint hosszú szobát, melynek vályúszerűen kikopott padlóján szinte lehetetlen megállni, s ablakai papírral és pókhálóval vannak beraggatva.

Az autó már ott állt ez előtt a rozzant, szerény, süllyedő épület előtt, s a porköponyeges emberek lekászálódtak róla. Legelőször a törvényszék bírója szállott le szürke ruhában, szürke kalapban s irattáskával a hóna alatt. Igen szimpatikus, alacsony, vézna ember volt a bíró, okos szemén nagy teknőshéj-pápaszemet viselt, halkán beszélt, s udvariasan segített a jegyzőnek a kiszállásnál. Mellette ült a jegyző, sovány, vékony fiatalember, nagy, fekete bőrtáskával és kissé megviselt porköponyegben, borotvált arca szenvtelen volt, s a szeme hideg és kemény. Majd a két ügyvéd következett, nagyon udvariaskodtak egymással, a budapesti meglehetősen alacsony, fiatal férfi, arcáról sugárzott a gyermekes jókedv, egészség és bohémia. Egészen borotvált arcú ember volt, s ez a borotváltság csak jobban kiemelte kerek, egészséges képét s gyermekes vidámságát. Udvariasan, akasztófahumorrally fogta meg dr. Gombainak, Vilonyai ügyvédjének karját, és segített neki. Különben egész úton festő barátjának: Erőss Sándornak nagyszerű talentumáról beszélt, s a bíró, aki olvasott már a fiatal művész műveiről, s társaságban is hallotta a nevét, meglepő tájékozottságot árult el az újabb magyar festészetben. Érdeklődéssel hallgatta Göllner szellemes, vidám és szórakoztató csevegéseit.

De bár az ügyvéd elszánta magát mindenre, amikor Budapestről kihúzta a lábát, azt a nívótlanyságot, azt a piszkot, rendetlenséget és balkáni állapotot, amit az országnak ezen a csücskén tapasztalt, mégse várta volna. Útközben gyakorta fel is kiáltott, amikor egy falun mentek át:

- És ebben a fészekben kellett annak a fiúnak szenvedni!

Majd meg egy más faluban:

- Most már értem, miért került az a lány ellentétbe az apjával!

Néhol majdnem kifordultak az óvatosan cammogó autóból, s Göllner megvallotta, hogy:

- Nem csodálom, ha azt a kitűnő művészt nem értette meg senki ezen a vidéken. Ahol ilyen utak vannak...

Mindent megkoronázott azonban a községháza s a doktor lakása. Mert Göllner első dolga volt természetesen, hogy bekopogott Fentős Manó rendelőjébe, s tudtára adta az ügy koronatanújának, hogy sem Irén, sem a festő nem tartja szükségesnek a személyes megjelenést, azért sokkal egyszerűbb lesz a dolog, mint amilyennek látszott. Végigbotorkált egy gyanús, sötét folyosón, amelynek karbolszaga volt, s amelyet ősrégi, kopott, foszlott futószőnyeg takart. A falak sötétszürkék voltak az évtizedes piszoktól, s olyan foltosak és sávosak, mintha dühös szolgálók mosogatólével öntötték volna le. A falaknak penészhordó szaguk volt. Göllner, minthogy senki sem jelentkezett, beljebb merészkedett a barátságtalan hajlékba, s ott, ahol a konyhát sejtette mindenféle ételszagokból és konyhai lármából, tétova, félénk, eltűnő fekete szemeket látott, melyek úgy villogtak, mint afrikai erdő mélyén az üldözött gorillák szemei. A fiatal ügyvéd kellemetlenül érezte magát ebben a misztikus épületben, és szeretett volna már értelmes emberi lénnel összeakadni, éppen ezért hangosan köhögött és csoszogott a görcsös padlón. A lármának meg is volt a kellő hatása, mert megjelent egy szolgáló, lompos, piszkos és ferde, s a tetejébe még áldott állapotban is volt. Ez a nőszemély megkérdezte, hogy kit keres, aztán bevezette a rendelőbe, ahol akkor már ott cigarettázott a doktor, s nyugtalanul keringett a szobában.

Göllner bemutatkozott, s rémulten látta az őszülő ember arcán a rettenetes izgatottságot s térdein az eltitkolhatatlan remegést.

A doktor feketében volt, s mintha önmaga hullája lett volna, úgy meredt az ügyvédre.

- Az Istenért, doktor úr - hüledezett Göllner, s körültekintve a lomtárszerű helyiségben, ülőhelyet keresett magának, de a díványon egy hirtelen hegedű hevert, az egyik széken bunda, jóllehet augusztus volt, s a nap rekkenő tűzzel sütött, a másikon meg egy vízestál, amelyet foghúzásnál szoktak használni.

Erre zavartan cigarettára gyújtott, de hamutartót nem lelt az asztalon. Nem lévén hamutartó, Göllner a gyufát elhelyezte az asztalon egy tucat cigarettavég és nagy rakás hamu közé. - Az Istenért, kedves doktor úr, hát uralkodjék magán! Elvégre nem eszik meg! De kérem, hát vegyen erőt magán, szedje össze az energiáit, hiszen ön talán az ötödik lesz!

- Én... én... kérem, egy kissé, egy kissé zavart vagyok, ami elvégre... hiszen én öreg ember vagyok... és az ilyen dolgok... ez belátható... - hebegte a doktor, és fogait s térdét összeverte, leült a hegedűre, s maga elé bámult, mint az eszelősek, cigarettáját kezében tartogatta ugyan, de nem szívta, majd megint fölkelte ültéből, s járkálni kezdett.

Az ügyvéd kellemetlen érzésekkel távozott, s ahogy elment a konyhának vélt sötét helyiség előtt, az előbbi fekete szemek megint rémulten s gyűlölettel követték, majd meg eltűntek, hogy a másik ablaküveg mögött jelenjenek meg. Néha négy, néha hat, néha meg kettő volt a szemek száma, de egymástól csak abban különböztek, hogy egyikben több volt a menekülő rémület, a másikban meg az állati gyűlölet volt több, a harmadikban mélységes egykedvűség és hidegség csillogott. Göllnernek fogalma sem volt róla, hogy miféle szemek ezek, amelyek figyelemmel kísérik minden lépését, s hol eltűnnek, hol meg megszorodnak.

Az udvaron zúgtak, lármáztak az emberek, a rettenetes hangzavarból néha fel-feltört egy erősebb káromkodás, egy ellentmondást nem tűrő röhögés vagy tiltakozás. A sok férfi, aki kíváncsiságból és haragból idegyűlt, mert csépelni úgyse mehetett, dühödten vitatta a peres ügyet, az eshetőségeket, a fejleményeket, az ügyvédek és a bíró sajátságos vonásait; kigúnyolták a szürke köpönyegeket, a pápaszemet, Göllner gyermekes arcát, a bíró vézna természetét, Gombai bajuszát, általában nem imponált nekik a jövevények serege, mert nem volt közöttük kövér senki. Annál nagyobb kavargást keltett az autó. Eddig mindenki ijesztésnek vélte a festő pörét. De hogy Pestről küldött ügyvédet, hogy a bírót autón szállította ki a városból, s elég pénzzel rendelkezett ahhoz, hogy ezt az impozáns színjátékot a falu színe előtt megrendezze, kezdték csóválni a fejüket. Mégis, mégis... ez nagyszerű teljesítmény volt.

Ha nem mentek vasvillára az elherdált munkanap miatt, az, gyávaságukon kívül, legfőképp az autó miatt volt, mely az egész vállalkozásnak tiszteletgerjesztő külsőt kölcsönzött a bennszülöttek szemében.

A tanácssteremben ott ült már a bíró, balján a jegyzővel, s oldalt foglalt helyet az asztalnál az alperesek jogi képviselője. Göllner is letelepedett egy székre, azonban meglepetései fokozódtak, mert a székek nem volt ülőkéje, s ha sovány ember lett volna, menthetetlenül elsüllyed benne. Már meg akarták kezdeni a munkát, amikor a bíró tinta után nézett, de a kisbíró sehol sem tudott keríteni. Beküldték a körorvoshoz, üres kézzel jött vissza. A doktor úr tintája éppen kifogyott, vagy a cseléd döntötte ki, talán valahol máshol akad. A bíró már csóválta a fejét, Göllner vidáman nevetett, Gombai azonban komoly ember volt, s nem látta a dolog humoros oldalát. Végül is az elemi iskolából kerített a kisbíró egy kalamárist, melyet aztán odaállítottak a jegyző elé.

Ki kellett nyitni az ablakokat, mert a meleg rekkenő volt. A nyitott ablakon élénken behallatszott a népség lármája az udvarról, később határozott keménységgel reccsent meg Horkay hangja is odakint, majd siránkozó asszonyi beszédek, Göllner már ismerte ezeket a hangokat, hiszen nagyon jól emlékezett rájuk a hagyatéki tárgyalásról. Kiterítette iratait, s azok tanulmányozásába merült. Lemondott a pör megnyeréséről, különösen mióta a doktort látta.

- Ez lenne hát az a tántoríthatatlan ateista? Ez lenne a verselő, irodalmi vitákat folytató falusi poéta? Ez a rokkant? Hihetetlen.

Így töprengett, s már csak Horkayra volt nagyon kíváncsi. Meg a vén nazarénus szomszéd-asszonyra, aki mindent tudott, s nazarénus létére nem is hazudhatott. Továbbá valami Márton Jánosra hívta fel figyelmét a festő, a legderekabb, leggerincesebb parasztleányra, aki ezen a vidéken egyáltalán található. Ezekre alapított már az ügyvéd. Fentőse alig. Meg a másik orvosra, Johannra.

Legyek légiói zümmögtek az alacsony, poros, fülledt helyiségben, s az emberek s asszonyok dühös lármájába felzavart tyúkok és kakasok éktelen kodácsolása vegyült.

Kántorné, amikor belépett a terembe, s a bíró elé állt, már nem volt reszketeg, egyenesen plántálta magát az asztal elé, s halk, nagyon halk, de szenvtelen hangon mondta be személyi adatait.

- Figyelmeztetem - mondta a bíró -, hogy törvényadta jogánál fogva nem kell vallania, ha nem akar.

Kántorné most csak arra koncentrált minden figyelmét, amire kitanították. Nem kell vallania. Ez a legkényelmesebb. Az alperesek rettegtek ugyanis attól, hogy ez a kiszámíthatatlan asszony elkezd magyarázni, aztán belemelegszik, végül kikotyog olyasmit, ami veszedelmes lenne. A vénasszony viszont kapva kapott az alkalmon, hogy nem kell vallania, így lerázott magáról minden felelősséget. Sápadtan, nyugodtan mondta:

- Nem kívánok vallani. Neköm egyik gyerekömm olyan, akár a másik. Egyik se kedvesebb, egyik se áll hozzám közelebb.

Avval lassan, de már elvesztve nyugalma, lesütött szemmel kibotorkált a szobából.

Heldmannt hallgatták ki azután. Ő is öntudatosan, higgadtan, úri magatartással állt a bíró elé. Elmondta, hogy Vilonyaiék vállalták az ápolást, azért kapták meg a házat jutalmul.

- Az öregurat - mondta emelt hangon - mindig józan, munkás, rendes embernek ismertem. Soha az két deci bornál többet meg nem ivott. Nekem semmi bajom vele nem volt, mindig meg tudta találni a békés elintézés formáit. Nagyon értelmes, bölcs öregúr volt.

Az ügyvédek nem kívántak kérdéseket tenni.

A géplakatos már ideges volt. Kapkodott, sunyi szeme hol az egyik, hol a másik ablakra meredt, váltogatta lábait, nem tudott a kezével mit művelni. A bíró rászegezte nagy szemüvegét, de nem tudta kényszeríteni, hogy a szemébe nézzen.

- Apósom, izé... - kezdte vallomását - rám hagyta a régi házat, mer én vótam egyetlen meg a feleségöm, akik fölálodoztuk magunkat és építuk... Izé... soha az részög nem vót! Az csak ujan kitalálás. Akár az egész falu bizonyíti, hogy nem vót részög...

- Ott volt maga, amikor a végrendeletet írták? - kérdezte bíró.

- Én? Hugyan lettem vóna én ott? Mit kerestem vóna ott? Nem vót ott sönki - méltatlankodott Vilonyai, s egészen belevörösödött a bizonygatásba.

- Szóval kik voltak ott? - csapott le rá Göllner.

- Hát izé... mit tudom én má áztat, sönki se vót ott.

Még egy darabig elvesződtek a részletkérdésekkel. Vilonyainak melege volt, már igen dühösködött, s fogát csikorgatta. De minden csavargatás hiábavaló volt. Egész sor apróságot hozott fel arra vonatkozóan, hogy ő az öregnek javította a házát, adóját fizette, hogy milyen okos, józan, dolgos ember volt az öreg. Végül is kiengedték.

De következett Horkay Ferenc, a végrendelet írója, s a szemek várakozással tekintettek az ajtóra. Belépett. Odament. Megállt, joviális arcán jóságos komolyság ömlött el, látszott rajta, hogy igen okos, önmagát becsülő és erélyes ember, minden körülmények között tudja, mi a teendője, s ezért nyugalma belülről kisugárzó, öntudatos nyugalom. Úri nyugalom.

- Mit tud, jegyző úr, az örökhagyóról?

S Horkay folyékonyan, szabatosan, tömören és világosan beszélt. Semmi fölösleges gesztus el nem szabadult tőle, még egy fölösleges pillantás sem.

- Néhai örökhagyót hosszú esztendőök óta, szinte legénykora óta ismertem. Egyike volt a község legértelmesebb, legjózanabb, legmunkásabb gazdájának. Társadalmi állásánál jóval magasabb intelligenciával bírt, a községben vezető pozíciót töltött be, ügyes-bajos dolgokban eljár, körültekintő, takarékos ember lévén, soha nem ivott, pláne nem részegeskedett. A végrendelet írásakor teljesen ép észnél volt, mindent pontosan körülírt, határozott és megfontolt szavakkal fejezte ki, hogy mit akar, semmit sem vettem észre rajta, ami gyengeelméjűségét bizonyítaná...

- Nem volt alkoholista?

- Nem. Soha nem volt részeg. Józan, értelmes ember volt.

- Mivel magyarázza jegyző úr a többszörös gutaütést, ami érte? - vetette fel a kérdést Göllner.

Horkay udvariasan felé fordult, s joviális mosolyát ráragyogtatta:

- Kérrrem, doktorrr úrrr, az nem is olyan bizonyos. Különben erre mifelénk rrrendkívül gyakori a szélütés. Az ő apja, sőt nagyapja is abban halt meg. Különben mint jogászember jól tudom, hogy mikor írhat valaki végrendeletet és mikor nem.

Horkay magatartása kifogástalan, beszéde világos volt s az apróságokban is tökéletesen precíz. Dr. Gombai csak bólintgatott és mosolygott.

Akármilyen pesszimista ügyvéd volt is az alapjában véve bizakodó és bohém Göllner, Horkay vallomása mégsem izgatta. Természetes, hogy a jegyző nem fogja alkoholistának lefesteni azt, akinek végrendelete olyan fontossá vált számára. S a következő tanúk is, a négy végrendeleti tanú, szintén nem izgatta. Egyik cigarettát a másik után szívta el, s félig-meddig a természet-kutató fölényével vizsgálgatta a hosszú vagy alacsony, sovány vagy testes, zord vagy jókedvű tanúkat, ezeket a különös férfiakat, akikben kivétel nélkül egyetemes vonás volt a határozatlanság, a meggyőződéstelenség, a bizonytalanság. Életük üzletre volt alapítva, s az üzleti konjunktúra szerint hajladozott kívül-belül. A fiatal ügyvéd sem ismerte eléggé a népet, s valósággal meglepetés volt számára egy-egy sötét szemvillanás vagy tagadó mozdulat. Katonáéknál nem így s nem erről az oldalról ismerte meg a parasztembert. A katonaruha rabságában minden szép, kellemes emberi vonás kiütkezik, de a szabadságban, a maga biztos kis földjén állva, a maga szűk kerítésén és szemétdombján belül már egészen más ábrázatot mutatott. Göllnert hihetetlenül izgatta és érdekelte mindez.

Sorba járult a bíró elé: Banka Jóska hosszú, sovány, nagy szemöldökű, fekete és villanó szemű tatár, kiálló pofacsontokkal, komoran hadaró nyelve alig különböztette meg a mássalhangzókat, s tekintete, mint villogó madárcsőr, pillanatig sem tekintett egy pontra nyugodtan.

- A cserép, a szalma, a búza, a kukorica - ezek jártak alacsony homloka mögött, miközben egyhangúan hadarta, hogy néhai Kántor József milyen józan, derék, okos, körültekintő ember volt, s nem tud rá mondani semmi rosszat. Részegen soha nem látta. Jött a kis, alacsony, mozgékony Nótárius Pallay Mátyás, körülcirkalmazta mondókáját tudományosan, hivatkozott arra, hogy ő szakember, mert szanitéc volt...

- Két nappal az örökhagyó halála előtt voltam nála - mondta nagyon nyomatékosan -, mert én kezeltem a fejit. Akkor még tökéletesen eszná vót, beszélgetött, kérdőzgetött, sönki se mondta vóna rá, hogy két nap múlva meghal.

Pallay Péter félénken lépett be, körülpislantott, nem látja-e a fia mestere valahonnét, aztán nem tudta, melyik is a bíró, hol itt, hol amott hajolt meg. Dadogott, hebegett, alig szólt néhány szót, abból is ki lehetett venni, hogy Kántor József a falu legjózanabb embere volt.

Következett Márka meg Juliska. Ezek már asszonyok voltak, s Göllner elhatározta, hogy kiforgatja őket. De nem ment semmire. Márka elvisongatta, hogy mennyit vesződött az apjával, anyjával, mennyi ruhát mosott, mennyiszer virrasztott, aztán abba fogott, hogy az ő húga, Irén, milyen lány volt, mindenki tudja róla, hogy...

De a bíró közbevágott, és szigorúan elhallgattatta. Akkor aztán kijelentette, hogy egyéb vallanivalója nincs. Nem is mondott azután semmit.

Juliska törődött, görnyedten, egy kedvűen állott az asztal előtt.

- De hiszen a maga helyzete rendkívül érdekes - jegyezte meg a bíró. - Maga tulajdonképpen akkor nyeri meg a pert, ha elveszti. Magának nem érdeke, hogy a végrendelet érvényben maradjon...

Az asszony szomorúan vállat vont. Mosolygott.

- Pedig én elismerem a végrendeletet. Mert ők ápolták apámat és anyámat, megérdemlik a házat. Nekem nincs ellene kifogásom...

Dél felé azonban kezdett idegeskedni Göllner, míg vele szemben dr. Gombai percről percre nyugodtabb lett. Hogyan, hát valamennyien mind, mind azt vallják, hogy az öreg egy pohár bort életében meg nem ivott? Mi történik itt? Összebeszélés? Hát az egész faluban nem akad egyetlen ember, aki bátran meg merné mondani az igazat? Göllner egy pillanatig sem gondolt arra, hogy barátja, a festő hazudott neki. Sokkal jobban ismerte már, s jobban el volt készülve minden rosszra. De mégis... Két fanatikus katolikus asszony, a pap gazdasszonya meg a tanító özvegye következik, azok mégse mernek majd hazudni... Mint a parasztnép.

- Nem láttam én kérem semmit - kezdte nagy izgatottan a plébános asszonya. Kis görnyedt alakján összefogta a ruhát, ősz haját simogatta, ide-oda pislogott, s fejét alázatosan félrehajtotta. - Nem láttam én soha, hogy részeg lett volna.

- Nem panaszkodott önnek Kántorné soha az urára? - firtatta Göllner.

- Nem, nem, sohase panaszkodott. Józan ember volt az.

- Arról sincs tudomása, hogy valaki erőszakolta volna a végrendeletet?

- Nem, nem erőszakolta azt senki, nagyon okos, értelmes ember volt a Kántor, mindig a maga esze után cselekedett.

Schullerné... Kis fekete ruhacsomó, tépett varjú, száraz, ványadt, az orra, álla, pillantása hegyes, kis fekete kalap ült a fején, mint a varjú tolla, összetette kicsiny, sovány, fekete kesztyűs kezét, s úgy beszélt:

- Nagyon-nagyon régóta ismerem a családot. Szomszédok vagyunk. Soha a megboldogultat részegen nem láttam.

- Nem panaszkodott a felesége, hogy alkoholista?

- Nem emlékszem rá.

- Nem tudja, milyen híre volt örökhagyónak a faluban?

- Nem tudom. Józan, dolgos embernek ismertem.

Göllner az öklét facsargatta, s éppen az imént meggyújtott cigarettáját elhajította, hogy másokra gyújtson. Mi van ezekkel a vén banyákkal? Ilyen esete még nem volt.

Végre beszólították Fentős Manó körorvost, hogy nyilatkozzék néhai betegéről. A doktor halottápadtan ténfergett az asztal felé, s alig tudott megállni előtte, noha Göllner olyan pillantásokat vetett rá, mint katonakorában a gyáván kussolókra az árokban. Fentős térdei összeverődtek, keze reszketett, s minden percben attól lehetett tartani, hogy összeesik. A bíró csodálkozva tekintett rá.

- Kérem, doktor úr, uralkodjék magán. Szedje össze gondolatait. Emlékezzék vissza, alkoholista volt az örökhagyó?

- Ter... természetesen... - dadogta a doktor, s homlokán leperegtek az izzadságcseppek.

- Miből következtette ön, hogy alkoholista?

- Köztudomású volt - nyögte ki nehezen, mintha gutaütést kapott volna, s nyelve felmondaná a szolgálatot.

- De csodálatos, itt elhangzott már tíz vallomás, és azok szerint nem volt köztudomású. Tehát ezek kivételével?

- E-z-ek kivételével... köztudomású...

- Megvizsgálta ön a beteget?

A doktor maga elé meredt, mintha megfeszítené minden idegszálát, kissé csúcsos koponyáján szinte látni lehetett az apró izzadságcseppek kirügyezését, fekete ruhájában, halálra vált, sárga arcával megdöbbenő, kínos látvány volt.

- Nnnem. Nem vizsgáltam meg.

- Akkor hát ön vizsgálat nélkül adott róla bizonyítványt?

Göllner közbelármázott, dühében a fogát csikorgatta:

- De hiszen ez abszurdum, tudja ön, hogy mit mond?!

- Kérem, é-é-én régóta ismertem... és köztudomású volt...

- Hihhhhetetlen! - csapott az asztalra a bíró megdöbbenésében. - S ez az ember, aki meg sem vizsgálja a beteget, körorvos. Tartott ön szellemi vizsgálatot?

Mély csend borult a szobára. A nyitott ablakon már csendesebben hallatszott be az ebédelni induló tömeg zajlása, a hőség szinte elviselhetetlen volt, távol az egyetlen cséplőgép hosszan és élesen sípolt. A percek múltak, s a doktor csak bámult maga elé, mintha megmerevedett volna, s reszketése hol elcsitult, hol vitustánchoz vált hasonlóvá.

- Mi az a szellemi vizsgálat? Hogyan ejtik meg a szellemi vizsgálatot? - hangzott a bíró rideg szava, szemüvegei hidegen villogtak, s szinte keresztüldöfték az előtte álló rokkant, megtört embert.

- Nem volt szellemi vizsgálat.

- Mi a szellemi vizsgálat?

A doktor lehajtotta fejét. Hallgatott.

Ebben a pillanatban nagy lárma, dobogás támadt odakint, s a terem ajtaja felpattant, örült, vad, állati erővel egy fekete ruhás néember rohant be rajta, visítva, rikoltozva, haját tépve odaszökött a doktor elé, lerogyott, s görcsösen átkarolta reszkető térdeit.

- Apám! Apám! Jöjjön innen! - rikoltozta, visította eszelősen, s vad erővel, az örültek görcsös, lefejtethetlen ölelésével fogta és vonszolta magával az ajtó felé kapkodó, egyensúlyát veszített apját, négykézláb, a földön csúszva, leomolva és felhorgadva megint, dült gorillaarcát apja arcára szegezve tépte, húzta, ölelte, vonszolta, rút arcát elöntötték a hisztéria könnyei, ujjai beletéptek a fekete nadrágba, mint a kampók, s nem volt hatalom, amelyet le ne nyűgözött volna félelmetes, vad, fekete pillantásával s gurgulázó torokhangjaival.

Valamennyien felugráltak, a bíró minden tagjában reszketett, az ügyvédek közbe akarták vetni magukat, az orvos belemarkolt örült lánya vállába, meglódította, sárga arca eltorzult, de nem bírta vele, a vad nőstény vitte, hurcolta magával az egyetlen hímet, akit magához közel tudott - apját. Már az ajtóban voltak, már félig kihurcolta zsákmányát a vijjogó, visító, ordító nőstény, már-már sikerült apját megmenteni ezektől a férfiktől, akik el akarják veszteni...

- Ez mégiscsak abszurdum! Csendőrt ide! - kiáltotta magából kikelve a bíró, s már szedte táskáját s iratait, hogy elsiessen erről az átkozott helyről, ahol váratlanul örültek rohannak be a tárgyalóterembe, s vérfagyasztó visítással tépik az emberek idegeit.

A bíró kiáltásai azonban megkettőztették a doktor erejét, s megfogva lányát úgy, ahogy máskor nyavalyatörős perceiben szokta, kivitte a szobából, s átadta odakint a szomszédoknak. Még sokáig hallatszott üvöltöző jajgatása és esdeklő könnyörgése:

- Apá-á-ám! Édesapám! Jöjjön ki onnét!...

- A lányom - lihegte a doktor teljesen összetörve, zsebkendőjével törölgette izzadó homlokát, s szinte kicsordultak a könnyei -, a lányom... bocsánat, örült... szegény...

- Köszönöm, a kihallgatást befejeztem - intette le a bíró, még mindig remegve a felindulástól, s cigarettára gyújtott. - Mégis abszurdum, hogy ilyen állapotok uralkodhassanak egy körorvos házában... Önt pedig meg kellene fosztani állásától...

A két férfi egymásra tekintett, az egyik alázatos kutya módján, a másik felháborodva és tüzet szikráztatva, mindkettőjük ajka fehér volt és remegett.

Aztán a doktor lehajtotta fejét, s hosszú, bizonytalan, támolygó léptekkel kiment...

*

- Nem is szükséges jegyzőkönyvbe venni talán - fordult a bíró az ügyvédek felé olyan arccal, amely undort és felháborodást fejezett ki, s amelyen meglátszott, hogy egészen a gyomra fenekéig háborodott fel -, miért örököltuk meg, hogy ezerkilencszázhuszonötben, nyár közepén, akadt egy körorvos ebben az országban, aki... aki nem tudja, mi az a szellemi vizsgálat! S aki... felháborító!

- Csendőrökkel kellene eltávolítani innét ezt az embert - kiáltott fel Göllner, már nem tudván visszafojtani dühét és utálatát -, csendőrökkel kellene megakadályozni, hogy körorvosi teendőket láthasson el! Per abszolúte képtelenség!

- Úgy látszik, a doktor úr mégiscsak mint bankigazgató vizsgálja a betegeit - jegyezte meg egy kis malíciával Gombai, mert hiszen nem szalaszthatta el a kínálkozó alkalmat, hogy elégtételt szerezzen.

- Gyerünk tovább, uraim - jelentette ki a bíró -, essünk át ezen a munkán, gázoljuk át a pocsolyát.

Következett Johann. Mindenki megkönnyebbült, fellélegzett, amikor belépett. Bátran, fesz-telenül, egyenesen lépdelt a bíró elé, udvariasan meghajolt, s könnyedén kihúzta magát. Igen tiszta, jól szabott, csinos, fiatalos, szürke ruhában jelent meg, átvette magát az etikett korlátain, puha ing és puha kezelő volt rajta, okos arca nyugodtan tekintett a bíróra, s valami belső, vibráló, férfias feszültség suhant át néha rajta.

- Én örökhagyót csak akkor vizsgáltam meg, amikor már a végrendelet elkészült, így nem tudhatom, milyen állapotban volt akkor.

- Alaposan megvizsgálta, orvos úr?

- Amennyire a körülmények engedték: alaposan. Megvizsgáltam a térd- és csuklóreflexeit, a szív működést, tüdejét, de a pupilláját nem láthattam, mert sötét volt a helyiségben. Különben is, amikor én őt láttam, már nem volt szükséges a pupillát megvizsgálni.

- Mit állapított meg, orvos úr?

- Vérhast, amely esetleg származhatott alkoholizmustól is, lehettek esetleg ulcusok, de ezt nem állíthatom határozottan. Én örökhagyót nem vizsgáltam meg azelőtt.

Göllner tette fel a kérdést:

- Nem tapasztalta, doktor úr, az alkoholizmus tüneteit?

- Külső tüneteket nem láttam, de lehetséges, hogy alkoholistá volt.

- Mióta ismerte Kántor Józsefet?

- Jóformán nem is ismertem.

- Szellemi vizsgálatnak nem vetette alá?

- Nem. Ezt kifejezetten senki sem kívánta.

- Mit ért doktor úr szellemi vizsgálat alatt?

Johann elmosolyodott, aztán szabatosan felvilágosította Göllnert:

- Kérdéseket intézek a beteghez, olyan kérdéseket, amelyek az ő társadalmi helyzetének, foglalkozásának, kultúrájának megfelelnek, s a válaszokból állapítom meg, hogy kifogástalanul funkcionál-e az elméje.

- Köszönöm - mondta röviden a bíró, s a fiatal orvos meghajolt, kiment a teremből. Valamennyien némán néztek utána, mint egy csodára, mint valami misztikus jelenségre, amely megragyogott a meszeletlen falak között, a hepehupás, görcsös padlón, váratlanul, érthetetlenül, szokatlanul, meghatóan. A falakról maszatos képek meredtek rá, rozsdás szeggel megszögelt képek az alkohol pusztító hatásáról: delíriumos pofák és kinyalt, kipödört bajuszú, téglavörös arcok, rovarirtó-szerek hirdetései: permetező atyafi és körülötte dérlepte kert, aztán beteg

borjak, malacok, csikók ábrázolásai, minden olyan furcsa volt egyszerre, olyan érthetetlen, mintha kétszáz esztendővel előrezuhant volna az idő.

Kint azonban nagy láрма kerekedett, veszekedés, rekedt férfitorokok összevissza ordítottak, s a bábeli zagyvalékból semmit se lehetett kiérteni.

- Márton János! - kiáltotta a bíró. S az ajtóban ácsorgó ember, a község dobosa és a jegyző jobbkeze, beszólította Márton Jánost.

Egymás után két ilyen rendes ember, mint az orvos és Márton, valósággal üdítően hatott azokra, akik ezen a vidéken még csak keshedtséget, kopottságot, görbeséget, lesütött szemeket, kaján arcokat és alamusziséget tapasztaltak. A fiatal orvos egyenes megjelenése után Márton még nyugodtabb, még egyenesebb, még erőteljesebb alak volt. Lehet, hogy tiszta fekete ruhája okozta ezt a benyomást vagy paraszti nehézkessége, barna kezei, vállas termete, csontos arca. Egyik lábát, a jobbat, kissé előretolva állt meg a bíró előtt, világosan, értelmesen mondta be személyi adatait. Göllner úgy érezte, hogy az elveszett orvosi vallomás helyébe mégis lesz valami kézzelfogható bizonyíték a perirat állításaira. Ha ez nem is minden, de mégis valami. Részben sikerül a bizonyítás.

- Ismerte az örökhagyót? - kérdezte a bíró.

- Ösmertem. Kiskorom óta.

- Milyen embernek ismerte? Részeges volt? Alkoholista?

Odakint a láрма ismét felkavarodott, mintha nagy sereg embermadár rebbent volna fel, s összevissza kiáltozva, rikoltva, röhögve és zúgva kavarogna a levegőben valami nagy csont vagy tetem fölött. Ez a csatítás betolakodott a nyitott ablakon, s elviselhetetlenné vált, mintha még a hőséget is fokozta volna. A bíró borotvált arcán megvonaglottak az idegek, s homlokáról verejték gyöngyözött. De az előtte álló férfi is mintha megrebbent volna a külső madártársak rivalgásán, mintha a tetem, amely fölött keringenek, fölriasztotta volna benne is az összetartozás ösztönét, egy pillanatra némán megnyitotta száját, mintha felelni akarna nekik, aztán kicserélte jobb lábát a ballal, azt tolta előre, torkát köszörülte, s halkán felelt:

- Nem tudok róla, hogy részögös lett vóna. Vagy alkoholista.

Göllner elsápadt.

- Hát soha nem látta az öreget olyan állapotban, ami azt mutatta, hogy leitta magát? - csapott le rá.

János lassan megcsóválta a fejét, még előrébb tolta bal lábát s ránehezedett.

- Hát kérem, nem mondhatnám, hogy láttam volna. Rendes, dolgos ember volt. Értelmes ember.

A többi kérdésre is így válaszolt. S a nyugalma, amely az első feleletkor kissé mintha megbillent volna, megint rásimult. Csak az látszott rajta, hogy szeretne már kívül lenni, s menni dolgára, útjára, elfelejteni ezt az egész komédiát, és adogatni a kévéket, simogatni a lovakat, füttyörészni a napsütötte mezőn, s egy kicsit olvasni este egyedül Maxim Gorkijt. Vagy a hadifogság emlékeit, epizódjait írogatni apró, rendes betűkkel a kis noteszkönyvbe. Magába merülni, lerázni a kérdéseket s a másokkal való érintkezésből származó mocskot.

Nem tudja, hogy terrorizálták-e Kántort. Nem tudja, hogy ápolták-e. Nem sokat mondott.

Végre is a festő messze van, a régi barátság, egyetértés, az együtt töltött esték emléke távoli dolog, ezek azonban itt ordítanak, itt erősködnek körülötte, itt keringenek és kiáltoznak, ha a trágádombon megpillantanak egy kihullott koncot, a szomszédságban Vilonyai, a kocsmában nagy hatalom és erős úr Heldmann...

Az igazság... Az igazság nagyon relatív valami...

Mikor kiment az ajtón, mintha valami szégyenkezés görnyesztette volna meg egy kissé erős vállait a fekete ruha alatt. Fejét lehajtotta, s nem lépett olyan keményen. Isten tudja, miért, de megint mocskosnak érezte magát az emberektől.

*

Göllnert az ebéd, melyet Heldmann úr kocsmájában költöttek el, de legfőképpen a kitűnő szabadszállási bor, meglehetősen felvillanyozta. Ha elveszti a pert - gondolta -, még mindig kiegyezhet. Csak ítélet ne legyen. Mennél több rántott csirkét kebelezett be, s mennél jobban kortyolgatta hozzá az aransárga bort, annál világosabban látta a helyzetet. Ki kell egyezni. Itt az egész falu összebeszél mindenestül, itt nem lehet számítani senkire. Talán a vén nazarénus szomszédasszony, a Zsuzska néni, az nem fog hazudni. Elvégre nazarénus. Nem mer. Az talán mond olyasmit, ami hasznos lehet a porre. De a többi, a többi paraszt meg a Kereskedelmi Bank mint Hitelszövetkezet és Altruista Rt. vezérigazgatója (alig tudta elgondolni végig a bank nevét), a nagyhasú, fekete, karvalyorrú úriember, aki zsebében tartja az egész gazdanépet, az sem fog jót mondani, elvégre csak nem cselekedhet az üzleti érdek ellen?

Még Kistót Samu volt a legbecsületesebb. Ő megmondta, hogy Irén nem kapott semmit, arról, hogy milyen ember volt az öreg: nem kíván vallani.

Körös-körül hiába kereste embereit az ügyvéd; visszahúzódtak, eltűntek, valószínűleg nagy tanácskozást tartottak, mert Kistót Samu, aki annyira ütötte a vasat, amíg nem volt végrendelet, most, látva a felfordulást, az autót, a tanúk lármázó seregét, a dühös népet s az urak jóízű falatozását a fehér asztal mellett, erősen a kiegyezés mellett volt.

És ebéd után következett a tanúkihallgatás fénypontja: Punak Zsuzska.

Már engedett valamennyit erejéből a Nap, de a tömeg még nőtt. Egész ellopott napjuk nyomta az emberek lelkét, s haragjukban ugyancsak csődültek a színhelyre. Kint, az autó előtt a falu egész gyerekhada ácsorgott, s nézegette a reflektorok belsejében fordítva csillogó tükörképét. Zsivajuk behallatszott a tanácsterembe is.

- Punak Zsuzska! - adta ki a parancsot a bíró.

Hosszú-hosszú várakozás után végre megjelent a vén nazarénus asszony. Talpig sötét ünneplő ruhában. Ráncos, barna képét a padlóra sütötte, száját összeszorította úgy, hogy alig lebbent ki rajta egy szemérmes köszöntés. Sötét szemét csak egy-egy pillanatra lehetett látni, szinte lehunyta. Ólomsúlyok húzták vagy évtizedes betegség, némely percben szinte széthullottak a tagjai. Istenítélet lehetett számára ez a nagy eset, most kell meztelen lábbal átsétálnia a tüzes vasakon, ennek az irtózata vonaglott arcán is.

Alig hallhatóan diktálta személyi adatait. Nem tudta, mikor született. Nem tudta, hány éves. Nem tudta, mióta ismerte az öreget.

- Hát maga semmit se tud? - kérdezte erőlesen a bíró.

- Nem tok én kéröm sömmit - lehelte Zsuzska.

- Milyen ember volt Kántor József?

- Nem tok én abba sömmit.

- Ivott? Nem ivott? Igaz-e, hogy egyszer fejszével verte ki családját a házból?

Nagy, kínos szünet zuhant rájuk. A vénasszonyt mintha belülről férgek marnák, ide-oda forgatta derekát, fejét, aztán, noha ájtatosan lesütött szemei és egész szelíd, szentes magatartása külsőleg alig árulták el, de a hangsúlyozásán meg lehetett érezni nagy-nagy belső dühét, gyűlöletét, amit ezekkel az emberekkel szemben érzett. Sőt Göllner elkapta egy véletlen pillantását, amit rávetett, s ebből a pillantásból egy gyilkos fekete rémülete, üldözöttsége s vak gyűlölete villogott.

- Mit tok én belé? Mit tok én az egészbe? Sömmit!

Göllnert is elragadta a düh és gyűlölet. Karmaiba kaparította ezt a harapós, körmölös, fűjő és kegyetlen vén macskát, amely halkán és finoman lépdel ugyan, belül azonban vérszopó és kegyetlen.

- Hát Zsuzska néni - kezdte ő is szelíden; szemét rászegezte, mint valamikor a harctéren a futni akaró cigányra. - Szóval maga nem tud semmit.

- Nem.

- Nem látta soha részegnek az öreget.

- Nem tudom, hogy láttam-e...

- Vigyázzon - ordított rá Göllner -, ne hazudjék, el ne hallgasson valamit, mert meg kell ám esküdnie!

Erre az asszony elkezdett reszketni, de arcán kigyúltak a végsőkig fokozott gyűlölet tüzei, hangja felcsattant, s rekedten mondta:

- Má peeg én hívó vagyok. Hívó nem esküszik.

Göllner az asztalt verte:

- Nekem ahhoz semmi közöm. Megértette? Semmi közöm, per abszolúte semmi. A törvény előírja, hogy meg kell esküdni, hát meg fog esküdni. Ha akar, ha nem.

- Má peeg én nem esküszök.

- Nézze, lelkem - mondta csendesén, de izgalomtól recsegő hangon a bíró -, itt ne kerteljen. Csodálatosak maguk, mintha a lelküknek jobb lenne, ha valamit kicsavarnak. Hát részeges volt vagy nem az öreg Kántor?

- Nem tom én, bíró úr... Sömmit se tok.

- Hogy lehet az? Hogyan nem tudhat semmit, hiszen szomszédja a családnak, ismeri fiatalkora óta? Hogyan lehet ez?

- Nem emlékszők.

- Nézze, Punak Zsuzska - kezdte megint nyugodtan Göllner. - Maga egyszerre nem emlékszik semmire. Vigyázzon, mert arra is meg kell esküdnie, hogy semmit el nem hallgatott. Vigyázzon. Ez alól kibújni per abszolúte nem lehet.

A vénasszony összeszorította száját, és konokul hallgatott.

- Van ügyvéd úrnak valami kérdeznivalója? - fordult a bíró Gombai felé.

- Semmi.

Gombai az egész kihallgatás alatt alig tett fel két kérdést összesen.

- Kérem a tanú megesketését - jelentette be Göllner, s ceruzájával kopogtatta az asztalt.

A vénasszony halálsápadtan, dermedten állt az urak előtt.

- Tegye a kezét a szívére - mondta neki a bíró -, mert meg kell esküdnie. Nem azt a kezét, hanem a másikat. Ne a jobb oldalára tegye, magának a jobb oldalán van a szíve?! Oda, oda, igen. A másik két ujját emelje fel. Nem a hüvelykujját! Ne komédiázzék itt, mert megbüntetem!

Punak Zsuzska, mintha már magyarul se tudna, összevissza váltogatta a kezét, szívét a jobb oldalán kereste, majd meg a kisujját és a mutatóujját emelte fel, gondolván, hogy az eskü mindjárt nem eskü, ha az ujjakat kicseréljük. Gombai idegesen nézte ezt, azonban abban reménykedett, hogy a megrögzött nazarénus nem fog megesküdni. Göllner alig tudta visszafojtani nevetését, arra gondolt, ha ezt elmeséli Pesten a kávéházban, el se hiszik.

- Most mondja utánam az eskü szövegét.

Punak Zsuzska sárgán, ráncosan, égő szemmel meredt az urakra. Ahogy ott állt szívére tett kézzel, felemelt ujjal, melyet untalan cserélgetett, olyan volt, mint a fából faragott bálvány, merev és kemény. Már nem reszketett a térde.

Sugárzott belőle a vad gyűlölet és fanatikus ellenállás.

- Én, Punak Zsuzsa... - hangzott az eskü szava.

A vénasszony alig hallhatóan suttogta:

- Én... Puka Zsuzska...

- Nem Puka, nem Puka, érti, hangosabban, nem Puka! - kiabált már magából kikelve a bíró. - Nem tűröm, hogy elferdítse a szöveget! Újra mondja!

- Én... én... Punak Zsuzsa...

- ... esküszöm az élő Istenre...

- ... es... es... es... az élő... izére...

Nazarénusok nem vehetik ajkukra az Isten nevét, legfeljebb azt mondhatják: Úr.

Kínosan vergődött a vénasszony, hogy kikerülje az eskü szikláit. Feldúlva, felbőszülve már csak külső segítségben bizakodott, hogy vagy betörnek kívülről az emberek, és villahegyre hányják a városi bitangokat, vagy rájuk szakad a rossz mennyezet, esetleg az Úr villámokkal sújtja agyon a gyalázatos istenteleneket.

Azonban semmi sem történt. Az urak mind rábámultak, arcukon harag, felháborodás villogott, szemüvegeket látott ragyogni, mint a vesztőhely pengéit, a gyűlölt toll percegett, a gyűlölt tinta kéken, hidegen csillant.

Fojtó volt a meleg, s a legyek milliói tűrhetetlenek.

Mikor nagy döccenések és halálos aggodalmak után eljutott odáig Punak Zsuzska, hogy: *mindent legjobb tudásom szerint vallottam, semmit el nem hallgattam...* biztosra vette, hogy most, most kell becsapni a mennykönek. Lélegzete elállt, s arcára a káröröm ezer kis ránca szaladt ki, mint most kikelő, végtelen kicsiny kígyócskák, mérges, sziszegő, kaján kígyók, melyek előpozsgognak sárga képéből: a fészekből.

Semmi sem történt. Mégse vágathatta magát négyfelé a csendörökkel, esküdnie kellett. Mire, már nem tudta. Arra, hogy ő semmit sem tud. Már mindegy.

- Isten engem úgy segéljen...

Még megkísérelte, hogy ezt az átokszerű óhajt úgy mondja, ahogy nem kell. Nagy ostobán, igen halkán így szólt:

- Isten tegődet úgy segéljön...

Azonban nem volt mentség. Az urak szemei rátapadtak, beleláttak a veséjébe is, irtóztatóan tudtak nézni, s egész belseje lankadozott ezektől a szemektől. Már veszve látta ugyanis egész életét, utána hajította a fejsze nyelét is, nagy dühösen, elkeseredetten, utálattal, szinte sírva a gyűlöletből, maga javította ki magát:

- Isten engöm... úgy segéljön!...

Avval megfordult, s engedelem, szó nélkül, ahogy vén lábaitól kitellett, csetelve-botolva a görcsös padlón, kikökögött a szobából.

Nagy meghökkenés támadt utána. A nyitott ablakon behallatszott az emberek lázongó ordítózása, az asszonyok éktelen rikoltozása és visítása:

- Megesküdött! Megesküdött a hívő!

A nazarénusok, akik teljes számmal felvonultak az udvarra, s ott zúgtak, tereferéltek az orgonabokrok mellett, sápadoztak, az asszonyok ájultak, betegek voltak, reszkettek, és kiverte őket a halálos izzadság, gyűlölet és bosszúvágy lobogott a szemükben, s valamennyien egyszerre beszéltek.

- Megeskették!

- Megeskették a Zsuzskát olyanra, amit nem is tud!

- Ez má végtelenség! Ez má méjség!

Távolabb a református férfiak röhögtek. De azok között is volt egy kis felháborodás.

- Mégse jár, hogy megeskügyön az embör.

Márton János már nem volt ott; amint kiszabadult a teremből, azonnal hazament. A többiek közül is sokan széledni kezdtek. De soknak hosszú volt a képe és sötét a pillantása.

A nazarénus Punak Zsuzska megesküdött Kántor József józanságára és szorgalmára...

XV.

Vilonyai Ferenc le s fel járkált a kisebbik ivóban, s csak nagy néha pillantott a vele szemben mosolygó Göllnerre. Odakint alkonyodóra hajlott a nap, aranypiros sugarai mint aranyhalak villogtak az ablaküvegek zavaros vizén. A kis ivóban még jelen volt az egész rokonság, egyik sarokban gunnyasztott Kántorné talpig feketében, és nyögött, sóhajtozott, mellette ültek a lányai, szintén feketében, s különösen Márka iparkodott olyannak látszani, mint társaságbeli iparosasszonyhoz illik: kezeit mereven tartotta, kidüllesztette tokáját, s hang alig jött ki a torkán. Juliska fáradt volt, görnyedt és tépelődő. Heldmann-nak volt csak meg a kellő kedve, forgolódott, magyarázott, fekete zakójának elegáns mozdulatokkal adott bájt és sikket, diplomataarcára legfinomabb, legúrabb mosolyát erőltette, noha izgatott volt, s szeretett volna minél messzebb lenni. Üzletember volt ma is, az uraknak nem számított ugyan sokat az ebédért (azt nem tehetné a bíró miatt), de a sofőrnek olyan iszonyú összegért tálalt, amely felülmúlta legképtelenebb számításait is.

- Ez a rántott csirke, amit én ma megettem - magyarázta Göllner olyan ragyogó képpel Vilonyainak, mintha üdítő forrás lett volna számára a tárgyalás, és megfiatalodva, a biztos győzelem esélyeivel jött volna ki belőle -, az a csirke igen jólesett nekem. Mit gondolnak, én fizetem? Nem, maguk fizetik. A bor is igen ízlett, szeretem a bort, és tudom élvezni, főképpen, ha nem a saját zsebemre megy. Mert mindezt, kedves Vilonyai uram, maga fizeti. Maga.

A géplakatos törődött volt, egész nap nem evett semmit, zöldesbarna ruhája gyűrött, inggallérja piszkos, arca mosdatlannak látszott. Göllner megállapította, hogy mióta ő látta, tehát a hagyatéki tárgyalás óta legalább hat kilót fogyott. Lapos szeme fáradtan tekintett ki a sötétkékarikák gyűrűjéből, haja csapzottan homlokába hullt. Pipáját rágtá.

- Nem ölég, hogy ápútam az öregöt - mondta nagy keserűen, de már fáradtan a sokszor elismételt mondatot -, most meg pörűjem a magamét. Micsoda fölfordulás vót itt máma is... Milyen szégyön... Nem möhetők végig az utcán...

A néhai örökhagyó becsülete tisztára volt mosva, az egész falu összefogott, hogy a felmagasztalás megtörténjék, Vilonyai mégis úgy érezte, hogy arról a csúcsról, ahova ő ma feljutott, csak bukni lehet. Előtte volt az utca képe, a nyargaló gyerekhad, a bámuló parasztok, a kapuban ácsorgó, szennyes nyelvű asszonyok, a por, az egész vesszőfutás...

És neki ott kellett mennie Heldmann-nal, ezzel az úri majommal meg Márikával, az ostoba tehénnel, aki csak bajt hozott a nyakára, Kántornéval, a jajgató, hazug vénasszonnyal... Aki az ő becsületén él...

- Nézzék - mondta Göllner, s hanyagul cigarettára gyújtott -, én bármikor szívesen lejövök ide autón rántott csirkét enni. Akár repülőgépen is. Mert azt csak sejtik, ugye, hogy akár a Kúriáig visszük az ügyet, mi az nekünk, hiszen látják, ide is autón jöttünk. Az én barátom, a Sándor félzsebből kifizeti magukat. Nekem mindegy.

Göllner arra számított, hogy Kistót Samu érvei hatottak a társaságra. Mert ő beszélt Kistóttal, s a kevés szavú ember, akit szintén megviselt a szégyenletes felvonulás, összeget is mondott.

- Jaj, jaj, hát a lányom, az Irén csak nem gyűtt el. Azt hittem, most má csak megláthatom a legkedvesebb lányomat! - jajgatott a vénasszony egészen összeomolva a szomorú csalódástól s az egész napi izgalmaktól.

- Nekem csak bizonyítványt küldött, hogy nem jöhet - mondta Göllner.

A géplakatos tovább keringett a szobában. Lepergett előtte az egész dolog, kezdve a végrendelet írásától egészen eddig a hercehurcáig. Összeszámolta magában pontosan, mennyi pénzébe is került már eddig az ügy. Heldmann alig támogatta valamivel, s ezután se fogja. Vigye ő a pert, az ő háza forog veszélyben, az ő lakbérét követelik tizenkét évre visszamenőleg, ha elveszti, mindegy, az ő házrésze megvan, a földjei megvannak, legfeljebb a lakbérből kap ő is egyharmadot, aztán vége. De mi lesz vele, Vilonyaival, mi lesz, koldusbotra jut, elveszti üzletfeleit, ráfizeti minden pénzét, adósságokba veri magát...

S vajon meg fog-e esküdni másodszor is a nazarénus, vajon ha Fentős ellen vizsgálatot indítanak a bizonyítványért, s a maga érdekében mégis be fogja bizonyítani, hogy az öreg csakugyan alkoholista volt, vajon... Ha azok, akik most mellette vallottak, megfordítják a ködmönüket, s éppen az ellenkezővel állanak elő...

Néhai Kántor József gondos, józan gazda volt, szorgalmas, fáradozó, a község ügyeiben részt vett, mindenki tisztelte, mindenki becsülte... Olyan ember volt, amilyennek az elemi iskolában leírják a könyvek a vendégszerető, csendes, józan, bölcs, erős és tiszta magyar parasztot...

Mindazt, amit az iskolában tanultak, előhordták a tanúk. Kántor József makulátlan tisztaságban áll a bíróság és a nép előtt. Emléke mocsoktalan...

- Na, hát szegény papa kegyeletét hiába akarták megfösztani az ízé... - jegyezte meg legszebb basszusán Heldmann, s kifelé ment az ajtón. Úgy jött ez a mondás, mintha valamennyiük gondolatát fejezte volna ki. - Nem is volt szép attól a lánytól, hogy a saját apját, aki nevelte, táplálta, akit az egész község tisztelt...

- Osztán még csak el se gyütt... Még máma se gyütt el... - jajgatta a vénasszony, mert csak a lányára gondolt, legkedvesebb, legkisebb lányára, mintha most született volna fényben, tisztaságban, s ő nem láthatja. Az az előbbi Irén, aki annyiszor dulta fel az életét, s akinek betegségeit is tulajdonította, akit másállapotban kitaszított, s el akart tépni a férjétől: meghalt, soha nem is volt...

Vilonyai megállt a szoba közepén, ráhullt az alkonyati nap sugara, mintha a dicsőség, a győzelem fénye hullott volna rá a hegytetőn, ahová ma felérkezett. De arca gyűrött volt, inge piszkos, szemei árkokkal voltak körülveve, és az arca csak mosdatlanabbnak, szeme csak kiégettebbnek és keserűbbnek látszott.

- Hát... viszontlátásra az ítélethirdetésen - mondta vidáman Göllner, mert indulnia kellett, az autó már készen állt a kocsmá kapuja előtt. Magára öltötte porköponyegét. Gyermekes, bohém arca ragyogott, világos szeme mosolygott, barátságos volt, fölényes, fiatal, és az elveszett per már csak mulatságos oldalait ragyogtatta feléje, a tapasztalatokat, melyek felhemzsegték előtte ezen a napon.

- Kiegyezők - jegyezte meg Vilonyai lassan, kivette szájából a pipát, s megállt az ügyvéd előtt... - Mer... Mer nem akarok tönkremenni... Mondja meg nekik, ügyvéd úr, hogy kiegyezők. Kifizetöm őket.

Olyan volt, mintha nedvesen úszna a szeme, és arca egészen elsötétedett.

A lenyugvó nap szikrázott az ablaküvegeken, s odakint felhangzott az autó berregése.

Nógrádverőce, 1925

KÉKHEGY

1.

A diák a vasúti kocsiban ült, és a cigarettáját bámulta. Valósággal izgatta ez a csip-csup kirándulás. Évek óta alig szabadult ki a fővárosból, s már majd megfulladt az ügyvédi iroda porától, a törvényszéki folyosók unalmától. Csak az volt minden változatosság savanyú életében, amit az úgynevezett kultúra adhat az embernek. Festett deszkák, vásznak és lécek, amelyek a rivalda villanyfényében ragyognak, s megvillogtatják az élet másik oldalát, meztelen színésznők, felvonuló bundák és diadémok, autók a színház előtt, valami kabaré riportművészete és érzékcsiklandozása, esetleg, kisebb pénzek hullása idején, jobb nő a bohémkávéházakban, vacsorával és egy üveg badacsonyival. A diák gyomrát rosszullét emelgette, ha eszébe jutottak a gazdája aktái, melyekben benne volt az emberek minden nyomorúsága és rondasága, ha az írógépre gondolt, melyet néha nyolc-tíz órán át vernie kellett. És a szemét sem merte lehunyni most, az utazás boldogságában, nehogy megtámadják a sivár képek, mint a méhraj.

Valóban itt volt már az ideje egy kis szellőzésnek.

Kávéházi barátja, egy orvos már régen megjósolta, hogy rossz vége lesz, ha nem kér pihenőt. Nem mintha feltételezte volna hősükről a tanulásban való mértéktelen elmerülést, hanem azért, mert a gazdája kissé embertelenül kihasználta, így soha jobbkor nem hívhatták volna meg a barátai Kékhegyre.

Zsámboky tehát élvezte a szabad rohanás gyönyörűségét. Ő szabadnak és rohanásnak érezte. Nem kívánt sokat az élettől, csak annyit, amennyit meg is kaphatott tőle. S így a helyi vonat bandukolását hajlandó volt olybá venni, mintha az Orient-expressz száguldana vele Párizs felé.

- Párizs az én Bakonyom - mondta magában, kéjesen hátradőlt, kinyújtóztatta hosszú lábait, elővette zsebtükrét, és a kis fésűvel szépen elrendezte ünnepien fénylő haját. Frissen meg is volt borotválva erre az alkalomra. Úgy érezte, nem valami utolsó fickó, szép, szabályos, sovány ábrázata van, értelmes homloka, és a szeme egészen érdekes a fáradtság és álmatlanság szürke sávjai között. Meleg, barna szem. Ami pedig a ruházatát illeti, Zsámboky megállapította, hogy ez a sötétbarna zakó, amelyet legutóbb csináltatott részletre, s az árával előreláthatóan mindörökre tartozni fog, sokkal elegánsabb, mint a vonatbeli uraké. Ennek az az oka, hogy másként áll a ruha egy huszonnyolc éves ősjogászon, mint a megöregedett tisztviselőkön, akik a vonattal hazafelé iparkodtak. Így Zsámboky máris nagy embernek látta magát abban a zsebtükörben, amelyet gyönyörködve tartogatott az ábrázata elé.

- Párizs az én Bakonyom - mondta újra. Háta mögött a magyar temető, a koldus magyar ég küldi már felé zshivaját. De ő most nem hallja. - Én kifelé megyek - állapította meg újfent, s hanyagul nyúlt a cigarettatárcájáért.

Körös-körül a fáradt hivatalnokok újságot olvastak. Kissé molett vidéki nők minduntalan a fejük fölé pislogtak, hogy nem veszett-e el a csomagjuk, amelyben a bevásárlt harapnivalókat viszik. Egyik sarokban két öreges, kendős hölgy tereferélt, kendőt nyilván azért kötöttek a fejükre, mert féltek a spanyoljárványtól. Még véletlenül sem beszéltek másról, mint betegségekről. Volt ott velük egy kis kamaszlány, kedves, formáska gyerek, már tudta, miként kell a lábakat egymáson átvetni úgy, hogy a comb is megmutatkozzék egy arasznyira a

redőzött szoknya alatt. Barna kötöttkabát feszült kerek mellein, a haja beleomlott a homlokába, és minduntalan Zsámbokyra kacsintgatott bozontos bubifrizurája alól.

- Most elbocsátlak, kis női csukák - idézte magában a diák, s visszamosolygott a kislányra.

Odakint leszállt a januári alkonyat. A köd lassanként rácsapódott az ablakra, s nem lehetett mást látni, mint néha az elrongyolt szénfüst kavargó cafátjait. Aztán esni kezdett az eső. Egyhangúan percegett az ablaktáblákon, a sivár unalom kísérteties pókhálót teregette a vidékre s bent az utasokra. Ezt az unalmat még fokozta az is, hogy a vonat minden bakterháznál megállt, mintha a sárba gyökerezett volna, s így a diák észrevehette már, hogy nem az expresszen száguld. De ez is jólesett most. Belefészkelődött a kocsi sarkába, nagyúri fölényrel nézegette a fáradt polgárokat, és magában fogadásokat kötött, hogy ki fog a legközelebbi állomáson kiszállni közülük. Kacérkodott a zöld ruhás, barna kabátos lánnyal is. Aztán bejött a kalauz, meggyújtotta a sápadt gázlámpákat, s a vonat döcögött, állt, állt, a csendet csupán a betegségekről tárgyaló két néni zavarta meg.

Zsámboky Géza tehát kiröppent a mindennapi élet valóságai közül, és élvezte a szabad száguldás gyönyörét.

2.

Hat óra volt, amikor a vonat befutott a kékhegyi kis állomásra. Zsámboky összekapkodta a csomagját - táskája nem lévén, papírba csomagolta a toilette-holmiját s egy Ady-könyvet -, magára kapta prêmes télikabátját, amelyet egy Rákóczi úti boltban vásárolt, s a cég nevét lefejtette róla, fejébe nyomta szürke kalapját, s nagy lépésekkel kilódult a kocsiból.

Odakint szakadt az eső.

Koromsötét este körös-körül. Mintha az eső tintává vált volna, és feketére mosta volna az egész világot. Ebbe a feketeségbe még feketébb tömegekkel hasalt bele az állomás épülete, mintha elfeküdne a sárban. Tüdőbeteg petróleumlámpa imbolygott egy távoli szemaforon. Két kalauz lóbálta a mécesét, a diák mellett egyikük nagy hatással ordította el az állomás nevét: - Ké-é-é-ék-hegy! - A diák nem találta a kocsi vasfogóját, belenyúlt valami hideg holmiba, amiről víz csurgott a prémgallérja mögé, végre megtalálta a lépcsőt, majd azt gondolván, hogy a föld nem lehet messze, lépett egy kicsikét, de legnagyobb bámulatára valahová a mélybe nyaklott. Ekkor derült csak ki, hogy milyen magasan volt eddig Zsámboky.

Még megvárta a vonat indulását. Most ki akarta élvezni az utazás minden szépségét, báját, színét. A kalauzok magasra lengetett lámpái megcsillantak a sínek közt felgyúlt pocsolyákban. A mozdony dohogott. Fekete tintafolyamot öntött ki magából, hegyibe annak a feketeségnek, amely felülről, az égből csurgott alá. Síkosak voltak a sínek, a mozdony kerekei forogtak, anélkül hogy megtapadtak volna. Kéményéből szikrakéve lövellt ki és vörös bengálifény. Sípszó, trombitahang, egy jelzőharang kettőt kondult valahol a diák feje fölött. Aztán a vonat lassú, ütemes totyogással, mint egy vén gebe, ha borravalót remél a kocsis, elindult, s eltűnt a feketeségben.

Zsámboky lement a lépcsőkön, s kiért az utcára, amit abból tudott meg, hogy lábai bokáig beleragadtak a nyúlós sárba.

Hanem a levegő, az már más volt itt, mint a fővárosban. Valami édes, metsző, aromás levegő volt ez, a körös-körül csak sejthető kék hegyekről omlott alá, kristálytisztán, keményen, szinte tapinthatóan, s átjárta a diák egész testét. Már a második lélegzetvételnél elfojtotta valami a torkát, valami kimondhatatlan boldogság, egyszerre úgy érezte, kisgyermek megint, ártatlan,

tiszta, szent gyermek, valaki, láthatatlan édesanya a kebelére ölelte, és csókolgatja érezhetetlenül és mindenfelől az arcát, a szemét, a száját, a szívét. Megállt a sötétben, egész lénye kitárult, kitágultak a cimpái, mint a táltosé, ha tüzet fal. Percekig szívta magába ezt a lebegő tisztaságot. Mozdulni sem volt kedve. Idegen, eddig nem ismert világba cseppent egy megunt és utált bolygóról, idegenbe, amelyet mintha ismert volna valaha. Minden porcikája tele volt ezzel a szeretetbalzsammal. Hallgatta az eső egyhangú csurgását, a faágakról alácsepegő víz csettegetését, a csend égi zenéjét, átadta magát a láthatatlan anya simogatásának, nem szégyellte az érzékenyedést sem, amin legjobban csodálkozott. Hullott rá az isteni malaszt hűvös esője, áradt felé az egyszerű jószág, talán még le is térdelt volna a földre, ha nem sajnálta volna új ruháját. Nem tudta, miért, de letérdelt volna. Mint valamikor, tízéves korában, amikor először gyónt, és olyan tisztának, megfürdöttnek, emelkedettnek érezte magát.

Aztán elindult az ösztöne után, mert más lámpája nem volt ebben a megnyugtató sötétségben.

Úgy érezte, évekig megy, megy, és talán vissza is került már oda, ahonnan elindult. Boszorkányos játék volt ez a sötétséggel, az esővel, a sárral. Néha úgy látszott, mintha nem is a földön járna, mint Ádám az űrben. De ez is mulatságos, megnyugtató volt. Azt lehetne mondani, hogy lebegő Ádám volt ugyan, de nem volt mellette Lucifer. Az elmaradt tőle messze valahol.

- Erről verset kéne írni - jutott eszébe kamaszkora óta először a versírás. Gépiesen lépkedett, nem bánta, hová, nem bánta, miért és hogyan, azzal sem törődött, hogy meddig. Csak ment, és szívta az éles levegőt.

Valami árkon ment keresztül, de az is lehetett, hogy csupán a gyalogjáróra bukkant ki az országút aránylag keményebb hídjából. Aztán nekiment egy kerítésnek, s elindult mellette céltalanul. A barátai kijöhettek volna ugyan elébe, de ezt sem bánta. Sőt így még jobb volt, egyedül ebben a misztikus világban. Füttyörészni kezdett, s megdöbbenve látta, hogy gyönyörűen tud füttyölni. Hol az ördögbe volt eddig benne ez a tehetség? Lám, az imént verset akart faragni, sőt két rím is eszébe jutott, most meg rájön, hogy úgy füttyül, mint egy fülemüle.

- Lássuk csak hát a hangom - mondta félig hangosan, és aprókat nevetgélt hozzá. Rázendített, hogy: „Ki tanyája ez a nyárfás...” - és csodálatos, a hangja telt volt, férfias, sima. Csodálkozva megállt, és hallgatta a saját hangját. Ezzel a hanggal akár színész is lehetne - állapította meg. S rágyújtott valami másra. Kutyákat riasztott fel, mindenfelől láthatatlan ebek ugattak, de ő csak mosolygott, soha nem érzett öröm csiklandozta a mellét, állt egy helyben, s beleénekel az eső egyhangú suhogásába.

Végre megismerte a kaput. Azért ismerte meg, mert odabent az udvarban éppen lecsengették a munkát, olyképpen, hogy egy felakasztott vaslemezen valaki kalapáccsal álmata tag indulót vert ki. A hosszú ház ajtajai megnyíltak, munkások gomolyogtak ki a sötétből, s veszték bele az esőbe. S az épület nagy műhelyablakai féhéren világítottak az udvarra.

3.

Zsámboky Géza barátai ebben a kerámiagyárban dolgoztak. Az egyik jóbarát a gyár művészeti vezetője volt, a másik - mesterségére szobrász - tervező, a harmadik díszítő. A diák előre elképzelte a meglepetést, mert nem mára várták. Ha mára várták volna, ott lett volna valamelyikük az állomáson. Így megszorította a lépteit, s nem törődve már azzal, hogy hová lép, csak azt nézte, merre hamarabb.

A díszítőműhely hátul volt, az épület legvégében. Oda iparkodott.

Benyitott az ajtón.

Bent, a nagy gömblámpák fényében, állványok és korongok között, még sűrögtek-forogtak a munkások. Lányok hosszú deszkákon nyers agyagedényeket hordtak, melyek hamuszürkék voltak, és halványan csillogott rajtuk a díszítés. Körös-körül edények, vázák sorakoztak, dísztányérok, hamutartók és figurák. Fiatal fiúk sárgaréz korongokon nyers edényeket forgattak, s óvatosan vezetgették rajtuk az ecsetet. A diák érdeklődve bámulta a mozgalmas képet, a lázas munkának ezt az intim műhelyét, s első pillantásra nem is kereste a barátait a forgó zűrzavarban. Valahol egy motor pufogott. Ez az egyenletes ütemű hang a vérkeringés ritmusát vitte bele a forgásba, s úgy hatott, mintha a gép hajtáná nemcsak az agyagkeverőt, hanem magukat a munkáslányokat és fiúkat is. Még most is abban az emelkedett, vidám hangulatban volt Zsámboky, amely odakint a tiszta levegőn, az esőben lett úrrá rajta. Noha csurgott róla a víz, eszébe sem jutott, hogy ez kellemetlen lehet.

S annál inkább megfélemedezett erről, mert a szeme megakadt egy lányon, aki barna ruhában, pettyes, kék kötényben állt kissé távolabb egy lánycsoport mögött, s az egyszerű nők bémész arcai közül komolyan s öntudatosan nézett a belépőre. A feje nem volt kendővel bekötve, mint a többieké, s amikor megfogott egy vázát, vékony ujjait kecsesen megemelte, mintha ötórai teán ülne, és a porceláncsészét az ajkához akarná emelni. A diáknak szemet szűrt ez az arc és ez a mozdulat. Nem volt ugyan rövidre vágott haja, mint általában azoknak a lányoknak, akik adnak valamit a csinosságukra, de úgy fésülködött (fülére húzott haj és hátul a tarkóján könnyű konty), hogy rövid hajúnak hatott. S ami a legérdekesebb volt, barna haja kissé bronzos fényben csillogott a mennyezetlámpa alatt.

Mindezt két pillanat alatt vette észre a diák, mint ahogy észrevette a többi arcot is, a többi kerekre nyílt szemet s a többi mozdulatot. S mégis ez a nagy, barna szempár és a finoman megemelt ujjak mozdulata élénken az agyára fényképeződött.

Már éppen le akarta venni a kalapját, s jóestét mondott, mikor észrevette egyik barátját, a művészeti igazgatót. Ez a magas, sovány, borotvált képű férfiú hosszú, fehér köpönyegben közeledett, arcán aggodalmas kifejezés ágaskodott, fekete szemöldökeit felhúzta a homlokára, s összecsucsorította a száját. Úgy jött, nagyokat lépve a fazekak és vázák között, szigorúan a diákra meresztett szemmel, mintha hipnotizálni akarná.

- Szervusz - mondta olyan halkán, mint ahogy halottas házban szoktak beszélni. Elzárta a kilátást a lány felé, akinek az arcát kifotografálta az imént Zsámboky a tömegből, megfogta a diák karját, s tuszkolni kezdte az ajtó felé.

Zsámboky elbámult. Arcára merev, udvarias mosoly fagyott, s hadakozni kezdett:

- De kérlek szépen... igazán, izé... Megbocsáss, Jenő, ha rosszkor jöttem...

- Nem, nem, majd később megmagyarázom - suttogta misztikusan és még szuggerálóbb pillantással a fehér köpenyes Vanyerka Jenő. - Ne haragudj, kérlek, de... de ki kell innét menned... mert itt az igazgató...

Zsámboky valóban látott az egyik sarokban egy kis termetű, elegáns, kivasalt urat, aki nagy figyelemmel hajolt egy tárgy fölé, mintha mikroszkópot bámulna. De nem értett az egészből semmit. Elvégre én itt egy idegen úriember vagyok - gondolta álmélkodva, s gépiesen megindult hátrafelé, de úgy, hogy azért nem vette le a szemét a műhelyről, s egészen öntudatlanul is abban az irányban keresgélt, amerre az imént a barna hajú lányt látta. - Elvégre ide jöhet akárki, akinek dolga akad, vagy nem közveszélyes őrült. Szép kis vendéglátás!

- Kérlek szépen, izé... természetesen... de hát nem értem, miért... - dadogta.

- Majd megmagyarázom. Most csak menjünk. Te az én vendégem vagy, és elvégre... Belátod, és nem haragszol rám...

Zsámboky alig hallotta ezeket a suttogva elhadart szavakat. Minthogy rettenetesen szégyellte magát, iparkodott úgy tenni, mint akivel nem történt semmi különös. Még a küszöbön megállt, hanyagul fejébe csapta a kalapját, s visszanézett a műhelybe. Merev mosolya még merevebbé vált.

- De mennyi munka! Mennyi új dolog! - mondta lelkesen, s a fogát csikorgatta szégyenében. Egy pillanatra látta a barna hajú lány arcát, s aztán kint voltak megint az udvaron.

Bent az irodában aztán szemtől szemben álltak egymással. Zsámboky csak most érezte, milyen megaláztatás volt ez. Kivezették egy helyiségből, ahol rajta kívül még vagy húszan voltak, kivezették, s még csak azt sem tudja, miért.

- Foglalj helyet, kérlek szépen - kezdte valamivel hangosabban, de éppen olyan misztikusan és gondterhes ábrázattal Vanyerka. A hangjából ki lehetett érezni, hogy nem óhajtja komolyan hellyel megkínálni a diákot, hanem csak pusztán udvariasságból beszél. - Jobb lenne ugyan, ha... tudod, kérlek, megérted az én nehéz helyzetemet itten, azt mondhatnám, két malom között őrlődöm. Mindenért engem tesznek felelőssé... Beláthatod, kérlek. Ezért egyelőre jobb lenne, ha eltűnnél, talán addig a mérnökökhez mennél, amíg én... hiszen tudod...

Zsámboky leült egy székre, s végigbámulta a kész vázákat és dísz tárgyakat, amelyek ebben a helyiségben is elfoglaltak minden zugot. Forrt benne a düh, s azon gondolkozott, hogy nem jobb lenne-e visszacaplatni az állomásra, s megvárni a legközelebbi vonatot, amely Budapest felé megy.

- De hát nem értem! Ezt nem értem! Alig teszem be a lábamat, s te megfogsz és kivezetsz. Ez abszurdum, kérlek! Csak tudnám, hogy miért?

Egyszerre kitört belőle a düh, nem hiába csigázta el annyira az aktabújás, a törvényszéki folyosón való kajtatás, hirtelen vetett lobot benne a harag, akár a puskaapor.

Vanyerka csillapította, de a karját nem eresztette el. Mintha közveszélyes őrülnék nézné ezt a diákot, aki olyan ártatlanul csöppent ide, mint egy szegény fecske, amely az árbocra száll pihenni.

- Azt nagyon jól tudod, kérlek, Géza, hogy én téged... hogy úgy mondjam: izé. Nahát. Hiszen értesz. Te okos gyerek vagy. Hát lásd be az én helyzetemet itten. Most menj, kérlek, minél előbb valahova, aztán az én vendégem vagy. Nahát.

S a diákot, noha csak az imént kínálta meg hellyel, felhúzta a székről, fejébe nyomta vizes kalapját, s már tuszkolta is az ajtó felé. Varjas, másik barátja utánasietett a gyárból, és a kapuban érte el.

4.

- Te, Kányafi - mondta Zsámboky a barátjának, amikor a mérnökök háza felé caplattak -, ki ez a lány?

- Ja! Az Idus? Hát egy gyári lány. Itt dolgozik a gyárban. Neked is feltűnt?

Zsámboky nem szólt semmit. Elgondolkozva rágódott azokon a dolgokon, amiket tapasztalt. Sokáig szótlánul mentek egymás mellett, karonfogva.

- Monddd, Kányafi, nem vagyok én itt kellemetlen?

- Ugyan, hova gondolsz! Na hallod! Miből gondolod? Már napok óta várunk, s nem akarok szentimentális lenni, de valósággal boldog vagyok, hogy itt vagy. Mi történt?

Varjas olyan buzgalommal bizonykodott, hogy Zsámbokynak végül lehiggadt a felháborodása.

- Miért vezetett ki akkor az a marha Vanyerka? Mi baja lehet? Alig teszem be a lábamat hozzátok, s ő megfog és kivezet. Meg van bolondulva? Azt hiszem, rendes ember vagyok, nem törtem volna össze odabent egy vázát sem. S ha összetörtem volna, hát meg is fizettem volna. Mit habogott annyira? Kit védelmez tőlem? Az igazgatót?

- Ez neki a mániája. Ha valaki bemegy a gyárba, ő azonnal ott terem és kituszkolja. Azt hiszem, az igazgatónál akar érdemeket szerezni ezzel. De amit veled művel, az, enyhén szólva, disznóság!

- Mi közöm nekem az igazgatóhoz?!

- Bizonyosan attól félnek, hogy zavarod a munkát.

- Abszurdum! A munkát éppen lecsengették, s én nem tartozom tudni, hogy nálatok a napi nyolcórás munkaidőn túl is dolgoztatnak némelyeket. Ehhez semmi közöm. Ha az igazgatónak nem tetszik, hogy én a gyárba belépek, majd megmondja maga. Ehhez én nem vagyok szokva. Én, barátom, még a táblai tanácselnököknek is megmondom a véleményemet, s ha az a zordon igazgató elém áll, és kérdőre von, hogy mit keresek ott, hát megmondom neki is, hogy a barátaimhoz jöttem, mégpedig a munka lecsengetése után. Mi ez? Zárda? Leánynevelő intézet, ahová a lábamat sem tehetem be?

- Ugyan hagyd, kérlek, én is meg a Tóni is boldogok vagyunk, hogy te eljöttél. Vanyerkának bizonyos okai vannak, hogy így nagyképűsködjék. Ne törődj vele. Most megvársz bennünket a mérnöknel, s aztán jól elmulatunk együtt.

Zsámboky még mindig nem értett semmit ebből a zagyvaságból. Miért kell neki elmenni a gyárból? Mi baja az igazgatónak övele, noha nem is ismeri?

- Azt hittem, hogy vagyunk már annyira civilizáltak...

- Biztosan nem vagy szimpatikus a direktornak...

- Ugyan, kérlek, hisz nem is ismerjük egymást!

- Azért mégis. Talán a megjelenésed...

- A megjelenésem? Egészen rendesen öltözött polgárember vagyok, az arcom borotvált, kesztyű van a kezemen, és nem is látszom valami hülyének! S ha nem vagyok esetleg szimpatikus, ahhoz neki semmi köze. Nem hozzá jöttem. Értsd meg, Kányafi, én hozzátok jöttem és nem a direktorhoz.

Így vitáztak. Zsámboky kiöntötte a dühét, s Varjas csillapította. Ez a szerény, zárkózott, csupaszív fiatalember láthatóan rendkívül örült a diáknak, s a hangjából ki lehetett érezni a bánkódást ezért az incidensért.

A mérnök felesége fogadta őket. Csupa temperamentum, jókedv, fürgeség volt ez a kis molett, szőke asszony. Nem találta a helyét, amikor Zsámboky betoppant hozzá, mint általában azok, akik nagyon szeretik a vendéget, s állandóan rettegnek, hogy nem érzi jól magát náluk, valamije hiányzik, s nem akar szólni, kényelmetlenül ül, szomjas, éhes, melege van vagy fázik, szorítja a cipője, sósnak vagy sótlannak találja a pogácsát és silánynak a likórt. Rögtön megérezte, hogy a diákot valami bántja, és elkezdte nyaggatni:

- Mi az, mondja már, drága Zsámboky, mi történt?

- Hagyja, asszonyom - vágott elébe Varjas -, Gézát bosszantja, hogy alig lépett a gyárba, már kivezették. Ő nem ismeri az itteni magas politikát. Haragszik. Pedig nincs rá semmi oka, ez már nálunk így szokás.

- Legyen nyugodt, drága Zsámboky, ha nő lép be a gyárba, azt nem vezetik ki! Akkor nem olyan ázesz népség az. Csak a férfiakkal bánnak így! - tört ki a mérnökné dühösen.

- Ha nő... Hogy mondja nagyságos asszony? Ha nő?

- Na igen. Csak a férfiakat vezetik ki. Az igazgató úrnak ez már a gyengéje. Nem érti?

Összecsucsorította a száját, és tettetett affektálással, komolykodva beszélt:

- Mert férfi igazán nem kíváncsi elem a gyárban! Ez már Kékhegyen így van bevezetve!

- Ehh, felejtsd el az egészet, Géza. Ne törődj vele. Majd kimagyarázkodik Vanyerka, és vége. Érezd magad otthon miközöttünk. Nekem most még át kell mennem, mert az igazgató megorrol, de hamar itt leszek megint. Nálunk alszol.

Azzal Varjas fejébe csapta a sapkáját s elment.

Ott ültek a mérnöknével a súrolt padlójú szobában. Zsámbokyt az asszony pogácsával, likőrrel és cigarettával kínálta. A diák tagadhatatlanul régen érezte magát ilyen jól. Az egyszerű, szőnyegtelen lakás, amely mindenáron polgári jólétet akart hazudni, de csak annál jobban kiélezte a szegénységet és kizsákmányoltságot, békét lehelt minden zugából. A falakon fiatal festők elég jó képei függtek, de a mérsékeltőbbek közül. Bizonyára kerámiáért cserélték be a mérnöknél. Ezzel szemben viszont a vitrinben egyetlen kerámia sem volt, jelölül annak, hogy a mérnök munkáját kiszipolyozza a vállalat, de ő még a saját vitrinjébe sem szerez a gyártmányokból semmit. Ez az üres vitrin hű képét adta a mérnök jellemének és a gyárhoz való viszonyának.

Zsámboky sokáig ült az üres bútor előtt, és bámulta ásitó polcait.

- Nézi, hogy milyen üres? - mondta az asszony, s azzal a temperamentummal, amely dús szőkecsőréről és egész mozgékony lényéről csak úgy sugárzott, hevesen panaszkodni kezdett. Egyáltalán ez az asszony mindent hevesen csinált, hevesen beszélt, hevesen nevetett, a tréfái szélsőségesek és néha elképesztőek voltak, hevesen lelkesedett, és a bosszúsága is heves volt. Bizonyára hevesen szokott csókolni is, gondolta a diák, akinek erős érzéke volt az ilyesmi iránt. - Ilyen a pénztárcánk is, drága Zsámboky. Képzeld el, minden hónapban egymilliót levonnak előleget, egymillió a bútorrészlet, egymillió a lakbér, másodikán már nincs egy árva ficcsem se. Kénytelen vagyok egész hónapban ebben a kis bűdös Hangya szövetkezetben vásárolni hitelbe. Most képzelheti, milyen életem van nekem! Az uram reggel hattól éjjel tizenkettőig dolgozik. Karácsony előtt a munkáslányok egymás után esnek össze a fáradtságtól. Mit mondott erre az igazgató? Azt, hogy vegyék úgy, mintha farsangoltak volna! De azt elfelejti, hogy farsangolni bor mellett szoktak. Hát ez lehetetlen állapot!

- Mért nem mond fel a mérnök úr?

- Hát felmondhat? - s az asszony dühösen cigarettára gyújtott. - Hát mondja, felmondhat? Annyit kapnak helyette, ahányat akarnak. S nem ennyiért, hanem sokkal kevesebbért. Mert az intelligens munkás csak azon van, hogy hogyan rontsa le a másik bérét. Nem úgy, mint a szervezett ipari munkás. Uram, az az osztály, amelyet középosztálynak neveznek, maga ássa meg a saját sírját. Mert annyi szolidaritás sincsen - benne, mint egy kubikusban.

Zsámboky nem nagyon foglalkozott szociológiával, s ennyi ebből a tudományból elég volt neki, de az asszony nem hagyta abba. Végtelen áradatban és fékezhetetlen dühvel ontotta magából a lázadó mondatokat. A diák elnézte vastag, de szépvonalú, buja száját, fénylő, szőke haját, amely rövidre volt vágva, és vastag fürtökben vette körül kövérkés, puha és gyermekes arcát, elnézte gömbölyű karjait, ahogy ott feküdtek a lámpa fehér fényében, s puhán csillogott rajtuk az alig észrevehető pihe. Teljesen megértette ezt az elhanyagolt, szegény asszonyt. Ez az életre született, víg volt, mint egy gyermek, s amilyen őszintén tudott lázongani, bizonyára olyan őszintén tudta élvezni is az élet soványka örömeit. De hát mi öröme lehetett itt? Az ura eladta magát az ördögnek: a Tökének. Szorgalmas, fáradhatatlan és kizsárolt úriember, becsületes, mint amilyenek azok szoktak lenni, akik az ördögnek eladják magukat. Az asszony? Mit csinálhat ebben a kis faluban, ahol feneketlen sár cuppog az utcán, s ahol az emberek egymásból élnek? Zsámboky meg tudta érteni a panaszait s azt is, hogy az első alkalmat felhasználta a panaszkodásra, hisz a diák üdítő szenzáció volt a számára.

- Egyék, drága Zsámbokykám, igyék is. Gyújtson rá. Jaj, de jó, hogy maga idejött, olyan mészem van már ettől a kékhegyi társaságtól!

- Szóval kidőltek a lányok a munkában - mondta hirtelen a diák, anélkül hogy mondani akarta volna. - Pedig van ott egy lány, valami Idus nevezetű, akiért nagy kár...

- Ha-ha-ha! Drága ember! Az Idus, az más. Ő nem dőlt ki a munkából. Ne féltse! Az Idus nem túlórázott, és nem rogyott össze.

- Nem értem...

- Sokat nem ért maga, drága fiam. No, de beszéljünk talán másról. Mi újság Pesten? Milyen darabok mennek a színházakban? Igaz, hogy megbukott a *Játék a kastélyban*? Pedig nagyon kolportálják. Hát a Teréz körútiban mit adnak? Milyen jó magának, ott él a kultúra középpontjában, ott él Európában, uram, Európában! Mit mondjak magának, én az életemet adnám, ha bekerülhetnék Pestre! Mi most a legjobb film? Mondja, látta az orosz filmeket?

A diák azt sem tudta, mire feleljen a mohó kérdések közül. Le és fel méregette hosszú lábaival a szobát. Sűrűn hajtogatta a likőröspoharakat, s lassanként valahol nagyon magasan képzelte magát, ahonnan úgy nézeget le a kékhegyi életre, mint Jupiter. Ajkára játszadozó, finom mosolyt tűzött, mint valami hódító csokrocskát, mert tudta, hogy ez a legellenállhatatlanabb póza.

- Láttam az orosz filmeket. És egyáltalán, asszonyom, ez volt az egyetlen valami, ami igazán élvezet volt a számomra. Mert ha magának, mint mondja, misze van a kékhegyi élettől, akkor nekem meg untig elegendő már Budapest. Nem igazi kultúra az, asszonyom. Csak külső csillogás, láрма, hűhó. Olyan link, mint maga a pesti ember. Humbug az építésze, a kereskedelme, ipara, a politikája, európaisága, humbug színháza, szerelme... - S nagyon komolyan legyintett. Látta, hogy az asszony áhítattal nézi, s önkéntelenül is jobban kinyújtja meztelen karját az asztalon. Megállapította, hogy azt a bizonyos, jóindulatúan szomorkás, fölényes mosolyt most sem vétette el. A fáradt világfi póza tetszett neki is, az asszonynak is.

- Most ki akarom magamat szellőztetni. Túl vagyok terhelve munkával, hol a kliensekkel bajlódom, hol a törvényszéken, táblán, kúrián vagyok tárgyalásokon, benne maszatolok minden emberi piszokban... Már nem is hiszek a tisztaságban, idealizmusban...

- No, de maga még fiatal ember! Ne beszéljen ilyeneket! Mit szóljak én, aki már öreg asszony vagyok?

- Ugyan! S ha öreg lenne is, csak annál tapasztaltabb lenne. Ami a nőben nem megvetendő tulajdonság.

- Lám, lám, azért mégis mindenki majd megvesz azért a csitriért.

- Az Idusért?

- Honnét tudta, hogy őrá gondolok?

Csakhamar visszaérkezett Varjas, és jött a másik fiatalember is, a szobrász, akit Inokaynak neveztek. Ez az ifjú, mint a fergeteg, rohant be a szobába, s ugyancsak összeölelgette a diákot. Jól megtermett, arányos testű, nagy orrú fiú volt, a szája mint a görög szobroké: kissé duzzadt, és a haja szabadon hátrafésülve a homlokáról. Mozdulataiban sok durvaság volt, az őszinteség durvasága, s egész lényén előmlött valami kézzel nem fogható dekadencia. Talán az orrcimpái rezgésében volt ez, talán apró, barna szemében, amely mintha állandó erotikus vágyakozás vizében úszna, talán az arcélének volt ilyen kifejezése. De tény, hogy amit csinált, abban is benne volt ez a dekadens erotika. A figuráinak alig volt csontjuk, vonalai ritmusában vágyakozás és kielégítetlen szenvedély kígyózott, azokban a kis kerámiafigurákban, amelyek meztelen aktokat ábrázoltak, és valami smokk gutaütését voltak hivatva elősegíteni, a női csípők, combok és keblek megmintázása örök szomjúságot szuggerált. Szarvasbikái, majmai, ágaskodó lovai bakszagúak voltak. Fülledt, túlfinomult életérzés mozgatta őket.

Inokay is megkérdezte, hogy mi történt a diákkal, s legyintett egyet a levegőbe.

- Ja persze, te ehhez még nem szoktál hozzá. Vanyerka nagyon vigyáz, hogy férfiak ne lebzseljenek a műhelyben.

- Talán féltékeny? Félti a munkaslányokat?

- Azt éppen nem lehet mondani. Hisz tudod, hogy családja van. Nem is ambicionálja nagyon, hogy megcsalja a feleségét. De egyet mindenesetre félt. Azt az egyet...

- Csak nem Idust?!

- Mi az, máris eltaláltad?

Mindnyájan nevetni kezdtek. Zsámboky számára egyre misztikusabb lett a dolog.

- Meg vagytok ti valamennyien örülve!

- Van benne valami, barátom - mondta keserűen Varjas. - Nem is képezed, micsoda hatalma van ennek a kis bestiának.

- Az? Az bestia, az a szelíd kis munkaslány? Aki félrehajtja a fejét, alig lehet a köszönését hallani, úgy tipeg, mint egy óvodásgyerek, és az ujjait kecsesen megemelint, mintha repülni akarna. Ez lenne bestia?

Egyszerre a szavába estek valamennyien.

- Hát már olyan jól megnézted? No lám, hogy megfigyelte!

- Mi az, magát annyira érdekli az ilyen csitri? Nem szégyelli magát? Nincsenek talán Pesten különbek?! Vagy akár itt, Kékhegyen?

Ebben a felkiáltásban egy kis irigység is reszelt.

- Bizony, nem figyeltem én őt külön, csak úgy, ahogy minden nőt szoktam, ami pedig a pestiek különbségét illeti, nagyságos asszony, aligha gondolná, hogy a nők között különbség alig van. Egyformák azok valamennyien, értékük csak annyi, amennyit el tudnak hitetni magukról. Itt a fantázián fordul meg a dolog.

- Szégyen!

- Két nő közül mindegyik azt nyújtja, mondjuk. S mégis az egyiket értékesebbnek tarthatom a másikinál. Miért? Mert szuggerálja az értékességét. Ez az egész.

5.

Az egyszerű vacsorát a következők ülték körül:

Az asztalfőn a kis mérnökné, ragyogó szőke haját előnyösen csillogtatva a lámpa fényében. A mérnökné jobbán ült Zsámboky. Mindent elkövetett, hogy jól nevelt fiúnak lássák, bort töltött az asszony poharába, kezére adta a kenyeret, s félig félrehajolva, ajkán a neki annyira illő fölényes mosollyal, kissé gúnyosan és felszínesen megtárgyalta a politika, irodalom, színház és öltözködés eseményeit. Könnyed kanyarodással kitért a kínai helyzetre is, szavaiba minduntalan groteszk célzásokat és cinikus megjegyzéseket keverve. Zsámboky mellett Varjas ült. Ez az ifjú valósággal feltámadt a diák jelenlétében. Furcsa, fanyar, zárkózott képével úgy ült ott, mint egy jól vasalt gentleman, ámde merész szóvicceit a félholtnak is örömmel kellett hallania. S az volt a legeredetibb ebben a Varjasban, hogy soha nem nevette el magát a saját mókáin, mindig csak a másokén. Ez önzetlen jellemére vallott. Az asztal végén ült a köpcös mérnök. Fekete haját felfelé fésülte, felső ajkára nyírott bajusz borult, minduntalan lelkesen beleszólt a társalgásba, de a szíve hatalmasan felülmúlta szellemességét. Nem fogyott ki a kínálgatásból. Soha poharat üresen nem hagyott. Valóban varázserejének kellett lenni, hogy földhözragadtságában is össze tudta szedni a borokat, sőt vacsora után még egy hatalmas üveg meggypálinkával is előállott, az Isten tudja, honnét. A mérnök mellett Inokay következett, nagy orrával a tányér fölé borulva, s csak néha kockáztatott meg egy-egy megjegyzést, amely annál nagyobb örömet keltett a mérnöknében, minél csiklandósabb volt.

A hangulat percről percre emelkedettebbé vált.

Elindultak a pletykák. Megtárgyalták a gyár egész ügymenetét, nyereség-veszteség-kilátásait. Hogy az igazgatóság rávetette magát a perselyek gyártására, s most éjjel-nappal undok cserépdísznókat kell készíteni.

- Én már az ilyesmit észre sem veszem - keseregte Varjas. - Belőlem már tökéletesen kiöltek minden ízlést. Úgy csinálom százszámra a rózsás csuprokat, ibolyás virágtartókat, mint egy napszámos. Engem már tönkretettek.

- Nekem azért sikerült megmentenem azt a nagy aktot, amit az Idusról csináltam - kacagott Inokay. - Ha valami jóra való dolgot csinállok, azt elteszem. Ők úgyse használhatnák. Minek nekik tisztességes szobor? Megcsináltatnék hamutartónak. Szép, csokoládészínű mázzal. Ezeknek még a lovas betyár is magas volt. Giccset nekik!

- Hinnéd-e, Géza, én a legbüdületesebb giccseket gyártom, csupa cinizmusból, s legnagyobb megdöbbenésemre egyre szebb sikereket érek el velük.

- Hol látható az az akt? - kérdezte Zsámboky.

- Nálam van, otthon, majd meglátod. Elég jónak tartom. Ki akarom állítani valahol.

Zsámboky csodálkozott.

- Azt mondjátok, hogy Idus volt a modell? Ezt nem értem. Tréfáltok...

- Csak nem sértődött meg máris? - kacagott az asszony. A mérnök is nevetett.

- Csodálkozik, ugye, hogy itt, Kékhegyen egy alig tizenennyolc éves lány modellt állt egy szobrásznak? Méghozzá egészen meztelenül.

- Jó pipa! - mondta a mérnökné. - Ugye, Inokay?

A fiatalember azonban nem nevetett. Halálos komolyan hajtott fel egy pohárka pálinkát, és legyintett:

- Méghozzá nem is afféle jó pipa. Az Isten tudja, milyen lány az. Levetkőzik meztelenre, modellt áll napokon keresztül, méghozzá többek jelenlétében, mert ott volt Varjas is, aki művész, vagy annak tartja magát, ott volt Vanyerka, aki ért valamit a dolgokhoz, de ami a legszebb: később odakerült a társaságba a direktor is. S a lány modellt állt, barátom, anyaszült meztelen, s egészen diszkréten viselkedett, mintha talpig fel lett volna öltöztetve. Bestia az, pajtás, méghozzá a javából...

- Na és... - kezdte Zsámboky, de az asszonyra nézett, s hirtelen elhallgatott.

Mind a három férfi egyszerre nevetett.

- Dehogy! Meg se lehet közelíteni! Azért mondom, hogy bestia!

- Erről én sokat beszélhetnék - mondta pléhpfőával Varjas. - Na, de majd ha magunk között leszünk.

- Hát még én mennyit beszélhetnék - sóhajtott komikusan a mérnök.

- Látott már ilyet, drága Zsámboky? - heveskedett az asszony. - Valahány férfi van itt Kékhegyen, az mind bele van gabalyodva abba a csitribé. Engem észre sem vesznek!

6.

Azonban át kellett esni Vanyerka kimagyarázkodásain is. Vanyerka vacsora után toppant be, igen izgatottnak látszott, sapkáját összecsavarta, s harisnyás, hosszú lábikrájával, derékban szűkre szabott kabátjában olyan volt, mint egy lézengő ritter. Csak a spádé hiányzott az oldaláról és a pillangós félcipő a lábáról.

- Meg akarom magyarázni, hogy mi volt az oka... az izének... hogy kénytelen voltam kivezetni Zsámbokyt. - Leült, nagyot sóhajtott, s gyorsan, hogy a kínos várakozás ne legyen olyan kellemetlen, hadarta: - Beláthatod, kérlek szépen, hogy én itt két malomkő között vagyok. Engem nyomnak felülről, az igazgató engem tesz felelőssé a legcsekélyebbért is... mert nekem... nekem kötelességem megvédeni egyrészt a gyár jó hírnevét, másrészt a barátaimat...

- Jó hírnevét? - kiáltott a diák elképedve. - Nagyszerű! Hát a gyár jó hírnevét veszélyeztetem talán a pusztá megjelenéssel?

Vanyerka szavakat keresett. Mindenki hallgatott ezalatt, mintha kegyetlenül növelni akarták volna a zavarát. El is vörösödött, szeme ide-oda villogott a bútorokon, s látszott rajta, hogy belül, a lelke mélyén nagyon dühös, de hallatlanul tud uralkodni magán.

- Légy szíves, Kálmán - mondta az asszony az urának -, gyere ki, a cseléd nem tudja felbontani a bort...

Négyen maradtak tehát. Zsámboky élesen figyelte Vanyerka arcát, a váltakozó színeket, a vibráló homlokráncokat s a szeme villódzásait.

Varjas szerényen, a két ujjá közé csípve kivett egy pogácsát, s nagy gonddal kezdte majszolgatni. Inokay ezúttal a vizespoharában keverte össze a meggypálinkát a rummal, s lassan szűrőcsőlgette.

- Elismerem, hogy neheztelsz - kezdte ismét Vanyerka -, de ha tudnád az okokat, amelyek engem... Nézd, lásd be, te az én vendégem vagy, s amikor az én területemre betesz a lábad, nekem kötelességem gondoskodni a nyugalmadról...

- De hát ki akarta zavarni az én nyugalمامat?

- Kérlek szépen, akarták! Elégedj meg ennyivel. Az igazgató nem szimpatizál veled, na.

- Miért nem? Honnét tudja az igazgató, hogy én szimpatikus vagyok vagy unszimpatikus? Hogy merészel az igazgató vagy bárki!...

- Jó, jó, kérlek szépen, ez igaz, de ki tehet róla? Nekem kötelességem...

- Mi a kötelességed? Gyámság alá helyeztek engem? Ha valakinek tetszem: Mi közöd hozzá? Ki bízott meg a gyámkodással? Hol van az árvaszék végzése, hol van a meghatalmazásod?

Vanyerka erőltetetten nevetett.

- És én mégis! Mert azt nem engedhetem, hogy a barátaimnak kellemetlenségük legyen!

- Miért lenne kellemetlensége egy tisztességes, független úriembernek, aki semmi rosszat nem cselekedett?

- Hát azért, mert... mert... *mert!* Nem mondhatok többet: *mert!* Vagy megbízol az én tapintatomban, vagy nem. Egyebet nem mondhatok. S ha megbántottalak, fogadd elégtételt a bocsánatkérésemet. Vagy olyan elégtételt adok, amilyent kívánsz.

Azzal elhallgatott. Lehorgasztotta a fejét, s látszott rajta, hogy nagyon kellemetlenül érzi magát. Kínosan forgatta, gyűrte a sapkáját, és sűrűn pislogott. Várta, hogy Zsámboky majd elneveti magát, kezet nyújt. De ez nem történt meg. A diák felállt, elkezdett keringeni a szobában, és a haját túrta.

Vanyerka is felállt, összeütötte a sarkait és egyetlen szó nélkül, teljesen lesújtván, kiballagott a szobából.

Alig ment ki, már szaladt be az asszony s utána a mérnök egy palack frissen bontott borral.

- Na, kimagyarázták magukat? Mi történt, drága Zsámboky?

- Mi az, összevesztetek?

- Semmi, nagyságos asszonyom - nevetett a diák kissé idegesen. - Sajnálom, hogy az önök lakásában történt ez a csekélység.

- El kellett volna fogadnod a bocsánatkérését.

- Szent Isten, hogy várták magát, s alig tette be a lábát Kékhegyre, máris összevesztetek! S kiért? Azért a csirkéért! Nem is értem! Mondja, drága Zsámboky, párbaj lesz? Mikor fog értem is párbajozni?

- Mi, mi, hogyan? Kiért? Nem értem... - ámuldozott a diák.

- Majd mi elsimítjuk az egész ügyet, ne aggódjék, nagyságos asszony - nyugtatta meg Varjas. - Szegény Géza úgy jutott ebbe, mint Pilátus a krédóba.

Zsámbokyt percről percre jobban elfogta a szédület. Kétségbeejtően butának érezte magát, butának az egész históriát.

Két óra elmúlt, mire feküdni tértek.

Inokay és Varjas egy kis hónapos szobában lakott. Mikor Zsámboky belépett a hideg szobába, egyszerre megelevenedtek diákkori emlékei. A kis szoba csakugyan diáktanyának látszott. Egy ágy és egy dívány volt benne, asztal, egy-két szék, mosdó és a sarokban kissé rozsdás, feketén ásitó vaskályha. Zsámboky egyszerre érezte a régi esztendők minden ízét. Torkát meghatottság fojtogatta a kis kályha láttára. Régi szép napok... Amikor éjjel felkeltek, és kiszöktek a kamrába fáért, mert a háziasszony mindennapra csak egy kosár fát és egy kanna szemet engedélyezett. Ahogy egy szál alsóruhában hozzáfogtak a tűzrakáshoz, s dörömbölő lángokat élesztettek, hogy csak úgy piroslott a kályha. Ahogy kitették a kis gimnazistát az ablakon, hogy menjen át a kocsmába borért, s ittak aztán hajnalig, sötétben, csak a tűz vörös fénye világított a szobában. Eszébe jutottak az éjjelizenék, melyeket ilyenkor magas jókedvükben egy cipésmester lányának adtak. A lány akkora volt, mint egy karácsonyfadísz, formás, gömbölyű lábacska és kerek csípői voltak, a melle izgatón kemény és kerekded, haja a vállára omlott, gazdag, gesztenyebarna csigákban. Cukorbabának nevezték el a lánykát, s ha ittak egynéhány pohárral, sohasem mulasztották el a macskazenét. Egymás után másztak ki az ablakon, csak a kisdiákat hagyták otthon háztűzörzőnek. Zsámboky szinte orrában érezte a régi telek illatát, ahogy mentek a kisváros havas utcáján, a fehérbóbitás házak között, s megálltak aztán a Cukorbaba ablaka alatt. Szép vonító hangon kezdték el a nótát, zavarosan tercelve s brummogva, palackokon csilingelve hozzá. Már a régi társak hangja is a fülében volt, az egyiknek, akit Sanyinak csúfoltak, noha László volt, olyan volt a szava, mintha állandóan nadrággombokat tartogatna a szájában.

- Fajó kutyám, jaj de mélyen alufol - zengte ez a Sanyi érzelmesen.

S most Varjas és Inokay szobájában megint diáknak, bohémnek, egyszerű gyereknek érezte magát. A bortól, pálinkától-e vagy a pusztai emlékezéstől, kibuggyant a könnye, odaállt a kis hideg kályha elé, mintha emlékeivel akarná felgyújtani benne a kihalt tüzet, s csak bámulta, mint egy sírhantot.

A régi szép napok elmúltak örökre, íme, a férfikorban van már, nyakán kötelességek, kenyérgondok s majd a házasság járma is.

- Ne búsulj, Géza! - kiáltott a háta mögött Inokay; kabátja zsebéből kihúzott egy üveg meggy-pálinkát, s odaállította az asztalra, gallérok, nyakkendők, borotváló pamacsok, könyvek és vázlatfüzetek közé.

Varjas ezalatt kisuhant a szobából, s nagy halom fával tért vissza. Mind a hárman hozzáfogtak a tűzrakáshoz. Szoborvázlatokkal tömték meg a kályhát, vázlatokkal, amelyek pakolópapírra voltak felmázolva. A tűz dörömbölt, s belekapott a fába is. Kellemes tűzszag és simogató meleg áramlott a kis kályhából.

- Tudod, hogy te is valósággal a Hódító Vilmos szerepét játszod? - mondta Varjas.

- Ne tréfálg, Kányafi. Igaz, hogy szép is vagyok, jó is vagyok...

- Ez a baja Vanyerkának! No, de ne törődjünk vele. Itt a szobor. Jó?

Inokay az asztalra tette a szobrot. Megforgatta a lámpafényben.

Az akt ülőhelyzetben, összeszorított combokkal volt megmintázva, karjával elfedte az arcát, s így a mellei kissé fölemelkedtek. Nagyon rendes, becsületes, naturalista akt volt, jól megkomponálva, és elbájoló fiatalságot, üdéséget, ártatlan s öntudatlan erotikát lehelt. Zsámboky

jól megnézte, megforgatta, s inkább csak az érdekelte, hogy jól megkomponálták-e minden oldalról. Varjas és Inokay azonban csiklandós megjegyzéseket tettek. S a jókedv egyre jobban ágaskodott bennük, sűrűn hajtogatták a palackot, szavaik már kizárólag a nők körül forogtak.

Ez az állapot az, amikor a férfiak eldicsekszenek a hódításaikkal. Most is felmerült a múltból minden nő, akihez a szerelem valaha kötötte őket. Egymást túllícitálták a kalandok pompázatosságával. S közben lekerültek a falról azok az aktok is, amelyeket Inokay Idusról készített, tanulmányképpen egy nagyobb síremlék aktsoportozatához. A rajzok arányos, karcsú, üde leánytestet ábrázoltak, de azt is számításba kellett venni, hogy a művész valószínűleg több helyütt korrigálta a modell formáit.

- Na és Idus? Vele még nem volt kalandotok?

- Képzeld, talán el sem hinnéd, ha nem én mondom, hanem Inokay - mondta Varjas sajtószerű mosolyával -, hogy ez az egyetlen lány, akit láttam ruha nélkül, de egy ujjal sem nyúlhattam hozzá.

- Noha nem rajtad múlt - tódította Inokay.

- De rajtad sem, bevallhatod. Mert te is eleget forogtál körülötte.

- Mind a ketten nagyon tapintatosan udvaroltunk Idusnak, de eredmény nélkül. Csodálatos volt az a lány, ahogy viselkedett. Elképzelhetetlenül diszkrét volt...

- Diszkrétén.

- Marha! Hagyd a vicceidet. Mindent elkövettem, már csak a hiúságomért is. Itt ül óraszám, itt vetkőzik, öltözik, s én hozzá sem nyúlhatok! Elképzelhetetlen.

- S én úgyszólván a kezemmel tapintom végig minden izmát, minden formáját. Nézem és mintázom. Minden ízét-porcikáját az ujjamban érzem. S nem nyúlhatok hozzá.

Zsámbokyt egyre jobban izgatta a dolog. Sűrűn iszogatta az alkoholt, fantáziája kigyúlt, legszívesebben táncolt volna, de nem akarta zavarni a házigazdát.

- Nekem kéne látnom azt a lányt! Esküszöm, hogy lekapom a lábáról!

- Ajjaj! Lódító Vilmos!

- Próbáld meg. Majd összeeresztünk benneteket. De...

- Miért nem adtok neki inni?

- Inni? Barátom, az valamennyiünkkel pertut ivott. Az igazgatóval is, aki virágokat hozott neki a névnapjára meg nagy doboz csokoládékat. Úgy főzte, majd a szeme esett ki érte. S hozzá alkalmazottja. Hisz láttad: maszatos kis munkáslány, félretaposott cipő, szakadt kötény... ígért neki az igazgató fűt-fűt. Selyemharisnyákat, selyeminget, pénzt, úgy meg volt keveredve. Kiadta a parancsot, hogy Idust a gyárban nem szabad agyondolgoztatni, mert gyenge. Ha-ha-ha! Idust agyondolgoztatni. Még azt se merik megmondani neki, hogy egy vázát ide vagy oda tegyen. A mérnök mellett mindig úgy megy el, hogy a mellével súrolja a ruháját. S a mérnök? Ha figyelmeztetni kellene, inkább hallgat. Nem tudja, miért. Meg nem csálná a feleségét, talán ideje meg energiája sincs hozzá. De... hallgat. S ha megszólítja, akkor is: Iduskám így, Iduskám úgy... Abszurdum, hogy ez a bestia az ujjá körül csavargat mindenkit.

- Te Kányafi, valld meg, talán az összeveszés Vanyerkával, ami majdnem párbajjal végződött...

- Igen, az valósággal pár-baj volt. Vanyerka és Idus mint pár szerepel ebben a bajban.

- De hát magyarázzátok meg már, a szentségit!

Leültek az asztal körül, ittak, odakint suhogott az eső, és a kályhában dorombolt a tűz. Inokay a rajzokat bámulta. Nagy orra cimpái kitágultak.

- Ebben a fészekben, Kékhegyen nagy szeme volt a pesti vendégnek. Majd meglátod holnap, milyen traktát csapnak a mérnökek! Felfordul az egész falu, ha jóra való vendég akad. Hát, amikor te megérkeztél, Vanyerka élt a gyanúperrel, hogy mi már beharangoztuk neked Idust. Aztán, tudja fene, talán észrevett valamit a díszítőben... Mondd, nem nevettél te rá arra a leányra? Nem kokettáltál vele? Nem láttad?

- Láttam, láttam, de eszemben sem volt kokettálni vele!

- Ez hihetetlen, ha rólad van szó, de mindegy. Vanyerkának elég volt, hogy rosszat sejtessen rólad, s ezért vezetett ki a gyárból.

Itt volt tehát a kutya elásva.

- De még mindig nem értem egészen. Csak nem szerelmes Vanyerka Idusba?

- Na, azt nem lehet mondani, hogy nem. Nagyon szívesen venné... Ha tudná. De az előbb beszéltünk az igazgatóról. Hát az igazgató már dühöngő örült, mert minden kapálódzása kárba vész a lánynál. Megpróbálta erőszakkal, felrendelte a lakására takarítani, ráparancsolt, fenyegette, felmondott neki, pénzt adott, virágot, harisnyát... hasztalanul. Hiába. Már meg van alázva, le van téve a sárga földig. A lány...

- Goromba? Szentelen? Erkölcösködik?

- Nem goromba az. Nem is szentelen. Nem prüd... Ha-ha, hát lehet valaki, aki meztelenül modellt áll egy szobrásznak két másik úr jelenlétében?! Olyan szelíd és szerény az, mint egy angyal. Nem utasít vissza. Csak éppen hogy lepereg róla minden csábítás. Nem fog rajta az ígéret. Nem érdekli a pénz. Ha mozit ígérnek neki, előáll azzal, hogy ő már volt az operában. Ha ruhákat emlegetnek, azt mondja, hogy az nem neki való.

- Egyszer tudtam elérni nála annyit, hogy jól összecsókolhattam - nevetett fanyarul Varjas.

- Akkor már nem is lehattél messze! Bizonyosan elügyetlenkedted!

- Marha vagy. Nem ismered Idust. Egyszer egy kötet Adyt talált itt az asztalon, ezt ni - s Varjas megemelte a *Vér és arany* kötetét, míg Inokay búsan húzott egyet az üvegből, aztán odakínálta a diáknak is. - Ezt megtalálta, és elkezdte olvasni. Hát csak belemerült ám. Nem akartam hinni a szememnek. Odamegyek a háta mögé, s megsimogatom a fejét. Rám nézett, és a szeme könnyben úszott. Ráhajoltam, és a szájára tapadtam... olyan istenigazában, nem valami szelíden és erkölcsösen, hanem harapva. Hát, barátom, akkor azt hittem, most az enyém lesz. Magamban már örültem a diadalomnak. De...

Legyintett.

- Nem hiszem, hogy valami bestia legyen az a lány - mondta megfontolt fejbólogatással a diák, s a szeme égett, a torka száraz volt az izgalomtól. Most maga előtt látta a libegő járású lányt, ahogy a kezét kissé felemeli, és kecsesen szétnyitja az ujjait, melyek oly finomak, mint a selyemtekercs... Világosan rajzolódott elé a barna hajú fej is, a nagy és ártatlan lesütött szempár, és a finom száj rajzát oly izgalmasan érezte, mintha tapintaná.

- Szeretném én azt a lányt látni!

- Ettől tartott Vanyerka. Bocsásd meg neki, hogy érdekemet akart szerezni a direktor előtt, jól tudja ökelme, hogy Hódító Vilmosnak kevés megerőltetésébe kerül a kékhegyi győzelem. S te... fiatalember... Csinos. Ne beszélj, a szemedben csakugyan van valami, amiért döglenek a nők. Meg az a gyalázatos, gögös mosoly az ajkad körül. De ha Idust le tudod venni a lábáról...

Zsámboky tehát világosan látta az egész helyzetet. Most már, miután három óra is elmúlt, legszívesebben földig leitta volna magát. S belekeveredvén ebbe a kalandba, amely egészen váratlanul szakadt rá, nem bánta volna, ha valami ellenszolgáltatásban részesül a sorstól. A szíve üres volt, nem kötötte semmihez és senkihez. S a lány már nem is mint kaland lehetősége, hanem mint ember izgatta. Egyre tisztábban és világosabban jelent meg előtte a képe, noha csak futólag látta. Úgy látszik azonban, valami titokzatos oknál fogva az agya mégis a szokottnál jobban lefotografálta azt az igénytelen, semmi kis nőt, aki annyi más társával együtt elvegyült az üzem forgatagában. Különösen a szemére és a szájára meg a kéztartására emlékezett élesen. Egész testén vibrált az izgalom.

Sokat is ittak már akkor. Inokay elkezdett lármázni, hogy ő nem engedi ellaposodni az ügyet, zsebkendővégről ereszti össze Gézát Vanyerkával, nem lehet a becsülettel cicázni, elvégre férfiakról van itt szó vagy mi. Varjas újjászületett a pálinkától, noha fanyar mosolya és komolysága pillanatra sem engedett. A világ legvadabb szövicceit facsargatta, s még csak nem is nevetett rajtuk.

- Eresszetek, én most kimegyek az éjszakába! - ordította romantikusan Inokay, és el akart rohanni.

- Megállj, marha! Ki ne menj, mert kompromittálsz engem! - állt elébe Varjas.

Zsámboky csöndesen énekelgetett az ágy szélén.

- Nem lehetne most rögtön meglátogatni a kicsikét? - kezdte.

De ezt nem lehetett.

Az ágyat átadták Zsámbokynak mint vendégnek, a két jóbarát pedig a díványon akart aludni. Még utoljára ittak Idus egészségére, kézzől kézre adták a megürült palackot, aztán tettek a tűzre, és nagy viháncolások közepette lefeküdtek. A dívány keskenynek bizonyult, s a nadrágszíjhoz kellett folyamodni. Varjas és Inokay tehát összeszíjztak magukat, hogy szét ne guruljanak, s még azután is, mikor a lámpát eloltották, tréfáltak és rugdalták egymást.

Végre elcsendesült a szoba. Füst és pálinkaszag terjengett a levegőben, s duruzsolt a tűz. Zsámboky boldogan fürta a fejét a vánkosba. Még ilyen boldognak, nyugodtnak, megelégedettnek sohasem érezte magát. Lepergett előtte az utazás a döcögő vonaton, a séta az esőben s a gyárból való szegényletes kitessékelés. De semmi haragot sem érzett. Bolondság az egész - gondolta nevetve -, reggel kiderül, hogy a részegség álmodtatta velem a veszekedést meg az egész sületlenséget...

- Csak azt a lányt találhatnám meg valahol! - sóhajtott hirtelen félíg hangosan, azt sem tudva, miért. S ahogy bódult agya az alkohol gőzében kevergette a zavaros képeket, világosan megint tisztán látta, szinte meg tudta volna érinteni a kezével a lány alakját, az arcát, amint felé néz, barna s kissé kerek szemét, melyről csak most állapította meg, hogy kerekebb, mint más szem, a száját, melynek kissé duzzadtak voltak a szélei; ezt a finom és érzéki duzzadtságot is csak most vette észre. A járása ott ringott előtte a tűz kavargó pirosságában a falon, s most eszmélt rá arra is, a legcsodálatosabb módon, hogy a bal keze középső ujján egy kis gyűrűt hord. Honnét az ördögből tudom én mindezt? - kérdezte önmagától ámulva. - Hiszen akkor, amikor egy pillanatig ott álltam a küszöbön, és észrevettem, semmi különöset nem láttam, olyan volt, mint a többi munkás. S később az irodában, amikor bejött, csak az alakját, a járását figyeltem meg s a haját meg a sáros cipőjét... De a gyűrűjét?! Meg hogy a szeme kerekebb, mint rendesen szokott lenni a szem? Van ebben valami titokzatos. Vagy csak most jelent meg előttem olyan víziós élességgel, hogy még a gyűrűt is észrevettem az ujján? Vajon ott van-e az

a gyűrű? Minden lány hord gyűrűt... Igen ám, de ha *csakugyan* a bal keze középső ujján van? Honnét tudom én az ilyesmit biztosan?

Egyik kérdésből a másikba szédült. A díványon már aludtak a fiúk, s ő még mindig nem tudott aludni. Egyre azon gondolkodott, hogy miért látja olyan világosan annak az embernek a képét maga előtt, akit csak futólag pillantott meg, életében először, s miért tudja biztosan, hogy a bal keze középső ujján, tehát azon, amelyen gyűrűt nem szokás viselni, Idus egy kis vékony gyűrűcskét hord?!

- Fene ezt a Kékhegyet! Ilyen butaság még nem ért. Egy nő miatt, aki modellt állt, és mégis érintetlen, soha nem láttam, azt sem tudtam, hogy a világon van. S nekem jólesik ez a keveredés. Szép az élet, hurrá, szép az élet! A kis bestia! Természetfölötti ereje van, megfogja a férfiakat egy pillanat alatt s kilométerekre tőle!...

Hangosan belekacagott a vánkosába, hanyatt dobta magát az ágyon, és a plafonra meredt és nevetett, szabadnak, erősnek érezte magát, nem volt álmos sem. S tudta, hogy honnét, nem lehet sejteni sem, tudta: az a lány az övé lesz... és sokkal inkább az övé lesz, mint az összes eddigiek voltak.

Lassan álomba szédült, amely mintha felhőkön ringatta volna. S ez is olyan örömteljes dolog volt a számára. Olyan új. Azt lehetne mondani, hogy álmában is öntudatnál volt, és nevetett, mint a gyermek a réten.

8.

Az átmenet álomból ébredésbe szinte észrevehetetlen volt. Zsámboky felült ágyában, és hangosan így szólt:

- Kezét csókolom!

Ugyanabban a pillanatban Idus lépett a szobába, karján aprófával, pirosan a hidegtől. Nyakára fehér sált csavart. A lány éppen abban a pillanatban kívánt Zsámbokynak jó reggelt halk, gyermekes hangon, amikor az is köszönt neki.

A diák elképedve bámult maga elé. Miért köszönt ennek a lánynak úgy, hogy kezét csókolom?

Idus csendes mozdulatokkal, mintha perzsaszőnyegen járna, kissé felemelt kezekkel és könnyedén kifordított ujjakkal sürgött-forgott a kályha körül, s olykor hátradobta a sálját, mely lebomlott a nyakáról.

Zsámboky azon törte a fejét, hogy milyen formában kezdjen beszélgetést a lánnyal. Amikor Idus felállt, s az asztalhoz ment gyufaért, összenéztek, és a diák nagyon udvariasan, de kissé komikusan meghajolt az ágyban:

- Zsámboky Géza vagyok. Talán már hallott rólam.

- Zsámboky úr? A Varjas úr meg az Inokay úr barátja? Igen, mondták már. Ők küldtek a gyárból, hogy fűtsek be itt. Nem tetszett fázni?

A diák ajkára tűzte, mint valami diszkrét és kissé hetyke virágot, a fölényes mosolyt. Sokáig nézte Idust. Ugyanaz a barna ruha és pettyes, kék kötény volt rajta, mint tegnap. A haja ugyanúgy a fülére fésülve és hátul kontyba csavarva. Fejét kissé félrehajtotta, s szemét egyenesen, nyugodtan kerekre nyitva, nézett a diákra; ajka szép vonalú, dús és puha lány száj, olyan, mintha semmi sem érintette volna még, étel sem. Egészen véve szabályos, hosszúkás, finom arc, végtelenül szelíd, jóindulatú, gyermekes.

Zsámbokynak ekkor eszébe jutott a gyűrű. Azért jutott eszébe, mert jól megnézte a lány szemét, s megdöbbenve tapasztalta, hogy csakugyan kerekesebb, mint amilyenek a szemek szoktak lenni. Ha most a gyűrű is...

- Legyen szíves, Iduska, mutassa csak a bal kezét!

Idus csodálkozva emelte fel a bal kezét. A gyűrű ott csillogott a középső ujján. Vékony, szegényes ezüst, valami kék kővel.

Zsámboky visszadőlt a vánkosra, és a mennyezetre bámult.

- Abszurdum! Lehetetlen! Mondja, nem beszéltek a barátaim gyűrűről?

- Nem... - válaszolta a lány még tágabb szemekkel. - Miért?

- De hiszen nem is beszélhettek! Hiszen akkor jutott eszembe, amikor ők már aludtak!

S megint felült, szégyenlősen összehúzta magán a hálóinget, sokáig komolyan vizsgálgatta a lányt. Ez bestia? Hiszen gyermek. Kis buta, tapasztalatlan, érintetlen gyermek. De a gyűrű valóban kivetette az eszét a kerékvágásból...

- Nagyon hideg van kint - mondta a lány szaporán, hogy megtörje a csendet. - Kezd kitisztulni, fúj a szél, az én arcomat is egészen kicsípte.

- Mondja, Iduska, arról sem beszéltek a barátaim, hogy ki vagyok én? - folytatta Zsámboky, s egyszerre különös izgalom futkosott a gerincén. Olyan izgalom, ami szakadékok szélén fogja el az embert: szeretne beleugrani, de nem is mer.

Idus meggyújtotta a tüzet, s a piros fények még pirosabbra festették a hidegtől amúgy is piros arcát. Ha Zsámboky festő lett volna, ezt a puha piros színt, mely hasonlított az őszibarack pirosságához, nem szalasztotta volna el. Aztán felállt a lány, az asztalra tette a gyufát, s megint kíváncsian, kerek szemmel nézett a diákra.

- Nem. Talán festő? Vagy szobrász a Zsámboky úr?

- Nem, Iduska, én költő vagyok - mondta halálos komolyan Zsámboky, azt sem tudva, honnét veszi ezt a hazugságot. - Nem hallott még rólam?

- Nem. Nem hallottam.

- Csodálom. Pedig külföldön is ismernek. Öt kötetem jelent meg, mind nagy feltűnést keltett. Egyiket, az *Eolhárfa* címűt, németre fordították.

A diák arca piros volt, s ő bosszúsan érezte ezt. Szégyellte a hazugságot, s nem is tudta, miért és honnét hazudja ezeket a zagyvaságokat. Eddigi sikereit éppen nyers fölényességével, csípősségével, igazmondásával érte el a nők körül. Nem volt hazug ember. Szerette ugyan a szép és kerek hazugságokat, de csak írásban. S úgy, hogy igazság legyen a mélyükön. De ez a hazugság, amit most minden megfontolás nélkül, egészen ösztönösen koholt, noha nem az ő hazugsága, hanem egy rejtett lény sugdosása volt, szégyennel töltötte el.

Idus ezalatt az asztal mellett állt, és egyenesen Zsámboky arcába nézett. Úgy látszott, mintha a nagy költő neve után kutatna emlékezetében, de aztán elmosolyodott, és sajátságos, gyermekes hangján azt mondta:

- A költők egészen mások, mint a festők és szobrászok. Például Ady. Ismerte Zsámboky úr Adyt?

- Adyt?! Hogy az ördögbe ne! Sokszor ültem vele kávéházban, sétáltam a Margitszigeten. Nagyon szerette a verseimet. Ady... - s a diák elmerengett, egyre mélyebben süllyedve a hazugságba, sőt most már fejfel vetve magát bele.

- Igazán?! S milyen ember volt?

A diák legyintett.

- Érdekes ember volt. Nagy fej, és haja a homlokába lógott. Akkora szemei voltak, mint egy táltosnak. S mindig borzasztó elegánsan öltözött, a verseit vékony selyempapírra írta, s meg szokta mutatni nekem. *Az ősz Kaján* című versét, amely úgy kezdődik...

- Igen, igen... Bíborpalástban jött Keletről a rímek ősi hajnalán... - mondta Idus gyorsan, s ebben a pillanatban arca csodálatosan átalakult. A lelkes büszkeség olyan ragyogóvá gyújtotta a szemét, mintha két barna villanyláng lobbant volna fel benne, sima, puha arca lángba borult, derekát kiegyenesítette, szinte kifeszült a dereka, mint az íj, ha magasra száll el róla a nyílveendő.

Zsámboky megállapíthatta, hogy ez a lány egzaltált, talán hisztériás is, hogy az idegei nincsenek egészen rendben, s a mindennapi élet alacsonyágában nem élheti az egyéniségét úgy, ahogy szeretné. De mit használt a rideg s kissé fiziológiai megállapítás az eleven, kigyúlt, átszellemült lénnel szemben. Mit magyarázhatott meg a legbelső valójából? Ha azt mondta volna valaki, hogy a lány médium, könnyen transzba ejthető, akkor sem tudott volna meg róla többet. Pedig a diákot most már izgatta, érdekelte ez a lány, izgatta mint ember, érdekelte mint különös fényt kisugárzó lélek.

- Maga így ismeri Ady verseit? - csodálkozott és gyönyörködött egyszerre, s nem tudta levenni a szemét Idusról.

- Varjas úr adott nekem Ady-könyvet olvasni, s azóta, hogy Adyt megismertem, egészen másképp látok mindent. Zsámboky úr is szereti Adyt?

- Hát tudja, nekem egyrészt jóbarátom volt, meghalt, sokat vesztettem vele. Másrészt meg a zsenije...

- Zsámboky úr, nem lenne szíves megmutatni egy versét?

A diák, mintha fejbe kólintották volna, meghökkent hazugsága következményétől. De úgy tett, mintha a meghökkenés tulajdonképpen csak fejtörés volna, hogy melyik versét mondja el Idusnak. S a lány is úgy vette.

Végül Zsámbokynak pokoli ötlete támadt. Eszébe jutott egy Farkas Imre-vers, melyet diák-korában - tizenöt éves lehetett akkor - egy kislány emlékkönyvébe írt. Akkor nagy sikere volt ennek a versnek; minden lány tudta, és minden lány emlékkönyvében ott díszelgett.

Lassan recitálni kezdte a költeményt.

Közben istentelenül szégyellte magát. S látta a lány arcán, hogy elkedvetlenedik, különös fényben égő szeme elhomályosul, s minden sornál egyre élettelenebbé válik egész lénye. Ez a változás nemhogy lesújtotta volna a diákot, hanem ellenkezőleg, nagy örömmel töltötte el.

Mikor elhallgatott, élesen figyelte a lányt. Idus nem szólt semmit, odament a tűzhöz, és megigazgatta, fát tett rá, aztán szó nélkül vizet öntött a mosdótálba.

- Nem akarom zavarni sokáig Zsámboky urat - mondta udvariasan. Az ajtóban tétovázva megállt, keze a kilincsen. - Majd később elhozom a reggelijét. Most tessék még aludni, későn feküdt le.

- Ne menjen, Iduska, én már úgysem alszom! - kiáltotta. - Nem vagyok fáradt. Ne haragudjék rám. Várjon egy kicsit, majd elmondok egy másikat.

Idus arca megint kiragyogott. Eleresztette a kilincset, közelebb ment az ágyhoz, és várakozón megállt. Nagy, kerek szemét a diákra függesztette.

S a diák kétségbeesetten kutató vers után, verset keresett, igazi nagy verset, felkutatta iskolai múltját, kapkodott Berzsenyi és Vörösmarty után, seregestül tódultak agyába Petőfi-költemények, s mindegyiket félredobta. Végre, egészen önkéntelenül Csokonainak *A tihanyi echóhoz* című költeménye ragadta meg. Lassan, mesterkéletlenül mondta a melankolikus sorokat, s úgy érezte, mintha nem is egy rég porladó, szerencsétlen, nagy poéta, hanem ő írta volna a remekművet.

S a szobában áhítatos csend volt. A lány szinte dermedten a gyönyörűségtől, megrendülve a lelke mélyéig, lobogva hallgatta a verset. Zsámboky pedig valósággal érzékenyült. Soha életében nem érezte így a vers hatalmát, a ritmikus sorok elringató vagy felrázó erejét. Csokonait régen elfelejtette már, tananyag volt számára, amelyet sikerült megrágnia, anélkül hogy megemésztette volna. S most mégis a szíve vérévé vált a régi vers.

Mikor befejezte, még percekig nem szólt egyikük sem. Nagy dolog történt, érezte Zsámboky, költő született a rendetlen szobában, s noha nem a maga versét mondta el a költő, mégis az ő verse volt, az ő érzése és őszintesége.

- De most már elmegyek - mondta aztán Idus, mintha álomból révülne, megigazgatta nyakán a sált, az ajtó felé fordult, de tétozva megállt és elmerengett. A diák tudta, hogy nem megy el, s ezért nem is tartóztatta.

- Még valamit mondjon el, Zsámboky úr - kérlelte aztán Idus, erőt véve a távozási szándékon.

- Jó, ha magának tetszik, szívesen - mosolygott a diák. Most már nem bántotta a hazugság. Úgy érezte, hogy maga Csokonai támadt fel benne, s az ő ajkán keresztül ismétli el azokat a fájdalmakat, bánatokat, szilaj kétségbeeséseket, amelyeket életében megírt.

- Jöjjön ide, az ágyam mellé - mondta, s a lány engedelmeskedett. Olyan gyöngéden, mintha a haldokló kívánságát teljesítené, haldoklóét, aki neki testvére. Zsámboky érezte, hogy nyert ügye van.

Idus széket húzott az ágyhoz és leült. Olyan finoman, diszkréten ült ott, a helyzet fonákságán kissé mosolyogva s mégis áhítatos kíváncsisággal, mintha egy rokokószalonban tanulta volna a mozgás finomságait.

A diák pedig elszavalta a *Reménybez* írott Csokonai-verset is.

- Sima száddal mit kecsegtetsz, mért nevetsz felém? - hangzott egyszerűen a verssor. S a lány elpirult, és kigyúltak a szemei.

- Iduska! - kiáltott szinte eksztázisban a diák, s nem győzte elnézni ezt a puha szájú, szelíd és gyermekes lányt. - Maga... magáról fogom írni a legszebb versemet!

- Ó, Istenem, Zsámboky úr, ne mondjon nekem ilyeneket. Mivel tudnám én azt kiérdemelni? Maga, a világhírű költő és én, az egyszerű munkáslány... Ilyen csak regényekben szokott előfordulni.

S lehajtotta a fejét.

Ez a lány regényeken keresztül gondolkodik, regényekben érez - állapította meg a diák. - S hogyan mondta azt a szót, hogy *munkáslány*... Mintha valami Marlitt-regényből olvasná.

De azért nem tudott nevetni rajta.

- Most egy színdarabon dolgozom - mondta Idusnak. - Valami egészen finom, egyszerű és nagyon emberi dolgon. Magáról szeretném megmintázni a főalakot. Beszéljen nekem valamit magáról. Csak úgy egyszerűen, ahogy eszébe jut. Arról, hogy mit szokott csinálni, hogyan él, mik a vágyai, tervei, álmai... Meséljen, Iduska, valamit.

Honnét az ördögből veszem én azt, hogy darabot akarok írni? - jutott aztán eszébe. - Úgy hazudok, mintha könyvből olvasnám. Ez a lány belevisz a hazugságok egész hínárjába, íme, már világhírű költő lettem, s darabot akarok írni, egészen emberi dolgot. Honnét? Miért? Eh, vigye az ördög!...

Visszatérni erről az útról nem lehet. Olyan álarcosbál volt ez, ahol az álarcot szentségtörés lett volna leszakítani.

Idus egyszeriben modorossá, merevvé vált. Kiegyenesedett, mintha vizsgálóbíró elé állították volna. Szavai keresettek voltak. Szeme elkalandozott az ablakon túlra, mint a vádlotté, aki nem akar a bíró szemébe nézni. S halk, fontoskodó, recitáló hangon elkezdte:

- Atyám egyszerű munkásember volt. Mint lakatos dolgozott a gyárban. Anyám is egyszerű asszony, egyszerű szülők gyermeke vagyok. Mikor atyám meghalt...

- Atyám! Atyám! - mosolygott magában a diák.

- Akkor ideköltöztünk. Otthonom egy egészen egyszerű kis lak, két kis szoba, konyha és egy kis udvar. Ott nevelkedtem én és a kishúgom. Mikor nagybacska lettem, s anyám nem győzte ránk a munkát, mert napszámba járt, beálltam a kerámiagyárba munkásnak. Reggel korán kelek, és egész nap a gyárban dolgozom. Meg vagyok elégedve sorsommal, igazán mindenki nagyon jó, a legfinomabb munkát bízzák rám, és én iparkodok pontosan elvégezni mindent...

- Na és az igazgató? Milyen magához az igazgató? - firtatta a diák, s élesen figyelte a lány arcát.

De azon egy vonás sem rezdült. Szeme elkalandozott, s ajkán finom, gúnyos mosoly futott át, de csak mint a lehelet.

- Nagyon jó hozzám, nem dolgoztat túl, s a többiek is mind. Pedig ők nekem parancsolóim, és Inokay úr is meg Varjas úr is nagyon jók... Nagyon szépen beszélnek velem...

- És nem kapott tőlük virágot, csokoládét?

Idus megérezhette e kérdés mögött rejlő féltékenységet. Vállat vont.

- Nem mondom, kaptam, s még más mindent is akartak adni. Inokay úr le is mintázott, aktban, nagyon szép szobor... De ők művészek.

- S az igazgató? Az is művész?

- Nem, az igazgató egyáltalában nem az. Ő csak egy gazdag úr, aki nekem parancsol. Az ő társadalmi állása... Előkelősége... az egészen más. Nekem engedelmeskedni kell, mert én munkaslány vagyok.

Egy kis csend állott be. A lány nem tudta, mit mondjon most már.

- Elmehtek, Zsámboky úr? - kérdezte nagyon halkán.

- Nem, Iduska, még nem beszélt eleget magáról. Folytassa.

- Hát... az anyámmal nagyon sok összeütközésem van, mert ő maradi asszony, nagyon haragszik azért, hogy én minden este megfürdöm. De nyáron... Mikor a fák rügyeznek, és a nap melegebben süt, akkor nekem nagyon jó, akkor boldog vagyok. Kimegyek a hegyek közé, és lefekszem egy fa alá a fűbe, és a fejem alá fektetem a karomat, s bámulom az eget, a felhőket, ahogy vonulnak lassan, és a fák körös-körül csupa virágban állanak, a hegyek olyan szépek, színesek, mintha festették volna őket, s madarak csicseregnek, fecskék röpdösnek mindenfelé. Sokszor a kezemre teszek egy kis katicabogarat, és elnézem egész délután, mit csinál, hogy szaladgál, és az ujjam hegyéről elszáll kinyílt szárnyakkal. Akkor nagyon boldog vagyok.

- De hiszen hétköznapi munkában van!

- Na igen, de nem mindig. Néha szabadságot kapok, meg aztán vasárnap, ünnepen. Olyankor a regények sem érdekelnek. Legfeljebb Ady versei. De most már meg fogom venni a maga könyveit, és azokat is olvasgatni fogom, ha kitavasodik.

Míg ezeket elmondta, egyre lelkesebb arccal, Zsámboky le nem vette a szemét róla. Egyre közelebb érezte magához ezt a lányt, mintha már régen ismerte s egészen elfeledkezett volna róla. A testvéri együttérzésnek nem tapasztalt melegsége áramlott fel benne. S noha jól tudta, hogy a lány nem mond feltétlenül igazat, ami a ténybeli igazságot illeti, hogy rajtakaphatatlanul másképp színezi és érzi át mindazt, ami vele történik, de ez éppen úgy nem volt hazugságnak nevezhető, mint ahogy nem érezte hazugságnak Zsámboky a maga nyilvánvaló csalásait. Legalább akkor nem, amikor kimondta őket.

- Elmehetek, Zsámboky úr? - ismételte halkán a kérdést Idus. Olyan alázatosan, mint egy anya, aki nem akar szomorúságot okozni a beteg gyermeknek, ámbár a kötelessége így kívánná.

- Nem, nem, maradjon még!

- Mivel érdemeltem ki egy világhírű költő jóindulatát ennyire? Nagyon megtisztel, Zsámboky úr, de én csak egy olyan egyszerű munkáslány vagyok, aki nem tudom érdekelni az olyan magasröptű lelkeket, mint amilyen egy világhírű költő, Ady Endre barátja. Félek, hogy terhére leszek.

- Dehogy lesz, drága Iduska! Maga a legérdekesebb lény, akivel valaha találkoztam. S meg fogja látni, milyen szép színdarabot írok magáról.

- Ó, Istenem... - s halkán, csiklandozva nevetett. - Egyszer voltam az Operában, Vida Mária, a nagy énekesnő felvitt a színpadra a Mályvácskában. Felöltöztettek magyarba, szép selyemruhám volt, a hajam leeresztve a vállamra... Nagyon érdekes volt. A darabra már nem emlékszem, csak arra a sok gyönyörű ruhára emlékszem meg valami sárkányra, vagy az nem is abban volt... S a művésznő olyan kedves volt hozzám, bevitt az öltözőjébe, s olyan csúnya volt az a sok festett vászon meg léccel meg mindenféle gépezet a színpadon...

Zsámboky látta, hogy a reflektorok fénye mintegy belülről világítja meg a lány arcát. Kis gömbölyű mellei a rossz barna ruha és pettyes kötény alatt megduzzadtak az izgalomtól.

- Mondja, Iduska - kérdezte egy kis remegéssel a hangjában, s egészen előrehajolt a vánszorról -, nem érzi maga, hogy nem ide való, ebbe a fészekbe? Hogy maga több, mint egy egyszerű gyárilány, a finomsága és a szépsége... A maga lábára selyemharisnya való, a maga testére selymek és prémek illenek, a fülébe gyémántfüggők, a nyakára gyöngysorok, csuklóira karperecek, s a közönséges parasztház bútorai helyett perzsaszőnyegek, képek, szobrok, pamlagok és intarziás asztalok kellene, hogy körülvegyék. Nem érzi, hogy maga többre hivatott, mint egy gyárban agyagot keverni, és mázakba meríteni az edényeket? Hogy maga öröme születt, örömet kellene árasztania maga körül, a szépség és szerelem örömét?

- Sokan mondtak már nekem ilyesfélét - mondta zavartan, szemlesütve Idus, aztán egyenesen a kipirult diák arcába nézett. - Még ilyen szépen nem mondták ugyan, ami olyan lett volna, mint egy költemény, de Inokay úr is beszélt effélét meg Varjas úr is...

- Na és az igazgató?

- Az... az nem számít. Ő nem művész. Ő csak úgy mondja, neki nem is hiszem. De én olyan boldog vagyok ott, ahol vagyok... A munkámat szeretem... Nincsenek vágyaim, amik elérhetetlenek úgylis. Az én társadalmi állásom nem engedi meg, hogy higgyek az olyan előkelő szellemeknek, mint amilyen Zsámboky úr.

- De gyermek! - kiáltott fel a diák. - Mi az ördögnek emlegeti maga állandóan a társadalmi helyzetet? Nekem ez bliktri! Nem törődöm vele! Nekem az ember a fontos, aki...

- Tudom, Zsámboky úr, a világhírű költő túlteheti magát a társadalmon, magának minden szabad... mert a maga élete más... szabadabb... nagyobb élet... Nem korlátozhatja senki, csak saját maga. De én... Nem vagyok senki és semmi. Ha a hegyek között a fűbe fekhettek, és nézhetem a felhőket, amint úsznak az égen, és annyiféle színben csillognak, mint... Szóval: nekem az is boldogság. Nekem nem szabad másra gondolnom, csak az anyámra és a húgomra meg a munkámra, s ha tizenhét éves leszek...

- Még nincs tizenhét éves?

- Nem, nem vagyok, februárban leszek csak. Akkor el fog jegyezni egy kovácsmester Szentendréről, aki nagyon szeret, és az anyám neki is ígérte a kezemet... Én ugyan nem szeretem, de hűséges társa leszek...

Kínos csend zuhant rájuk. Zsámboky visszdőlt a vánkossra, behunyta a szemét, s megmagyarázhatatlan, rossz érzés fojtogatta. Aztán a lányra nézett. Ott ült a széken, komoly mosollyal nézte a diákot, szemét nagyon kerekre nyitotta, ujjával játszott, forgatta a gyűrűjét.

Nagyon szép volt most. A haja finom bronzos fényben csillogott. Barna szeme szomorú volt, szája meg-megrezdült, mellei szelíden, de érzéken duzzadtak voltak, így ültében a csípő is asszonyosabbnak s végtelen finom vonalúaknak látszottak. A diák úgy érezte, semmi sem tarthatja vissza attól, hogy magához ölelje és összecsókolja ezt a fiatal, különös lányt. De aztán mégiscsak uralkodott magán. Nem akarta erőszakkal megrohanni, szépen akarta megadásra bírni, szeretettel és gyengédséggel. Azt akarta, hogy magától adjon neki mindent. Amit még sohasem álmodott: ez iránt a nő iránt nem csupán erotikus érzései voltak: hanem valami több ennél.

- Elmehek, Zsámboky úr?

- Nem, ne még - kapott a lány keze után. De Idus szelíden visszahúzta. El sem mosolyodott. Nagyon komoly volt, nyugodtságát nem vesztette el.

- Most elhozom a reggelijét. Aztán egy kis rendet csinállok itt - mondta és felállt. A diák akkor látta, hogy a dereka tökéletes vonalú, egész alakja arányosan karcsú, mint az a szobor, amelyet Inokay mintázott róla.

A lány kiment, Zsámboky sokáig hallgatta a süket csendet. Arcát belefúrta a vánkossába, mozdulatlanul feküdt, s egyre Idus arcára gondolt. Erre a szabályos, puha, ártatlan arcra, amelyen annyi fölényes nyugodtság és finomság volt.

Most már kegyetlenül izgatta minden. A tegnap esti veszekedés, a muri, a lány... Csak azt nem tudta megérteni, hogy Varjas és Inokay miért küldték fel hozzá Idust. Annyira bizonyosak voltak a próbálkozás haszontalanságában?

- Ha az állásomat elveszteni is, ha tönkremegyek is, ha az egész faluval tengelyt akasztok is, a leány az enyém lesz!

De nem úgy gondolta ezt, mint valami heccet, amelybe szívesen beleugrik a kaland kedvéért, hanem úgy, ahogy a nőért verekedő férfi gondol arra, hogy egészen és mindenestül birtokába veszi azt, akit szeret.

A szobában csak a vekkeróra kattogott. Fél tizenegy volt már. S ő részegebb, felajzottabb, szakadékba zuhantabb volt, mint valaha.

9.

Idus visszatért, és hozta a reggelit. Kávé és vajás zsemle volt a tálcán, külön kis szilkében tejszín s egy tányérkán kockacukor. A mérnökné szolgálatkészsége, vendégszeretete meghatón sugárzott a tálcáról.

Idus könnyedén egyensúlyozta a tálcát, mosolygott. Odatette a reggelit az ágyra.

- Most egyék, Zsámboky úr, aztán aludjon még. Jaj, milyen rendetlenség van itt. Meglátszik, hogy mulattak az éjjel. Az üveg üres. A könyvek szanaszét vannak szórva. S az én szobromon, jaj, elárultam, hogy ez a szobor, amit Inokay úr rólam mintázott.

S elpirult a haja tövéig.

- Sose piruljon - mondta Zsámboky, nekiülve a reggelinek. - Már tegnap tudtam, hogy ez az a szobor. Nagyon szép, el is fogom kérni Inokaytól. Mert látni akarom magát a szobámban akkor is, amikor messze leszek innét...

Idus mintha meg se hallotta volna ezeket a szavakat. Járt-kelt a szobában, rendezgetett, s olyan könnyedén, halkan járt, mintha a padlóra sem lépne.

- Ha megreggelizett, aludni fog. Igen? - kérdezte.

- Nem, nem fogok aludni. Mit gondol, mi nekem egy átvirrasztott éjszaka? Hányszor ülök az íróasztalom mellett éjjelente, álmaimmal vívódva és verssorokat írva és kihúzgálva! Most pedig azért sem tudnék aludni, mert mindig a maga arcát látom magam előtt. A maga finom száját látom és a csodálatos, tág szemét. Tudja mit, késő van, egyen maga is velem.

- Nem, nem vagyok éhes, hová gondol! Csak nem ehetek a maga reggelijéből?

- Ugyan ne szabadkozzék! Fogadja el tőlem a vajás zsemlét.

- Nem, nem szabad... Az én társadalmi helyzetem és Zsámboky úr, a világhírű költő.

- Mondtam már, hogy füttyölök a társadalmi helyzetre! Maga nekem éppen olyan testvérem, mint akárki más. Sőt több. A gazdagokat utálok, magát pedig...

Hirtelen elhallgatott. A szájára akart ütni, olyan váratlanul jött ez a mondat. Kétségbeesetten vergődött a szavak között, amelyek úgy rohantak rá s vágódtak belé, mint egy eddig láthatatlan vadállat karmai.

Idus ránézett, elkomolyodott, szemei tágra nyíltak, és különös nedvességben úsztak. Ajka megrezdült.

- Jó, elfogadom, de... akkor hallgatni fog és alszik.

- Nem, nem és nem.

- Hát akkor... nézze, Zsámboky úr, én csak egy szegény munkáslány...

- Maga ne törődjék semmivel. Egye meg a zsemlét! - kiáltott rá ingerülten s elkeseredetten Zsámboky. S a leány szerényen elvette a zsemlét, két ujja közé fogta, mint tegnap este a vázát, s beleharapott.

A harapásnál megcsillantak apró fogai. Ápoltak voltak s egészségesek.

Zsámboky felhajtotta a kávé cukor nélkül, s összeborzongott.

- Nem tudom, mi van velem. Nem kell semmi, nem akarok semmit, csak magával akarok beszélni egész nap, és nézni... nézni...

- Majd feljövök máskor is, ha Zsámboky urat érdekli az én egyszerű életem - mondta a leány, aprókat harapva a zsemlébe. - Ha Varjas úr felküld, nekem kötelességem engedelmeskedni. De a színdarabot, amit rólam tetszik írni, láthatom én is?

A diák összecsikorította a fogát. Dühösen hanyatt vágta magát az ágyban, nyakába húzta a takarót, s behunyta a szemét.

Ha megfoghatná ennek a lánynak a kezét, s odahúzhatná magához, s megölelhetné s megcsókolhatná azt a puha, izgató száját, s mellén érezhetné a mellét... Agya lángolt, mintha pálinkát ivott volna, kezét ökölbe fásarta, hogy ki ne ordítsa magából ezeket az érzéseket. Utálta a hazudozásait, utálta önmagát, szeretett volna bocsánatot kérni a leánytól, s nagyon szeretni, hogy megbocsásson neki.

Idus összeszedte a holmit, s kisurrant a szobából.

10.

Amint az ajtó betevődött utána, a diák kiugrott az ágyból, ledobta az ingét, s a mosdó elé állt. Belenyomta fejét a hideg vízbe, kétségbeesetten dörzsölte és szappanozta magát egy gumi-szivaccsal. Mintha le szeretne volna mosni magáról ennek az izgató és aljas játéknak minden nyomát.

Ferdén nevetett a Csokonai-versen. A jelenet minden mozzanata plasztikusan állott előtte, látta a leány elragadtatott, áhítatos arcát, kigyúlt szemét. Az alázatos meghajlást az ő zsenije előtt. És röhögött, úgy, mintha sárba pottyant volna. Soha életében nem hazudott, eltekintve egészen apró s jelentéktelen szükségességektől. S most... a hazugságok valóságos hínárjába szökött. Úgy érezte, hogy ebből kibonyolódni nem lehet, mert ha holnap vagy még ma elutazik, a leány kísérteni fogja, mindig arra fog gondolni, hogy szereti, szereti, akármilyen regényesen hangzik is, s akármilyen gyerekes. De tagadhatatlan, hogy bizonyos sorsszerűség van a dolgokban. Ahogy valami megfoghatatlan erő egyre mélyebben taszigálta olyan hazugságok mélye felé, amelyekről soha nem is álmodott.

Ezt az ügyet ugyancsak meg kellett fontolni minden oldaláról.

Beszappanozta az arcát és megborotválkozott. Bosszúsan konstata, hogy a haját illenék megnyíratni. S miközben ezeket művelte, úgy megvágta magát az állán, hogy piros lett a keze a vértől.

De nem bánta már, csak ki innét a szabadba, a friss levegőre, hogy mindent higgadtan meghányjon-vessen, s ne hagyja nyakába szakadni a bajt. Mert most már attól félt, hogy a dolgok sorsszerűségéből könnyen bajok zuhanhatnak a fejére.

Zsámboky egyébként is a téglafilozófia híve volt. Mindig el volt készülve rá, hogy téglák hull a fejére. S most az a viszolygó érzés borzongatta, hogy a téglák meglazultak fölötté.

Mikor a nyakkendő is rendben volt, meg is kefélt, s némileg felfrissülten állott az asztal előtt, észrevette, hogy a szalvéta ottmaradt a tálcáról. Idus, amikor visszavitte a holmit, ottfelejtette a szalvétát.

Önkéntelenül játszani kezdett vele. Nézte a monogramot. A hímzést. Arra gondolt, hogy valami elmélet szerint az ilyen feledékenység sem véletlen, s jelent valamit. Talán azt, hogy Idus nem ment el szívesen, vagy hogy vissza akar jönni. Ez egészen boldoggá tette.

11.

Az ebéd még messze volt. Zsámboky elhatározta, hogy sétál egy órát, s rendbe hozza a szénáját. Mikor kilépett prémes kabátjában az utcára, megint megcsapta az arcát az a balzsamos, éles levegő, melyet tegnap olyan mámorosan szívott be. Ez a levegő Idus hajának illatára emlékeztette, noha egyáltalán nem tudta, milyen a szaga annak a hajnak. Ezzel is úgy volt, mint a gyűrűvel és a szemmel. Megesküdött rá, hogy Idus hajának nagyon friss, üdítő és részegítő illata van, kölnivíz és parfümillat. Az ég nem tisztult még ki, nagy felhők rohantak a füstölgő hegyek fölött, s az ágakról csepegett a víz. Egy ökrös fogat lassú cuppogással haladt az utcán. Iskolásgyermekek mentek hazafelé zajos csoportokban. De a gyalogjáró sarát már felszárította a januári szél, s távolról látszott az égbolt egy kis mosolygó darabja.

Zsámboky egy kis közön lement a Duna-partra, s elindult a hatalmas, hömpölygő, zavaros folyam mellett, csak úgy, minden terv és cél nélkül. A homokos part mint a szőnyeg süppedt alatta, itt-ott hasukkal felfelé fordított csónakok heverték, mint nagy, döglött halak, orrukon kötelekkel. Messze felfelé ködbe merültek a hegyek, míg a közeli ormán szakadozott felhők libegtek, a tél szilaj, szomorú zászlói. Ezek a közeli hegyek sötétkékek voltak, s úgy feküdtek a víztükör fölött, mintha a semmiben lebegnének ég és föld között súlyos tömegeikkel.

Fújt a szél, s a diák arcába nyomta, mint valami kábítószeres szivacsot, a Duna vízszagát. Egy csapat vadlúd rikácsolva húzott észak felé.

A diák elnézegette a neki szokatlan képet. Ezt a vad partot nem vették körül paloták, és nem öveztek hidak a folyamot, nem pislogtak a vízben halvány lámpák csillagképei, mint Budapesten. Vad volt itt a természet, a szél erős, és a partok szabadok, egy-egy ház felől magas terméskőfal szakadt a partra, másutt elhagyott kikötőcölöpök meredeztek, elhagyott vesztőhely akasztófái. S a víz egyenletes csobogással nyalta a partot, mint szerelmes állat borzongó nőstényét.

Zsámboky leült egy nagy csónakkötőkőre, vékony nádbotjával a homokot szurkálta, s elnézegette a tájat s a hatalmas, nyugodt, kavargó folyamot. Hideg színek és hideg szelek harmóniája ölelte körül. S ahogy ott ült és cigarettázott, erőt vett rajta a szabadság vágyának olyan soha nem érzett kínja, ami a szabadba kieresztett bikát rohanásra kényszeríti.

Szabadnak lenni, amennyire ember szabad lehet, megfürödni a Dunában, és hempergni a homokon, nézegetni a vizek fölött emelkedő Hold gömbjét, s hallgatni a fák zizegését s az őszikék tiii-tiii-tii muzsikáját.

Szeretni egy barna hajú, meleg szájú nőt...

Felállt a kőről, s dühösen, egészen ábrándjaiba veszve, nagy léptekkel ment a homokon. Milyen pókhálók kötözik a városhoz, teszik érdekek rabszolgájává? Hogy lehetne szabadulni belőlük? A hazugságok milyen szövevénye hurkolja körül? Vajon van-e bátorsága mindent otthagyni, akár csavargónak lenni, de szabadnak, szabadnak?!

Lám, nincs. Az ő élete malomtaposás már, ha leteszi a vizsgáit, ügyvédi irodát nyit, lakást szerez, megnősül, az mind, mind csak kényszerű rabság. Feleségül vegye ezt a lányt? De hisz ha feleségül venné, az is rabság lenne. Megszentségtelenítése a szerelem szabadságának, megkötözése a fantáziának, elsikkasztása az élet bájának!

Kétségbeejtően dühös volt. Nem tudta, mire és kire. Önmagára. Az életre. Dühös volt, mert minduntalan eszébe jutott a játék Csokonaival, s nem tudott menekülni a lány alázatos, lelkes, eksztatikus szemeitől. Nem tudott szabadulni a mozgásának bájától, a keze tartásától, a hangja gyermekességétől. S úgy érezte, hogy a szabadsághoz neki semmi joga nincs, s nem is lehet többé az életben. Mintha sárral dobálta volna meg annak a lánynak egyszerű, szakadozott ruháját és rikítóan rossz pettyes kötényt, mintha arcul ütötte vagy szájon csapta volna.

Alávaló dolog volt ez az egész. Vanyerka megalázó viselkedése, hebegése, az igazgató virágai és csokoládéja, a fiúk... Nem, azokra csak hálával gondolhatott, mert hiszen ők küldték fel hozzá, ha mókából is, s őszinték voltak, mert többet láttak Idusban kihasználható, aztán félredobható tárgynál, bizonyoság rá Inokay szobra.

De ő hazudott, s ezt az aljasságot nem veheti le róla az életben senki.

Egy férfi jött vele szemben, de csak akkor ocsúdott rá, amikor majdnem egymásnak mentek. A férfi alacsony, jól vasalt úr volt, sárcipő a lábán. Arca simára borotválva.

Zsámboky a kalapjához nyúlt, s udvariasan félrelépett:

- Jó napot... azaz...

Hisz ez az igazgató volt.

Egy pillanatig egymásra néztek, leplezetlen ellenségeskedéssel. Egyiküknek sem tetszett a másik arca. A diáknak kegyetlenül agyába villant:

Ez a csirkefogó. Aki virágot és csokoládét adott Idusnak. Aki meg akarta kapni. Aki... meztelenül is látta, amikor modellt állt.

Az igazgató fölényesen, a gazdag emberek biztonságával nézett végig a diákon. Nem is hederített a köszöntésére.

12.

Varjas már ott ült a kék abrosszal takart asztalnál, és sört iszogatót. Mikor Zsámboky belépett, száján a jellegzetes fanyar mosollyal, felállt, és melegen megrázta a kezét. Inokay búsán bort ivott.

- Na, hogy aludtál?

- Igazán, hogy mulattatok Idussal?

Az arcok kíváncsian fordultak felé. De Zsámboky legyintett, és nem szólt semmit.

- Hagyjuk, fiúk. Nem érdemes róla beszélni. Nagyon szégyellem magam...

- Mi az, mióta vagy olyan nagyon szégyellős? - horkant rá Inokay.

- Hagyjuk, fiúk, az a lány... Az egészen más, mint amilyennek gondoltam. Az a leány... - s nem tudta folytatni, nem jött ki a szó a torkán, legyintett és ivott.

- Ez csak olyan nagyképűség, így akarja éreztetni, hogy Idus kegyeiben részesült - nevetett Varjas.

- Pedig semmi sem történt, ugye Géza?

- Hódító Vilmos.

- Lódító Vilmos.

A diák egykedvűen evett. Nem törődött a fiúk kamaszkodásával. Titokzatosan s fölényesen mosolygott, mert a hiúságát mégsem tudta teljesen elnyomni, bárhogya az idegeibe szívódott is a leány, s bárhogya átjárta is a képe, mozgása, hangja, illata. Erről aztán nem is igen beszéltek tovább. Inokay panaszkodott, hogy csinált egy kis bonboniert, amelyen fekvő akt van, felkelő nappal. Az igazgató azt kívánta, hogya az aktot sárgára, a napot kékre fesse.

- Nem bírom ezeket a...! Megölnék a dilettantizmusukkal! Soha nem jutok el a Múcsarnokba, s nem menekülhetek innét, mert kell a pénz a szüleimnek, s ha elmegyek, éhen dögölhetek.

- Látod, én már lemondtam minden ambícióról - mosolygott keserűen Varjas. - Már csak tömegmunkákat csinállok. Egy nap kétszáz vacakot. Először a rózsa szárát, sorba, aztán a szirmokat egymás után, aztán a leveleket... Amerikai tempó, akkordmunka, felesleges mozdulatok kiküszöbölése... Minden energiámat ebben élem ki. Nem is hiszed - mesélte elérzékenyülve a kis keserű ember -, hogya mit jelentesz te itt nekünk. Feltámadunk, barátom, jókedvünk van, örülünk az életnek, érezzük, hogya történik valami. Aztán, ha te majd elmész, megint folytatjuk a tömegmunkát, a felesleges mozdulatok kiküszöbölését... Egy asszony van itt, akiben néha mindent megtalálok, egy asszony, olyan, mint a méreg, mint a morfium.

- Már én csak a bor mellett maradok - szölt Inokay, s csakugyan hatalmasat ivott. - Itt csak inni lehet.

- Nekem az asszony... Valami, ami izgat, akiről álmodom, aki felkorbácsolja az érzékeimet, s akiről tudom, hogya soha nem elégíthet ki...

- Ez egy marha szentimentális, így volt az Idussal is. Verseket adott neki olvasni. Aztán a végén semmi sem lett. A bor azonban, az egészen más. A bor, fiam, csak komoly embernek való. Megállapodott férfinak. Aki tud vele bánni. Akit nem csalhat meg. Aki él a jószágával, s okosan használja az idegei ellen. Az asszonnyal másként áll a dolog.

- De csakugyan, mit csináltatok Idussal? - firtatta Varjas.

- Kányafi, hagyjuk ezt. Az a lány egészen más, mint akinek ismerik. Annyi finomság, tartalom van benne, olyan úri, olyan különös... - elmerengett, s maga előtt látta a lány alázatos, komoly fejét s tágra nyílt, meleg szemét. - Annyi melegség van abban a lányban, mint még senkiben eddig. Legjobb volna, ha egyáltalán nem láthatnám többet.

- No, no! Holnap azért felküldjük.

De Zsámboky gondolataiba temetkezett, s nem válaszolt semmit.

- Sokszor mondtam, az a lány nem való a gyárba - firtatta tovább Varjas. Most nem tudták abbahagyni ezt a tárgyat. - Csodálatos, hogya egy közönséges gyárilány olyan finom tudjon lenni, annyira más, mint a többiek. Magam is tapasztaltam, hogya a legkényesebb helyzetekben is milyen biztosan és diszkréten viselkedett. Amikor modellt állt Inokaynak, úgy mozgott, hogya nem vettük észre a meztelenségét. Csak az igazgató, az veszett meg érte.

- Azt a csirkefogót pedig felpofozom! - kiáltotta a diák, és az asztalra csapott, mint a mennykő. Sovány, csontos ökle alatt táncoltak a poharak. - Az a gazember azt hiszi, hogya a munkásai két kezén kívül a szerelmüket is megveheti. Az agyukat, a lelküket. Felpofozom!

A barátai nevettek.

13.

Aznap este a mérnökék összes szobája fényben úszott. A villanykörteket nagyobbakkal cserélték ki, pohárszéken, tálalóasztalkán nagy rakás sütemények tornyosodtak, a hosszú asztalon poharak, tányérok és ezüst evőeszközök csillogtak, emlékei egy jobb és rendezettebb kornak. Karcsú üvegben bor, s tartalékban háromféle pálinka is ragyogott, piros meggy, vízféher cointreau és aranyárga barack.

Egy gyárilány jött-ment a szobában, s ha nyitva maradt az ajtó, hallani lehetett a konyhán sersistergő húskok zenéjét.

A szőnyegtelen szobákban lassanként gyülekeztek a vendégek. Legelőször Zsámboky jelent meg, s összeakadt egy festővel, aki már ott kóstolgatta a pálinkát a fogadószobában a mérnök-nével. Ennek a festőnek kiálló fogai voltak, mint a farkasnak, kefeszerűen nyírott bajusza, haja a nyakába lógott, s a szeme kék volt, mint a tó. Bal szemét kissé összehunyorítva s nagy fogai miatt a száját kissé nyitva hagyva nézte a mérnöknet s a pálinkásüveg karikázó színeit. Egyébként olyan vékony volt, mint egy veréb.

- Drága Zsámboky - ugrott fel hevesen az asszony, s megfogva a diák karját, a festőhöz vezette. Az lelógó fejjel és térdéről rongyként lefüggesztett kezekkel ült egy fotelben. - Jöjjon, hadd mutassam be a legnagyobb zseninek, aki van! Jöjjon! Olyan boldog vagyok, hogy összekerültek.

- Csendes Pál.

- Zsámboky.

A kis festő kék szemében kedves, pajkos huncutság kergetőzött.

- Mi lesz itt mama, mondja? Nekem üzentek, ugyanis a szomszéd városban lakom, hogy okvetlenül jöjjen el. Mi lesz itt? - S patetikusan kitárta a karját. - Az asztalok rognak. Metszett velencei kristályokban bor pezseg. Szamovárban főtt pálinkák és számáron jött vendégek. Vajon sokan vannak még a választottak rajtunk kívül, nagyságos asszony?

- Nahát választottak, azok nem! Csak hivatottak - nevetett az asszony.

Legszebb, térdig érő, sötétkék, hímzett ruhája volt rajta, az arca gondosan púderezve, ajka kissé rúzsosva, makrancos, szőke haja frissen ondolálva. Testszínű harisnyában mezteleneknek látszottak kedvesen gömbölyű lábikrái.

Minden pillanatban hevesen felugrott, s kiszaladt, hol a konyhába, hol az érkező vendégek elé.

- Az uram, szegény, tipikus proli. Most is a gyárban van. Bocsássanak meg neki, ha már én nem is bocsáthatom meg ezt a rabszolgaságot.

- Nyugtassa meg a mérnök urat, nagyságos asszony - mondta Zsámboky -, hogy férjeket és mamákat szívesen nélkülözünk.

- Nem szégyelli magát?

- Ha jól viseli magát a mérnök úr - mondta a festő kiálló fogazattal s összecsípett szemmel -, egy-két pohár bort azért megihat.

Megérkezett Varjas és Inokay.

- A mérnök még kalkulációkat csinál - jelentették, s ittak a pálinkából. Inokay azonnal kipróbálta a meggy és cointreau keverékét.

- Itt lesz a szép Sugárné, Varjas, mit szól hozzá?

- Boldog vagyok, asszonyom!

S a következő vendég csakugyan a szép Sugárné volt az urával.

A festő még jobban összecsípte a szemét, s még jobban kimeresztette a fogazatát. A fiatal nő gyönyörű volt. Kávébarna selyemruhája szabadon hagyta a térdeit, két incselkedő szalag libegett a nyaka körül, dús, rövidre vágott, fekete haja fodros volt, mint a sugárzó ifjúság, arca fehér, és fekete szeme nagy s temperamentumosan csillogó. Ezüstszerű selyemharisnyája pompásan kiemelte tökéletes, ruganyos lábikráit. Karcsú és üde volt ez az asszony, csupa izom és erotikus vonal.

Kedvesen köszöntött mindenkit, s a diák látta, hogy Varjas valósággal elsápad a kézfogástól.

Sugár magas, nagy fejű úriember volt, kopasz a feje, és kopasz az arca, jóindulatú s kissé aggodalmaskodó arckifejezése különösen bájosá tette. Kurta fapipát szorongatott a fogai között. Nagyon keveset beszélt, sokkal többet mosolygott, és nyugodtan megült a dívány sarkában a barackpálinkás üveg mellett. Az asszonyka egy pamlagra ült, átvette egymáson a lábait, s Varjas rögtön mellette termett. Szép volt az a két fiatal ember, a csupa ideg és csupa erotika asszony és a csupa ideg, narkotikumot hajszólo fiatalember.

Jött aztán egy földbirtokos, térdnadrágban, harisnyában, félcipőben, kopaszon és bőrharisnyábrázattal, s a felesége: öregedő, természetes, nagyon szomorú asszony, fekete selyemben és fekete boával a vállán.

Végre közvetlen a vacsora előtt, nagy sebbel-lobbal, gyűrött ruhában, sáros cipőben berohant a mérnök is, lelkesen szorongatta a vendégek kezét, homlokát törölgette, és fűjt, mintha meleg nyárban gyalogolt volna. Látszott rajta, hogy a feje még tele van számoszlopokkal és masszakeverékekkel, mázminőségekkel és vegytani egyenletek létrájával.

Vacsoránál Zsámboky megint a mérnökné mellé került. Már öt perc múlva érezte, hogy lábát óvatosan megnyomja valaki. Ránézett az asszonyra. Az a tányérjába mosolygott, s ezüstös pihével fedett karját a diák felé fektette.

Zsámboky Idusra gondolt. Fájt neki, hogy nem láthatja itt a lányt, nem szolgálhatja ki borral, kenyérrel, s nem beszélhet neki arról, hogy milyen boldog. De meg örült is, hogy nincs itt. Csak ők ketten tudják... Mit tudnak? Hiszen nem történt semmi. De hiába, Zsámboky azért úgy érezte, hogy sok, nagyon sok minden történt közöttük. Megismert egy nőt, amint ő hitte: a lelke mélyéig... és hazudott neki!

Megint előntötte a szégyen. Megnyomta az asztal alatt keresgélő lábat, s úgy találta, nem méltó arra, hogy Idus még egyszer csak rá is nézzon.

Mindenki egyszerre beszélt. A földbirtokos mindenkit tegezett, Varjas fanyar mosollyal blódségeket mondott, s kósan figyelte a vele szemben beszélgető szépasszonyt. Inokay meg a mérnök belemélyedtek új vázák kalkulációjába, majd a mohón, ürgemód evő festőnek magyarázta el a nagy orrú szobrász egy készülő szoborkompozícióját.

Zsámboky brillírozott. Főlényes mosolyával lehengette az egész társaságot. Mindazt a tipikusan pesti, tótágast álló, csípős és önmagát maró szóvicceket kitalálta, amelyeket a kávéházakban bohémek között összeszedett. A földbirtokost valósággal kivesezte. Szónyilak röpködtek az asztal fölött, hol itt, hol amott csapva le.

S a diák mégis nagyon egyedül érezte magát.

Alig várta, hogy vége legyen a vacsorának, s odatelepedhessen egy sarokasztalhoz, a meggy-pálinkás palack mellé. Ezt a természetes, négyszögletű üveget sikerült elkerítenie, letette a földre, s minthogy a szobában már csak egy lámpa égett a sarokban, s az is piros ernyővel volt tompítva, senki sem vehette észre. Itt az üveget letette a fotój mellé, és szaporán töltögetett belőle. A mérnökné Varjasra bízta a gramofon kezelését. A szépasszony egy másik homályos sarokban ült, és Varjas, amikor egy lemezt elhelyezett a rettenetes gépezeten, odaült mellé, s halkán beszélgetett vele. A társaság szétszóródott, kisebb csoportok alakultak. S a gramofon sírt és jajgatott, köhögött, rikácsolt és verklizett, mindenki nevetett, de szerette is ezt a méltatlan hangszert.

Lassanként kétségbeejtően szomorú hangulat ereszkedett Zsámbokyra. Elhatalmasodott rajta a céltalanság érzése, az utálaté, amikor már önmagát is utálja az ember, a szabadulás nosztalgiája s a szabadulás lehetetlenségének tudata. Néha odabillent hozzá a mérnökné, s megkínálta süteménnyel, megsimogatta a kezét, hogy miért olyan szomorú.

- Nem tudnám megvigasztalni, drága Zsámboky? - mondta ígéretesen.

- Nem hinném, asszonyom.

- Kis romantikus. Mondja, miért került vissza ma olyan későn a csészéje?

- Sokáig aludtam.

- Ugyan ne hazudjék. Olyan mészem van ezektől a leplezgetésektől. Itt is, a gyárban, minden férfi tagadja, hogy annak a csirkének a szoknyája körül forgolódik. Miért nem mondja meg nyíltan?

- Mit mondjak, asszonyom? Semmi sem történt...

- Úgy, semmi? Hallom, hogy másoknak is ez a bajuk. De mondja, mit szeretnek azon a vézna, ábrándos fantasztán, aki a Színházi Életből meríti a műveltséget, s arról ábrándozik, hogy az igazgató szeretője legyen?

Zsámboky legyintett. Szerencsére odajött a mérnök egy doboz cigarettával, s addig unszolta, amíg vett belőle. Még gyufát is gyújtott a mérnök.

- Miről beszélgetnek?

- Kurizál nekem a Zsámboky - nevetett az asszony, s telt ajkai közül kiragyogott az aranyfoga.

Később a lárma fokozódott. Dzsesszbend-lemezeket tettek a gramofonra, s nemcsak a fiatal hölgy, hanem a festő is táncra perdült.

A mérnökné hevesen járta. A szépasszony diszkréten tangózott. A rafinált mozdulatok, azt lehetne mondani, szobrászi remekművek voltak.

Zsámboky elnézegette a táncolókat. Idegei tűrhetetlenül kínozták. Egyre ivott, s egyre sírni szeretett volna, leborulni Idus elé s megcsókolni rossz ruhája szélét, s bocsánatot kérni tőle aljas hazugságaiért.

Éjfél felé csárdást táncolt mindenki, még a szépasszony férje is. Énekszóra és tapsolásra táncoltak, a ritmus erejét lábdobogással fokozták. Táncolt a harisnyás földbirtokos is, piros ábrázattal és piros orral. A multság elementáris erejűvé nőtt. Varjas a szünetekben alföldi népdalokat énekelt mezőtúri modorban, a földbirtokos felesége finom, halk hangon palóc nótákat s régi, szentimentális német meg pesti románcokat.

Az asztalon végigfolyt a bor és a likőr, poharak gurultak a padlón, az emberek összevissza pertut ittak. Zsámboky a mérnökné az ura jelenlétében kétszer megcsókolta, de a mérnök nem látott belőle semmit. Mindenki megmutatta a szívét. Illemszabályok, skrupulusok megszűntek. Mindenki onnét vett süteményt, bort vagy éppen csókot, ahonnét akart. Csak a diák érezte magát társtalannak a társaságban.

Nyitva volt egy ablak, odament, és kikönyökölt rajta. Arcát jólesően simogatta az éjszakai levegő, szél fűjt, és borzolgatta a kopasz fákat, a hold szakadozott felhők között gurult. Zsámboky odakönyökölt a párkányra, s nézte a januári éjszaka hideg arcát. A fekete fák kavargó formáit, a sötétkék égen úszó felhőket, a félhold rohanó acéllapját, mélyen beszívta az éles levegőt, s vigasztalanul sivárnak látta az életét. Minél több cigarettát elszívott, annál fantasztikusabban lángolt az agyveleje, annál rohanóbban forogtak a gondolatai mindig ugyanegy középpont körül, s annál fojtogatóbb közelségben érezte Ida alakját, arcát, rezzenő, puha száját, s annál kegyetlenebbül fájt neki a hazugság.

Elhatározta, hogy ha még egyszer találkozik vele - s lehetetlen, hogy többé soha ne lássa a lányt -, megvall neki mindent, egyszerűen, világosan, őszintén, kiönti a szívét, s aztán legyen, hulljon téglá a fejére.

Odament hozzá a földbirtokos. Mellékönyökölt a párkányra.

- Hát te meg ilyen fanyar legény vagy? - kérdezte a diáktól. - Pedig úgy látszott, hogy csak egészség lakik benned. Mit búsulsz itt egyedül? Miért nem táncolsz? Te is utálsz a modern táncokat? Fiam, a csárdás, a csárdás, az az igazi tánc!

Zsámboky nem felelt.

- Igaz, akinek ilyen vékony, finom és fehér kezei vannak... - folytatta halkán a másik, s két ujjá közé fogta a diák valóban vékony és fehér kezét -, annak csak lehetnek művészi hajlamai. Erről is megtudhattam volna. Talán valami titkos poéta gunnyaszt benned?

- Nem, egyáltalán nem - nevetett Zsámboky, s a hiúságának jólesett a bőrharisnya hízeltége, noha volt benne valami különös. Aztán rögtön a reggel elmondott Csokonai-versre gondolt meg a lány alázatos, kigyúlt arcára.

- Jó lenne, ha így volna - folytatta, és mélyen beszívta a friss levegőt. - Ha valaha, hát most igazán szeretném, ha poéta lennék. Egyszer eszembe jutott két rím, de azok is laposak voltak. Kár.

- Ilyen kezekkel, barátom, ilyen kezekkel! - lelkenedezett a földbirtokos, mániákusan forgatva, simogatva a diák kezét, hiába akarta visszahúzni. - Ha ezt a kezet meglátja egy lány, rögtön beléd szeret. De többet mondok: miért nem mintáztatod meg a kezedet Inokayval levélnyomatéknak? Tudod, hogy milyen finom lenne ezüstből, márványkockán? Ilyen kéz, ilyen kéz?!

Arca kigyúlt, szeme különös merevséggel szegeződött a diák kezére, nem eresztette el, sőt reszkettek az ujjai, ahogy fogták, körülölelték.

- Inokay szép szál fiú, de ilyen keze nincs neki. Senkinek sincs még ilyen keze... Barátom, ez kincs, ez érték, ez esztétikai gyönyörűség, ez a kéz. Mit szólnál hozzá, ha megcsináltatnám ezüstből? Neked. Meg nekem. Odaadhatnád valakinek, akire gondolsz. Örök emlékül eltehetnéd, tőlem, ha akarnád...

Zsámboky arca elvörösödött, félrelökte a férfit, s elment az ablaktól. Egyszerre kivilágosodott előtte minden. Mögötte erőltetett s reszkette kacagott a földbirtokos, a szoba másik sarkából szomorú aggódással nézett rájuk a fekete selyemruhás asszony. Zsámboky pedig torkig telve csömörrel, az ajtó felé indult.

- Angolosan távozom - gondolta.

De az ajtó be volt zárva.

Megpróbált másfelé kimenni. Az ajtó ott sem engedett.

Akkor hirtelen elhatározással a már ismét szabad ablakhoz ment, egy ugrással felvetette magát a párkányra, s egy másikkal beleugrott a sötétségbe.

Jólesőn, gerinccsiklandóan zuhant a hideg levegőbe, mint Ádám az úrron át. Úgy tetszett neki, legalább egy óráig vagy örökre zuhan. De lábai belesüppedtek a kert fekete sarába, mintha vánkossok közé zuhant volna, s a másik pillanatban apró kuncogással elindult az utca felé.

Hajadonfővel, kabát nélkül ment a néma házak között, az alvó s megborzongó fák alatt. Mögötte sárgán fénylett a mulatozó ház ablaka, s egyre gyengülő rikácsolással és cincogással pengett a gramofon. Zsámboky szabadon, könnyen, szinte súlyát sem érezve ment, ment, s egyre vidámabb lett. Fejét hűsítette a szél, belebújt a kabátjába, csípdeste a kezét, dudorászott a füle körül, s a felhők közt bukácsoló hold olyan ferde és jóindulatú ábrázattal hintette köré a fényét, mint egy jószívű éjjeliőr.

Kiment a falu végére, lesétált a Duna-partra, s hallgatta a vadludak titokzatos kiáltásait, a folyam egyenletes, szinte lélegző locsogását. Messze, ahová már látni alig lehetett, az opálszínű folyam és a sötét hegyek közötti vonalon halkan dohogó teherhajó úszott. Még csillogott piros lámpája.

14.

Mikor a szállásukra hazatért, olyan jókedve volt, hogy csak most szeretett volna istenigazában hozzáfogni a mulatáshoz. A fiúk már otthon voltak, magukkal hozták a gramofont, és a mérnök cipelte utánuk a lemezeket meg a pálinkásüveget. Zsámbokyt olyan riadalommal fogadták, mintha elveszett s megtaláltatott volna.

- Hol voltál? Hol mentél ki? Azt hittük, belefulladtál egy üvegbe.

- Megszöktem, fiúk! De most nem fekszünk le reggelig!

Felhúzták a gramofont. Tűjük nem volt, így a kopottat kellett használni. Nem zene volt ez és énekszó, hanem egy tucat megőrült macska bösz nyávogása. De ez volt az igazi! A mérnököt lenyomták egy székre, s az üvegből megittatták. Mint házigazda nem ihatta le magát, de most nem menekülhetett. S míg az istentelen gépezet Király Ernő kurjantásait és szentimentális áriáit bömbölte, itt is, ott is kihagyva hangokat, amelyeket a kopott tű nem tudott kellőképpen összeszedni, míg a cigánymuzsika bádoglemezek dörömböléséhez és a szél sívításához hasonlóan lármázott, a mérnök, kebelére hajtva fáradt s gondokban korán megöszült fejét, csendesen elaludt.

Inokay a „Stille Nacht” kezdetű karácsonyi zengeményt tette fel a gramofonra. S furcsán sántikálva, meg-megnyekkenve rázendített a kórus erre a szívbuggyantó énekre, germán áhítattal. A mérnök halkan hortyogott, a fiúk harsányan énekeltek, s amikor a befejező harangjáték megszólalt, a sok kis és nagy harang áhítatos bongása, csengése, hamis misztikuma, a keresztyén léleképítő iratok hőésésének és széldúdolásának hangulata telepedett rájuk, összeölelkeztek, s egyszerre emelték fel a poharakat:

- Igyunk távol levő kedveseink egészségére! Azokéra is, akiket már elfelejtettünk!

A harsány kiáltás felrezzentette a mérnököt. Mereven bámult maga elé, órája után kapkodott, s mulatságos kábultságában ijedten hadarta:

- Inokay, drága fiam, elkéstünk, csengettek a gyárban!... S nincsenek készen a kalkulációk.

De egy ital szesz megnyugtatta.

A festő ezalatt dzsesszbendet játszott az ablaküvegen, és tutult hozzá. Neki a reggeli vonattal kellett hazautaznia, lefekvésről tehát hallani sem akart. Nehezebbre esett elfogadni az egyetlen díványt. De Inokay megragadta a kapálózó fiatalembert, s Varjas kihámozta a ruhájából. Aztán bedugták az ágyba, s leszíjzták, hogy ki ne szökhessen.

Jó hajnalba nyúlt a multság, amikor a mérnök végre felocsúdott s hazament. A tönkrejátszott gramofon már csak nyögött, ugrott és hörgött. Megállították tehát, s összegyűjtve a télikabátokat, ágyterítőket, a padlóra vackoltak maguknak, felöltözve feküdtek a földre, s csakhamar mind elaludtak, még álmukban is hadarva és nevetgélve, mint a karácsonyfától boldog gyermekek.

15.

Még meg sem virradt, amikor a festő feltápáskodott és elment.

Aztán Varjas és Inokay szedelőzködött, s hosszas kecmérés után elment a gyárba. A kabátok, ágyterítők és mellények, melyekből ágyat gyömöszöltek maguknak, ottmaradtak a földön.

Zsámboky, noha nem aludt egész éjjel, friss volt, jókedvű és kíváncsi. Olyan izgalommal találgatta, hogy eljön-e Idus vagy nem, megbocsátja-e a hazugságot, mintha ez lett volna az élete fordulópontja. Az idő lassan vánszorgott, egyhangúan ketyegett a bádögvekker, s az utcán a korai járókelők léptei dobogtak.

Hogy is mondja meg Idusnak, hogy tegnap hazudott? Hogy csak közönséges, szürke, egyhangú életet taposó ügyvédjelölt, akit nem ismer senki, akiből nem lesz semmi, akinek minden irodalmi múltja egy kis vers valami elfelejtett lány emlékkönyvében, de az sem eredeti, Adyt fényképekről ismeri csupán, s egyszer látott író életében, a Philadelphia-kávéházban, s annak fáttermőrdér gallérja és duzzadó tokája volt, mint egy múlt századbeli polgármesternek. Hogyan szaggassa szét azt a képet, amelyet a lány elé saját magáról festett, igaz, nem egészen készakarva, hanem egy kicsit Idus nógatására is.

Ilyen kínos helyzetben nem volt még soha. Sajnálta a lányt, és sajnálta, hogy olyan embertelen volt hozzá.

És Idus csakugyan megérkezett.

Ugyanaz a ruha volt rajta, mint tegnap. Ugyanaz a fehér sál takarta a nyakát, s ugyanolyan piros volt az arca a széltől. Mikor halkán belépett, mosolyogva pillantott Zsámbokyra, s ez a mosoly olyan közvetlen és ártatlan volt, mint egy testvér mosolya.

- Jó reggelt! Hogy aludt? Szent Isten, micsoda rendetlenség! - s összecsapta a kezét, megállt a feldúlt szoba közepén, szinte azt se tudva, mihez nyúljon, s mit bámuljon meg előbb.

- Megint nem aludtak az éjjel? Megint mulattak?

- Megint. Talán fél, hogy megárt?

- S még itt van az asztalon a gramofon is meg az üvegek! Mondja, Zsámboky úr, hogy bírják ki ezt?

Szaporán ide-oda hajlongott, tipegett a szobában, összeszedte a kabátokat, s rendben felaggatta a fogasra, a gramofont feltette a szekrény tetejére, papírba csomagolta a lemezeket, s megadóan, a férfiak rendetlenségén való szelíd mosollyal nézett Zsámbokyra.

- Nem álmos? Majd csendben járok, aludjon még. Be fogok fűteni, aztán elmegyek a reggeliért. Délig még alhat, Zsámboky úr.

Ott állt az ágy előtt, leeresztett karral, ajkán komoly mosolygás rezgett, s szemében gyöngéd rosszallás fénye csillogott.

Zsámboky szíve a torkában vert. Csak nézte, nézte a lányt, s tudta, mit kellene tennie: megfogni szelíden a kezét, s elmondani, hogy tegnap hazudott, de bocsásson meg neki, s hogy szereti, szereti, akármi történjék is...

De csak nézte a lányt, s az nézett rá, és csönd volt.

- Milyen idő van ma? - kérdezte végül a diák.

- Ma nagyon szép idő lesz - felelte a lány gyorsan, kerekre nyílt szemmel bámulva rá, és vidáman mosolygott. - Ma lehet sétálni. Olyan, mintha tavasz lenne. Süt a nap, s nemsokára a szobába is be fog sütni, tiszta a levegő, egészen újjáéled az ember. Csak már tavasz lenne!

S csak állt ott, s nézett a diákra, s ő is nézte a lányt, apróra, minden vonását, minden rezzenését s a szeme minden lobbanását.

- Írt az éjjel valami új verset? - kérdezte hirtelen Idus.

- Verset? Nem, nem írtam. S már nem is fogok többet írni - nyögte kínosan Zsámboky, s egyre az járt a fejében, hogy most, most fogja megvallani az igazat.

- Nem? - ámult el Idus. - S miért nem? Egy világhírű költőnek nem szabad abbahagyni az írást. Most rosszkedvű, fáradt, de majd ha kialudta magát, minden egészen más lesz...

- Nem írok több verset! - suttogta hevesen Zsámboky, s felült az ágyban, kipirult arcát egyenesen a lány felé fordította, mindkét kezével megragadta a széltől kimart kezeket. - Nem írok! Mert... én szeretlek téged!

Idus halálosan elkomolyodott. Puha arcán elsuhantak a szél okozta pirosságok, s helyettük belülről jövő pír öntötte el egészen a nyakáig. De a kezét nem vonta el, és a diákot ez tökéletesen kihozta a sodrából.

- Ne... ne... ne mondjon nekem ilyet... - szabadkozott halkan a lány, s nagyon magasról nézett le a diákra. - Nem szabad...

- De szabad! Szabad! Ki tilthatja meg nekem, hogy szeresselek?

- Azt nem tilthatja meg senki... De én csak egy szegény gyárilány vagyok - most nem mondta, hogy: munkáslány -, hozzám nem szabad lehajolni egy olyan világhírű költőnek, mint Zsámboky úr...

- Ne törődj te azzal, hogy gyárilány vagy! - folytatta hevesen a diák, s elvesztette minden mérlegelőképességét. Csak a lány kezét érezte forró ujjai között, s a puha, komoly, lángoló arcot látta. - Ne törődj semmivel! Több vagy te mindenkinél, több és jobb, szebb vagy és drágább... Drágább vagy nekem az életemnél is... Hallgass meg!

- Nem szabad, nem szabad - ismételte a lány gépiesen s egyre pirosabban. Finom rajzú szája megrezzent, mintha sírva akart volna fakadni, mellecskéi hevesen emelkedtek, szeme nedves lobogásban úszott.

- Nem szabad... Nem szabad... Abból csak baj lehet, ha maga, a világhírű művész...

- Hagyd a világhírű művészt, az Istenért! Nem vagyok én most semmi, senki, el akarom felejteni mindazt, amit tegnap magamról mondtam, nem akarok más lenni, csak egyszerű, őszinte ember, aki szeret téged. Ó, drága, hadd mondjak el neked mindent. Engedd, hogy az öledbe hajtsam a fejemet, s elmondhassam neked, hogy nincsen senkim a világon, és üres az életem...

Megölelte Idus derekát. Mint a késpenge, sajádtóan hatolt bele az érzés: ez az eleven, karcsú, forró test szebb, mint amilyent valaha álmodott, szép, szép és remegő...

A lány egyik kezével megkísérelte lefejtetni magáról az ölelő karokat, de azért szelíden és csöndesen odaereszkedett az ágy szélére.

Zsámboky a lány ölébe hajtotta a fejét.

- Nem szabad... Nem szabad... - suttogta a lány, el akarta tolni a diák fejét, de lázasan reszkető keze csak a homlokáig jutott, ott ernyedten megpihent, s az eltávolító mozdulatból könnyű simítás lett. Ujjai végül a diák összekuszált hajába veszttek. - Szegény lány vagyok én, nem méltó magához. Meg fogja bánni, hogy ilyeneket mondott nekem. Hagyjon, hagyjon, hiszen annyi gazdag és előkelő lányt találhat helyettem, szebbeket, elegánsakat.

- Nem, nem, ne törődj te azokkal - suttogta a diák, alulról, a lány öléből nézve fel az arcába. Idus lehajtotta a fejét, s öntudatlanul játszott a szétkuszált hajfürtökkel. Szeme még nagyobbra nyílt, könnyben fürdött, arcán rebegett az izgalom, s egész testéből forróság áramlott.

Zsámboky nem törődött semmivel. Tökéletesen elvesztette az esztét. Kezei reszketve simogatták a lány karjait, mellét, arcát, érezte gömbölyű combjai kemény, meleg vánkosságát a feje alatt.

- El akarom mondani neked - folytatta egyre bomlottabban beleveszve a lány mély szemébe -, el akarom mondani, hogy te vagy az első, akit igazán szeretek.

- Soknak mondta már...

- Esküszöm arra, ami a legszentebb, a te életedre, hogy ezt még sohasem éreztem, amit most érzek. Szeretném, ha mindig veled lehetnék, ha aranyba és selyembe takarhatnálak, szeretnék elvinni innét valahová messze, a Tátra hegyei közé, a fenyvesekbe, ahol nem látnék senkit, csak téged, a te drága, puha arcodat, a szádát, a szomorú nagy szemedet...

- Nem szabad... nem szabad...

De a diák átkarolta a nyakát, s odahúzta őt magához, rászorította a száját a lány meleg, remegő szájára, s attól a pillanattól kezdve csak őt érezte, s csak az ő testét akarta csókolni, simogatni és beszívni felejthetetlenül. Idus szabadkozását elfojtotta a szájával. Egyre mohóbban tapadt rá, s olyan kedves volt a lány, ahogy még beszélni akart, mentegetőzni, ahogy okos akart lenni a fiúval szemben.

A diák agya elhomályosult. Úgy érezte, hatalmában van ez a gyöngy, ártatlan kis lány, és eszeveszetten sajnálta és szerette.

Akkor Idus hirtelen letépte magáról a diákot, remegve felállt, megigazgatta a haját, s szeretett volna mosolyogni, de nem tudott.

- Most elhozom a reggelijét. Azután aludjon - mondta, s kiment a szobából.

Zsámboky zakatoló aggyal feküdt az ágyban, s a mennyezetre meredt. Eszébe jutott mindaz, amit erről a lányról hallott. Hogy bestia... Csak játszik a vérével, a veszedelmekkel, de nem adja oda magát. Azonban mindez hazugságnak látszott. Meg mert volna esküdni arra, hogy a lány ártatlan, rajongó és tiszta, s hogy szereti őt az egyszerű lelkek spontán őszinteségével, hogy az övé lesz, s azt sem tudja, hogyan kell macska-egér játékot játszani a férfiakkal. De a hazugság, a hazugság! Most erős volt a szándéka, s mégsem tudta bevallani a tegnapi komédia aljasságát.

De mit bánta most mindezt!

Arcát a vánkosba temette, s minden zajra figyelt. Örökkévalóságig hevert így, s nem hallott mást a süket csöndben, mint az agya zúgását, az óra kattogását s az utcán egy-egy elhaladó halk dobogását. De lehet, hogy csak a szíve vert hangosan a torkában.

- Nem jön vissza, nem jön vissza - mondogatta részegen. De biztosan tudta, hogy visszajön, vissza kell jönnie.

Csakugyan visszajött. Letette a tálcát az asztalra, s bezárta az ajtót.

- Nem akarom, hogy Varjas úr vagy a háziasszony bejöjjön s lássa, hogy kettesben vagyok magával - mondta remegve. Aztán odaült az ágy szélére, s átkarolta a diák nyakát.

- Magának nem szabad engem szeretni - kezdte lázasan, mintha egy kisgyermeket egy másik kisgyermek tanítani akarna. - Maga nagy ember, mindent megtehet, amit akar... De mi lesz belőlem? Maga messze, elérhetetlen magasan van énfölöttem... Az a társadalmi helyzet, amiben én élek, nem méltó...

- Elviszlek innen, Iduska, drága, elviszlek messze, Budapestre, és nem tudja meg senki, hogy hol vagy. Egyedül leszel egy kis fészekben, szőnyegek között, képek és pamlagok között, s én elmegyek hozzád mindennap, és szeretni foglak... El fogom neked mondani minden dolgomat, minden bajomat, te leszel az én barátom, testvérem és szeretőm, mindenem te leszel... S elviszlek a Tátrába és Olaszországba, együtt fogjuk nézni a hegyeket s a tengert. El fogod felejtetni a gyárat, a piszkos ruhát, a sáros cipőt, az igazgatót, aki meg akart vásárolni, és a többieket, akik éhesek rád.

- Nem lehet... nem szabad...

De lihegett, arca lángolt, egész testében reszketett, erőtlenül hajolt a diák arcára, szelíd megadással. Zsámboky csókolta, és csókolta a száját, vadul beharapva az ajkai közé a remegő ajkakát, s érezve a fogai simaságát.

Ott tartotta a karjaiban, gyönyörködött benne, s a lány felnézett rá lobogó, tág pillantással.

- Én feleségül fogok menni ahhoz a kovácshoz - mondta lemondóan -, akit nem szeretek.

- Nem adhatod neki magad, ha nem szereted!...

- Hisz az egész életre szól, és másé nem leszek...

- Csak az enyém!

- Nem, nem, a magáé sem... Csak azt a szobrot fogom magammal vinni, amit Inokay úr mintázott, és ott fog állni a szobámban letakarva, s a férjem nem fogja tudni, hogy én vagyok... Néha leveszem róla a leplet, s gyönyörködöm benne... De senki sem sejtí, hogy én vagyok.

- Igen, a szobor ott áll majd a szobádban, de nem letakarva, és senki sem tudja, hogy te vagy, én pedig tudom, s hol téged nézlek, hol a szobrot...

- Leélem az életemet, mint más szegény lány, segíték a férjemnek...

- Nem igaz, nem igaz! Lehetetlen! Te az enyém leszel és senki másé!

Keresgélni kezdett a lány ruháján, de nem talált gombokat sehol. Lázasan futkosott a keze, s közben csókolta, szívtá a száját.

Végül, nem bírván uralkodni magán, letépte a lány melléről a ruhát. S kibukkant Idus kis fehér melle, halvány piros bimbójával, s már nem beszéltek és nem gondolkodtak, a diák csak ezt a gyöngéd, sajnálatra méltó kis mellet látta s a szemét, melyet néha mámorosan lehuny.

Az alsóruhája szorosan zárt volt, s nem lehetett meglelni a nyitját. Végül feltépte azt is a derekán, és simogatni kezdte a forró, sima testet.

*

- Nekünk most már semmi titkunk nincsen - mondta a diák, s szomorú, szerelmes szemmel nézte a kedvesét, aki ott feküdt mellette szétzilált ruhában, kibontott keblekkel, pirosan és lázasan, szemét behunyva s félig eltakarva a hosszú hajjal. - Milyen szép vagy, milyen drága vagy...

- Fog rám emlékezni néha? - suttogta a lány.

- Nem hagylak el soha.

- Nem vet meg? Nem néz le?

Zsámboky apró csókokkal nyugtatta meg, és a szíve tele volt szerelemmel és sajnálattal.

- Tudom, hogy maga el fog hagyni és elfelejt - mondta Idus könnyesen, s megrándult a szája szöglete. - Tudom, hogy én csak kaland vagyok a maga életében, s ahogy jöttem, úgy el is megyek. Magának mindent szabad, maga nagy ember, keresztülmehet egy szegény lány életén... Tudom, hogy most csalódott is, csak nem mondja meg. Mást várt tőlem, azt hitte, hogy szebb vagyok, és több boldogságot adhatok magának. Ne vessen meg... Ne haragudjon rám... Felejtse el, hogy nem vagyok szép, nem vagyok gazdag, előkelő, okos, amilyen magához méltó lenne...

- Ne beszélj ilyesmit, drágám. Milyen szép vagy, ahogy itt fekszel, széthullt hajaddal, fiatal-ságoddal és ártatlanságoddal, milyen szép vagy, mennyire szeretlek! Az arcod a legédesebb arc, a szád... a szád...

S könnyekkel a szemében vadul csókolta a száját.

Idus a diák szemére tapasztotta a tenyerét.

- Miért takarod el a szememet? - kérdezte csodálkozva.

- Nem akarom, hogy lásson... Maga olyan nagyon tud nézni.

- A lelkedbe szeretnék látni.

Besütött a nap, és bágyadt januári sugarai ráestek az ágyra, Idus arcára és szétfolyó hajára, gyöngyházfényű melleire. Olyan volt, mint egy szép, fiatal halott, mint Ophélia, napsugár-virágokkal a homloka körül. Lobogó dísz volt ez a fénykoszorú, s szelíden, hangtalanul, szemét lehunyva feküdt ott a lány.

Később rendbe hozta a ruháját, s odament a mosdóhoz. Egy szivacsot belemártott a vízbe, s magához véve a törülközőt, leült a diák mellé, szépen megmosdatta az arcát, s megtörülgette a kendővel.

- Így - mondta mosolyogva -, most frissebb az arca. - S két keze közé fogva a diák fejét, megcsókolta, hosszan, anyásan, puhán.

- Miért nem tegezel engem, Iduska? - kérdezte Zsámboky.
- Azt nem lehet. Nem szabad. Maga a világhírű...
- Ne, ne, az istenért, ne beszélj erről! - kiáltott rá a diák képéből kikelve. - Hallgass erről!
- De mégis úgy van, én, az egyszerű gyárilány... - folytatta nyugodtan, szelíden Idus.
- Adj ide egy poharat.

A lány engedelmesen elvett egy poharat az asztalkáról.

- Most önts bele egy kis pálinkát.

Idus öntött.

- Most pedig pertut iszunk, kislányom.

Fenékig hajtotta a poharat. Aztán Idus ivott, piros nyelvvel kószolgatva a szeszt, s utána hosszan megcsókolták egymást.

- Nem vagy még éhes, Zsámboky úr? - kérdezte ragyogó szemmel és lángoló arccal. - Egészen hideg a reggelid.

- Pokolba a reggelivel!

- Nem akarsz aludni, Zsámboky úr?

- Az istenért, ne urazz hát, édes szerelmeckém, ne urazz. Hiszen mi már egymáséi vagyunk.

Idus nem szólt semmit, s azontúl elkerülte a megszólítás mindenféle formáját.

- Tessék, itt a reggeli.

A diák azonban eltolta magától a tálcát, s a lányt odaültette maga mellé.

- Szeretnék egészen levetköztetni, és csókolni a drága fiatal testedet mindenütt.

S az órák múltak, az ablakon beragyogott a napfény, s a feldúlt ágyon pihegve feküdt a csókok és ölelések forráságában a két gyerek.

Idus sírva fakadt, ujjait a diák hajába túrta, és nézte, nézte az arcát hosszan, s arcán leperegtek a könnyek. Ebben a pillanatban Zsámboky az örvény fenekén érezte magát, a felelősség a lánnyal szemben, akinek mindenét elvette, s akinek mindenét odaadta, teljes súlyával ránehezedett. Küszködött magával, hogy mit tegyen. Feleségül vegye? S ha nem adják? S ha adják? Miből tartja el, mit kezd? Az ábrándok a kis házról, kertről és szőlőlugasról a hirtelen beléhasító józanság világosságában ostoba romantikának látszottak. A kis fészek Budapesten, elrejtve mindenkitől: álom. A szőnyegek és képek, a szobrok és nehéz bútorok: kegyetlen, kínzó vízió. Szegénységébe és tehetetlenségébe süppedve kergette a képeket a Tátráról, Olaszországról, hegyekről és tengerről, narancsfákról és fenyőerdőkről... Nem léphet a világban egyetlenegy sem, nem lehetnek vágyai, tervei, szándékai, nem szerethet senkit, csak akit meg tud fizetni ritkán hulló aprópénzeivel, s ennek a lánynak is, aki odaadta magát neki, csak hazugságot tudott adni cserébe.

Idus, még mindig sírdogálva, a tükör előtt fészülködött. Hajlékony dereka ide-oda imbolygott, s magasra feltartott kezében sűrűn lebegett a haja.

- Tudsz németül? Eszembe jutott egy románc - mondta szomorúan, s hosszan nézte a fészülködő leányt. - Ich weiss nicht was soll es bedeuten, dass ich so traurig bin, ein Märchen aus alten Zeiten, das kommt mir nicht aus dem Sinn - mondta maga elé bámulva, s a haját fészülő Loreleyre gondolt.

- Nem értem, nem értem - rázta a fejét Idus -, nagyon ostoba vagyok, nem értek németül...

- Egy tündérről szól a vers, aki éjjel a sziklán fésülte aranyhaját, s örvénybe csábította a hajósokat. Te is tündér vagy, ahogy ott fészülködsz, s nem is tudod, milyen örvénybe csaltál. Drága, tudod te, hogy ki vagyok én?

Torkát fojtogatta az izgalom.

- Úgy szeretném magamat teljesen felfedni előtted, kis testvérkém - mondta hosszú tusakodás után, s végtelenül sajnálta a lányt, akinek elszakította ruháját, s letépte a kötényt, egyik válla kilátszott a szakadásból, s olyan szomorú volt így, ebben a tépett öltözetben. - Szeretném magam megmutatni, ugye olvastad az Ady-verset?

- Vagyok, mint minden ember: fenség, északfok, titok, idegenség - suttozta Idus a tükör előtt, s könnyein átsillant a büszkeség.

Odament az ágyhoz, s megfésülte a diákot. Szépen elválasztotta a haját, szelíden s könnyedén, úgy fogva a fésűt, hogy az ujjai lebegtek rajta.

- Gombolja be a kötényemet - kérte, s megfordult, hogy Zsámboky bekapcsolhassa a legfelső kapcsolót.

Zsámboky átölelte, visszafektette az ölébe, s lassan és szomorúan csókolgatni kezdte.

- Valami nagy bűnöm van, amit elkövettem ellened, Iduska - kezdte akadozva, elszántan, nem törődve a szégyennel, csak mindenáron szabadulni akarva a kínzó tehertől. - Úgy érzem, hogy a te... a te...

- Mit érez? Mit követett el ellenem?

Olyan tiszta, nyugodt s még mindig mámoros volt a szeme, hogy a diák nem tudta nézni. Most ő fogta be tenyerével a nagy szemet, s akadozva folytatta:

- Tegnap... amikor először jöttél ide hozzám... S megkérdezted, hogy festő vagyok-e, azt mondtam neked, hogy nem. Költő vagyok.

- Igen, és olyan szép verseket mondott, amiket nem lehet elfelejteni - vágott a szavába Idus, s mosolygott, még mindig könnyesen. - Ugye, leírja nekem azokat a verseket?

- Azokat a verseket? Azokat a verseket... Hát én nem vagyok világhírű, és nem vagyok egyáltalán híres ember, és nem vagyok költő!...

Kiszáradt a torka, sápadt volt; úgy érezte, hogy ez a gyónás kegyetlen kínzása nemcsak saját magának, hanem a lánynak is.

De elszántan folytatta:

- Nem akarok úgy elmenni, hogy hazudjak magamról. Nem vagyok költő!...

Idus felegyenesedett, s a diáknak nem volt ereje, hogy megölelje őt. Lehajtott a fejét, s gyorsan hadarta:

- Alávaló fickó vagyok, utolsó gazember...

De a lány halk kiáltással ajkára forrasztotta a kezét.

- Nem szabad, nem szabad! - kiáltotta most ismét az annyiszor ismételt gépies szavakat. - Nem szabad! Ne szóljon egy szót se!

De Zsámbokyt már nem lehetett megállítani. Az őszinteség, a magátmegmutatás perverz öröme elkapta, érezte, hogy addig nem adott ennek a lánynak semmit, amíg a lelke legbelső titkát meg nem mutatta neki. Letépte arcáról a kezét, s szinte kiabálva folytatta:

- De igen, igen, hadd mondjam el, hogy milyen aljas vagyok!

- Az istenért, ne... ne! Nem szabad ilyeneket beszélni! Ne bántson! Maga csak azért beszél így, hogy engem megvigasztaljon, hogy én magához illő vagyok, s engem fölmagasztaljon! Tudom már, tudom már!

S most ő vetette magát a diákra, s fojtón s kétségbeesetten és sírva ölelte és csókolta, ahol érte, hajába túrt, és keblére nyomta a kezét, beleharapott a szájába, a lázadó, mindent odadobó nő egész szemérmetlen bája, érzékisége felgyúlt benne, könnyes arca tüzes volt, szemét behunyta.

- Nem szabad, nem szabad!... - ismételte hisztériás lázban.

De a diák most már egyre erősebb és kegyetlenebb lett. Kiszabadította magát, s ekkor a leány odadugta arcát a mellére, mintha nem akarna látni és hallani semmit.

- Iduska, én téged, hogy úgy mondjam, sárral dobáltalak meg. A te szent, rossz, szakadozott ruhádat sárral vertem be, és megaláztalak tegnap. Hazudtam neked, nem tudom: miért és nem tudom: hogyan. Gyávaságból, önzésből, hiúságból...

Ekkor már ott állt a lány, halottsápadtan az ágy előtt, és mereven nézte Zsámbokyt.

- Miért mond nekem ilyeneket? - kérdezte suttogva, még a remény csillogásával, de már tudta, hogy semmivel sem állíthatja meg az igazságot.

- Mit tettem, mit tettem! - kiáltott fel magában kétségbeesve Zsámboky. Zokogás szorongatta a torkát, érezte, hogy gyilkosságot követett el, s ezt nem lett volna szabad, s nem kellett volna. De már nem volt megállás.

- Soha én egy verset életemben nem írtam... Soha én Adyt nem láttam... Jogász vagyok, ügyvédjelölt, szürke ember, tele bajjal és gonddal, szegény vagyok, mint te, és rabszolga, mint te... Reggeltől estig robotolok... Utálom az életemet... Tátra? Olaszország? - keserűen nevetett. - Hazugság, hazugság... Szabadság nincs. Nem vagyok korlátlan ember, mint te hitted, nem szabad cselekednem semmit a magam felelősségére...

Elhallgatott.

Idus szédelegve hallgatta ezeket a szavakat, aztán térdre rogyott az ágy előtt, ráborult, s egész testét megrázta a kétségbeesett zokogás.

Zsámboky merev ujjakkal simogatta a haját, s nem tudott szólni. Torka elszorult, üres szemmel bámult a napsütésbe, s ajka fanyarul legörbedt.

- Aljas vagyok... - suttogta rekedten. - Elvettem a szépségedet, a szerelmedet... Elvettem az álmaidat... Kifosztottalak. Hazudtam... Bocsáss meg, bocsáss meg, te szent, édes, tiszta kislány...

- Miért beszélt, miért beszélt... - nyögte a lány fuldokolva a sírástól. - Én... én... én... tudtam...

Támolyogva felállt, arca merev volt, csak a szája rángott, s szeméből folytak a könnyek. Gépiesen a tükörhöz ment, és belenézett. Összetörtnek látszott, mintha megverték volna. Szakadt ruhája lelógott a vállán, s alatta látszott a hófehér bőr. Köténye legfelső kapcsa most sem volt bekapcsolva. Haja a homlokába csüngött. S a tükörből mereven és sápadtan bámult rá vissza a saját ijesztő arca.

Fogta a szivacsot, s remegő kézzel megmosta vele az arcát. Aztán megállt az ajtóban, s ránézett Zsámbokyra.

A diák görnyedten ült, mintha el akart volna sülyedni. Mosolyogni próbált, de érezte, hogy nagyon groteszk arcrángás lett belőle. S a lány komoly volt már és nyugodt, szeme üres, ajkát összeszorította, s megbiccentette a fejét. S elment.

16.

Az óra egyenletesen kattogott, és sütött a nap.

Zsámboky arccal a vánkosába vetve magát, kábultan s kétségbeesve hallgatta a csend zümmögését. Olyan volt, mintha valahol, távol, vízesés zúgna, s a lezuhanó cseppek milliói és millárd apró harangként végtelen s vigasztalan harmóniákat zengenének.

Hiszen meg lehetett volna próbálni még a további magyarázkodást Idussal. De érezte, hogy hiábavaló. A lány örökre elment, örökre, s nincs hatalom, mely még egyszer összekösse őket. A hazugság összeomlott... Miért is nem hazudott tovább?

Még ott sajgott ajkán a csókja. Ujjaiban még érezte testének a simaságát, forróságát, karjaiban ruganyos és karcsú derekának fiatal frissességét, arcán még ott szálldosott a haja illata. S a buta kábulaton át-áthasított az ölelés emléke, fájón, mint a kés.

Fel akart ugrani, felöltözni s utánafutni, megölelni, és odaborulni a lába elé... S hazudni újra, hazudni, hogy minden tréfa volt csak, tegnap mondott igazat s nem ma...

De mit ér már a hazugság? S hátha a tegnapi hazugságot sem hitte, csak beleélte magát, mert szép volt, regényes volt, magasztos volt, s abba az illúzióba ringatta, hogy egy nagy ember kedvese lehetett, olyané, aki előtt nincsenek korlátok, aki szabad, s világot tud teremteni szavakból...

Az órára nézett. Tizenkettő volt. Kint megszólalt a déli harangszó. Még volt egy órája a legközelebbi budapesti vonatig, addig felöltözhet, összecsomagolhatja a holmiját.

Mintha kikötötték volna, fájó tagokkal lépett ki az ágyból. Aztán odaborult a vánkosra, melyet az ő teste gyűrt össze, s az ő haja illatosított, és sokáig szívta magába a visszahozhatatlan órák illatát.

Amikor kint megállt a ház előtt, szemét vakította a déli napsütés. Fényben úsztak a házak, és a fákon verebek zajongtak. Minden fajt most, az élet vidámsága, fénye, levegője. Idusra gondolt, s újra meg újra elszorította a torkát a kétségbeesés.

Ököllel tudta volna fejbe verni magát. Meg tudta volna magát korbácsolni.

- Ó, én barom, állat, gazember! - ordította befelé. - Hogy szeretett, és hogy szerettem, és mégis kifosztottam mindenéből... Aljas gazember vagyok, méltó a pokolra. Megérdemlem a sorsomat...

Elindult az állomás felé.

Eszébe sem jutott, hogy elbúcsúzzék valakitől. Varjasnak ír majd levelet, s megköszöni a barátságukat. A mérnöknének küld egy... mit is? Semmit. S legyintett. Semmit sem küld. Kékhegyre ő már többé be nem teszi a lábát. S ha tűzzel lehetne kiégetni lelkéből a képét, s pokolkővel kimaratni az emlékét, azt is megtenné.

Megváltotta a jegyet, s fáradtan ődöngött egyedül a peronon. Csilingeltek a jelzőharangok, s ő a lány halk, gyermekes hangjára gondolt. Könnyű szél kerekedett a hegyek felől, s ő élesen érezte a lány simogatását. Ajkához tartotta a kezét, s Idus hajának a szagát érezte rajta. Menekülni akart ezektől az érzéki csalódásoktól, de csak oda lyukadt ki, hogy gazember, s nem köszönne magának, ha történetesen találkozna önmagával, hanem leütné, mint egy útonállót.

Most már hiába volna az is, ha feleségül kérné. Lehetne? S legyintett.

A vonat, mint valami szorgalmas munkás, loholva és izzadva befutott, ő felugrott a legelső kocsiba, amit éppen elért, s aztán elindultak.

Ott állt az ablakban. Körös-körül napfényben fürödtek a hegyek, s nem messze csillogott a Duna. Sokáig nézte az egyre gyorsabban felgöngyölödő tájat, egy fordulónál látszott a falu tornya, s aztán eltakarták a dombok azt is.

Kékhegy - mint a diák hitte s akarta is - örökre s váratlanul belehullott a messzeségbe.

1927

.oOo.